

ปรัชญากรีก

บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก

ปรัชญากรีก : ป่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก
พระราชวรมณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

ISBN 974-7033-76-3

พิมพ์ครั้งแรก ธันวาคม ๒๕๓๒

พิมพ์ครั้งที่สอง (แก้ไขเพิ่มเติม) พฤษภาคม ๒๕๓๗

พิมพ์ครั้งที่สาม สิงหาคม ๒๕๔๐

พิมพ์ครั้งที่สี่ ธันวาคม ๒๕๔๒

พิมพ์ครั้งที่ห้า มิถุนายน ๒๕๔๔

สำนักพิมพ์สยาม

๑๑๗-๑๑๙ ถนนเฟื่องนคร เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

โทรศัพท์ ๒๒๕-๙๕๓๖ ถึง ๙ โทรสาร ๒๒๒-๕๑๘๘

บรรณาธิการ : เซน นคร

ออกแบบปก : ทองทิพย์ สุทธธรณ์

● ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

พระราชวรมณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต).

ปรัชญากรีก : ป่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก.--พิมพ์ครั้งที่ ๕.-- กรุงเทพฯ :
สยาม, ๒๕๔๔.

๔๐๐ หน้า.

๑. ปรัชญาสมัยโบราณ. I. ชื่อเรื่อง.

๑๘๐

ISBN 974-7033-76-3

จัดจำหน่าย : สายส่งศิกษิต บริษัทเคล็ดไทย จำกัด

โทรศัพท์ ๒๒๕-๙๕๓๖ ถึง ๙ โทรสาร ๒๒๒-๕๑๘๘

ราคา ๒๐๐ บาท

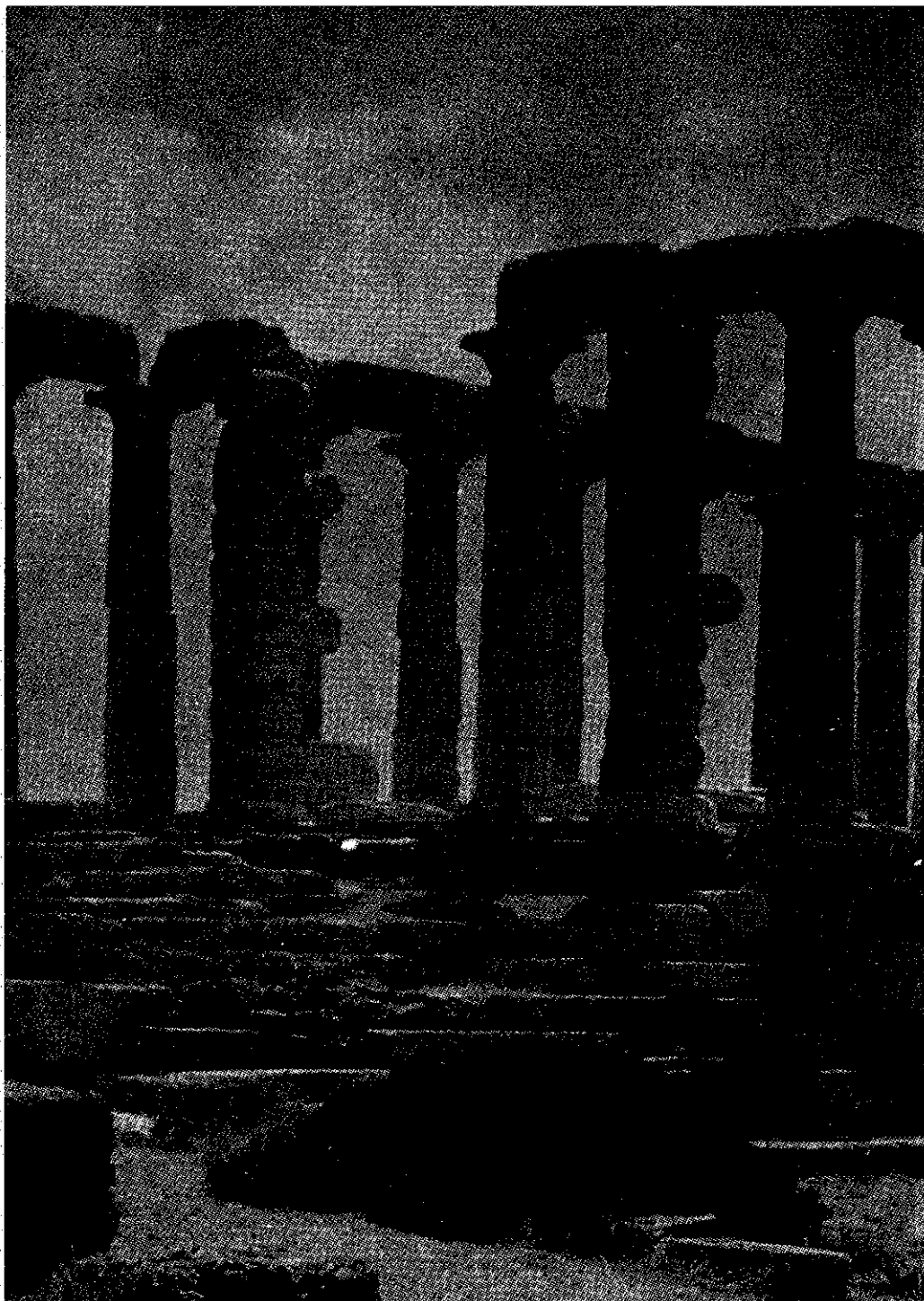
ปรัชญากรีก

บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก

พระราชวรมณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

สำนักพิมพ์ธรรม

คำแถลงสำนักพิมพ์

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ นับว่าเป็นพระที่มีปฏิปทาในด้านปรัชญาโดยแท้ จะเห็นได้ว่าท่านเป็นเปรียญ 9 ประโยคขณะเป็นสามเณร และสำเร็จการศึกษาจากสถาบันที่มีชื่อทั้งสองแห่ง กล่าวคือสอบได้ปริญญาตรีเกียรตินิยมอันดับ 1 จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ และสำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาโท-เอกสาขาปรัชญาจากมหาวิทยาลัยเดลี (Delhi University) ประเทศอินเดีย

ผลงานของท่านที่สำนักพิมพ์สยามได้นำมาตีพิมพ์นั้น ส่วนใหญ่จะเป็นงานปาฐกถาธรรมที่ท่านได้แสดงไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ และเมื่อไม่นานมานี้ สำนักพิมพ์ได้พิมพ์งานวิชาการชิ้นหนึ่งที่ได้รับการกล่าวถึงกันมากคือ *เปรียบเทียบแนวคิดพุทธทาสกับชาดร์* อันเป็นปาฐกถาที่ท่านได้แสดงไว้เมื่อกำลังศึกษาปริญญาเอก ดูเหมือนว่าในระหว่างที่ผ่านมา การปฏิบัติศาสนกิจโดยทั่วไปจะได้เบียดเบียนเวลา คั่นคว้างงานด้านวิชาการของท่านไปเสียมาก จนนอนหนังสือหลายคนที่เคยติดตามผลงานของท่านต่างพากันคิดว่า ท่านคงไม่มีเวลาผลิตผลงานให้ปรากฏในบรรณพิภพได้อีก ความหวังที่จะเห็นท่านมีงานชิ้นสำคัญออกมานั้นนับว่ายากเสียแล้ว

แต่ดูเหมือนว่า ความหวังดังกล่าวจะยังไม่ดับมอดเสียทีเดียวเมื่อกองบรรณาธิการได้รับมอบต้นฉบับเรื่อง *ปรัชญากรีก : ป่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก* ซึ่งแม้ว่าจะมิได้เป็นการผลิตงานชิ้นใหม่เสียทีเดียว แต่ท่านก็ได้แก้ไขเพิ่มเติมอีกมากจนดูมีความละเอียดลึกซึ้งอยู่ในตัว และอ่านเข้าใจง่าย นอกจากนี้ท่านยังได้ให้ข้อสังเกตในตอนท้ายของทุกบท อีกทั้งยังเปรียบเทียบกับคำสอนของพระพุทธศาสนาในบางตอน จึงทำให้ผู้อ่านแม้ไม่มีพื้นฐานด้านปรัชญาตะวันตกมาก่อนก็

ย่อมเข้าใจได้ และหากประสงค์จะค้นหาศัพท์ทางวิชาการ ท่านก็ได้
ทำดรรชนีไว้ให้ที่ท้ายเล่ม

สำนักพิมพ์ศยามมีความภูมิใจที่ได้ผลิตงาน *ปรัชญากรีก : บ่อเกิด
ภูมิปัญญาตะวันตก* ซึ่งถือว่าเป็นงานทรงค่าอีกชิ้นหนึ่งมาสู่บรรณ
พิภพ และเราจะยังมุ่งเสาะหางานคุณภาพเช่นนี้มาเสนอต่อท่านผู้อ่าน
สืบไป

คำนำ

ข้าพเจ้าได้ติดตามอ่านบทความทางวิชาการเรื่อง “ปรัชญากรีก : บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก” ของท่านเจ้าคุณพระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต มีฤกษ์ ป.ธ.9, พ.ม., พธ.บ. เกียรตินิยมอันดับ 1, M.A., M.Phil., Ph.D.) ที่ท่านได้เขียนส่งจากอินเดียมาลงพิมพ์ใน “พุทธจักร” นิตยสารรายเดือนของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ตั้งแต่สมัยที่ท่านยังเป็น “พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต” และกำลังศึกษาระดับปริญญาเอกอยู่ที่มหาวิทยาลัยเดลี (Delhi University) ประเทศอินเดีย

หลังจากที่ข้าพเจ้ากลับจากการไปศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยเยล (Yale) ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อ พ.ศ.2504 ข้าพเจ้าได้รับเชิญให้เป็นอาจารย์บรรยายวิชาปรัชญาตะวันตกและตรรกศาสตร์ ที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยขอนแก่น ก็ได้เกิดมีปัญหเกี่ยวกับตำราทางด้านตรรกศาสตร์และปรัชญาตะวันตก ทั้งแก่ข้าพเจ้าผู้บรรยายและนิสิตนักศึกษาผู้ต้องการฟังคำบรรยาย เวลานั้นยังไม่มีตำราตรรกศาสตร์และปรัชญาตะวันตกพอที่จะยึดเป็นแบบฉบับในการเรียนการสอนได้ถึงมืออยู่บ้างก็ไม่ทันสมัย และสำนวนก็ยากเกินไป มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ จึงได้ขอให้ข้าพเจ้าเขียนตำราตรรกศาสตร์และปรัชญาตะวันตกขึ้นมาใช้ประกอบการเรียนการสอน ตำราตรรกศาสตร์ข้าพเจ้าได้เขียนจบสมบูรณ์แล้ว แต่ตำราปรัชญาตะวันตก เขียนมาได้ 3 เล่ม คือ สมัยโบราณ สมัยกลาง และสมัยใหม่เท่านั้น แม้ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ก็ยังไม่สมบูรณ์ ส่วนปรัชญาตะวันตกร่วมสมัยนั้นยังไม่ได้เขียนเลย แต่ต่อมาข้าพเจ้าก็มีภารกิจ

มากเลยยังเขียนไม่จบจนกระทั่งปัจจุบัน หนังสือเหล่านี้มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้จัดพิมพ์เผยแพร่มาหลายครั้งแล้ว นับว่าเป็นงานบุกเบิกทางด้านปรัชญาตะวันตกในยุคใหม่ และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ก็เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกในประเทศไทยที่ดีพิมพ์ตำราทางด้านนี้ออกมาเผยแพร่

ในสมัยที่ข้าพเจ้าสอนอยู่ในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ท่านเจ้าคุณพระเมธีธรรมาภรณ์ ซึ่งสมัยนั้นยังเป็นสามเณรและศึกษาในคณะพุทธศาสตร์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยอยู่ จากผลการศึกษาปรากฏว่าสามเณรประยูร มีฤทธิ์ สอบในวิชาตรรกศาสตร์และปรัชญาตะวันตกที่ข้าพเจ้าสอนได้ระดับ A ทุกวิชา ข้าพเจ้าเห็นว่าท่านมีแววที่จะเป็นหลักสำคัญของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ต่อไปอย่างแน่นอน เช่นเดียวกับท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก (ประยูร ฑิต ปยุตโต ป.ธ.9, พธ.บ. เกียรตินิยมอันดับ 1, พธ.ด. กิตติมศักดิ์) นิสิตรุ่นพี่ที่ได้สร้างความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิชาการให้เป็นคุณประโยชน์แก่สังคมประเทศชาติมาแล้ว

เมื่อ พ.ศ.2527 ข้าพเจ้าได้รับเชิญจากรัฐบาลอินเดียให้ไปร่วมประชุมศาสนาสาภก ระหว่างชาติที่กรุงนิวเดลี ก็ได้มีโอกาสพบกับท่านเจ้าคุณพระเมธีธรรมาภรณ์ ซึ่งขณะนั้นยังเป็นพระมหาประยูร ธรรมจิตโต และกำลังจะจบการศึกษาในระดับปริญญาเอกอยู่แล้ว ศาสตราจารย์ชาวอินเดียหลายคนได้กล่าวยกย่องสรรเสริญท่านให้ข้าพเจ้าฟังว่า เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในด้านศาสนาและปรัชญาสูงเป็นที่ประทับใจของบรรดาคณาจารย์ในมหาวิทยาลัยมาก ข้าพเจ้ารู้สึกปลื้มปิติมากที่ความรู้ความสามารถของท่านเป็นที่ยอมรับนับถือในบรรดาคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิของมหาวิทยาลัยเดลีเป็นอย่างสูง

เมื่อท่านได้กลับมาสู่ประเทศไทย และได้ทำหน้าที่เป็นอาจารย์และผู้บริหารของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูป-

ปัทมภ์ ท่านได้มีส่วนพัฒนามหาวิทยาลัยในด้านวิชาการเป็นอย่างมาก จนได้รับความไว้วางใจจากทางมหาวิทยาลัยให้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการกองวิชาการ คณะบดีบัณฑิตวิทยาลัย รองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและวางแผน และปัจจุบันเป็นรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการตามลำดับ นอกจากนั้นท่านยังได้รับอาราธนาไปบรรยายเกี่ยวกับเรื่องศาสนาและปรัชญาในสถาบันอุดมศึกษาทั้งระดับปริญญาตรีและปริญญาโทหลายแห่ง และเป็นวิทยากรในการสัมมนาทางวิชาการอยู่ตลอดเวลา นับว่าเป็น“เพชรน้ำหนึ่ง”อีกเม็ดหนึ่งของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ที่พวกเราชาวมหาจุฬายฯ มีความภาคภูมิใจในความรู้ความสามารถของท่านเป็นอย่างยิ่ง

หนังสือ *ปรัชญากรีก : บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก* ที่ท่านเจ้าคุณพระเมธีธรรมาภรณ์ได้เรียบเรียงไว้ นับว่าเป็นหนังสือดีมีคุณค่ายิ่งเล่มหนึ่ง การเรียบเรียงของท่านนับว่ามีหลักฐานที่มาน่าเชื่อถือ ทั้งท่านยังได้แสดงความคิดเห็นในเชิงวิเคราะห์ประกอบอีกส่วนหนึ่ง จึงนับว่ามีประโยชน์อย่างมากต่อนิสิตนักศึกษาหรือผู้ที่สนใจในความคิดของนักปรัชญาตะวันตกในสมัยโบราณ หนังสือ *ปรัชญากรีก : บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก* จึงนับว่าเป็นหนังสือวิชาการที่มีคุณค่าสามารถนำไปศึกษาและอ้างอิงได้เป็นอย่างดี

ในการจัดพิมพ์ครั้งแรก คณะพระนิสิตบัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ และผู้ที่มีความเคารพนับถือในท่านเจ้าคุณพระเมธีธรรมาภรณ์ ได้รวบรวมจากบทความที่ท่านเจ้าคุณได้เขียนลงใน “พุทธจักร” นิตยสารรายเดือนของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตั้งแต่ พ.ศ.2523-2526 ในสมัยที่ท่านยังศึกษาอยู่ ณ มหาวิทยาลัยเตลี ประเทศอินเดีย และจัดตีพิมพ์ถวายเป็นมุกิดาสักการะ ในคราวที่ท่านได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชอาคันตุกะที่พระเมธีธรรมาภรณ์ เนื่องในการพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคม 2532 ปราบกฏว่าหนังสือนี้ได้รับการ

ต้อนรับจากวงการนักวิชาการทางด้านศาสนาและปรัชญาสูงมากและยังมีผู้ต้องการอยู่อีกมาก

ในการจัดพิมพ์ครั้งที่ 2 นี้ ท่านเจ้าคุณพระเมธีธรรมาภรณ์ได้ปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมอีกมาก ทั้งนี้เพื่อให้หนังสือ *ปรัชญากรีก : บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก* มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งๆ ที่ท่านเจ้าคุณก็ไม่ค่อยมีเวลามากนัก เพราะท่านต้องทุ่มเทชีวิตจิตใจและเวลาให้แก่การพัฒนาการศึกษาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์อยู่ตลอดเวลา และยังต้องรับภาระสนองความต้องการของสังคมทางด้านวิชาการทั้งภายในและภายนอกประเทศอยู่ตลอดเวลา นับว่าท่านเจ้าคุณพระเมธีธรรมาภรณ์ได้บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อพระศาสนา ประเทศชาติ และชาวโลกอยู่ตลอดเวลาอย่างน่าชื่นชมยินดี และควรแก่การที่จะยึดถือเป็นเนติแบบแผนของบุคคลที่จะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม ประเทศชาติ และชาวโลก ตามรอยบาทพระพุทธรองค์ผู้เป็นพระบรมศาสดาของพระพุทธศาสนาสืบไป

ข้าพเจ้ามีความปิติยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้รับเกียรติให้เป็นผู้เขียน “คำนำ” ของหนังสือ *ปรัชญากรีก : บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก* ซึ่งเป็นหนังสือที่มีคุณค่ามาก โดยผู้เขียนซึ่งเป็นบุคคลที่มีคุณค่ายิ่งในครั้งนี้ และข้าพเจ้าหวังด้วยกุศลจิตว่า ท่านเจ้าคุณพระเมธีธรรมาภรณ์คงจะได้อุทิศเวลาเขียนปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง ปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ และปรัชญาตะวันตกร่วมสมัยออกมาประดับบรรณพิภพแห่งวงการปรัชญาของเราสืบไป.

(นายจำนงค์ ทองประเสริฐ)

ราชบัณฑิต

เลขานุการสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง

ราชบัณฑิตยสถาน

ในพระบรมมหาราชวัง

โทร.222-4864

คำปรารภ

หนังสือเรื่อง *ปรัชญากรีก : ป่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก* เล่มนี้มุ่งเสนอประวัติและพัฒนาการของปรัชญากรีกในลักษณะสังเคราะห์ คือ นอกจากจะอธิบายแนวคิดของนักปรัชญาแต่ละท่านแล้ว ยังแสดงให้เห็นว่าแนวคิดเหล่านั้นมีอิทธิพลต่อกันอย่างไรและมีส่วนเชื่อมโยงสัมพันธ์กันตรงที่ใดบ้าง เหตุที่นำเสนอในลักษณะนี้เพราะผู้เขียนเชื่อว่า นักปรัชญาไม่ได้คิดปรัชญาขึ้นจากความว่างเปล่า แท้ที่จริงนั้น นักปรัชญาแต่ละท่านต่างได้รับอิทธิพลทางความคิดจากปรัชญาอื่นและสายความคิดอื่นที่แพร่หลายอยู่ในสังคมที่ตนเติบโตขึ้นมา ดังจะเห็นได้ว่านักปรัชญากรีกแต่ละท่านต่างได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของนักปรัชญากรีกด้วยกัน และนอกจากนั้น การเมือง ประวัติศาสตร์ ศาสนา วิทยาศาสตร์ และวรรณกรรมกรีกเป็นต้น ก็มีผลกระทบต่อพัฒนาการทางความคิดของนักปรัชญากรีก

การนำเสนอในลักษณะสังเคราะห์เช่นนี้ จะช่วยให้ผู้เริ่มศึกษาปรัชญาสามารถติดตามพัฒนาการทางความคิดของนักปรัชญาแต่ละท่านได้อย่างต่อเนื่อง โดยมีข้อแม้ว่าผู้เริ่มศึกษาปรัชญาควรอ่านตั้งแต่บทแรกไปตามลำดับ ทั้งนี้เพราะเนื้อหาในบทต่างๆ จะช่วยเตรียมผู้อ่านให้เข้าใจศัพท์ปรัชญาได้มากพอที่จะอ่านปรัชญาอันลุ่มลึกของพลาโตและอาริสโตเติลต่อไป ส่วนผู้อ่านที่คุ้นกับศัพท์ปรัชญาดีอยู่แล้ว จะเลือกอ่านเฉพาะบทที่ตนสนใจก็ได้

ศัพท์ปรัชญาที่บัญญัติในภาษาไทยมักสร้างความสับสนให้แก่ผู้อ่านเพราะเหตุที่ว่า ศัพท์ปรัชญาในภาษาอังกฤษศัพท์เดียวกันมักได้รับการบัญญัติศัพท์ในภาษาไทยต่างกันไป เช่น คำว่า Concept มีผู้บัญญัติศัพท์ว่า “มโนภาพ, มโนทัศน์, มโนมติ, สังkep, ความคิดรวบยอด” ดังนั้น เพื่อลดความสับสนในกรณีนี้ ผู้เขียนจึงเลือกใช้ศัพท์ปรัชญาจากหนังสือ *พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย ฉบับ*

ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2532 ถ้าศัพท์ภาษาอังกฤษคำใดไม่มีการบัญญัติไว้ในหนังสือนั้น ผู้เขียนจึงจะคิดศัพท์ภาษาไทยขึ้นใช้เอง เช่น คำว่า Eclecticism ผู้เขียนแปลว่า “สังคหนิยม” นอกจากนั้น การเขียนชื่อนักปรัชญาและชื่อเฉพาะอื่นๆ ก็ยังไม่มีการตกลงเป็นแนวเดียวกัน เช่น คำว่า Thales มีผู้อ่านว่า “ธาเลส, เซเลส, ทาเลส” ผู้เขียนอ่านชื่อเหล่านั้นตามวิธีอ่านในดรรชนีท้ายหนังสือ *The Story of Civilization* vols.II-III เขียนโดย Will Durant

อย่างไรก็ตาม นอกจากจะนำเสนอประวัติปรัชญาในเชิงสังเคราะห์ดังกล่าวมาแล้ว ผู้เขียนยังได้แสดงความคิดเชิงวิเคราะห์วิจารณ์ไว้ท้ายบทในหัวข้อว่า “ข้อสังเกต” และ “บทสรุป” ยิ่งไปกว่านั้น ผู้เขียนยังได้เปรียบเทียบปรัชญากรีกกับปรัชญาอินเดีย เช่น เปรียบเทียบปรัชญาของเฮราคลีตัสกับอนิจจตาในพุทธปรัชญา เปรียบเทียบทางสายกลางของอาริสโตเติลกับมัชฌิมาปฏิปทาในพุทธปรัชญา เปรียบเทียบปรัชญาของโพลินีอัสกับปรัชญาฮินดู ในการเปรียบเทียบนี้ ผู้เขียนมุ่งแสดงทั้งความเหมือนและความต่างตามหลักการของปรัชญาเปรียบเทียบ (Comparative Philosophy) แต่เนื่องจากไม่ต้องการให้การเปรียบเทียบแย่งสัดส่วนเนื้อที่ในบทนั้นๆ มากเกินไป ผู้เขียนจึงเสนอเฉพาะประเด็นสำคัญในการเปรียบเทียบเพื่อเป็นแนวสำหรับผู้สนใจจะได้ทำการค้นคว้าวิจัยต่อไป การเปรียบเทียบจะอยู่ตอนท้ายของบางบทในหัวข้อย่อยว่า “ข้อเปรียบเทียบ”

มีข้อควรกล่าวเพิ่มเติมเพื่อเป็นประวัติของหนังสือดังต่อไปนี้

ใน พ.ศ.2523 ซึ่งเป็นช่วงที่ผู้เขียนกำลังศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยเดลี (Delhi University) พระครูปลัดสุวัฒนพรหมคุณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ) บรรณารักษ์สมัยนั้นของ “พุทธจักร” นิตยสารรายเดือนของมหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ติดต่อผู้เขียนให้เขียนบทความทางวิชาการไปลงพิมพ์ใน “พุทธจักร” ผู้เขียนจึงเขียนบทความชุด “ปรัชญาตะวันตก” ส่งไปลงพิมพ์ในนิตยสารนั้น

ตั้งแต่ฉบับที่ 11 ปีที่ 34 ประจำเดือนพฤศจิกายน 2523 ติดต่อกันมา จนถึงฉบับที่ 7 ปีที่ 37 ประจำเดือนกรกฎาคม 2526 และได้หยุดเขียนปรัชญาตะวันตกลง “พุทธจักร” ตั้งแต่นั้น เพราะต้องเร่งเขียนวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเรื่อง *A Comparative Study of Non-negological Treatments of Consciousness in Sartre's Philosophy and Early Buddhism* (ศึกษาเปรียบเทียบอนัตตาวิทยาของจิตในปรัชญาของชาตร์และพระพุทธศาสนาดั้งเดิม)

เมื่อจบปริญญาเอกกลับประเทศไทยใน พ.ศ.2527 ผู้เขียนไม่มีโอกาสเขียนปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณต่อให้จบตามที่ตั้งใจไว้แต่แรก ทั้งนี้เพราะได้รับแต่งตั้งเป็นผู้อำนวยการกองวิชาการ มหาวิทยาลัย ลงกรณ์ราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มีภาระสำคัญคือ ทำโครงการจัดตั้งบัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย และได้เป็นคณบดีผู้ก่อตั้งบัณฑิตวิทยาลัยนั้นใน พ.ศ.2531 เป็นรองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและวางแผนอีกตำแหน่งหนึ่งใน พ.ศ.2533 และไปเป็นรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการตั้งแต่ พ.ศ.2535

ใน พ.ศ.2532 คณะพระนิสิตบัณฑิตวิทยาลัย รุ่นที่ 1 และรุ่นที่ 2 ของมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ร่วมกับพระเดชพระคุณพระเทพประสิทธิ์มณต์ (ประสิทธิ์ เขมกุลโร) เจ้าอาวาสวัดธัมมามาราม ชิดาโกสทรฐอเมริกา จัดพิมพ์รวมเล่มปรัชญาตะวันตกที่เขียนค้างไว้นั้นเผยแพร่ในวโรกาสที่ผู้เขียนได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่พระเมธีธรรมาภรณ์ ในการจัดพิมพ์ครั้งนั้น หนังสือมีเนื้อหาเพียง 19 บท และได้ชื่อเรื่องว่า *ปรัชญากรีกโบราณ* ผู้เขียนไม่ได้แก้ไขเพิ่มเติมเนื้อหา เพราะขณะที่มีการจัดพิมพ์นั้นผู้เขียนไปบรรยายธรรมอยู่ที่วัดธัมมามาราม ชิดาโก

ตั้งแต่ พ.ศ.2533 เป็นต้นมา ผู้เขียนพยายามหาเวลาว่างเขียนต่อทีละบทสองบท จนปรัชญากรีกจบบริบูรณ์ จำได้ว่าบทที่สำคัญบางบท เช่น “ตรรกศาสตร์ของอริสโตเติล” และ “สำนักเอพิคิวเรียน”

ถูกเขียนขึ้นขณะที่ผู้เขียนปฏิบัติศาสนกิจที่สหรัฐอเมริกาและเกาหลีใต้ตามลำดับ

ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ หนังสือมีชื่อเรื่องว่า *ปรัชญากรีก : บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก* โดยมีเนื้อหาที่เขียนขึ้นใหม่จำนวน 13 บท คือ บทที่ 2 และบทที่ 21-32 ส่วนบทอื่นๆ ที่เคยพิมพ์รวมเล่มไปแล้วนั้นได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมทั้งด้านเนื้อหาและสำนวนภาษา เพื่อให้เกิดความกลมกลืนสอดคล้องกับส่วนที่เขียนขึ้นใหม่ เพราะเหตุนี้เอง จำนวนหน้าในการพิมพ์ครั้งนี้จึงเพิ่มขึ้นจากการพิมพ์ครั้งก่อนกว่าเท่าตัว

หนังสือนี้สำเร็จเป็นรูปเล่มสมบูรณ์ได้ก็ด้วยความอนุเคราะห์ช่วยเหลือจากหลายฝ่าย เริ่มตั้งแต่อาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต ได้เมตตาเขียนคำนำ คุณพิทธิพงศ์ วงศ์สุริยา พิมพ์ต้นฉบับ และจัดรูปเล่ม พระอุทัย จิรสมบัติ พระมหาสาคร วีระปญโญ พระสุเทพ สุเทโว คุณวัฒนา มูลเมืองแสน คุณทัศนีย์ พร้อมญาติ คุณพิรดี พร้อมญาติ และคุณเชนทร์ สุขชื่น ช่วยทำดรรชนี

ขออนุโมทนาขอขอบคุณทุกท่านที่กล่าวนามมา และขออนุโมทนาเป็นพิเศษแด่สำนักพิมพ์สยาม บริษัทเคล็ดไทย จำกัด ที่ดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือนี้ออกเผยแพร่สู่สาธารณชน

พระเมธีธรรมาภรณ์

(ประยูร ธมมจิตโต)

ภุกิจสุริยา

วัดประยูรวงศาวาสวรวิหาร

ประวัติย่อของผู้เขียน

พระราชวรมุณี (ประยูร มีฤกษ์ ธมฺมจิตฺโต)

เปรียญธรรม 9 ประโยค (ขณะเป็นสามเณร), พ.ม., พธ.บ., (เกียรตินิยม
อันดับ 1), M.A., M.Phil., Dip. in French, Ph.D. (Philosophy)

อุปสมบทในพระบรมราชูปถัมภ์ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

เคยเป็นพระธรรมทูตประจำวัดธัมมมาราม ชิคาโก สหรัฐอเมริกา

เคยเป็นคณบดีบัณฑิตวิทยาลัยและรองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและวางแผน
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

ปัจจุบันเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสวรวิหารและอธิการบดี มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

พ.ศ.2532 ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่พระ
เมธีธรรมมาภรณ์

พ.ศ.2539 ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราชที่
พระราชวรมุณี

เป็นอาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยต่างๆ เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยเกษตร
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย มหาวิทยาลัย
ศรีปทุม

เป็นวิทยากรบรรยายในสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ.
สถาบันพัฒนาข้าราชการตุลาการ สถาบันพัฒนาข้าราชการฝ่ายอัยการ สถาบัน
พัฒนาผู้บริหารการศึกษา สถาบันจิตวิทยาความมั่นคง วิทยาลัยการปกครอง
กรมการศาสนา สภาอากาศไทย การไฟฟ้านครหลวง บริษัทการบินไทย บริษัท
ปูนซิเมนต์ไทย ฯลฯ

เป็นนักเขียน ผลงานทางวิชาการและหนังสือธรรมบรรยายหลายเล่ม
เช่น

เปรียบเทียบแนวคิดพุทธทาสกับชาดร์

พุทธศาสนากับปรัชญา

พระพุทธประวัติ

ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย

พรใดก็ไร้ค่าถ้าไม่ทำ

พัฒนาชีวิตด้วยแนวคิดเชิงคุณธรรม

ธรรมเพื่อชีวิตใหม่

กรรม การเวียนว่ายตายเกิด

ธรรมานุสรณ์วีรชนประชาธิปไตย

ด้วยความหวังและกำลังใจ

มองสังคมไทย

ทางแห่งความสำเร็จ

มณีแห่งปัญญา : คุณธรรมสำหรับนักบริหาร

ทำความดีมีความสุข

ศิลปะแห่งการใช้ปรัชญาแก้เชิงและสร้างสุข

อยู่อย่างไรให้เป็นสุข

ปรัชญากรีก : บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก

วิมุตติมรรค

A Buddhist Approach to Peace

Selflessness in Sartre's Existentialism and Early Buddhism

ฯลฯ

สารบัญ

คำแถลงสำนักพิมพ์.....	(5)
คำนำ.....	(7)
คำปรารภ.....	(11)
ประวัติย่อของผู้เขียน.....	(15)
ตอนที่ 1 แนะนำปรัชญากรีก	
บทที่ 1 ความหมายและขอบข่ายปรัชญา.....	3
ปรัชญากับศาสนาและศาสตร์ต่างๆ.....	7
สาขาปรัชญา.....	11
- อภิปรัชญา.....	12
- ญาณวิทยา.....	13
- ตรรกศาสตร์.....	14
- จริยศาสตร์.....	15
- สุนทรียศาสตร์.....	16
บทที่ 2 ประวัติศาสตร์และศาสนากรีก.....	17
ลำดับเหตุการณ์.....	19
ศาสนากรีก.....	25
ลำดับปรัชญากรีก.....	30
ตอนที่ 2 ปรัชญากรีกสมัยเริ่มต้น	
บทที่ 3 สำนักไมเลตุส.....	35

	ธาลีส.....	35
	-ปรัชญาของธาลีส.....	36
	-ข้อสังเกต.....	37
	อานักซิแมนเดอร์.....	38
	-ปรัชญาของอานักซิแมนเดอร์.....	38
	-ข้อสังเกต.....	39
	อานักซิเมเนส.....	40
	ข้อเปรียบเทียบ.....	41
บทที่ 4	บทสรุป.....	41
	พิธาโกรัส.....	43
	ชีวประวัติ.....	43
	คำสอนทางศาสนา.....	45
	นักปรัชญา.....	47
	คำสอนทางปรัชญา.....	47
	บทสรุป.....	49
บทที่ 5	เฮราคลีตัส.....	51
	ชีวประวัติ.....	51
	ปรัชญาของเฮราคลีตัส.....	53
	เอกภาพในความขัดแย้ง.....	54
	ข้อสังเกต.....	57
	ข้อเปรียบเทียบกับพระพุทธศาสนา.....	58
	บทสรุป.....	59
บทที่ 6	สำนักเอเลียม.....	61
	เซโนฟาเนส.....	61
	-ความเชื่อเรื่องเทพเจ้า.....	62
	-มนุษย์สร้างเทพเจ้า.....	63
	ปาร์มินิดีส.....	64

	-ปรัชญาของปาร์มีนิเดส.....	65
	-ข้อสังเกต.....	68
	เซโนแห่งเอเลีย.....	68
	-วิภาษวิธีของเซโน.....	69
	-ปฏิเสธความมากหลาย.....	70
	-ปฏิเสธความเคลื่อนที่.....	73
	-ข้อสังเกต.....	76
บทที่ 7	บทสรุป.....	76
	เอมเปโดเคลส.....	79
	ชีวประวัติ.....	79
	ปรัชญาของเอมเปโดเคลส.....	80
	ความรักและความเกลียด.....	81
	ข้อเปรียบเทียบ.....	83
บทที่ 8	บทสรุป.....	84
	อานักซาโกรัส.....	85
	ชีวประวัติ.....	85
	ปรัชญาของอานักซาโกรัส.....	86
	ข้อเปรียบเทียบ.....	90
บทที่ 9	บทสรุป.....	91
	สำนักปรมาณูนิยม.....	93
	เดมอคริตุส.....	119
	ปรัชญาของเดมอคริตุส.....	94
	กำเนิดจักรวาล.....	97
	ทัศนะเรื่องวิญญาณ.....	97
	ทฤษฎีความรู้.....	98
	เทววิทยา.....	99
	จริยศาสตร์.....	100

	บทสรุป.....	100
ตอนที่ 3	ปรัชญากรีกสมัยรุ่งเรือง	
บทที่ 10	โซฟิสต์.....	105
	โปรแทกอร์ส.....	107
	ปรัชญาของโปรแทกอร์ส.....	107
	จริยศาสตร์.....	110
	ข้อสังเกต.....	111
	บทสรุป.....	112
บทที่ 11	โสกราตีส.....	113
	ชีวประวัติ.....	114
	คำให้การของโสกราตีส.....	116
	ต้องโทษประหาร.....	119
	ปรัชญาของโสกราตีส.....	121
	ทฤษฎีความรู้ของโสกราตีส.....	124
	วิธีการของโสกราตีส.....	126
	จริยศาสตร์.....	128
	ข้อสังเกต.....	128
	บทสรุป.....	130
บทที่ 12	พลาโต.....	131
	ชีวประวัติ.....	131
	ก่อตั้งอะคาเดมี.....	134
	ผจญภัยในซิซิลี.....	135
	งานนิพนธ์.....	137
บทที่ 13	ญาณวิทยาของพลาโต.....	141
	ทฤษฎีความรู้.....	141
	นิทานเปรียบเทียบ.....	142
	เส้นแบ่ง.....	144

บทที่ 14	อภิปรายของพลาโต.....	149
	มโนคติ.....	150
	ลักษณะของมโนคติ.....	151
	โลกแห่งมโนคติ.....	155
	มโนคติกับสิ่งเฉพาะ.....	157
	ข้อสังเกต.....	158
บทที่ 15	จักรวาลวิทยาของพลาโต.....	161
	แก่นแท้ของโลก.....	161
	ตำนานการสร้างโลก.....	163
	ข้อเปรียบเทียบ.....	164
	ข้อสังเกต.....	166
บทที่ 16	จิตวิทยาของพลาโต.....	167
	ประเภทของวิญญาณ.....	168
	สมรรถภาพของวิญญาณ.....	169
	อรรถภาพของวิญญาณ.....	171
	ข้อเปรียบเทียบ.....	173
บทที่ 17	จริยศาสตร์ของพลาโต.....	175
	คัดค้านจริยศาสตร์ของโซฟิสต์.....	176
	คุณธรรม.....	179
	ข้อสังเกต.....	181
บทที่ 18	ปรัชญาการเมืองของพลาโต.....	183
	นครรัฐ.....	183
	อุดมรัฐ.....	184
	ความยุติธรรม.....	186
	สังคมนิยม.....	186
	การศึกษา.....	188
	ระบอบการปกครอง.....	189

	ข้อสังเกต.....	192
บทที่ 19	สุนทรียศาสตร์ของปลาใต้.....	195
	ศิลปะ.....	196
	ข้อสังเกต.....	197
	บทสรุปทั่วไป.....	197
บทที่ 20	อาริสโตเติล.....	201
	ชีวประวัติ.....	201
	ก่อตั้งลีเซียม.....	203
	งานนิพนธ์.....	204
	ปรัชญาของอาริสโตเติล.....	205
บทที่ 21	ดรรกศาสตร์ของอาริสโตเติล.....	209
	ดรรกศาสตร์ของอาริสโตเติล.....	210
	ปทารณะ.....	211
	ดรรกบท.....	213
	นิรภัยกับอุปนิสัย.....	217
	ข้อสังเกต.....	219
บทที่ 22	อภิปรัชญาของอาริสโตเติล.....	221
	ภาววิทยา.....	222
	เทววิทยา.....	230
	ข้อสังเกต.....	232
	ข้อเปรียบเทียบ.....	233
บทที่ 23	ปรัชญาธรรมชาติของอาริสโตเติล.....	235
	ระบบจักรวาล.....	237
	ข้อสังเกต.....	238
บทที่ 24	จิตวิทยาของอาริสโตเติล.....	241
	ระดับของวิญญาณ.....	243
	สมรรถภาพของวิญญาณ.....	245

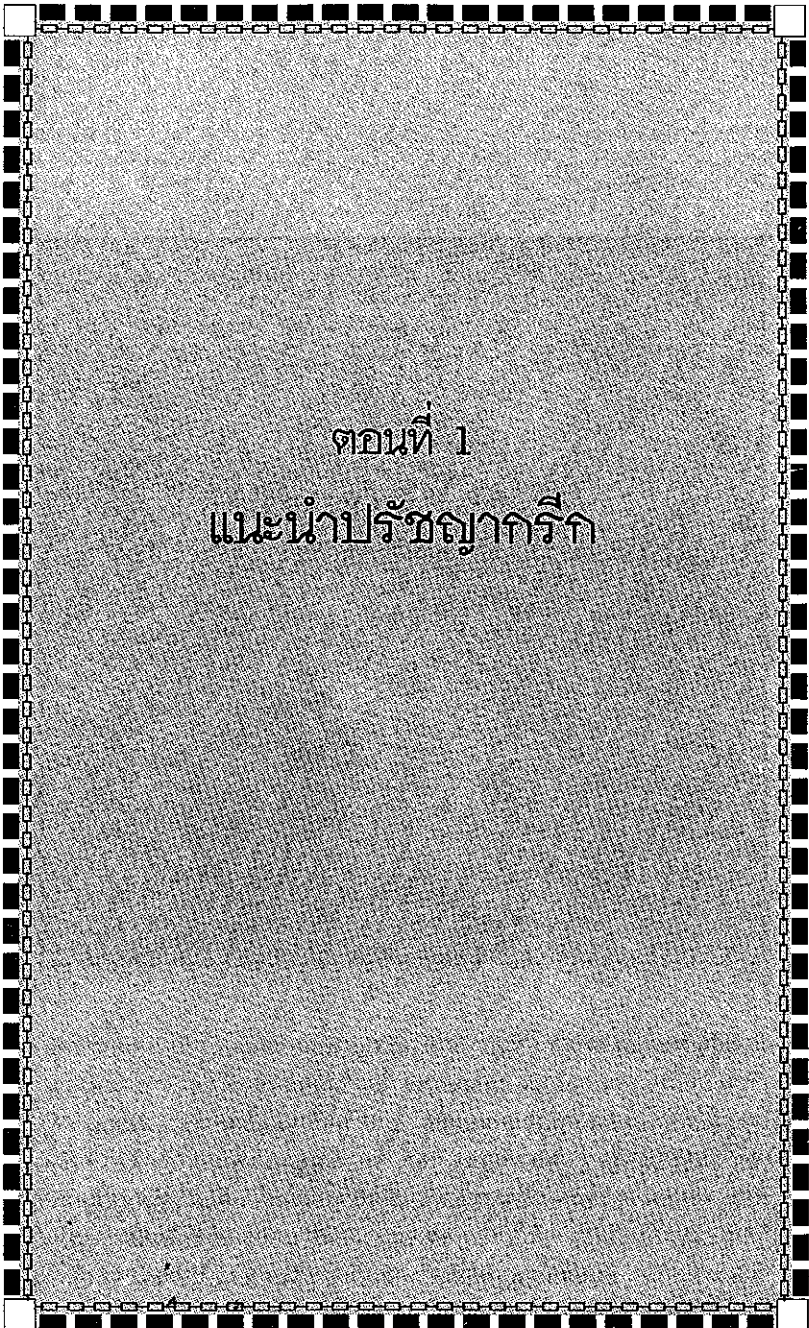
	อมตภาพของวิญญาณ.....	246
บทที่ 25	จริยศาสตร์ของอาริสโตเติล.....	249
	ความสุขคืออะไร.....	250
	ทางสายกลาง.....	253
	ชีวิตอุดมคติ.....	259
	เปรียบเทียบกับมัชฌิมาปฏิปทา.....	260
บทที่ 26	ปรัชญาการเมืองของอาริสโตเติล.....	263
	รัฐในอุดมคติ.....	267
	ข้อสังเกต.....	268
บทที่ 27	สุนทรียศาสตร์ของอาริสโตเติล.....	269
	บทสรุปทั่วไป.....	271
ตอนที่ 4	ปรัชญากรีกสมัยเสื่อม	
บทที่ 28	สำนักเอพิคิวเรียน.....	275
	เอพิคิวรัส.....	277
	ญาณวิทยา.....	277
	อภิปรัชญา.....	279
	จริยศาสตร์.....	281
	บทสรุป.....	284
บทที่ 29	สำนักสโตอิก.....	287
	ปรัชญาสำนักสโตอิก.....	289
	ตรรกศาสตร์.....	290
	อภิปรัชญา.....	292
	จริยศาสตร์.....	295
	ข้อสังเกตและเปรียบเทียบ.....	299
	บทสรุป.....	300
บทที่ 30	วิมตินิยมและสังคหนิยม.....	303
	วิมตินิยม.....	303

	-ประวัติและพัฒนาการ.....	304
	-วิมตินิยมของไฟร์โร.....	305
	-วิมตินิยมในอะคาเดมี่.....	306
	-วิมตินิยมสมัยหลัง.....	308
	สังคหนิยม.....	311
	บทสรุป.....	312
บทที่ 31	ลัทธิพลาโตใหม่.....	313
	ลัทธิพลาโตใหม่.....	314
	ประวัติและพัฒนาการ.....	314
	ปรัชญาของโพลติอุส.....	317
	อภิปรัชญา.....	317
	จริยศาสตร์.....	321
	ข้อเปรียบเทียบ.....	322
	บทสรุป.....	323
บทที่ 32	สรุปปรัชญากรีก.....	325
	สมัยเริ่มต้น.....	326
	สมัยรุ่งเรือง.....	326
	สมัยเสื่อม.....	328
	เชิงอรรถ.....	331
	บรรณานุกรม.....	345
	ดรรชนี.....	348

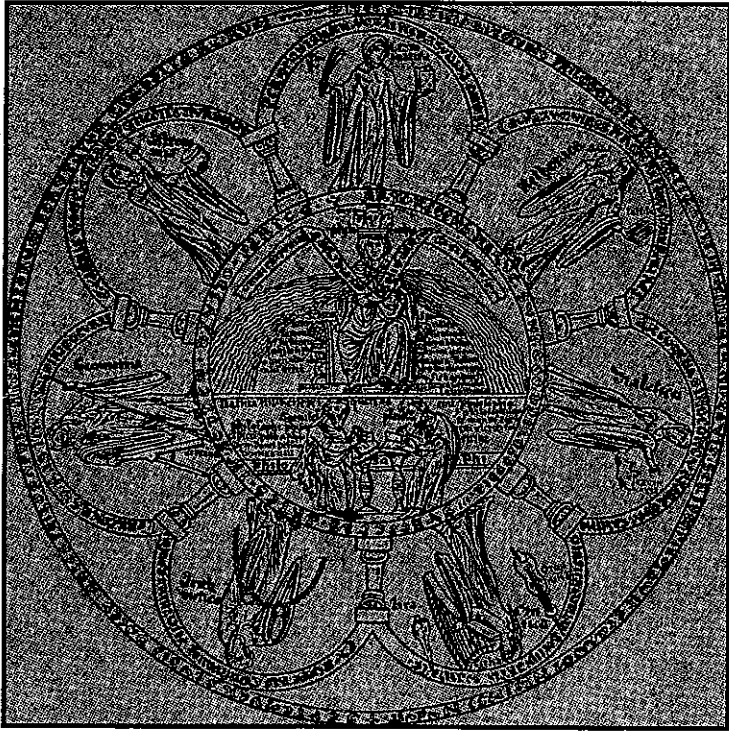
ปรัชญากรีก

บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก

ตอนที่ 1

แนะนำปรัชญากรีก

ภาพสัญลักษณ์ของวิชาปรัชญา แสดงปรัชญาเป็นราชินีแห่งวิทยาการทั้งหลาย เขียนภาพโดย Herrade de Landsberg ในคริสต์ศตวรรษที่ 12 ภายในวงกลม กลางภาพมีสตรีสูงอายุนั่งอยู่บนบัลลังก์ สตรีนี้เป็นสัญลักษณ์ของปรัชญา มี นักปรัชญาสองท่าน คือพลาโตและอาริสโตเติล เป็นฐานรองรับอยู่ใต้ราชินี ราชินี สวมมงกุฎสามเศียรซึ่งหมายถึงสาขาสำคัญของปรัชญาสมัยนั้น คืออภิปรัชญา ญาณ- วิทยา และจริยศาสตร์ มีธารน้ำพุพุ่งออกมาจากทรวงอกของราชินีและกลายเป็น วิทยาการต่าง ๆ ซึ่งสมัยนั้นแบ่งออกเป็นศิลปะเสรี 7 วิชา คือไวยากรณ์ วาทศิลป์ วิชาวิธี ดนตรี เล่ห์คณิต เรขาคณิต และดาราศาสตร์

บทที่ 1

ความหมายและขอบข่ายปรัชญา

คำว่า ‘ปรัชญา’ แปลว่า ‘ความรอบรู้’ เป็นศัพท์บัญญัติใช้กับคำว่า ‘Philosophy’ ในภาษาอังกฤษ เมื่อย้อนไปดูที่มาแล้วเราพบคำว่า “Philosophy” มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกว่า “Philos (Love) + Sophia (Wisdom)”¹ ซึ่งแปลว่า “ความรักความรอบรู้ (Love of Wisdom)” เมื่อว่ากันตามความหมายตามตัวอักษร คำว่า “ปรัชญา” และ “Philosophy” มีความหมายไม่ตรงกันนัก เพราะ “ปรัชญา” หมายถึงความรอบรู้ ส่วน “Philosophy” หมายถึงความรักอันเป็นแรงผลักดันให้แสวงหาความรอบรู้นั้น แต่เมื่อกำหนดให้คำว่า “ปรัชญา” เป็นศัพท์บัญญัติสำหรับใช้หมายถึงคำว่า “Philosophy” นั้นแสดงว่าคำทั้งสองมีความหมายเท่ากันตามหลักของการบัญญัติศัพท์ นั่นคือ “Philosophy” มีความหมายเช่นใด “ปรัชญา” ต้องมีความหมายเช่นนั้น² แท้ที่จริง คำทั้งสองน่าจะใช้เรียกแทนกันได้โดยอนุโลม เพราะต่างแสดงนัยว่าเป็นวิชาเกี่ยวกับความรู้ กล่าวคือ การแสวงหาความรู้ที่ดี ความรู้ที่แสวงหามาได้ก็ดี จัดเป็นปรัชญา หรือ Philosophy ทั้งนั้น³ เหตุนี้ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 จึงให้คำจำกัดความปรัชญาว่า “วิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง”

ถามว่า ปรัชญาเป็นความรู้เกี่ยวกับอะไร ตอบว่า ปรัชญาพยายามเรียนรู้ทุกสิ่ง โลกยังมีแง่มุมลึกลับอีกเท่าใด นักปรัชญาก็จะเรียนรู้อีกเท่านั้น⁴ ในสมัยโบราณ นักปรัชญาเป็นผู้ค้นพบวิทยาการ

สาขาใหม่ให้แก่โลก แต่หลังจากการค้นพบแล้ว นักปรัชญาก็ปล่อยให้ผู้เชี่ยวชาญในวิทยาการสาขานั้นๆ ค้นคว้าเรื่องนั้นต่อไป ตนเองหันไปสำรวจวิทยาการด้านอื่น การค้นคว้าของนักปรัชญาไม่เคยถึงจุดจบ นักปรัชญาเป็นเสมือนนักสำรวจ ผู้ไม่ยอมตั้งหลักแหล่ง เขาจะสำรวจเรื่อยไปจนกว่าจะรู้จบจักรวาล นักปรัชญาจึงเป็นผู้บุกเบิกทางปัญญา ส่วนวิชาปรัชญาก็คือบันทึกการบุกเบิกสำรวจความลับของจักรวาล

คำว่า นักปรัชญา หรือ Philosopher เกิดขึ้นเมื่อประมาณสองพันห้าร้อยปีมาแล้ว นักปรัชญากรีกชื่อพิธาโกรัสเป็นผู้ใช้คำนี้เป็นคนแรก ชาวกรีกยุคนั้นเรียกนักปราชญ์ราชบัณฑิตว่า Sophoi (ผู้รอบรู้) พิตาโกรัสรู้สึกคำนี้สูงส่งเกินไป จึงคิดคำผสมขึ้นว่า Philosophoi⁴ แปลว่า ผู้รักความรอบรู้ (Lover of Wisdom) สำหรับใช้เรียกท่านผู้คงแก่เรียนหรือนักวิชาการสมัยนั้น เพราะนักปรัชญายุคนั้นรอบรู้วิทยาการหลายสาขา และวิทยาการเหล่านั้นยังไม่มีชื่อเฉพาะว่า วิทยาศาสตร์ ฟิสิกส์ ฯลฯ แต่เรียกรวมกันว่า ปรัชญา (Philosophy) ซึ่งได้แก่สหวิทยาการนั่นเอง

ด้วยเหตุนี้ปรัชญาในสมัยโบราณจึงเป็นชื่อรวมของวิทยาการหลายแขนง เพราะปรัชญาหมายถึงความรักในความรู้ วิทยาการใดให้ความรู้ วิทยาการนั้นเป็นปรัชญา หลักฐานที่แสดงว่าปรัชญาในอดีตเป็นที่รวมของสรรพวิทยาการก็มาจากผลงานของอาริสโตเติล นักปรัชญากรีกท่านนี้แบ่งวิชาการเป็นสามภาค⁵ คือภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติและภาคผลิต วิชาการสองภาคแรกว่าด้วยอภิปรัชญา ฟิสิกส์ ชีววิทยา จิตวิทยา ดาราศาสตร์ เทววิทยา คณิตศาสตร์ จริยศาสตร์ และรัฐศาสตร์ อาริสโตเติลถือว่าวิชาการภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติเหล่านี้เป็นปรัชญา ข้อนี้หมายความว่า ปรัชญากรีกได้รวมศาสตร์ไว้เกือบทุกสาขาที่ทำได้ ศาสตร์ต่างๆ ได้ถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวิชาปรัชญาอยู่นานนับศตวรรษ จนกระทั่งศาสตร์ทั้งหลายค่อยแยก

ตัวออกจากปรัชญาไปที่ละศาสตร์ แม้กระทั่งวิทยาศาสตร์ก็แยกตัวออกไปไม่นาน ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 วิทยาศาสตร์ยังมีชื่อเรียกว่า ปรัชญาธรรมชาติ (Natural Philosophy)

เราจึงกล่าวได้ว่า นักปรัชญาต้องการศึกษาทุกเรื่อง เนื้อหาของปรัชญาเกินพรมแดนกว้างที่สุดเท่าที่สติปัญญาของมนุษย์จะอำนวย ดังนั้นจึงไม่แปลกเลยที่จะกล่าวว่า วิทยาการเกือบทุกสาขาในปัจจุบันเคยสังกัดอยู่กับปรัชญามาก่อน ต่อมาเมื่อวิทยาการเหล่านั้นพัฒนามากขึ้นจึงแยกตัวเป็นวิชาอิสระ ปรัชญาจึงได้ชื่อว่าเป็นมารดาของศาสตร์ทั้งหลาย

รวมความว่าปรัชญาเป็นเรื่องของความรู้ ทั้งการแสวงหาความรู้ (Seeking Wisdom) และความรู้ที่ค้นพบแล้ว (Wisdom Sought) ล้วนอยู่ภายในขอบข่ายของวิชาปรัชญาทั้งสิ้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง ปรัชญาเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรู้สองขั้นตอน คือขั้นแสวงหาความรู้กับขั้นค้นพบความจริง ในขั้นแสวงหาความรู้ มนุษย์มีความสงสัยจึงตั้งคำถามแล้วคิดหาคำตอบอย่างมีเหตุผล เราเรียกขั้นนี้ว่า การคิดแบบปรัชญา (Philosophical Thinking) ส่วนขั้นที่สอง เป็นผลสืบเนื่องมาจากการแสวงหา กล่าวคือ ในที่สุดมนุษย์ได้ค้นพบคำตอบเกี่ยวกับความจริง เราเรียกคำตอบที่ได้ว่า ความรู้เชิงปรัชญา (Philosophical Knowledge) ถึงแม้ปรัชญาจะมีสองขั้นตอน แต่ก็สัมพันธ์กันจนแยกไม่ออก เมื่อพูดถึงขั้นตอนหนึ่งก็โยงความไปถึงอีกขั้นตอนหนึ่ง ขั้นตอนทั้งสองต่างก็เป็นปรัชญา ซึ่งเปรียบได้กับด้านทั้งสองของเหรียญบาทเดียวกัน ไม่ว่าจะมองจากด้านก้อยหรือด้านหัว เราก็รู้ว่าเป็นเหรียญบาทได้เท่าๆ กัน ไม่ว่าเราจะมองชั้นความคิดแบบปรัชญาหรือชั้นความรู้เชิงปรัชญา เราก็พบสิ่งที่เรียกว่าปรัชญาได้เท่าๆ กัน

นักปรัชญาคือคนที่คิดแบบปรัชญา จุดเริ่มต้นแห่งการคิดของเขาไม่ได้พิเศษพิสดารอะไร เพราะคนธรรมดาส่วนมากล้วนมีศักยภาพในการคิดแบบปรัชญาอยู่แล้ว วัยเด็กของทุกคนเป็นช่วงเวลาที่เขา

นักปรัชญาปรากฏ เด็กมีความรู้เพียงสา แต่ความรู้เพียงสาก็ต้องจากเด็กไปสักวันเมื่อถูกพลังอันหนึ่งในใจของเด็กขับไล่ไป พลังอันนั้นคือความอยากรู้อยากเห็น (Curiosity)⁶ เมื่อเด็กออกไปเผชิญโลกกว้าง สิ่งแปลกใหม่สร้างความสนใจของเด็ก แกจึงอยากเรียนรู้ เด็กจะตั้งปัญหาถามตลอดเวลาว่า นั่นอะไร นี่อะไร เด็กถามเพราะมีความอยากรู้อยากเห็น ถ้าเราจะฝึกเด็กให้เป็นนักปรัชญาหรือนักวิทยาศาสตร์ เราต้องส่งเสริมให้เด็กมีนิสัยช่างซักถาม ถ้าถามทุกครั้งแล้วได้คำตอบ เด็กจะถามปัญหากว้างขวางยิ่งขึ้น ความอยากรู้อยากเห็นในวัยเด็กนี้แหละเป็นบ่อเกิดความคิดแบบปรัชญา และการซักถามก็เป็นลักษณะของนักปรัชญา ทั้งนี้เพราะนักปรัชญาทำตัวเป็นเด็กต่อโลกเสมอ เขาสำนึกว่าตัวเองยังต้องเรียนรู้อีกมากนัก โสเครติสกล่าวว่า “หนึ่งเดียวที่ข้าพเจ้ารู้จักคือ รู้ว่าข้าพเจ้าไม่รู้อะไร” นักปรัชญาสนใจถามปัญหาทุกชนิด เขาอยากรู้ไปสารพัด ทั้งนี้เพราะนักปรัชญาสามารถรักษาความอยากรู้อยากเห็นให้ตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา ดังที่เพลโตได้กล่าวว่า “ความรู้เป็นอารมณ์ของนักปรัชญา ปรัชญา เริ่มต้นที่ความไม่รู้ (wonder)”⁷

เป็นที่น่าเสียดายว่า คนทั่วไปไม่ค่อยใส่ใจต่อความอยากรู้อยากเห็นของตน เขาสงสัยแล้วไม่ถามหรืออยากรู้แล้วไม่เรียน ดูประหนึ่งว่ายิ่งโตขึ้นคนเราก็นิ่งลดความอยากรู้อยากเห็นลง ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะเรารอบรู้จนหมดสงสัย แต่เนื่องจากเราไม่มีเวลาว่างสำหรับจัดการกับความสงสัยกันมากกว่า เวลาส่วนมากของเราหมดไปกับงานอาชีพและความบันเทิง อารยธรรมใหม่ๆ จะเกิดขึ้นได้เพราะคนมีเวลาว่างสำหรับคิด ครอบครัวยุคนี้คนเรายังกระเสือกกระสนเพื่อแก้ปัญหาปากท้อง ครอบครัวยุคนี้จะมีแต่ความวิตกกังวลจนไม่มีเวลาคิด เนื่องจากชาวกรีกใช้ทาสทำงานหนักแทนตน พวกเขาจึงมีเวลาว่างพอที่จะคิดปรัชญาหรือแต่งวรรณกรรม เหตุนั้น เวลาว่างและสมาธิเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นต่อการคิดค้นหาความรู้เชิงปรัชญาและพัฒนา

ศาสตร์ทั้งหลาย

แม้ว่าคนเราโดยทั่วไปจะไม่ช่างสงสัยเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ กระนั้นคนเราก็มียังมีธาตุของความอยากรู้อยากเห็นอยู่ในหัวใจ เราอยากรู่ว่าตายแล้วไปไหน นรกสวรรค์มีจริงหรือไม่ ความดีคืออะไร รักแท้เป็นเช่นใด เราอยากทราบคำตอบสำหรับปัญหาเหล่านี้และอื่นๆ เราต้องการคำตอบเพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็น ไม่ใช่เพื่อประกอบอาชีพ และเมื่อเรารู้คำตอบแล้ว เราก็จะนำมาสร้างเป็นกรอบในการตีความปรากฏการณ์เพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตของเรา ดังนั้นเราจึงพยายามรวบรวมคำตอบปัญหาเหล่านี้ที่ละเอียดที่ละน้อยจากการถามผู้รู้บ้าง จากการอ่านหนังสือบ้าง หรือจากประสบการณ์ของตนเองบ้าง แล้วในที่สุดเราก็สรุปเป็นคำตอบให้กับตัวเอง ถ้าเราพอใจคำตอบเหล่านั้น เราก็รับเป็นทัศนะประจำใจ เมื่อคนอื่นคัดค้านทัศนะของเรา เราก็พร้อมที่จะหาเหตุผลมาสนับสนุนทัศนะเหล่านั้น

กระบวนการในการแก้ปัญหาที่เริ่มต้นด้วยความสงสัยไม่รู้ แล้วค้นคิดอย่างมีเหตุผลเพื่อแสวงหาคำตอบนี้แหละเป็นความคิดแบบปรัชญา แต่คนธรรมดายังไม่ใช่นักปรัชญา เพราะยังคิดไม่เป็นระบบ เพราะขาดเครื่องมือในการคิด การคิดแบบปรัชญาต้องอาศัยเครื่องมือสำหรับคิดที่เรียกว่าตรรกศาสตร์ นักปรัชญาต้องอาศัยตรรกศาสตร์ เช่นเดียวกับนักวิทยาศาสตร์ต้องอาศัยคณิตศาสตร์ แม้แต่นักปรัชญาผู้ประกาศว่าตนไม่ใช่ตรรกศาสตร์ ก็ยังต้องอาศัยตรรกศาสตร์มาอธิบายว่าเหตุใดตนจึงไม่ใช่ตรรกศาสตร์

ปรัชญากับศาสนาและศาสตร์ต่าง ๆ

คนเราคิดอย่างมีเหตุผลเพื่อหาคำตอบให้กับปัญหาใด คำตอบของปัญหานั้นจัดเป็นความรู้เชิงปรัชญา ซึ่งเป็นความรู้ระดับความ

เห็นส่วนตัวหรือความรู้อันเฉพาะตัว (Private Wisdom)⁸ ความรู้นี้คิดนี้มีคำอธิบายชุดหนึ่งสนับสนุนก็จริง แต่คำอธิบายชุดอื่นที่คัดค้านความรู้นี้ก็มีอยู่ ความรู้เชิงปรัชญาเป็นความรู้แบบปลายเปิด (Open-Ended) ที่ไม่มีวันจบบริบูรณ์ ดังเราจะพบว่า โสกราตีสเสนอปรัชญาไว้อย่างหนึ่ง ต่อมาศิษย์ของท่านชื่อพลาโตได้พัฒนาปรัชญานั้นต่อไป และอาริสโตเติลผู้เป็นศิษย์ของพลาโตก็ออกมาวิจารณ์อาจารย์ของตนแล้วเสนอแนวคิดใหม่ต่อไป องค์ความรู้ทางปรัชญาที่ดูเหมือนจะจบบริบูรณ์ที่นักปรัชญาคนหนึ่ง ก็กลับถูกนักปรัชญารุ่นหลังพัฒนาต่อไป เราจะไม่พบปรากฏการณ์อย่างนี้ในวงการศาสนา คำสอนของพระพุทธเจ้าหรือพระเยซูเป็นสิ่งสมบูรณ์สำหรับสาวก ไม่มีสาวกใดประกาศว่าคำสอนของศาสดายังมีข้อบกพร่องที่ตนจะต้องแก้ไขให้สมบูรณ์ ดังนั้นความรู้ทางศาสนาจึงมีลักษณะเป็นปลายปิด เพราะสาวกมีศรัทธา ว่าคำสอนของศาสดาที่บรรจุในพระคัมภีร์เป็นความจริงสูงสุด แต่ก็มีบ้างที่บรรดาสาวกรุ่นหลังตีความพระคัมภีร์ต่างกันจนเกิดนิกายหลากหลาย แต่ละนิกายต่างเสนอคำอธิบายที่มีเหตุผลขัดแย้งกันและกัน ในกรณีนี้ศาสนาได้เข้าสู่พรมแดนของปรัชญาและเกิดปรัชญาแห่งศาสนานั้นๆ เช่น พุทธปรัชญา ปรัชญาคริสต์ ปรัชญาฮินดู อาจกล่าวได้ว่า ถ้าศาสนิกแห่งศาสนานั้นๆ ต่างเข้าถึงความจริงสูงสุดด้วยปัญญาญาณที่แท้จริง การถกเถียงเรื่องการตีความพระคัมภีร์คงไม่เกิดขึ้น ประเด็นนี้ทำให้เราเห็นข้อแตกต่างระหว่าง“ปัญญา”และ“ปรัชญา” กล่าวคือ ปัญญาทางศาสนาเป็นความรู้แจ้งที่ไม่มีความเคลือบแคลงสงสัย แต่ปรัชญา (Philosophy) เป็นความรู้ที่ยังต้องพิสูจน์กันต่อไป

เมื่อใดความรู้เชิงปรัชญาได้รับการพิสูจน์ด้วยวิธีการทางคณิตศาสตร์หรือการสังเกตทดลอง เมื่อนั้นความรู้นั้นก็กลายเป็น“ศาสตร์” ความรู้ที่จะเป็นศาสตร์ได้ต้องผ่านการสังเกตและพิสูจน์ทดลองจนได้ผลในเกือบทุกครั้ง เช่นกฎแห่งแรงดึงดูดของโลกถือว่าเป็นความรู้ทาง

วิทยาศาสตร์ เพราะไครนำไปพิสูจน์ทดลองก็เห็นผลเหมือนกัน ส่วนความรู้เชิงปรัชญาเป็นความรู้ขั้นทัศนะส่วนตัว หรือเป็นทฤษฎีที่มีวิธีพิสูจน์ทดลองจำกัดเฉพาะคนใดคนหนึ่ง ตัวอย่างก็คือ ความรู้เรื่องอาตมันหรืออัตตา นักปรัชญาบางสำนักยืนยันว่ามีอัตตา แต่บางสำนักปฏิเสธอัตตา จนบัดนี้การถกเถียงของสองสำนักก็ยังไม่ยุติด้วยเหตุที่ปรัชญาเป็นทัศนะส่วนตัวที่เรามีต่อเรื่องต่างๆ ปรัชญาจึงได้ชื่อว่าโลกทัศน์ (World View) แม้ชาวอินเดียก็เรียกปรัชญาของตนเองว่า “ทรรศนะ (Darsana)” แปลว่า “การรู้เห็นความจริง (Vision of Truth)”⁹ ทรรศนะก็คือโลกทัศน์นั่นเอง โลกทัศน์ได้แก่ความเข้าใจโลกและชีวิตจากมุมมองของปัจเจกชน มนุษย์ทุกคนล้วนมีโลกทัศน์ประจำตัว โลกทัศน์ของใครก็เป็นปรัชญาของคนนั้น ดังที่อັกซ์เล่ย์กล่าวว่า “มนุษย์ดำเนินชีวิตไปตามปรัชญาชีวิตและโลกทัศน์ของเขา นี่เป็นเรื่องจริงแม้กับคนที่ไม่มีหัวคิด เป็นไปไม่ได้ที่มนุษย์จะมีชีวิตอยู่โดยไม่ถือปฏิบัติปรัชญา”¹⁰ มนุษย์ทุกคนต่างก็มีปรัชญาประจำใจด้วยกันทั้งนั้น แม้กระทั่งชาวบ้านก็มีปรัชญาชาวบ้าน แต่เป็นปรัชญาที่ขาดระบบ แที่ที่จริงนั้นปรัชญาได้ก่อตัวในความคิดของชาวบ้านมานานก่อนหน้าที่นักปรัชญาจะพัฒนาให้เป็นระบบ” โดยทั่วไปเรานิยมเรียกปรัชญาชาวบ้านว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน”

นักปรัชญาก็เหมือนคนทั่วไปตรงที่มีความอยากรู้อยากเห็น แต่เป็นความอยากรู้อยากเห็นที่ต่อเนื่องยาวนานกว่า นักปรัชญาขยันตั้งคำถามและแสวงหาคำตอบ เพราะเขาเป็นผู้รักความรู้ นักปรัชญาขยันคิดอย่างมีเหตุผลตามหลักตรรกศาสตร์ ดังนั้นทัศนะของนักปรัชญาจึงคมชัดและสมเหตุสมผลกว่าทัศนะของคนทั่วไป นักปรัชญาอยากรู้อะไรเขาก็คิดเรื่องนั้นอย่างทะลุปรุโปร่ง เช่นนักปรัชญากรีกอยากรู้ว่าโลกและสรรพสิ่งเกิดมาจากอะไร เขาพยายามคิดหาคำตอบที่มีเหตุผลสนับสนุนมากที่สุดและมีวิธีนำเสนอแนวคิดให้ฟังดู

สมเหตุสมผล เมื่อทัศนะของเขาถูกคัดค้าน เขาจะอธิบายแก้ข้อคัดค้านด้วยวิธีการแห่งเหตุผลโดยไม่ใช้อารมณ์ ดังนั้น ผลพลอยได้ประการสำคัญของการศึกษาปรัชญาก็คือ การฝึกตนเป็นคนใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังเหตุผลของผู้อื่น ความใจกว้างนี้เป็นคุณลักษณะสำคัญของประชาชนในระบอบประชาธิปไตย

การที่ปรัชญาสอนให้คนเราใจกว้างก็เพราะวิชานี้มีขอบข่ายกว้างขวางกว่าวิทยาการแขนงต่างๆ สมัยนี้เป็นยุคแห่งความชำนาญเฉพาะด้าน (Specialization) วิทยาการแต่ละสาขาแบ่งกันศึกษาความจริงของจักรวาลกันคนละส่วนสองส่วน เช่นวิชาฟิสิกส์ศึกษาเรื่องสสารและพลังงาน วิชาเคมีศึกษาเรื่องสมบัติของสารต่างๆ วิชาชีววิทยาศึกษาเฉพาะสิ่งมีชีวิต วิชาพฤกษศาสตร์ศึกษาเรื่องพืช วิชาสัตววิทยาศึกษาเรื่องการทำงานของอวัยวะในร่างกาย วิชากายวิภาคศาสตร์ศึกษาโครงสร้างและส่วนประกอบของร่างกาย วิชาจิตวิทยาศึกษาเรื่องความคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ ความรู้ที่ได้รับจากวิทยาการเหล่านี้เป็นเพียงชิ้นส่วนของความจริง จึงช่วยให้เรามองเห็นภาพแท้จริงของจักรวาลได้บ้างแฉ่งบ้างมุม วิทยาการเฉพาะด้านเปรียบเหมือนการต่อภาพปริศนา (Jigsaw Puzzle) ที่ถูกตัดออกเป็นชิ้นๆ เพื่อให้ผู้เล่นเกมส่นำมาปะติดปะต่อกันให้ได้ภาพสมบูรณ์ ถ้าเราได้ภาพมาชิ้นหนึ่งยอมปะติดปะต่อให้เกิดภาพสมบูรณ์ไม่ได้ฉันใด วิทยาการเพียงหนึ่งหรือสองสาขาย่อมให้ภาพรวมของความจริงทั้งหมดไม่ได้ฉันนั้น วิชาปรัชญาพยายามนำเอาผลการศึกษาของวิทยาการสาขาต่างๆ มาต่อเข้าด้วยกันเพื่อให้ได้ภาพรวมของจักรวาลจุดมุ่งหมายของวิชาปรัชญาอยู่ที่การรู้ความจริงของจักรวาลในภาพกว้าง ถ้าเปรียบจักรวาลเป็นตัวคน วิทยาการอื่นๆ กำลังถ่ายภาพของคนคนนั้นที่อวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่ง เช่น แขน ขา หรือใบหน้า จึงไม่เห็นภาพรวมของคน ปรัชญาต้องการภาพรวมของคน จึงนำเอาภาพอวัยวะทุกส่วนมาเรียงต่อกันจนเห็นภาพคนเต็มตัว

ปรัชญาต้องการรู้จักจักรวาลโดยภาพรวม ในขณะที่วิทยาการต่าง ๆ ให้คำตอบเกี่ยวกับจักรวาลในบางแง่บางมุม และบ่อยครั้งคำตอบของวิทยาการสาขาหนึ่งก็ขัดแย้งกับคำตอบของสาขาอื่น ปรัชญาทำหน้าที่รวบรวมคำตอบหรือผลสรุปของวิทยาการสาขาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน โดยเปรียบเทียบหาคำตอบที่มีเหตุผลสนับสนุนมากที่สุดเพื่อเอามาเรียงปะติดปะต่อให้เป็นภาพรวมของจักรวาล ดังนั้นภารกิจส่วนหนึ่งของปรัชญา คือการสังเคราะห์วิทยาการต่าง ๆ เพื่อให้ได้ภาพรวมของความจริง¹² ปรัชญาจึงเป็นศาสตร์สากล (Universal Science)¹³ ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมวิทยาการหลายสาขา อาจกล่าวได้ว่า เนื้อหาของปรัชญาหาขอบเขตมิได้¹⁴ เหตุนั้น ฟรานซิส เบคอนจึงประกาศว่า ปรัชญา “มีความรู้ทุกอย่างเป็นอาณาเขต”¹⁵

สาขาปรัชญา

ได้กล่าวแล้วว่า สรรพวิทยาการสมัยโบราณรวมเข้าเป็นเนื้อหาของปรัชญา จนเนื้อหาปรัชญากรีกไม่มีขอบเขตจำกัดเพราะครอบคลุมวิทยาการทุกสาขา ต่อมาเมื่อวิทยาการต่าง ๆ พัฒนาจนแยกเป็นวิชาอิสระ วิทยาการที่เหลืออยู่จึงเป็นเนื้อหาสำคัญของวิชาปรัชญาสมัยปัจจุบัน เนื้อหาแท้ ๆ ที่เหลืออยู่นั้นเรียกว่าปรัชญาบริสุทธิ์ (Pure Philosophy) ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 สาขา คืออภิปรัชญา (Metaphysics) ญาณวิทยา (Epistemology) และตรรกศาสตร์ (Logic)

นอกจากนี้นักปรัชญายังต้องการภาพรวมของจักรวาล เขาจึงทำหน้าที่รวบรวมผลการศึกษาของวิทยาการที่แยกเป็นวิชาอิสระไปแล้วเอามาวิเคราะห์และสังเคราะห์ กล่าวคือ วิทยาการแต่ละสาขาค้นคว้าได้ผลสรุปอะไรออกมา นักปรัชญาจะเก็บผลการศึกษามาตีความและกำหนดคำ ‘ยิ่งไปกว่านั้น หากยังมีประเด็นปัญหาอะไรที่

วิทยาการเหล่านั้นหาคำตอบไม่ได้ นักปรัชญาจะช่วยตั้งปัญหาและแสวงหาคำตอบเพื่อเสนอแนวทางแห่งการขบคิดกันต่อไป ปรัชญาที่ทำหน้าที่อย่างนี้มีชื่อว่าปรัชญาประยุกต์ (Applied Philosophy) เนื่องจากนักปรัชญานำเอาปรัชญาบริสุทธิ์ไปประยุกต์ใช้เป็นพื้นฐานสนับสนุนการสร้างแนวคิดเพื่อชีวิตและสังคม หรือการศึกษาวิเคราะห์ผลสรุปของวิทยาการสาขาต่างๆ ดังนั้นปรัชญาประยุกต์จึงมีสาขามากมายตามจำนวนวิทยาการและกิจกรรมที่นักปรัชญาเข้าไปเกี่ยวข้อง เช่น ปรัชญาศีลธรรม (จริยศาสตร์) ปรัชญาศิลปะ (สุนทรียศาสตร์) ปรัชญาการศึกษา ปรัชญาประวัติศาสตร์ ปรัชญาวิทยาศาสตร์ ปรัชญาการเมือง ปรัชญาสังคม ปรัชญากฎหมาย ปรัชญาคณิตศาสตร์ ปรัชญาภาษา ปรัชญาศาสนา ปรัชญาจิต ปรัชญาชีวิต ฯลฯ

ต่อไปนี้จะอธิบายความหมายของสาขาปรัชญาที่สำคัญ คือ อภิปรัชญา ญาณวิทยา ตรรกศาสตร์ จริยศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์

อภิปรัชญา

สาขาที่เก่าแก่ที่สุดของปรัชญาก็คือ อภิปรัชญา (Metaphysics) ที่ศึกษาว่า ความจริงคืออะไร ภาพที่ปรากฏแก่สายตาทุกวันเป็นปรากฏการณ์พื้นผิวที่ซ่อนความเป็นจริงไว้เบื้องหลัง อภิปรัชญามุ่งแยกปรากฏการณ์ออกจากความเป็นจริง แม้หน้าที่เห็นว่ามัน แต่ความจริงอาจกำลังไหลเชี่ยวในส่วนลึก ดังนั้นนักปรัชญาจึงสงสัยว่าโลกที่ปรากฏแก่สายตาของเราเป็นความจริงสูงสุดแล้วหรือ หรือว่าเป็นเพียงปรากฏการณ์หน้าฉากที่มีความจริงสูงสุดซ่อนอยู่เบื้องหลัง

นักปรัชญาตั้งสมมติฐานว่ามีความจริงสูงสุดเบื้องหลังปรากฏการณ์ธรรมชาติ แล้วเริ่มศึกษากันว่าความจริงสูงสุดนั้นคืออะไร งานของนักปรัชญาผู้พยายามตอบปัญหาเกี่ยวกับความจริงนี้เรียกว่าอภิปรัชญา

เพื่อตอบปัญหาดังกล่าว นักปรัชญาได้สอบสวนหาส่วนประกอบ

ดั้งเดิมที่สุดของจักรวาล สารระดังเดิมหรือปฐมธาตุนั้นแหละเป็นจุดเริ่มต้นของจักรวาล นักปรัชญาได้ค้นพบความจริงสูงสุดแตกต่างกันไป ซึ่งพอจะสรุปทัศนะได้ 3 กลุ่มคือ :-

(1) วัตถุนิยม (Materialism) ถือว่าความจริงแท้ของจักรวาลคือ สสารหรือพลังงาน ไม่ใช่จิต

(2) จิตนิยม (Idealism) ถือว่าความจริงสูงสุดคือจิต สสารเป็นเพียงผลผลิตของจิต

(3) ทวินิยม (Dualism) ถือว่าความจริงสูงสุดเป็นทั้งจิตและสสารที่เป็นอิสระจากกัน

โดยทั่วไป อภิปรัชญายังประกอบด้วยสาขาย่อยอีก 3 สาขา คือ

1) ภาววิทยา (Ontology) ศึกษาความจริงสากลของภาวะ (Being) ในฐานะความจริงสูงสุดของสรรพสิ่ง

2) เทววิทยา (Theology) ศึกษาความจริงเกี่ยวกับพระเจ้า (God) และความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากับจักรวาล

3) จักรวาลวิทยา (Cosmology) ศึกษาความจริงเกี่ยวกับบ่อเกิดและโครงสร้างของจักรวาล (Cosmos)

ญาณวิทยา

ญาณวิทยา (Epistemology) คือทฤษฎีความรู้ (Theory of Knowledge) ที่ศึกษาว่าเรารู้ความจริงได้อย่างไร ดังนั้นญาณวิทยาจึงสัมพันธ์กับอภิปรัชญา ญาณวิทยาดอบปัญหาวาด้วยบ่อเกิดความรู้และมาตรการสำหรับตัดสินความถูกต้องของความรู้

นักปรัชญาจะวันดกกกล่าวถึงที่มาหรือบ่อเกิดของความรู้ไว้ 3 ทาง คือ

(1) ผัสสการ (Sensation) คือความรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัสทั้งห้า คือการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู่รส การสัมผัส

(2) เหตุผล (Reason) คือความรู้ที่เกิดจากการคิดตามหลักเหตุ

ผลในใจ

(3) อัจฉัตติกญาณ (Intuition) คือความรู้ที่ผุดขึ้นในใจโดยตรง ถ้าเป็นความรู้จากญาณพิเศษเรียกว่าการตรัสรู้ (Enlightenment) ถ้าเป็นความรู้ที่ได้จากการเฉลียวใจของพระเจ้าก็เรียกว่าวिरण (Revelation)

ปัญหาที่ตามมาก็คือว่า บ่อเกิดของความรู้ทางไหนเล่าจึงให้ความรู้ที่ถูกต้องตามความเป็นจริง ในเรื่องนี้นักปรัชญามีความเห็นแตกแยกกันเป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ

(1) ลัทธิประสบการณ์นิยม (Empiricism) ถือว่าประสาทสัมผัสเป็นมาตรการตัดสินความจริง

(2) ลัทธิเหตุผลนิยม (Rationalism) ถือว่าเหตุผลเป็นมาตรการตัดสินความจริง

(3) ลัทธิอัจฉัตติกญาณนิยม (Intuitionism) ถือว่าอัจฉัตติกญาณเป็นมาตรการตัดสินความจริง

ตรรกศาสตร์

ตรรกศาสตร์ (Logic) คือวิชาว่าด้วยกฎเกณฑ์การใช้เหตุผล นักปรัชญาเป็นผู้คิดอย่างมีเหตุผล ดังนั้นตรรกศาสตร์จึงเป็นเครื่องมือของนักปรัชญา เช่นเดียวกับคณิตศาสตร์เป็นเครื่องมือของนักวิทยาศาสตร์ นั่นคือ นักวิทยาศาสตร์จำเป็นต้องรู้คณิตศาสตร์ เพื่อใช้คำนวณข้อมูลทางวิทยาศาสตร์นั้นได้ นักปรัชญาก็จำเป็นต้องรู้ตรรกศาสตร์ เพื่อใช้ค้นคิดและพิสูจน์ความรู้ทางปรัชญานั้นนั้น ตรรกศาสตร์ไม่ใช่ความรู้ทางปรัชญา แต่เป็นเครื่องมือแสวงหาและพิสูจน์ความรู้ของนักปรัชญา

ตรรกศาสตร์ก็เหมือนคณิตศาสตร์ตรงที่เกี่ยวข้องกับการใช้เหตุผล แต่ต่างกันตรงที่ว่า คณิตศาสตร์ใช้เหตุผลในตัวเลข แต่ว่าตรรกศาสตร์ใช้เหตุผลในภาษา โดยทั่วไปเราใช้ภาษาเพื่อสื่อสารข่าวสารก็ได้ เพื่อแสดงเหตุผลก็ได้ ในการสื่อสารข่าวสาร เราจะรายงานเรื่องราว

เรียบๆ ว่าเกิดอะไรขึ้น เช่นบอกว่า “ฝนตก” แต่ถ้าต้องการแสดงเหตุผล เราต้องหาหลักฐานมาสนับสนุนว่าทำไมจึงยืนยันเช่นนั้น และเหตุผลก็คือ “ฝนตกเพราะถนนเปียก” แต่ควรสังเกตว่าหลักฐานที่หาสนับสนุนบางครั้งก็อ่อนหรือบางครั้งไม่เข้าประเด็น ดังนั้นจึงมีกฎเกณฑ์สำหรับตรวจสอบว่า การให้เหตุผลเช่นไรจึงใช้ได้และเช่นไรใช้ไม่ได้ การแสดงเหตุผลใดที่ดำเนินตามกฎเกณฑ์ก็ได้รับการยอมรับว่าใช้ได้ คือสมเหตุสมผล (Valid) ส่วนการแสดงเหตุผลใดที่ผิดกฎเกณฑ์ก็ถูกถือว่าไม่สมเหตุสมผล (Invalid) วิชาที่วางกฎเกณฑ์การใช้เหตุผลเช่นนี้คือตรรกศาสตร์.

จริยศาสตร์

จริยศาสตร์ (Ethics) คือสาขาปรัชญาที่ว่าด้วยการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ และการแสวงหาเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่าอย่างไรนั้นถูกหรือผิด ควรหรือไม่ควร จริยศาสตร์พยายามตอบปัญหา 3 ประการคือ

1. ปัญหาเรื่องความมีอยู่ของคุณค่า นั่นคือนักปรัชญาพยายามตอบคำถามว่าความดีคืออะไร เช่น อริสโตเติลตอบว่า ความดีคือความสุข ส่วนเอพิคิวรุสตอบว่า ความดีได้แก่ความสุขสำราญ

2. ปัญหาเรื่องมาตรการตัดสินความดี นั่นคือนักปรัชญาเสนอเกณฑ์ตัดสินความดีต่างๆ เช่น โสกราตีสเสนอความรู้ดีชอบชั่วดีเป็นเกณฑ์ตัดสินความดี ส่วนโปรแทกอรัสเสนอว่า ความพอใจส่วนตัวของแต่ละคนเป็นเครื่องวัดความดี ใครพอใจเรื่องใด เรื่องนั้นก็ดีสำหรับเขา

3. ปัญหาเรื่องอุดมคติของชีวิต นั่นคือการดำเนินชีวิตแบบใดจึงดีที่สุด เช่น อริสโตเติลตอบว่า การใช้ชีวิตคิดค้นปรัชญาคือแบบชีวิตที่ดีที่สุด ส่วนพวกสโตอิกตอบว่า การมีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติเป็นแบบชีวิตในอุดมคติ

สุนทรียศาสตร์

สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) คือสาขาปรัชญาที่ว่าด้วยความงาม และสิ่งทั้งามทั้งในงานศิลปะและในธรรมชาติ โดยศึกษาประสบการณ์คุณค่าทางความงาม และมาตรการตัดสินว่าอะไรงามหรือไม่งาม การตัดสินคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์มีได้ 3 ลักษณะ คือความสวยงาม ความติดตาติดใจ และความเลอเลิศ นักปรัชญาหลายสำนักได้เสนอทฤษฎีเพื่ออธิบายว่า เพราะเหตุใดจึงมีการตัดสินว่าศิลปวัตถุประกอบด้วยลักษณะทั้งสามนั้น นักปรัชญาดังกล่าวแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มอารมณ์นิยม (Emotionist) อธิบายว่าการตัดสินเกิดจากอารมณ์ที่เก็บกดไว้ในจิตได้สำนึก
2. กลุ่มเหตุผลนิยม (Rationalist) อธิบายว่าการตัดสินเกิดจากการเห็นความกลมกลืนไม่ขัดตา
3. กลุ่มสร้างสรรค์ (Creativist) อธิบายว่าการตัดสินเกิดจากความสามารถสร้างสรรค์ของมนุษย์

บทที่ ๒

ประวัติศาสตร์และศาสนากรีก

เกริ่น

ชาวกรีกเป็นชนเผ่ามหัศจรรย์ผู้มีอัจฉริยภาพในวิทยาการหลายแขนง อารยธรรมกรีกเป็นมรดกล้ำค่าของโลกที่ชาวตะวันตกนำมาประยุกต์ใช้จนประสบความสำเร็จดังงาม โลกตะวันตกแบ่งวิสัยทัศน์โลกซีกตะวันออกได้ก็เพราะชาวตะวันตกรู้จักพัฒนาวิทยาศาสตร์ การเมือง ศิลปะ และวัฒนธรรมที่ตนรับสืบทอดมาจากชาวกรีก ไข้แต่เท่านั้น ชาวตะวันตกยังทรงภูมิปัญญาสูงส่งไม่แพ้ชาวจีนและอินเดีย ทั้งนี้เพราะอิทธิพลของปรัชญากรีก ภูมิปัญญาตะวันตกสมัยปัจจุบันมีวิวัฒนาการสืบเนื่องมาจากปรัชญากรีก ดังนั้นผู้ประสงค์จะทราบที่มาและโครงสร้างของภูมิปัญญาตะวันตกจึงควรศึกษาปรัชญากรีก

คำว่า “กรีก(Greek)” เป็นคำที่ชาวโรมันเรียกขานชาวกรีก แต่ชาวกรีกเรียกตนเองว่า เฮลเลนส์ (Hellenes) และเรียกชื่อประเทศของตนว่า เฮลลัส (Hellas) ประเทศกรีซตั้งอยู่ทางตอนใต้ของคาบสมุทรบอลข่าน ชาวกรีกโบราณเป็นชนเผ่าอินโด-ยูโรเปียน ผู้อพยพลงมาตั้งหลักแหล่งกระจัดกระจายอยู่ในดินแดนที่ปัจจุบันได้กลายเป็นพรมแดนของประเทศกรีซ ตุรกี และอิตาลี การอพยพเริ่มมีขึ้นราวสองพันปีก่อนคริสต์ศักราช ชาวกรีกสมัยโบราณไม่ได้อยู่รวมกลุ่มเป็นประเทศเดียวกัน หากแต่แยกกันอยู่เป็นประเทศเล็กประเทศน้อยเรียกว่า “นครรัฐ” แต่ละนครรัฐแยกออกจากกันโดยมีเทือกเขาหรือท้องทะเลขวางกั้นพรมแดน ถึงกระนั้นประชาชนในแต่ละนครรัฐ

ต่างสำนึกว่าพวกตนเป็นคนเชื้อสายกรีกที่พูดภาษาเดียวกันและนับถือศาสนาเดียวกัน

คำว่า “นครรัฐ (City-state)” หมายถึงแคว้นขนาดเล็กที่ปกครองตนเองโดยอิสระ เช่น นครรัฐอิตาลี ซึ่งมีเมืองหลวงชื่อเอเธนส์ มีพื้นที่ 2,500 ตารางกิโลเมตร และมีพลเมืองราว 300,000 คน นครรัฐลาโคเนียซึ่งมีเมืองหลวงชื่อสปาร์ตา เป็นนครรัฐใหญ่ที่สุด เพราะมีพื้นที่กว่า 3,000 ตารางกิโลเมตร และมีพลเมืองราว 400,000 คน แต่ละนครรัฐมีเมืองหรือนครเป็นศูนย์กลาง ซึ่งถูกล้อมรอบด้วยพื้นที่กสิกรรม นครรัฐกรีกมีจำนวนน้อย ราว 1,000 นครรัฐ¹⁶

ลักษณะการปกครองของแต่ละนครรัฐก็แตกต่างกันไป เช่น นครรัฐมาเซโดเนียใช้ระบอบราชาธิปไตย นครรัฐลาโคเนียใช้ระบอบอภิชนาธิปไตย นครรัฐอิตาลีใช้ระบอบประชาธิปไตย บางครั้งได้มีการปกครองแบบเผด็จการทรราชสลับกับระบอบการปกครองที่กล่าวมา ในระหว่าง พ.ศ.112-139 เกิดสงครามระหว่างนครรัฐกรีก 2 กลุ่ม คือกลุ่มประชาธิปไตย นำโดยเอเธนส์ และกลุ่มอภิชนาธิปไตย นำโดยสปาร์ตา ผลปรากฏว่าสปาร์ตาเป็นฝ่ายชนะ แต่ในที่สุดนครรัฐทั้งสองกลุ่มก็พ่ายแพ้แก่กองทัพของมาเซโดเนียซึ่งใช้ระบอบราชาธิปไตย พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชแห่งมาเซโดเนียแผ่อำนาจการปกครองของกรีกไปถึงเปอร์เซีย อียิปต์ และภาคเหนือของอินเดีย ภูมิปัญญาของกรีกจึงมีโอกาสร่วงโรยไปปะทะสังสรรค์กับภูมิปัญญาตะวันออกในสมัยนั้น ต่อมาเมื่อนครรัฐกรีกทั้งหมดถูกผนวกเข้าเป็นจังหวัดหนึ่งของจักรวรรดิโรมันเมื่อ พ.ศ. 397 ชาวโรมันรับถ่ายทอดภูมิปัญญากรีก ปรัชญากรีกเป็นที่นิยมศึกษาในพระราชวังของจักรพรรดิโรมันถึงขนาดที่ว่า จักรพรรดิซีอ มาร์คัสเออเรลิอุสเป็นนักปรัชญาสำนักสโตอิก

ต่อไปนี้เป็นลำดับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ที่มีอิทธิพล

ต่อชีวิตและแนวคิดของนักปรัชญากรีก¹⁷

ลำดับเหตุการณ์

ก่อน ค.ศ.1850-1600 (ก.พ.ศ.1307-1057) ชาวกรีกแห่งเผ่าอินโด-ยูโรเปียน 2 เผ่า คือเผ่าเอเคียนและเผ่าไอโอเนียน อพยพเข้าไปตั้งหลักแหล่งในดินแดนกรีกและอยู่ร่วมกันอย่างสันติกับคนพื้นเมือง

ก.ค.ศ.1650-1450 (ก.พ.ศ.1107-907) เมืองไมซีนของเผ่าเอเคียนในภาคใต้ของกรีกเจริญรุ่งเรืองมากจนก่อตั้งอาณานิคมที่เมืองไมเลตุสและเกาะครีตเป็นต้น

ก.ค.ศ.1250 (ก.พ.ศ.707) ชาวกรีกเผ่าเอเคียนทำสงครามกับชาวเมืองทรอย และได้ทำลายเมืองทรอย

ก.ค.ศ.1200-1100 (ก.พ.ศ.657-557) ชาวกรีกเผ่าเอเคียนถูกรุกรานโดยชาวกรีกเผ่าดอเรียน (Dorian) จนต้องลี้ภัยไปอยู่ที่เอเธนส์และเอเชียไมเนอร์

ก.ค.ศ.900 (ก.พ.ศ.357) เริ่มมีอักษรกรีกซึ่งดัดแปลงมาจากอักษรเฟนิเซียน

ก.ค.ศ.840 (ก.พ.ศ.297) โฮเมอร์แต่งมหากาพย์เรื่อง *อีเลียด* (Iliad) และเรื่อง *โอดิสซีย์* (Odyssey) เรื่องแรกพรรณนาเหตุการณ์รบในสงครามเมืองทรอย เรื่องที่สองกล่าวถึงการผจญภัยของโอดิสซุส (Odysseus) หรือยูลิสซีสเมื่อกลับจากสงครามเมืองทรอย มหากาพย์ได้เป็นคัมภีร์สำคัญของศาสนากรีกโบราณ

ก.ค.ศ.776 (ก.พ.ศ.233) ชาวกรีกเริ่มแข่งขันกีฬาโอลิมปิกเป็นครั้งแรก

ก.ค.ศ.730 (ก.พ.ศ.207) เฮสิียดเขียนบทกวีเรื่อง *เทพกำเนิด* (Theogony) ซึ่งเป็นเถ้าพดำนานที่สำคัญของศาสนากรีกโบราณ

ก.ค.ศ.750-550 (ก.พ.ศ.207-7) กรีกขยายการตั้งอาณานิคม เป็นการใหญ่ในคาบสมุทรอิตาลีตอนใต้ ชายฝั่งทะเลดำ และชายฝั่ง ทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ระยะนั้นนครรัฐไมเลตุสรุ่งเรืองมาก เพราะมี อาณานิคมจำนวน 90 แห่งและเป็นเมืองท่าสำหรับติดต่อค้าขายกับ ตะวันออก

ก.ค.ศ.683 (ก.พ.ศ.140) ในกรุงเอเธนส์แห่งนครรัฐอัติติกา ระบอบราชาธิปไตยถูกโค่นล้มและเริ่มมีการปกครองแบบประชาธิปไตย

ก.ค.ศ.624 (ก.พ.ศ.81) ธีเลสผู้เป็นบิดาของปรัชญาตะวันตก เกิดที่นครรัฐไมเลตุส ปรัชญากรีกเข้าสู่สมัยเริ่มต้น

ก.ค.ศ.611 (ก.พ.ศ.68) นักปรัชญาอานักซิมาเนเตอร์เกิดที่นคร รัฐไมเลตุส

ก.ค.ศ.594 (ก.พ.ศ.51) โซลอนปรับปรุงการปกครองแบบประชาธิปไตยในกรุงเอเธนส์ โดยจัดตั้งศาลประชาชน สภาสี่ร้อย และสภา ราษฎรที่ประชาชนทุกคนสามารถเข้าประชุมออกเสียง

ก.ค.ศ.588 (ก.พ.ศ.45) นักปรัชญาอานักซิเมเนสเกิดที่นครรัฐ ไมเลตุส

ก.ค.ศ.570 (ก.พ.ศ.27) นักปรัชญาพิธาโกรัสเกิดที่เกาะซามอส และนักปรัชญาเซโนฟาเนสเกิดที่นครรัฐโคโลโฟน

ก.ค.ศ.546 (ก.พ.ศ.3) เพอร์เซียเริ่มแผ่อำนาจเข้ามาในดินแดน กรีกแถบเอเชียไมเนอร์และยึดครองนครรัฐกรีกเผ่าไอโอเนียนในแถบนี้

ก.ค.ศ.535 (พ.ศ.8) นักปรัชญาเฮราคลีตุสเกิดที่นครรัฐเอเฟซุส

ก.ค.ศ.515 (พ.ศ.28) นักปรัชญาปาร์มินิเดสเกิดที่เอเลีย

ก.ค.ศ.500 (พ.ศ.43) นักปรัชญาอานักซาโกรัสเกิดที่นครรัฐ คลาโซเมเน ในปีนั้นนครรัฐกรีกเผ่าไอโอเนียนกบฏต่อเปอร์เซียภายใต้การนำของนครรัฐไมเลตุส และมีการสนับสนุนจากกรุงเอเธนส์

ก.ค.ศ.495 (พ.ศ.48) นักปรัชญาเอมเปโดเคลสเกิดที่อะกรีเจนตุม

ก.ค.ศ.494 (พ.ศ.49) กองทัพเปอร์เซียปราบปรามนครรัฐที่

กบฏและได้ทำลายนครรัฐไมเลตุส

ก.ค.ศ.490 (พ.ศ.53) นักปรัชญาเซโนเกิดที่เอเลีย ในปีนี้ กองทัพเปอร์เซียรุกรานเอเธนส์เป็นการแก้แค้น และได้รับประจัญบานกับกองทัพเอเธนส์ที่ตำบลมาราธอน ผลปรากฏว่ากองทัพเปอร์เซียเป็นฝ่ายพ่ายแพ้

ก.ค.ศ.485 (พ.ศ.58) นักปรัชญาออร์จิัสเกิดที่เลออนดีนี ชิซึลี

ก.ค.ศ.484 (พ.ศ.59) เฮโรโดตัสผู้เป็นบิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์เกิดที่ฮาลิการ์นัสซุส เขียนประวัติศาสตร์สงครามเปอร์เซีย

ก.ค.ศ.480 (พ.ศ.63) นักปรัชญาโปรแทกอร์สเกิดที่เมืองอับเดรา ในปีเดียวกันนี้กองทัพเปอร์เซียมีกำลังพล 100,000 คน รุกรานเอเธนส์เป็นครั้งที่สอง และมีชัยชนะยึดครองเอเธนส์ได้ในเบื้องต้น แต่เปอร์เซียเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ในที่สุดในการรบทางทะเลที่เกาะสะลามิส และที่ชายฝั่งปลาตาเอ

ก.ค.ศ.477 (พ.ศ.66) นครรัฐกรีกรวมตัวกันก่อตั้งสมาพันธ์รัฐเดลอส ภายใต้การนำของเอเธนส์ เพื่อป้องกันการรุกรานจากเปอร์เซีย ศูนย์กลางของสมาพันธ์รัฐตั้งอยู่ที่เกาะเดลอส ต่อมาเมืองสปาร์ตาดำรงตั้งสมาพันธ์รัฐเปโลโพนเนเซียนขึ้นมาถ่วงดุลอำนาจ

ก.ค.ศ.470 (พ.ศ.73) นักปรัชญาโสกราตีสเกิดที่กรุงเอเธนส์

ก.ค.ศ.460 (พ.ศ.83) นักปรัชญาเดโมคริตุสเกิดที่เมืองอับเดรา

ก.ค.ศ.450 (พ.ศ.93) ปรัชญากรีกเข้าสู่สมัยรุ่งเรือง

ก.ค.ศ.459 (พ.ศ.84) ศูนย์กลางของสมาพันธ์รัฐเดลอสย้ายไปตั้งที่กรุงเอเธนส์ภายใต้การปกครองของเพริคลีส สมาพันธ์รัฐจึงเปลี่ยนสภาพเป็นจักรวรรดิของเอเธนส์

ก.ค.ศ.445 (พ.ศ.98) เอเธนส์ทำสัญญาสันติภาพกับสปาร์ตา และยอมรับอำนาจของสปาร์ตาเหนือแหลมเปโลโพนเนซุส

ก.ค.ศ.440 (พ.ศ.103) นักปรัชญาลิวชิปปุสเผยแพร่ปรัชญาที่เมืองอับเดรา

ก.ค.ศ.431-404 (พ.ศ.112-139) เกิดสงครามเปโลโปเนเซียน
ระหว่างเอเธนส์กับสปาร์ตา โสคราตีสได้ร่วมรบในสงคราม

ก.ค.ศ.427 (พ.ศ.116) นักปรัชญาพลาโตเกิดที่กรุงเอเธนส์

ก.ค.ศ.423 (พ.ศ.120) อาริสโตฟาเนสแต่งบทละครห้านาฏ
กรรมเรื่อง เมฆ (The Clouds)

ก.ค.ศ.404 (พ.ศ.139) สปาร์ตามีชัยชนะเหนือเอเธนส์ รัฐบาล
ชุดสามสิบพรรรชนำโดยครีเดียสปกครองเอเธนส์

ก.ค.ศ.403 (พ.ศ.140) มีการฟื้นฟูประชาธิปไตยในกรุงเอเธนส์

ก.ค.ศ.399 (พ.ศ.144) โสคราตีสถูกประหารชีวิต

ก.ค.ศ.395 (พ.ศ.148) เอเธนส์ทำสงครามกู้เอกราชจากสปาร์ตา

ก.ค.ศ.387 (พ.ศ.156) พลาโตก่อตั้งสำนักอะคาเดมีที่เอเธนส์

ก.ค.ศ.384 (พ.ศ.159) นักปรัชญาอาริสโตเติลเกิดที่นครรัฐเธรส

ก.ค.ศ.367 (พ.ศ.176) พลาโตไปเป็นพระอาจารย์สอนพระเจ้า
ดิโอนิสอัสที่ 2 แห่งซีราคิวส์

ก.ค.ศ.365 (พ.ศ.178) นักปรัชญาไพโรโรเกิดที่เมืองอีลิส

ก.ค.ศ.359 (พ.ศ.184) พระเจ้าฟิลิปปกครองมาเซโดเนียและ
เริ่มรุกรานนครรัฐกรีกอื่นๆ

ก.ค.ศ.347 (พ.ศ.196) พลาโตถึงแก่กรรม

ก.ค.ศ.342-338 (พ.ศ.201-205) อาริสโตเติลไปเป็นพระ
อาจารย์สอนเจ้าชายอเล็กซานเดอร์แห่งมาเซโดเนีย

ก.ค.ศ.341 (พ.ศ.202) นักปรัชญาเอปิคิวรัสเกิดที่เกาะซามอส

ก.ค.ศ.338 (พ.ศ.205) พระเจ้าฟิลิปสถาปนาอำนาจปกครอง
เหนือนครรัฐกรีกทั้งหมด

ก.ค.ศ.336 (พ.ศ. 207) นักปรัชญาเซนโนเกิดที่เมืองคิติกุม ใน
ปีเดียวกันนี้พระเจ้าฟิลิปถูกลอบปลงพระชนม์ พระเจ้าอเล็กซาน
เดอร์มหาราชขึ้นครองราชสมบัติต่อมา

ก.ค.ศ.334-323 (พ.ศ.209-220) พระเจ้าอเล็กซานเดอร์

มหाराชยกัทัพรุกรานเปอร์เซียจนได้ชัยชนะ แล้วรุกรานเข้าไปครอบครองอินเดียภาคเหนือจรดแม่น้ำสินธุ

ก.ค.ศ.331 (พ.ศ.212) พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหाराชสร้างเมืองอเล็กซานเดรียทางตอนเหนือของอียิปต์

ก.ค.ศ.323 (พ.ศ.220) พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหाराชสวรรคตที่เมืองบาบิโลน จักรวรรดิของพระองค์ถูกแบ่งกันปกครอง โดยอันติโกนุสปกครอง มาเซโดเนีย ส่วนราชวงศ์ปโตเลมีปกครองอียิปต์

ก.ค.ศ.315 (พ.ศ.228) นักปรัชญาอาร์เชสิลาอุสเกิด

ก.ค.ศ.322 (พ.ศ.221) เดมอสเธนิส ดีโอจีนีส และอาร์ิสโตเติลถึงแก่กรรม ปรัชญากรีกเข้าสู่สมัยเสื่อม

ก.ค.ศ.306 (พ.ศ.237) เอปิกูรัสเปิดสำนักปรัชญาที่กรุงเอเธนส์

ก.ค.ศ.300 (พ.ศ.243) ยูคลิดผู้เขียนตำราเรขาคณิตเกิดที่เมืองอเล็กซานเดรีย

ก.ค.ศ.280 (พ.ศ.263) อาร์คิมิดีสเกิดที่ซีราคิวส์

ก.ค.ศ.214-205 (พ.ศ.329-338) สงครามครั้งแรกระหว่างมาเซโดเนียกับโรม

ก.ค.ศ.213 (พ.ศ.330) นักปรัชญาคาร์เนอาดิสเกิด

ก.ค.ศ.210 (พ.ศ.333) ซีซีลีถูกผนวกเป็นจังหวัดหนึ่งของโรม

ก.ค.ศ.205 (พ.ศ.338) อียิปต์เป็นรัฐได้อำริกาของโรม

ก.ค.ศ.200-197 (พ.ศ.343-346) สงครามครั้งที่สองระหว่างมาเซโดเนียกับโรม

ก.ค.ศ.171-168 (พ.ศ.372-375) สงครามครั้งที่สามระหว่างมาเซโดเนียกับโรม

ก.ค.ศ.146 (พ.ศ.397) มาเซโดเนียและนครรัฐกรีกทั้งหมดถูกผนวกเป็นจังหวัดหนึ่งของโรม

ก.ค.ศ.106 (พ.ศ.437) นักปรัชญาคิเคโร (ซีเซโร) เกิด

ก.ค.ศ.59 (พ.ศ.484) จูเลียส ซีซาร์เป็นกงสุลของโรม

ก.ค.ศ.47 (พ.ศ.496) จูเลียส ซีซาร์มีชัยชนะในสงครามที่อียิปต์ และแต่งตั้งคลีโอพัตราเป็นพระราชินีแห่งอียิปต์ ห้องสมุดใหญ่ที่สุด ที่เมืองอเล็กซานเดรียถูกเผา

ก.ค.ศ.44 (พ.ศ.499) จูเลียส ซีซาร์ถูกฆาตกรรม

ก.ค.ศ.30 (พ.ศ.513) นักปรัชญาฟิโลเกดที่อียิปต์ ในปีนั้นอันโทนี และคลีโอพัตราฆ่าตัวตาย อียิปต์ถูกผนวกเข้าเป็นจังหวัดหนึ่งของโรม

ก.ค.ศ.27 (พ.ศ.516) ออกตาเวียนเป็นจักรพรรดิองค์แรกของ โรม มีพระนามว่าออกัสตัส

ก.ค.ศ.4 (พ.ศ.537) พระเยซูประสูติที่เบธเลเฮม

ค.ศ.30 (พ.ศ.573) พระเยซูถูกตรึงไม้กางเขน

ค.ศ.64 (พ.ศ.607) ไฟไหม้กรุงโรมในสมัยจักรพรรดิเนโรและมีการกดขี่ศาสนาคริสต์เป็นครั้งแรก

ค.ศ.175 (พ.ศ.718) นักปรัชญาอัมโมนิอุส สักคัสเกิด

ค.ศ.216 (พ.ศ.759) มณีผู้เป็นเจ้าลัทธิมนีเกิดที่บาบิโลน

ค.ศ.204 (พ.ศ.747) นักปรัชญาโพลดินุสเกิดที่อียิปต์

ค.ศ.232 (พ.ศ.775) นักปรัชญาปอร์ฟีรีเกิด

ค.ศ.313 (พ.ศ.856) จักรพรรดิคอนสแตนตินประกาศพระราช กฤษฎีกาให้ยุติการกดขี่ศาสนาคริสต์

ค.ศ.330 (พ.ศ.873) จักรพรรดิคอนสแตนตินประกาศตั้งเมือง คอนสแตนติโนเปิลเป็นเมืองหลวงของโรม

ค.ศ.337 (พ.ศ.880) จักรพรรดิคอนสแตนตินทำพิธีรับศีลเป็น คริสต์ศาสนิกชน

ค.ศ.395 (พ.ศ.938) จักรวรรดิโรมันถูกแบ่งเป็นสองภาคคือโรมัน ตะวันออกและโรมันตะวันตก

ค.ศ.415 (พ.ศ.958) นักปรัชญาสตรีชื่อฮิปปาเตียถูกกลุ่มชาวคริสต์ หัวรุนแรงฆ่าตาย

ค.ศ.448 (พ.ศ.991) งานนิพนธ์ปรัชญาจำนวน 45 เล่มของปอร์

พีธี ซึ่งมีเนื้อหาวิพากษ์ศาสนาคริสต์ถูกเผาทั้งหมด

ค.ศ.476 (พ.ศ.1019) จักรพรรดิโรมันตะวันตกถูกถอดจากตำแหน่ง
โดยอนารยชน

ค.ศ.529 (พ.ศ.1072) จักรพรรดิยูสตินิอัสแห่งคอนสแตนติโน
เปิลออกพระราชกฤษฎีกาห้ามประชาชนนับถือศาสนาอื่นนอกจาก
ศาสนาคริสต์ พระราชกฤษฎีกานี้ทำให้สำนักปรัชญากรีกที่ไม่นับถือ
ศาสนาคริสต์ถูกปิด นับเป็นการสิ้นสุดของปรัชญากรีก

ศาสนากรีก

ความรู้เรื่องศาสนากรีกโบราณเป็นสิ่งจำเป็นต่อการศึกษาปรัชญา
กรีก ทั้งนี้เพราะนักปรัชญากรีกในระยะเริ่มต้นได้วิจารณ์เรื่องเทพเจ้า
และเสนอแนวคิดเกี่ยวกับกำเนิดของโลกแข่งกับคำสอนทางศาสนา
ปรัชญากรีกบางสำนักในระยะหลังได้พยายามเสนอคำสอนทางศาสนา
และทำหน้าที่เป็นสำนักศาสนา เราเรียนรู้เรื่องศาสนากรีกก็โดยอาศัย
งานนิพนธ์ของโฮเมอร์และเฮสิียด

ศาสนาของชาวกรีกโบราณเป็นพหุเทวนิยม คือนับถือเทพเจ้า
หลายองค์ โฮเมอร์แต่งมหากาพย์เรื่อง *อีเลียด* และ *โอดิสซีย์* พรรณนา
บุคลิกลักษณะของเทพเจ้าไว้ว่า เทพเจ้ามีรูปร่างหน้าตาและอุปนิสัย
ใจคอเหมือนมนุษย์ แต่ทว่ามีอิทธิฤทธิ์มากและเป็นอมตะ อย่างไรก็ตาม
โฮเมอร์ไม่ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของเทพเจ้า ต่อมา
เฮสิียดแต่งบทกวีเรื่อง *เทพกำเนิด* ซึ่งว่าด้วยเทพ ดำนาน และกำเนิด
ของโลกไว้พอสรุปได้ดังนี้⁸

ก่อนการอุบัติของโลกและเทพเจ้า ไม่มีอะไรเลยนอกจากความ
ว่างในอวกาศที่มีดมิตหาขอบเขตมิได้ ความว่างอันมีดมิตนี้มีชื่อว่า
เคออส (Chaos) * ต่อมามีพื้นโลกอุบัติขึ้นเรียกว่า จีอา (Gaea) เป็น

บ่อเกิดของเทพเจ้าและสรรพสิ่ง จีอาให้กำเนิดยูเรนัส (Urenus) ได้ แก่ท้องฟ้าและดวงดาวทั้งหลาย นอกจากนั้นจีายังสร้างภูเขาดินไม้ และทะเล โลกมีสัณฐานแบนกลม มีมหาสมุทรล้อมรอบ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์และดวงดาวขึ้นจากมหาสมุทรด้านทิศตะวันออก แล้วโคจร ไปตกลงในมหาสมุทรด้านทิศตะวันตก

จีอาและยูเรนัสอยู่ร่วมกันแล้วให้กำเนิดเทพและเทพี 12 องค์ผู้มี ร่างกายใหญ่โตมหึมา เรียกว่าพวกไททัน (Titan) ต่อมาเทพไททัน องค์หนึ่งมีชื่อว่าโครนัส (Cronus) ได้โค่นอำนาจยูเรนัสผู้เป็นบิดาแล้ว ตั้งตนเป็นใหญ่ในสวรรค์บนยอดเขาโอลิมปัส

โอลิมปัสเป็นภูเขาสูงที่สุดในดินแดนกรีก นั่นคือมีความสูงถึง 9,800 ฟุต ตั้งอยู่ในพรมแดนของนครรัฐเอเธนส์และมาเซโดเนียทาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกรีก ชาวกรีกโบราณถือว่ายอดเขานี้ พุ่งขึ้นไปจรดสวรรค์ทีเดียว เทพเจ้าทั้งหลายประทับอยู่บนยอดเขา โอลิมปัสนี้

โครนัสมีเมียชื่อว่ารีอา (Rhea) ทั้งคู่ให้กำเนิดโอรสหลายองค์ แต่โครนัสได้จับโอรสเหล่านั้นกลืนกินเสียเพื่อป้องกันมิให้โอรสเหล่านั้นเติบโตมาแย่งอำนาจตน วันหนึ่งรีอาให้กำเนิดโอรสมือชื่อใน ภาษากรีกว่าซุส (Zeus) หรือที่ชาวโรมันเรียกว่าจูปีเตอร์ (Jupiter) รีอารับซ่อนโอรสไว้แล้วเอาก้อนหินใหญ่ห่อผ้าอ้อมยื่นให้โครนัสกลืน กินด้วยความเข้าใจผิดคิดว่าเป็นโอรสแรกเกิด จากนั้นรีอนำโอรส ไปฝากให้ผู้อื่นเลี้ยงจนเติบโตใหญ่ ในที่สุดซุสทำสงคราม มีชัยชนะ เหนือโครนัส แล้วบังคับให้โครนัสต้มน้ำสำรอกพิษๆ ของซุสออกมา ทุกองค์ เมื่อซุสเป็นเทพบดีมีอำนาจรองความเป็นเจ้าไตรภพ คือ สวรรค์ มนุษย์ และบาดาลแล้ว ได้จัดระบบการปกครองและแบ่ง สกายนแบบเดียวกับในพระราชวังของจักรพรรดิ มีการประชุมเทพ เจ้าเพื่อปรึกษากิจการต่างๆ ในที่ประชุมมีฝ่ายเสนอและฝ่ายค้าน มี การออกเสียงช่วยเหลือพรรคพวกของตน บางครั้งก็มีการใช้เล่ห์

เหลืยมกโlobayห้กห้ล้กห้ก ในสวรรค์ก็ม้ปัญหาวุ่นวายทางการเมือม
เหมือมกัน เทพเจ้ามีหลายระดับชั้น เทพเจ้าผู้ดำรงตำแหน่งสูงสุด
บนสววรรค์มีจำนวน 12 องค์ คือ¹⁹

1. ซุส คือพระพฤหัสบดีผู้ปกครองสูงสุดของสววรรค์ มีสายฟ้า
เป็นอาวุธ เป็นเทพเจ้าประจำฟ้า ฝน และพายุ
2. ฮีรา (Hera) หรือที่ชาวโรมันเรียกว่าจูโน (Juno) มเหสีของ
ซุส เป็นเทพีแห่งการแต่งงาน
3. อะพอลโล (Apollo) หรือฟิบูส (Phuebus) คือพระอาทิตย์
เป็นเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ ดนตรี กีฬา และวรรณคดี ได้รับการ
สักการะเป็นพิเศษที่เดลฟี
4. อาร์เทมีส (Artemis) หรือเดียนา (Diana) คือพระจันทร์ เป็น
เป็นเทพีแห่งดวงจันทร์และการล่าสัตว์
5. อาเรส (Ares) หรือมาร์ส (Mars) คือพระอังคาร เป็นเทพเจ้า
แห่งสงคราม
6. เฮอร์เมส (Hermes) หรือเมอร์คิวรี (Mercury) คือพระพุธ
เป็นเทพเจ้าแห่งการสื่อสารและการพูด
7. อะโฟรดิเต (Aphrodite) หรือวีนัส (Venus) คือพระศุกร์ เป็น
เทพีแห่งความงาม มารดาของคิวปิด (Cupid) เจ้าของศรกามเทพ
8. โพสิดอน (Poseidon) หรือเนปจูน (Neptune) คือพระสมุทร
เป็นเทพเจ้าแห่งทะเล
9. ดีมิเตอร์ (Demeter) หรือซีรีส (Ceres) คือพระธัญ เป็น
เทพีแห่งพื้นดินและพืชพันธุ์ธัญญาหาร
10. เฮสเทีย (Hestia) หรือเวสตา (Vesta) เป็นเทพีแห่งเตาผิง
ความอบอุ่น และความสุขในบ้าน
11. เฮเฟสตุส (Hephaestus) หรือวัลแคน (Vulcan) เป็นเทพ
เจ้าแห่งไฟ โลหะ และหัตถกรรม
12. เอเธนา (Athena) หรือมินิเอร์วา (Minerva) เป็นเทพีแห่ง

ศิลปวิทยาและได้รับการสักการะเป็นพิเศษที่กรุงเอเธนส์

มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายเกิดจากการสร้างของเทพเจ้าสององค์ คือโปรมิธีอุส (Prometheus) และเอพิมิธีอุส (Epimetheus) ผู้เป็นโอรสของ เทพไททัน ชื่อว่าไออาพิทัส เทพเจ้าทั้งสองช่วยกันสร้างสัตว์ต่างๆ ขึ้น ก่อนแล้วจึงเอาดินเหนียวมาปั้นเป็นมนุษย์ผู้มีรูปลักษณะเช่นเดียวกับ เทพเจ้า คือมีสองขาและสามารถยืนตัวตรง โปรมิธีอุสหาะขึ้นไปบน สวรรค์เอาคบจ่อดวงอาทิตย์ได้คบบเพลิงแล้วกลับลงมามอบให้แก่มนุษย์

เทพบดีซุสเป็นผู้ปกครองมนุษย์โลก โดยจัดการวางระเบียบแบบแผนและกฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่อสร้างระเบียบให้กับโลก รวมทั้ง วางมาตรการควบคุมความประพฤติให้มนุษย์อยู่ในศีลธรรม เทพบดี มีอำนาจกำหนดกฎเกณฑ์ได้ตามความพอพระทัย ถ้ามนุษย์ฝ่าฝืน กฎเกณฑ์จะได้รับการลงโทษตามความเห็นชอบของเทพบดีซุส เพราะ เหตุนี้มนุษย์จึงต้องเกรงกลัวเทพบดีและเทพเจ้าอื่นๆ

เป็นที่น่าสังเกตว่าในงานนิพนธ์ของโฮเมอร์และเฮซีียด เทพเจ้า มากไปด้วยกิเลสตัณหา มีความรักโลภริษยาอาฆาตเช่นเดียวกับมนุษย์ เช่นเทพบดีซุสมีนิสัยเจ้าชู้ มีมเหสีหลายองค์ก่อนที่จะได้เทพีฮีราเป็น มเหสีและแต่งตั้งให้เป็นราชินีแห่งสวรรค์ เทพีฮีราเป็นมเหสีจอมหึง หวงถึงขนาดตามอาละวาดและทำโทษผู้หญิงทุกคนที่ซุสมีความสัมพันธ์ ด้วย มาสเป็นเทพเจ้าอันธพาล มีสันดานป่าเถื่อนดุร้ายมาก ดังที่ โฮเมอร์ประณามว่า “มาสยินดีในการประหัตประหาร มีมลทินด้วย เลือด เป็นอุปาทว์สำหรับมนุษย์ทั้งปวง” มาสเป็นซู้กับเทพีวีนิสจน ให้กำเนิดโอรสและธิดาสามองค์ เมอร์คิวรีเทพเจ้าแห่งการสื่อสารก็ ชอบขโมยของเป็นนิสัย เคยขโมยวัวของอะพอลโลและขโมยดาบ ของมาส

แม้ว่าความประพฤติของเทพเจ้าจะไม่แสดงว่าท่านมีคุณธรรม มากกว่ามนุษย์ แต่ชาวกรีกโบราณก็ยังให้ความเคารพบูชาเทพเจ้า ทั้ง ยังทำพิธีบวงสรวงอ้อนวอนต่างๆ ทั้งนี้เพราะเทพเจ้าทรงมหิทธิธานุ

ภาพและมีอำนาจให้คุณและโทษแก่มนุษย์ ชาวกรีกจึงสร้างวิหารสำหรับบูชาเทพเจ้าตามสถานที่ต่างๆ เช่นสร้างวิหารที่โดโดนาสำหรับบูชาเทพปติซุส และสร้างวิหารที่เดลฟีและเดลอสสำหรับบูชาอะพอลโล ชาวกรีกนิยมปรึกษาเทพเจ้าผ่านคนทรงตามวิหารเหล่านั้น คำตอบของเทพเจ้าจะออกมาในรูปคำพยากรณ์ (Oracle) ซึ่งมักเป็นคำปริศนาที่ต้องตีความกันอีก

ในช่วง 600 ปีก่อนคริสต์ศักราช ชาวกรีกเริ่มหันมานิยมนับถือรหัสยลัทธิที่มีผู้นำเข้าเผยแพร่จากต่างประเทศ มีรหัสยลัทธิอย่างน้อยสองลัทธิที่ควรกล่าวถึง คือลัทธิดีโอนีซีเนียและลัทธิออร์ฟิ

1) ลัทธิดีโอนีซีเนีย (Dionysian Mysticism) ได้รับอิทธิพลจากรหัสยลัทธิของอียิปต์เกี่ยวกับเรื่องราวลึกลับของเทพโอซิริสและเทพีอีซิส ชาวกรีกได้ดัดแปลงให้เข้ากับเรื่องราวของเทพดีโอนีซุสของศาสนากรีก เทพดีโอนีซุสเป็นโอรสของเทพปติซุสกับนางเซเมเลเมื่อนางเซเมเลซึ่งเป็นมนุษย์สามัญถึงแก่ความตาย เทพปติซุสได้บัญชาให้นางฟานาตีโอนีซุสมาเลี้ยงดูจนเติบโต ดีโอนีซุสชอบออกเดินทางผจญภัยและสอนให้ชาวบ้านรู้จักเพาะปลูกองุ่นและทำเหล้าองุ่น ต่อมาทราบว่ามีมารดาได้เป็นราชินีแห่งยมโลก จึงลงไปเยี่ยมมารดาทุกปี แล้วกลับขึ้นมาสอนวิธีทำเหล้าองุ่นให้กับมนุษย์ ชาวกรีกจึงจัดงานสมโภชประจำปีเพื่อขอให้เทพดีโอนีซุสเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ชาวกรีกจำนวนมากสมัครเข้าเป็นสมาชิกของรหัสยลัทธิดีโอนีซีเนีย

2) ลัทธิออร์ฟิ (Orphism) มีออร์เฟอุสเป็นศาสดาผู้ก่อตั้งลัทธินี้ที่เมืองเธเรสเป็นเวลานาน ก่อนที่จะเข้ามาแพร่หลายในดินแดนกรีกเมื่อประมาณ 600 ปีก่อนคริสต์ศักราช แต่เดิมออร์เฟอุสนับถือเทพเจ้าซาเกรอุส แต่เมื่อเข้าในดินแดนกรีกแล้วชาวกรีกก็ได้เปลี่ยนชื่อเทพเจ้าเป็นดีโอนีซุส ทำให้ลัทธินี้กลายเป็นสาขาหนึ่งของลัทธิดีโอนีซีเนีย แต่มีหลักปฏิบัติเคร่งครัดมากกว่าลัทธิดีโอนีซีเนียธรรมดา

คำสอนลัทธิออร์ฟิพอสรุปได้ว่า²⁰ หลักการแรกสุดของจักรวาล

ก็คือโครนัสหรือกาลเวลา โครนัสเป็นผู้ให้กำเนิดเคออสและอีเธอร์ แคออสถูกห่อหุ้มด้วยรัตติกาลหรือความมืดมิด ต่อมาแคออสและอีเธอร์รวมกันก่อให้เกิดสสารที่เหมาะสมแก่การสร้างจักรวาล สสารมีรูปกลมคล้ายไข่ และมีรัตติกาลเป็นเสมือนเปลือกไข่ ด้านบนของทรงกลมเป็นท้องฟ้าและด้านล่างเป็นพื้นดิน ส่วนที่ตรงกลางเกิดมีเฟเนสหรือแสงสว่าง ซึ่งเป็นผู้สร้างสวรรค์และโลกรวมทั้งเป็นผู้ให้กำเนิดเทพบดีซุส

เทพบดีซุสได้เทพีเปอร์เซโฟเนเป็นภรรยาแล้วให้กำเนิดเทพซาเกรอุส (Zagreus) ต่อมาเมื่อพวกไททันสังหารเทพซาเกรอุสและแบ่งเนื้อกินกันจนหมด ซุสได้บันดาลให้เทพซาเกรอุสเกิดใหม่เป็นเทพดีโอนีซุสแล้วมอบอำนาจให้ปกครองโลก ส่วนพวกไททันที่กินเนื้อเทพเจ้าได้กลายเป็นมนุษย์มีจิตสูงส่งเพราะเคยกินเนื้อเทพเจ้าแต่ร่างกายก็เต็มไปด้วยกิเลสตัณหาเพราะเคยเป็นพวกไททันมาก่อน ออร์เฟอุสได้รับบัญชาจากเทพดีโอนีซุสให้สอนทางแห่งความหลุดพ้นสำหรับมนุษย์ นั่นคือมนุษย์ต้องพยายามตัดกิเลสตัณหาให้หมดสิ้น จึงจะพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ดวงวิญญาณจะกลายเป็นเทพเจ้าผู้อมตะ สมาชิกของลัทธินี้ต้องถือศีลอย่างเคร่งครัดและงดเว้นการกินเนื้อสัตว์

ลำดับปรัชญากรีก

ปรัชญากรีก หมายถึงปรัชญาของชาวกรีกผู้มีภูมิลำเนาอยู่ตามนครรัฐต่างๆ ในสมัยโบราณ ประวัติปรัชญากรีกเริ่มต้นในราว 585 ปีก่อนคริสต์ศักราช อันเป็นเวลาที่เขาเลนนักปรัชญากรีกคนแรกเริ่มเผยแพร่ปรัชญาของเขา ซึ่งตรงกับช่วงเวลาที่พระพุทธเจ้าเริ่มประกาศพระศาสนา ปรัชญากรีกไปสิ้นสุดลงในปี ค.ศ.529 (พ.ศ.1072)²¹

อันเป็นปีที่จักรพรรดิยูสตินิอัน (Justinian) ออกพระราชกฤษฎีกาปิด
สำนักปรัชญาทุกแห่งที่ไม่นับถือศาสนาคริสต์

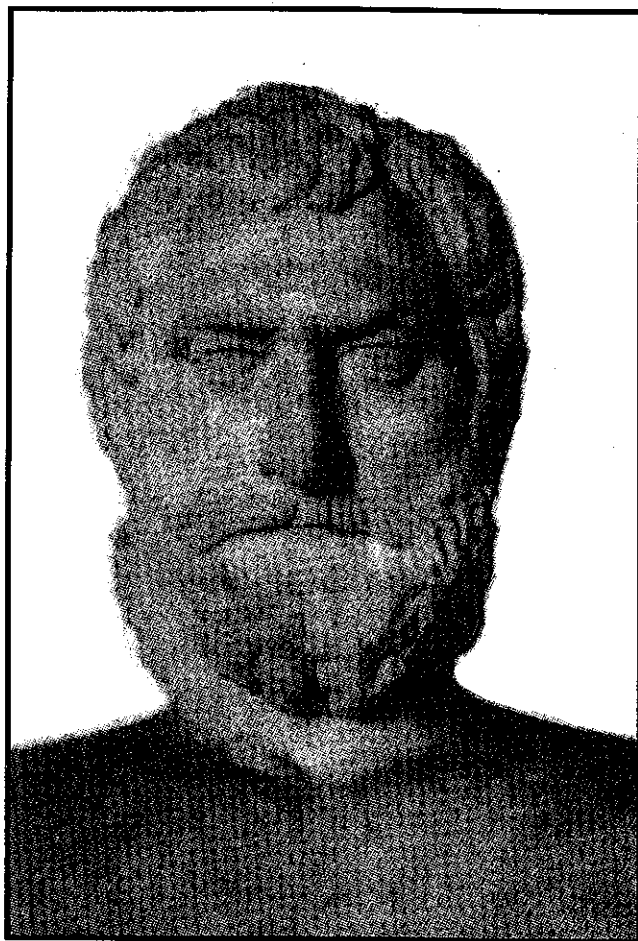
เพื่อความสะดวกในการศึกษา เราจะแบ่งช่วงเวลาหนึ่งพันปีเศษ
ของปรัชญากรีกออกเป็น 3 สมัยด้วยกัน คือ

1) สมัยเริ่มต้น นับตั้งแต่ธาลีสเริ่มเผยแพร่ปรัชญา จนถึง
การปรากฏตัวของโสคราตีส (ประมาณ ก.ค.ศ.585-450 = ก.พ.ศ.42-
พ.ศ.93)

2) สมัยรุ่งเรือง นับตั้งแต่การปรากฏตัวของโสคราตีส จนถึง
มรณกรรมของอาริสโตเติล (ประมาณ ก.ค.ศ.450-322 = พ.ศ.93-221)

3) สมัยเสื่อม นับตั้งแต่มรณกรรมของอาริสโตเติล จนถึง
การปิดสำนักปรัชญาที่ไม่นับถือศาสนาคริสต์ (ประมาณ ก.ค.ศ.322-
ค.ศ.529 = พ.ศ.221-1072)

ตอนที่ 2
ปรัชญากรีกสมัยเริ่มต้น

รูปปั้นของราเลส ถูกเก็บรักษาไว้ที่ Galleria Geografica วาติกัน

บทที่ 3

สำนักไมเลตุส

ธาลีส

สำนักปรัชญาแรกของกรีกได้แก่สำนักไมเลตุส (Milesian School) ในนครรัฐไมเลตุสอันเป็นหนึ่งในบรรดา 12 นครรัฐของกรีกเผ่าไอโอเนียน (Ionian) นครรัฐไมเลตุสดั้งอยู่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของเอเชียไมเนอร์ ปัจจุบันถูกผนวกอยู่ในดินแดนประเทศตุรกี ไมเลตุสในสมัยธาเลสเป็นนครรัฐกรีกที่มั่งคั่งที่สุด เพราะมีอาณานิคม 90 แห่ง และเป็นเมืองท่าศูนย์การค้าระหว่างยุโรปกับเอเชีย สำนักไมเลตุสมีนักปรัชญา 3 ท่าน คือธาเลส อานักซิมานเดอร์ และอานักซิเมเนส

ธาเลส

ธาเลส (Thales) เกิดที่นครรัฐไมเลตุส เมื่อประมาณ 81 ปีก่อนพุทธศักราช นั้นแสดงว่าธาเลสเกิดก่อนพระพุทธเจ้าประสูติ 1 ปี ธาเลสเป็นผู้ก่อตั้งสำนักปรัชญาไมเลตุสและได้รับยกย่องให้เป็นบิดาของปรัชญาตะวันตก

ธาเลสประสบความสำเร็จในชีวิตหลายด้าน ท่านไม่เป็นแต่เพียงนักปรัชญา แต่ยังเป็นรัฐบุรุษ นักคณิตศาสตร์ นักดาราศาสตร์ และวิศวกร ท่านทำนายได้แม่นยำถึงการเกิดสุริยุปราคาในวันที่ 28 พฤษภาคม ก่อนพุทธศักราช 42 ปี ชื่อเสียงของธาเลสขึ้นถึงขีดสุดเมื่อ

ได้รับแต่งตั้งให้เป็นหนึ่งในเจ็ดบัณฑิตกรีก เมื่อ 39 ปีก่อนพุทธศักราช¹ ว่ากันว่า บัณฑิตกรีกทั้งเจ็ดต่างมีอมตพจน์ประจำตน และอมตพจน์ของธาเลสก็คือ ‘น้ำดีที่สุด’ (Water is Best)² ต่อไปนี้คือคำคมของธาเลส³

เมื่อมีผู้ถามว่า “อะไรเป็นเรื่องยากที่สุด” ธาเลสตอบว่า “การรู้จักตัวเอง (To Know Thyself) เป็นเรื่องยากที่สุด”

เมื่อถูกถามว่า “อะไรเป็นเรื่องง่ายที่สุด” ธาเลสตอบว่า “การให้คำแนะนำแก่ผู้อื่นเป็นเรื่องง่ายที่สุด”

เมื่อถูกถามว่า “เทพเจ้าคืออะไร” ธาเลสตอบว่า “เทพเจ้าคือสิ่งที่ไม่มีเบื้องต้นและที่สุด”

เมื่อถูกถามว่า “เราควรใช้ชีวิตอย่างไรจึงจะมีคุณธรรมและยุติธรรมมากที่สุด” ธาเลสตอบว่า “คนอื่นทำอะไรแล้วเราติเตียนเขาได้ เราเองต้องไม่ทำเรื่องนั้น”

ธาเลสถึงแก่กรรมขณะชมการแข่งขันกีฬายิมนาสติกเมื่อ 8 ปีก่อนพุทธศักราช

ปรัชญาของธาเลส

ธาเลสเชื่อว่าโลกมีลักษณะกลมแบนและลอยอยู่บนน้ำที่กว้างใหญ่ไพศาลหาขอบเขตมิได้ ธาเลสเริ่มปรัชญาด้วยคำถามที่ว่า อะไรคือปฐมธาตุ (Arche) ของโลก โลกเกิดจากอะไร ธาเลสตอบว่า โลกเกิดจากการรวมตัวของสสารดั้งเดิมสุด (Prime Matter) สสารนั้นจึงเป็นวัตถุดิบที่ก่อให้เกิดโลก มันมีอยู่ก่อนสิ่งอื่นทั้งหมด จึงเป็นธาตุดั้งเดิมหรือปฐมธาตุ (First Element) ของโลก ซึ่งจะต้องเป็นสิ่งที่มิอนุภาคเล็กที่สุดจนแบ่งย่อยออกไปอีกไม่ได้ อะไรคือปฐมธาตุที่ว่านี้ ธาเลสตอบว่าน้ำเป็นปฐมธาตุของโลก

ธาเลสคงจะได้เสนอเหตุผลสนับสนุนทัศนะของตนไว้ แต่เหตุผลของธาเลสไม่เหลือตกทอดมาถึงคนรุ่นหลัง นักปรัชญายุคต่อมา

จึงพยายามคาดเดาว่า เหตุใดธาเลสจึงถือว่าน้ำเป็นปฐมธาตุของโลก อาริสโตเติลตีความว่า ที่ธาเลสมิทัศนะเช่นนั้นเพราะท่านสังเกตเห็นว่า อาหาร ความร้อน และเมล็ดพันธุ์ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการก่อกำเนิดชีวิตล้วนมีความชื้นผสมอยู่ น้ำหรือความชื้นจึงเป็นที่มาของสิ่งทั้งหลาย⁴ เบอร์เนตตีความว่า ในทัศนะของธาเลสโลกและสรรพสิ่งเกิดมาจากน้ำ และจะกลับคืนไปสู่สภาพของน้ำ น้ำเป็นปฐมธาตุ เพราะน้ำทรงประสิทธิภาพในการแปรรูปเป็นสิ่งต่างๆ น้ำจับตัวเป็นของแข็งก็ได้ ละลายเป็นของเหลวก็ได้ เมื่อระเหยขึ้นฟ้าน้ำกลายเป็นไอ เมื่อต้องแสงอาทิตย์ น้ำแปรรูปเป็นไฟ แต่เมื่อน้ำกลายเป็นฝนตกลงมาสู่พื้นดิน น้ำกำลังแปรรูปเป็นดิน

อาริสโตเติลสรุปทัศนะทางปรัชญาของธาเลสไว้ 3 ประการคือ⁵

- 1) มีเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ในสรรพสิ่ง
- 2) โลกมีสัณฐานแบนกลมลอยอยู่บนน้ำ
- 3) น้ำซึ่งเป็นปฐมธาตุนั้นเป็นสสาร ปรัชญาของธาเลสจึงเป็นวัตถุนิยม

ข้อสังเกต

ธาเลสเป็นนักปรัชญาตะวันตกคนแรกที่เสนอแนวคิดแบบลดทอน (Reductionism) ทั้งนี้เพราะท่านถือว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงอาจลดทอนลงจนเหลือความจริงเพียงสิ่งเดียว ได้แก่ น้ำ อย่างไรก็ตาม ความสำคัญของธาเลสไม่ได้อยู่ที่ว่า น้ำเป็นปฐมธาตุจริงหรือไม่ แต่ความสำคัญของธาเลสอยู่ตรงประเด็นที่เกี่ยวกับการตั้งคำถามถึงแก่นแท้ของโลกและวิธีคิดแสวงหาคำตอบของท่าน เมื่อตั้งคำถามว่า โลกมีกำเนิดมาอย่างไร ท่านหาคำตอบด้วยการสังเกตธรรมชาติรอบตัวแล้วคิดวิเคราะห์หาเหตุผลสนับสนุน ธาเลสไม่ได้อ้างตำนานหรือเทพนิยายของโฮเมอร์และเฮสิียดมาสนับสนุนคำตอบของตนแต่อย่างใด ถ้าธาเลสอ้างก็มีภีร์ศาสนาหรือเทพนิยายเสียแล้ว ชาวกรีกยุค

นั้นคงยอมรับคำตอบโดยไม่กล้าคิดแย้ง เพราะมิฉะนั้นจะเป็นการแสดง ความไม่เคารพเทพเจ้า เมื่อธาลีสไม่ตอบคำถามโดยอ้างคัมภีร์หรือ เทพนิยาย นั้นแสดงว่าท่านเปิดโอกาสให้คนอื่นคิดตามอย่างเสรี ใคร คิดตามแล้วอาจเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับทัศนะของท่าน นั้นเป็นการ เปิดศักราชให้กับการคิดแบบปรัชญาในสังคมกรีกโบราณ ธาลีสได้ชื่อ ว่าเป็นบิดาของปรัชญาตะวันตก เพราะท่านคือผู้จุดชนวนทางความคิด ที่ทำให้ศิษย์และคนรุ่นหลังคิดปรัชญาดำเนินกันเป็นทิวแถว นักปรัชญา คนแรกผู้ติดตามธาลีสเป็นศิษย์ของธาลีสที่ชื่อว่า อานักซิมานเดอร์

อานักซิมานเดอร์

อานักซิมานเดอร์ (Anaximander) เป็นชาวไมเลตุส เกิดเมื่อ 68 ปีก่อนพุทธศักราช ท่านสนใจศึกษาวิชาดาราศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และจักรวาลวิทยา เล่ากันว่า อานักซิมานเดอร์ได้เคยทำแผนที่โลก และเป็นผู้เผยแพร่नाพิกาแดดแก่ชาวกรีก ท่านศึกษาปรัชญาจาก ธาลีส และได้เขียนหนังสือปรัชญาเรื่อง “ว่าด้วยธรรมชาติ (On Nature)” หนังสือเล่มนี้จัดเป็นตำราปรัชญาเล่มแรกของกรีก ใน ปัจจุบัน งานนิพนธ์นี้เหลือเป็นเศษนิพนธ์ที่นักปรัชญารุ่นหลังจด บันทึกรวบรวมไว้เป็นข้อความสั้นๆ เท่านั้น อานักซิมานเดอร์ถึงแก่กรรม เมื่อ 8 ปีก่อนพุทธศักราช

ปรัชญาของอานักซิมานเดอร์

อานักซิมานเดอร์คิดตอบปัญหาที่ธาลีสตั้งไว้ว่า อะไรคือปฐม ธาตุของโลก อานักซิมานเดอร์ไม่เห็นด้วยกับทัศนะของธาลีสที่ว่า น้ำเป็นปฐมธาตุ เพราะน้ำมีรูปแบบตายตัว กล่าวคือน้ำมีสภาพ เป็นของเหลวและมีความเย็นเป็นลักษณะ จึงเป็นการยากที่จะเห็น

คล้ายตามธาตุเลสว่า น้ำสามารถแปรรูปเป็นดินหรือเป็นไฟ น้ำคงจะขัดขึ้นที่จะแปรรูปเกินเลยไปถึงขนาดนั้นเป็นแน่ ดังนั้นสิ่งที่จะเป็นปฐมธาตุของโลกควรจะมีความ“เป็นกลาง” คือในตัวเองยังไม่เป็นอะไรเลย ยังไม่เป็นดินน้ำลมหรือไฟ ยังไม่สังกัดประเภทใดประเภทหนึ่ง อานักซิมานเดอร์สรุปว่า ปฐมธาตุเป็นสสารไร้รูป (Formless Material) ที่ไม่มีรูปลักษณะเหมือนสิ่งของใดๆ ที่คนเรารู้จัก มันเป็นสิ่งที่ไม่เห็นด้วยตาเปล่า แต่มันเป็นสิ่งที่คงอยู่นิรันดร์และแผ่ซ่านไปไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้นอานักซิมานเดอร์จึงเรียกชื่อปฐมธาตุนี้ว่า “อนันต์ (Infinite)” ท่านกล่าวว่า เนื่องจากอนันต์นี้ยังไม่มีลักษณะที่แน่นอนตายตัวว่าเป็นอะไร อนันต์จึงมีศักยภาพที่จะกลายเป็นอะไรก็ได้ และสรรพสิ่งในโลกล้วนมีแหล่งกำเนิดมาจากอนันต์

ข้อสังเกต

คำตอบของอานักซิมานเดอร์ลึกซึ้งและมีเหตุผลดีกว่าคำตอบของธาตุเลส แต่มีปัญหาว่า “อนันต์” คืออะไร นักปรัชญากรีกรุ่นหลังมีชื่อว่าเดโมคริตุสเสนอว่า อนุภาคหรือส่วนที่เล็กที่สุดของสสารคือ *ปรมาณู* หรือ *อะตอม* (Atom) ในภาษากรีก ซึ่งแปลว่า “สิ่งที่ตัดแบ่งออกไปอีกไม่ได้” ดังนั้นในทัศนะของเดโมคริตุส ปฐมธาตุของโลกจึงได้แก่ปรมาณู ต่อมานักวิทยาศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ค้นพบว่า ปรมาณูยังถูกตัดแบ่งออกได้อีก ในปรมาณูมีส่วนประกอบย่อยถึงสามส่วน คือโปรตอนหรือประจุไฟฟ้าบวก อิเล็กตรอนหรือประจุไฟฟ้าลบ และนิวตรอนหรือประจุไฟฟ้าเป็นกลาง ดังนั้นปรมาณูจึงไม่ใช่อนุภาคชิ้นเล็กที่สุด ปรมาณูเป็นพลังงานหรือประจุไฟฟ้า และอนุภาคที่เล็กที่สุดของสสารจึงเป็น“พลังงาน” (Energy) ชนิดนี้นั่นเอง พลังงานนี้ไม่มีรูปร่างและไม่ปรากฏแก่สายตาของคนทั่วไป มันมีอยู่ในฐานะเป็นธาตุเดิมของสรรพสิ่ง พลังงานเป็นปฐมธาตุของโลก และพลังงานนี้ก็คงเป็นอันเดียวกับสิ่งที่อานักซิมานเดอร์

เรียกว่า “อนันต์” ดังนั้น สำหรับคำถามว่าอนันต์คืออะไร ผู้เขียน
ขอตอบว่า อนันต์นั้นจะได้แก่พลังงานในทฤษฎีควอนตัม

อานักซิเมเนส

อานักซิเมเนส (Anaximenes) เป็นศิษย์ของอานักซิมานเดอร์
ท่านเกิดที่นครรัฐไมเลตุสเมื่อ 45 ปีก่อนพุทธศักราช และถึงแก่กรรม
เมื่อ พ.ศ.19 ท่านผู้นี้มีความสนใจปัญหาเรื่องปฐมธาตุเหมือนกัน
ท่านกล่าวว่า ทั้งน้ำและอนันต์ต่างไม่ใช่ปฐมธาตุของโลก อากาศ (Air)
ต่างหากเป็นปฐมธาตุของโลก เพราะอากาศแผ่ขยายออกไปไม่มีที่
สิ้นสุด และมีพลังขับเคลื่อนในตัวเอง อากาศจึงเคลื่อนไหวตลอดเวลา
และด้วยอนุภาพแห่งการเคลื่อนไหวของอากาศนี้ สรรพสิ่งจึงเกิดขึ้น
อานักซิเมเนสอธิบายว่า ในเวลาที่อากาศเคลื่อนตัวออกห่างจากกัน
และกัน อากาศเกิดการขยายตัว (Rarefaction)⁶ ปริมาณของอากาศ
จะเจือจางลง หากเจือจางถึงขีด อากาศจะกลายเป็นไฟ และลูกไฟที่
ลอยอยู่บนท้องฟ้าก็กลายเป็นดวงดาว ในทำนองกลับกัน ถ้าอากาศ
เคลื่อนเข้ารวมตัวกันหรือมีการกลั่นตัว (Condensation) ความเข้มข้น
ของอากาศมีมาก อุณหภูมิในอากาศจะลดลง อากาศจะมีความเย็น
มากขึ้นแล้วจับตัวเป็นก้อนเมฆ ถ้ายิ่งกลั่นตัวควบแน่นยิ่งขึ้น อากาศ
จะกลายเป็นน้ำแล้วเป็นดินและเป็นหินได้ทีเดียว ดังนั้นไม่ว่าของแข็ง
ของเหลว และก๊าซ ล้วนมีต้นกำเนิดมาจากอากาศทั้งสิ้น เหตุนี้
อากาศจึงเป็นปฐมธาตุของโลก

ข้อเปรียบเทียบ

ลักษณะเด่นในปรัชญาของอานักซิเมเนสอยู่ตรงที่อธิบายได้ชัดเจนว่า อากาศกลายเป็นสรรพสิ่งได้อย่างไร เพราะท่านอ้างการขยายตัวและการกลั่นตัวของอากาศว่า เป็นตัวการให้เกิดสรรพสิ่ง ซึ่งตรงนี้ธาเลสอธิบายไม่ชัดว่า ในน้ำจึงแปรรูปเป็นสรรพสิ่ง และอานักซิมานเดอร์ก็ไม่ขยายความว่า อนันต์กลายเป็นสรรพสิ่งได้อย่างไร ถ้าจะว่ากันแล้ว นักปรัชญาสำนักไมเลตุสมีความต้อยและเด่นกันคนละอย่าง นั่นก็คือ ถึงแม้ทฤษฎีของธาเลสที่ว่า น้ำเป็นปฐมธาตุของโลกจะไม่ชวนเชื่อนัก แต่ธาเลสก็เป็นคนแรกที่ตั้งปัญหาชนิดนี้และกล้าคิดให้ดูเป็นแบบอย่าง ส่วนอานักซิมานเดอร์แม้จะเสนอคำตอบที่น่าทึ่งว่า “อนันต์” หรือพลังงานเป็นปฐมธาตุ แต่ก็อธิบายไม่ชัดว่า อนันต์กลายเป็นสรรพสิ่งได้อย่างไร และนักปรัชญาคนที่สามคืออานักซิเมเนส แม้จะได้อธิบายไว้ค่อนข้างชัดเจนว่า อากาศเปลี่ยนสภาพเป็นสรรพสิ่งด้วยกระบวนการขยายตัวและกลั่นตัว ถึงกระนั้นการที่ท่านบอกว่า อากาศเป็นปฐมธาตุ ก็เท่ากับถอยกลับไปเลียนแบบธาเลสผู้เสนอว่า ปฐมธาตุมีรูปแบบประจำตัว ต่างกันตรงที่ว่าปฐมธาตุของธาเลสมีรูปแบบเป็นน้ำ ส่วนปฐมธาตุของอานักซิเมเนสมีรูปแบบเป็นอากาศ ในประเด็นนี้ อานักซิมานเดอร์ดูจะไปได้ไกลกว่าเพราะท่านเสนอว่าปฐมธาตุไม่มีรูปแบบอยู่ก่อน แต่เป็นสสารไร้รูปที่เรียกว่า “อนันต์” หรือ “พลังงาน”

บทสรุป

ประเด็นปัญหาที่นักปรัชญาสำนักไมเลตุสยกมาถกเถียงกันคือ ปัญหาเรื่องปฐมธาตุของโลก ท่านทั้งสามถกเถียงกันถึง “แก่น” ของ

สรรพสิ่งที่ปรากฏแก่สายตาของเรา เพราะภาพของสรรพสิ่งในธรรมชาติรอบตัวเรานั้นเปลี่ยนแปลงไปเสมอ มันเป็นเพียงปรากฏการณ์ภายนอก ส่วน“แก่นแท้”นอนซ่อนอยู่เบื้องหลังภาพที่ปรากฏอีกทีหนึ่ง แก่นแท่นั้นก็คือธาตุเดิมหรือปฐมธาตุของโลก ถ้าเราสามารถรู้ปฐมธาตุของโลกได้ ก็เท่ากับรู้จัก“แก่น”หรือความจริงสูงสุดเกี่ยวกับโลก ดังนั้น ปัญหาของนักปรัชญาสำนักไมเลตุสจึงถูกจัดเป็นปัญหาเรื่อง “ความจริง” (Reality) สาขาปรัชญาที่ศึกษาเรื่องความจริงมีชื่อว่า “อภิปรัชญา” (Metaphysics) เหตุนี้ปรัชญาของสำนักไมเลตุสจึงถูกจัดอยู่ในสาขาอภิปรัชญา

การศึกษาปรัชญาสำนักไมเลตุสช่วยให้เราค้นพบว่า นักปรัชญาสมัยโบราณเริ่มปรัชญาด้วยความสงสัยเกี่ยวกับโลกภายนอกหรือธรรมชาติรอบตัว ความสงสัยใคร่รู้ทำนองนี้เหมือนกันกับความสงสัยของนักวิทยาศาสตร์ และปฐมธาตุที่นักปรัชญาทั้งสามเสนอมาก็มีลักษณะเป็นข้อสมมติฐานทางวิทยาศาสตร์ เราอาจกล่าวได้ว่า วิทยาศาสตร์เริ่มแตกหน่อแล้วในยุคนี้ในฐานะเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญา นักปรัชญารุ่นหลังเรียกปรัชญาสาขานี้ว่า ปรัชญาธรรมชาติ (Natural Philosophy)

บทที่ 4

พิธาโกรัส

๕๐๖

บางคนพอได้ยินคำว่าปรัชญา ใจจะนึกถึงคำว่าศาสนา ขึ้นมาทันที เพราะมีทัศนคติว่า ปรัชญาเป็นเรื่องของศาสนา นักปรัชญาชอบพูดถึงพระเจ้าหรือนิพพาน ทั้งนี้เพราะเขาชินกับปรัชญาจีนและอินเดีย นักปรัชญาจีน เช่นเล่าจื๊อ ขงจื๊อ และนักปรัชญาอินเดีย เช่นนาการชุน ศังกราจารย์ ล้วนแต่เป็นศาสดาหรือเจ้าสำนักศาสนา ในคำสอนทางศาสนาของท่านเหล่านั้น ได้มีหลักปรัชญาที่ลึกซึ้งปะปนอยู่ด้วย ปรัชญาตะวันออกโดยทั่วไปพัฒนาร่วมกับคำสอนทางศาสนา ส่วนปรัชญากรีกสมัยเริ่มต้นมีอาณาเขตเป็นของตนเอง ดังกรณีของนักปรัชญาสำนักไมเลตุส นั่นคือนักปรัชญาไม่จำเป็นต้องเป็นนักศาสนา และนักศาสนาไม่จำเป็นต้องเป็นนักปรัชญา บางครั้งนักปรัชญายังได้วิพากษ์ศาสนาด้วยซ้ำไป ถึงกระนั้นก็ยังมีการแยกแยะ วงการปรัชญากรีกมีบุคคลสำคัญท่านหนึ่งผู้เป็นทั้งนักปรัชญาและเจ้าสำนักศาสนาที่มีคนนับถือมากที่สุดคนหนึ่งในสมัยโบราณ ท่านผู้นั้นมีนามว่าพิธาโกรัส

ชีวประวัติ

พิธาโกรัส (Pythagoras ก.พ.ศ.27-พ.ศ.46) เกิดที่เกาะซามอส (Samos) อันเป็นนครรัฐที่สังกัดกลุ่มไอโอเนีย ดังนั้นนครรัฐซามอส

กับนครรัฐไมเลตุสจึงอยู่ในเครือเดียวกัน และเป็นคู่แข่งชั้นทางการค้าต่อกัน ชามอสได้พัฒนาก้าวหน้าถึงขีดสุดภายใต้การปกครองของโพลีคราติส (Polycrates) ตระกูลของพิธากอรัสคงได้มีส่วนในการพัฒนานครรัฐด้วยเช่นกัน พิธากอรัสเป็นนักเรียนนอก คือท่านได้เดินทางไปศึกษาต่อที่ประเทศอียิปต์ ซึ่งถือกันว่าเป็นแหล่งชุบตัวทางวิชาการของชาวกรีกในสมัยนั้น เมื่อกลับถึงนครรัฐ พิธากอรัสก็ร่วมพัฒนานครรัฐอยู่จนกระทั่งโพลีคราติสเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบเผด็จการทรราช (Tyranny) มีการใช้อำนาจกดขี่ประชาชนอย่างไม่เป็นธรรม พิธากอรัสเองนิยมการปกครองระบอบอภิชนาธิปไตย จึงไม่พอใจรัฐบาลเผด็จการของโพลีคราติส ในที่สุดพิธากอรัสได้เนรเทศตัวเองออกจากเกาะชามอส โดยลงเรือใบข้ามทะเลมุ่งสู่คาบสมุทรอิตาลีใน พ.ศ.13 เมื่อท่านมีอายุได้ 40 ปี

พิธากอรัสขึ้นบกที่นครรัฐโครโตนา (Crotona) และตั้งรกรากลงที่นั่น นครรัฐนี้ตั้งอยู่บนชายฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรอิตาลีตอนที่เป็นรูปสัณธองเท้า ในเวลานั้นโครโตนาเป็นนครรัฐที่เจริญรุ่งเรืองทางวิชาการล้ำหน้ารัฐอื่นๆ บนคาบสมุทรอิตาลี แต่ในเวลาพิธากอรัสไปถึง โครโตนาเพิ่งแพ้สงครามในการรบกับนครรัฐข้างเคียงที่ชื่อว่าโลครี ภาวะเศรษฐกิจกำลังทรุดหนัก ชาวเมืองจึงเปิดโอกาสให้พิธากอรัสเสนอแผนการกู้เศรษฐกิจ ปรากฏว่าแผนการนั้นใช้ได้ผล โครโตนาฟื้นตัวอย่างรวดเร็ว พิธากอรัสยังได้ตั้งสมาคมทางศาสนาขึ้น มีนักการเมืองและนักปกครองจำนวนมากสมัครเป็นสมาชิก พิธากอรัสจึงมีอิทธิพลมากที่สุดในโครโตนาและสมาคม พิธากอรัสได้รับการสนับสนุนให้เป็นคณะปกครองนครรัฐโครโตนาติดต่อกันนานถึง 20 ปี

สมาคมของพิธากอรัสตั้งขึ้นเพื่อจุดประสงค์ทางศาสนา จึงไม่นับเป็นสำนักปรัชญา สมาชิกของสมาคมถือข้อปฏิบัติเคร่งครัดเยี่ยงนักพรต มีการห้ามกินถั่ว ห้ามบริโภคเนื้อสัตว์ สมาชิกของสมาคม

ต้องแต่งเครื่องแบบอย่างเดียวกัน ทานอาหารร่วมกัน และอุทิศเวลาให้กับการศึกษาศิลปหัตถกรรม ดนตรี การแพทย์ และคณิตศาสตร์ จุดประสงค์ในการปฏิบัติตนเช่นนี้ก็เพื่อความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด เมื่อสมาคมครองอำนาจรัฐ จึงบังคับให้ประชาชนปฏิบัติตามวิถีชีวิตแบบนักบวชที่ละน้อยๆ อันยังความไม่พอใจให้เกิดแก่ชาวเมืองทั่วไป จนกระทั่งเมื่อสมาคมห้ามประชาชนไม่ให้กินถั่วและไม่ให้กินเนื้อสุนัขของตนไม่ว่ากรณีใดๆ ประชาชนจึงหมดความอดทน และลุกฮือขึ้นก่อการปฏิวัติโดยมีคิลอนเป็นหัวหน้า ที่ประชุมของสมาคมถูกเผาราบเป็นหน้ากลอง สมาชิกถูกสังหารบ้าง ถูกเนรเทศบ้าง ตัวพิธาгорัสเองต้องลี้ภัยการเมืองไปอยู่เมตาปอนตุม (Metapontum ตั้งอยู่ในภาคใต้ของอิตาลี) และถึงแก่กรรมที่นั่น สมาชิกที่แตกกระสานซ่านเซ็นไปในที่ต่างๆ ได้รวมตัวกันตั้งสมาคมพิธาгорัสขึ้นใหม่ แต่จำนวนสมาชิกของสมาคมค่อยๆ ร่อยหรอลงไป จนหมดสิ้นเด็ดขาดในปลายศตวรรษที่ 4 ก่อนคริสต์ศักราช

คำสอนทางศาสนา

ผู้มีศรัทธาในพิธาгорัสได้ยกย่องท่านเป็นศาสดาแห่งศาสนาที่สอน“วิถีแห่งการหลุดพ้น” (The Way of Salvation) แต่พิธาгорัสเป็นศาสดาที่แปลกจากศาสดาทั้งหลาย คือท่านแสดงเทศนาเฉพาะกับสมาชิกของสมาคม และคำสอนนั้นจะต้องถูกเก็บเป็นความลับ ใครที่นำความลับไปเปิดเผยแก่คนนอกสมาคมจะถูกลงโทษอย่างหนัก ข้อที่ว่าพิธาгорัสสอนอะไรบ้าง เป็นความลึกลับสำหรับคนสมัยนั้น ศาสนาของพิธาгорัสจึงเป็นรหัสยลัทธิ ต่อเมื่อสมาคมพิธาгорัสถูกล้มล้าง ความลับค่อยถูกเปิดเผยออกมา เราจึงรู้ว่า ใจความสำคัญแห่งคำสอนทางศาสนาของพิธาгорัสเป็นดังนี้

พิธาгорัสสอนว่า คนเราตายแล้วเกิด⁷ วิญญาณของคนเราไม่ดับสูญ แต่จะเวียนว่ายตายเกิดไปตามผลกรรม พิธาгорัสกล่าวว่า ท่านสามารถระลึกชาติได้ว่าตัวเองเคยเกิดเป็นต้นไม้กี่ครั้ง เป็นสัตว์กี่ครั้ง และเป็นคนกี่ครั้ง ท่านบอกว่าวิญญาณของคนเราจุติมาจากสรวงสวรรค์ของพระเจ้า เมื่อวิญญาณได้สูญเสียความบริสุทธิ์ผ่องใส จึงต้องเวียนว่ายตายเกิดไปจนกว่าคนเราจะได้ปฏิบัติขุดเกลากิเลส ด้วยการควบคุมความต้องการทางกายตามแบบที่สมาชิกของสมาคมพิธาгорัสถือปฏิบัติ เมื่อนั้นแหละวิญญาณจึงจะบริสุทธิ์พอที่จะคืนกลับสู่ทิพย์สถานของพระเจ้า และเป็นอันหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด

พิธาгорัสเรียกผู้ปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นว่า “นักปรัชญา” โดยที่พิธาгорัสได้แบ่งคนออกเป็น 3 ประเภท โดยยกตัวอย่างว่า คนที่ไปร่วมงานกีฬาโอลิมปิกมี 3 ประเภท คือพวกแรกไปเพื่อหาผลประโยชน์ เช่น ไปเปิดร้านจำหน่ายสินค้าในบริเวณงาน พวกที่สองไปในฐานะนักกีฬาผู้เข้าแข่งขัน ส่วนพวกที่สามเพียงแต่ไปชมงานเท่านั้น คนเราโดยทั่วไปก็แบ่งได้เป็น 3 ประเภทคือ พวกแรกตั้งหน้าตั้งตากอบโกยหาผลประโยชน์และความสนุกสนาน พวกที่สองมุ่งแสวงหาชื่อเสียงเหมือนนักกีฬา และพวกที่สามทำตัวเป็นเพียงผู้ชมโดยไม่หาผลประโยชน์หรือชื่อเสียง เขาสมัครใจชมมากกว่าจะแสดงเอง พวกที่สามนี้แหละคือนักปรัชญา ในทัศนะของพิธาгорัส นักปรัชญาเป็นผู้แสวงหาแก่นสารของชีวิต และปฏิบัติตนเพื่อความหลุดพ้นอย่างแท้จริง ตรงนี้เราจะพบความแตกต่างระหว่างชาวเลกับพิธาгорัส ในรายแรก ปรัชญาเป็นเพียงกิจกรรมสนองความอยากรู้อยากเห็นของจิตใจ แต่สำหรับพิธาгорัส ปรัชญาเป็นแนวปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น

นักปรัชญา

พิธาโกรัสเป็นคนแรกที่เรียกตัวเองว่า “นักปรัชญา” (Philosopher)^๕ มีเรื่องเล่าว่า วันหนึ่งพิธาโกรัสมีโอกาสสนทนากับพระเจ้าลือออนผู้ครองแคว้นฟลิอุส พระเจ้าลือออนทรงเห็นว่าพิธาโกรัสฉลาดปราดเปรื่องมาก จึงตรัสถามว่า พิธาโกรัสฉลาดรอบรู้ในวิชาการสาขาใด พิธาโกรัสตอบว่า ตัวท่านเองยังไม่ใช้คนฉลาดรอบรู้ (Sophoi) เพราะยังเป็นมนุษย์ธรรมดา มีแต่พระเจ้าเท่านั้นที่เป็นสัตัพัญญ คือรอบรู้สารพัด ตัวท่านจึงเป็นเพียง “คนที่รักในความรอบรู้” (Philosophoi) เท่านั้น คำว่า “Philosophoi” ในภาษากรีกได้กลายมาเป็น Philosopher (นักปรัชญา) ในภาษาอังกฤษ ซึ่งหมายถึงผู้รักความรู้

เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า พิธาโกรัสไม่ใช่เป็นเพียงศาสตราจารย์ลึกลับ หากยังเป็นนักปรัชญาอีกด้วย จึงเกิดปัญหาว่า ปรัชญาของพิธาโกรัสเป็นเช่นใด

คำสอนทางปรัชญา

เนื่องจากพิธาโกรัสเป็นนักคณิตศาสตร์ผู้ค้นพบทฤษฎีบทที่ 47 ของเรขาคณิตแบบยูคลิด ปรัชญาของท่านจึงว่าด้วยทฤษฎีจำนวน เลข ท่านบอกว่า จำนวนเลข (Number) เป็นลักษณะสำคัญที่สุดของสรรพสิ่งในโลก เหตุผลมีอยู่ว่า สิ่งของต่างๆ ล้วนมีคุณลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง คือมีสี กลิ่น รส และความอ่อนแข็ง แต่กระนั้นคุณลักษณะเหล่านี้ก็ไม่ใช่สิ่งถาวร เพราะเราอาจจินตนาการถึงของบางอย่างที่ไม่มีสีหรือกลิ่น จำนวนต่างหากเป็นลักษณะถาวรของสิ่งทั้งหลาย เราไม่อาจจินตนาการถึงของสิ่งใดโดยไม่รวมเอาจำนวนอยู่

ด้วย⁹ เพราะอย่างน้อยเราก็ต้องกำลังจินตนาการถึงของสิ่งหนึ่งหรือสองสิ่งเสมอ คำว่า “หนึ่ง สอง” แสดงให้เห็นว่า จำนวนเลขติดอยู่ในสรรพสิ่งตลอดเวลา

ยิ่งกว่านั้น เรายังพบจำนวนเลขอยู่ในความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลาย กล่าวอีกนัยหนึ่ง เราสามารถอธิบายความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งด้วยจำนวนเลข ตัวอย่างเช่น ทศนิยมภาพอันสวยงามของทุ่งหญ้าเขียวขจีซึ่งทอดยาวไปจรดแนวป่าและลิบๆ ด้านหลังแนวป่านั้นมีขุนเขาตั้งตระหง่านประจุกำแพงยักษ์ เราเห็นฉากธรรมชาตินี้แล้วก็ชมว่างาม เพราะธรรมชาติได้นำเอาทุ่งหญ้าและป่าเขามาจัดวางอย่างได้สัดส่วน มีระเบียบและกลมกลืน ตรงนี้เราสามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างทุ่งหญ้างับป่าเขาด้วยจำนวนเลข เราอาจบอกว่าฉากธรรมชาติงามได้สัดส่วนก็เพราะว่า แนวป่ากว้างกว่าทุ่งหญ้าสี่เท่า และขุนเขายาวกว่าแนวป่าหกเท่า หรือเราอาจบอกว่า ภูเขาแต่ละลูกตั้งอยู่เป็นระเบียบ ทั้งนี้เพราะยอดเขาแต่ละยอดตั้งอยู่ห่างกันในระยะเท่ากันกิโลเมตร ซึ่งเราสามารถคำนวณออกมาเป็นตัวเลข เหตุนั้นเมื่อเราพบความมีระเบียบกลมกลืนและถูกสัดส่วนในของสิ่งใด เราก็มักจะพบจำนวนเลขอยู่ในของสิ่งนั้น จำนวนเลขเป็นตัวกำหนดโครงสร้างแห่งความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง สิ่งทั้งหลายมีความสัมพันธ์กันโดยเลียนแบบจำนวนเลข ดังนั้นไม่ว่าเราจะมองไปทางไหน เราจะพบจำนวนเลขเต็มไปหมด

พิธาโกรัสไม่ได้บอกว่า จำนวนเลขเป็นปฐมธาตุของโลกอย่างที่บางท่านเข้าใจ ปฐมธาตุของโลกคืออะไร ในทัศนะของพิธาโกรัส ปฐมธาตุของโลกคือหน่วย (Unit)¹⁰ สิ่งทั้งหลายซึ่งรวมถึงจำนวนเลขเกิดมาจากหน่วย หน่วยหรือจุดรวมกันทำให้เกิดเส้น เส้นรวมกันทำให้เกิดเนื้อที่ เนื้อที่รวมกันทำให้เกิดปริมาตร¹¹ อาจมีปัญหาว่หน่วยคืออะไร เราไม่พบคำตอบที่ชัดเจนในเรื่องนี้ จึงขอสันนิษฐานว่า หน่วยน่าจะได้แก่ปริมาณหรืออะตอมนั่นเอง แทนที่จะเรียก

ว่าอะตอม พิธากอร์สกลับเรียกว่า “หน่วย” ใจความปรัชญาพิธา-
กอร์สจึงมีอยู่ว่า ปริมาณเป็นปฐมธาตุของโลก เมื่อปริมาณรวมตัว
กันในลักษณะที่เลียนแบบจำนวนเลข สรรพสิ่งในโลกจึงเกิดขึ้น

บทสรุป

พิธากอร์สสอนเรื่องอมตภาพของวิญญาณว่า สามารถไปเกิด
ใหม่หลังจากความตายของกายเนื้อ ความเชื่ออย่างนี้ไม่ใช่เรื่องแปลก
ใหม่ในหมู่ชาวกรีกสมัยนั้น เพราะแม้ศาสนาชาวบ้านที่แพร่หลายอยู่
ในสังคมกรีกยุคนั้นก็สอนเรื่องนี้เหมือนกัน ศาสนาที่ว่าก็คือรหัสย-
ลัทธิออร์ฟี (Orphism) ที่เริ่มแพร่หลายเข้าไปในดินแดนกรีกตั้งแต่
600 ปีก่อนคริสต์ศักราช เราสังเกตพบว่า คำสอนเรื่องวิญญาณไม่
ดับสูญนี้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในสังคมยุคโบราณ ดังเช่นชาวอียิปต์
เก็บศพเป็นมัมมี่ไว้ เพราะเชื่อว่าสักรวันหนึ่งวิญญาณของผู้ตายจะ
กลับคืนสู่ร่าง แล้วมัมมี่จะฟื้นคืนชีพ ชาวอินเดียโบราณทำพิธีบูชา
ยัญญีเพราะความหวังว่าวิญญาณตนจะได้ไปเกิดในสวรรค์ เพราะยัญ-
กรรมนั้น ความเชื่อเรื่องความไม่ดับสูญของวิญญาณได้แพร่หลาย
อยู่ในอินเดีย อียิปต์ กรีก และเปอร์เซีย ดังนั้นคำสอนเรื่องตาย
แล้วเกิดของพิธากอร์สน่าจะได้รับอิทธิพลจากลัทธิออร์ฟี ส่วนการ
ตั้งสมาคมศาสนาแบบลี้ลับก็เป็นไปตามความนิยมศรัทธาที่ชาวกรีก
สมัยนั้นมีต่อรหัสยลัทธิออร์ฟีหรือรหัสยลัทธิไดโอนีซีเนียนั่นเอง

แต่เมื่อเทียบกับทฤษฎีเรื่องสังสารวัฏหรือการเวียนว่ายตายเกิด
ในพระพุทธศาสนาแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้าเปี่ยมเหตุผลและลึก
ซึ้งมากกว่าของพิธากอร์ส และเมื่อหันมามองดูหลักปรัชญาของ
พิธากอร์สเราก็คพบว่า ทฤษฎีจำนวนเลขมีน้ำหนักชวนเชื่อเพียงเล็กน้อย
ทฤษฎีคณิตศาสตร์สมัยปัจจุบันพัฒนาไปไกลกว่านี้มากนัก

ถ้าเช่นนั้น การศึกษาแนวความคิดที่ล้าสมัยเช่นนี้จะมีประโยชน์อันใด ขอตอบว่าเราศึกษาก็เพื่อให้เห็นวิวัฒนาการของความคิดทางปรัชญา พิธาโกรัสเป็นผู้เสนอปรัชญาที่แปลกใหม่สำหรับสมัยนั้น ความคิดของท่านจึงมีอิทธิพลต่อนักปรัชญารุ่นหลัง ถ้าพิจารณาหลักปรัชญาของพลาโตอย่างใกล้ชิด เราจะพบว่าพลาโตได้รับแนวความคิดหลายอย่างจากพิธาโกรัสไปสร้างระบบปรัชญาของตน¹² ยิ่งไปกว่านั้นนักปรัชญกรีกสมัยต่อมาได้พยายามสร้างลัทธิศาสนาใหม่ โดยอาศัยคำสอนของพิธาโกรัสเป็นหลักและตั้งชื่อว่าลัทธิพิธาโกรัสใหม่ (Neo-Pythagoreanism)

บทที่ 5

เฮราคลีตุส

Heraclitus

กล่าวโดยทั่วไป นักปรัชญากรีกสมัยเริ่มต้นสนใจปัญหาปรัชญา 2 ข้อ คือ (1) อะไรคือสาร (Substance) หรือแก่นแท้ของสรรพสิ่ง (2) สารเปลี่ยนแปลงเป็นสรรพสิ่งได้อย่างไร นักปรัชญาสำนักไมเลตุสให้ความสนใจแก่ปัญหาข้อที่ (1) มากกว่าข้อที่ (2) โดยพยายามตอบปัญหาว่าอะไรคือปฐมธาตุหรือแก่นแท้ของโลก ในบทนี้เราจะศึกษาปรัชญาที่ให้ความสำคัญกับปัญหาข้อที่ (2) นั่นคือปรัชญาของเฮราคลีตุสผู้เสนอว่า สารต้องเปลี่ยนแปลงเสมอและไม่มีอะไรแน่นอนนอกจากกฎแห่งความไม่แน่นอน

ชีวประวัติ

เฮราคลีตุส (Heraclitus พ.ศ.8-68) ถือกำเนิดในนครรัฐเอเฟซุส (Ephesus) ซึ่งเป็นหนึ่งใน 12 นครรัฐที่สังกัดอยู่ในกลุ่มไอโอเนีย เฮราคลีตุสเกิดในตระกูลสูง เล่ากันว่าท่านเป็นเชื้อพระวงศ์อันดับสูงแห่งนครรัฐเอเฟซุส ท่านจึงมีสิทธิ์เป็นบาซิลเลอซหรือราชาแห่งนครรัฐนี้ แต่ท่านได้สละสิทธิ์ในราชสมบัติให้แก่พระอนุชา แล้วปลีกตัวออกจากสังคมไปบำเพ็ญตนเป็นนักพรตแสวงหาความจริงทางปรัชญา และท่านได้ประสบผลสำเร็จในทางนี้ จนชื่อเสียงของท่านขจรกระจายไปทั่ว แต่ท่านก็มีคนไม่ชอบหน้าอยู่มาก ทั้งนี้เพราะท่านมักยกตน

เห็นคนอื่น ท่านประกาศว่าตัวเองได้ค้นพบปรัชญาอันยิ่งใหญ่
ปรัชญา (Philosophic Insight) และว่าปรัชญาที่ท่านค้นพบแปลกใหม่
และดีเด่นเหนือกว่าของผู้ใด ท่านมักดำหิณักปราชญ์อื่นๆ ดังที่
ท่านกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “การเรียนรู้มากไม่ทำให้ใจพัฒนา มิฉะนั้น
มันคงจะได้ขัดเกลาเฮเสียด พิชากอรัส เซโนฟาเนสและเฮคาเดอัส
ไปแล้ว”¹³ ท่านกล่าวว่าโฮเมอร์ควรจะถูกเขียนสั่งสอนเสียบ้าง

เฮราคลีตุสเขียนตำราปรัชญาไว้เล่มหนึ่งให้ชื่อว่า “ว่าด้วยธรรมชาติ (On Nature)” แต่ข้อความส่วนใหญ่ในตำรานี้ได้สูญหายกระจัด
กระจายไปตามกาลเวลา ส่วนที่เหลือตกทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบันก็
เป็นแค่เศษนิพนธ์ (Fragments) คือเป็นข้อความสั้นๆ ที่นักปรัชญารุ่น
หลังยกไปอ้างว่าเป็นคำพูดของเฮราคลีตุส จากเศษนิพนธ์เหล่านั้น
เราทราบแนวการเขียนของท่านว่าท่านชอบใช้คำพูดสั้นกระชับ กิน
ความหมายลึกซึ้ง และบางครั้งก็ชวนขัน เช่นท่านกล่าวว่า

“อุปนิสัยของคนก็คือชะตาชีวิตของเขา”

“แพทย์ผ่าตัดธรรมดาคนไข้ แต่ก็ยังเรียกค่าผ่าตัดที่ตนไม่ควรจะ
ได้รับ”

“ถ้าท่านไม่พยายามคาดคิดในแง่มุมที่คนอื่นคิดไม่ถึง ท่านจะไม่มี
วันค้นพบความจริง เพราะความจริงพบได้ยากมาก”¹⁴

เฮราคลีตุสไม่พยายามอธิบายเพิ่มเติมให้กับคำคมของท่าน
กล่าวกันว่าท่านจงใจเขียนปรัชญาให้อ่านยาก โดยท่านมักอ้างว่าท่าน
เขียนปรัชญาสำหรับปัญญาชนโดยเฉพาะ เหตุนี้เฮราคลีตุสจึงได้
ฉายาว่า ผู้อำพราง (The Obscure)

ปรัชญาของเฮราคลีตัส

เฮราคลีตัสค้นคิดเรื่องความเปลี่ยนแปลง (Change) หรืออนิจจตา เฮราคลีตัสเป็นนักปรัชญากรีกคนแรกที่ขบคิดเรื่องความเปลี่ยนแปลงอย่างจริงจัง ปัญหาไม่ได้อยู่ที่ว่า ปฐมธาตุหรือแก่นแท้เปลี่ยนแปลงเป็นสรรพสิ่งได้อย่างไร ประเด็นสำคัญของเฮราคลีตัสอยู่ที่ว่าความเปลี่ยนแปลงมีจริงหรือไม่

เฮราคลีตัสยืนยันว่า ความเปลี่ยนแปลงเป็นลักษณะที่แท้จริงของสรรพสิ่ง ทุกสิ่งเป็นอนิจจัง คือเกิดขึ้นตั้งอยู่แล้วดับไปเป็นธรรมดา เมื่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้น สิ่งนั้นจะเปลี่ยนจากสภาพหนึ่งไปสู่สภาพหนึ่ง เหมือนคนที่ต้องเปลี่ยนสภาพจากเด็กไปเป็นหนุ่มสาว และจากหนุ่มสาวเข้าสู่วัยชรา ไม่มีใครต้านกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงนี้ได้ ใครเล่าจะสามารถคงความเป็นหนุ่มสาวไว้ได้ตลอดกาล มนุษย์และสรรพสิ่งมีลักษณะเหมือนกัน คือต้องเปลี่ยนแปลง เฮราคลีตัสกล่าวว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างเลื่อนไหลไปเป็นกระแส”¹⁵ ดูกองสายน้ำในลำธารที่นับวันแต่จะไหลไปอย่างไม่มีวันหยุดนิ่ง ในโลกนี้ไม่มีสิ่งใดเที่ยงแท้คงที่แม้ชั่วเวลาอันสั้น เฮราคลีตัสอธิบายเรื่องนี้ไว้อย่างคมคายว่า “ท่านไม่สามารถก้าวลงในแม่น้ำสายเดียวกันได้ถึงสองครั้ง เพราะน้ำใหม่ไหลมาที่ตัวเราตลอดเวลา”¹⁶ เพราะเมื่อเราขึ้นจากแม่น้ำมายืนบนฝั่ง น้ำเฉพาะตรงที่ที่เราก้าวลงแม่น้ำเป็นครั้งแรกได้ไหลเลยไป น้ำใหม่ไหลมาแทนที่ เมื่อเราก้าวลงแม่น้ำเป็นครั้งที่สอง น้ำที่สัมผัสกายเราจึงไม่ใช่เก่า สภาพของแม่น้ำตรงนั้นได้เปลี่ยนไปแล้ว แม่น้ำที่เราลงไปในครั้งนี้สองจึงไม่ใช่แม่น้ำสายเดิม จุดที่เฮราคลีตัสต้องการเน้นจากเรื่องนี้ก็คือ ในโลกนี้ไม่มีอะไรคงที่ ท่านกล่าวว่า “ไม่มีอะไรเที่ยงแท้ นอกจากความเปลี่ยนแปลง”

มีปัญหาดังต่อไปนี้ โลกที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเกิดจากอะไร ปฐมธาตุหรือแก่นแท้ของโลกคืออะไร เฮราคลีตัสไม่เห็น

ด้วยกับสำนักไมเลตุสที่เสนอว่า น้ำ อนันต์ หรืออากาศเป็นปฐมธาตุของโลก ตามทัศนะของเฮราคลีตุส สรรพสิ่งมีธรรมชาติเปลี่ยนแปลงสิ่งใดจะเป็นปฐมธาตุของโลก สิ่งนั้นต้องมีพลังเปลี่ยนแปลงในตัวเอง เนื่องจากว่าไฟมีพลังเปลี่ยนแปลง ดังนั้นไฟจึงเป็นปฐมธาตุของโลก เฮราคลีตุสกล่าวว่า “โลกนี้ ซึ่งเป็นโลกเดียวกันสำหรับทุกคน ไม่มีเทพเจ้าองค์ใดหรือมนุษย์คนใดสร้างขึ้นมา แต่ทว่าโลกนี้ได้เป็น กำลังเป็น และจักเป็นไฟอมตะ”¹⁷

เปลวไฟนั้นเปลี่ยนแปลงได้รวดเร็ว ประเดี๋ยววิบหรี ประเดี๋ยวเรืองรอง บางครั้งลุกโพล่งแต่บางครั้งวอดลง ไฟกองเดียวกันแต่มีลักษณะแปรปรวนเปลี่ยนได้หลายอย่าง นี่คือเหตุให้เฮราคลีตุสกล่าวว่า ไฟมีธรรมชาติเปลี่ยนแปลงง่าย ไฟเป็นธาตุดั้งเดิมของโลก เพราะไฟแปรรูปเป็นสรรพสิ่ง โดยระยะแรก ไฟแปรรูปเป็นลม จากลมเป็นน้ำ จากน้ำเป็นดิน นี่เป็นการแปรรูปแบบ“ทางลง” (Downward Path) นอกจากนี้ดินอาจแปรรูปกลับเป็นน้ำ จากน้ำเป็นลม และจากลมเป็นไฟ เฮราคลีตุสเรียกการแปรรูปชนิดนี้ว่า “ทางขึ้น” (Upward Path) ท่านยังได้แถลงเพิ่มเติมว่า เมื่อไฟแปรรูปเป็นสรรพสิ่งแล้วก็ไม่สิ้นสภาพของความเป็นไฟ สรรพสิ่งล้วนเป็นไฟที่เปลี่ยนรูปร่างนอกเท่านั้น เมื่อว่าโดยแก่นแท้ ดินคือไฟ หินคือไฟ วิญญาณคือไฟ และพระเจ้า (God) ก็คือไฟ¹⁸ รวมความว่าทุกสิ่งคือไฟและไฟคือทุกสิ่ง เหตุนี้เฮราคลีตุสจึงกล่าวว่า “ทุกสิ่งกลายเป็นสิ่งเดียว และสิ่งเดียวกลายเป็นทุกสิ่ง”¹⁹

เอกภาพในความขัดแย้ง

แม้ว่าในเอกภพหรือจักรวาลนี้จะมีสิ่งต่างๆ มากมายหลายชนิด แต่สิ่งทั้งหลายก็“กลายเป็นสิ่งเดียว” เพราะมีธาตุแท้เหมือนกัน

คือมาจากไฟ สรรพสิ่งจึงอยู่อย่างกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แม้สิ่งต่างๆ จะแบ่งเป็นคู่ขัดแย้งกัน เช่น เย็นกับร้อน อ่อนกับแข็ง ดิบกับชั้ว หรือเป็นกับตาย แต่ก็มีความขัดแย้งเพื่อการประสาน เป็นการแตกร้าวเพื่อรวมตัวกันใหม่ ยิ่งไปกว่านั้น ความขัดแย้งเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อการดำรงอยู่ ถ้าไม่มีการขัดแย้งภายในสิ่งใด สิ่งนั้นจะคงอยู่ไม่ได้ เฮอร์คลิตุสกล่าวว่า

“ความขัดแย้งก่อให้เกิดความสามัคคี การแตกร้าวก่อให้เกิดความกลมกลืนบรรเจิดสุด สรรพสิ่งเกิดมาจากความขัดแย้ง”

“สงคราม (หรือความขัดแย้ง) เป็นบิดาและราชาแห่งสรรพสิ่ง”²⁰

เพราะมีความแตกร้าว เราจึงรู้จักการรวมตัว เพราะมีสิ่งขัดแย้ง เราจึงพบความกลมกลืน โลกนี้เป็นโลกแห่งความกลมกลืนของสิ่งขัดแย้ง เหมือนดนตรีอันไพเราะ เป็นผลจากการประสานเสียงของเครื่องดนตรีหลายชนิด เฮอร์คลิตุสกล่าวว่า ถ้าเรามองโลกในมุมหนึ่ง เราจะพบแต่สิ่งขัดแย้งกัน แต่ถ้ามองโลกในมุมอื่น เราจะพบความกลมกลืนเป็นอันเดียวกันของสรรพสิ่ง คนธรรมดาจะเห็นความขัดแย้งในสิ่งทั้งหลาย แต่ผู้ที่เข้าถึง“วจนะ” (Logos) จะพบเอกภาพในสรรพสิ่งและเขาจะเข้าใจแจ่มแจ้งว่า เย็นไม่ต่างจากร้อน สุขไม่ต่างจากทุกข์ เพราะเย็นคือร้อนน้อย ร้อนก็คือเย็นน้อย และสุขคือทุกข์น้อย ทุกข์ก็คือสุขน้อย ดังที่เฮอร์คลิตุสกล่าวว่า

“เย็นเปลี่ยนเป็นร้อน ร้อนเปลี่ยนเป็นเย็น ชื้นกลายเป็นแห้งแห้งกลายเป็นเปียก”²¹

“ดีและเลวเป็นสิ่งเดียวกัน”²²

“ชีวิตกับความตาย ดินกับหลับ หลุมกับแก่ ก็เป็นสิ่งเดียวกัน”²³

ในแต่ละคู่มีการเปลี่ยนแปลงสลับไปมา ทั้งนี้เพราะทุกสิ่งทุกอย่างต้องเปลี่ยนแปลงไป ไม่มีอะไรคงเดิม เหตุฉะนั้นผู้มีปรีชาญาณยังเห็นวจนะย่อมเห็นความกลมกลืนของสิ่งทั้งหลายโดยนัยนี้²⁴

มีปัญหาก่เกิดตามว่า วจนะคืออะไร คำว่า “Logos” เป็นคำ

ในภาษากรีก โฮเมอร์ใช้คำนี้ในความหมายว่า “คำพูดหรือวจนะ (Word or Speech)”²⁵ เฮราคลีตัสใช้คำว่าวจนะในความหมายว่า “กฎจักรวาล” นั่นคือกฎธรรมชาติที่ทำให้จักรวาลมีระเบียบและมีความหมายเป็นที่เข้าใจแก่มนุษย์ได้²⁶ แม้เฮราคลีตัสจะกล่าวว่าโลกเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา แต่การเปลี่ยนแปลงนั้นก็เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบและระเบียบ สิ่งต่างๆ ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปตามอำเภอใจ โลกนี้จึงไม่ใช่กลีภพ (Chaos) อันไร้แบบแผน แต่เป็นจักรวาล (Cosmos) ที่มีกฎเกณฑ์ สรรพสิ่งในจักรวาลเกิดขึ้น เปลี่ยนแปลงและดับไปภายใต้ “มาตรการที่แน่นอน” (Fixed Measure) มาตรการอันนั้นได้แก่วจนะหรือ “กฎแห่งการเปลี่ยนแปลง” (Law of Change)²⁷ กฎนี้เองที่ควบคุมการเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปอย่างมีระเบียบไม่สับสนอลหม่าน กฎสากลนี้คือพระเจ้าผู้เป็นไฟอมตะ²⁸ สรรพสิ่งเกิดขึ้นภายใต้การควบคุมของวจนะ²⁹ และวจนะนี้แทรกสถิตอยู่ทั่วไป ผ่านหูผ่านตาคนธรรมดาอยู่ทุกวัน แต่ก็ไม่มีใครตระหนักรู้ เพราะวจนะเป็นสิ่งที่รู้ไม่ได้ด้วยประสาทสัมผัส คนที่ใช้เหตุผลเท่านั้นจึงหยั่งรู้วจนะได้

เฮราคลีตัสกล่าวว่า วิญญาณของมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของไฟอมตะคือพระเจ้า ดังนั้นวิญญาณจึงมีเหตุผลที่ช่วยให้หยั่งรู้วจนะอันได้แก่กฎของพระเจ้า มนุษย์จึงควรพยายามที่จะหยั่งรู้วจนะและดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับกฎสากลนั้นโดยไม่คิดฝ่าฝืนหรือหักล้าง วิญญาณมนุษย์ควรขึ้นให้พ้นโลกของความ หลับไหลไปอยู่ในโลกของความตื่น นั่นคืออยู่อย่างมีเหตุผลเพียบพร้อมนั่นเอง²⁹ นี่เป็นจริยศาสตร์ของเฮราคลีตัส

ข้อสังเกต

ปรัชญาของเฮราคลีตัสมีประเด็นหลักที่พอสรุปได้ดังนี้

1. ไฟเป็นแก่นแท้หรือปฐมธาตุของโลก ไฟมีวิญญานเพราะเป็นพระเจ้า พระเจ้าแทรกสถิตอยู่ในทุกสิ่ง ปรัชญาของเฮราคลีตัสเป็นสรวพเทวนิยม (Pantheism) พระเจ้าในปรัชญานี้เป็นธรรมชาติฐาน คือเป็นกฎธรรมชาติสากล ซึ่งต่างจากเทพเจ้าในศาสนากรีกที่เป็นบุคลาธิษฐาน คือมีตัวตนอย่างเทพบดีซุสและอะพอลโล นี่คือการแตกต่างระหว่างพระเจ้าในปรัชญากรีกกับพระเจ้าในศาสนากรีก มีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า แม้พระเจ้าในศาสนาคริสต์ที่ปรากฏในคัมภีร์พันธสัญญาเดิมก็เป็นบุคลาธิษฐานเสียโดยมาก ต่อมาด้วยอิทธิพลของปรัชญากรีกลัทธิพลาโตใหม่ พระเจ้าในศาสนาคริสต์สมัยกลางเป็นธรรมชาติฐานมากขึ้น

2. ความเปลี่ยนแปลงเป็นความจริงในโลก ทั้งนี้เพราะสรวพสิ่งมีแก่นแท้ เป็นไฟที่เปลี่ยนเป็นสิ่งต่างๆ ตลอดเวลา

3. มีเอกภาพอยู่ในความขัดแย้ง เอกภาพเกิดจากวจนะหรือกฎจักรวาลที่มาจากไฟอมตะคือพระเจ้า

4. วิญญานมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของไฟอมตะ มนุษย์ควรหยั่งรู้วจนะและดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับกฎสากลของวจนะ

เซโนແห่งคิตอุมได้นำเอาประเด็นทั้งสี่ไปเป็นฐานสำหรับสร้างระบบจริยศาสตร์ของสำนักปรัชญาสโตอิกที่ดั่งขึ้นใน พ.ศ.242 เราจะศึกษารายละเอียดเรื่องนี้ในบทที่ว่าด้วยสำนักสโตอิก

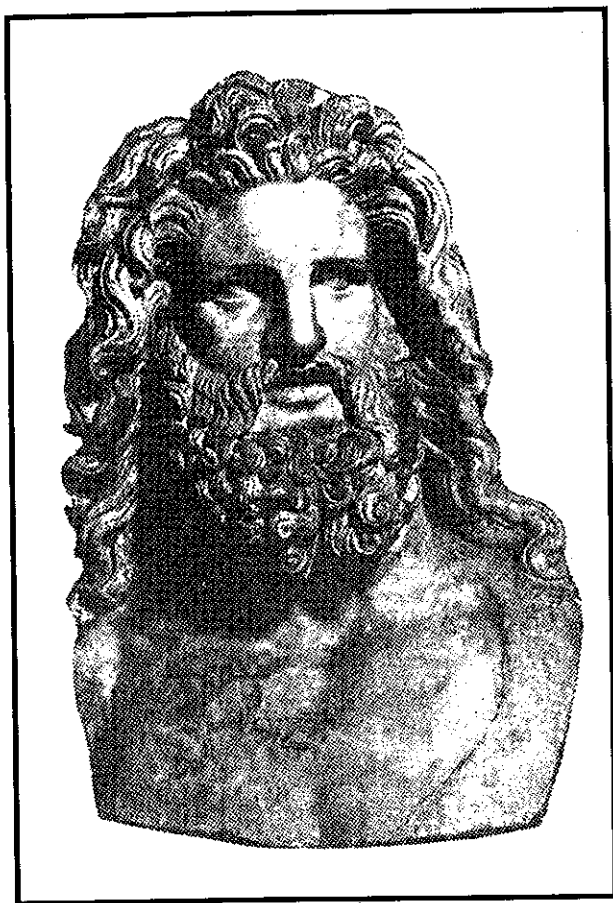
ข้อเปรียบเทียบกับพระพุทธศาสนา

ประเด็นเรื่องความเปลี่ยนแปลงในปรัชญาของเฮราคลีตัสมีส่วนคล้ายคลึงกับหลักอนิจจตาในพระพุทธศาสนาที่สอนว่า สังขารหรือสรรพสิ่งในโลกไม่เที่ยงแท้ถาวร สิ่งทั้งหลายมีอันเกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วดับไปเป็นธรรมดา เฮราคลีตัสกับพระพุทธศาสนอธิบายความหมายของความเปลี่ยนแปลงไว้เหมือนกัน แต่กระนั้นก็มีข้อแตกต่างที่สำคัญอยู่ประการหนึ่ง นั่นคือ เมื่อมาถึงปัญหาที่ว่า ทำไมสรรพสิ่งจึงเปลี่ยนแปลง เฮราคลีตัสตอบว่า เพราะสสาร (Substance) หรือแก่นแท้ของสรรพสิ่งมีธรรมชาติเปลี่ยนแปลง และแก่นแท้นั้นคือไฟ โปรตเข้าใจว่าไฟในที่นี้ไม่ใช่สสารหรือวัตถุ เพราะไฟมีธาตุวิญญาน เหตุนั้นเฮราคลีตัสจึงกล่าวว่า วิญญานคือไฟและพระเจาก็คือไฟ สรรพสิ่งมีแก่นแท้เป็นไฟอมตะ แต่ไฟนั้นเป็นพระเจ้า ไฟจึงเป็น“อัตตา” เหตุนั้นทฤษฎีความเปลี่ยนแปลงของเฮราคลีตัสจึงตั้งอยู่บนทฤษฎีอัตตา

เราตั้งปัญหาเดียวกันอีกว่า ทำไมสรรพสิ่งจึงเปลี่ยนแปลง พระพุทธศาสนาตอบว่า เพราะสรรพสิ่งไม่มีแก่นแท้อันคงที่ถาวร สิ่งทั้งหลายอาศัยกันและกันเกิดขึ้นตามหลักปฏิจจสมุปบาทหรือกฎธรรมชาติที่ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ”³⁰ เราไม่พบสสารหรือแก่นแท้อยู่ในสิ่งใด ทุกสิ่งว่างจากแก่นแท้ (Nonsubstantiality) ว่างจากตัวตน ทุกสิ่งเป็น“อนัตตา” สรรพสิ่งในโลกที่ปรากฏว่าเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลานั้นก็เนื่องมาจากความไม่มีแก่นแท้หรืออัตตา เหตุนั้นทฤษฎีความเปลี่ยนแปลงของพระพุทธศาสนาจึงมีความสัมพันธ์กับทฤษฎี“อนัตตา” ซึ่งแตกต่างจากทฤษฎีความเปลี่ยนแปลงของเฮราคลีตัสที่มีความสัมพันธ์กับทฤษฎี“อัตตา”

บทสรุป

หากปรัชญาเปรียบได้กับภาพจิตรกรรม เฮราคลีตุสก็เป็นจิตรกรคนหนึ่งที่ว่าดภาพได้งดงาม ปรัชญาของท่านแปลกใหม่และเปี่ยมด้วยเหตุผลในสมัยนั้น ปรัชญาของเฮราคลีตุสพัฒนาล้าหน้าปรัชญาสำนักไมเลตุสที่เสนอว่า น้ำ อนันต์ และอากาศเป็นปฐมธาตุของโลก สำนักไมเลตุสไม่สามารถอธิบายได้ชัดเจนว่า ทำไมปฐมธาตุเหล่านั้นจึงต้องแปรรูปเป็นสรรพสิ่งที่ขัดแย้งกัน เฮราคลีตุสเสริมจุดอ่อนตรงนี้โดยเสนอว่า ปฐมธาตุคือไฟ และไฟจำต้องแปรรูปเป็นสรรพสิ่ง เพราะว่าตัวไฟเองมีความเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมชาติ เหตุฉะนั้นความเปลี่ยนแปลงในโลกเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ความเปลี่ยนแปลงเป็นของจริง ไม่ใช่เหตุบังเอิญ นี่คือหลักปรัชญาของเฮราคลีตุส แต่นักปรัชญาสำนักเอเลียมี่มีความเห็นตรงกันข้ามกับเฮราคลีตุส พวกเขา มีทัศนะว่า ความเปลี่ยนแปลงไม่มีจริงหรือเป็นสิ่งมายา สัจธรรมไม่เปลี่ยนแปลง เราจะกล่าวถึงสำนักปรัชญานี้ในบทต่อไป

ภาพแกะสลักของเทพปติซุสหรือจูปีเตอร์ เมื่อราว 400 ปีก่อนคริสต์ศักราช

บทที่ 6

สำนักเอเลีย

๐๐๐๐

เอเลีย (Elea) เป็นชื่อของนครรัฐหนึ่งของกรีกในดินแดนภาคใต้ของคาบสมุทรอิตาลี สำนักปรัชญาที่ตั้งอยู่ ณ นครรัฐนี้ได้ชื่อว่าสำนักเอเลีย (The Eleatic School) หลักปรัชญาของสำนักนี้ขัดแย้งตรงกันข้ามกับปรัชญาของเฮราคลีตัส ในขณะที่เฮราคลีตัสสอนว่าโลกเป็นอนิจจังหรือเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา สำนักเอเลียกลับสอนว่าโลกเที่ยงเป็นนิรันดร์ ความเปลี่ยนแปลงใดๆ ในโลกเป็นเพียงภาพลวงตา นักปรัชญาคณสำคัญของสำนักเอเลียประกอบด้วยเซโนฟาเนส ปาร์มินิเดส และเซโนแห่งเอเลีย

เซโนฟาเนส

เซโนฟาเนส (Xenophanes ก.พ.ศ.27-พ.ศ.63) ไม่ใช่ชาวเอเลีย โดยกำเนิด บ้านเกิดเมืองนอนของท่านอยู่ที่เมืองโคโลโฟน (Colophon) อันเป็นนครรัฐหนึ่งที่สังกัดกลุ่มไอโอเนีย เซโนฟาเนสใช้ชีวิตเป็นนักกวีและนักร้องพเนจร ท่านชอบท่องเที่ยวร้องเพลงไปตามงานมหกรรมในเมืองต่างๆ จนในที่สุดได้ลู่ถึงดินแดนภาคใต้ของอิตาลี แต่ไม่มีใครยืนยันว่าท่านจะได้ตั้งรกรากลงที่เอเลียหรือเปล่า

เซโนฟาเนสว่าโดยอาชีพกวีเป็นกวียิ่งกว่านักปรัชญา บทกวีที่ท่านนิพนธ์ไว้แก่ประเภทเป็นมหากาพย์ เพลงโศลก และกลอนเสียด

สี ท่านไม่ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับปรัชญาโดยตรง แต่ทว่าปรัชญาของท่านมีสอดแทรกอยู่ในบทกวีที่ท่านนิพนธ์ นั่นก็คือท่านเผยแพร่ปรัชญาผ่านบทเพลงและบทกวี คำสอนของท่านมุ่งไปที่การแก้ไขศรัทธาในศาสนาของประชาชน ท่านมีความเห็นว่าประชาชนสมัยนั้นมีศรัทธาที่ผิดในพระเจ้า ดังนั้นท่านจึงพยายามแสดงศรัทธาที่ถูกต้องแก่ประชาชน โดยมุ่งปฏิรูปศาสนาสมัยนั้น

ความเชื่อเรื่องเทพเจ้า

ชาวกรีกในสมัยของเฮโนฟาเนสมีศรัทธาในศาสนาชาวบ้านที่สอนว่า บนยอดเขาโอลิมปัสมีเทพวิมานอันเป็นที่สถิตของเหล่าเทพเจ้า เทพเจ้าเหล่านั้นล้วนมียศศักดิ์สูงบ้างต่ำบ้างลดหลั่นกันไป เทพเจ้าผู้ทรงศักดิ์สูงสุดและเป็นประมุขของปวงเทพเจ้ามีนามว่าซุส เทพบดีซุสทรงมหิทธิธานุภาพเป็นที่ยิ่ง พระองค์ทรงเป็นเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินชะตาชีวิตของมวลมนุษย์อยู่ภายใต้เทวลิขิตของพระองค์ มนุษย์จะต้องบูชาบวงสรวงพระองค์เพื่อให้พระองค์โปรดปรานประทานพร ส่วนผู้ใดบังอาจทำให้พระองค์พิโรธ ผู้นั้นจะถูกลงโทษอย่างสาสม นี่คือการความเชื่อเรื่องเทพเจ้าของชาวกรีกยุคนั้น

เฮโนฟาเนสออกโรงโจมตีว่า ความเชื่อเรื่องเทพเจ้าเช่นนั้นเป็นศรัทธาที่ผิด เทพเจ้าจริงๆ ไม่ได้มีบุคลิกลักษณะซุส เพราะเทพเจ้าไม่ควรมียารมณโกลโกรทหลงเหมือนมนุษย์ เทพเจ้าควรบริสุทธิ์ผุดผ่องมากกว่านั้น เฮโนฟาเนสกล่าวว่า มันเป็นเรื่องน่าขันที่ตำนานกรีกเล่าว่า เทพเจ้ามีการเกิดและจุติจากสวรรค์ เทพเจ้าบางองค์มีนิสัยชอบขโมย และบางองค์ก็ประพฤติผิดในลูกเมียคนอื่น เฮโนฟาเนสมีทัศนะว่า เทพเจ้าอย่างนี้ไม่น่ากราบไหว้บูชา และเทพเจ้าในความเป็นจริงก็ไม่ได้ประพฤติอย่างนั้น การที่ภาพลักษณ์ของเทพเจ้าตกต่ำลงไปถึงขนาดนั้นก็เพราะฝีมือของกวีอย่างโฮเมอร์และเฮสิียด นักกวีทั้งสองนี้พรรณนาลักษณะของเทพเจ้าผิดไปจากความเป็นจริงอย่าง

มาก ภาพลักษณ์ของเทพเจ้าถึงถูกบิดเบือนไป

มนุษย์สร้างเทพเจ้า

เฮโนฟาเนสกล่าวว่า มนุษย์จะต้องไม่วาดภาพเทพเจ้าไปตามจินตนาการของตน มิฉะนั้นจะกลายเป็นว่า มนุษย์สร้างเทพเจ้าได้ตามอำเภอใจ และแน่นอนว่ามนุษย์ย่อมจะสร้างเทพเจ้าให้มีชีวิตจิตใจเหมือนมนุษย์ ซึ่งจะผิดจากลักษณะอันแท้จริงของเทพเจ้า เฮโนฟาเนสกล่าวถากถางว่า ถ้าวัวหรือสิงโตสามารถวาดภาพได้ วัวคงวาดภาพเทพเจ้าให้มีรูปร่างเหมือนวัว และสิงโตคงวาดภาพเทพเจ้าให้มีรูปร่างเหมือนสิงโต³¹ ที่เป็นดังนั้นก็ด้วยอำนาจอคติในใจผู้วาด ภาพของเทพเจ้าจะออกมาในรูปใดจึงขึ้นอยู่กับใจของผู้วาด ภาพที่ได้มาจึงไม่ใช่ภาพที่แท้จริงของเทพเจ้า ดังนั้นภาพลักษณ์ของเทพเจ้าที่โฮเมอร์และเฮสิียดยึดยึดแก่ชาวกรีกจึงไม่ใช่ลักษณะแท้จริงของเทพเจ้าแต่อย่างใด

ลักษณะแท้จริงของเทพเจ้าตามทัศนะของเฮโนฟาเนสเป็นดังนี้ คือเทพเจ้าไม่ได้มีมากมายหลายองค์ (Gods) แต่มีเพียงองค์เดียวที่เรียกว่าพระเจ้า (God)³² และพระเจ้าไม่ได้มีรูปร่างหน้าตาและชีวิตจิตใจเหมือนมนุษย์ พระเจ้ามีรูปทรงกลม มีดาทิพย์ และเป็นสัพพัญญู ทรงมีอยู่ชั่วนิรันดร์กาล พระองค์ไม่มีการอุบัติและจติ ไม่มีขอบเขตจำกัด เพราะไม่มีสิ่งอื่นมาจำกัดขอบเขตพระองค์ แต่มองอีกมุมหนึ่งจะว่าพระเจ้ามีขอบเขตจำกัดก็ใช่ เพราะพระองค์มีรูปทรงกลม³³ แต่เป็นลูกกลมที่เต็มบริบูรณ์จนแบ่งแยกไม่ได้ พระองค์ไม่มีการเคลื่อนที่และไม่มีการเปลี่ยนแปลง

เฮโนฟาเนสไม่ได้สอนว่า พระเจ้าลอยอยู่นอกจักรวาล ตรงกันข้าม ท่านกล่าวว่า พระเจ้าอยู่ในโลกเพราะพระเจ้าเป็นอันเดียวกันกับโลก พระเจ้าคือโลก โลกคือพระเจ้า เหตุนั้นพระเจ้าของเฮโนฟาเนสไม่ใช่ดวงวิญญาณบริสุทธิ์ แต่พระเจ้าคือโลกนั้นก็มีชีวิต

จิตใจ ควรเข้าใจว่าเซโนฟาเนสได้ยกโลกนี้ขึ้นเป็นพระเจ้า ไม่ใช่ลดพระเจ้าลงเป็นโลก³⁴ โดยนัยนี้ เซโนฟาเนสถือลัทธิสรรพเทวนิยม (Pantheism) เพราะยืนยันว่าทุกสิ่งทุกอย่างในโลกเป็นส่วนแห่งพระเจ้าองค์เดียวกัน

นอกจากคำสอนเรื่องพระเจ้าแล้ว เซโนฟาเนสยังได้เสนอข้อสมมติฐานว่าด้วยการกำเนิดของโลกเอาไว้ เซโนฟาเนสเป็นนักท่องเที่ยว ท่านได้เห็นซากพืชและสัตว์ที่แข็งจนกลายเป็นหิน พบเปลือกหอยฝังอยู่ในหิน ท่านจึงสันนิษฐานว่า โลกโผล่ขึ้นจากทะเล และต่อไปจะกลับจมหายลงทะเลไปอีก จากนั้นจะโผล่ขึ้นใหม่ สลับกันอย่างนี้เรื่อยไป

เซโนฟาเนสไม่ใช่ผู้ก่อตั้งสำนักเอเลีย เล่ากันว่าท่านมีฐานะเป็นอาจารย์ของปาร์มินิเดสผู้ก่อตั้งสำนักนี้อีกทีหนึ่ง ปาร์มินิเดสประยุกต์คำสอนของอาจารย์มาสร้างหลักปรัชญาประจำสำนัก โดยได้แนวความคิดจากข้อความที่ว่า “สรรพสิ่งในโลกคือพระเจ้า” และ “พระเจ้าไม่เคยเปลี่ยนแปลง” จึงนำมาสร้างหลักปรัชญาที่ว่าด้วยความเที่ยงแท้คงที่ของโลก

ปาร์มินิเดส

ปาร์มินิเดส (Parmenides พ.ศ.28-93) เกิดที่เมืองเอเลีย ในวัยหนุ่มเคยสนใจปรัชญาของพิธาโกรัส ภายหลังเปลี่ยนไปรับเอาปรัชญาของเซโนฟาเนสมาเผยแพร่และตั้งสำนักสอนปรัชญาขึ้นที่เมืองเอเลียนั่นเอง ต่อมาเมื่ออายุได้ 65 ปี เดินทางร่วมกับเซโนผู้ศิษย์ไปยังกรุงเอเธนส์ในเทศกาลลมหกรรมปานาเธเนอา มีโอกาสสนทนากับนักปรัชญาหนุ่มชื่อโสคราตีส ผลาได้บันทึกการพบกันระหว่างนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ทั้งสองไว้ในบทสนทนาชื่อ *ปาร์มินิเดส*

ปาร์มินิเดสเขียนหนังสือปรัชญาไว้เหมือนกัน แต่เขียนเป็นบทกวี ท่านแบ่งงานเขียนออกเป็นสองภาค ภาคแรกว่าด้วยปรัชญาของท่านเองมีชื่อว่า 'วิถีแห่งสัจจะ' (Way of Truth) ส่วนภาคหลังให้ชื่อว่า 'วิถีแห่งมายา' (Way of Seeming)

ปรัชญาของปาร์มินิเดส

ปาร์มินิเดสไม่เห็นด้วยกับการที่เฮราคลีตุสกล่าวว่า สรรพสิ่งในโลกมีอันต้องเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา เฮราคลีตุสกล่าวว่า ไฟเป็นธาตุดั้งเดิมของสรรพสิ่ง ไฟแปรรูปเป็นสิ่งต่างๆ เช่น ไฟแปรรูปเป็นลม จากลมเป็นน้ำ และจากน้ำเป็นดิน แต่ปาร์มินิเดสเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องที่ท่านยอมรับไม่ได้ ท่านบอกว่า การเปลี่ยนแปลงไม่มีอยู่จริง ลองคิดดูว่าไฟแปรรูปเป็นลมได้โดยวิธีใด ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่ไฟจะเปลี่ยนเป็นลมนั้น มีภาวะการณ์อย่างไรเกิดขึ้น เป็นไปได้ไหมว่าไฟดับหายไปก่อนแล้วลมจึงเกิดขึ้นแทนที่ หรือว่าไฟไม่ได้มอดดับหายไป แต่ทว่าได้เปลี่ยนตัวเองให้เป็นลมโดยอัตโนมัติ ถ้าเป็นกรณีแรก คือไฟดับตัวเองไปก่อนแล้วลมจึงเกิดขึ้นแทนที่ นั่นหมายความว่า ลมเกิดมาจากความว่างเปล่าที่ไม่มีอะไรอยู่ก่อนเลย แต่ปาร์มินิเดสเห็นว่า ลมจะเกิดจากความว่างเปล่าไม่ได้ เพราะจากความว่างเปล่าก็จะมีแต่ความว่างเปล่าตามมา ลมย่อมจะต้องเกิดจากบางสิ่งบางอย่าง ดังนั้นเราลองสมมติให้เป็นกรณีหลัง คือไฟยังไม่ดับหายไปไหน แต่ทว่าเปลี่ยนสภาพเป็นลมติดต่อกันไป ลมจึงจะเกิดมาจากไฟ นั่นแสดงว่าลมไม่ได้เกิดจากความว่างเปล่า แต่ลมเกิดจากบางสิ่งบางอย่างที่มีอยู่ก่อนแล้ว และสิ่งนั้นก็คือไฟ ลมจึงไม่ใช่สิ่งใหม่ เพราะมันเคยมีอยู่ก่อนในรูปของไฟ ดังนั้นเราจึงไม่อาจใช้คำพูดว่า "ลมเกิดมาจากไฟ" เพราะลมกับไฟเป็นสิ่งเดียวกัน ของสิ่งเดียวกันแต่ต่างขณะกันจะทำให้กำเนิดแก่กันไม่ได้ เหมือนเด็กชายแดงวันนี้ไม่ได้เกิดมาจากเด็กชายแดงเมื่อวันวาน เพราะตัว

เด็กชายแดงยังเป็นคนคนเดียวกันทั้งสองวัน ไฟกับลมโดยธาตุแท้เป็นสิ่งเดียวกัน จึงให้กำเนิดแก่กันไม่ได้ และเมื่อมันเป็นสิ่งเดียวกัน เราจะว่าสิ่งหนึ่งเปลี่ยนเป็นอีกสิ่งหนึ่งก็ไม่ได้ เพราะมันเป็นสิ่งเดียวกันโดยธาตุแท้ ด้วยเหตุผลนี้ปาร์มินิเดสกล่าวว่า ธาตุแท้หรือแก่นแท้ของสรรพสิ่งไม่เคยเปลี่ยนแปลงเลย ความเปลี่ยนแปลงเป็นเพียงปรากฏการณ์หน้าฉากเท่านั้น แก่นแท้ของโลกไม่เคยเปลี่ยนแปลง อะไรคือแก่นแท้ของโลก ปาร์มินิเดสเฉลยว่า ภาวะ (Being) เป็นแก่นแท้ของโลก

ปาร์มินิเดสเป็นนักปรัชญาคนแรกที่ใช้คำว่าภาวะเป็นชื่อเรียกความจริงสูงสุด ปาร์มินิเดสยอมรับว่าโลกนี้เต็มไปด้วยสิ่งของมากมายมหาศาล เราระบุถึงสิ่งนั้นด้วยการใช้ภาษาเรียกชื่อว่า “ไต่เก๊า คน” เวลาเราเปล่งคำพูดทั้งสามนี้ ย่อมจะมีสิ่งที่เป็นไต่เก๊า และคนปรากฏเป็นหลักฐานยืนยันคำพูดของเรา หากสิ่งเหล่านั้นไม่มีอยู่จริง คำพูดเหล่านั้นก็จะไร้ความหมาย แต่แท้ที่จริงนั้นเราเปล่งคำพูดเหล่านั้นอย่างมีความหมาย ดังนั้นสิ่งทั้งสามนี้จึง“มีอยู่”เพื่อรองรับคำพูดของเรา “ความมีอยู่” ของสิ่งเหล่านั้นคือภาวะซึ่งตรงกันข้ามกับความว่างเปล่า หรือความไม่มีอยู่ที่เรียกกันว่าภาวะ (Non-Being)

ภาวะหรือความมีอยู่เป็นแก่นแท้ของสรรพสิ่ง ลองค้นหาแก่นแท้ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งดู เช่นลองพิจารณาดอกกุหลาบสีแดงแล้วถามตัวเองว่า อะไรเป็นแก่นแท้หรือสาระสำคัญของดอกกุหลาบ สีแดงหรือ ไม่ใช่แน่ เพราะอีกไม่กี่วันสีแดงจะจางหายไป สิ่งที่เป็นแก่นแท้จะต้องติดอยู่กับดอกกุหลาบตลอดกาล ถ้าอย่างนั้น กลิ่นหอมคงเป็นแก่นแท้ ไม่ใช่อีก เพราะดอกกุหลาบหอมอยู่ได้ไม่นาน สัมผัสอ่อนละมุนหรือ คำตอบผิดเหมือนเดิม เพราะพอดอกกุหลาบแห้งกรอบ ความนุ่มก็ติดปีกบินจากไป เราหาจนทั่วก็ยังไม่พบแก่นแท้ของดอกกุหลาบ ถ้าเช่นนั้นดอกกุหลาบนั้นก็ไม่มีอยู่จริง ตอบ

ว่า ดอกกุหลาบ“มีอยู่”จริง ไม่ว่าคุณสมบัติจะเปลี่ยนไปเช่นใด แต่ดอกกุหลาบก็คงเป็นดอกกุหลาบที่“มีอยู่” ดังนั้น“ความมีอยู่”นี้จึงเป็นของคู่กันกับดอกกุหลาบ ดอกกุหลาบอยู่ที่ไหน ความมีอยู่ของมันก็อยู่ที่นั่น ความมีอยู่หรือภาวะจึงเป็นลักษณะประจำของดอกกุหลาบ ภาวะเป็นแก่นแท้ของดอกกุหลาบ และไม่ใช่แต่ดอกกุหลาบเท่านั้น แม้สิ่งอื่นๆ ในโลกก็ล้วนมีภาวะเป็นแก่นแท้เช่นกัน สรรพสิ่งมีแก่นแท้อย่างเดียวกัน คือเป็นภาวะหรือสิ่งที่มีอยู่ เหตุฉะนั้นภาวะจึงเป็นปฐมธาตุของสรรพสิ่ง³⁵

เราจึงอาจกล่าวได้ว่า สรรพสิ่งในโลกเป็นสิ่งเดียวกัน เพราะล้วนเป็นภาวะด้วยกัน ภาวะไม่มีการเกิด เพราะมันมีอยู่มาแต่ไหนแต่ไร ภาวะไม่มีการดับ เพราะมันจะต้องมีอยู่ตลอดกาล ภาวะไม่มีวันเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งอื่น เพราะถ้าจะเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งอื่นก็มีทางเดียว คือเปลี่ยนเป็นอภาวะหรือความดับสูญ แต่ภาวะดับสูญไม่ได้ ดังนั้นภาวะจึงไม่เปลี่ยนแปลง ภาวะจึงคงอยู่เป็นนิรันดร์เหมือนกับพระเจ้าในทัศนะของเซโนฟานีส

ภาวะไม่เคยเปลี่ยนแปลง โลกคือภาวะ ดังนั้นโลกจึงไม่เปลี่ยนแปลง โลกนี้เที่ยงแท้คงที่ถาวร บางคนอาจแย้งว่า โลกเปลี่ยนแปลง เพราะสิ่งทั้งหลายในโลกเกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วดับไป ปาร์มินิเดสตอบว่าสิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลงไปก็จริง แต่ภาวะหรือแก่นแท้ไม่เคยเปลี่ยนแปลง ยิ่งไปกว่านั้น เรารู้ว่าสิ่งต่างๆ กำลังเปลี่ยนแปลงไปก็โดยอาศัยประสาทสัมผัส (Senses) ทั้งห้า คือตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง แต่ปาร์มินิเดสกล่าวว่า ประสาทสัมผัสให้การรับรู้ที่ผิด โลกไม่ได้เปลี่ยนแปลง ประสาทสัมผัสต่างหากหลงเราให้เห็นเป็นว่าโลกกำลังเปลี่ยนแปลง ดังนั้นความเปลี่ยนแปลงในโลกเป็นเพียงภาพลวงตาหรือภาพมายาที่เกิดจากการหลงของประสาทสัมผัส บางคนอาจสงสัยว่า แล้วเราจะเข้าถึงความจริงที่ว่าโลกไม่เปลี่ยนแปลงได้โดยวิธีใด ปาร์มินิเดสตอบว่า โดยอาศัยเหตุผล (Reason)³⁶ ความ

จริงนี้รู้ได้ด้วยเหตุผล ไม่ใช่ด้วยประสาทสัมผัส ดังนั้นเมื่อคิดตามหลักเหตุผลแล้ว เราจะพบภาวะอันเป็นแก่นแท้ของสรรพสิ่ง ปาร์มินิเดสนับเป็นนักปรัชญาคนแรกๆ ที่ชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างประสาทสัมผัสกับเหตุผล

ข้อสังเกต

ปรัชญาของปาร์มินิเดสเป็นประเภทอภิปรัชญา เพราะมุ่งแสวงหาแก่นแท้หรือความจริงสูงสุดเกี่ยวกับโลก แต่การที่ปาร์มินิเดสปฏิเสธความรู้ระดับผัสสะและให้ความสำคัญแก่ความคิดหรือเหตุผลอย่างเดียวนั้น ชวนให้เข้าใจว่าภาวะ (Being) ที่ปาร์มินิเดสค้นพบเป็นเพียงมโนภาพในดวงจิต ซึ่งอาจจะไม่มีอยู่จริงในโลกภายนอกตัวเราเลยก็ได้ โดยนัยนี้ ปรัชญาของปาร์มินิเดสเป็นบ่อเกิดแห่งจิตนิยม (Idealism) แต่จิตนิยมของปาร์มินิเดสยังด้อยพัฒนา

เนื่องจากภาวะในทัศนะของปาร์มินิเดสเป็นสิ่งจำกัด ก็นั่น มีรูปเป็นทรงกลม³⁷ ข้อนี้ชวนให้เข้าใจได้อีกอย่างหนึ่งว่า ภาวะเป็นวัตถุหรือสสาร เพราะเป็นสิ่งกั้นที่และมีรูปร่าง แก่นแท้ของโลกจึงเป็นวัตถุ เมื่อมองจากมุมนี้ ปรัชญาของปาร์มินิเดสก็เป็นวัตถุนิยม (Materialism)

เซโนแห่งเอเลีย

นักปรัชญาสำนักเอเลียคนที่สาม คือเซโนแห่งเอเลีย (Zeno of Elea) มีชีวิตอยู่ระหว่าง พ.ศ.53-113 เหตุที่ต้องเดิมสรว้อยว่า “แห่งเอเลีย” ท้ายชื่อ ก็เพื่อป้องกันไม่ให้สับสนกับนักปรัชญาชาวคิตีอุมผู้มีชื่อว่าเซโนแห่งคิตีอุม (Zeno of Citium)³⁸ เซโนผู้ที่เรากำลังกล่าวถึงนี้เป็นชาวเมืองเอเลีย ศึกษาปรัชญาจากปาร์มินิเดส

เขียนหนังสือปรัชญาไว้เล่มหนึ่งมีชื่อเรื่องว่า “ข้อโต้แย้ง” (*Disputations*) จุดประสงค์หลักในการเขียนหนังสือเล่มนี้ก็คือ เพื่อปกป้องคำสอนของปาร์มินิเดสจากการโจมตีของฝ่ายตรงข้าม

เซโนไม่ได้เพิ่มเติมทฤษฎีใหม่ลงไปในการสอนของปาร์มินิเดส ท่านทำหน้าที่เป็นเพียงผู้สนับสนุนอาจารย์ของตนเท่านั้น ยามใดที่ฝ่ายตรงข้ามมากล่าวโจมตีหักล้างระบบปรัชญาสำนักเอเลีย วาระนั้นก็เป็นหน้าที่ของเซโนที่ออกโรงตอบโต้ การตอบโต้ของเซโนนั้นกล่าวกันว่าอาจจกรจยิงนัก นักปรัชญารุ่นหลังเรียกวิธีตอบโต้ของเซโนว่า วิชาวิธี (Dialectic) ซึ่งเป็นวิธีแสดงเหตุผลให้เห็นว่าคำพูดของฝ่ายตรงข้ามมีความขัดแย้งในตัวเอง นักปรัชญายุคต่อมาอย่างเช่น ไสคราติส พลาโต คานต์ และเฮเกล นิยมใช้วิธีนี้ อาริสโตเติลยกย่องเซโนว่าเป็นบิดาแห่งวิชาวิธี³⁹

วิชาวิธีของเซโน

หลักปรัชญาของปาร์มินิเดสมืออยู่ว่า สรรพสิ่งในโลกมีแก่นแท้เหมือนกัน คือเป็นภาวะที่แผ่ขยายออกเป็นเนื้อสารเดียวกันอย่างชนิดที่ไม่สามารถตัดแบ่งได้ ความเป็นจริงมีเพียงสิ่งเดียว ส่วนความมากมายหลากหลายเป็นมายาหรือภาพลวงตา นี่เป็นมติที่หนึ่ง และมติที่สองนั้นมีอยู่ว่าภาวะหรือความเป็นจริงนั้นเป็นสิ่งคงที่ถาวร ความเป็นจริงจึงไม่รู้จักเปลี่ยนแปลงหรือเคลื่อนไหว ส่วนว่าความเปลี่ยนแปลงใดที่จะพึงมีพึงพบก็เป็นเพียงภาพมายาเท่านั้น

นักปรัชญาฝ่ายค้านผู้ไม่เห็นด้วยกับปาร์มินิเดสมืออยู่จำนวนไม่น้อย เช่นนักปรัชญากลุ่มพิธาโกรัสคัดค้านว่า สรรพสิ่งจะเป็นสิ่งเดียวไม่ได้ สรรพสิ่งต้องเป็นสรรพสิ่ง กล่าวคือ โลกนี้เต็มไปด้วยความเป็นจริงหลายสิ่งหลายอย่าง ความมากหลายเป็นเรื่องมีอยู่จริง นอกจากนี้นักปรัชญากลุ่มเฮราคลิตุสก็คัดค้านสำนักเอเลียว่า ความ

เป็นจริงไม่คงที่ถาวร โลกนี้เป็นเวทีแห่งความเปลี่ยนแปลง ทุกสิ่งในโลกเลื่อนไหลไปเป็นกระแส ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเป็นของจริง ความคงที่ถาวรต่างหากที่เป็นมายา

ประเด็นปัญหาที่นำไปสู่การถกเถียงกันจึงมีอยู่ว่า

- 1) ความเป็นจริงเป็นสิ่งเดียวหรือหลายสิ่ง
- 2) ความเป็นจริงเป็นสิ่งคงที่หรือเปลี่ยนแปลง

เพื่อสนับสนุนมติว่า ความเป็นจริงเป็นสิ่งเดียวและคงที่ถาวร เซโนได้อภิปรายว่า ความมากมายและความเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่เรายอมรับไม่ได้จึงไม่มีอยู่จริง ขอให้สังเกตว่า เซโนไม่ได้สนับสนุนทัศนะของอาจารย์โดยตรง ท่านเพียงหักล้างมติของฝ่ายตรงข้ามลงเท่านั้น ผลลัพธ์ก็มีค่าเท่ากับปกป้องคำสอนของอาจารย์นั่นเอง นี่คือนุททวิธีของเซโน คือแทนที่จะทำตัวเป็นฝ่ายรับ ก็กลับเป็นฝ่ายรุก

ปฏิเสธความมากมาย

เซโนไม่ได้ปฏิเสธความมากมายอย่างหลับลับตา ในเบื้องต้น ท่านยอมรับมติของฝ่ายค้านที่ว่า ประสาทสัมผัสรายงานแก่ตัวว่ามีสิ่งต่างๆ มากมายหลายหลากอยู่ในโลก มองไปรอบๆ ตัวแล้วจะพบคน สัตว์ ต้นไม้ ภูเขา อยู่กลาดเกลื่อน นั่นคือความมากมายที่เราพบในชีวิตประจำวัน เซโนกล่าวว่า ถึงกระนั้นความมากมายที่เห็นก็เป็นสิ่งที่เรายอมรับไม่ได้ ถึงจะมีอยู่ก็มีอยู่ในฐานะเป็นภาพลวงตาหรือมายา ประสาทสัมผัสลงเราให้เชื่อว่ามีมากมาย เหตุผลในดวงจิตต่างหากที่จะให้ความกระจ่างในเรื่องนี้แก่เรา ลองใช้เหตุผลเข้าไปวิเคราะห์ความมากมายดูเถิด แล้วจะพบว่าข้อสมมติเรื่องความมากมายนี้นำไปสู่บทสรุปที่ยุ่งเหยิงอย่างไร ถ้าได้เห็นบทสรุปที่ขัดแย้งในตัวเองอย่างนั้น เราคงไม่รีบที่จะปฏิเสธความมากมายเป็นแน่

เพื่อหักล้างข้อสมมติว่า มีความมากมาย เซโนเสนอข้อ

อภิปรายหรือบทพิสูจน์ไว้ 3 ประเด็น คือ

1) บทพิสูจน์เรื่องขนาด

ถ้าโลกนี้ประกอบด้วยความเป็นจริงหลายสิ่งหลายอย่างแล้ว ความเป็นจริงแต่ละสิ่งย่อมจะมีขนาดใหญ่น้อยบ้างเล็กบ้าง แต่โดยหลักการแล้วความเป็นจริงนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือภูเขา ล้วนอยู่ในสภาพที่อาจถูกจัดแบ่งย่อยเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย และชิ้นส่วนเล็กๆ นั้น ก็ยังสามารถถูกเงื่อนไขให้เล็กลงไปๆ อย่างไม่รู้จบ จนเราอาจพูดได้ว่า ในที่สุดชิ้นส่วนแต่ละชิ้นจะมีขนาดเล็กสุดประมาณที่เดียว เช่น ในกล่าวว่าความเป็นจริงแต่ละสิ่งก็พลอยมีขนาดเล็กสุดประมาณไปด้วย ทั้งนี้เพราะความเป็นจริงนั้นเป็นผลรวมของชิ้นส่วนที่เล็กสุดประมาณ

ทีนี้หันมาคิดในมุมนกลับบ้าง เราเห็นแล้วว่าความเป็นจริงแต่ละสิ่งเป็นผลรวมของชิ้นส่วนมากมาย โดยหลักการแล้วเราสามารถจะหาชิ้นส่วนจำนวนไม่รู้จบบวกเพิ่มเข้ากับความเป็นจริงสิ่งนั้น และชิ้นส่วนเหล่านั้นก็อาจมีขนาดใหญ่อุดมประมาณ ดังนั้นความเป็นจริงนั้นๆ ก็ย่อมมีขนาดใหญ่อุดมประมาณ เพราะว่าเป็นผลรวมของชิ้นส่วนที่ใหญ่สุดประมาณจำนวนไม่รู้จบ

แต่ในตอนแรกเรายอมรับแล้วมิใช่หรือว่า ความเป็นจริงแต่ละสิ่งอาจมีขนาดเล็กสุดประมาณได้ ดังนั้นย่อมเป็นการขัดแย้งในตัวเองที่จะสรุปว่า ความเป็นจริงสิ่งเดียวกันอาจมีขนาดเล็กสุดประมาณและใหญ่อุดมประมาณได้ในเวลาเดียวกัน นี่เป็นบทสรุปที่ขัดแย้งในตัวเอง แต่บทสรุปนี้เป็นผลเนื่องมาจากข้อสมมติที่ว่า ความเป็นจริงมีหลายสิ่งหลายอย่าง นักปรัชญาที่ดี ย่อมไม่อาจยอมรับบทสรุปที่เหลวไหลเช่นนี้ ทางออกจากปัญหานี้ก็คือปฏิเสธความมากมาย - ความมากหลายเป็นสิ่งที่เรายอมรับไม่ได้ เพราะมันนำไปสู่บทสรุปที่ขัดแย้งดังกล่าว

2) บทพิสูจน์เรื่องสิ่งคั่นกลาง

ถ้าเรายอมรับว่ามีความมากหลายอยู่ในโลก เราก็ต้องบอกได้ว่า ในโลกนี้มีความเป็นจริงอยู่ที่สิ่ง สมมติว่ามีความเป็นจริงอยู่แค่ 2 สิ่ง
ความเป็นจริงทั้งสองนั้นแยกเป็นอิสระจากกัน แต่การที่สิ่งทั้งสอง
ไม่รวมเป็นอันเดียวกันก็เพราะมีสิ่งอื่นมาคั่นกลางไว้ สิ่งคั่นกลางนั้น
ย่อมไม่ใช่สิ่งเดียวกันกับสิ่งทั้งสองที่มีอยู่แต่แรก ดังนั้นสิ่งคั่นกลาง
นั้นจึงมีค่าเท่ากับความเป็นจริงหน่วยที่ 3 ขอให้สังเกตว่า ขณะนี้
การณกลับกลายเป็นว่า มีความเป็นจริงอยู่ 3 สิ่ง เหตุนี้เราจึงต้อง
การสิ่งคั่นกลางระหว่างสิ่งที่ 2 กับสิ่งที่ 3 ผลจะออกมาในรูปเดิม คือ
เราได้ความเป็นจริงหน่วยที่ 4 เพิ่มมาอีก แต่เราก็ต้องหาสิ่งที่คั่น
กลางระหว่างสิ่งที่ 3 กับที่ 4 ในที่สุดเราจะได้ความเป็นจริงหน่วย
ที่ 5 ยิ่งเราหาสิ่งคั่นกลางมากเท่าไร เราก็ได้ความเป็นจริงเพิ่มขึ้น
มากเท่านั้น และจะเพิ่มไปเรื่อยๆ อย่างไม่มีจบ จึงขัดแย้งกับข้อสมมติ
ที่ตั้งไว้แต่ตอนแรกว่ามีความเป็นจริงอยู่เพียง 2 สิ่ง จึงเป็นอันสรุป
ได้ว่า การสมมติให้มีความเป็นจริงหลายสิ่ง ไม่ว่าจะกี่สิ่งก็ตามล้วน
ลงเอยเป็นผลสรุปที่ขัดแย้งกับข้อสมมติเดิม นักปรัชญาที่ดีย่อมไม่
อาจยอมรับผลสรุปอันนั้น และกรณีนี้ต้องแก้ที่ต้นเหตุ กล่าวคือ เลิก
ยอมรับข้อสมมติว่ามีสิ่งมากหลายนั้น แล้วหันมายอมรับมติดตรงกัน
ข้ามที่ว่า ความเป็นจริงมีสิ่งเดียว

3) บทพิสูจน์เรื่องข้าวเปลือก

ถ้าความมากหลายมีจริง ข้าวเปลือกถังหนึ่งย่อมจะต้องมีหลาย
เมล็ด ถ้าเราทิ้งข้าวเปลือกที่ละเมล็ดลงบนพื้น เราจะได้ยินเสียง
อะไรเลย นั่นแสดงว่าข้าวเปลือกแต่ละเมล็ดไม่ทำให้เกิดขึ้น
แต่ถ้าเรายกถังข้าวเปลือกขึ้นแล้วคว่ำถังให้ข้าวเปลือกลงไปทั้งหมด
เรากลับได้ยินเสียงดัง เสียงนั้นมาจากไหน ตอบว่ามาจากการที่
ข้าวเปลือกแต่ละเมล็ดช่วยกันทำเสียง เพราะถ้าหากข้าวเปลือกแต่

ละเมิดไม่ช่วยกันทำเสียงแล้ว เสียงดังจะเกิดขึ้นไม่ได้ นั่นหมายถึงว่าข้าวเปลือกแต่ละเมล็ดทำเสียงให้เกิดขึ้น แต่อย่าลืมว่าในตอนแรกเราได้ยอมรับว่าข้าวเปลือกแต่ละเมล็ดไม่ทำเสียง ฉะนั้นเราจึงพบกับบทสรุปที่ขัดแย้งในตัวเองอีก บทสรุปนั้นก็คือ เมล็ดข้าวเปลือกทั้งทำเสียงและไม่ทำเสียงในเวลาเดียวกัน นั่นเป็นบทสรุปที่เนื่องมาจากข้อสมมติที่ว่า ความมากหลายมีจริง บทสรุปเช่นนี้เรายอมรับไม่ได้ เพราะขัดกับเหตุผลอย่างแรง ดังนั้นข้อสมมติที่นำมาสู่ผลสรุปเช่นนี้ก็ไม่ควรเป็นที่ยอมรับเช่นกัน นักปรัชญาควรหันมายอมรับว่าความจริงมีสิ่งเดียว

ปฏิเสธความเคลื่อนไหว

หลังจากปฏิเสธความมากหลายแล้ว เซโนก็หันมาปฏิเสธความเคลื่อนไหว ทั้งนี้เพราะความเคลื่อนไหวเป็นเหตุการณ์ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ถ้าสิ่งต่างๆ ไม่เคลื่อนไหวโยกย้าย ความเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นไม่ได้ ดังนั้นการที่เซโนปฏิเสธการเคลื่อนที่ก็เท่ากับปฏิเสธการเปลี่ยนแปลงไปในตัว วิธีปฏิเสธในเรื่องนี้ก็คล้ายกับยุทธวิธีที่เราพิจารณามาแล้ว คือเซโนพยายามทำให้ฝ่ายตรงข้ามขัดขาตัวเองล้มลงไป โดยเซโนจะทำที่เป็นยอมรับมติดของฝ่ายค้านก่อน จากนั้นจะพิสูจน์ว่า ถ้าเรายอมรับข้อสมมติของฝ่ายค้านแล้วเราจะพบกับบทสรุปที่ขัดแย้งในตัวเองอย่างไรบ้าง เซโนให้ชื่อแก่บทสรุปที่ขัดแย้งในตัวเองว่า “ประติทรรศน์ (Paradox)” เช่นบทสรุปที่ว่า “นักรบกรีกชื่ออาคิลเลสทั้งวิ่งตามทันและไม่ทันเต่าในเวลาเดียวกัน” เมื่อข้อสมมติของฝ่ายค้านนำไปสู่ผลสรุปที่เป็นประติทรรศน์เช่นนั้น ข้อสมมตินั้นก็เป็นสิ่งที่เรายอมรับไม่ได้ ในตอนนี้เซโนชี้ให้เห็นว่าข้อสมมติเรื่องการเคลื่อนที่นำไปสู่ผลสรุปที่ขัดแย้งในตัวเองหรือประติทรรศน์ได้อย่างไร บทพิสูจน์ของเซโนในเรื่องนี้ได้รับการกล่าวขวัญถึงตลอดมาในฐานะที่เป็น “ประติทรรศน์ของเซโน (Zeno's Paradoxes)”⁴⁰

1) ประติพจน์เรื่องการแบ่งครึ่ง

ถ้าเราตั้งข้อสมมติว่า การเคลื่อนที่มีอยู่จริง ข้อสมมตินี้จะนำไปสู่ผลสรุปที่ขัดแย้งในตัวเอง หรือประติพจน์ที่ว่า “คนคนเดียวกัน เดินทางได้ถึงและไม่ถึงที่หมายปลายทางได้ในเวลาเดียวกัน” เซโนให้ข้อพิสูจน์ในเรื่องนี้ว่า

ถ้าการเคลื่อนที่มีจริง คนแต่ละคนย่อมจะเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งได้ สมมติว่านายแดงกำลังจะกลับบ้าน ซึ่งตั้งอยู่ห่างออกไป 1 กิโลเมตร เขาเริ่มออกเดินทางไปถึงครึ่งทาง คือเดินได้ครึ่งกิโลเมตร แล้วจากนั้นเขาจะเดินไปได้อีกครั้งทางของครึ่งกิโลเมตรหลัง ระยะทางที่เหลือก็ยังถูกแบ่งครึ่งต่อไปอีก เขาจึงเดินไปได้อีกครั้งหนึ่งของระยะทางที่เหลือนั้น แต่ว่าระยะทางยังเหลืออีกเท่าใด แม้จะสั้นที่สุดก็ยังสามารถถูกแบ่งครึ่งต่อไปไม่รู้จบ แดงก็จะเดินได้ทีละครึ่งทางอย่างไม่มีวันจะถึงบ้านของตน

แต่ในประสบการณ์จริง แดงและคนที่ยังเดินได้ทุกคนสามารถเดินถึงที่หมายที่อยู่ห่างออกไป 1 กิโลเมตรได้ และเมื่อรวมเหตุการณ์จริงนี้กับข้อพิสูจน์ทางเหตุผลที่แสดงมา เราจะได้ผลสรุปว่า “แดงเดินทางได้ครบและไม่ครบ 1 กิโลเมตรในเวลาเดียวกัน” นี่เป็นบทสรุปที่ขัดแย้งในตัวเอง ซึ่งเรายอมรับไม่ได้ ดังนั้นเราจึงต้องปฏิเสธข้อสมมติที่นำมาสู่บทสรุปนี้ นั่นคือปฏิเสธความเคลื่อนที่ หันมายอมรับมติของเซโน ว่าการเคลื่อนที่เป็นภาพลวงตาที่ไม่มีอยู่จริง

2) ประติพจน์เรื่องอาคิลเลสกับเต่า

อาคิลเลส (Achilles) เป็นนักรบกรีกฝีมือดีที่สุดในสงครามเมืองทรอย เขาวิ่งเร็วที่สุดในบรรดาทหารหาญด้วยกัน เซโนสมมติให้อาคิลเลสมาวิ่งแข่งกับเต่า แต่เนื่องจากอาคิลเลสวิ่งเร็วกว่าเต่าเขาจึงต้องต่อให้เต่าอยู่ข้างหน้าไป 10 หลา ทั้งสองออกวิ่งพร้อมกัน คนทั่วไปย่อมหวั่นไหวพยานณ์ได้ว่าอาคิลเลสชนะขาดลอย แต่เซโน

กลับกล่าวว่า เค้าเป็นฝ่ายชนะ เพราะอาคิลเลสไม่มีทางวิ่งทันเค้า แม้ว่าเค้าจะเดินดุ่มเตี้ยมไปก็ตาม เซโนให้ข้อพิสูจน์ดังนี้

เนื่องจากเค้าอยู่ล้าหน้าออกไป 10 หลา พอทั้งสองออกวิ่ง อาคิลเลสต้องวิ่งอย่างรวดเร็วให้ได้ 10 หลาจึงจะถึงที่ที่เค้าออกสตาร์ท แต่พออาคิลเลสไปถึงจุดนั้น เค้าวิ่งล่วงหน้าไปแล้วได้อีก 1 หลา อาคิลเลสจึงวิ่งต่อไปอีก 1 หลาเพื่อให้ทันเค้า แต่ตอนนั้นเค้าจะวิ่งล้าหน้าไปได้อีก $1/10$ หลา อาคิลเลสจึงต้องไล่ตามเค้าตัวนี้ต่อไป และทุกครั้งที่อาคิลเลสวิ่งไปถึงจุดที่เค้าเคยอยู่ข้างหน้า เค้าจะอยู่ล้าหน้าออกไปเรื่อยๆ อาคิลเลสจึงต้องวิ่งตามต่อไปโดยไม่มีวันไล่ทันเค้า

เซโนสรุปว่า อาคิลเลสเป็นฝ่ายแพ้ นี่เป็นผลจากการพิสูจน์ด้วยเหตุผล แต่ประสาทสัมผัสจะบอกเราว่า แคให้อาคิลเลสเดินตามสบายก็ยังทันเค้าได้ไม่ยาก ดังนั้นเราจึงได้บทสรุปที่ขัดแย้งในตัวเองอีกว่า “อาคิลเลสวิ่งตามทันและไม่ทันเค้าในเวลาเดียวกัน” เซโนชี้แจงว่า การที่บทสรุปออกมาเช่นนี้ก็เพราะเราไปตั้งข้อสมมติที่ผิดพลาดว่ามีการเคลื่อนที่ของอาคิลเลสและเค้า ผู้ประสงค์จะปฏิเสธบทสรุปนี้จะต้องปฏิเสธความเคลื่อนที่ด้วย ดังนั้นความเคลื่อนที่จึงเป็นเรื่องที่เรายอมรับไม่ได้

3) ประดิทรรศน์เรื่องธนูพุ่ง

ลูกธนูที่ถูกยิงไปในอากาศนั้นเคลื่อนไปข้างหน้าหรือไม่ สายตาบอกกับเราว่า ลูกธนูแล่นตัดอากาศไปอย่างรวดเร็ว แต่เซโนบอกว่าลูกธนูหยุดอยู่กับที่ต่างหาก ท่านเสนอข้อพิสูจน์ดังนี้

ถ้าเราเชื่อว่าลูกธนูพุ่งไปในอากาศยอมเป็นได้ที่ว่าลูกธนูจะอยู่นิ่ง จุดใดจุดหนึ่งในอากาศในช่วงเวลาที่สั้นที่สุดช่วงหนึ่งๆ หากฉายเป็นภาพสโลโมชัน ความจริงจะปรากฏออกมาว่า ในแต่ละเสี้ยววินาทีนั้นลูกธนูกำลังหยุดอยู่ ณ ตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งในอากาศ ด้วยเหตุนี้ลูกธนูจึงไม่ได้เคลื่อนที่แต่อย่างใดเลย มองไปตรงจุดไหนลูก

ธนูจะอยู่นิ่งในจุดนั้นเสมอ

แต่สายดาบอกกับเราว่าลูกธนูกำลังเคลื่อนที่อย่างรวดเร็ว ทั้งๆ ที่เหตุผลบอกกับเราว่า ลูกธนูไม่ได้เคลื่อนที่ ดังนั้นเราจึงได้บทสรุปว่า “ลูกธนูทั้งเคลื่อนที่และไม่เคลื่อนที่ในเวลาเดียวกัน” ซึ่งเป็นประติหารศน์หรือขัดแย้งในตัวเอง เรายอมรับไม่ได้ เนื่องจากบทสรุปนี้เป็นผลจากข้อสมมติที่ว่า ความเคลื่อนที่มีจริง หากเราไม่สามารถยอมรับบทสรุปได้ เราก็ต้องปฏิเสธข้อสมมติเสีย แล้วหันมายอมรับว่าความเคลื่อนที่เป็นภาพลวงตา

ข้อสังเกต

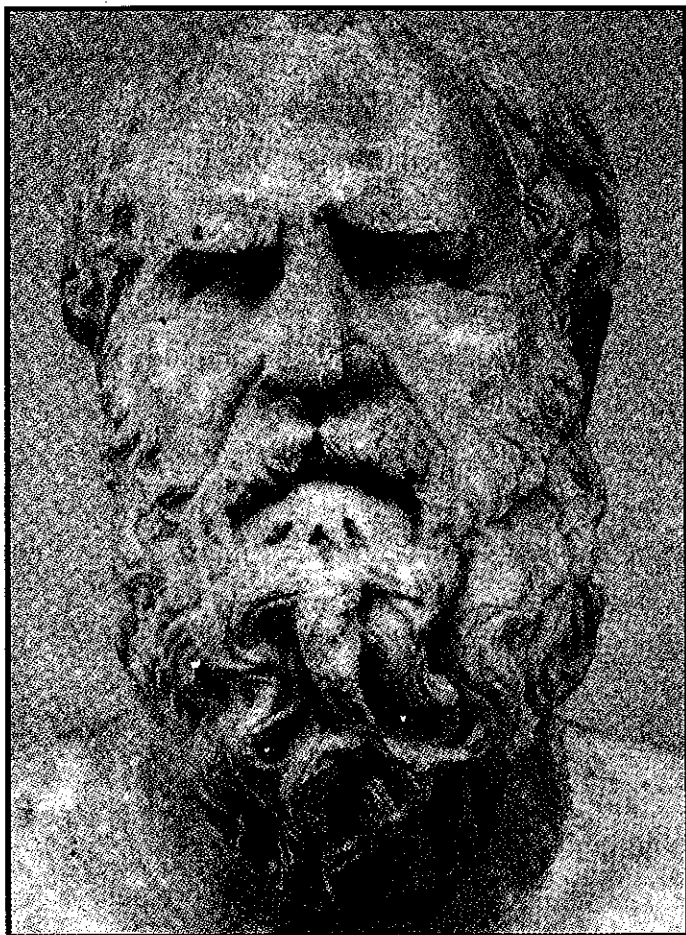
ศึกษาผลงานของเซโนมาถึงตรงนี้ เราจะสังเกตพบว่าเซโนไม่ได้เพิ่มเนื้อหาปรัชญาใหม่ให้กับสำนักเอเลีย ท่านเพียงแต่ทำหน้าที่โต้แย้งฝ่ายตรงข้ามกับปรัชญาของปาร์มีนิเดสผู้อาจารย์ การปฏิเสธความหลากหลายก็ดี การหักล้างข้อสมมติเรื่องความเคลื่อนที่ก็ดีเป็นหลักฐานยืนยันในข้อนี้ งานของเซโนส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการโต้ว่าหรือประคารม เทคนิคการโต้ว่าทึของท่านคือวิภาษวิธี อันเป็นวิธีที่พยายามชี้ให้เห็นว่าหลักฐานหรือเหตุผลของฝ่ายตรงข้ามขัดแย้งในตัวเองอย่างไร ความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ของเซโนจึงอยู่ที่การค้นพบวิภาษวิธีนี้เอง หากจะให้จัดประเภทปรัชญาท่านแล้ว ปรัชญาของเซโนฟาเนสและปาร์มีนิเดสจะอยู่ในสาขาอภิปรัชญา ส่วนวิภาษวิธีของเซโนจัดอยู่ในสาขาดรรกศาสตร์ อาจกล่าวได้ว่าวิภาษวิธีนี้เองเป็นแรงบันดาลใจให้นักปรัชญารุ่นหลังเซโนค้นพบดรรกศาสตร์ในเวลาต่อมา⁴¹

บทสรุป

นักปรัชญาทั้งสามของสำนักเอเลียเสนอคำสอนที่สัมพันธ์กัน

กล่าวคือ เซโนฟาเนสมิ์ทรรศนะว่า “พระเจ้าคือสรรพสิ่งและสรรพสิ่งคือพระเจ้า” พระเจ้าคือความเป็นจริงประการเดียวในโลก พระองค์ทรงมีอยู่อย่างเที่ยงแท้เป็นนิรันดร์ ปาร์มินิเดสเสนอใหม่ว่า “สรรพสิ่งคือภาวะและภาวะคือสรรพสิ่ง” ความเป็นจริงในโลกมีสิ่งเดียว และสิ่งนั้นได้แก่ภาวะอันไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง เซโนสับบิซนุส ปาร์มินิเดสด้วยการพิสูจน์ว่า ภาวะหรือความเป็นจริงมีเพียงสิ่งเดียว ความมากมายเป็นมายา และความเป็นจริงนั้นมียู่อย่างเที่ยงแท้ถาวร ความเปลี่ยนแปลงเป็นเพียงภาพลวงตา

หลักใหญ่ใจความของปรัชญาสำนักเอเลียดจึงอยู่ที่ว่า แก่นแท้หรือความเป็นจริงในโลกเป็นสิ่งที่ถาวรอันไม่มีวันเปลี่ยนแปลง ปรัชญานี้จึงขัดแย้งอย่างตรงกันข้ามกับปรัชญาของเฮราคลีตัสที่ยืนยันว่าแก่นแท้หรือความเป็นจริงในโลกเป็นความเปลี่ยนแปลง หลักปรัชญาทั้งสองต่างโจมตีหักล้างซึ่งกันและกัน ในช่วงเวลานั้นนักปรัชญากลุ่มอื่นได้ถือโอกาสรวมเอาจุดเด่นของปรัชญาเฮราคลีตัสกับสำนักเอเลียดมาผสมผสานเป็นหลักปรัชญาอันใหม่ ที่ให้ความสำคัญเท่าเทียมกันแก่ความคงที่ถาวรและความเปลี่ยนแปลง นักปรัชญากลุ่มนั้นคือใคร รายละเอียดจะมีอยู่ในบทต่อๆ ไป

รูปปั้นของเฮราคลีส

บทที่ 7

เอมเปโดเคลส

อภิปรัชญา

พระพุทธรูปศาสนามีทัศนะว่าธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม เป็นมหาภูตรูป คือส่วนประกอบพื้นฐาน (Primary Elements) ของสรรพสิ่งที่เป็นรูปธรรม สิ่งทั้งหลายเกิดจากการรวมตัวของธาตุ 4 นั้นเอง ในปรัชญากรีก เอมเปโดเคลสเสนอทัศนะที่คล้ายกันว่า ปฐมธาตุของโลกมี 4 อย่างคือ ดิน น้ำ ลม ไฟ

ชีวประวัติ

เอมเปโดเคลส (Empedocles พ.ศ.48-108) เป็นชาวเมืองอะกรีเจนตุม ซึ่งตั้งอยู่ทางภาคใต้ของเกาะซิซิลี ท่านถือกำเนิดในตระกูลมั่งคั่ง บิดาเป็นนักการเมืองคนสำคัญ เอมเปโดเคลสมีความสามารถรอบด้าน ท่านเป็นนักการเมือง นักพูด กวี แพทย์ นักสอนศาสนา และนักปรัชญา ในบั้นปลายชีวิต ท่านถูกเนรเทศไปอยู่ที่เปโลโปเนนซุสและถึงแก่กรรมที่นั่น เล่ากันว่า ท่านจบชีวิตด้วยการกระโดดลงไปในปล่องภูเขาไฟเอตนาเพื่อพิสูจน์ว่าตัวท่านเป็นพระเจ้า² ท่านทิ้งผลงานเป็นบทกวีไว้ 2 เรื่อง เรื่องแรกเกี่ยวกับจักรวาลวิทยา มีชื่อเรื่องว่า “ว่าด้วยธรรมชาติ (On Nature)” เรื่องที่สองเกี่ยวข้องกับคำสอนทางศาสนา ให้ชื่อเรื่องว่า “ชำระมลทิน (Purification)”³ ผลงานสองชิ้นนี้สูญหายเกือบหมด ที่เหลือตกทอด

มาถึงเราก็เป็นแค่เศษนิพนธ์จำนวน 470 บรรทัดเท่านั้น⁴³

ปรัชญาของเอมเปโดเคลส

ปรัชญาของเอมเปโดเคลสเป็นปรัชญาผสมอันเกิดจากการนำเอาจุดเด่นจากหลักปรัชญาชุดนั้นมาปรุงรวมเป็นปรัชญาใหม่ขึ้น เอมเปโดเคลสพยายามประนีประนอมหลักปรัชญาจากสองสำนักเข้าด้วยกัน สำนักแรกคือปรัชญาของเฮราคลีตุสที่มีทัศนะว่า โลกเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ความคงที่ถาวรไม่มีอยู่จริง สำนักที่สองคือสำนักเอเลียมที่มีทัศนะตรงกันข้ามว่า โลกเที่ยงแท้คงที่ ความเปลี่ยนแปลงเป็นภาพลวงตา ปรัชญาสองสำนักนี้มีคำสอนขัดแย้งกัน ต่างฝ่ายต่างไม่ยอมรับทัศนะของกันและกัน เอมเปโดเคลสจึงถือโอกาสนำเอาหลักปรัชญาจากสองสำนักมาผสมเป็นปรัชญาของตนจนได้หลักปรัชญาใหม่ที่ว่า โลกทั้งเปลี่ยนแปลงและไม่เปลี่ยนแปลงในเวลาเดียวกัน ท่านให้เหตุผลดังนี้

ว่าโดยแก่นแท้ โลกนี้ไม่เปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เพราะปฐมธาตุของโลกเป็นสิ่งที่ถาวร ไม่มีการเกิดดับ โลกเกิดจากการผสมกันของปฐมธาตุเหล่านั้น เมื่อปฐมธาตุรวมตัวกันหรือแยกจากกัน เราก็บอกว่าโลกกำลังเปลี่ยนแปลง นี่เป็นการเปลี่ยนแปลงบนพื้นผิวเท่านั้นเอง การเปลี่ยนแปลงเกิดจากการที่ปฐมธาตุโยกย้ายตำแหน่ง แต่ปฐมธาตุเองไม่ได้เปลี่ยนแปลง คุณสมบัติเคยเป็นอย่างไรก็คงเป็นอย่างนั้น ดังนั้นเมื่อมองไปที่สรรพสิ่งซึ่งเกิดจากการรวมตัวของปฐมธาตุ เราจะพบความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา นั่นเป็นด้วยปฐมธาตุซึ่งเป็นส่วนประกอบได้โยกย้ายตำแหน่ง แต่พอมองไปที่ตัวปฐมธาตุ เราไม่พบความเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด ปฐมธาตุไม่มีเกิดไม่มีดับ ใครทำลายไม่ได้ เหมือนกับคำกล่าวปัจจุบันที่ว่า “สสารไม่สูญ

หายไปจากโลก” เอ็มเบโตเคลสจึงย้าว่า เมื่อมองไปที่ปฐมธาตุ เรา จะพบความเที่ยงแท้คงที่ แต่เมื่อมองไปที่สิ่งต่างๆ อันเกิดจากการ ผสมของปฐมธาตุ เราจะพบความเปลี่ยนแปลงของโลก ดังนั้นโลก จึงทั้งเปลี่ยนแปลงและไม่เปลี่ยนแปลง

มีปัญหว่าปฐมธาตุของโลกคืออะไร นักปรัชญากรีกยุคก่อน หน้าเอ็มเบโตเคลสเคยให้คำตอบแก่ปัญหานี้ไว้แล้ว เช่นเพลสตอบ ว่าปฐมธาตุได้แก่น้ำ อาณักซิเมเนสตอบว่าปฐมธาตุคืออากาศ และ เฮราคลิดุสตอบว่าปฐมธาตุคือไฟ คำตอบของนักปรัชญาเหล่านี้ไป คนละทางสองทาง จวบจนถึงยุคของเอ็มเบโตเคลสยังไม่มีคำตอบ ของนักปรัชญาคนใดจะได้รับความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์ และนั่นก็ เป็นปรากฏการณ์ธรรมดาในโลกปรัชญา เอ็มเบโตเคลสพิจารณา ดูคำตอบเหล่านี้แล้วพบว่า ไม่มีคำตอบของใครเป็นที่พอใจ ท่านมี ความเห็นว่า ปฐมธาตุของโลกไม่ควรจะมีอย่างเดียว เพราะถ้าเป็น เช่นนั้นเราจะต้องเกณฑ์ให้น้ำแปรรูปเป็นไฟหรือดิน ซึ่งเป็นเรื่อง สู้ติวิสัยที่น้ำจะแปรรูปเป็นไฟหรือไฟจะแปรรูปเป็นน้ำ ปฐมธาตุของ โลกจึงไม่ใช่ไฟอย่างเดียวน้ำอย่างเดียวน้ำอย่างเดียวน้ำ ปฐมธาตุควรมีมากกว่า หนึ่งอย่าง และแล้วเอ็มเบโตเคลสก็เสนอว่า ปฐมธาตุมีอยู่ 4 อย่าง ด้วยกัน คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ⁴⁴

ความรักและความเกลียด

ธาตุทั้งสี่นี้เป็นความจริงสูงสุดเท่าๆ กัน ต่างมีอยู่อย่างเป็น อิสระจากกันและกัน โลกและสรรพสิ่งเกิดมีขึ้นเพราะการรวมตัว ของธาตุสี่นี้ โลกและสรรพสิ่งแตกสลายเพราะธาตุสี่แยกตัวออกจาก กัน แต่เนื่องจากธาตุเหล่านี้เป็นสสารไร้ชีวิต ทั้งปราศจากพลังเคลื่อนไหวในตัวเอง ถ้าพิ้งธาตุทั้งสี่เองจะไม่อาจรวมเข้าหากันหรือผละห่าง

จากกัน ปัญหาจึงเกิดตามมาว่า อะไรเป็นตัวการคอยรวมและแยกธาตุเหล่านั้น เอ็มเบโตเคลสตอบว่า มีพลังในธรรมชาติสองชนิด คอยทำหน้าที่ดังกล่าว พลังแรกทำหน้าที่รวมธาตุเข้าด้วยกันมีชื่อว่า ความรัก(Love) พลังที่สองทำหน้าที่แยกธาตุทั้งสี่ออกจากกัน มีชื่อเรียกว่า ความเกลียด (Hate)⁴⁵ พลังทั้งสองนี้เองที่เป็นตัวการคอยรวมและแยกธาตุทั้งสี่ พลังเหล่านี้ไม่ใช่กระแสนิจของพระเจ้า แต่เป็นพลังธรรมชาติที่มีลักษณะเช่นเดียวกับพลังแม่เหล็กอันไร้ชีวิต พลังทั้งสองนี้เป็นผู้สร้างและทำลายโลก ถ้าปราศจากพลังเหล่านี้ ธาตุทั้งสี่อันเป็นสสารที่มีติดบอดจะลอยคว้างไปคนละทิศละทาง และจะไม่รวมตัวกันเป็นสรรพสิ่งในโลก

ต่อข้อสงสัยที่ว่า ธาตุทั้งสี่รวมตัวกันเป็นโลกครั้งแรกสุดเมื่อใด เอ็มเบโตเคลสบอกว่า ไม่มีคำตอบให้ เพราะการเกิดดับของโลกมีอยู่เป็นกระบวนการ ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่มีจุดจบ แต่เพื่อจะอธิบายกำเนิดของโลก เอ็มเบโตเคลสเห็นว่าเราจำเป็นต้องจับเอาตอนใดตอนหนึ่งในสายโซ่แห่งสังสารวัฏของโลกขึ้นมาพูด และท่านจับเอาตอนที่ว่า ธาตุทั้งสี่ถูกพลังความรักจับมารวมกันแบบสนิทจนกลายเป็นก้อนกลม ทุกๆ ส่วนของรูปทรงกลมนี้ต้องมีดิน น้ำ ลม ไฟ เท่าๆ กัน น้ำไม่ได้แยกจากลม ทั้งลมไม่ได้แยกจากดิน ธาตุทั้งสี่รวมตัวกันอย่างไร้ระเบียบ ในช่วงที่ธาตุทั้งหลายรวมตัวกันแบบสนิทนี้ สรรพสิ่งในโลกเกิดไม่ได้ เพราะธาตุเหล่านั้นผสมปนเปกันจนยุ่งไปหมด จึงยังไม่มีสิ่งใดๆ ที่พอจะเรียกได้ว่าเป็นสัตว์ ต้นไม้ หรือภูเขา จะมีก็แต่รูปทรงกลมมหึมาที่มีความรักเป็นกลไกให้เกิดการเกาะตัวเป็นก้อน ระยะนี้ความเกลียดหมดอำนาจจึงต้องออกไปอยู่นอกทรงกลม และพอได้โอกาส ความเกลียดจะแทรกตัวทะลุพื้นผิวทรงกลมเข้าแล้วพุ่งเข้าสู่จุดศูนย์กลางของทรงกลมนั้น ความเกลียดยึดที่มั่นได้แล้วก็ค่อยๆ แผ่อำนาจขับไล่ความรักออกไป ธาตุทั้งสี่เริ่มถูกแยกออกจากกันทีละน้อยๆ และในช่วงที่ธาตุทั้งสี่ยังแยกตัวไม่เด็ดขาดจากกัน

นี่แหละที่สรรพสิ่งในโลกเป็นตัวเป็นตนขึ้นมา โลกในยุคปัจจุบัน กำลังอยู่ในช่วงกึ่งกลางนี้ ต่อไปภายหน้าความเกลียดจะประสพชัย ชนะขั้นเด็ดขาด ธาตุทั้งสี่จะถูกจับแยกออกจากกันและกัน ดินไปอยู่ส่วนดิน น้ำไปอยู่ส่วนน้ำ โลกถึงกาลแตกสลาย เพราะส่วนประกอบของโลกแยกตัวออกไปเสียแล้ว แต่ธาตุทั้งสี่จะแยกจากกันเด็ดขาดอย่างนี้ไม่ได้นาน เพราะความรักคอยรอโอกาสอยู่ พอถึงช่วงนั้น ความรักจะแทรกตัวเข้ามารวมธาตุสี่เข้าด้วยกัน จนเป็นทรงกลมดั้งเดิม กระบวนการสร้างโลกเริ่มต้นใหม่และเป็นไปซ้ำรอยเดิม คือพอความรักรวมธาตุสี่เป็นก้อนกลม ความเกลียดก็จะแทรกตัวเข้าไปแยกธาตุอีก สลับกันอย่างนี้เรื่อยไปไม่รู้จบ ควรตระหนักว่าในเวลาธาตุสี่รวมกันสนิทหรือแยกจากกันเด็ดขาด จะไม่มีสรรพสิ่งในโลกดังที่เห็นในปัจจุบัน สิ่งทั้งหลายเป็นตัวเป็นตนอย่างที่เราพบเห็นอยู่ทุกวันนี้ก็เฉพาะในช่วงเวลากึ่งกลาง คือตอนที่ธาตุทั้งสี่ยังรวมตัวกันไม่สนิทหรือแยกจากกันไม่เด็ดขาด⁴⁶

ร่างกายของคนเราเกิดจากการรวมตัวของธาตุทั้งสี่ การที่เรารู้จักธาตุสี่ในโลกรอบๆ ตัวเราได้ ก็เพราะมีธาตุทั้งสี่อยู่ในตัวเราก่อนแล้ว เพราะเรามีธาตุดิน เราจึงเห็นดิน เนื่องจากอนุภาคของธาตุดินในวัตถุมาทำปฏิกิริยากับธาตุดินในดวงตาของเรา จึงเกิดเป็นจินตภาพของดินขึ้นมา โดยนัยนี้ เพราะเรามีธาตุน้ำ เราจึงเห็นน้ำ เพราะมีธาตุไฟ เราจึงเห็นไฟ นี่คือเหตุให้เอมเบโตเคลสกล่าวว่ “สิ่งที่เหมือนกันย่อมรู้จักกัน”⁴⁷

ข้อเปรียบเทียบ

แนวคิดเรื่องธาตุสี่ของเอมเบโตเคลสพ้องกันกับคำสอนเรื่องมหาภูต รูปหรือธาตุสี่ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ในพระพุทธศาสนา แต่

มีข้อแตกต่างกันในประเด็นที่ว่าขณะที่ธาตุสี่ของเอมเปโตเคลสเป็นสิ่งที่ถาวรไม่เปลี่ยนแปลงนั้น ปรากฏว่าธาตุสี่ในพระพุทธศาสนาเป็นขณิกะคือเกิดดับทุกขณะ ไม่มีธาตุใดดำรงอยู่คงที่ถาวร นอกจากนั้น ขณะที่ดิน น้ำ ลม ไฟในปรัชญาของเอมเปโตเคลสสามารถแยกอยู่เป็นอิสระจากกัน ส่วนดิน น้ำ ลม ไฟในพระพุทธศาสนาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อน (กลาปะ) ตลอดเวลา ไม่มีธาตุใดเกิดขึ้นอย่างเป็นอิสระจากธาตุอื่น ธาตุเหล่านี้เป็นสหุบบันธรรมคือเกิดร่วมกันตลอดเวลาตามหลักปฏิจสมุปบาท วิสุทธิมรรค กล่าวสรุปเรื่องนี้ไว้ว่า “ธาตุทั้งหลายเหล่านั้นเกิดร่วมกันเสมอ ไม่แยกออกจากกันเป็นสัดส่วน”⁴⁸

บทสรุป

เอมเปโตเคลสเป็นนักประนีประนอม ดังจะเห็นได้จากการที่ท่านรวมเอาจุดเด่นของปรัชญาสำนักเอเลียดและปรัชญาเฮราคลิดุสเข้าด้วยกัน ยิ่งไปกว่านั้นท่านยังรวมความคิดเรื่องปฐมธาตุจากนักปรัชญาอื่นๆ แล้วเสนอว่า ปฐมธาตุมีถึง 4 อย่าง คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ข้อนี้ทำให้เราถือว่าเอมเปโตเคลสเป็นนักพหุนิยม (Pluralist) เพราะท่านยอมรับว่าความจริงสูงสุดมีมากมายหลายอย่าง อย่างไรก็ตาม ใช่ว่าการยอมรับว่ามีปฐมธาตุ 4 อย่างจะมากเกินไป นักปรัชญาเชื่อว่าอานักซาโกรัส ผู้เกิดร่วมสมัยกับเอมเปโตเคลสเสนอว่า ปฐมธาตุควรมีมากกว่านี้ ถ้าอย่างนั้นปฐมธาตุควรมีจำนวนเท่าใด คำตอบสำหรับปัญหานี้จะมีอยู่ในบทต่อไป

บทที่ 8

อานักซาโกรัส

๐๐๐๐

เอเธนส์เป็นนครรัฐที่รุ่งเรืองที่สุดของกรีก อารยธรรมของชาวเอเธนส์โดดเด่นเป็นเอกชนิตยากที่นครรัฐกรีกอื่นๆ จะทัดเทียม นักประวัติศาสตร์ต่างยอมรับว่า ยุคทองของเอเธนส์อยู่ในช่วงหลังจากเอเธนส์ได้รับชัยชนะในสงครามเปอร์เซีย นั่นก็คือเอเธนส์เจริญถึงขีดสุดภายใต้การปกครองของเพริคลีส (Pericles) ผู้ครองอำนาจรัฐในระหว่าง พ.ศ.83-133 เอเธนส์ยุคนั้นมีนักปราชญ์หลายคน เช่นพีเตียส ผู้เป็นปฏิมากรเอก เฮโรโดตัส ผู้เป็นบิดาแห่งประวัติศาสตร์ ยูริปีเดส ผู้จอมกวี และนักปรัชญาคนสำคัญชื่ออานักซาโกรัส

ชีวประวัติ

อานักซาโกรัส (Anaxagoras พ.ศ.43-115) เกิดที่เมืองคลาโซเมเน อันเป็นนครรัฐที่สังกัดกลุ่มไอโอเนีย ท่านเป็นทายาทของตระกูลที่มั่งคั่ง แต่ก็ได้สละทรัพย์สินสมบัติออกเดินทางแสวงหาความรู้ทางปรัชญาและวิทยาศาสตร์ จนเมื่ออายุได้ 36 ปี จึงไปตั้งรกรากลงที่เอเธนส์เพื่อเปิดสำนักสอนปรัชญา เล่ากันว่าท่านเป็นคนแรกที่นำปรัชญาไปเผยแพร่ในเอเธนส์ อานักซาโกรัสได้รับเกียรติเป็นสหายของรัฐบุรุษเปเรคลีส ท่านจึงพำนักอยู่ในเอเธนส์อย่างผาสุกถึง

30 ปี ในบ้านปลายชีวิตถูกมรสุมทางการเมืองเล่นงานทั้งๆ ที่ท่านไม่เคยเล่นการเมือง สาเหตุมาจากบรรดาศัตรูทางการเมืองของเปเรคีสหวังจะโค่นอำนาจของรัฐบาลผู้นี้ จึงเริ่มรณรงค์โจมตีบริษัทบริหารของเปเรคีส อาจารย์อาวุโสพลอยติดร่างแหกับเขาไปด้วย ท่านถูกจับในข้อหาว่ามีการกระทำอันเป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนา ทั้งนี้เพราะว่าคำสอนของท่านไปขัดแย้งกับศรัทธาดั้งเดิมของชาวเอเธนส์ผู้เชื่อว่าพระอาทิตย์คือเทพอะพอลโลและพระจันทร์คือเทพีอาร์เทมิส อาจารย์อาวุโสได้สอนเสียใหม่ว่า สิ่งทั้งสองหาใช่เทพเจ้าไม่ พระอาทิตย์เป็นเพียงก้อนหินร้อนแดง และพระจันทร์ก็คือก้อนดินธรรมดา ดังนั้นท่านจึงถูกพิพากษาให้จำคุก แต่ในที่สุดก็สามารถหลบหนีออกจากที่คุมขังด้วยการช่วยเหลือของเปเรคีส ท่านเดินทางกลับสู่แคว้นไอโอเนียถิ่นกำเนิด แล้วเปิดโรงเรียนสอนเด็กชั้นที่แลมปีซาคัส จนกระทั่งถึงแก่กรรมที่นั่นเมื่ออายุได้ 72 ปี ท่านทิ้งผลงานเป็นตำราปรัชญาเล่มหนึ่ง มีชื่อเรียกว่า “ว่าด้วยธรรมชาติ (On Nature)” อันเหลือตกทอดมาถึงยุคปัจจุบันในรูปเศษนิพนธ์ที่พอจะช่วยให้เราปะติดปะต่อได้ว่า ปรัชญาของท่านเป็นเช่นใด

ปรัชญาของอาจารย์อาวุโส

อาจารย์อาวุโสเชื่อเช่นเดียวกับนักปรัชญาสำนักเอเลีย คือท่านเห็นว่า สิ่งทั้งหลายไม่อาจเกิดขึ้นจากความว่างเปล่า โลกนี้ไม่ได้ผุดเกิดขึ้นอย่างปัจจุบันทันทีด้วยฝีมือเนรมิตของเทพเจ้า แท้ที่จริงก่อนที่โลกจะมีสภาพดังปัจจุบัน ส่วนประกอบต่างๆ ของโลกได้ลอยคว้างอยู่ในห้วงอวกาศ โดยผสมปนเปสับสนยุ่งเหยิง จนกระทั่งได้มีพลังอย่างหนึ่งมารวบรวมส่วนประกอบเหล่านั้นเข้าเป็นระเบียบนั้นแหละเล็กจึงเกิดขึ้นโดยเป็นผลต่อเนื่องจากการผสมของส่วน

ประกอบเหล่านั้ เราอาจเรียกส่วนประกอบเหล่านั้ว่าเป็นวัตถุดิบสำหรับสร้างโลก หากปราศจากวัตถุดิบเหล่านั้ โลกก็เกิดมีขึ้นไม่ได้ เหมือนกับการจะสร้างบ้านสักหลังหนึ่ง นายช่างจะต้องหาวัสดุก่อสร้างและอุปกรณ์ต่างๆ ให้ครบ เมื่อสร้างเสร็จแล้วบ้านทั้งหลังจัดเป็นผลรวมของวัสดุก่อสร้าง โลกนี้ก็เช่นกัน คือเป็นผลจากการรวมตัวของวัตถุดิบที่มีอยู่ก่อน นักปรัชญากรีกเรียกวัตถุดิบสำหรับสร้างโลกว่า ปฐมธาตุ

ปฐมธาตุคืออะไร นักปรัชญากรีกให้คำตอบแก่คำถามนี้คนละอย่างสองอย่าง เอมเปโดเคลสเสนอว่า ปฐมธาตุคือธาตุ 4 อันได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ แต่อานักซาโกรัสแย้งว่า ปฐมธาตุมีจำนวนมากกว่านี้ ถ้าเรายอมรับว่าธาตุ 4 เป็นปฐมธาตุ เราจะไม่สามารถอธิบายการที่ธาตุ 4 กลายเป็นสรรพสิ่งในโลก คิดดูเถิดว่า ธาตุดินจะกลายเป็นทองได้อย่างไร สิ่งที่ไม่ใช่ทองในตัวเองจะก่อให้เกิดทองขึ้นไม่ได้ การที่มองเผินๆ เหมือนกับว่า ธาตุดินกลายเป็นทองนั้นเนื่องมาจากในดินนั้นมีธาตุของทองปะปนอยู่ และเมื่อธาตุทองแยกตัวออกจากดินเราจึงได้สายแร่ทองคำ ดินเป็นธาตุอย่างหนึ่ง ทองก็เป็นธาตุอีกอย่างหนึ่ง ดังนั้นธาตุจึงไม่ได้มีจำนวนแค่สี่ ที่นี้ลองหันมาพิจารณาตัวอย่างอื่น หลายคนเชื่อว่า ข้าวที่เรารับประทานเข้าไปทุกวันจะไปสร้างเนื้อ หนัง กระดูก เส้นผม และอวัยวะอื่นๆ ในร่างกายเรา เมล็ดข้าวถูกย่อยแล้วกลายเป็นอวัยวะเหล่านั้นไปหรือ ถ้าเช่นนั้นเมล็ดข้าวซึ่งไม่มีอะไรเหมือนกับเส้นผม จะกลายเป็นเส้นผมได้อย่างไร อานักซาโกรัสอธิบายว่า ในข้าวเมล็ดหนึ่งมีธาตุของเส้นผมแฝงผสมอยู่ และธาตุของเส้นผมนั้นได้แยกตัวไปสร้างเส้นผม และในข้าวเมล็ดเดียวกันยังมีธาตุอื่นๆ หลากชนิดแฝงผสมอยู่ เช่นธาตุกระดูกที่แยกไปสร้างกระดูก ธาตุเนื้อที่แยกไปสร้างเนื้อ รวมความว่าการที่เมล็ดข้าวกลายเป็นอวัยวะต่างๆ ในร่างกาย ก็เพราะในเมล็ดข้าวมีธาตุแห่งอวัยวะนั้นๆ แฝงผสมอยู่ ในข้าวเมล็ดเดียวจึงมี

ธาตุจำนวนนับไม่ถ้วน และแต่ละธาตุก็เป็นความจริงเท่าๆ กัน เมื่อขยายคำอธิบายนี้ไปถึงสิ่งทั้งหลายในโลก อานักซาโกรัสให้ข้อยืนยันว่า ในโลกนี้มีธาตุอยู่นับไม่ถ้วน สิ่งต่างๆ ในโลกนี้มีจำนวนเท่าใด ธาตุก็มีจำนวนเท่านั้น แต่ละธาตุมีเอกลักษณ์ประจำตัว เป็นความจริงสูงสุดเท่าๆ กัน ไม่มีธาตุใดเกิดมาจากธาตุอื่น ธาตุแต่ละอย่างสามารถถูกตัดแบ่งออกได้ไม่มีที่สิ้นสุด ธาตุจำนวนมหาศาลเหล่านั้นผสมปะปนคลุกเคล้ากันและกันอยู่ในสิ่งของต่างๆ เช่นในข้าวเมล็ดเดียว จะมีธาตุเนื้อ ธาตุกระดูก ธาตุเส้นผม และอื่นๆ แฝงอาศัยอยู่ด้วย แต่ธาตุแฝงเหล่านั้นเล็กมากจนมองไม่เห็นด้วยตาเปล่า ส่วนธาตุของข้าวเป็นสิ่งที่เด่นเพราะมีมากที่สุด เราจึงเห็นสิ่งนั้นเป็นเมล็ดข้าว โดยนัยนี้จึงไม่มีของสิ่งใดในโลกที่จะเป็นเนื้อเดียวบริสุทธิ์โดยไม่แฝงผสม แม้แต่ทองคำที่ว่าแท้จริงเปอร์เซ็นต์นั้นก็ยังถูกธาตุอื่นๆ แฝงผสมได้

ก่อนกำเนิดของโลก ธาตุจำนวนมหาศาลเหล่านั้นผสมปะปนกันอย่างได้ระเบียบจนกลายเป็นมวลสารก้อนมหึมาที่แผ่ขยายเต็มห้วงอวกาศ ต่อมาได้มี“พลัง”ชนิดหนึ่งสร้างวงวนขึ้นที่จุดใดจุดหนึ่งในกลุ่มมวลสารคล้ายกับวังน้ำวน แล้วค่อยขยายเส้นผ่าศูนย์กลางขึ้นเป็นลำดับ มันดึงดูดธาตุต่างๆ ในกลุ่มมวลสารมาไว้ในวงวน และแล้วขบวนการสร้างโลกก็เริ่มขึ้น ธาตุต่างๆ ที่หลุดเข้าไปในวงวนจะรวมตัวกัน โดยธาตุที่เหมือนกันผสมกัน ธาตุดินไปอยู่กับธาตุดิน ธาตุไม้ไปอยู่กับธาตุไม้ ธาตุต่างๆ ผสมกันโดยนัยนี้จึงกลายเป็นสรรพสิ่งในโลก ธาตุเหล่านั้นถูกผสมกันอย่างได้สัดส่วนมีระเบียบจนกลายเป็นโลกที่เราอาศัยอยู่ในปัจจุบัน¹⁹

เนื่องจากธาตุทั้งหลายเป็นอนุภาคแห่งสสารไร้ชีวิต จึงไม่รู้จักเคลื่อนไหวรวมตัวกัน ดังนั้นจึงมีพลังจากภายนอกที่เป็นตัวการรวมธาตุและแยกธาตุ เหมือนกับนายช่างเป็นตัวการนำเอาวัสดุก่อสร้างมาทำเป็นบ้านนั้นแหละ พลังตัวการนั้นคืออะไร เอ็มเบโต-

เคลสเนลยว่า ความเกลียดและความรักคือพลังตัวการที่แยกและรวม
ธาตุ แต่อานักซาโกรัสไม่เห็นด้วย ท่านกล่าวว่า ความเกลียด
และความรักเป็นพลังทางกายภาพที่ไร้ชีวิตจิตใจเหมือนสสารทั่วไป
พลังทั้งสองเป็นพลังดาบอดที่น่าจะแยกและรวมธาตุอย่างไร้จุดหมาย
ถ้าโลกถูกควบคุมด้วยพลังดาบอดเหล่านี้ สิ่งต่างๆ ในโลกคงถูกสร้าง
ขึ้นอย่างสับสนยุ่งเหยิง หากความมีระเบียบสวยงามมิได้ แต่โลกใน
ความเป็นจริง เป็นโลกที่ถูกสร้างอย่างประณีตบรรจง จึงมีระเบียบ
สวยงาม ทุกสิ่งทุกอย่างถูกสร้างขึ้นมาอย่างมีจุดหมาย ประหนึ่ง
ว่าโลกนี้เกิดจากความคิดของสถาปนิกชั้นเยี่ยม จึงเกิดคำถามว่า
สถาปนิกผู้วางแผนและควบคุมการสร้างโลกนั้นคือใคร สำหรับ
อานักซาโกรัส สถาปนิกนั้นคือจิตหรือมโน (Mind or Nous)⁵⁰

มโนได้แก่พลังจิตอันเพียบพร้อมด้วยพุทธิปัญญาที่สามารถหยั่ง
รู้อดีต ปัจจุบัน และอนาคต มโนเป็นธาตุจิตบริสุทธิ์ที่วาดแผนการ
ขึ้นว่า คนต้องการสร้างโลกให้ออกมาในรูปใด แล้วก็ควบคุมให้ธาตุ
ต่างๆ เคลื่อนตัวผสมกันไปตามแนวที่ตนกำหนด โดยนัยนี้มโนจึง
เป็นพลังตัวการแยกและรวมธาตุ เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการเคลื่อนไหว
เปลี่ยนแปลงในจักรวาล มโนเป็นพลังจิตที่จัดระเบียบให้กับโลก⁵¹

บางท่านอาจคิดต่อไปว่า เพราะมโนเป็นจิตหรือวิญญาณผู้จัด
ระเบียบให้กับโลก เป็นไปได้ไหมที่เราจะสรุปตรงนี้ว่า มโนก็คือ
พระเจ้าผู้ทรงสร้างโลกตามความเชื่อของชาวคริสต์ คำตอบก็คือ อาจ
เป็นได้ แต่อานักซาโกรัสเองไม่ได้ยกมโนให้เป็นพระเจ้า⁵² ท่าน
บอกเพียงว่า มโนเป็นพลังจิตผู้ดำเนินการจัดรูปแกโลก ส่วนการ
จะถือว่าพลังจิตคือพระเจ้าหรือไม่ นั้นเป็นเรื่องนอกความสนใจของ
อานักซาโกรัส

ข้อเปรียบเทียบ

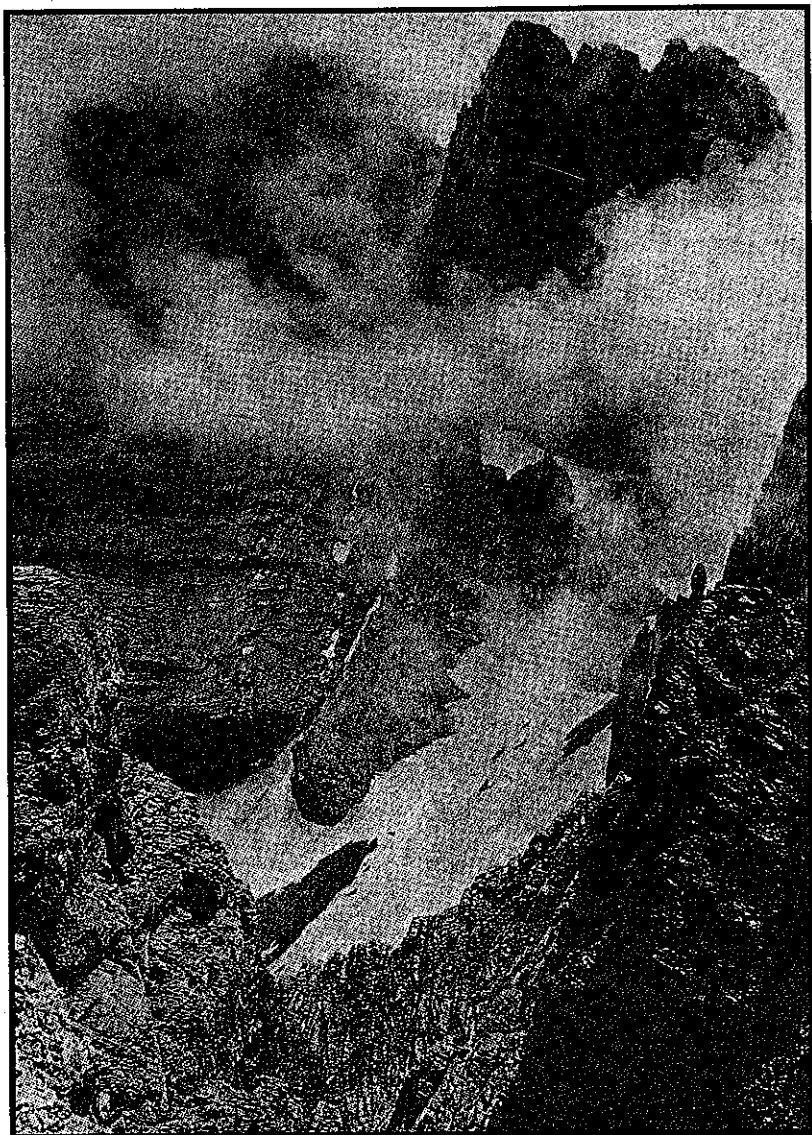
ท่านที่สนใจปรัชญาอินเดียนก็อาจคิดเห็นไปว่า มโนเป็นอย่างเดียวกับปรมาตมน์ของอุปนิษัท ทั้งนี้เพราะมโนมีลักษณะ 2 ประการคือ ในกรณีแรก มโนเป็นพลังจิตบริสุทธิ์ที่ไม่เจือปนกับสสารเลย จึงแยกตัวอยู่ต่างหากจากสสาร คอยทำหน้าที่วางแผนและควบคุมการจัดรูปให้แก่โลก เราเรียกมโนในหน้าที่นี้ว่า *อูตตรวิสัย (Transcendent)*⁵³ ส่วนในกรณีหลัง มโนอาจแทรกตัวไปสถิตอยู่ในสสาร จนทำให้สสารกลายเป็นสิ่งมีชีวิตขึ้นมา ดังนั้น มนุษย์ สัตว์ และพืชล้วนมีมโนสถิตอยู่ในตักรีที่เข้มข้นและเจือจางต่างกันไป โดยเฉพาะมนุษย์จะมีมโนเข้มข้นที่สุด เราเรียกมโนที่แทรกสถิตอยู่ในสสารว่า *อันตรวิสัย (immanent)*⁵⁴ จากลักษณะทั้งสองนี้เราอาจคิดเทียบกับปรัชญาอุปนิษัทได้ดังนี้ คือมโนที่แยกอยู่ต่างหากจากสสารเป็นอันเดียวกับปรมาตมน์หรือพรหมัน ส่วนมโนที่แทรกสถิตอยู่ในสสารเปรียบได้กับชีวาตมน์

ข้อควรคำนึงประการหนึ่งก็คือ มโนไม่ได้สร้างโลก เพราะเป็นเพียงแต่ผู้จัดรูปให้กับโลก ทั้งนี้เนื่องจากมโนไม่ได้สร้างส่วนประกอบต่างๆ ของโลกขึ้นจากฤทธาานุภาพของตน ส่วนประกอบเหล่านั้นรวมโนอยู่นานแล้ว กล่าวคือ ในห้วงจักรวาลนี้ มีธาตุจำนวนมหาศาลล่องลอยอยู่ไร้ระเบียบ เพื่อคอยให้มนำเอาไปรวมกันเป็นโลกขึ้น ธาตุเหล่านั้นเป็นความจริงสูงสุดพอๆ กับมโน เพราะมโนไม่ได้สร้างธาตุ⁵⁵ ทั้งธาตุก็ไม่ได้สร้างมโน สิ่งทั้งสองเป็นความจริงแท้เท่าๆ กัน แต่ก็แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้เพราะมโนเป็นจิต ในขณะที่ธาตุเป็นสสาร ปรัชญาของอานักขาโกรัสจัดเป็นทวินิยม (Dualism) เพราะยอมรับว่าความจริงสูงสุดมี 2 อย่าง คือ จิตและสสาร⁵⁶ ในประเด็นนี้มโนต่างจากพรหมัน ทั้งนี้เพราะพรหมันปรากฏเป็นโลกด้วยมாயา โลกก็คือพรหมันหรือปรมาตมน์ ปรัชญาอุป-

นิษัต์เป็นเอกนิยม (Monism) ที่ถือว่าความจริงพื้นฐานของสรรพสิ่งมีเพียงหนึ่ง คือจิตหรือปรมาตมัน

บทสรุป

จุดเด่นในปรัชญาของอานักซาโกรัสอยู่ที่ทฤษฎีมโน ท่านเป็นนักปรัชญากรีกคนแรกที่พูดถึง“จิต”ไว้ชัดเจน โดยได้แยกจิตออกจากสสารอย่างเด็ดขาด นักปรัชญายุคต่อมาจับประเด็นแห่งความแตกต่างนี้เป็นจุดแยกไปสร้างปรัชญาจิตนิยม (Idealism) เหตุนั้นอานักซาโกรัสจึงได้รับยกย่องให้เป็นหนึ่งในบรรดาผู้ให้กำเนิดปรัชญาจิตนิยม นอกจากนี้ ความสำคัญของอานักซาโกรัสยังอยู่ที่การเป็นนักปรัชญาคนแรกผู้นำปรัชญาไปเผยแพร่แก่ชาวเอเธนส์ จนทำให้อเอเธนส์กลายเป็นศูนย์กลางปรัชญาในกาลต่อมาอีกหลายศตวรรษ

ยอดเขาโอลิมปัสเป็นที่สถิตของปวงเทพเจ้ากรีก

บทที่ ๑

สำนักปรมาณูนิยม

๐๐๐๐

ผู้ก่อตั้งสำนักปรัชญาปรมาณูนิยม (The School of Atomists) คือลิวชิปปุส (Leucippus) ผู้มีชีวิตร่วมสมัยเดียวกันกับเอมเปโดเคลส และอานักซาโกรัส เราไม่ทราบประวัติของลิวชิปปุสมากนัก ข้อมูลเกี่ยวกับตัวท่านที่พอหาได้มีอยู่ว่า ท่านเป็นชาวไมเลตุส แต่ได้ศึกษาปรัชญาจากนักปรัชญาเซโนแห่งเอเลีย แล้วไปตั้งสำนักปรัชญาขึ้นที่เมืองอับเดรา ท่านรุ่งเรืองถึงขีดสุดในปี พ.ศ.103 ลิวชิปปุสได้เขียนงานปรัชญาไว้เหมือนกัน แต่ผลงานเหล่านั้นสูญหายไปจนหมด เราจึงศึกษาแนวความคิดของท่านโดยตรงไม่ได้ แต่ยังโชคดีที่ศิษย์ของท่านชื่อเดโมคริตุส ได้เผยแพร่ปรัชญาสำนักปรมาณูนิยมให้เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง ดังนั้นเราจึงต้องศึกษาความคิดของเดโมคริตุสในฐานะเป็นแบบฉบับแห่งปรัชญาสำนักปรมาณูนิยม

เดโมคริตุส

เดโมคริตุส (Democritus พ.ศ.83-173) เกิดที่เมืองอับเดรา (Abdera) ในแคว้นเธรส บิดาเป็นคนมั่งคั่ง เดโมคริตุสจึงใช้เงินของบิดาเป็นค่าเดินทางท่องเที่ยวเพื่อแสวงหาความรู้และประสบการณ์เล่ากันว่า ท่านเดินทางไปถึงเปอร์เซียและอียิปต์ เมื่อเดินทางกลับถึงอับเดรา ท่านได้บำเพ็ญตนเป็นนักปรัชญาผู้อุทิศชีวิตแก่การศึกษา

และการคิดคำนึง ท่านได้กล่าวว่า “ข้าพเจ้าพอใจที่จะค้นพบการพิสูจน์ทางเรขาคณิตแม้เพียงข้อเดียวมากกว่าที่จะพิชิตราชบัลลังก์เปอร์เซียเสียอีก”⁵⁷ เดมอคริตุสเป็นนักเขียนผู้มีผลงานมากที่สุดคนหนึ่งในสมัยโบราณ งานนิพนธ์ของท่านมีไม่น้อยกว่า 60 ชิ้น แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าผลงานเหล่านั้นสูญหายไปเป็นจำนวนมาก ที่เหลือตกทอดมาถึงสมัยปัจจุบันก็เป็นแค่เศษนิพนธ์ที่พอช่วยให้เราทราบได้ว่า งานนิพนธ์ของท่านส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับวิชาฟิสิกส์ อภิปรัชญา จริยศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และคณิตศาสตร์

ปรัชญาของเดมอคริตุส

ความคิดพื้นฐานทางปรัชญาของเดมอคริตุสก็ไม่ต่างจากทัศนะของเอมเปโดเคลสและอานักซาโกรัสที่เคยพูดถึงมาแล้ว เดมอคริตุสยอมรับการประนีประนอมระหว่างความเที่ยงแท้ถาวรกับความเปลี่ยนแปลง เบื้องแรกท่านยอมรับว่าความเปลี่ยนแปลงในโลกเป็นเรื่องที่ไม่อาจปฏิเสธ แต่ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่กระทบกระเทือนต่อปฐมธาตุหรือแก่นแท้ของโลก นั่นก็คือ แม้สรรพสิ่งในโลกจะกำลังเปลี่ยนแปลงไป ปฐมธาตุหรือส่วนประกอบดั้งเดิมสุดของโลกไม่เคยเปลี่ยนแปลงและจะไม่มีวันเปลี่ยนแปลง ต่อปัญหาที่ว่าปฐมธาตุคืออะไร เดมอคริตุสแถลงว่า ปฐมธาตุไม่ใช่ดิน น้ำ ลม ไฟ อย่างที่เอมเปโดเคลสเสนอ สำหรับเดมอคริตุสแล้ว ปฐมธาตุคือปรมาณูหรืออะตอม (Atom)⁵⁸

คำว่า “ปรมาณู” หมายถึง “วัตถุที่มีขนาดเล็กที่สุด ไม่สามารถจะแยกย่อยได้อีกแล้ว”⁵⁹ จึงหมายถึงของสิ่งเดียวกับ “อะตอม” ที่แปลว่า “สิ่งที่ไม่สามารถตัดแบ่งออกไปได้อีก” (Uncuttable)⁶⁰ ดังนั้นปรมาณูหรืออะตอมจึงได้แก่ชิ้นส่วนเล็กที่สุดของสสารที่เหลืออยู่ภายหลังจาก

การตัดแบ่งสสารขึ้นหนึ่งๆ เช่น เราตัดแบ่งก้อนดินก้อนหนึ่งออกเป็นสองส่วน จากนั้นก็ผ่าครึ่งของส่วนที่เหลือออกไปเรื่อยๆ เซโนแห่งเอเลียบอกว่า ดินก้อนนี้สามารถถูกแบ่งครึ่งออกไปได้ไม่มีที่สิ้นสุด แต่เดโมคริตุสปฏิเสธความคิดนี้ ท่านเห็นว่า เมื่อเราแบ่งครึ่งไปเรื่อยๆ ในที่สุดเราจะไปถึงชิ้นส่วนที่เล็กที่สุดอันใดๆ ไม่อาจจะตัดแบ่งต่อไป ชิ้นส่วนนั้นคือปรมาณู

ปรมาณูจึงเป็นอนุภาคเล็กที่สุดของสสาร เล็กขนาดมองไม่เห็นด้วยตาเปล่า ปรมาณูเป็นวัตถุดิบสำหรับสร้างโลก มันมีอยู่ก่อนหน้าการกำเนิดของโลก เพราะปรมาณูรวมตัวกัน สรรพสิ่งในโลกจึงเกิดขึ้น เพราะปรมาณูทั้งหลายแยกตัวออกจากกัน สรรพสิ่งจึงดับสลาย แท้ที่จริงแล้ว การเกิดของสิ่งใดไม่ได้หมายถึงการอุบัติขึ้นของสิ่งแปลกใหม่แต่อย่างใด การเกิดเป็นเพียงการรวมตัวกันของปรมาณูที่มีร่อยอยู่แล้ว ส่วนการดับเป็นการแยกตัวของปรมาณูนั่นเอง โดยนัยนี้ ปรมาณูจึงมีอยู่ก่อนกำเนิดของโลก และจะคงอยู่ต่อไปหลังโลกแตกสลาย ปรมาณูไม่มีการเกิดดับ มันอยู่อย่างไรรักอยู่อย่างนั้นตราบนิจนิรันดร์ ปรมาณูไม่มีวันเปลี่ยนแปลง ไม่มีวันถูกทำลาย ปรมาณูจึงเป็นความจริงแท้ในโลก มันมีลักษณะเช่นเดียวกับภาวะ (Being) ของปาร์มินิเดส จะต่างกันก็ตรงที่ว่า ภาวะเป็นมวลสารชิ้นเดียวมหึมาที่แผ่ติดเป็นพิภพจักรวาล ส่วนปรมาณูก็คือภาวะที่ถูกสับย่อยออกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย เหตุฉะนั้นสิ่งทั้งสองจึงมีลักษณะเช่นเดียวกัน คือเป็นความคงที่ถาวรชั่วนิรันดร์

เดโมคริตุสกล่าวว่า ปรมาณูมีอยู่มากมายนับไม่ถ้วน มีมากพอที่จะสร้างระบบจักรวาลไม่รู้จบทีเดียว ปรมาณูแต่ละชิ้นแตกต่างกันที่ปริมาณ คืออาจมีรูปร่างต่างกัน ขนาดต่างกัน และน้ำหนักมากน้อยต่างกัน นอกจากนี้แล้ว ปรมาณูไม่มีข้อแตกต่างจากกันและกัน ปรมาณูไม่มีข้อแตกต่างทางคุณภาพ ทั้งนี้เพราะปรมาณูไม่มีสี ไม่มีกลิ่น ไม่มีรส ปรมาณูไม่บรรจุเชื้อของวัตถุสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

ไว้โดยเฉพาะ ปรมาณูจึงไม่ใช่ดิน น้ำ ลม หรือไฟ เหตุนั้นเราจึงกล่าวได้ว่า ปรมาณูแตกต่างกันที่ปริมาณ ไม่ใช่คุณภาพ⁶¹

ปรมาณูเป็นอนุภาคของสสารไร้ชีวิต แต่กระนั้นเดมอคริตุสยังบอกว่า ปรมาณูเคลื่อนที่เข้ารวมตัวกันจนก่อให้เกิดสิ่งต่างๆ ปัญหาจึงเกิดตามมาว่า อะไรเป็นตัวการนำปรมาณูเคลื่อนที่เข้าหากัน เดมอคริตุสตอบว่า ไม่มีตัวการภายนอกมาทำหน้าที่ดังกล่าว ไม่มีพลังแห่งความรักและความเกลียดอย่างที่เคยเปโตเคลสเสนอ ไม่มีพลังจิตหรือมน้อย่างที่อาณักขาโกรัสเข้าใจ ปรมาณูเคลื่อนที่เข้าหากันเอง เพราะมันมีพลังเคลื่อนไหวในตัวเอง ปรมาณูเคลื่อนที่อยู่ตลอดเวลาเหมือน “ละอองฝุ่นในแสงแดด”⁶² กล่าวคือ ในยามเช้าเราจะเห็นละอองฝุ่นลอยอยู่ในอากาศท่ามกลางแสงแดดอ่อน ละอองฝุ่นนั้นเคลื่อนไหวในลักษณะใด ปรมาณูก็เคลื่อนไหวในลักษณะนั้น

ปรมาณูทั้งหลายจะเคลื่อนที่ไปไหนมาไหนได้ก็เพราะมีที่ว่างหรืออวกาศเป็นฐานรองรับ หากไม่มีอวกาศ การเคลื่อนที่จะมีขึ้นได้อย่างไร ดังนั้นอวกาศจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเคลื่อนที่ของปรมาณู อวกาศเป็นของมีอยู่จริงทั้งๆ ที่เราไม่อาจจะต้องมองเห็น เดมอคริตุสบอกว่า สิ่งที่มีอยู่จริงไม่จำเป็นต้องมีรูปร่างตัวตนก็ได้⁶³ ดังนั้นอวกาศที่เรามองไม่เห็นก็เป็นของจริงเท่าๆ กับแม่น้ำภูเขาที่เราพบเห็นอยู่ดำตา อวกาศไม่ใช่ความว่างเปล่าอันเกิดจากการคิดปฏิเสธความจริงแท้ของปรมาณู ตรงกันข้าม อวกาศและปรมาณูล้วนเป็นของจริงแท้เท่าๆ กัน ควรสังเกตว่าอวกาศนี้มีลักษณะเช่นเดียวกับอภาวะ (Non-Being) ของปาร์มินิเดส จะต่างกันก็ตรงที่ว่า สำหรับปาร์มินิเดส อภาวะไม่มีอยู่จริง แต่อวกาศของเดมอคริตุสเป็นของจริงแท้พอๆ กับปรมาณู เหตุนั้นเดมอคริตุสจึงกล่าวว่า ความจริงแท้ในโลกมีอยู่ 2 อย่าง คือปรมาณูและอวกาศ⁶⁴

กำเนิดจักรวาล

ก่อนกำเนิดของโลก ปริมาณจำนวนนับไม่ถ้วนลอยกระจายในห้วงอวกาศ เนื่องจากปริมาณมีน้ำหนักและขนาดประจำตัว ปริมาณที่ใหญ่กว่าและหนักกว่าจะตกลงเบื่องล่าง แล้วปะทะกับปริมาณที่เล็กและเบากว่า ก่อให้เกิดวงวน (Vortex) ขึ้นมา วงวนนี้มีสภาพเหมือนวังน้ำวนที่พัดหมุนเอาทุกสิ่งทุกอย่างเข้ามาในรัศมีทำการของตน ปริมาณรอบด้านถูกวงวนดึงดูดเข้าไปในกระแสมันหมุนวนนั้น ปริมาณภายในวงวนจะรวมตัวกันโดยปริมาณที่มีรูปร่างและขนาดคล้ายคลึงกันจะเกาะตัวกันเป็นดิน น้ำ ลม ไฟ และสิ่งต่างๆ จนกระทั่งเป็นโลกนี้และดวงดาวในจักรวาล ทั้งนี้เพราะวงวนขยายกว้างขวางออกไปเรื่อยๆ มันแผ่รัศมีออกไปทั่วห้วงอวกาศอันกว้างไพศาล วงวนแผ่ไปถึงไหน ระบบจักรวาลก็ถูกสร้างขึ้นในที่นั้น โลกจำนวนมหาศาลได้ถูกสร้างขึ้นโดยนัยนี้

การเกิดของโลกและการเปลี่ยนแปลงใดๆ บนพื้นโลกล้วนเนื่องมาจากการเคลื่อนที่ของปริมาณนั่นเอง ปริมาณไม่ได้เคลื่อนที่ตามยถากรรม ทั้งสิ่งทั้งหลายก็ไม่ได้เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปโดยความบังเอิญ เดมอคริตุสกล่าวว่า การเคลื่อนที่ของปริมาณดำเนินตามกฎกลศาสตร์ (Mechanical Law) อันตายตัว “ไม่มีอะไรเกิดขึ้นอย่างไร้เหตุผล สรรพสิ่งเกิดขึ้นตามเหตุผลและความจำเป็น”⁶⁵

ทัศนะเรื่องวิญญาณ

วิญญาณของคนเราเกิดจากการรวมกลุ่มของปริมาณกลมที่สุด ประณีตที่สุด และคล่องแคล่วที่สุด⁶⁶ เราเรียกปริมาณจำพวกนี้ว่า “ปริมาณวิญญาณ (Soul Atom)” มันแผ่ขานไปทั่วสรรพางค์ ทำ

หน้าที่อำนวยความสะดวกเคลื่อนไหวของอวัยวะในร่างกาย ปรมาณู
 วิทยุญาณแต่ละกลุ่มทำหน้าที่ต่างกันตามฐานะที่อยู่ ปรมาณูวิทยุญาณ
 ส่วนสมองทำหน้าที่คิด ปรมาณูส่วนหัวใจทำหน้าที่โกรธ ปรมาณู
 ส่วนตับทำหน้าที่สร้างดีเอ็นเอ ดังนั้นเป็นต้น ปรมาณูวิทยุญาณมีการ
 ถ่ายเทเข้าออกในร่างกายคนเรา เวลาหายใจออก ปรมาณูวิทยุญาณ
 บางส่วนออกไปกับลมหายใจ เวลาหายใจเข้า เราสูดเอาปรมาณู
 วิทยุญาณบางส่วนเข้ามา ชีวิตคนเราดำเนินไปตามปกติทราบเท่าที่
 การถ่ายเทปรมาณูวิทยุญาณนี้ยังคงเป็นไปสม่ำเสมอ ในเวลาถึงแก่
 ความตาย ปรมาณูวิทยุญาณมีสภาพเหมือนคนแพะแตก คือกระจัด
 กระจายไปคนละทิศละทาง โอกาสที่ปรมาณูวิทยุญาณเหล่านั้นจะคุม
 ตัวกันเที่ยวหาภพพหชาติเกิดใหม่จึงไม่มี⁶⁷ นั่นคือมนุษย์ตายแล้วสูญ

ทฤษฎีความรู้

เดมอคริตุสแบ่งความรู้ออกเป็น 2 ประเภท คือความรู้ที่เกี่ยวกับ
 ความรู้แท้⁶⁸ ความรู้ประเภทแรกเกิดจากประสาทสัมผัส เช่นการ
 เห็นภาพ ได้ยินเสียง ความรู้ระดับผัสสะนี้เกิดขึ้นเพราะวัตถุต่างๆ
 แพร่ “ภาพเหมือน (Images)” ของตัวเองกระจายออกไปรอบด้าน เมื่อ
 เราผ่านเข้าไปใกล้วัตถุนั้น ภาพเหมือนจะกระทบเข้ากับประสาทตา
 ของเรา ประสาทตารายงานไปยังปรมาณูวิทยุญาณที่ทำหน้าที่เห็นภาพ
 ขณะนั้นการเห็นภาพจึงเกิดขึ้น หากบังเอิญว่าในเวลาทีภาพเหมือน
 แล่นผ่านอากาศเข้ากระทบประสาทตา ปรากฏมีภาพเหมือนของวัตถุ
 อื่นเข้าแทรกซ้อน การเห็นภาพจะสับสนกลายเป็นภาพลวงตา

เดมอคริตุสกล่าวว่า ความรู้ระดับผัสสะนี้เป็นความรู้เทียม เพราะ
 ผัสสะบิดเบือนข้อเท็จจริงของโลกภายนอก ตัวอย่างเช่น ดวงตา
 รายงานแก่เราว่า มีวัตถุสีขาวอยู่ตรงหน้า สมมติว่าเป็นสตรีสวมเสื้อ

ผ้าสีขาว ประสาทหูรายงานว่าเธอพูดกับเราด้วยเสียงอันไพเราะ
 จมูกของเราได้กลิ่นน้ำหอมอ่อนๆ เสียด้วย เราเชื่อสนิทว่า สี เสียง
 และกลิ่นเหล่านั้น มีอยู่จริงตรงหน้าเรา เดมอคริตุสตั้งปัญหาว่า สี
 เสียง และกลิ่นเหล่านั้นมาจากที่ใด ไม่ใช่จากสติที่อยู่เบื้องหน้าเรา
 อย่างแน่นอน เพราะ“สติ”ที่อยู่เบื้องหน้าเรานั้น แท้จริงเป็นเพียง
 กองแห่งปริมาณจำนวนหนึ่งเท่านั้น สิ่งทั้งหลายในโลกเกิดจากการ
 รวมตัวของปริมาณ เนื่องจากปริมาณเป็นสิ่งไม่มีสี กลิ่น และรส
 ดังนั้นวัตถุในโลกทั้งหมดจึงไร้สี กลิ่น และรสไปด้วย สี กลิ่น และ
 รสเป็นสิ่งที่ใจเราสร้างขึ้นหลังจากที่ภาพเหมือนของวัตถุมารกระทบ
 ประสาทสัมผัสของเรา คุณภาพเหล่านี้คือสิ่งที่นักปรัชญายุคต่อมา
 เรียกว่าคุณภาพทุติยภูมิ คุณภาพทุติยภูมิไม่ได้มีอยู่จริงในวัตถุ
 การรับรู้สีเสียงและกลิ่นเหล่านั้นจึงเป็นความรู้เทียม ความรู้ที่แท้จะ
 ต้องเป็นความรู้เกี่ยวกับปริมาณตามที่เป็นจริง คือรู้คุณภาพปฐมภูมิ
 ของปริมาณว่า มันมีรูปร่าง ขนาด และน้ำหนักเท่านั้น แต่เราไม่
 สามารถจะเห็นปริมาณ เพราะปริมาณเล็กมาก เราเพียงแต่คิดถึง
 ความมีอยู่ของปริมาณด้วยเหตุผล (Reason) ดังนั้น ความรู้แท้ถึง
 ความจริงเรื่องปริมาณจึงเกิดขึ้นจากความคิดที่มีเหตุผล ความรู้แท้
 เป็นความรู้ระดับเหตุผล ไม่ใช่ระดับผัสสะ เดมอคริตุสจึงให้ความสำคัญ
 แก่เหตุผลมากกว่าผัสสะ บางท่านถึงกับเรียกเดมอคริตุสว่า
 เป็นนักเหตุผลนิยม (Rationalist)

เทววิทยา

เดมอคริตุสพูดถึงความมีอยู่ของเทพเจ้าไว้ว่า เทพเจ้าเกิดจากการ
 รวมตัวของปริมาณที่ประณีตมาก จึงมีอำนาจและเหตุผลเหมือนมนุษย์
 เทพเจ้ามีอายุยืนยาวกว่ามนุษย์ แต่ไม่เป็นอมตะ เทพเจ้ามีวันตาย

เหมือนกัน มนุษย์รู้จักเทพเจ้าโดยผ่านความฝันและวิธีการอื่นๆ เดมอคริตุสบอกว่า เทพเจ้าไม่นิยมมาแทรกแซงกิจการภายในของมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์ไม่จำเป็นต้องกลัวเกรงหรือเซ่นไหว้เทพเจ้าแต่ประการใด

จริยศาสตร์

ชีวิตทุกชีวิตมีจุดหมายอย่างเดียวกัน คือความสุข⁷⁰ เดมอคริตุสอธิบายว่า ความสุขคือความสบายใจเนื่องจากความสงบราบเรียบในดวงจิต ความสุขที่ว่านี้จึงเป็นความสุขทางใจ ไม่ใช่ความสุขทางเนื้อหนัง เพราะความสุขประเภทหลังเกิดขึ้นชั่วคราวชั่วยาม มีหน้าซ้ำยังมีปกติดมากับความทุกข์อีกด้วย ความสุขใจที่แท้จริงเกิดจากการเดินสายกลาง กล่าวคือ ต้องรู้จักประมาณในการใช้ชีวิตหาความสุข ผู้แสวงหาความสุขจะต้องไม่พาตัวเข้าไปพัวพันกับหลายสิ่งหลายอย่าง เขาจะต้องไม่เลือกทำสิ่งที่อยู่เหนือขีดความสามารถของเขา⁷¹ เดมอคริตุสกล่าวว่า คนเรายังลดความทะยานอยากลงได้มากเท่าใด โอกาสที่เขาจะชอกช้ำใจเพราะความผิดหวังก็มีน้อยลงเท่านั้น⁷²

บทสรุป

เดมอคริตุสเป็นนักวัตถุนิยม (Materialist) เพราะเชื่อว่าความจริงสูงสุดเป็นอนุภาคของสสารหรือปริมาณ วิญญาณในทัศนะของท่านก็เป็นปริมาณเช่นกัน ปริญาปริมาณนิยมของท่านเป็นเครื่องชี้ถึงอัจฉริยภาพของชาวกรีก นั่นก็คือ นักปรัชญากรีกได้ค้นพบปริมาณแล้วหลายศตวรรษ ก่อนที่นักวิทยาศาสตร์จะยอมรับทฤษฎี

ปรมาณู ควรกล่าวไว้ในที่นี้ว่า ทฤษฎีปรมาณูของเดมอคริตุสยังด้อยพัฒนาเมื่อเทียบกับทฤษฎีวิทยาศาสตร์สมัยปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะเดมอคริตุสกล่าวว่า ปรมาณูหรืออะตอมเป็นสิ่งที่แบ่งแยกไม่ได้ แต่นักวิทยาศาสตร์ได้แยกส่วนประกอบของปรมาณูออกเป็นประจุไฟฟ้า อิเล็กตรอน โปรตรอนและนิวตรอน อย่างไรก็ตาม เดมอคริตุสนับเป็นนักปรัชญากรีกที่สำคัญคนหนึ่ง งานนิพนธ์ของท่านได้รับความนิยมในบรรดาชาวกรีกไม่น้อยกว่างานนิพนธ์ของพลาโต หลักปรัชญาของท่านก็มีอิทธิพลต่อแนวความคิดของนักปรัชญายุคต่อมา และได้รับการกล่าวถึงเรื่อยมาจนยุคปัจจุบัน

ตอนที่ 3

ปรัชญากรีกสมัยรุ่งเรือง

อะโครโพลิสอันเป็นเนินเขาที่ตั้งของวิหารเทพเจ้าใจกลางกรุงเอเธนส์

บทที่ 10

โซฟิสต์

ปรัชญากรีกสมัยเริ่มต้นมาสิ้นสุดลงที่เดโมคริตุส ต่อจากนี้เราจะเข้าสู่ปรัชญากรีกสมัยรุ่งเรือง ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเอเธนส์ ปรัชญากรีกสมัยนี้มีความเจริญก้าวหน้าถึงขีดสุด เพราะผลงานทางปรัชญาของโสกราตีส พลาโต และอริสโตเติล เราได้ศึกษามาแล้วว่า นักปรัชญากรีกในสมัยเริ่มต้นเป็นนักปรัชญาธรรมชาติ ความสนใจของพวกเขาวนเวียนอยู่ที่ปัญหาเรื่องปฐมธาตุของโลก อันเป็นปัญหาไกลตัวมนุษย์ แต่เมื่อย่างเข้าสู่สมัยรุ่งเรือง นักปรัชญากรีกหันมาสนใจปัญหาใกล้ตัวมนุษย์ยิ่งขึ้น พวกเขาถามปัญหาเกี่ยวกับรูปแบบการดำเนินชีวิตของมนุษย์

ปัญหาใกล้ตัวมนุษย์กลายเป็นหัวข้อถกเถียงในหมู่นักปรัชญาขึ้นมาก็ด้วยอิทธิพลของนักคิดกลุ่มโซฟิสต์ (Sophists) ทั้งนี้เพราะพวกโซฟิสต์ได้ยกปัญหาประเภทนี้ขึ้นอภิปรายตามสถานที่ชุมนุมทั่วไป จนมีผู้สนใจขบคิดปัญหานี้อย่างกว้างขวาง นักปรัชญาผู้นั้นจึงเปลี่ยนความสนใจจากปัญหาเรื่องกำเนิดของโลกมาสู่ปัญหาเรื่องฐานะของมนุษย์ในโลก ปัญหาเฉพาะหน้าของมนุษย์กลายเป็นเรื่องสำคัญสำหรับนักปรัชญา กล่าวกันว่าโซฟิสต์ได้ดึงปรัชญาลงจากหิ้งบูชาเพื่อเอามารับใช้คนทั่วไป นี่เป็นความเปลี่ยนแปลงในวงการปรัชญาที่เกิดจากอิทธิพลของพวกโซฟิสต์

คำว่า “โซฟิสต์ (Sophist)” ในภาษาอังกฤษแปลงมาจากคำในภาษากรีก อันเป็นคำเรียก “ครู” ในสมัยที่ปรัชญากรีกรุ่งเรือง' ดัง

นั้นโซฟิสต์จึงได้แก่ครูผู้จาริกไปตามนครรัฐต่าง ๆ ของกรีก เพื่อสั่งสอนศิลปวิทยาการ โซฟิสต์เป็นครูที่ไม่มีโรงเรียนเป็นหลักแหล่ง สังคมกรีกยุคนั้นก็ยังไม่มียุทธศาสตร์หรือมหาวิทยาลัย ดังนั้นชนชั้นผู้ดีกรีกผู้ต้องการให้ลูกหลานของตนได้รับการศึกษา มักนิยมส่งเด็กไปเรียนกับพวกโซฟิสต์ โดยจ่ายค่าเล่าเรียนแก่“ครู”เหล่านั้น พวกโซฟิสต์เปิดสอนวิทยาการหลายแขนง เช่นประวัติศาสตร์ คณิตศาสตร์ ปรัชญา และวาทศิลป์ วิชาที่คนนิยมเรียนมากที่สุดคือวาทศิลป์ เด็กหนุ่มกรีกผู้ใฝ่ฝันอยากเป็นนักการเมืองจะสมัครเรียนวิชานี้ เพราะเห็นว่าคนพูดเก่งจึงจะได้เป็นผู้นำของรัฐ โซฟิสต์จึงมุ่งสร้างคนให้เป็นนักพูด แต่คนพูดเก่งไม่จำเป็นต้องพูดดี โซฟิสต์บางคนสอนศิษย์ให้พูดเพื่อเอาชนะอย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงหลักศีลธรรมใดๆ คือให้พูดเก่งถึงขนาดกลบขาวให้เป็นดำ ทำผิดให้เป็นถูก เหมือนทนายความบางคนสามารถว่าความให้ลูกความพ้นคดีได้ ทั้งๆ ที่รู้ว่าลูกความทำผิดจริง เหตุนี้เอง ในยุคต่อมาคำว่าโซฟิสต์จึงมีความหมายไปในทางไม่ดี จนปัจจุบัน คำว่าโซฟิสต์ในภาษาอังกฤษทั่วไปใช้หมายความว่าถึงคนกะล่อนหรือคนตลบตะแลง

โซฟิสต์เป็นครูโดยอาชีพ จึงไม่ใช่นักปรัชญา ทั้งไม่ได้ตั้งสำนักปรัชญาของตน โซฟิสต์แต่ละคนทำงานเป็นอิสระจากกัน วิชาที่สอนก็เน้นหนักไปคนละอย่าง คือโปรแทกอร์ส (Protagoras) สอนหลักการสร้างความสำเร็จทางการเมือง กอร์จิอัส (Gorgias) สอนวิชาวาทศิลป์และการเมือง โปรดิคุส (Prodicus) สอนไวยากรณ์และนิรุกติศาสตร์ ฮิปเปียส (Hippias) สอนประวัติศาสตร์ คณิตศาสตร์และฟิสิกส์ ดูจากรายวิชาเหล่านี้เราจะพบว่า พวกโซฟิสต์ไม่เน้นหนักวิชาปรัชญา แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าพวกเขาไม่สนใจปรัชญากันเลย พวกโซฟิสต์ได้เผยแพร่แนวความคิดทางปรัชญาเหมือนกัน โปรแทกอร์สเป็นโซฟิสต์คนแรกผู้มีหลักปรัชญาเป็นที่ยอมรับของโซฟิสต์คนอื่นๆ ในที่นี้เราจะศึกษาปรัชญาของโปรแทกอร์สใน

ฐานะเป็นแม่บทของปรัชญากลุ่มโซฟิสต์

โปรแทกอร์ส

โปรแทกอร์ส (Protagoras พ.ศ.63-133) เกิดที่เมืองอับเดรา อันเป็นถิ่นกำเนิดของเดโมคริตัสด้วยเช่นกัน โปรแทกอร์สบำเพ็ญตนเป็นโซฟิสต์ผู้ท่องเที่ยวสั่งสอนศิลปวิทยาการไปตามสถานที่ต่างๆ ท่านเคยเดินทางไปถึงกรุงเอเธนส์ 2 ครั้ง ในการไปเยือนครั้งที่สอง ท่านได้สนทนากับโสกราตีส รายละเอียดของการสนทนาและหลักปรัชญาของโปรแทกอร์สได้รับการบันทึกไว้ในบทสนทนาเขียนโดยพลาโต เรื่อง “โปรแทกอร์ส (Protagoras)” และ “ธีเอเตตุส (Theaetatus)” ที่กรุงเอเธนส์นี้ โปรแทกอร์สเขียนหนังสือเรื่อง “ว่าด้วยเทพเจ้า (On the Gods)” หนังสือนี้ขึ้นต้นด้วยประโยคว่า “เมื่อพูดถึงเทพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าไม่อาจยืนยันว่าเทพเจ้ามีจริงหรือไม่”² ผลจากคำพูดท่านเองนี้ ทำให้ชาวเอเธนส์ไม่พอใจที่โปรแทกอร์สลบหลู่เทพเจ้า หนังสือถูกเผา ตัวโปรแทกอร์สเองต้องหนีออกจากกรุงเอเธนส์มุ่งหน้าไปเกาะซิซิลี แต่ได้จมน้ำตายระหว่างทาง

ปรัชญาของโปรแทกอร์ส

ปรัชญาสำคัญของโปรแทกอร์สจัดอยู่ในประเภทญาณวิทยาหรือทฤษฎีความรู้ ความสนใจในทฤษฎีความรู้ของโปรแทกอร์สเกิดจากความสงสัยว่า ทำไมนักปรัชญาในสมัยของท่านจึงให้คำตอบเรื่องปฐมธาตุของโลกไม่ตรงกัน นักปรัชญาท่านหนึ่งบอกว่า น้ำเป็นปฐมธาตุ แต่นักปรัชญาอื่นบอกว่าไฟหรือลม แล้วคำตอบของใคร

ถูกต้องที่สุดแล้ว นักปรัชญาแต่ละคนยืนยันว่าตนเองรู้จักแก่นแท้ของโลก แต่ทำไมแก่นแท้ในทัศนะของนักปรัชญาเหล่านั้นจึงแตกต่างกัน ใครเป็นผู้ตัดสินว่า ทัศนะนี้จริงหรือทัศนะนั้นเท็จ

โปรแทกอร์สกล่าวว่า เมื่อมีความเห็นในเรื่องใดแตกแยกออกเป็นหลายอย่าง ผู้จะทำหน้าที่ตัดสินว่าใครผิดใครถูกคือคนแต่ละคน ทุกคนมีสิทธิ์ตัดสินเท่าเทียมกัน ไม่มีใครมีอภิสิทธิ์เหนือใครในการตัดสิน โปรแทกอร์สกล่าวว่า “มนุษย์เป็นเครื่องวัดสรรพสิ่ง”³ อะไรจริงหรือเท็จขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของแต่ละคน ใครว่าอะไรจริงก็จริงสำหรับเขาผู้นั้น คนอื่นไม่อาจคัดค้านได้ เมื่อธาลีสบอกว่า น้ำเป็นปฐมธาตุของโลก นั่นก็ถูกตามทัศนะของธาลีส ครั้นเฮราคลิตุสเสนอว่า ไฟเป็นปฐมธาตุ นั่นก็ถูกตามทัศนะของเฮราคลิตุส การตัดสินว่าอะไรถูกหรือผิดเป็นสิทธิ์ส่วนบุคคล จึงเป็นไปได้ที่ทุกคนจะตัดสินให้ความเห็นของตัวเองเป็นฝ่ายถูก ในทัศนะของโปรแทกอร์ส ความเห็นของทุกคนถูกต้องด้วยกันทั้งหมด เมื่อเจ้าของความเห็นบอกว่า ถูกก็ต้องยอมรับว่าถูก ตามทัศนะของเจ้าของนั้น เพราะคนแต่ละคนเป็นมาตรการตัดสินความจริงเสมอหน้ากัน ไม่มีมาตรการตัดสินความจริงอื่นใดนอกไปจากแต่ละคน ความจริงจึงขึ้นกับการที่คนแต่ละคนไปกำหนดว่าจริง ความจริงสำหรับโปรแทกอร์สจึงเป็นอันเดียวกับทัศนะอัตนัย (Subjective Opinion) หรือความเห็นเฉพาะบุคคล ท่านไม่แยกทัศนะอัตนัยออกจากความจริงแบบปรนัย (Objective Truth)⁴

คำว่า “ทัศนะอัตนัย (Subjective Opinion)” และ “ความจริงแบบปรนัย (Objective Truth)” นี้ เป็นคำที่ใช้กันบ่อยในวิชาปรัชญา ดังนั้นเราควรทำความเข้าใจความหมายของคำทั้งสองเสียแต่ตรงนี้

สมมติว่าข้าพเจ้าสงสัยว่า โลกนี้กลมหรือแบน ในความสงสัยนี้มีองค์ประกอบสำคัญสองส่วนคือ (1) ข้าพเจ้า หรือจิตผู้คิดสงสัย (2) โลก หรือวัตถุที่ถูกคิด การแก้อสงสัยก็มีอยู่สองวิธี วิธีแรกเป็นแบบอัตนัย คือให้ข้อพิสูจน์จากฝ่ายผู้คิด ข้าพเจ้าตอบตัวเองว่า

โลกแบน เพราะสายตาบอกข้าพเจ้าเช่นนั้น ข้าพเจ้ามองไปเบื้องหน้า ข้าพเจ้าเห็นแต่ที่ราบยาวไปจรดขอบฟ้า ดังนั้นข้าพเจ้าต้องสรุปว่าโลกแบน เพราะข้าพเจ้าเห็นว่ามันแบน ความรู้ที่ได้จากการพิสูจน์จากฝ่ายผู้คิดนี้เป็นทัศนะอัตนัยหรือความเห็นส่วนตัว ทัศนะของข้าพเจ้าอาจต่างจากทัศนะของคนอื่น แต่กระนั้นทัศนะของข้าพเจ้าก็ถูก เพราะมันเป็นความจริงในทัศนะของข้าพเจ้า

วิธีที่สองเป็นแบบปรนัย คือให้ข้อพิสูจน์จากฝ่ายวัตถุ ข้าพเจ้าอาจขอร้องให้นักวิทยาศาสตร์ส่งดาวเทียมขึ้นไปถ่ายภาพของโลก ปรากฏว่าโลกที่ปรากฏในภาพมีรูปทรงกลม ข้าพเจ้าเชื่อตามภาพนั้น ดังนั้นข้าพเจ้าต้องสรุปว่า *โลกกลม* โดยอาศัยหลักฐานจากโลกหรือวัตถุ ใครจะคิดว่าโลกแบนก็คิดไป แต่โลกในความเป็นจริงเป็นโลกกลม ความรู้ที่เกิดจากการอ้างหลักฐานจากวัตถุตามที่เป็นอย่างนี้ เป็นความรู้แบบปรนัย ความจริงที่ได้เป็นความจริงแบบปรนัยที่ไม่เกี่ยวกับทัศนะส่วนตัวของใคร

สำหรับโปรแทกอร์ส ความรู้เป็นเพียงทัศนะอัตนัยที่แตกต่างไปตามรายบุคคล ท่านไม่ยอมรับว่ามีความจริงแบบปรนัย ท่านว่าทัศนะของแต่ละคนถูกด้วยกันทั้งนั้น ถ้าคนหนึ่งบอกว่าผีมีจริง อีกคนบอกว่าไม่มี คำพูดของคนทั้งสองถูกด้วยกันทั้งคู่ ที่ว่าถูกคือถูกตามทัศนะของคนทั้งสอง คนแต่ละคนเป็นใหญ่ในการตัดสินใจอะไรจริงไม่จริง เราจะไปบอกคนที่เชื่อเรื่องผีว่า เขาคิดผิดไม่ได้ เพราะเขาอาจย้อนว่า เราต่างหากที่เชื่อผิด เราไม่มีมาตรการอื่นใดเป็นเครื่องชี้ขาดข้อนี้ การณ์จะเป็นประการใดสุดแท้แต่ความพอใจของแต่ละคน

เนื่องจากโปรแทกอร์สไม่ยอมรับความจริงแบบปรนัย ท่านจึงต้องสรุปว่า ทัศนะของทุกคนเป็นจริงเท่ากัน ไม่มีทัศนะของใครเป็นจริงยิ่งกว่าทัศนะของผู้อื่น จะมีก็แต่ทัศนะที่ถ้าจริงก็จริงเท่ากัน หรือถ้าเท็จก็เท็จเท่ากัน 'คนเป็นโรคตีชานเห็นของทุกสิ่งเป็นสีเหลือง แต่

คนปกติเห็นของทุกสิ่งเป็นสีต่างๆ ตามว่าในกรณีนี้ใครเห็นภาพลวงดาหรือใครเห็นภาพจริง โพรแทกอร์สยอมไม่อาจตัดสินว่าใครเห็นผิดไปจากความเป็นจริง ท่านต้องตัดสินให้ทั้งคู่เห็นภาพจริงเท่าๆ กัน แต่มีข้อเพิ่มเติมว่า สำหรับโพรแทกอร์ส การมีสุขภาพแข็งแรงดีกว่าการเจ็บไข้ ดังนั้นภาพที่คนปกติเห็นจึงดีกว่าภาพที่คนเป็นดีซานเห็น โพรแทกอร์สยอมรับว่า ทัศนะบางอย่างดีกว่าทัศนะอื่นๆ เพราะใช้ปฏิบัติได้ผลดีกว่า ทัศนะของคนปกติใช้ได้ผลดีกว่าทัศนะของคนวิกลจริต ทัศนะแรกจึงดีกว่าทัศนะหลัง แนวความคิดนี้ของโพรแทกอร์สใกล้เคียงกับปรัชญาสำนักปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ที่ถือเอาผลดีจากการปฏิบัติเป็นมาตรการตัดสินความจริง อาจกล่าวได้ว่า โพรแทกอร์สก็เป็นนักปฏิบัตินิยม และก็ไม่แปลกที่ชิลเลอร์ (F. Schiller พ.ศ.2407-2480) นักปฏิบัตินิยมคนหนึ่งจะประกาศตัวเป็นศิษย์ของโพรแทกอร์ส⁵

จริยศาสตร์

ในส่วนทฤษฎีความรู้ โพรแทกอร์สไม่ยอมรับความจริงแบบปรนัยหรือความจริงที่เป็นสากล ในส่วนจริยศาสตร์ ท่านก็ปฏิเสธความดีในตัวเองหรือความดีอันเป็นที่ยอมรับของคนในทุกสังคม ท่านเห็นว่าความดีเป็นเรื่องที่คนแต่ละคนกำหนดค่าให้ อะไรที่ว่าดี ก็เพราะมีคนไปกำหนดค่าว่าดี จึงเป็นไปได้ที่ความดีในสังคมหนึ่งอาจจะไม่ใช่ความดีในสังคมอื่น ความดีความชั่วในตัวเองไม่มีบทบาทบัญญัติทางศีลธรรมและกฎหมายประเพณีเป็นเพียงข้อตกลงร่วมกันของคนในสังคม⁶ นี่คือทัศนะของโพรแทกอร์ส แม้ว่าท่านจะมีความเห็นอย่างนี้ ท่านก็ยังส่งเสริมให้ทุกคนเคารพกฎหมายประเพณีและปฏิบัติตามบทบัญญัติทางศีลธรรม ทั้งนี้เพราะท่านเห็นว่า สิ่ง

เหล่านี้อาจจะช่วยสร้างสันติสุขให้เกิดแก่สังคม กฎหมาย ประเพณีและศีลธรรมเป็นสิ่งที่มิมีประโยชน์ นี่แสดงให้เห็นถึงทัศนะแบบปฏิบัตินิยมของโปรแทกอร์ส และทัศนะนี้เด่นชัดมากเมื่อมาถึงปัญหาเรื่องการบูชาเทพเจ้า ทั้งที่โปรแทกอร์สไม่แน่ใจว่าเทพเจ้ามีจริงหรือไม่ ท่านก็ยังสนับสนุนให้บูชาเทพเจ้า เพราะคนที่เคารพเกรงกลัวเทพเจ้าย่อมไม่ประกอบกรรมชั่วโดยง่าย

ข้อสังเกต

แม้ว่าในเบื้องต้นโปรแทกอร์สจะบอกว่า ไม่มีมาตรการตัดสินความจริงใดๆ เป็นเครื่องชี้ขาดว่า ทัศนะหนึ่งเป็นจริงกว่าทัศนะอื่น แต่ในตอนท้ายโปรแทกอร์สกลับตั้งมาตรการตัดสินข้อขึ้นมามาก มาตรการอันนั้นคือความมีประโยชน์ เพราะโปรแทกอร์สยอมรับว่า ทัศนะหนึ่งดีกว่าทัศนะอื่นก็เพราะมีประโยชน์มากกว่า ดังนั้นโปรแทกอร์สจึงไม่เชื่อตรงต่อทัศนะของท่านที่ว่า “มนุษย์เป็นเครื่องวัดสรรพสิ่ง” ท่านได้ตั้งมาตรการข้อลงไประหว่าง “ความมีประโยชน์เป็นเครื่องวัดสรรพสิ่ง” นี่คือการสับสนในปรัชญาของโปรแทกอร์ส

ท่าทีที่โปรแทกอร์สมีต่อปัญหาเรื่องการบูชาเทพเจ้าเป็นเรื่องน่าสนใจไม่น้อย แม้ว่าท่านไม่อาจจะพิสูจน์การมีอยู่ของเทพเจ้า แต่ท่านก็ยังเห็นว่าควรบูชาเทพเจ้า ทัศนะเช่นนี้คล้ายกับทัศนะของคนรุ่นใหม่ในสมัยปัจจุบัน ด้วยอิทธิพลของวิทยาศาสตร์ คนรุ่นใหม่บางกลุ่มเริ่มตั้งคำถามถึงความมีอยู่ของพระเจ้า เริ่มสงสัยเรื่องนรกสวรรค์ พวกเขาไม่อาจเชื่อสิ่งเหล่านี้ได้อย่างสนิทใจ แต่กระนั้นพวกเขาก็ยังบูชาพระเจ้า ยังละชั่วกลัวบาป เหตุผลก็คือ พวกเขาต้องการเป็น ‘คนดี’ ในสังคม ไม่ต้องการให้ถูกตราหน้าว่า ‘นอกรีต’ ยิ่งไปกว่านั้น พวกเขายังเห็นว่า ทำตามบทบัญญัติทางศาสนาก็ไม่

หนักแรงอะไร หากพระเจ้าหรือนรกสวรรค์ไม่มีจริง พวกเขาไม่ขาดทุน แต่ถ้ามีจริง พวกเขาจะได้กำไร นี่คือการนับถือศาสนาแบบประโยชน์นิยม

บทสรุป

ใจความสำคัญของปรัชญาโปรแทกอร์สอยู่ที่ว่า ไม่มีมาตรการใดๆ เป็นเครื่องตัดสินความจริงและความดี การตัดสินว่าอะไรจริงอะไรดีขึ้นอยู่กับทัศนะส่วนตัวของแต่ละคน โซฟิสต์รุ่นหลังๆ ได้พัฒนาแนวคิดของโปรแทกอร์สออกไป โพลุสและธราซึมาตุสกล่าวว่า ความดีและความยุติธรรมไม่มีจริง กฎหมายคือเครื่องมือที่คนอ่อนแอสร้างขึ้นมากควบคุมคนแข็งแรง แท้ที่จริงกฎหมายคืออำนาจ ใครมีอำนาจพอที่จะฝ่าฝืนกฎหมายโดยไม่ถูกลงโทษ เขาก็มีสิทธิฝ่าฝืน โซฟิสต์เป็นพวกแรกที่สอนว่าอำนาจคือธรรม

แน่นอนว่าคำสอนของโซฟิสต์ที่พัฒนาออกไปในรูปนี้ ย่อมจะป้อนทำลายศาสนา ศีลธรรม และประเพณีของชาวกรีก เหตุนี้ นักปรัชญาคนสำคัญอย่างโสกราตีสและพลาโต จึงเผยแพร่ปรัชญาที่หักล้างแนวความคิดของพวกโซฟิสต์ พลาโตได้เขียนหนังสือโจมตีถากถางโซฟิสต์อย่างหนัก คนยุคหลังส่วนมากเชื่อพลาโต และมองเห็นโซฟิสต์เป็นนักปรัชญาจอมปลอมหรือคนตลบตะแลง จนกระทั่งราวปี พ.ศ.2473 จึงมีกลุ่มนักปรัชญาธรรมะกึกก้องศักดิ์ศรีให้กับโซฟิสต์ คาร์ล ปอปเปอร์ (Karl Popper) ยกย่องโซฟิสต์เป็น “ยุคคนที่ยิ่งใหญ่ (The Great Generation)”⁸ ความสำคัญของพวกโซฟิสต์เริ่มเป็นที่ยอมรับในฐานะที่เป็นพวกแรกที่สนใจวิชาไวยากรณ์ ศิลปะการประพันธ์ ดนตรี และเป็นผู้ริเริ่มการศึกษาวิชาวาทิลป์

บทที่ 11

โสคราติส

โสคราติส

โสคราติสเป็นบุคคลที่อุทิศชีวิตเพื่อการแสวงหาความรู้ทางปรัชญา นิยมการอภิปรายหรือสนทนาประเด็นปัญหาทางปรัชญา และในที่สุดต้องยอมสละชีวิตเพื่อยืนยันอุดมการณ์ทางปรัชญาของตน บุคลิกภาพของโสคราติสสองอาจกล่าวหาอย่างยั้ง จึงเป็นนักปรัชญาตัวอย่างที่สร้างแรงบันดาลใจให้กับศิษยานุศิษย์และนักปรัชญารุ่นหลังได้เป็นอย่างดี

ข้อมูลเกี่ยวกับชีวประวัติและปรัชญาของโสคราติสตกทอดมาถึงยุคปัจจุบันก็เพราะบทสนทนาที่พลาโตได้เขียนเอาไว้ โดยกำหนดให้โสคราติสเป็นตัวเอกนำการสนทนา บางครั้งนักศึกษารัษฎาจะประสบความยุ่งยากในการแยกแยะระหว่างโสคราติสที่เป็นบุคคลจริงในประวัติศาสตร์กับโสคราติสที่เป็นเพียงตัวละครเอกของพลาโต อย่างไรก็ตาม นักวิชาการยุคปัจจุบันได้แบ่งงานนิพนธ์ของพลาโตออกเป็นระยะต่าง ๆ แล้วกำหนดว่างานนิพนธ์ระยะแรกและระยะกลางได้บันทึกชีวประวัติและปรัชญาของโสคราติสได้ใกล้เคียงความจริงมากกว่างานนิพนธ์ระยะหลังที่พลาโตถ่ายทอดปรัชญาของตนผ่านการสนทนาของโสคราติส

โดยการศึกษาข้อมูลจากบทสนทนาของพลาโตระยะแรกและระยะกลาง เราทราบรายละเอียดชีวประวัติและปรัชญาของโสคราติสดังต่อไปนี้

ชีวประวัติ

โสกราตีส (Socrates พ.ศ.73-144) เกิดที่กรุงเอเธนส์ บิดาชื่อ โซโฟนิสคัส (Sophroniscus) เป็นช่างแกะสลัก มารดาชื่อเฟนารีเต (Phaenarete) เป็นหมอดำแยะ โสกราตีสเรียนวิชาแกะสลักจากบิดา และประกอบอาชีพเจริญรอยตามบิดาอยู่ไม่นานก็เลิกเสีย ต่อมาเมื่อ เอเธนส์ประกาศสงครามซึ่งความเป็นใหญ่กับสปาร์ตา^๑ โสกราตีสสมัครเป็นทหารไปรบในกองทัพเอเธนส์ถึง 3 ครั้ง โสกราตีสเป็นทหารที่ทรหดอดทนมาก ขณะที่อากาศหนาวจัดจนน้ำค้างแข็ง ท่านสามารถเดินเท้าเปล่าไปบนหิมะต่างๆ ที่สวมเสื้อผ้าบางๆ ในการออกรบครั้งแรกที่โปติเดอา (Potidaea) โสกราตีสได้ช่วยชีวิตอัซซิเบียเดส (Asciades) เอาไว้

รูปร่างภายนอกของโสกราตีสไม่มีเสน่ห์ต้องใจผู้แรกพบแต่อย่างใด ท่านเป็นคนอ้วนเตี้ย มีริมฝีปากหนา นัยน์ตาพอง จมูกหักและเชิด พอแก่ตัวลงศีรษะก็ล้าน แถมมีหนวดเครารุงรัง โสกราตีสชอบเดินเท้าเปล่า เสื้อผ้าที่สวมใส่ก็เก่าชอมช่อเหมือนไม่เคยถูกนํ้าคงเป็นเพราะมีบุคลิกภายนอกอย่างนี้เอง โสกราตีสจึงครองความเป็นโสดมาจนอายุเกือบ 50 ปีจึงได้แต่งงานกับขานธิปปี (Xanthippe) มีบุตรด้วยกัน 3 คน ภรรยาของท่านเป็นที่รู้กันทั่วไปว่าปากร้าย ครั้งหนึ่งแอนติสเทเนส (Antisthenes) ถามโสกราตีสว่า เมื่อท่านเองก็มีความเห็นว่าสตรีมีศักยภาพในการเรียนรู้ไม่แพ้บุรุษ ในนท่านจึงไม่อบรมภรรยาตัวเองเสียบ้าง โสกราตีสตอบว่า นายสารถีฝึกม้า เมื่อประสงค์จะฝึกฝนตนเองย่อมยินดีปราบม้าพยศยิ่งกว่าปราบม้าเชื่องฉันทใด โสกราตีสก็อุปมานั้นนั่น คือตนเองมีความทะเยอทะยานในอันที่จะฝึกคนทุกประเภท จึงเลือกแต่งงานกับขานธิปปี เพราะมีวิจารณ์ว่า หากฝึกผู้หญิงคนนี้สำเร็จแล้ว ก็ไม่มีใครในโลกที่ท่านไม่สามารถฝึกได้¹⁰

โสกราตีสไม่ได้ประกอบการทำงานอะไรเพื่อหารายได้จุนเจือครอบครัว ยิ่งแก่ตัวลงท่านก็ยิ่งยากจน งานประจำวันของท่านคือพบปะประชาชน ทุกๆ เช้าโสกราตีสจะออกไปตามท้องตลาดหรือย่านชุมชน แล้วตั้งวงสนทนาขึ้นที่นั่น ท่านสนทนากับคนทุกประเภทในทุกเรื่อง เป็นต้นว่า การเมือง ศาสนา การแต่งงาน ความรัก และศีลธรรม โสกราตีสชอบโต้ว่าทักกับผู้อ้างตัวเป็นปราชญ์ทั้งหลาย ท่านได้มีโอกาสสนทนากับโซฟิสต์ผู้มีชื่อเสียงอย่างโปรแทกอร์ส กอร์จิอัสและโปรติคัส ในการสนทนาแต่ละครั้ง โสกราตีสพูดเป็นพระเอกอยู่ตลอดเวลา ท่านเชี่ยวชาญในการต้อนคู่สนทนาไปจนมุมจนคำพูด เทคนิคการสนทนาของท่านมีชื่อว่า “วิธีการของโสกราตีส” (Socratic Method) เหตุนี้โสกราตีสจึงเป็นนักพูดขวัญใจของเด็กหนุ่มชาวเอเธนส์ ท่านไปพูดที่ไหน เด็กหนุ่มๆ จะตามไปฟังที่นั่นหลายคนฝากตัวเป็นศิษย์ของโสกราตีส ซึ่งท่านก็ถ่ายทอดความรู้ให้โดยไม่เรียกเก็บค่าเล่าเรียนอย่างพวกโซฟิสต์กระทำกัน ศิษย์เอกของโสกราตีสคือพลาโต (Plato) และศิษย์อีกคนหนึ่งผู้มีส่วนนำความเดือดร้อนมาสู่โสกราตีส มีชื่อว่าครีเตียส (Critias) บุคคลผู้นี้ได้เป็นผู้นำรัฐบาลชุดสามสิบทรราช (Thirty Tyrants) ซึ่งขึ้นครองอำนาจรัฐภายหลังเอเธนส์แพ้สงครามแก่สปาร์ตา รัฐบาลชุดนี้ไม่ได้รับความนิยม จึงถูกโค่นล้มภายในเวลาเพียงปีเดียว

ในบั้นปลายชีวิต โสกราตีสพบกับความยุ่งยากเช่นเดียวกับอานักซาโกรัสนักปรัชญาคนแรกของเอเธนส์ สาเหตุสำคัญนั้นเนื่องมาจากว่า ภายหลังที่รัฐบาลทรราชถูกโค่นล้ม รัฐบาลประชาธิปไตยกลับคืนสู่อำนาจโดยความเห็นชอบจากสปาร์ตา ผู้มีอำนาจในรัฐบาลชุดใหม่ไม่อาจปฏิบัติการล้างแค้นเอาภัยกับคณะสามสิบทรราชโดยตรง เพราะได้มีการออกกฎหมายนิรโทษกรรมให้กับบุคคลเหล่านั้นเสียแล้ว ดังนั้นเป้าแห่งความประสงค์ร้ายจึงเบนไปที่กลุ่มบุคคลผู้เคยสนับสนุนคณะทรราช หรือแสดงตัวเป็นปฏิปักษ์กับประชาธิปไตย

เนื่องจากคริสเตียนผู้นำคณะทรราชเคยเป็นศิษย์ของโสคราติส และเนื่องจากโสคราติสคัดค้านประชาธิปไตยอันไร้สติของเอเธนส์ ประกอบกับโสคราติสเองได้สร้างศัตรูไว้มากมาย เหตุนี้เองโสคราติสจึงต้องรับเคราะห์จากการปฏิบัติการจองเวรของนักการเมือง ท่านถูกนำตัวขึ้นศาลเมื่ออายุได้ 70 ปี ผู้เป็นโจทก์ฟ้องท่านเป็นเพียงหุ่นเชิดของนักการเมืองผู้มีอำนาจ

นักการเมืองฝ่ายประชาธิปไตยชื่อนีดูล นักกรีซชื่อเมเลตุส และนักพูดชื่อโลคอน ได้ร่วมกันเป็นโจทก์ฟ้องโสคราติสด้วยข้อกล่าวหาว่า

- 1) โสคราติสไม่นับถือเทพเจ้าประจำชาติ
- 2) โสคราติสสร้างเทพเจ้าองค์ใหม่ขึ้นแทน และ
- 3) โสคราติสหม่อมมาจิตใจเยาวชน

ศาลของเอเธนส์ในยุคนั้นน่าจะเรียกว่า “ศาลประชาชน” เพราะมีผู้พิพากษาถึง 500 ท่าน ผู้พิพากษาเหล่านี้ได้รับคัดเลือกเป็นตัวแทนจากกลุ่มอาชีพต่างๆ เมื่อศาลมีผู้พิพากษาจำนวนมากอย่างนี้ การตัดสินคดีจึงต้องอาศัยการลงคะแนนเสียงของผู้พิพากษา โจทก์หรือจำเลยผู้ได้รับเสียงสนับสนุนข้างมากจะเป็นฝ่ายชนะคดี เหตุฉะนั้นโจทก์และจำเลยจะต้องพยายามสุดเหวี่ยงในการพูดโน้มน้าวจิตของคณะผู้พิพากษา โจทก์และจำเลยจะต้องพูดเอง เพราะสมัยนั้นยังไม่มีทนายความช่วยว่าความแทน

คำให้การของโสคราติส

หลังจากฝ่ายโจทก์แจ้งข้อกล่าวหาต่อศาลแล้ว โสคราติสได้กล่าวคำให้การต่อศาล ซึ่งพลาโตบันทึกไว้ในบทสนทนาชื่ออะพอโลจี (Apology) ต่อไปนี้คือใจความสำคัญของคำให้การ

โสคราติสแถลงต่อศาลว่า ข้อกล่าวหาทั้งสามข้อนั้นไม่ใช่เรื่อง

ใหม่สำหรับท่าน เพราะท่านถูกกล่าวหานอกศาลมานานแล้ว ตั้งแต่ท่านผู้พิพากษาหลายท่านยังเป็นเด็กอยู่ คนที่ใส่ร้ายโสกราตีสมีชื่อว่าอาริสโตฟาเนส (Aristophanes) ผู้แต่งบทละครที่สนุกสนานเรื่องเมฆ (The Clouds) ซึ่งเปิดฉากว่า “คนฉลาดคนหนึ่งมีนามว่าโสกราตีส เป็นคนคิดค้นถึงสวรรค์เบื้องบน และสืบค้นลงพื้นพิภพภายใต้ ทั้งแปลงเรื่องเลวร้ายให้ดูเป็นเรื่องดี” อาริสโตฟาเนสบันทึกเรื่องราวโสกราตีสคือเจ้าสำนักโซฟิสต์ผู้ชั่วร้ายที่เด็กหนุ่มเฒ่าเข้าใกล้แล้วจะเสียคนตามไปด้วย สาเหตุที่ท่านมีศัตรูอย่างอาริสโตฟาเนสคอยจ้องทำลายชื่อเสียงเช่นนั้นเนื่องมาจากว่า...

ครั้งหนึ่ง ศิษย์ของโสกราตีสชื่อเคเรฟอน (Chaerephon) ได้บังอาจถามเทพเจ้าอะพอลโลที่วิหารเดลฟี (Delphi) ผ่านคนทรงว่ามีใครบ้างไหมที่ฉลาดกว่าโสกราตีส ก็ได้คำตอบจากเทพเจ้าที่พูดผ่านคนทรงว่า ไม่มีใครฉลาดกว่าโสกราตีส เมื่อข่าวนี้เข้าหูโสกราตีส ท่านสงสัยว่าจะเป็นไปได้อย่างไรที่ท่านจะเป็นคนฉลาดที่สุด เพราะท่านรู้ตัวว่าท่านไม่รู้อะไรเท่าไรนัก แต่ครั้งจะปฏิเสธคำพยากรณ์ของเทพเจ้าก็ไม่ได้ เพราะว่าเทพเจ้าคงไม่กล่าวเท็จ เพื่อพิสูจน์คำพยากรณ์ของเทพเจ้า โสกราตีสจึงไปพบปะสนทนากับคนที่ฉลาดมากของเอเธนส์ ท่านเลือกทดสอบกับนักการเมืองเป็นอันดับแรก นักการเมืองคนนั้นได้ชื่อว่าฉลาด และเขาก็ภาคภูมิใจในความฉลาดของตัวเอง เมื่อโสกราตีสได้สนทนากับเขา ท่านพบว่าเขาไม่ได้ฉลาดอย่างที่คิด ท่านจึงชี้ให้เขาเห็นความโง่เขลาของเขาเอง นักการเมืองคนนั้นไม่พอใจและเกลียดชังโสกราตีส ต่อจากนั้นโสกราตีสได้ไปสนทนากับนักกวีและช่างฝีมือ ผลออกมาในรูปเดิม คือคนเหล่านั้นไม่ฉลาด แต่หลงคิดว่าตัวเองฉลาด โสกราตีสเริ่มเข้าใจว่า ที่เทพเจ้าพยากรณ์ว่าโสกราตีสฉลาดที่สุดนั้นหมายถึงว่า เมื่อโสกราตีสไม่รู้เรื่องใด ท่านก็รู้ตัวดีว่าท่านไม่รู้เรื่องนั้น และพยายามศึกษาหาความรู้ในเรื่องนั้น ดังนั้นแสดงว่าโสกราตีสยังฉลาดอยู่บ้าง เพราะท่านฉลาดพอจะค้นพบ

ความไม่รู้ของตน คนเหล่านี้นเป็นคนโง่สมบูรณ์แบบ เพราะพวกเขาโง่เขลาและก็ยังไม่ได้รู้ถึงความโง่เขลาของตนเอง จากเรื่องนี้โสคราตีสจึงได้คำตอบว่า “หนึ่งเดียวที่ข้าพเจ้ารู้ คือรู้ว่าข้าพเจ้าไม่รู้อะไร”

นอกจากโสคราตีสจะเพาะศัตรูไว้จำนวนมากเพราะการไปเปิดโปงความโง่เขลาของปัญญาชนทั้งหลายแล้ว เด็กหนุ่มผู้ดีกรีกยังช่วยกันสร้างศัตรูให้กับโสคราตีส ทั้งนี้เพราะเด็กหนุ่มนิยมชมชอบกับวิธีการของโสคราตีส จึงเที่ยวได้ไล่เบียดเบียนเอากับท่านผู้อื่นๆ อย่างสนุกสนาน ยิ่งบรรดาท่านผู้รู้จอมปลอมถูกปลดหน้ากากได้มากคนเท่าใด ศัตรูของโสคราตีสยิ่งเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น และศัตรูเหล่านั้นก็ตอบโต้โสคราตีสด้วยการแพร่ข่าวลือใส่ร้ายท่าน

เมื่ออารัมภบทมาอย่างยืดเยื้อแล้ว โสคราตีสเริ่มแก้อีกกล่าวหาที่ว่าท่านมอมเมาจิตใจเยาวชน ท่านถามเมเลตุสว่า ใครคือผู้อบรมจิตใจเยาวชน เมเลตุสตอบว่า ท่านผู้พิพากษาที่นั่งอยู่ในศาลนี้ทุกท่าน โสคราตีสซักเมเลตุสต่อไปจนในที่สุดฝ่ายหลังเปลี่ยนคำพูดว่า ชาวเอเธนส์ทุกคนยกเว้นโสคราตีส เป็นผู้อบรมจิตใจเยาวชน ถึงตอนนี้โสคราตีสได้แสดงความยินดีต่อชาวเอเธนส์แล้วกล่าวว่า การอยู่ร่วมกับคนดีประเสริฐกว่าการอยู่ร่วมกับคนเลว ตัวท่านเองคงไม่โง่ถึงขนาดทำเพื่อนร่วมชาติให้เสียคนโดยเจตนา แต่ถ้าท่านได้ทำไปด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์แล้ว เมเลตุสควรจะเตือนท่าน ไม่น่าจะต้องฟ้องให้ศาลลงโทษกัน

ต่อข้อกล่าวหาว่าท่านปฏิเสธเทพเจ้าประจำชาติและสร้างเทพเจ้าขึ้นใหม่ โสคราตีสถามเมเลตุสให้อธิบายความหมายของข้อกล่าวหา นั้น เมเลตุสอธิบายว่า หมายถึงโสคราตีสกล่าวว่า พระอาทิตย์คือก้อนหินและพระจันทร์คือก้อนดิน" ซึ่งบ่งชี้ว่าโสคราตีสไม่นับถือเทพเจ้าใดๆ เลย โสคราตีสแย้งว่า เมเลตุสคงเข้าใจว่าตัวเองกำลังฟ้องอานักซาโกรัส เพราะนั่นเป็นคำพูดของอานักซาโกรัส ยิ่งไปกว่านั้น การที่เมเลตุสกล่าวว่า “โสคราตีสไม่นับถือเทพเจ้าใดๆ เลย”

นี่ เป็นการขัดแย้งกับข้อกล่าวหาสองข้อแรก ดังนั้นโสคราตีสจึงผ่านไปพูดเรื่องอื่น เพราะถือว่าข้อกล่าวหาที่ขัดแย้งกันเองนั้นเป็นเรื่องฟังไม่ขึ้น

ในตอนสุดท้าย โสคราตีสได้กล่าวว่า ท่านได้รับบัญชาจากเทพเจ้าให้ทำหน้าที่ของนักปรัชญาผู้แสวงหาสัจธรรม ท่านจะไม่ยอมละทิ้งหน้าที่นี้ แม้ตัวจะตายก็ยอมพลีชีพ หากมีใครมาเสนอจะไถ่ชีวิตท่าน เพียงแต่ท่านจะต้องเลิกขบคิดปรัชญา ท่านจะตอบว่า “ประชาชนชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าเคารพและรักท่าน แต่ข้าพเจ้าขอเชื่อฟังเทพเจ้ายิ่งกว่าท่าน และตราบเท่าที่ข้าพเจ้ายังมีชีวิตและพละกำลัง ข้าพเจ้าจะไม่ยอมหยุดปฏิบัติและสอนปรัชญา...เพราะข้าพเจ้ารู้ว่านี่เป็นพระบัญชาจากเทพเจ้า ทั้งข้าพเจ้าก็เชื่อว่าในนครรัฐนี้ยังไม่เคยมีคุณความดีอะไรที่ยิ่งใหญ่กว่าการรับใช้เทพเจ้าของข้าพเจ้า”

ต้องโทษประหาร

จบคำให้การของโสคราตีส คณะผู้พิพากษาออกเสียงตัดสินคดีผู้พิพากษาที่เห็นว่าโสคราตีสมีความผิดมีจำนวน 280 ท่าน ส่วนผู้ที่เห็นว่าโสคราตีสบริสุทธิ์มีจำนวน 220 ท่าน โสคราตีสแพ้คดีจึงต้องได้รับการลงโทษ กฎหมายเอเธนส์บัญญัติให้โจทก์เป็นคนแรกที่มีสิทธิ์เสนอบทลงโทษจำเลย จากนั้นจำเลยมีสิทธิ์เสนอให้ลงโทษตัวเองในสถานเบากว่า คณะผู้พิพากษาจะออกเสียงอีกครั้งว่า จะเลือกบทลงโทษตามข้อเสนอของฝ่ายโจทก์หรือฝ่ายจำเลย ในคดีโสคราตีสนี้ โจทก์เสนอโทษประหาร ตอนแรกโสคราตีสไม่ยอมเสนอโทษตัวเอง เพราะท่านเห็นว่าท่านไม่ผิด การเสนอให้ลงโทษตัวเองเท่ากับยอมรับว่าตัวผิด โสคราตีสกล่าวว่า ท่านได้สร้างคุณประโยชน์แก่กรุงเอเธนส์เป็นอนันต์ ดังนั้นท่านควรได้รับเกียรติ

ให้ทานอาหารฟรีที่ปริตานิอุม (Prytaneum) ซึ่งเป็นเกียรติยศที่ทางรัฐบาลมอบให้แก่นักกีฬาผู้ชนะเลิศในการแข่งขันกีฬาโอลิมปิกหรือแก่ผู้ทำคุณประโยชน์แก่นครรัฐ แต่เมื่อกฎหมายระบุให้ฝ่ายจำเลยต้องกำหนดโทษตนเอง โสคราตีสเสนอศาลให้ลงโทษปรับ โดยบอกว่าเพื่อนๆ ของท่านมีเงินพอจะจ่ายเป็นค่าปรับได้ 30 มินา¹² นี่เป็นโทษที่เบาเกินไป คณะผู้พิพากษารัฐก็ไม่พอใจ จึงออกเสียงให้ประหารชีวิตโสคราตีสด้วยคะแนนเสียงท่วมท้น คือ 360 เสียงต่อ 140 เสียง

โสคราตีสถูกคุมขังรอการประหารชีวิตอยู่ 1 เดือน ทั้งนี้เพราะหนึ่งวันก่อนหน้าการพิจารณาคดีของโสคราตีส ชาวเอเธนส์ได้ส่งเรือไปที่เกาะเดลอส (Delos) เพื่อร่วมพิธีบูชาเทพอะพอลโล ในระหว่างเวลาที่เรือเรียกกลับกรุงเอเธนส์นี้ ประชาชนพากันปฏิบัติศาสนกิจอย่างเคร่งครัด การประหารชีวิตนักโทษจะมีขึ้นไม่ได้จนกว่าเรือจะกลับมา ดังนั้นโสคราตีสจึงมีเวลามากพอที่จะคิดวางแผนหลบหนี ซึ่งเป็นเรื่องที่ทำได้ไม่ยากในกรุงเอเธนส์ อานักซาโกรัสยังเคยหลบหนีไปแล้วด้วยความช่วยเหลือของเปริคลีส เพื่อนๆ ได้มาชักชวนให้โสคราตีสหลบหนีเหมือนกัน แต่โสคราตีสปฏิเสธความหวังดีของพวกเขาเสีย ท่านให้เหตุผลว่า การหลบหนีจากความตายเป็นความขลาด นอกจากนี้ท่านเองต้องการปฏิบัติตามกฎหมาย เมื่อกฎหมายสั่งให้ท่านตาย ท่านก็ต้องตาย

ฉากสุดท้ายในชีวิตของโสคราตีสได้รับการบันทึกไว้โดยละเอียดในบทสนทนาของพลาโตชื่อ เฟโด (Phaedo) ในเช้าของวันประหารเพื่อนและศิษย์ได้ไปพบโสคราตีส ณ ที่คุมขังเป็นครั้งสุดท้าย โสคราตีสลาลับบุตรและภรรยาของท่านแล้วก็นั่งสนทนากับเพื่อนและศิษย์ทั้งหลายด้วยอาการปกติ เมื่อมีผู้ถามว่าทำไมท่านจึงไม่กลัวความตาย ท่านตอบว่า เพราะท่านเชื่อว่าวิญญาณของคนเราเป็นอมตะ ถ้าท่านตาย วิญญาณของท่านจะกลับสู่สรวงสวรรค์ ยิ่งไปกว่านั้นท่านไม่กลัวความตาย เพราะท่านเป็นนักปรัชญา โสคราตีสอธิบาย

ว่า นักปรัชญาคือผู้แสวงหาความรู้ที่สมบูรณ์ แต่นักปรัชญาไม่มีวันเข้าถึงความรู้ที่สมบูรณ์ถ้าหากเขายังมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ เพราะวิญญาณของเขาถูกคุมขังอยู่ในร่างกายจึงขาดอิสรภาพในอันเข้าถึงสังขาร การประสบความตายคือการได้ปลดปล่อยวิญญาณจากเครื่องพันธนาการ เมื่อนั้นวิญญาณจะเข้าถึงความรู้ที่สมบูรณ์ นักปรัชญาผู้แสวงหาความรู้ที่สมบูรณ์จึงไม่กลัวความตาย

เพื่อนและศิษย์ได้สนทนาปัญหาเรื่องอมตภาพของวิญญาณกับโสกราตีสอยู่จนเย็น เมื่อพระอาทิตย์ใกล้จะลับขอบฟ้า โสกราตีสได้บอกให้ผู้คุมนำยาพิษมาให้ท่าน เพื่อนและศิษย์ขอร้องว่า ขอให้พระอาทิตย์ลับเหลี่ยมเขาก่อนจึงค่อยดื่มยาพิษ แต่โสกราตีสบอกปฏิเสธว่า ท่านไม่คิดจะประวิงเวลาตาย เพราะเชื่อว่าจะได้ทำอะไรขึ้นมา พอผู้คุมส่งถ้วยยาพิษให้ โสกราตีสยกขึ้นดื่มด้วยสีหน้าเบิกบาน ถึงตอนนี้เพื่อนและศิษย์หักห้ามความเศร้าใจไว้ไม่ได้พากันร้องไห้ออกมา โสกราตีสจึงตวาดให้หยุด พวกเขาพากันเช็ดน้ำตาด้วยความละอายใจ โสกราตีสเดินไปเดินมาจนรู้สึกว่ายกขาไม่ขึ้นจึงเอนกายลงนอน ท่านพูดกับเพื่อนที่ชื่อครีโตว่า “ครีโต เรายังไม่ได้เอาไก่อไปให้เฮสคิวลาปิอุส ท่านจงจัดการ อย่าลืมนะ” และนั่นก็เป็นปัจฉิมวาตะของโสกราตีส

ปรัชญาของโสกราตีส

การประหารชีวิตโสกราตีสเป็นดราม่าป้อนหนึ่งในหน้าประวัติศาสตร์ของประชาธิปไตยกรีก นี่คือนิทรรศการที่แสดงว่าบางครั้งประชาธิปไตยก็เป็นเผด็จการโดยเสียงข้างมาก ศาลเอเธนส์สั่งประหารโสกราตีสด้วยใจอคติว่า โสกราตีสคือไซฟิस्ट์ที่พวกตนเกลียดแค้น ชาวเอเธนส์ฝ่ายอนุรักษนิยมมีเชื่อว่า ไซฟิस्ट์ได้ทำลายกฎหมาย ประเพณี และ

วัฒนธรรมของเอเธนส์ ตัวอย่างกรณีแห่งความเข้าใจผิดว่าโสคราตีสเป็นโซฟิสต์ปรากฏอยู่ในบทละครที่สนาฏกรรมเรื่อง “เมฆ” ของอาริสโตฟาเนส ซึ่งได้ถูกเผยแพร่ในเอเธนส์ สมัยที่โสคราตีสยังมีชีวิตอยู่ ตัวเอกของละครเรื่องนี้มีชื่อว่า “โสคราตีส” มีบทบาทเป็นเจ้าสำนักโซฟิสต์ผู้ชั่วร้าย นี่เป็นความเข้าใจผิดเพราะความเขลาของชาวเอเธนส์ แท้ที่จริงนั้นโสคราตีสเป็นคนละพวกกับโซฟิสต์ ปรัชญาของโสคราตีสเกิดขึ้นมากเพื่อหักล้างคำสอนของโซฟิสต์โดยตรง

ความคล้ายคลึงกันประการเดียวระหว่างโสคราตีสกับโซฟิสต์ก็คือ ทั้งสองฝ่ายไม่สนใจปรัชญาธรรมชาติที่แพร่หลายอยู่ในสมัยเริ่มต้นของปรัชญากรีก โสคราตีสเห็นว่าความรู้เรื่องปฐมวัตถุของโลกหรือกำเนิดจักรวาลมีประโยชน์น้อยมาก เพราะความรู้เรื่องนี้ไม่ช่วยให้มนุษย์ดำเนินชีวิตได้ถูกต้องมากขึ้นแต่อย่างใด ความรู้ที่นักปรัชญาแสวงหาควรเป็นความรู้เกี่ยวกับมนุษย์และหน้าที่ของมนุษย์ เพราะมนุษย์สามารถนำความรู้เหล่านี้ไปปรับปรุงชีวิตให้ดีขึ้น การค้นคว้าทางปรัชญาของโสคราตีสมีจุดหมายอยู่ที่การปฏิบัติมากกว่าจะสร้างทฤษฎีทางอภิปรัชญา

โซฟิสต์คนสำคัญชื่อโปรแทกอร์สมีคำสอนว่า ไม่มีมาตรการใดๆ เป็นเครื่องตัดสินความจริงและความดี อะไรที่ว่าจะจริงหรือดีเป็นเพียงทัศนะส่วนตัวของปัจเจกบุคคล โปรแทกอร์สปฏิเสธความจริงแบบปรนัยหรือความเป็นจริงสากลที่ทุกคนยอมรับ ต่อคำสอนนี้โสคราตีสแย้งว่า แม้ว่าความรู้เกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายของแต่ละคนจะขัดแย้งกันในบางครั้ง แต่นั่นไม่หมายความว่า จะไม่มีความจริงแบบปรนัยที่ทุกคนยอมรับร่วมกัน ความเป็นจริงสากลมีอยู่ แต่โซฟิสต์ค้นไม่พบ เพราะว่าโซฟิสต์ยอมรับเพียงสัญชาตญาณ (Perception) ว่าเป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้ แต่สัญชาตญาณให้ความรู้อย่างจำกัด โซฟิสต์จึงไม่อาจเข้าถึงความรู้แท้ได้โดยอาศัยสัญชาตญาณ โสคราตีสมีทัศนะว่าเหตุผล (Reason) เป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้ที่ช่วยให้เราค้นพบ

ความจริงแบบปรนัยหรือมโนภาพของสิ่งทั้งหลาย

ในที่นี้มีศัพท์ปรัชญาที่เราควรทำความเข้าใจให้ดีก่อนจะศึกษาเนื้อหาปรัชญาของโสกราตีส ศัพท์เหล่านั้นคือสัญชาตญาณ (Perception) จินตภาพ (Image) และมโนภาพ (Concept)¹³

สัญชาตญาณได้แก่การรับรู้ที่เกิดจากการกระทบระหว่างประสาทสัมผัส (Senses) ทั้งห้า คือ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง¹⁴ กับภายนอก คือ ภาพ เสียง กลิ่น รส และสิ่งสัมผัส สัญชาตญาณจึงเป็นความรู้ระดับผัสสะ ดังนั้นความรู้ในระดับสัญชาตญาณจึงเป็นการรู้จักสิ่งเฉพาะที่ช่วยให้เราสามารถระบุชัดลงไปว่า เรากำลังเห็นสิ่งนี้ได้ยินเสียงนั้น หรือกำลังลิ้มรสหวานเป็นต้น

จินตภาพคือภาพของสิ่งเฉพาะที่ปรากฏในใจ ขอบิบายโดยยกตัวอย่างประกอบว่า ในขณะที่มีคนคนหนึ่งกำลังสนทนากับเรา เราเห็นรูปร่างหน้าตาของเขาชัดเจนมาก การเห็นภาพของคนคนหนึ่งที่ปรากฏแก่สายตาของเราเป็นสัญชาตญาณ ที่นี้เราลองหลับตาลง ภาพของเขายังติดตาเราอยู่ แม้จะหลับตาแล้วก็ยังนึกภาพถึงใบหน้าและอากัปกริยาของเขาได้ ภาพของเขาที่เรา“นึกเห็น”ขึ้นมานี้คือจินตภาพ

โปรดสังเกตว่า ทั้งสัญชาตญาณและจินตภาพเป็นความรู้เกี่ยวกับสิ่งเฉพาะเท่านั้น

ยังมีความรู้อีกประเภทหนึ่งที่ไม่เกี่ยวกับสิ่งเฉพาะที่เป็นรูปธรรม ความรู้ชนิดนั้นคือความรู้เกี่ยวกับสิ่งสากล ขอให้สังเกตคำพูดสองประโยคที่ว่า “โสกราตีสเป็นสิ่งที่ต้องตาย” และ “มนุษย์เป็นสิ่งที่ต้องตาย” ผู้พูดประโยคแรกกำลังนึกถึงสิ่งเฉพาะ คือคนคนหนึ่งชื่อโสกราตีส ในขณะที่พูดประโยคนั้นเขามีจินตภาพถึงปัจเจกบุคคล แต่ผู้พูดประโยคหลังไม่ได้กำลังนึกถึงปัจเจกบุคคลผู้ใดคนหนึ่ง คำว่า “มนุษย์” ในประโยคนี้น่าหมายถึงมนุษย์โดยทั่วไป นั่นคือ ผู้พูดกำลังนึกถึง“มนุษย์สากล”ที่รวมเอาลักษณะซึ่งเป็นแก่นของคนทุกชาติทุก

เผ่าพันธุ์ เราเรียกความคิดถึงสิ่งสากลทำนองนี้ว่ามโนภาพ ยังมีตัวอย่างอื่นๆ ของมโนภาพ เช่นในคำพูดที่ว่า “กุหลาบงามย่อมมี หานามเสมอ” และ “ไถ่ถามเพราะชน คนงามเพราะแต่ง” ผู้พูดมีมโนภาพถึงกุหลาบสากล ไถ่สากล และคนสากล ควรคำนึงว่าสัญชาตญาณเป็นการรู้จักสิ่งเฉพาะ เหตุนั้นสัญชาตญาณจึงไม่ช่วยให้รู้จักมโนภาพ เหตุผลเท่านั้นเป็นเครื่องมือช่วยให้ค้นพบมโนภาพ

เนื่องจากโซฟิสต์ยอมรับเฉพาะสัญชาตญาณเท่านั้นว่าเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้¹⁵ ความรู้ในทัศนะของโซฟิสต์จึงเป็นความรู้จักสิ่งเฉพาะ ในทฤษฎีนี้ความจริงสากลจึงไม่มี เมื่อปฏิเสธความจริงสากลก็เท่ากับปฏิเสธมาตรการสากลสำหรับตัดสินความจริง สัญชาตญาณไม่ใช่มาตรการที่น่าไว้วางใจแต่อย่างใด เพราะสัญชาตญาณอาจลวงเราได้ ภาพที่เห็นกลายเป็นภาพลวงตาอยู่บ่อยๆ ยิ่งไปกว่านั้น สัญชาตญาณของแต่ละคนยังให้ข้อมูลที่แตกต่างกัน ภาพที่คนหนึ่งเห็นว่างาม แต่อีกคนจะเห็นว่าไม่งาม อากาศที่เย็นสบายสำหรับคนปกติ กลายเป็นอากาศหนาวจัดสำหรับคนจับไข้ อาหารรสจืดสำหรับคนหนึ่ง อาจจะเป็นรสเผ็ดสำหรับคนอื่น สัญชาตญาณให้ความรู้ที่ไม่ค่อยจะลงรอยกันอย่างนี้ เจ้าของสัญชาตญาณรู้สึกอย่างไร คนอื่นก็ต้องอนุมานไปตามนั้น เมื่อเขาบอกว่า คนรักของเขาสวยมาก ใครจะคัดค้านได้อย่างไร การที่เขาบอกว่าสวยเพราะสวยตามสัญชาตญาณของเขา ความสวยจึงเป็นทัศนะส่วนตัว โซฟิสต์มีทิวทัศน์นี้จึงสรุปว่า ความรู้เป็นเพียงทัศนะอัตนัย

ทฤษฎีความรู้ของโสกราตีส

โสกราตีสถือว่าเหตุผลเป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้ ในปรัชญาของโสกราตีส เหตุผลช่วยให้ค้นพบมโนภาพ ความรู้ทุกอย่างจึงเป็น

ความรู้ที่ได้มาจากมโนภาพ¹⁶ เราได้ทราบจากคำอธิบายในตอนต้นว่า มโนภาพคือความรู้จักสิ่งสากล ดังนั้นความรู้ชั้นมโนภาพจึงเป็นความรู้เกี่ยวกับสิ่งสากลที่ทุกคนยอมรับ ที่ใช้คำว่า “ทุกคนยอมรับ” เพราะมนุษย์ทุกคนมีเหตุผล เมื่อทุกคนใช้เหตุผลค้นพบมโนภาพของสิ่งสากลอันใด มโนภาพของสิ่งสากลนั้นย่อมจะตรงกัน สิ่งสากลนั้นจึงเป็นความจริงมาตรฐานที่ทุกคนมีสิทธิ์เข้าถึงได้เหมือนกัน ความรู้จึงไม่ใช่ทัศนะอัตนัย โสกราตีสเห็นว่าความรู้คือการค้นพบความจริงแบบปรนัยหรือการเข้าถึงมโนภาพของสิ่งทั้งหลาย

ปัญหาทางปฏิบัติที่เกิดขึ้นก็คือ ทำอย่างไรเราจึงจะค้นพบมโนภาพของสิ่งทั้งหลาย คำตอบของโสกราตีสมีอยู่ว่า เราจะค้นพบมโนภาพของสิ่งใดได้ก็โดยอาศัยการสร้างคำจำกัดความ (Definition) ของสิ่งนั้น ทั้งนี้เพราะมโนภาพหมายถึงสิ่งเดียวกันกับคำจำกัดความ¹⁷ เมื่อเราต้องการสร้างคำจำกัดความของสิ่งใด นั้นแสดงว่าเรากำลังหาลักษณะสากลของสิ่งนั้น เช่นในการสร้างคำจำกัดความของ“สุนัข” เราจะรวมเอาลักษณะร่วมที่สุนัขทุกตัวทุกประเภทมีเหมือนกันเข้ามาไว้ในคำจำกัดความ แต่เราจะกันลักษณะที่แตกต่างของสุนัขแต่ละตัวออกไปเสีย คำจำกัดความที่ได้มาจะครอบคลุมประเภทของสุนัขทั้งหมด ไม่ว่าสุนัขพันธุ์ไทย พันธุ์ฝรั่งหรือพันธุ์ปักกิ่ง ล้วนแต่เป็น “สุนัข”ตามคำจำกัดความที่เราสร้างขึ้น เหตุฉะนั้นลักษณะสุนัขที่เราบรรยายในคำจำกัดความจึงเป็นลักษณะของสุนัขสากลที่ไม่เจาะจงถึงสุนัขตัวใดตัวหนึ่ง ภาพของสุนัขที่มีอยู่ในใจของเราจึงเป็นมโนภาพ เราจึงกล่าวได้ว่ามโนภาพกับคำจำกัดความเป็นสิ่งเดียวกัน แต่มีข้อแตกต่างกันอยู่อย่างหนึ่ง คือมโนภาพเป็นความรู้จักสิ่งสากลที่ยังอยู่ในใจ แต่คำจำกัดความเป็นการบรรยายลักษณะของสิ่งสากลนั้นออกมาเป็นคำพูด

ในปรัชญาของโสกราตีส ความรู้คือการรู้จักมโนภาพของสิ่งทั้งหลาย¹⁸ เราค้นพบมโนภาพของสิ่งต่างๆ ได้โดยอาศัยกรรมวิธีของ

การสร้างคำจำกัดความ ดังนั้นเมื่อโสกราตีสต้องการความรู้เกี่ยวกับเรื่องใด ท่านจะขอให้คนสร้างคำจำกัดความเกี่ยวกับเรื่องนั้น ท่านจะตั้งปัญหาถามคนทั่วไปว่า คุณธรรมคืออะไร ความยุติธรรมคืออะไร ความงามคืออะไร แล้วท่านเริ่มการสนทนาแบบถาม-ตอบเพื่อหาคำจำกัดความที่ถูกต้องของเรื่องเหล่านั้น โสกราตีสเชื่อว่าทุกคนมีโนภาพเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายอยู่แล้ว ท่านเพียงทำหน้าที่กระตุ้นให้คนอื่นคิดอย่างมีระเบียบและเจียบแหลมพอที่จะจับมโนภาพที่ชัดเจนของสิ่งทั้งหลาย ท่านไม่ได้ยึดเยียดความรู้ใหม่แก่คนอื่น แต่ท่านช่วยคู่สนทนาให้ค้นพบมโนภาพที่ตนเองมีอยู่แล้ว งานของท่านจึงคล้ายกับอาชีพนมดอคำแย ท่านเรียกงานของท่านว่า “การผดุงครรภ์ทางปัญญา (Intellectual Midwifery)”¹⁹ เทคนิคการผดุงครรภ์ของท่านมีชื่อเรียกว่า “วิธีการของโสกราตีส (Socratic Method)”²⁰

วิธีการของโสกราตีส

วิธีการของโสกราตีสคือ ศิลปะการสนทนาที่โสกราตีสใช้ประทับประกองการสนทนาให้ดำเนินไปสู่คำตอบของปัญหาที่กำลังอภิปรายกัน วิธีนี้มีชื่อเรียกโดยทั่วไปว่า “วิภาษวิธี (Dialectic)”²¹ ซึ่งประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 5 ประการ คือ

1. สงสัย (Sceptical)

โสกราตีสเริ่มต้นการสนทนาด้วยการยกย่องคู่สนทนาว่า เป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องที่ท่านเองก็ใคร่รู้ยิ่งพอดี เนื่องจากท่านไม่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้น ท่านจึงขอให้เขาช่วยตอบคำถามของท่านเกี่ยวกับเรื่องนั้น การออกตัวทำนองนี้ถือกันว่าเป็นการถ่อมตัวของนักปรัชญา แต่ได้มีผู้วิจารณ์ว่า นั่นเป็นการเสแสร้งของโสกราตีส (Socratic Irony)

2. สนทนา (Conversational)

จากนั้นโสกราตีสก็เป็นฝ่ายตั้งปัญหาให้คู่สนทนาตอบ การสนทนาจึงมีลักษณะเช่นเดียวกับเทศน์ปฐกษา-วิสันนา คู่สนทนาจะต้องหาคำจำกัดความของหัวข้อที่สนทนากัน โสกราตีสจะวิจารณ์ว่าคำจำกัดความนั้นมีข้อบกพร่องตรงไหนบ้าง อีกฝ่ายหนึ่งจะเสนอคำจำกัดความใหม่ที่ดูรัดกุมกว่า โสกราตีสจะขัดเกลาคำจำกัดความนั้นอีก การสนทนาจะดำเนินไปอย่างนี้ จนกว่าทั้งสองฝ่ายจะได้คำจำกัดความที่น่าพอใจ

3. หาคำจำกัดความ (Definitional)

จุดมุ่งหมายของการสนทนาจึงอยู่ที่การหาคำจำกัดความที่ถูกต้อง โสกราตีสเชื่อว่า ถ้าเราพบคำจำกัดความที่ถูกต้องของสิ่งใด นั่นแสดงว่าเราพบความจริงแท้เกี่ยวกับสิ่งนั้น ซึ่งเป็นอันเดียวกับการค้นพบมโนภาพของสิ่งนั้นนั่นเอง

4. อุปนัย (Inductive)

การสร้างคำจำกัดความจะเริ่มจากสิ่งเฉพาะไปสู่สิ่งสากล เช่นเมื่อหาคำจำกัดความของ“ความดี” โสกราตีสและคู่สนทนาจะพิจารณาตัวอย่างจากความประพฤติชนิดต่างๆ ในสังคม แล้วดึงเอาลักษณะที่เป็น“แก่น”หรือที่เป็นสากลเอามาสร้างเป็นคำนิยาม

5. นิรนัย (Deductive)

คำจำกัดความที่มีผู้เสนอมาจะถูกพิสูจน์โดยการนำไปเป็นมาตรฐานการวัดสิ่งเฉพาะต่างๆ ว่ามีลักษณะร่วมกับลักษณะที่ระบุไว้ในคำจำกัดความนั้นหรือไม่ เช่น ถ้าเราได้คำจำกัดความของ“ความดี”มา เราก็ตรวจสอบดูว่า การทำทานหรือการปราบปรามโจรผู้ร้าย จัดเป็นความดีตามคำจำกัดความที่เราตั้งไว้หรือไม่เพียงใด

จริยศาสตร์

ทฤษฎีความรู้ของโสกราตีสไม่ได้มีไว้เพื่อแสวงหาความรู้มาประดับสติปัญญา สำหรับโสกราตีส ความรู้เป็นฐานรองรับความประพฤติ คนที่มีความรู้ทุกคนจะเป็นคนประพฤติดี ในทำนองกลับกัน คนจะประพฤติดีได้ก็เพราะเขามีความรู้ ดังนั้นความรู้กับความประพฤติดีเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก โสกราตีสกล่าวว่า “ความรู้คือคุณธรรม” (*Knowledge is Virtue*)²² นั่นคือ คนที่รู้ผิดชอบชั่วดี ย่อมจะทำความดี เป็นไปไม่ได้ที่คนรู้ว่าความดีคืออะไรแล้วยังฝืนทำความชั่ว ส่วนที่คนทำความชั่วก็เพราะขาดความรู้ผิดชอบชั่วดี การทำผิดจึงเนื่องมาจากความไม่รู้หรืออวิชชา คนทำผิดเพราะหลงคิดว่าสิ่งที่ตนทำเป็นความดี เขาเห็นผิดเป็นชอบ ถ้าเขาได้รับการแนะนำให้รู้จักความถูกต้องแล้วเขาจะไม่ทำผิดเลย เหตุนั้น โสกราตีสจึงกล่าวว่า “ไม่มีใครทำผิดโดยจงใจ”

ข้อสังเกต

เมื่อศึกษามาถึงตรงนี้ เราจะเห็นได้ว่าปรัชญาของโสกราตีสขัดแย้งอย่างตรงกันข้ามกับคำสอนของนักคิดกลุ่มโซพิสต์อย่างไร แม้โสกราตีสจะประสบผลสำเร็จในการชี้ให้เห็นความจำกัดของทฤษฎีความรู้ที่มีฐานอยู่บนสัญชาตญาณ แต่กระนั้นทฤษฎีความรู้ของโสกราตีสเองก็หนีข้อจำกัดไม่พ้น โสกราตีสให้ความสำคัญแก่เหตุผลเหนือสัญชาตญาณ ท่านเชื่อว่าเราจะเข้าถึงความจริงทุกอย่างโดยไม่อาศัยสัญชาตญาณ ท่านเห็นว่าความเป็นจริงมีอยู่แล้วในคำจำกัดความที่ถูกต้อง ท่านจึงแสวงหาความจริงโดยอาศัยการสร้างคำจำกัดความ ปัญหาเกิดขึ้นว่า เราสามารถค้นพบความจริงทุกอย่างโดยการสร้างคำจำกัดความ

จริงหรือ ถ้านักวิทยาศาสตร์ยังไม่ได้ประดิษฐ์กล้องจุลทรรศน์ จะเป็นไปได้ไหมที่ใครจะค้นพบจุลินทรีย์โดยอาศัยการสร้างคำจำกัดความเพียงอย่างเดียว สัญฐานและเหตุผลมีความสำคัญพอๆ กันในการแสวงหาความรู้ เหตุนี้คานต์ (Kant) จึงกล่าวว่ามโนภาพหรือเหตุผลที่ปราศจากสัญฐานเป็นความว่างเปล่า ส่วนสัญฐานที่ปราศจากมโนภาพเป็นความมืดบอด²³

นอกจากนี้เรายังพบประเด็นสำคัญในจริยศาสตร์ของโสกราตีส เมื่อท่านกล่าวว่า “ความรู้คือคุณธรรม” ท่านเชื่อว่าคนที่รู้จักความถูกต้องจะไม่กระทำความผิด การที่คนทำความผิดเป็นเพราะเขาไม่รู้จักความถูกต้อง แนวความคิดนี้มีส่วนคล้ายกับของท่านพุทธทาสภิกขุผู้กล่าวว่า “คนทำบาปกรรม เพราะขาดสัมมาทิฐิ”²⁴

อาริสโตเติลได้วิจารณ์จริยศาสตร์ของโสกราตีสไว้ว่า คนเราจะไม่ทำความผิดเพราะความไม่รู้จักความถูกต้องเสมอไป บางคนทำผิดทั้งที่รู้อยู่แก่ใจว่าเป็นความผิด เพราะเขาไม่ยับยั้งใจตัวเอง ก็เลสเตนหาหม้อน้ำจนเหนียวโนธรรมสำนึก เขาปล่อยใจให้ทำผิดไปที่ไร่นิกเสียใจภายหลังทุกที บางคนแม้จะรู้ว่าสิ่งที่ตนกระทำขัดกับหลักศีลธรรมที่ตนยึดถือหรือพร่ำสอนคนอื่น เขายังฝืนกระทำลงไปจนมีคำเรียกคนประเภทนี้ว่า “มือถือสาปปากถือศีล” (Hypocrite) นี่คือข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ในสังคม โสกราตีสลึมนึกถึงข้อเท็จจริงอันนี้ ท่านลึมนึกไปว่าคนธรรมดาอย่างมากไปด้วยกิเลสตัณหา จึงมักยอมแพ้แก่ “จิตฝ่ายต่ำ” อยู่บ่อยๆ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะโสกราตีสเอาตัวเองเข้าไปเทียบคนอื่น ท่านเป็นคนมีเหตุผลสูง จึงควบคุมอารมณ์ได้ทุกสถานการณ์ อะไรที่ท่านเห็นว่าถูกต้อง ท่านทำโดยไม่ลังเล ท่านกล้าถึงขนาดยอมให้เขาประหารชีวิต แต่ไม่ยอมทิ้งหลักการของตน ใครกันบ้างที่จะดำเนินชีวิตได้บริสุทธิ์อย่างนี้

บทสรุป

ปรัชญาของโสคราตีสมีอยู่สองส่วนด้วยกันคือ ทฤษฎีความรู้และจริยศาสตร์ คำสอนทางจริยศาสตร์ของโสคราตีสไม่ค่อยมีอิทธิพลต่อแนวความคิดของนักปรัชญายุคต่อมา ทั้งนี้คงเป็นเพราะมีจุดอ่อนตรงที่ท่านเชื่อว่ามนุษย์มีเหตุผลอยู่เหนืออารมณ์หรือความรู้สึกตลอดเวลา แต่ในความเป็นจริงของมนุษย์ทั่วไป เหตุผลยังเป็นทาสของอารมณ์ ความสำคัญในประวัติศาสตร์ของโสคราตีสจึงเนื่องมาจากทฤษฎีความรู้ของท่าน ทฤษฎีมโนภาพของท่านได้รับการพัฒนาจนเป็นทฤษฎีมโนคติโดยพลาโต²⁵ วิธีสร้างคำจำกัดความของท่านก็มีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงต่อการค้นพบตรรกศาสตร์ของอาริสโตเติล²⁶ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาโดยส่วนรวมแล้ว ปรัชญาของโสคราตีสได้ส่งผลกระทบอย่างแรงต่อคำสอนของพวกโซฟิสต์ ต่อมาพลาโตได้ได้กระหน่ำซ้ำลงไปอีก จนคำสอนของโซฟิสต์ที่บอบช้ำอยู่แล้วต้องสูญสิ้นอิทธิพลเหนือชาวกรีกไปในที่สุด

บทที่ 12

พลาโต

๐๐๐๐

ในบรรดานักปรัชญากรีก พลาโตและอาริสโตเติลสำคัญที่สุด ปรัชญาของพลาโตและอาริสโตเติลมีอิทธิพลอย่างมากต่อแนวความคิดของนักปรัชญายุคต่อมา นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยังไม่มีนักปรัชญาอื่นใดเลยผู้มีอิทธิพลทางความคิดเทียบเท่านักปรัชญาสองท่านนี้ และเมื่อเปรียบเทียบระหว่างพลาโตกับอาริสโตเติล ปรากฏว่าพลาโตมีอิทธิพลเหนือนักปรัชญายุคต่อมายิ่งกว่าอาริสโตเติล ทั้งนี้เป็นเพราะพลาโตเป็นอาจารย์ของอาริสโตเติล และเพราะว่าเทววิทยาและปรัชญาคริสต์ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากปรัชญาของพลาโตมากกว่าปรัชญาของอาริสโตเติล นี่เป็นเครื่องแสดงว่าพลาโตเป็นนักปรัชญาที่สำคัญมากที่สุดคนหนึ่งของโลก

ชีวประวัติ

พลาโต (Plato พ.ศ.116-196) มีชื่อเต็มว่า อาริสโตคลีส (Aristocles) เกิดที่กรุงเอเธนส์ในช่วงเวลาที่เอเธนส์กำลังทำสงครามกับสปาร์ตา ตระกูลของพลาโตเป็นตระกูลที่สำคัญมากในเอเธนส์ยุคนั้น บิดาของท่านชื่อว่าอาริสตอน (Ariston) สืบเชื้อสายมาจากพระเจ้าโคดรุส ผู้เป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายของเอเธนส์ มารดาของพลาโตมีชื่อว่าเปริกตีโยเน (Pericteone) เป็นน้องสาวของชาร์มีเดส (Charme-

des) และเป็นลูกพี่ลูกน้องกับครีเตียส (Critias) , เมื่อพลาโตมีอายุได้ 23 ปี ชาร์มีเดสและครีเตียสได้เป็นกำลังสำคัญในการจัดตั้งรัฐบาลชุดสามสิบทรราช (Thirty Tyrants) หลังจากเอเธนส์พ่ายสงครามให้กับสปาร์ตาใน พ.ศ.139

พลาโตสังกัดอยู่ในวงสมาคมของชนชั้นปกครอง ความไม่ผันในวัยหนุ่มของพลาโตจึงอยู่ที่อำนาจทางการเมือง พลาโตอาจได้เป็นนักการเมืองสมใจ ถ้าต่อมาเหตุการณ์ไม่ผันแปรไป และถ้าไม่ได้รู้จักกับโสคราตีส พลาโตคงจะคุ้นเคยกับโสคราตีสตั้งแต่วัยเด็ก เพราะโสคราตีสได้รู้จักคุ้นเคยกับครีเตียสผู้เป็นญาติของพลาโตตั้งแต่ พ.ศ.112 เมื่อโสคราตีสไปเยือนครีเตียส เด็กน้อยพลาโตคงจะได้รู้จักโสคราตีสในเวลานั้น แต่พลาโตได้ฟังปรัชญาจากโสคราตีสเมื่อตนมีอายุได้ 20 ปีแล้ว นับแต่นั้นพลาโตได้ติดตามฟังโสคราตีสเรื่อยมา จนกระทั่งโสคราตีสถูกประหารชีวิตใน พ.ศ.144

เมื่อ พ.ศ.139 สงครามระหว่างเอเธนส์กับสปาร์ตายุติลง โดยสปาร์ตาเป็นฝ่ายมีชัยเหนือเอเธนส์ สงครามครั้งนี้รบกันยืดเยื้อถึง 27 ปี ผลที่ตามมาจากสงครามครั้งนี้ก็คือ รัฐบาลประชาธิปไตยของเอเธนส์ได้สูญเสียอำนาจทางการเมืองให้กับรัฐบาลคณะปี่โดย (Oligarchy) ซึ่งนำโดยชนชั้นสูงอย่างชาร์มีเดสและครีเตียส พลาโตคงได้รับการทาบทามจากญาติของตนให้เข้าร่วมบริหารนครรัฐด้วย แต่พลาโตตัดสินใจรอดูผลงานของรัฐบาลอยู่วงนอก รอดูอยู่ไม่นานนักพลาโตก็ได้เห็นการบริหารงานที่ผิดพลาดของรัฐบาลชุดนี้ มีโสคราตีสคนเดียวเท่านั้นที่กล้าออกปากคัดค้านการใช้อำนาจเผด็จการของรัฐบาลทรราชนี้ และโสคราตีสอาจจะถูกประหารชีวิตถ้ารัฐบาลชุดนี้ไม่ถูกโค่นล้มหลังจากเสวยอำนาจได้ไม่นานนัก

รัฐบาลประชาธิปไตยได้อำนาจปกครองแทนที่รัฐบาลคณะปี่โดยที่ล้มไปครั้งนี้ พลาโตหวังว่าสภาพการณ์ทั่วไปจะดีขึ้น แต่การณกลับกลายเป็นตรงกันข้าม รัฐบาลชุดนี้ได้ใช้อำนาจเผด็จการโดยเสียง

ข้างมาก มีการปฏิบัติการจองเวรกับปรปักษ์ทางการเมืองผู้เคยสนับสนุนรัฐบาลคณะธิปไตย และที่ร้ายที่สุดในทัศนะของพลาโตก็คือ การที่รัฐบาลชุดนี้ผลักดันให้ประชากรชีวิตโสคราติสผู้ที่พลาโตเห็นว่า “เป็นคนมีคุณธรรมมากที่สุดที่ยังมีชีวิตอยู่” ความศรัทธาที่พลาโตเคยให้แก่ระบอบการปกครองของเอเธนส์ได้หมดสิ้นไปนับแต่บัดนั้น คนหนุ่มผู้มีอุดมการณ์สูงอย่างพลาโตได้มองเห็นการเมืองยุคนั้นเป็นเรื่องสกปรก ท่านเห็นว่าช่วงนั้นไม่ใช่เวลาที่เหมาะสำหรับท่านจะยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ท่านจึงรอเวลาที่เหมาะสมอยู่วงนอก รอเวลาที่การเมืองจะสะอาดกว่านั้น แต่สำหรับคนต้อยอย่างพลาโต “เวลาที่เหมาะสม” ไม่เคยมาถึงสักที

เมื่อโสคราติสถูกประหารชีวิต พลาโตมีอายุได้ 28 ปี พลาโตเห็นว่าหากตนขึ้นอยู่กับเอเธนส์ต่อไปก็อาจได้รับเคราะห์กรรมเหมือนกับบริษัทบริหารของรัฐบาลคณะธิปไตยรายอื่นๆ ดังนั้นพลาโตจึงเดินทางไปยังนครรัฐข้างเคียงชื่อเมการา (Megara) ได้พบกับยูคลิดีส (Euclides) ผู้เป็นศิษย์ของโสคราติสด้วยเช่นกัน ที่เมืองเมการานี้ ยูคลิดีสได้ตั้งสำนักปรัชญาขึ้น โดยรวมปรัชญาของโสคราติสเข้ากับปรัชญาของปาร์มินิเดส พลาโตจึงมีโอกาสศึกษาปรัชญาของปาร์มินิเดสอย่างลึกซึ้งจากยูคลิดีส ออกจากเมการา พลาโตได้เดินทางไปที่ไชรีนี อียิปต์ อิตาลี และซิซิลี ที่อิตาลี พลาโตได้ติดต่อกับสำนักปรัชญาพิทาโกรัส และได้ศึกษาปรัชญาสำนักนี้ที่นั่น ส่วนที่ซิซิลี พลาโตได้ไปเยือนราชสำนักของกษัตริย์ดิโอนิซิอุสที่หนึ่ง (Dionysius I) แห่งเมืองซีราคิวส์ (Syracuse) พลาโตได้ผูกมิตรกับดิออน (Dion) ผู้เป็นพระราชบุตรเขยของพระเจ้าดิโอนิซิอุส มิตรภาพครั้งนี้ยังยืนอยู่นาน และเป็นเหตุให้ต่อมาพลาโตต้องกลับไปผจญภัยที่ซิซิลีอีก อย่างไรก็ตาม พลาโตพำนักอยู่ในซิซิลีได้ไม่นานก็ถูกพระเจ้าดิโอนิซิอุสสั่งจับตัวส่งให้นายพลชาวสปาร์ตาคคนหนึ่ง พลาโตถูกนำไปขายในดีลาดาฮาสที่เกาะอีจินา แต่ได้รับการไถ่ตัวเป็นอิสระ

โดยเพื่อนจากไซรีนี รอดพ้นจากการตกเป็นสินค้ำทาสมาแล้ว พลาโตได้เดินทางกลับเอเธนส์หลังจากที่ท่องเที่ยวในต่างแดนติดต่อกันนานถึงสิบปี

ก่อตั้งอะคาเดมี

กลับถึงเอเธนส์แล้วพลาโตไม่คิดจะนำตัวเข้าไปผูกพันกับการเมืองของเอเธนส์แต่อย่างใด ท่านเลือกดำเนินชีวิตอย่างนักปรัชญา ท่านอุทิศตัวให้กับการสร้างคนให้เป็นนักปรัชญาและนักปกครองที่ดี แต่ท่านไม่ได้ออกไปเผยแพร่ปรัชญาตามย่านชุมนุมชนอย่างที่โสกราตีสเคยทำ พลาโตได้ตั้งสำนักศึกษาขึ้นเพื่อให้นักศึกษาแก่เยาวชนกรีก พลาโตตั้งชื่อสำนักแห่งนี้ว่า อะคาเดมี (Academy) ตามชื่อทำเลที่ตั้งซึ่งเป็นบริเวณสวนสาธารณะที่ชาวเมืองสร้างเป็นที่ระลึกแก่วีรบุรุษชื่ออะคาเดมุส (Academus) อะคาเดมีเปิดสอนครั้งแรกใน พ.ศ.156 เมื่อพลาโตมีอายุได้ 40 ปี อะคาเดมีนี้นับเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของกรีก เด็กหนุ่มกรีกผู้ใฝ่การศึกษาไม่ต้องไปขอเรียนกับโซฟิสต์ผู้เร่ร่อนอีกต่อไป พวกเขามุ่งหน้ามาสมัครเรียนที่อะคาเดมี ซึ่งบริการให้นักศึกษาชั้นสูงโดยไม่เรียกเก็บค่าเล่าเรียน

พลาโตไม่ใช่คนแรกที่ตั้งสำนักการศึกษาชั้นสูงขึ้นในเอเธนส์ แต่ที่จริงก่อนหน้านั้นศิษย์คนหนึ่งของโสกราตีสมีชื่อว่า อีโสกราตีส (Eso-crates) ได้เปิดสำนักศึกษาขึ้นแล้วในเอเธนส์ ความแตกต่างระหว่างสำนักทั้งสองนั้นอยู่ตรงที่ว่า สำนักของอีโสกราตีสไม่เห็นประโยชน์ของวิทยาศาสตร์ แต่สำนักของพลาโตกลับให้ความสำคัญแก่วิทยาศาสตร์อย่างมาก เอกลักษณะพิเศษของอะคาเดมีอยู่ที่การศึกษาวิจัยด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์²⁷ พลาโตเห็นว่านักปกครองที่ดีต้องมีความรู้ทั้งที่เป็นวิทยาศาสตร์และปรัชญาการเมือง หลักสูตรในอะคา-

เดิมได้รับการปรับปรุงเสมอ แต่วิชาหลักที่คงอยู่เสมอต้นเสมอปลาย ได้แก่นักคิดศาสตร์และปรัชญาการเมือง²⁸

ในช่วงเวลาสี่สิบปีแรกของอะคาเดมี พลาได้คงทำงานหนักมาก เพื่อบริหารงานภายในสำนักงานหลักของพลาโต้ คือกล่าวคำบรรยายแก่นักศึกษา ในการบรรยายแต่ละครั้ง พลาโต้ไม่มีต้นฉบับของคำบรรยาย และการบรรยายบางครั้งก็เปิดให้บุคคลภายนอกเข้าฟังได้ อาริสโตเติลเล่าว่า ครั้งหนึ่งคนภายนอกจำนวนมากพากันมาฟังพลาโต้พูดในหัวข้อว่า “ว่าด้วยความดี (On the Good)” พวกเขาเข้าใจว่าพลาโต้คงจะพูดเกี่ยวกับความสุขของมนุษย์ แต่แล้วคนเหล่านั้นต่างทยอยกันกลับด้วยความขุ่นใจ เพราะเรื่องที่พลาโต้บรรยายวันนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับคณิตศาสตร์และดาราศาสตร์เสียทั้งหมด

ผจญภัยในซิชิลี

พลาโต้อยู่ประจำอะคาเดมีติดต่อกันมา จนกระทั่ง พ.ศ.176 พระเจ้าดิโอนิซิอุสที่หนึ่งสวรรคต พระราชโอรสของพระองค์เป็นกษัตริย์ปกครองซีราคิวส์ต่อมาโดยใช้พระนามว่า พระเจ้าดิโอนิซิอุสที่สอง เนื่องจากกษัตริย์องค์นี้ยังไม่มีประสบการณ์ในการปกครองแผ่นดิน อำนาจส่วนใหญ่จึงตกอยู่ในมือของดีออนผู้เป็นมิตรของพลาโต้ ดีออนแนะนำให้พระเจ้าดิโอนิซิอุสที่สองมีหนังสือเชิญพลาโต้ไปเป็นพระอาจารย์ถวายความรู้เรื่องการเมืองการปกครอง พลาโต้ตกลงรับคำเชิญ ทั้งนี้เพราะไวใจการตัดสินใจของดีออน ถ้าดีออนเห็นว่าพระเจ้าดิโอนิซิอุสที่สองเป็นบุคคลที่ใครฝึกไม่ได้ก็คงไม่แนะนำให้ขอพลาโต้ไปเป็นพระอาจารย์ พลาโต้เดินทางไปซีราคิวส์อีกครั้งเพื่อสร้างคนให้เป็นกษัตริย์นักปรัชญาหรือธีราช

ในเบื้องต้นเหตุการณ์ทำท้าวว่าจะราบรื่น พระเจ้าดิโอนิซิอุสที่สอง

ต้อนรับพลาด้วยความกระตือรือร้น และทรงใฝ่พระทัยในการศึกษาเป็นอย่างดี บทเรียนอันแรกที่พลาได้บรรยายถวายคือวิชาเรขาคณิต เล่ากันว่า เรขาคณิตกลายเป็นเรื่องที่คนนิยมพูดถึงกันมากในราชสำนักกระษัตริย์ ไม่นานนักโครงการอบรมของพลาได้ต้องล้มเหลว เพราะพระเจ้าดิโอนีซิอุสทรงเบื่อหน่ายการศึกษา และที่สำคัญก็คือ พระองค์ทรงระแวงตืออองที่นับวันแต่จะมีอิทธิพลมากขึ้น และทรงริษยาเมื่อเห็นตือออนมีความสัมพันธ์อันดีกับพลาได้ ในที่สุดพระเจ้าดิโอนีซิอุสทรงหาเหตุเนรเทศตือออนออกจากซีราคิวส์ พลาได้ต้องกลับเอเธนส์ และต่อมาตือออนได้มาพำนักร่วมอยู่กับพลาได้ที่อะคาเดมี

ความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าดิโอนีซิอุสกับพลาได้ยังไม่ขาดสะบั้น กษัตริย์หนุ่มส่งสาส์นรายงานถึงความก้าวหน้าทางการศึกษาของพระองค์แก่พลาได้อยู่เสมอ ต่อมาทรงขอร้องให้พลาได้กลับไปถวายความรู้แก่พระองค์ พลาได้จึงเดินทางกลับไปซีราคิวส์อีกครั้งใน พ.ศ.182 ด้วยความหวังว่าตนจะสามารถปรับความเข้าใจระหว่างกษัตริย์หนุ่มกับตือออน แต่เหตุการณ์กลับทรุดหนักลงไปอีก พระเจ้าดิโอนีซิอุสทรงประกาศยึดทรัพย์สินของตือออนและบีบบังคับให้ภรรยาของตือออนแต่งงานใหม่ พลาได้จึงขออนุญาตกลับเอเธนส์ แต่ถูกหน่วงเหนี่ยวไว้ ชีวิตของพลาได้ตกอยู่ในห้วงอันตราย แต่โดยการไกล่เกลี่ยของอาร์คิตัส (Archytas) แห่งตาเรนตุม พลาได้จึงได้รับอนุญาตให้กลับเอเธนส์เมื่อ พ.ศ.183

การผจญภัยของพลาได้จบลงตรงนี้ แต่มีข้อควรกล่าวเพิ่มเติมว่า ความขัดแย้งระหว่างพระเจ้าดิโอนีซิอุสกับตือออนเพิ่มความรุนแรงยิ่งขึ้น จนกระทั่งตือออนตัดสินใจเรียกร้องสิทธิ์ที่เสียไปคืนมาด้วยกำลัง ตือออนภายใต้การช่วยเหลือของชาวอะคาเดมีบางคนได้รวมพลยกข้ามทะเลเข้ายึดครองซีราคิวส์ได้สำเร็จใน พ.ศ.186 พลาได้เพียงส่งหนังสือแสดงความยินดีพร้อมกับเตือนว่า ชาวอะคาเดมีกำลังเผ่าจี้บตามองการบริหารประเทศของตือออนอยู่ แต่ตือออนอยู่ในอำนาจ

ได้เพียงสามปีก็ถูกสังหารโดยลูกน้องของตน

กลับจากซีกาควิสถึงเอเธนส์แล้ว พลาโตใช้ชีวิตวัยชราอยู่ในท่ามกลางนักศึกษาสำนักอะคาเดมี พลาโตมีศิษย์คนสำคัญชื่อว่า อาริสโตเติล ผู้มาเข้าศึกษาที่อะคาเดมีตั้งแต่ปี พ.ศ.176 เราไม่ทราบความเป็นไปของพลาโตในช่วงนี้ นอกจากกล่าวคำบรรยายแก่นักศึกษาตามปกติแล้ว ท่านคงใช้เวลาส่วนใหญ่ในการเขียนบทสนทนาเรื่อง “กฎหมาย (Laws)” หนังสือนี้มีความยาวถึง 12 เล่ม และยังไม่ส่อที่ท้าวว่าจะจบ เมื่อพลาโตถึงแก่กรรมอย่างสงบใน พ.ศ.196

งานนิพนธ์

พลาโตเป็นทั้งนักปรัชญาและศิลปิน ท่านใช้ศิลปะการประพันธ์เป็นเครื่องเสริมให้งานนิพนธ์ทางปรัชญาของท่านน่าอ่านและชวนติดตาม แทนที่ท่านจะเขียนปรัชญาแบบเรียงความทั่วไป ท่านกลับผูกเรื่องคล้ายกับบทละครสมัยใหม่ที่พรรณนาฉากสนทนาของนักปรัชญาในสมัยของท่าน พลาโตใช้ตัวละครเหล่านั้นพูดปรัชญาแทนท่าน ตัวละครชุดหนึ่งในเรื่องก็คือโสกราตีส บทละครทางปรัชญาของพลาโตมีชื่อเรียกโดยทั่วไปว่า “บทสนทนา (Dialogue)” เป็นที่น่ายินดีว่าบทสนทนาของพลาโตทุกเรื่องยังเหลือครบบริบูรณ์ ในสมัยปัจจุบัน บทสนทนาที่ถูกอ้างว่าเป็นผลงานของพลาโตมีถึง 35 เรื่อง แต่ที่น่าเชื่อว่าเป็นผลงานจริงของพลาโตมีประมาณ 27-28 เรื่อง นอกจากนี้ยังมีจดหมายของพลาโตอีก 13 ฉบับ แต่จดหมายส่วนมากเป็นของเทียมที่คนอื่นเขียนขึ้นแล้วใส่ชื่อพลาโต จดหมายบางฉบับเท่านั้นที่พลาโตเขียนจริง เช่นจดหมายฉบับที่ 7 ซึ่งเป็นข้อมูลอย่างดีสำหรับศึกษาชีวประวัติของพลาโต

เนื่องจากพลาโตไม่ได้ระบุวันเวลาที่เขียนไว้ในบทสนทนา ดัง

นั้นการจัดลำดับบทสนทนาตามลำดับที่เขียนก่อน-หลัง จึงเป็นปัญหาที่ถกเถียงกันอยู่เสมอ เกณฑ์ในการจัดลำดับของนักปรัชญาแต่ละคนก็มักไม่ตรงกัน เกณฑ์ในการจัดลำดับอย่างหนึ่งอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปก็คือ การสังเกตสโลว์การเขียนและศัพท์สำนวนที่พลาโตใช้ในบทสนทนาแต่ละช่วงเวลา จากนั้นจึงกำหนดลำดับวันเวลาที่เขียนบทสนทนานั้นๆ ตามวิวัฒนาการของสโลว์การเขียนที่ปรากฏอยู่ในงานนั้นนั่นเอง โดยอาศัยวิธีการนี้ คอรัณฟอร์ด (Cornford) ได้แบ่งงานนิพนธ์ของพลาโตออกเป็น 3 ระยะ²⁹ ดังนี้

บทสนทনারะยะแรก คืองานนิพนธ์ที่เขียนขึ้นในช่วงที่พลาโตยังได้รับอิทธิพลทางความคิดจากโสกราตีส บทสนทনারะยะนี้มักจบลงโดยไม่ให้คำตอบปัญหาปรัชญาที่แน่นอนลงไป ได้แก่

1. *Apology* (อะพอโลจี) ว่าด้วยคำให้การของโสกราตีส
2. *Crito* (ครีโต) กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนโสกราตีสถูกจำคุกเพื่อรอวันประหารชีวิต ครีโตและเพื่อนเสนอให้โสกราตีสหนีออกจากคุก โดยพวกเขาจะติดสินบนเจ้าหน้าที่ แต่โสกราตีสปฏิเสธความหวังดีโดยอ้างว่าตนต้องเคารพกฎหมาย
3. *Laches* (ลาเชส) ว่าด้วยความกล้าหาญ
4. *Lysis* (ลีสซีส) ว่าด้วยมิตรภาพ
5. *Charmides* (ชาร์มีเดส) ว่าด้วยการรู้จักประมาณ
6. *Euthyphro* (ยูทิโฟร) ว่าด้วยการเคร่งศาสนา
7. *Hippias I* (ฮิปเปียส 1) ว่าด้วยความงาม
8. *Hippias II* (ฮิปเปียส 2) ว่าด้วยการทำชั่วโดยเจตนา
9. *Protagoras* (โปรแทกอรัส) ว่าด้วยคุณธรรมคือความรู้และการสอนคุณธรรม
10. *Gorgias* (กอร์จียัส) ว่าด้วยนักการเมืองและความยุติธรรม
11. *Ion* (อีออน) ว่าด้วยนักกวี

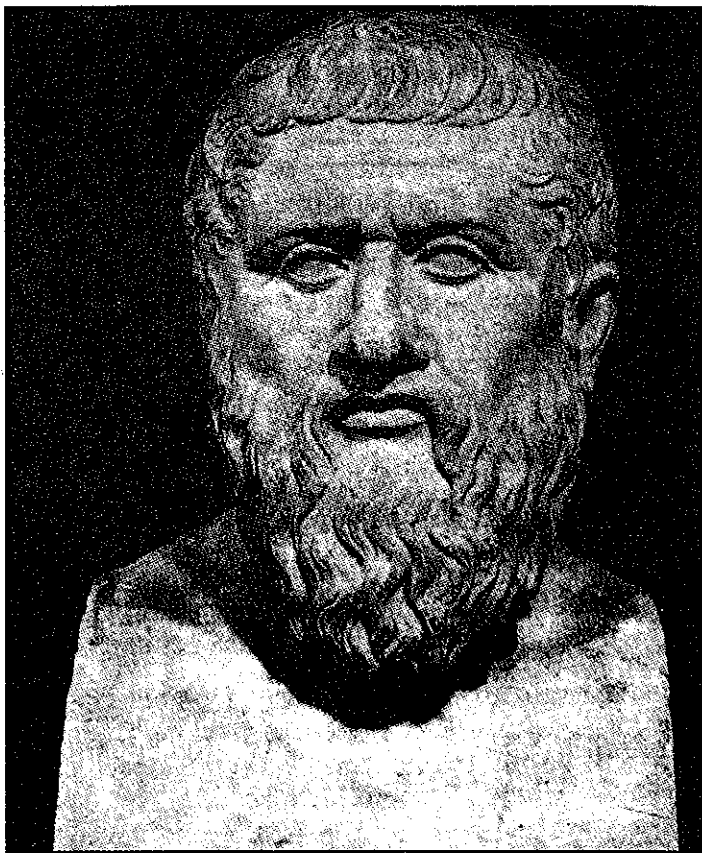
บทสนทনারะยะกลาง คืองานนิพนธ์ที่พลาโตเริ่มสอดแทรกทัศนะ

ของตนเข้าไปในบทสนทนา ได้แก่

12. *Meno* (เมโน) ว่าด้วยคุณธรรมเป็นเรื่องที่สอนได้
13. *Phaedo* (เฟโด) ว่าด้วยมโนคติและอมตภาพของวิญญาณ
14. *Republic* (อุดมรัฐ) ว่าด้วยรัฐในอุดมคติ
15. *Symposium* (ซิมโพเซียม) ว่าด้วยความงาม
16. *Phaedrus* (เฟดรัส) ว่าด้วยธรรมชาติของความรัก
17. *Euthydemus* (ยูทีเดมัส) ว่าด้วยเหตุผลวิบัติของโซฟิสต์
18. *Menexenus* (เมเนกเซนุส) ล้อเลียนวาทศิลป์
19. *Cratylus* (คราติลัส) ว่าด้วยทฤษฎีภาษา

บทสนทนายะหลัง คืองานนิพนธ์ที่สะท้อนทัศนะอันพัฒนาเต็มที่
ของพลาโต ได้แก่

20. *Parmenides* (ปาร์มีนิเดส) ว่าด้วยทฤษฎีมโนคติ
21. *Theaetetus* (เทเอเตตุส) ว่าด้วยความรู้
22. *Sophist* (โซฟิสต์) ว่าด้วยทฤษฎีมโนคติ
23. *Politicus* (โพลิติคัส) ว่าด้วยนักปกครองและรัฐ
24. *Timaeus* (ตีเมอุส) ว่าด้วยปรัชญาธรรมชาติ
25. *Critias* (ครีเตียส) ว่าด้วยการเปรียบเทียบรัฐประเภทต่างๆ
26. *Philebus* (ฟีเลบัส) ว่าด้วยความสำราญและความดี
27. *Laws* (กฎหมาย) ขยายความเรื่องอุดมรัฐ
28. จดหมายฉบับที่ 7 และ 8 เขียนภายหลังมรณกรรมของดีออน

รูปปั้นของเพลโต

บทที่ 13

ญาณวิทยาของพลาโต

๐๐๐๐

แบร์กของเคยเขียนไว้ว่า นักปรัชญาผู้มีชื่อเสียงโด่งดังทุกคนมักจะมีหลักคำสอนเด่นที่สุดเพียงประการเดียว หากจะมีการพูดพาดพิงถึงเรื่องอื่นๆ นั่นก็เป็นการประยุกต์หรือขยายความหลักคำสอนสำคัญออกไป เราจะเข้าใจคำพูดของแบร์กของได้ดีเมื่อมาดูปรัชญาของพลาโต คำสอนที่ถือกันว่าเป็นหัวใจแห่งปรัชญาของพลาโตก็คือทฤษฎีโนคติหรือแบบคำสอนอื่นๆ เช่นทฤษฎีความรู้ จริยศาสตร์ ศิลปะ และการเมือง ล้วนมีรากฐานมาจากทฤษฎีโนคติ ดังนั้นเราจะพบว่าปรัชญาแต่ละประเด็นของพลาโตเกาะกลุ่มกันเป็นระบบ โดยมีทฤษฎีโนคติเป็นแกนกลาง พลาโตเป็นนักปรัชญาตะวันตกคนแรกที่สอนปรัชญาอย่างเป็นระบบ

ทฤษฎีความรู้

ก่อนจะศึกษาทฤษฎีโนคติ ขอให้เรามาทำความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎีความรู้ของพลาโตกันก่อน ทั้งนี้เพราะในเรื่องเกี่ยวกับความรู้นี้ พลาโตมีทัศนะบางอย่างคล้ายคลึงกับทัศนะของโสคราตีสผู้เป็นอาจารย์ของตน ประการแรกทีเดียว พลาโตเห็นว่าความรู้ระดับผัสสะหรือสัญชาตญาณ³⁰ไม่ใช่“ความรู้” การรับรู้ในระดับสัญชาตญาณเป็นเพียง“ทัศนะ”^{๓๑} การปฏิเสธสัญชาตญาณว่าเป็นบ่อเกิดความรู้นี้มีเหตุผล

สำคัญอยู่ 2 ประการ คือ

1. สัญชาตญาณของแต่ละคนให้ความรู้ไม่ตรงกัน หรือแม้สัญชาตญาณของคนคนเดียวก็รายงานข้อมูลต่างกันในเวลาต่างกัน ความรู้ระดับสัญชาตญาณจึงเป็นเพียงทศนะส่วนตัว

2. สัญชาตญาณไม่ช่วยให้เราค้นพบความจริงแท้ เพราะสิ่งที่เรารับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสเป็นเพียงสิ่งเฉพาะ พลาโตกล่าวว่า ความจริงแท้เป็นสิ่งที่สากล เช่น คนสากล แมวสากล อันอยู่ในโลกแห่งมโนคติ จึงเป็นการเหลือวิสัยที่สัญชาตญาณจะรับรู้ได้

โดยนัยนี้ ในทัศนะของพลาโต ความรู้ที่แท้จริงไม่ได้มาจากผัสสะหรือสัญชาตญาณ แต่ความรู้ที่แท้จริงได้มาจากเหตุผล โสกราตีสก็ได้สอนทำนองนี้ ชัดแตกต่างระหว่างศิษย์และอาจารย์ผู้น้อยอยู่ตรงที่ว่า สำหรับโสกราตีส ความรู้หมายถึงการค้นพบมโนภาพ (Concept) แต่สำหรับพลาโต ความรู้หมายถึงการค้นพบมโนคติ (Idea) เราจะเข้าใจความแตกต่างนี้ได้ดีก็ต่อเมื่อเราทราบวามโนคติคืออะไร เราจะพูดเรื่องนี้ในตอนที่ว่าด้วยทฤษฎีมโนคติ

นิทานเปรียบเทียบ

โดยทั่วไป คนเราเชื่อว่าสัญชาตญาณเป็นบ่อเกิดของความรู้ ภาพที่เราเห็น เสียงที่เราได้ยิน เป็นของจริงแท้โดยไม่ต้องสงสัย คำสอนของพลาโตจึงอาจสวนทางกับความเชื่อของคนทั่วไปในสมัยของท่าน เพื่ออธิบายทฤษฎีความรู้ของท่านให้แจ่มชัด พลาโตจึงผูกนิทานเรื่อง “ถ้ำ (The Cave)” ขึ้น นิทานเรื่องนี้มีอยู่ว่า¹

คนหลายคนถูกกักขังอยู่ภายในถ้ำแห่งหนึ่งมาตั้งแต่วัยเด็ก พวกเขาถูกบังคับให้นั่งหันหน้าเข้าหาผนังถ้ำด้านในสุด ซึ่งอยู่ตรงกันข้ามกับปากถ้ำ คนเหล่านั้นนั่งหันหลังให้กับปากถ้ำตลอดเวลา

พวกเขาต้องนั่งเป็นรูปปั้นเพราะถูกล่ามโซ่ที่ขาและใส่ข้อคาที่คอ จึงไม่สามารถแม้จะเหลียวมองเพื่อนนักโทษที่นั่งอยู่ข้างๆ พวกเขานั่งประจันหน้าผั่งถ้าเหมือนผู้ชมหันหน้าเข้าหาจอภาพยนตร์ บริเวณด้านหลังนักโทษเหล่านั้นมียกพื้นลาดสูงขึ้นไปจนถึงปากถ้ำที่มีแสงสว่างจากโลกภายนอกสอดเข้ามารำไร ใกล้กับปากถ้ำมีกองไฟลุกโชนอยู่ แสงไฟแผ่ออกไปจับที่ผ่นั่งถ้ำด้านหน้านักโทษ และในบริเวณระหว่างด้านหลังนักโทษกับกองไฟ มีคนอีกกลุ่มหนึ่งเดินไปมาขวักไขว้ ในมือคนเหล่านั้นมีภาชนะรูปปั้นและหุ่นจำลองของสัตว์ต่างๆ เงาของคนๆ ที่เดินและสิ่งของในมือจะไปทาบบนที่ผ่นั่งถ้ำด้านหน้านักโทษทั้งหลาย พวกนักโทษเห็นเพียงเงาที่ผ่นั่งถ้ำ แต่ไม่อาจเหลียวมองดูที่มาของเงา เนื่องจากนักโทษเห็นเงาเหล่านั้นมาตั้งแต่วัยเด็ก พวกเขาจึงไม่ได้คิดว่าภาพที่เห็นเป็นแค่เงา พวกเขาถือว่าสิ่งที่เห็นเป็นจริงในตัวเอง และเมื่อคนที่เดินอยู่ด้านหลังพูดคุยกกัน นักโทษก็คิดว่า เป็นเสียงที่เปล่งออกมาจากภาพที่ผ่นั่งถ้ำ

ถ้านักโทษคนหนึ่งถูกปลดปล่อยจากพันธนาการ เขาสามารถหันกลับไปด้านหลังและมองเห็นกลุ่มคนอื่นเป็นที่มาของเงาบนผ่นั่งถ้ำ เขาจะประหลาดใจมากที่พบว่า คนเหล่านั้นกับเงาที่ผ่นั่งถ้ำเคลื่อนไหวไปมาพร้อมกัน เขาจะสรุปตามความเคยชินว่า สิ่งที่เขาค้นพบใหม่เป็นภาพลวงตา สิ่งที่ปรากฏอยู่บนผ่นั่งถ้ำต่างหากที่เป็นของจริง ต่อเมื่อคนอื่นมาอธิบายชี้แจงจึงเข้าใจว่า ตัวเองได้หลงผิดอยู่นานที่เคยเชื่อว่าเงาบนผ่นั่งถ้ำคือของจริง เขาเดินออกจากถ้ำไปสู่โลกภายนอก ได้เห็นคน สัตว์ สิ่งของ และพระอาทิตย์ เขาได้รู้จักโลกดีกว่าแต่ก่อน แล้วชวนไปถึงเพื่อนนักโทษผู้ยังติดอยู่ในถ้ำ เขาจึงกลับเข้าถ้ำไปหาคนเหล่านั้น แล้วพยายามชี้แจงแก่พวกเขาว่า ภาพที่พวกเขา กำลังเห็นอยู่บนผ่นั่งถ้ำเป็นเพียงเงา จึงไม่ใช่ของจริงอย่างที่เชื่อกันในสังคมชาวถ้ำ เพื่อนักโทษจะไม่ฟังคำพูดของเขา ทั้งยังคิดว่าเขาเสียสติไปแล้ว

นิทานของพลาโตเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า คนส่วนมากก็เหมือนชาวถ้ำตรงที่หลงนิยมชมชื่นอยู่กับ“เงา” วัตถุสิ่งของที่เรพบเห็นอยู่ในชีวิตประจำวันเป็นเพียงสิ่งจำลองมาจากของจริงต้นฉบับ สิ่งที่เป็แม่แบบหรือต้นฉบับนั้นได้แก่“แบบ” (Forms) หรือ “มโนคติ” (Ideas) จากนิทานที่เล่ามา เงามีความเป็นจริงน้อยกว่าของจริงเบื้องหลังนักโทษจันใด สิ่งเฉพาะที่เราพบเห็นในชีวิตประจำวันมีความเป็นจริงน้อยกว่าแบบหรือมโนคติฉนั้น ทั้งนี้เพราะสิ่งเฉพาะเป็นสิ่งที่จำลองของมโนคติ สัญชาให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งเฉพาะแก่เรา แต่ไม่ให้ความรู้เกี่ยวกับมโนคติ พลาโตกล่าวว่า คนเราจะค้นพบมโนคติได้ก็โดยการคิดแบบวิชาวิธี จิตมีวิธีทำวิชาวิธี พลาโตอธิบายเรื่องนี้ไว้ด้วยอุปมาเรื่อง“เส้นแบ่ง (The Divided Line)”³²

เส้นแบ่ง

ในกระบวนการแห่งการรับรู้ จิตมีวิธีทำงานที่แบ่งได้เป็น 4 ลักษณะตามแผนผังดังนี้

		สิ่งที่ถูกคิด	ลักษณะความคิด	
		ก		
โลกแห่งเหตุผล	มโนคติ		พุทธิปัญญา	ความรู้
	สัญลักษณ์คณิตศาสตร์		การคำนวณ	
โลกแห่งสัญชา	สิ่งเฉพาะ		ความเชื่อ	ทัศนะ
	จินตภาพ		จินตนาการ	
		ข		

เส้นตรง ก.ข. ถูกแบ่งเป็น 4 ส่วนไม่เท่ากัน สองส่วนบนกินพื้นที่มากกว่าสองส่วนล่าง นั้นหมายความว่า โลกแห่งเหตุผลมีอาณาบริเวณกว้างขวางกว่าโลกแห่งผัสสะหรือสัญชาตญาณ การรู้จักโลกแห่งเหตุผล พลาโตเรียกว่า “ความรู้” ส่วนการรู้จักโลกแห่งสัญชาตญาณเรียกว่า “ทัศนะ” ในด้านขวามือของเส้น ก.ข. แสดงให้เห็นถึงลักษณะความคิดที่จัดเป็นความรู้และทัศนะ ส่วนในด้านซ้ายมือของเส้น ก.ข. เป็นสิ่งที่ถูกค้นพบโดยความคิดแต่ละลักษณะ เช่น พุทธิปัญญาค้นพบมโนคติ จินตนาการค้นพบจินตภาพ ในบรรดาลักษณะความคิดทั้ง 4 อันดันดับนี้ จินตนาการเป็นขั้นต่ำสุด ที่สูงขึ้นมาตามลำดับคือความเชื่อและการคำนวณ ส่วนขั้นสูงสุดคือพุทธิปัญญา การจัดอันดับความสำคัญมีเหตุผลดังนี้คือ

1. จินตนาการ (Imagining)

คำว่าจินตนาการนี้ พลาโตใช้ในความหมายที่ว่า ในขณะที่ตาสัมผัสกับภาพของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง การรับรู้เกิดขึ้น ประสาทตารายงานภาพที่เห็นไปให้จิต ภาพของสิ่งนั้นที่จิตรับรู้ในขณะนั้นเป็นจินตภาพ (Image) การรับรู้จินตภาพเรียกว่า จินตนาการ พลาโตเห็นว่า จินตนาการเป็นการรับรู้ขั้นต่ำสุด เพราะภาพที่จิตคิดเห็นเป็นแค่ “ภาพเหมือน” หรือ “เงา” ของวัตถุจริงๆ หากใครไปยึดมั่นถือมั่นในภาพเหมือนหรือจินตภาพ เขาก็กำลังหนีจากความเป็นจริง เหมือนคนที่เห็นเชือกเป็นงู “งู” ที่เขาเห็นเป็นจินตภาพ เขาจึงไม่เห็นว่แท้ที่จริงแล้วสิ่งนั้นคือเชือก การปักใจเชื่อว่าสิ่งนั้นเป็นงู เท่ากับปิดกั้นการค้นพบความจริง ผู้ที่ยึดมั่นในจินตภาพจะไม่ต่างจากนักโทษในถ้ำผู้หลงคิดว่าเงาคือของจริง แทนที่เขาจะหลงยึดติดอยู่กับจินตภาพ เขาควรมองหาที่มาของจินตภาพ และการกระทำเช่นนั้นเป็นการเลื่อนขั้นไปสู่ความเชื่อ

2. ความเชื่อ (Belief)

หากเราคิดถึงใครอย่างมาก เราอาจสร้างจินตนาการถึงรูปร่างหน้าตา กิริยาท่าทางของเขา แต่เขาที่เราเห็นในจินตภาพย่อมสู้เขาที่เราไปพบปะพูดคุยจริงๆ ไม่ได้ การได้พบตัวจริงถือว่าเป็นความรู้ระดับสัญญาณ พลาโตเรียกความรู้ระดับนี้ว่าความเชื่อ เหตุผลก็เป็นดังที่กล่าวมาแล้วนั่นคือ สัญญาณให้ข้อมูลที่ขัดแย้งในตัวเอง เช่น น้ำทะเลปรากฏแก่สายตาของเราเป็นสีน้ำเงิน แต่พอเราเอาภาชนะตักขึ้นมา เราเห็นเป็นน้ำใส อากาศอบอุ่นสำหรับคนหนึ่ง อาจเป็นอากาศร้อนสำหรับคนอื่น ข้อมูลที่ได้จากสัญญาณจึงไม่ใช่สิ่งที่เชื่อถือได้แน่นอนสุดแท้แต่ใครจะเห็นเป็นอะไร ไม่มีมาตรการตัดสินความจริงในเรื่องนี้ ใครเห็นว่าจะอะไรเป็นจริงจึงเป็นเพียงความเชื่อ คือยอมรับว่าจริงไปพลางๆ ก่อน ความรู้ระดับสัญญาณจึงเป็นเพียง“ทัศนะ” (Opinion) ยังไม่ใช่ความรู้ แต่สัญญาณให้ความรู้อันดับสูงกว่าจินตนาการ ทั้งนี้เพราะสัญญาณให้ความจริง ดีกรีสูงกว่า แต่สิ่งเฉพาะที่เราประสบในสัญญาณไม่ใช่ความจริงสูงสุด จินตภาพเป็นการจำลองสิ่งเฉพาะฉนั้นใด สิ่งเฉพาะก็เป็นการจำลอง (Copy) มโนคติฉนั้นนั้น มโนคติคือความจริงสูงสุด การรู้จักมโนคติจึงเป็นความรู้ที่แท้จริง การจะเข้าถึงความรู้เช่นนั้นได้ก็ต้องผ่านขั้นที่สาม คือการคำนวณ

3. การคำนวณ (Reasoning)

การคำนวณของนักคณิตศาสตร์เป็นการก้าวจากโลกแห่งผัสสะเข้าสู่โลกแห่งเหตุผล ในโลกแห่งผัสสะ เรารับรู้สิ่งเฉพาะ แต่ในโลกแห่งเหตุผล เราค้นพบสิ่งสากล นักคณิตศาสตร์อาศัยสัญลักษณ์ทางคณิตศาสตร์ ซึ่งเป็นสิ่งเฉพาะเพื่อเป็นทางผ่านเข้าสู่สิ่งสากล ตัวอย่างก็คือ เวลาที่นักเรขาคณิตลากเส้นตรงเส้นหนึ่งลงบนกระดาษเพื่อประกอบการคำนวณ เส้นที่ลากอาจคดเคี้ยวบ้าง นั่นก็ไม่ทำให้การคำนวณผิดพลาด เพราะว่าเส้นที่เห็นบนหน้ากระดาษเป็นเพียง

สัญลักษณ์หรือตัวแทนของเส้นที่ตรงที่สุด และถ้านักเรขาคณิตวาดวงกลมลงไป วงกลมนั้นก็เป็นตัวแทนของวงกลมที่กลมที่สุด สมบูรณ์ที่สุด ในการคำนวณจริง ๆ นักเรขาคณิตไม่ได้กำลังพูดถึงสิ่งเฉพาะ คือเส้นตรงหรือวงกลมที่วาดบนหน้ากระดาษนี้ แต่เขากำลังพูดถึงเส้นตรงที่ตรงที่สุดและวงกลมที่กลมที่สุดซึ่งเป็นสิ่งสากล เขาแยกสัญลักษณ์หรือสิ่งที่เห็นด้วยตาออกจากมโนคติหรือสิ่งที่รู้ด้วยเหตุผลบริสุทธิ์ ดังนั้นพลาโตจึงจัดความรู้ของนักคณิตศาสตร์ไว้ในชั้น “ความรู้” (ดูแผนผังประกอบ) เพราะเขาค้นพบมโนคติบางหน่วย แต่นักคณิตศาสตร์ยังอาศัยสัญลักษณ์และยังตั้งสมมติฐาน (*Hypothesis*) โดยยอมรับว่าสมมติฐานเป็นสิ่งที่เห็นจริงแล้ว ความรู้ของนักคณิตศาสตร์จึงอยู่ในวงจำกัดของสัญลักษณ์และสมมติฐาน แต่พลาโตเสนอว่า ยังมีความรู้อีกชั้นหนึ่งซึ่งมีความเป็นสากลกว่าความรู้ชั้นคำนวณ ความรู้ชั้นสูงสุดนั้นคือพุทธิปัญญา

4. พุทธิปัญญา (Perfect Intelligence)

พุทธิปัญญา หมายถึงสภาพจิตที่รับรู้มโนคติโดยตรง ในขั้นนี้จิตเป็นอิสระจากสิ่งที่รับรู้ด้วยประสาทสัมผัส จิตเข้าถึงมโนคติได้โดยไม่ต้องผ่านสัญลักษณ์ ยิ่งไปกว่านั้น จิตไม่จำเป็นต้องใช้สมมติฐานในการค้นหาความจริง เมื่อไม่มีสมมติฐาน ข้อจำกัดของความรู้จึงไม่มี เมื่อไม่มีข้อจำกัด จิตจึงค้นพบเอกภาพของมโนคติทั้งหลาย นั่นคือ จิตพบว่ามโนคติทั้งหมดอยู่ภายใต้มโนคติ ความดี และจิตสามารถค้นพบเอกภาพของมโนคติก็ด้วยพลังอย่างหนึ่งของจิต พลาโตเรียกพลังหรืออำนาจชนิดนั้นว่า “*วีกาซวี* (*Dialectic*)”

พุทธิปัญญาเป็นความรู้ที่แท้จริง เพราะเข้าถึงความจริงสูงสุดคือมโนคติ ในปรัชญาของพลาโต ความรู้จึงหมายถึงการรู้จักมโนคตินั้นเอง อาริสโตเติลเรียกพุทธิปัญญาที่ยังรู้มโนคติว่า อัจฉตติกญาณ (*Intuition*) พลาโตกล่าวว่า วิญญาณของมนุษย์เคยเพ่งพินิจ

มโนคติอยู่ในโลกแห่งมโนคติก่อนจุติลงมาเกิดในโลกแห่งสัญชาตญาณนี้ เมื่อเกิดมาแล้วมนุษย์ลืมมโนคติเหล่านั้น ต่อเมื่อได้พบเห็นสิ่งเฉพาะต่าง ๆ ก็สามารถฟื้นความจำถึงมโนคติที่เคยพบเห็นมาแล้วนั้น การศึกษาที่แท้จริงจึงไม่ใช่การเรียนรู้เรื่องใหม่ แต่เป็นกระบวนการฟื้นความรู้เก่าเกี่ยวกับสิ่งสากลหรือมโนคติ ดังนั้นพลาโตจึงกล่าวว่า “การศึกษาคือการฟื้นความจำ (Recollection)” การศึกษาในทัศนะของพลาโตได้เป็นกระบวนการเปลี่ยนโลกทัศน์ของคน คือทำให้เขามองหามโนคติแทนที่จะติดอยู่กับสิ่งเฉพาะ³³

ในบทสนทนาเรื่องอูตมรัฐ เล่มที่ 7 พลาโตเสนอหลักสูตรการศึกษาเพื่อพัฒนาจิตให้สามารถหยั่งเห็นมโนคติด้วยการศึกษาวิชาการต่อไปนี้

1. เลขคณิต (Arithmetic) ช่วยให้คิดเป็นนามธรรมข้ามพ้นข้อจำกัดของประสาทสัมผัส
2. เรขาคณิต (Geometry) ฝึกจิตให้คิดถึงแบบหรือมโนคติผ่านสัญลักษณ์ของเรขาคณิต
3. ดาราศาสตร์ (Astronomy) หมายถึงศาสตร์แห่งการเคลื่อนไหวของเทวดาบนท้องฟ้า ซึ่งช่วยให้เข้าใจระเบียบและเอกภาพของการเคลื่อนที่อันนำไปสู่วิชาการอันดับต่อไป
4. การประสานเสียง (Harmonics) ช่วยให้จิตหยั่งเห็นเอกภาพหรือความกลมกลืนของมโนคติผ่านการประสานเสียงของดนตรี
5. วิชาวิธี (Dialectic) คือการเห็นเอกภาพของศาสตร์หรือวิชาการทั้งสี่ที่ได้ศึกษามาแล้ว นั่นคือการหยั่งเห็นแบบหรือมโนคติในเอกภาพนั้น วิชาวิธีจัดเป็นการจบบริบูรณ์ของการศึกษาวิชาการทั้งหลาย

เราไม่สามารถศึกษาญาณวิทยาของพลาโตได้โดยแยกจากอภิปรัชญา ดังนั้นเราจะเข้าใจญาณวิทยาดีขึ้นก็ต่อเมื่อได้ศึกษาอภิปรัชญาของพลาโตในบทต่อไป

บทที่ 14

อภิปรัชญาของพลาโต

๐๐๐

อภิปรัชญาของพลาโตเป็นเรื่องเกี่ยวกับทฤษฎีแห่งมโนคติและจักรวาลวิทยา ในบทนี้เราจะศึกษาทฤษฎีมโนคติ ทฤษฎีแห่งมโนคติ (Ideas) หรือแบบ (Form) ของพลาโตนับเป็นการค้นพบทางปรัชญาที่สำคัญยิ่งของพลาโตเอง ทฤษฎีนี้เสนอแก่นแท้หรือสาระของสรรพสิ่งต่างจากปฐมธาตุของปรัชญากรีกสมัยนั้น พลาโตเสนอว่า แก่นแท้ของสรรพสิ่งเป็นมโนคติที่ไม่กินที่ ไม่มีรูปร่าง คำสอนของพลาโตได้หักล้างปรัชญาของโซฟิสต์ผู้สอนว่า ไม่มีความรู้แท้จริงอันเป็นมาตรฐานสากล เพราะว่าสิ่งที่เรารับรู้เป็นสสารที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ในข้อนี้พลาโตแย้งว่า ความรู้แท้ที่สมบูรณ์มีอยู่ เพราะสิ่งที่เรารับรู้ไม่ใช่สสาร แต่เป็นมโนคติที่เป็นอมตะและไม่เปลี่ยนแปลง

จริงอยู่ โซคราตีสได้พูดเป็นนัยถึงมโนคติไว้เหมือนกัน โซคราตีสถือว่ามีความดีสมบูรณ์อันเป็นมาตรฐานวัดว่าการกระทำใดดีหรือเลว ความดีสมบูรณ์เป็นสิ่งสากลซึ่งมีฐานะเป็น“มโนภาพ(Concept)” ในปรัชญาของโซคราตีส แต่โซคราตีสไม่ได้บอกว่าการดีสมบูรณ์นั้นเป็นเรื่องที่คนคิดขึ้นตรงกัน หรือเป็นสิ่งที่จริงภายนอกจิตของผู้คิด ความสนใจของโซคราตีสอยู่ที่จริยศาสตร์ ท่านจึงไม่ได้ตอบข้อสงสัยเรื่องความมีอยู่ของความดีสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะข้อสงสัยดังกล่าวเป็นปัญหาทางอภิปรัชญา พลาโตสนใจปัญหาทางอภิปรัชญา และให้คำตอบว่า ความดีสมบูรณ์มีอยู่จริงอย่างเป็นอิสระจากจิต ความดี

สมบูรณไม่ใช้ผลผลิตของความคิด ดังนั้นเราอาจกล่าวได้ว่าพลาโต
ปลูกเสกมโนภาพในปรัชญาโสคราติสให้มีชีวิตขึ้นมา พลาโตได้อัด
ฉีด“ความมียู่”ใส่ลงไปใมโนภาพของความดีและมโนภาพอื่นๆ ผล
ลัพธ์ก็คือ มโนภาพในปรัชญาของโสคราติสกลายเป็นมโนคติใน
ปรัชญาของพลาโต

มโนคติ

ต่อคำถามว่า มโนคติคืออะไร คำตอบขั้นต้นคงเป็นว่า มโนคติ
ได้แก่มโนภาพที่มีอยู่จริงภายนอกความคิด มีคำถามตามมาอีกว่า
มโนภาพคืออะไร ตอบว่ามโนภาพคือสิ่งสากล การรู้จักมโนภาพ
ของสิ่งเฉพาะอันใดเท่ากับรู้จักสิ่งสากลของสิ่งเฉพาะอันนั้น³³ การให้
คำจำกัดความแก่สิ่งใดเท่ากับเป็นการพรรณนาถึงมโนภาพของสิ่งนั้น
การให้คำจำกัดความจึงเป็นการพูดถึงสิ่งสากลหรือมโนภาพ ในเบื้องต้น
เราได้กล่าวไว้ว่า “มโนคติคือมโนภาพที่มีอยู่จริงภายนอกความคิด”
แต่เนื่องจากมโนภาพคือสิ่งสากล ดังนั้นเราสามารถพูดใหม่ว่า
มโนคติคือสิ่งสากลที่มีอยู่จริงภายนอกความคิดหรือสิ่งสากลที่เป็น
ความจริงแบบปรนัย

สิ่งเฉพาะเป็นสิ่งที่เราสามารถชี้เฉพาะลงไปว่าเป็นอะไร อยู่ที่
ไหน คำว่า “โสคราติส พลาโต” หมายถึงสิ่งเฉพาะอันได้แก่คนสอง
คนที่มีชื่อเช่นนั้นเคยมีชีวิตอยู่ในประเทศกรีกสมัยโบราณ แต่คำ
ว่า “มนุษย์” ในประโยคว่า “มนุษย์เป็นสิ่งที่มิหตุผล” หมายถึงสิ่ง
สากล เพราะไม่อาจชี้ชัดลงไปว่าเป็นมนุษย์คนนั้นคนนี้ เมื่อเราได้
ยินประโยคนี้ เราคิดถึงมนุษย์โดยทั่วไปหรือมนุษย์สากล หากสังเกต
ให้ดีเราจะพบว่า ในภาษาพูดที่เราใช้สนทนาในชีวิตประจำวัน บรรจุ
เต็มอยู่ด้วยคำศัพท์ที่เกี่ยวกับสิ่งสากล เราพูดถึง“ความดี ความงาม

ดอกไม้ ม้า สุนัข” โดยไม่หมายถึงสิ่งเฉพาะอันใดอันหนึ่ง การสนทนาเป็นไปได้ก็เพราะคู่สนทนาเข้าใจสิ่งสากลตรงกัน การสนทนาจึงเป็นเสมือนสายแห่งที่พาเราไปสู่สิ่งสากลหรือมโนคติของพลาโต้ ทั้งนี้เพราะในการสนทนา เราพูดถึงสิ่งที่เรามองไม่เห็นตาของเรามองเห็นมัตว์นั้นตัวนี้ แต่ไม่เคยเห็นม้าโดยทั่วไปหรือม้าสากล แต่กระนั้นเราก็พูดถึงม้าสากลด้วยประโยคที่ว่า “ม้าเป็นสัตว์ที่เลี้ยงลูกด้วยนม” สิ่งสากลเป็นสิ่งที่เรามองไม่เห็นหรือรู้ไม่ได้ด้วยประสาทสัมผัส ดังคำพูดของแอนดิสเรนีส์ที่ว่า “ข้าพเจ้าเห็นมัตว์หนึ่ง แต่ไม่เห็นความเป็นม้า” แต่นั่นไม่ใช่เครื่องพิสูจน์ว่าไม่มีสิ่งสากล พลาโต้ยืนยันว่าสิ่งสากลมีอยู่จริง สิ่งสากลจึงไม่ใช่สิ่งที่เราคิดขึ้นเอง มันไม่ใช่ผลผลิตของความคิด สิ่งสากลมีอยู่ก่อนหน้าที่เราคิดถึง และแม้เราจะเลิกคิดถึง สิ่งสากลก็ยังมีอยู่ตลอดไปเป็นนิรันดร์ พลาโต้เรียกสิ่งสากลอันเป็นของจริงอมตะนั้นว่ามโนคติหรือแบบ

ลักษณะของมโนคติ

จากที่บรรยายมา เราอาจสรุปลักษณะทั่วไปของมโนคติได้ดังนี้

1. มโนคติหมายถึงสิ่งสากล

เมื่อพูดถึงมโนคติ พลาโต้ไม่ได้หมายถึงสิ่งเฉพาะ นั่นคือมโนคติของคน ไม่ได้หมายถึงคนคนนั้นหรือคนคนนี้ แต่หมายถึงคนสากลที่เป็นแบบฉบับของคนทั้งปวง มโนคติของดอกไม้ก็ไม่ได้หมายถึงมะลิดอกนี้หรือกุหลาบดอกนั้น แต่หมายถึงดอกไม้สากลที่มีอยู่จริง แยกจากดอกไม้ที่เราพบเห็นทั้งปวง ดอกไม้สากลนั้นมีคุณสมบัติดอกไม้ครบถ้วนทุกประการ จนเราสามารถใช้เป็นมาตรฐานวัดว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่อยู่ตรงหน้าเรา ณ บัดนี้เป็นดอกไม้หรือไม่ ถ้าสิ่งที่เราพบ

นั้นมีลักษณะใกล้เคียงกับดอกไม้สากล เราก็เรียกสิ่งนั้นว่าดอกไม้ เหตุที่ดอกไม้สากลจึงเป็น“ต้นฉบับ”หรือแม่แบบของดอกไม้เฉพาะหน่วยนานาชาติ ความเป็นแบบมาตรฐานนี้เป็นลักษณะอันหนึ่งของมโนคติทุกประการ

2. มโนคติมีจำนวนมาก

มโนคติมีมากมายเหมือนกับสิ่งเฉพาะที่มีหลายชนิด แต่ความมากมายของมโนคติมีข้อจำกัด กล่าวคือ สิ่งเฉพาะชนิดหนึ่งมีมโนคติเพียงหนึ่งเดียว เช่น คนในโลกนี้เป็นสิ่งเฉพาะชนิดหนึ่ง แมวก็คือสิ่งเฉพาะอีกชนิดหนึ่ง ถ้านับตามสำมะโนประชากร คนทั่วโลกมีมากกว่าห้าพันล้านคน แต่มโนคติของคนมีเพียงหนึ่ง และแม้ประชากรของแมวอาจจะไม่มากเท่าของคน แต่แมวในโลกนี้มีจำนวนมากกว่าเดียว ถึงกระนั้นมโนคติของแมวหรือแมวสากลก็มีเพียงตัวเดียว มโนคติของสิ่งเฉพาะชนิดอื่นๆ ก็คิดเทียบตามอัตรานี้ นั่นคือสิ่งเฉพาะแต่ละชนิดแม้จะมีสมาชิกจำนวนมากสังกัดอยู่ แต่จำนวนมโนคติที่เป็นแม่แบบของสิ่งเฉพาะก็มีเพียงหนึ่งต่อสมาชิกจำนวนนับไม่ถ้วนของสิ่งเฉพาะชนิดนั้น แต่เนื่องจากสิ่งเฉพาะมีมากมายหลายชนิด มโนคติจึงมีจำนวนมากตามไปด้วย เราสามารถแยกประเภทมโนคติออกเป็นมโนคติของสัตว์ เช่น คน แมว นก หนู กา ไก่ มโนคติของสิ่งไร้ชีวิตเช่น ภูเขา แม่น้ำ ดวงดาว มโนคติของคุณสมบัติ เช่น ความขาว ความขม ความเบา มโนคติของคุณธรรม เช่น ความดี ความงาม ความยุติธรรม และแม้กระทั่งสิ่งประดิษฐ์ เช่น โต๊ะ เตียง บ้าน ก็มีมโนคติ

3. มโนคติเป็นสิ่งที่รู้ได้ด้วยเหตุผล

ดังได้กล่าวแล้ว สิ่งที่เรารู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสเป็นสิ่งเฉพาะ ไม่ใช่มโนคติ เรามองเห็นกุหลาบดอกนั้นดอกนี้ แต่ไม่เห็นมโนคติของ

ดอกกุหลาบ ความรู้เกี่ยวกับมโนคติอยู่เหนือประสาทสัมผัสหรือสัญ-
ชาณ เรารู้มโนคติด้วยเหตุผลเท่านั้น เหตุผลเป็นพุทธิปัญญา เรา
จึงกล่าวได้ว่ามโนคติเป็นเรื่องที่ต้องพิสูจน์ด้วยพุทธิปัญญาหรือที่อาริส-
โตเติลเรียกว่าอภิปรัชญา เราไม่ได้ด้วยประสาทสัมผัสหรือ
สัญชาณ

4. มโนคติเป็นความจริงปรนัย

อาจมีข้อถกเถียงว่า เพราะมโนคติเป็นเรื่องของความคิดล้วนๆ
อาจเป็นได้ทั้งที่มโนคติจะมีอยู่แต่ในจิตของคน มีอยู่บ่อยครั้งที่เราพูด
ถึงสิ่งที่ไม่จริง เช่น โลกพระศรีอารีย์ โดยที่เราเข้าใจความหมายของ
คำตรงกัน แต่โลกพระศรีอารีย์ยังไม่เกิดขึ้น ดังนั้นโลกพระศรีอารีย์
จึงเป็นโลกในจินตนาการที่มีอยู่ได้ภายในความคิดเท่านั้น โลกพระ
ศรีอารีย์เป็นผลผลิตของความคิด จิต“สร้าง”โลกพระศรีอารีย์ ถ้า
คนไม่คิด โลกพระศรีอารีย์ก็ไม่มี ความเป็นจริงของโลกพระศรีอารีย์
เป็นอัตนัย จากตัวอย่างนี้ อาจมีผู้ถามว่า โลกแห่งมโนคติของพลาโต
อาจเป็นความจริงอัตนัยอย่างโลกพระศรีอารีย์ได้หรือไม่ คำตอบของ
พลาโตมียุ่ที่ว่า มโนคติไม่ใช่เรื่องอัตนัย มโนคติไม่ใช่สิ่งที่จิต“สร้าง”
แต่เป็นสิ่งที่จิตค้นพบ มโนคติที่มีอยู่ก่อนแล้ว ที่สำคัญก็คือ มโนคติ
เป็นความจริงภายนอกจิต คือเป็นปรนัย เนื่องจากมโนคติของเรามี
เพียงหนึ่งเดียวดังกล่ามาแล้ว หากมโนคติถูกสงวนสิทธิ์อยู่ในความ
คิดของคนคนเดียว แล้วคนอื่นๆ จะค้นพบมโนคติของคนได้อย่างไร
มโนคติของคนจะต้องไม่ขึ้นอยู่กับความคิดของบุคคลผู้ใดคนหนึ่ง มัน
มีอยู่อย่างเป็นอิสระภายนอกจิตทั้งปวง จิตของคนแต่ละคนสามารถ
เข้าถึงหรือค้นพบ มโนคติที่คนคนหนึ่งค้นพบจะตรงกับมโนคติที่คน
อื่นค้นพบ ทั้งนี้เพราะเขาทั้งสองค้นพบมโนคติเดียวกันที่อยู่ภายนอก
ดวงจิตของพวกเขา มโนคติจึงไม่ใช่ผลผลิตของจิตมนุษย์ ทั้งไม่ใช่
สิ่งที่มีอยู่ในพระจิตที่ยิ่งใหญ่หรือพระเจ้า

5. มโนคติเป็นสิ่งที่ไม่กินที่

มโนคติเป็นความจริงที่มีอยู่ “ภายนอก” ความคิดของคนเรา เมื่อเป็นเช่นนั้นอาจมีผู้ถามว่า แล้วมโนคติตั้งท่าเล็งถิ่นฐานอยู่ที่ไหน คำตอบมีอยู่ว่า มโนคติไม่ใช่สสารจึงไม่มีรูปร่างตัวตน สสารเป็นสิ่งที่กินที่ คือเราสามารถระบุตำแหน่งที่ตั้งของสสารได้ แต่มโนคติไม่ใช่สสาร มันจึงไม่กินที่ ดังนั้นเราจึงบอกไม่ได้ว่ามโนคติมี “ตำแหน่งที่ตั้ง” อยู่ที่ใดในโลกหรือจักรวาลนี้ มโนคติไม่ต้องการ “ตำแหน่งที่ตั้ง” พลาโตได้พูดไว้ชัดเจนว่า มโนคติอยู่ “แยกจาก” สิ่งเฉพาะ³⁴ มโนคติของคนอยู่แยกต่างหากจากคนทั้งหมดในโลก แต่คำพูดนี้บอกเพียงว่ามโนคติมีอยู่อย่างเป็นอิสระ คือมีที่อยู่เป็นของตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยสิ่งสถิติอยู่กับสิ่งเฉพาะในโลกแห่งผัสสะ มโนคติรวมกลุ่มกันอยู่อย่างเป็นระบบใน “โลกแห่งมโนคติ” และหากจะถามอีกว่า โลกแห่งมโนคติตั้งอยู่ที่ใด เราก็ไม่อาจจะระบุตำแหน่งแห่งที่ของโลกแห่งมโนคติด้วยเหตุผลที่ว่า มโนคติเป็นสิ่งที่ไม่กินที่

6. มโนคติไม่ขึ้นกับเวลา

นอกจากจะเป็นสิ่งที่ไม่กินที่แล้ว มโนคดียังไม่ขึ้นกับเวลา สิ่งเฉพาะเท่านั้นที่ขึ้นกับเวลาและเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา ตัวอย่างเช่น คนแต่ละคนเป็นสิ่งเฉพาะที่มีอายุและวัย คนเราต้องผ่านวัยเด็ก ไปสู่วัยหนุ่มสาว วัยกลางคน วัยชรา แล้วดับขันธอำลาโลกแห่งผัสสะนี้ไป แต่คนสากลในโลกแห่งมโนคติไม่มีอายุ ไม่มีวัย มโนคติไม่มีการเริ่มต้น ไม่มีการดับสลาย มโนคติคงอยู่ชั่วนิรันดร์ คนแต่ละคนในโลกนี้อาจแตกดับไป แต่มโนคติของคนยังอยู่อย่างมั่นคงในโลกแห่งมโนคติ ยิ่งกว่านั้น มโนคติไม่มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ดีขึ้นหรือเลวลง มโนคติมีความสมบูรณ์พร้อมในตัวเอง ทฤษฎีวิวัฒนาการของดาร์วินใช้ไม่ได้กับโลกแห่งมโนคติของพลาโต

สรุปเปรียบเทียบมโนคติกับสิ่งเฉพาะดังนี้

มโนคติ (Idea)		สิ่งเฉพาะ (Particular)
1)	เป็นสิ่งที่สากล เช่นความเป็นคน	เป็นสิ่งที่ชี้เฉพาะได้ว่าเป็นอะไร
	หรือคนสากลที่ชี้เฉพาะไม่ได้	เช่น โสกราตีส เปรคลีส
2)	ไม่ต้องการที่อยู่หรือเทศะ	มีที่อยู่หรือเทศะ
3)	เป็นอภาลิกะคือไม่ขึ้นกับกาละ	เป็นอภาลิกะคือขึ้นกับกาละ
		เมื่ออดีต ปัจจุบัน และอนาคต
4)	เป็นวิสังขารคือไม่มีส่วนประกอบ	เป็นสังขารคือมีส่วนประกอบ
5)	เป็นนิจจังคือเที่ยงแท้และอมตะ	เป็นอนิจจังคือเปลี่ยนแปลงและ
		ดับสลายได้
6)	มีเพียงหนึ่งสำหรับสิ่งเฉพาะ	มีมากมายตามจำนวนของสิ่ง
	แต่ละประเภท	เฉพาะในประเภทเดียวกัน
7)	รู้ได้ด้วยเหตุผล	รู้ได้ด้วยสัญชาตญาณ

โลกแห่งมโนคติ

มโนคติอันมีลักษณะดังบรรยายมาได้เกาะกลุ่มกันอยู่ในโลกแห่งมโนคติ เราใช้คำว่า“เกาะกลุ่ม” ก็เพราะมโนคติแต่ละประเภทไม่ได้แยกกันอยู่ตามบุญตามกรรม มโนคติทั้งหลายมีความสัมพันธ์กันตามกฎหมายที่ว่าประเภทแคบ (Species) รวมกลุ่มกันสังกัดอยู่กับประเภทกว้างหรือสกุล (Genus) ตัวอย่างเช่น มโนคติของคน ม้า แมว เป็นมโนคติประเภทแคบ จึงไปขึ้นอยู่กับมโนคติของสัตว์ ซึ่งเป็นมโนคติประเภทกว้าง ไ้แต่่มโนคติของสัตว์ พืช ก็กลายเป็นประเภทแคบ จึง

ต้องสังกัดอยู่กับมโนคติที่กว้างกว่า คือมโนคติของสิ่งมีชีวิต และมโนคติของสิ่งมีชีวิตกับสิ่งไม่มีชีวิต ก็จะขึ้นอยู่กับมโนคติที่กว้างกว่า คือมโนคติของ“สิ่ง”หรือภาวะ ดังนั้นเป็นต้น มโนคติแต่ละชนิดจึงสัมพันธ์กันตามลำดับชั้น เริ่มต้นจากฐานล่างอันประกอบด้วยมโนคติประเภทแคบที่สุด รวมตัวกันอยู่ได้สังกัดมโนคติประเภทกว้างกว่าเรื่อยขึ้นไป จนถึงมโนคติประเภทกว้างที่สุด อันครอบคลุมมโนคติทั้งปวง โครงสร้างของโลกแห่งมโนคติจึงเหมือนกับปิรามิดที่มีฐานกว้างแต่ยอดแหลม มโนคติที่เป็นยอดสุดหรือประธานสูงสุดในโลกแห่งมโนคติ ได้แก่แกมโนคติแห่งความดี (Idea of the Good)

มโนคติแห่งความดีเป็นมโนคติประเภทกว้างที่สุด จึงครอบคลุมปกครองมโนคติทั้งหมด มโนคติแห่งความดีมีความสำคัญต่อโลกแห่งมโนคติ เช่นเดียวกับพระอาทิตย์มีความสำคัญต่อโลกแห่งผัสสะ เพราะมีพระอาทิตย์สิ่งมีชีวิตทั้งปวงในโลกจึงเกิดขึ้นได้ และเพราะแสงสว่างจากพระอาทิตย์ เราจึงมองเห็นหรือรู้จักสิ่งทั้งปวง ในทำนองเดียวกัน มโนคติแห่งความดีเป็นที่มาของมโนคติทั้งหลาย และด้วยอาศัย“แสง”จากมโนคติแห่งความดี เราจึงรู้จักมโนคติอื่นๆ พลาโตกล่าวว่า มโนคติแห่งความดีไม่ใช่เป็นเพียงบ่อเกิดแห่งความรู้ในสิ่งทั้งปวงเท่านั้น แต่ยังเป็นภาวะและแก่นแท้ของสิ่งทั้งปวง กระนั้นมโนคติแห่งความดีก็ไม่ได้เป็นแค่แก่นแท้ เพราะมันมีศักดิ์ศรีและอำนาจเหนือกว่าความเป็นแก่นแท้มากนัก³⁵ สถานภาพของมโนคติแห่งความดีจึงสูงส่งดุจพระเจ้า แต่พลาโตไม่เรียกมโนคตินี้ว่าพระเจ้า นักปรัชญาลัทธิเพลโตใหม่ชื่อว่าโพลติอุส ได้นำเอาแนวความคิดเรื่องมโนคติแห่งความดีนี้ไปอธิบายเพิ่มให้เป็นเรื่องพระเจ้า

มโนคติกับสิ่งเฉพาะ

พลาโตได้ตั้งทฤษฎีสองโลกขึ้น โลกทั้งสองคือโลกแห่งผัสสะกับโลกแห่งมโนคติ โลกทั้งสองมีความสัมพันธ์กันอย่างไร นี่เป็นคำถามถึงความเกี่ยวข้องกันระหว่างมโนคติกับสิ่งเฉพาะ คำตอบสำหรับปัญหานี้จะเป็นดังนี้

พลาโตกล่าวว่า สิ่งเฉพาะเป็น“สิ่งจำลอง”หรือ“เลียนแบบ (Copy)”ของมโนคติ เช่น โสกราตีสเป็นสิ่งเฉพาะที่เป็นสิ่งจำลองมาจากมโนคติของคน สิ่งจำลองมีความเป็นจริงน้อยกว่ามโนคติ มโนคติมีความจริงแท้สูงสุด สิ่งเฉพาะไม่มีความจริงในตัวเอง สิ่งเฉพาะขอยืมความเป็นจริงมาจากมโนคติ สิ่งเฉพาะเป็นจริงก็ต่อเมื่อมีส่วนเหมือนมโนคติ ถ้าต่างจากมโนคติ สิ่งเฉพาะก็ไม่มีความเป็นจริง สิ่งเฉพาะไม่สามารถเลียนแบบมโนคติได้สมบูรณ์ครบถ้วน ดังนั้นสิ่งเฉพาะจึงมีความจริงเพียงบางส่วนเท่านั้น สำหรับการเลียนแบบนี้พลาโตใช้อีกสำนวนหนึ่งว่า “การมีส่วนร่วม (Participation)” สิ่งเฉพาะต่างๆ พยายามมีส่วนร่วมกับมโนคติ ดอกกุหลาบจะงามก็เพราะมีส่วนร่วมกับมโนคติของความงาม นมเป็นสิ่งที่ขาวก็เพราะมีส่วนร่วมกับมโนคติของความขาว แต่ที่ไม่ได้หมายความว่ามโนคติของความงามจะ“แบ่งภาค”มาอยู่ในดอกกุหลาบ มโนคติของความงามแยกจากกุหลาบงาม แม้ว่ามโนคติจะแยกจากสิ่งเฉพาะ แต่ความสัมพันธ์ระหว่างกันและกันก็มีอยู่ ด้วยการที่สิ่งเฉพาะได้“มีส่วนร่วม”และ“เลียนแบบ”มโนคตินั้นเอง

แม้ว่าทฤษฎีโมนคติของพลาโต้จะเป็นสิ่งที่ค้นพบใหม่ในยุคแห่งนักปรัชญากรีกร่วมสมัยของพลาโต้ แต่เมื่อพิจารณาอย่างรอบคอบแล้ว เราจะพบว่าพลาโต้ใช้วิธีการอันชาญฉลาดในการรวมหลักปรัชญาสำคัญที่มีอยู่ก่อนมาผสมผสานแล้วปรุงเป็นปรัชญาสูตรใหม่ขึ้น อัจฉริยภาพของพลาโต้อยู่ที่รู้จักใช้ข้อมูลที่มีอยู่ก่อนมาสร้างทฤษฎีทางปรัชญาอันยอดเยี่ยม แล้วประยุกต์ทฤษฎีนั้นใช้แก้ปัญหาปรัชญาต่างๆ ตอนที่เราลองตรวจสอบดูว่าพลาโต้ได้นำเอาหลักปรัชญาของใครบ้างมาสร้างทฤษฎีโมนคติ

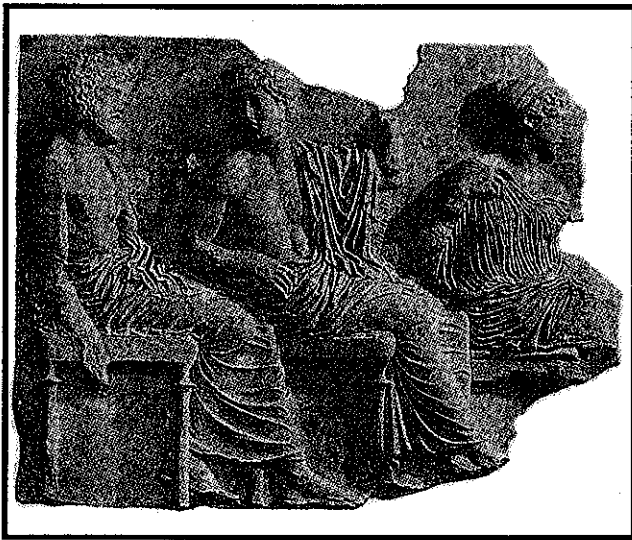
พลาโต้ได้แนวความคิดมาจากนักปรัชญาสามท่าน คือโสกราตีส ปาร์มินิเดส และเฮราคลีตุส

เริ่มแรกทีเดียว พลาโต้พัฒนาทฤษฎีโมนภาพของโสกราตีสเป็นทฤษฎีโมนคติ นั่นก็คือพลาโต้ทำมโนภาพให้กลายเป็นสิ่งที่มีความเป็นจริงในตัวเอง ผลที่ออกมาก็คือมโนภาพกลายเป็นมโนคติที่มีความจริงแบบปรนัยและเป็นสิ่งที่คงที่ถาวร ในการอธิบาย“ลักษณะ”ของมโนคติเช่นนี้ พลาโต้หยิบยกเอาลักษณะของภาวะ (Being)³⁶ ในปรัชญาของปาร์มินิเดสมาสวมใส่ให้กับมโนคติ เหตุที่มโนคติจึงมีลักษณะเช่นเดียวกับภาวะของปาร์มินิเดส คือมีความเป็นจริงแท้สูงสุดและเป็นสิ่งคงที่ถาวรไม่เคยเปลี่ยนแปลง

แต่พลาโต้ไม่ยอมรับทัศนะของปาร์มินิเดสที่ว่า ความจริงแท้หรือภาวะเป็นสารเนื้อเดียวอันแบ่งแยกไม่ได้ พลาโต้เสนอว่าความจริงแท้หรือมโนคติมีหลายชนิด แต่มโนคติทั้งหลายเกาะกลุ่มกันอยู่อย่างเป็นระบบในโลกแห่งมโนคติ แม้ความจริงแท้จะมีมากมายแต่ก็อยู่อย่างมีเอกภาพ (Unity) นี้จัดเป็นเอกภาพในพหุภาพ พลาโต้คงได้แนวความคิดเรื่องเอกภาพในความมากมายนี้มาจากเฮราคลีตุส ผู้มีทัศนะว่า สิ่งที่แตกต่างกันรวมตัวเป็นเอกภาพภายใต้การควบคุม

ของวจนะ (Logos)³⁷ พลาโต้นำเอาหลักการเรื่องวจนะนี้มาสร้างเป็นกฎแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมโนคติทั้งหลาย

จากการสืบค้นที่มาดังกล่าว เราได้พบร่องรอยของแนวความคิดเรื่องภาวะในปรัชญาของปาร์มินิเดสและวจนะในปรัชญาของเฮราคลีตัสผสมผสานกันอยู่ในทฤษฎีมโนคติของพลาโต นี่เป็นตัวอย่างของการประนีประนอมหลักการที่ขัดแย้งกัน ยิ่งไปกว่านี้ พลาโตยังยอมรับแนวความคิดที่ว่า ความจริงแท้เป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงมาจากปาร์มินิเดส พลาโตยืนยันว่า โลกแห่งมโนคติไม่เคยเปลี่ยนแปลง แต่กระนั้นพลาโตก็ยังยอมรับทฤษฎีแห่งความเปลี่ยนแปลงของเฮราคลีตัส โดยกล่าวว่า โลกแห่งผัสสะเท่านั้นที่เปลี่ยนแปลง แต่โลกแห่งผัสสะไม่ใช่ความจริงแท้สำหรับพลาโต ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น พลาโตให้ความกระจ่างแก่เรื่องนี้ไว้ในทัศนะที่ว่าด้วยจักรวาลวิทยา

ภาพแกะสลักเทพเจ้ากรีกที่วิหารพาร์เธนอน กรุงเอเธนส์

บทที่ 15

จักรวาลวิทยาของพลาโต

จักรวาล

ภายในขอบเขตของทฤษฎีมโนคติ พลาโตยืนยันว่ามีโลกแห่งมโนคติซึ่งมีความเป็นจริงยิ่งกว่าโลกแห่งผัสสะหรือสัญชาตญาณ โลกแห่งมโนคติเป็นของจริงแท้ ส่วนโลกแห่งผัสสะเป็นของเทียม พลาโตยอมรับทฤษฎีสองโลก เราทราบแล้วว่า โลกแห่งมโนคติมีความเป็นจริงในตัวเอง ไม่มีใครสร้าง และไม่มีวิวัฒนาการมาจากสิ่งอื่นใด ปัญหาจึงเหลืออยู่ว่า โลกแห่งผัสสะเกิดมาจากอะไร ใครสร้าง และมีความเกี่ยวข้องกับอย่างไรกับโลกแห่งมโนคติ คำตอบของพลาโตต่อปัญหานี้จัดว่าเป็นจักรวาลวิทยา

แก่นแท้ของโลก

พลาโตไม่ได้ถือว่าแก่นแท้ของโลกแห่งผัสสะเป็นสสารเช่น น้ำ หรือไฟ ทศณะในเรื่องนี้ของท่านแตกต่างจากทศณะของนักปรัชญาธรรมชาติ สำนักไมเลตุส หรือสำนักปรมาณูนิยม พลาโตเห็นว่า โลกนี้ไม่มีแก่นแท้เป็นของตัวเอง ทั้งนี้เพราะดังที่กล่าวแล้วว่า โลกแห่งผัสสะเป็นเพียงภาพสะท้อนความเป็นจริงจากโลกแห่งมโนคติ เหมือนกับดวงจันทร์ที่มีแสงสว่างได้ก็เพราะมันรับแสงจากดวงอาทิตย์แล้วสะท้อนกลับมา พลาโตกล่าวว่า โลกแห่งผัสสะคือรอยประทับของมโนคติที่ปรากฏบนสสาร เพื่อความเข้าใจง่ายขออธิบาย

ด้วยการเปรียบเทียบ

ตามปกติหนังสือราชการสำคัญจะมีการประทับตราประจำตำแหน่งด้วย การประทับตราจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องมีหน้ากระดาษเตรียมไว้ถูกประทับ และเครื่องมืออันเป็นที่ประทับตราสำหรับใช้ประทับลงบนหน้ากระดาษที่ประทับ ตราเพียงชิ้นเดียวสามารถนำมาใช้ประทับลงบนหน้ากระดาษให้เกิดดวงตราหลายร้อยหลายพันดวง รอยดวงตราที่ปรากฏบนหน้ากระดาษมิใช่เป็นอันเดียวกันกับที่ประทับตรา รอยดวงตราบนหน้ากระดาษเป็นเพียงสิ่งเลียนแบบหรือจำลองมาจากที่ประทับตราข้อนี้ฉันใด การเกิดของโลกแห่งผัสสะก็ฉันนั้น กล่าวคือ “สสาร” เปรียบได้กับหน้ากระดาษสำหรับรองรับการประทับ ส่วน “มโนคติ” เปรียบเหมือนที่ประทับตราสำหรับใช้ประทับลงบนที่รองรับนั้น เมื่อมโนคติถูกกดประทับลงบนสสาร รอยประทับที่ปรากฏบนสสารจัดเป็นสิ่งเฉพาะต่างๆ ในโลกแห่งผัสสะ นั่นก็คือแมวแต่ละตัวในโลกนี้เป็นผลจากการที่มโนคติของแมวกดประทับลงบนสสารและสิ่งเฉพาะอื่นๆ ก็ทำนองเดียวกัน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า โลกแห่งผัสสะเกิดจากการที่มโนคติมาปะทะกับสสาร องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดโลกนี้จึงมี 2 ประการ คือมโนคติและสสาร

สสารในปรัชญาของพลาโตไม่ใช่สิ่งที่มีรูปร่างตัวตนหรือคุณสมบัติ นักปรัชญากรีกก่อนหน้าพลาโตใช้คำว่าสสาร (Matter) ให้ความหมายถึงวัสดุสิ่งของที่กินที่และมีคุณสมบัติหรือมีรูปร่าง ดังเช่น ดิน ไม้ เหล็ก สำหรับพลาโต สสารไม่มีคุณลักษณะ ไม่มีรูปร่างตัวตน ไม่เป็นอะไรสักอย่างที่เราพอคิดเข้าใจได้ สสารจึงเป็นความว่างเปล่าอย่างยิ่ง คือเป็นอภาวะ สสารจึงเป็นหลักการสุดโต่งที่ตรงข้ามกับมโนคติ ความเป็นความเป็นและคุณลักษณะต่างๆ ในโลกล้วนเนื่องมาจากมโนคติ ทั้งนี้เพราะมโนคติเป็นภาวะในขณะที่สสารเป็นอภาวะ มโนคติเป็นความจริงแท้ในขณะที่สสารไม่มีความเป็นจริง ถ้าอย่างนั้นสสารก็ไม่มีจริง ความไม่มีนั้นแหละคือสสาร เซลเลอร์อธิบายว่า สสาร

ของพลาโตคืออวกาศหรือที่ว่างนั่นเอง³⁸ สสารจึงเป็นที่ว่างสำหรับรองรับการประทับลงไปของมโนคติ ผลจากการประทับคือเกิดโลกแห่งผัสสะ ที่ว่าโลกแห่งผัสสะเป็นของเทียมนั้นจึงอธิบายได้ว่า โลกแห่งผัสสะมีความเป็นจริงบางส่วน เพราะมันมีส่วนร่วมทั้งกับมโนคติ แต่ที่ไม่เป็นจริงอยู่บางส่วนก็เพราะมันมีส่วนร่วมทั้งกับสสาร

เท่าที่บรรยายมา พลาโตเพียงบอกว่าโลกแห่งผัสสะเกิดจากการที่มโนคติประทับลงบนสสาร แต่ท่านยังไม่ได้ตอบคำถามที่ว่า ทำไมมโนคติซึ่งมีความเต็มบริบูรณ์ในตัวเองจะต้องดิ้นรนไปประทับลงบนสสาร ในการประทับตรา นอกจากจะมีหน้ากระดาษรองรับและที่ประทับตราแล้ว ยังมีบุคคลผู้เป็นตัวการทำหน้าที่ประทับ ย้อนกลับไปดูกรณีที่มโนคติประทับลงบนสสารแล้วชวนให้ฉงนว่า ใครคือตัวการผู้ทำให้เกิดการประทับนี้ พลาโตไม่อาจตอบคำถามนี้จากกรอบแห่งทฤษฎีมโนคติ ดังนั้นท่านจึงต้องยอมให้มีพระเจ้าอยู่ในระบบปรัชญาของท่าน พลาโตกล่าวว่า ตัวการผู้ประทับมโนคติลงบนสสารได้แก่พระเจ้า (Demiurge) เพื่ออธิบายเรื่องนี้ พลาโตอ้างเทพนิยาย

ตำนานการสร้างโลก

ในบทสนทนาชื่อ *ติเมออุส* พลาโตเขียนถึงการสร้างโลกไว้ว่า พระเจ้าทรงพบว่ามโนคติแยกอยู่ต่างหากจากสสาร จึงนำแบบหรือมโนคติไปประทับลงบนสสารเพื่อสร้างเป็นโลกขึ้น พระเจ้าไม่ได้สร้างมโนคติและสสาร สิ่งทั้งสองมีอยู่ก่อนแล้ว พระเจ้าเพียงทำหน้าที่เป็นสถาปนิกผู้นำเอาสิ่งที่มีอยู่แล้วทั้งสองประการมาประกอบเป็นโลก พระเจ้าใช้มโนคติเป็นที่ประทับตราสำหรับกดลงบนสสารจนเกิดโลกแห่งผัสสะ สิ่งแรกที่อุบัติขึ้นมาคือวิญญานโลก สิ่งที่เกิดตามมาก็คือธาตุสี่ อันได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ และธาตุทั้งสี่ทำให้มีโลก

วิญญาณโลกเข้าสิงสถิตประจำโลก โดยนัยนี้ โลกจึงเป็นสิ่งมีชีวิตมีวิญญาณ ปรากฏการณ์ต่างๆ ในโลกเป็นไปอย่างมีระเบียบ เพราะได้วิญญาณโลกเป็นผู้อำนวยการควบคุม ด้วยวิธีการเดียวกันนั้น พระเจ้าทรงสร้างดวงดาวและให้มีวิญญาณสิงสถิตประจำ ทรงสร้างเทพเจ้าบนสวรรค์และวิญญาณอมตะของมนุษย์ ส่วนการสร้างสัตว์และพืชเป็นงานของเทพเจ้าอื่นๆ เทพเจ้าเหล่านั้นจะสร้างร่างกายมนุษย์และวิญญาณประจำร่างกาย ซึ่งจะดับสลายไปพร้อมกับร่างกาย

พลาโต้เชื่อว่าโลกเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ดวงดาวทั้งหลายโคจรรอบโลก วิถีโคจรของดวงดาวเป็นวงกลม การที่ดวงดาวและโลกเกาะกลุ่มอยู่กันเป็นระบบมีระเบียบ เนื่องจากสิ่งเหล่านั้นมีวิญญาณสิงสถิต หากสสารเป็นสิ่งที่ไร้วิญญาณ ความโกลาหลวุ่นวายจะเกิดขึ้น จักรวาลจะกลายเป็นกลีภพที่หะระเบียบมิได้ แต่ที่ระเบียบยังคงมีอยู่ในจักรวาลก็เพราะโลกและดวงดาวมีวิญญาณสิงประจำ สำหรับพลาโต้ กฎธรรมชาตินั้นเกิดมาจากวิญญาณโลก

ข้อเปรียบเทียบ

เมื่อมองในฐานะปรัชญา จักรวาลวิทยาเป็นส่วนที่อ่อนเหตุผลที่สุดในปรัชญาของพลาโต้ ทั้งนี้เนื่องมาจากว่าพลาโต้ไม่อาจอธิบายด้วยเหตุผลว่า ทำไมโมโนคติจึงไปกดประทับลงบนสสาร พลาโต้ได้มอบภาระนี้เป็นหน้าที่ของพระเจ้า แม้การอธิบายการสร้างโลกก็ได้เค้าโครงมาจากเทพนิยายเรื่อง เทพกำเนิด ของเฮเซียดซึ่งแพร่หลายอยู่ในสมัยของท่าน การนำเอาเทพนิยายมาแก้ปัญหาปรัชญานี้จัดเป็นจุดอ่อนของพลาโต้ ส่วนการที่พลาโต้ทำเช่นนี้ก็เพราะท่านเป็นนักปรัชญาผู้มีวิญญาณศิลปิน การอ้างเทพนิยายมาอธิบายประกอบคำสอนปรัชญาไม่ใช่เรื่องเสียหาย แต่มีข้อด้อยอยู่ตรงที่ว่า เทพนิยาย

ไม่ใช่เหตุผลที่หนักแน่นพอสำหรับสนับสนุนทฤษฎีปรัชญา

พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องกำเนิดของโลกไว้ในอัครัญญสูตร³⁹ จุดประสงค์ของการแสดงอยู่ที่การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างระบบวาระกับการกระทำของมนุษย์ พระองค์ตรัสถึงกำเนิดของโลกไว้เพียงสั้นๆ และเมื่อนำเอาข้อความในอัครัญญสูตรมาปะติดปะต่อกับเรื่องที่พระพุทธโฆษาจารย์เขียนไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค⁴⁰ เราจะได้จักรวาลวิทยาของพระพุทธศาสนาซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

โลกเกิดขึ้นโดยไม่มีพระเจ้าเป็นผู้สร้าง องค์ประกอบของโลกคือธาตุสี่ อันได้แก่ ดิน น้ำ ไฟ ลม โลกเกิดขึ้นและดับสลายสลับกันไปเป็นสังสารวัฏ บางครั้งไฟไหม้โลกหรือน้ำบ้างลมบ้างทำลายโลกจนแตกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย และแล้วองค์ประกอบก็จะรวมตัวกันจนเป็นโลกขึ้นมาใหม่ พระพุทธโฆษาจารย์อธิบายว่า เมื่อไฟไหม้โลกจนเป็นผงธุลีแล้ว ผงจะตกใหญ่ตลอดอาณาบริเวณที่ธาตุสี่กระจายไป น้ำฝนจะคลุกธุลีเข้าด้วยกัน ลมจะพัดปะทะทำให้น้ำนั้นกลายเป็นก้อนกลมเหมือนหยาดน้ำบนใบบัว น้ำจะงวดลงๆ จนในที่สุดมีแผ่นดินโผล่จากผิวน้ำ เกิดมีแผ่นดินที่มีรสโอชามาก ดวงวิญญาณที่ไปเกิดอยู่ในพรหมโลกชั้นอาภัสสรเหาะลงมากินจวนดินเข้าเกิดตณหา จึงเหาะกลับพรหมโลกไม่ได้ รัศมีหมดไป พวกเขาต้องอยู่ในโลก เป็นตันตระกุลของมนุษย์ทั้งปวง ต่อมาเมื่อดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาวโคจรขึ้นจากขอบฟ้า นี่คือการกำเนิดของโลกที่ปรากฏในวรรณคดีบาลี⁴¹

ผู้เขียนนำเอาจักรวาลวิทยาของพระพุทธศาสนามาเสนอไว้ในที่นี้ก็เพื่อให้ท่านผู้อ่านได้เปรียบเทียบระหว่างการกำเนิดของโลกโดยการสร้างของพระเจ้า กับการกำเนิดของโลกโดยไม่มีพระเจ้าเป็นผู้สร้าง ปัญหาทางปรัชญาที่อาจเกิดแก่ทฤษฎีหลังก็คือ อะไรเป็นตัวการนำธาตุทั้งสี่มารวมกันอย่างมีระเบียบ อะไรเป็นตัวกำหนดว่าโลกที่แตกสลายไปแล้วจะต้องเกิดขึ้นใหม่อีก นักปราชญ์ในพระพุทธศาสนาจะ

ไม่อ้างพระเจ้าอย่างที่พลาโตทำ คำตอบสำหรับปัญหานี้มีอยู่ว่า กฎแห่งธรรมชาติหรือกฎจรรยาบรรณที่จัดระเบียบแบบแผนให้กับโลก นักวิทยาศาสตร์ปัจจุบันก็เสนอคำตอบในทำนองเดียวกันนี้

ข้อสังเกต

แม้ว่าจักรวาลวิทยาจะอ่อนเหตุผลที่สุดเมื่อเทียบกับปรัชญาหัวข้ออื่นของพลาโต แต่เมื่อมองในทางประวัติศาสตร์ เราจะประหลาดใจที่พบว่า ยกเว้นทฤษฎีโมนิคติเสียแล้ว ไม่มีหัวข้อปรัชญาอื่นใดของพลาโตจะมีอิทธิพลต่อแนวความคิดของนักปรัชญายุคต่อมาได้ยาวนานเท่าจักรวาลวิทยานี้ จักรวาลวิทยาในปรัชญาของอาริสโตเติล ลัทธิพลาโตใหม่ และปรัชญาคริสต์ ล้วนได้รับอิทธิพลจากจักรวาลวิทยาของพลาโตทั้งสิ้น

บทที่ 16

จิตวิทยาของพลาโต

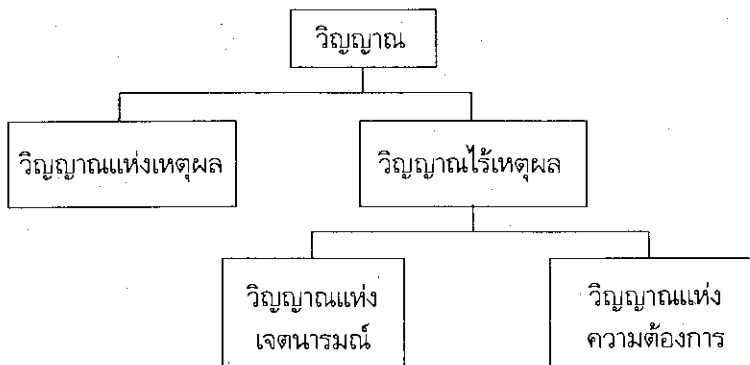

ในสมัยปัจจุบัน จิตวิทยาเป็นวิชาการอิสระ แต่ในสมัยของพลาโต จิตวิทยาเป็นวิชาการสาขาหนึ่งของปรัชญา และได้รับการพัฒนาเรื่อยมาในฐานะเป็นปรัชญาแขนงหนึ่ง จนในที่สุดได้แยกตัวออกไปจากปรัชญา ในสมัยปัจจุบัน จิตวิทยาเป็นการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ แต่ในสมัยโบราณ จิตวิทยามีความหมายตามตัวอักษร คือเป็นการศึกษาเรื่องจิตหรือวิญญาณ⁴² จิตวิทยาของพลาโตจึงหมายถึงปรัชญาว่าด้วยวิญญาณและความสัมพันธ์ระหว่างวิญญาณกับพฤติกรรมของมนุษย์

สำหรับพลาโต มนุษย์ประกอบด้วยร่างกายและวิญญาณ ลำพังร่างกายย่อมไม่อาจเคลื่อนไหวหรือมีชีวิตรุ่งขึ้นได้ เพราะร่างกายเป็นสิ่งของประเภทเดียวกันกับก้อนอิฐ วิญญาณคือตัวแปรที่ทำให้ร่างกายต่างจากก้อนอิฐ วิญญาณเป็นตัวการของชีวิตรและการเคลื่อนไหวของมนุษย์ เราเรียกมนุษย์ผู้ไม่มีวิญญาณว่าคนตาย

ประเภทของวิญญาณ

พลาโตได้แบ่งวิญญาณออกเป็นส่วนต่างๆ ดังนี้

ในขั้นแรก พลาโตแบ่งวิญญาณออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ คือ

1) วิญญาณแห่งเหตุผล (Rational Soul) เป็นวิญญาณที่จิตใจจากโลกแห่งมโนคติมาประจำอยู่ในกายเนื้อ พระเจ้าทรงสร้างวิญญาณส่วนนี้ให้เป็นอมตะ

2) วิญญาณไร้เหตุผล (Irrational Soul) เป็นวิญญาณที่ประจำอยู่กับร่างกาย เกิดและดับพร้อมกับร่างกาย จึงไม่เป็นอมตะ เทพเจ้าเป็นผู้สร้างร่างกายและวิญญาณส่วนนี้ของมนุษย์ ยิ่งไปกว่านั้นวิญญาณส่วนที่สองนี้ยังถูกแบ่งย่อยออกเป็น 2 ส่วนคือ

ก) วิญญาณฝ่ายสูง เรียกว่าวิญญาณแห่งเจตนารมณ์ (Spirited Soul)

ข) วิญญาณฝ่ายต่ำ เรียกว่าวิญญาณแห่งความต้องการ (Appetitive Soul)

รวมความแล้ว วิญญาณของมนุษย์มีอยู่ 3 ส่วนด้วยกัน คือวิญญาณ

ญาณแห่งเหตุผล วิญญาณแห่งเจตนาธรรมณ์ และวิญญาณแห่งความต้องการ ควรกำหนดว่ามนุษย์เท่านั้นที่มีวิญญาณครบทั้งสามส่วน สัตว์มีวิญญาณสองส่วนหลัง ในขณะที่พืชมีวิญญาณแห่งความต้องการอย่างเดียว สิ่งที่ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์ก็คือเหตุผล เพราะมนุษย์เท่านั้นที่มีวิญญาณแห่งเหตุผล

สมรรถภาพของวิญญาณ

วิญญาณแต่ละส่วนมีธาตุแตกต่างกัน และบางทีก็ขัดแย้งอย่างตรงกันข้าม นี่เป็นต้นเหตุแห่งการขัดแย้งที่เกิดขึ้นในจิตใจมนุษย์ เหตุผลบอกให้เขาทำอย่างนี้ แต่อารมณ์หรือความต้องการส่วนลึกเรียกร้องให้เขาทำสิ่งที่ขัดกับเหตุผล ความขัดแย้งภายในเช่นนี้เนื่องมาจากเหตุที่ว่าวิญญาณแต่ละส่วนมีสมรรถภาพต่างกัน จึงต่างพยายามดึงอีกฝ่ายให้คล้อยตามตนเอง สมรรถภาพดังกล่าวนี้ได้แก่

1) สมรรถภาพแห่งเหตุผล

วิญญาณแห่งเหตุผลมีสมรรถภาพในการใช้เหตุผล จึงทำให้มนุษย์สามารถค้นพบเป้าหมายที่แท้จริงของชีวิตและเกี่ยวขั้วตนเองให้ดำเนินไปสู่เป้าหมายนั้น เหตุผลเป็นที่มาของมโนธรรมในใจซึ่งทำให้มนุษย์ได้ชื่อว่าเป็นสัตว์ประเสริฐ

2) สมรรถภาพแห่งเจตนาธรรมณ์

วิญญาณแห่งเจตนาธรรมณ์มีสมรรถภาพในการสร้างอารมณ์สะท้อนใจต่าง ๆ เช่น ความโกรธ ความรัก และสร้างอุปนิสัยต่าง ๆ เช่น ความกล้าหาญ 'ความใฝ่สูง เป็นต้น สมรรถภาพของวิญญาณส่วนนี้มีลักษณะเป็นกึ่งกลาง คือสามารถพาคนเราไปสู่เป้าหมายตามที่เหตุ

ผลชักนำ แต่บางครั้งก็พาออกนอกทางตามคำชักจูงของวิญญาณแห่งความต้องการ

3) สมรรถภาพแห่งความต้องการ

วิญญาณแห่งความต้องการมีอำนาจทำให้เกิดความต้องการ ซึ่งเทียบเท่ากับคำว่าสัญชาตญาณในภาษาปัจจุบัน ดังนั้นความต้องการอาหารความต้องการทางเพศ และความต้องการความเพลิดเพลินทางกายอื่นๆ เกิดมาจากสมรรถภาพของวิญญาณแห่งความต้องการ อำนาจแห่งความต้องการมักจะเดินสวนทางกับอำนาจแห่งเหตุผล นี่เองคือสาเหตุสำคัญแห่งความขัดแย้งภายในจิตมนุษย์

เมื่อพูดถึงอำนาจและความสำคัญกันแล้ว วิญญาณแห่งเหตุผลมีหน้าที่ชักนำและปกครองวิญญาณอีกสองส่วนที่เหลือ ในบทสนทนาเรื่อง *เพลโต* พลาโตเปรียบเทียบวิญญาณแห่งเหตุผลว่าเป็นนายสารถิผู้ขับรถม้าไปสู่จุดหมายปลายทางที่ตนต้องการ แต่รถม้าั้นเทียมด้วยม้าสองตัว ตัวหนึ่งเป็นม้าฉลาดที่ถูกฝึกไว้อย่างดี แคนายสารถิออกคำสั่งคำเดียวก็วิ่งไปตามทาง ม้าตัวนี้เปรียบได้กับวิญญาณแห่งเจตนารมณ์ ส่วนม้าอีกตัวหนึ่งเป็นม้าพยศที่ไม่ยอมทำตามคำสั่งของนายสารถิ มันเอาแต่ใจตัวเอง ม้าตัวที่สองเปรียบได้กับวิญญาณแห่งความต้องการ ตอนนี้เราจะหลับตาวาดภาพได้แล้วว่า นายสารถิผู้ขับรถม้าที่เทียมด้วยม้าเชื่องและม้าพยศเข้าด้วยกันจะอยู่ในสภาพที่ทุลักทุเลเพียงไร พลาโตบอกว่า เราเองนั่นแหละคือนายสารถิคนนั้น

การที่คนเรามีอุปนิสัยต่างกันเกิดจากเงื่อนไขที่ว่า วิญญาณส่วนไหนมีอำนาจมากที่สุดในตัวเรา อุปนิสัยของเรจะมีแนวโน้มไปตามอำนาจหรือสมรรถภาพของวิญญาณส่วนนั้น ถ้าวิญญาณแห่งเหตุผลมีอำนาจที่สุดในบุคคลใด อุปนิสัยของบุคคลนั้นจะออกมาในรูปของการรักความรู้ เขาจะชอบศึกษาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ หรือปรัชญา หากคนใดมีวิญญาณแห่งเจตนารมณ์เป็นเจ้าเรือน เขาผู้

นั้นจะชอบการเมือง การทหาร ส่วนวิญญาณแห่งความต้องการของ
ผู้ใดมีเสียงแข็งที่สุด ผู้นั้นจะชอบสะสมความมั่งคั่ง

อมตภาพของวิญญาณ

พลาได้เชื่อว่าวิญญาณแห่งเหตุผลเป็นอมตะ จึงสามารถอยู่ได้
โดยไม่ต้องอาศัยกายเนื้อ วิญญาณส่วนนี้มีประวัติความเป็นมาน่า
สนใจ อาจพูดได้ว่าต้นกำเนิดของวิญญาณอยู่บนสรวงสวรรค์ พระ
เจ้าทรงสร้างวิญญาณมนุษย์ขึ้นมาแล้วทรงปล่อยให้วิญญาณนั้นเพลิน
พินิจมโนคติอยู่ในโลกแห่งมโนคติ แต่แล้ววันหนึ่งวิญญาณก็ต้องมี
อันจุติมาเกิดในกายเนื้อเป็นมนุษย์บนโลกนี้ สาเหตุที่ทำให้วิญญาณ
ต้องจุติก็คือเชื่อแห่งความไม่มีเหตุผลได้เกิดขึ้นในวิญญาณ ทั้งนี้
เพราะวิญญาณถูกสร้างจากมโนคติและสสาร เมื่อมีเชื่อแห่งสสาร
วิญญาณจึงเริ่มขาดเหตุผลและขาดความสมบูรณ์ จนต้อง“ตก”จาก
โลกแห่งมโนคติ พลาได้เขียนเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ในบทสนทนาเรื่อง
เฟโด ด้วยสำนวนกวีว่า

“ยามที่สมบูรณ์เต็มที่และมีปีกแข็งแกร่ง วิญญาณจะเหินฟ้าสูง
ขึ้น...แต่คราวสูญเสียความสมบูรณ์ วิญญาณปีกหักจำต้องถลาลงมา
ตั้งหลักบนพื้นปฐพี ถือแผ่นดินเป็นเหย้าและสวมเครื่องแบบชาว
ดิน...และวิญญาณกับร่างกายรวมกันได้รับขนานนามว่า สิ่งมีชีวิตที่
เป็นมรรตัย”

เมื่อสิ่งสถิตอยู่ในร่างกาย วิญญาณลืมนโนคติที่ตนเคยเพ่งพินิจ
ในกาลก่อน โอกาสที่จะได้กลับโลกแห่งมโนคติก็มีน้อยลง ร่างกาย
กลายเป็นที่กักขังวิญญาณไม่ให้มีโอกาสดูแลไปพบกับมโนคติ เมื่อ
ถึงแก่ความตาย ร่างกายแตกดับ วิญญาณของคนโง่เขลาจะกลายเป็น
ผีเฝ้าป่าช้าหรือเข้าสิงอยู่ในร่างสัตว์ต่างๆ เฉพาะวิญญาณของนัก

ปรัชญาผู้เข้าถึงมโนคติเท่านั้นจึงจะได้กลับสู่สรวงสวรรค์⁴³

คำสอนเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดของพลาโตได้รับอิทธิพลจากคำสอนของลัทธิออर्फิ (Orphism) ซึ่งแพร่หลายอยู่ในสังคมกรีกสมัยนั้น พลาโตได้นำมาดัดแปลงให้เข้ากับทฤษฎีของตน แต่อย่างไรก็ตามการเวียนว่ายตายเกิดจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อวิญญาณเป็นอมตะ คือไม่แตกดับไปพร้อมกับกายเนื้อ พลาโตเห็นว่าวิญญาณเป็นอมตะจึงมีอยู่เที่ยงแท้เป็นนิรันดร์ ดังนั้นคนเราตายแล้วไม่สูญ ร่างกายดับสลายไป แต่วิญญาณยังคงอยู่ต่อไป ความเห็นของพลาโตจัดอยู่ในประเภทสัสสตทิจิ

ในบทสนทนาเรื่อง เฟโด พลาโตให้ข้อพิสูจน์เรื่องอมตภาพของวิญญาณไว้ 4 ประเด็น คือ :-

1. ข้อพิสูจน์เรื่องสิ่งตรงกันข้าม

ทุกสิ่งเกิดมาจากสิ่งตรงกันข้ามกับตัวมันเอง เช่น ความร้อนมาจากความเย็น และความเย็นมาจากความร้อน หลับมาจากตื่นและตื่นมาจากหลับ ความตายมาจากชีวิตและชีวิตมาจากความตาย โดยนัยนี้ เมื่อบุคคลถึงแก่ความตาย เขาจะกลับมีชีวิตขึ้นอีกเพราะวิญญาณของเขาเป็นสิ่งที่ไม่ตาย

2. ข้อพิสูจน์เรื่องพื้นที่ความทรงจำ

มโนคติเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นด้วยตาหรือรู้ด้วยประสาทสัมผัสอื่นใด เช่น เราไม่เคยเห็นความตรงที่สุด มโนคติของความตรงไม่ใช่สิ่งเดียวกับถนนตรงหรือไม้ตรงที่เราพบด้วยประสาทสัมผัส แต่กระนั้นเราก็มองเห็นว่าความตรงที่สุดมีอยู่ ความรู้เรื่องความตรงที่สุดนั้นเกิดจากความจำ วิญญาณของมนุษย์เคยพบมโนคติของความตรงตั้งแต่สมัยวิญญาณยังอยู่ในโลกแห่งมโนคติ พอวิญญาณจุติเข้ามาอยู่ในร่างกาย วิญญาณลืมมโนคติไปเสีย แต่เมื่อเห็นเส้นตรงเฉพาะหรือไม้ตรงเฉพาะ

วิญญาณจึงฟื้นความจำถึงมโนคติของความตรงขึ้นมาได้ พลาโตกล่าวว่า ความรู้ทุกอย่างเป็นการฟื้นความทรงจำถึงมโนคติที่วิญญาณเคยพบมาก่อนที่จะถือกำเนิดในชาติปัจจุบัน เหตุนี้วิญญาณเป็นสิ่งที่มิอยู่ก่อนร่างกาย และสามารถจะอยู่ได้โดยไม่ต้องอาศัยกายเนื้อ

3. ข้อพิสูจน์เรื่องส่วนประกอบ

สิ่งที่จะแตกดับได้จะต้องเป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งด้วยส่วนประกอบหลายชิ้น ส่วนประกอบของสิ่งใดแยกออกจากกัน สิ่งนั้นก็แตกสลาย ร่างกายแตกสลายได้เพราะร่างกายเกิดจากการรวมตัวของส่วนประกอบหลายชิ้น วิญญาณไม่ใช่สิ่งถูกปรุงแต่งจากส่วนประกอบ วิญญาณเป็นหน่วยย่อยที่สุด เพราะเหตุนี้วิญญาณจึงไม่ดับสลาย เพราะมันไม่มีชิ้นส่วนสำหรับแตกกระจายจากกันและกัน

4. ข้อพิสูจน์เรื่องหลักการชีวิต

ร่างกายมีชีวิต เพราะร่างกายมีวิญญาณ วิญญาณเป็นตัวการทำให้มีชีวิต แต่ชีวิตตรงกันข้ามกับความตาย วิญญาณจึงเป็นสิ่งตรงกันข้ามกับความตาย วิญญาณเป็นสิ่งไม่ตาย เหมือนกับไฟตัวการทำให้เกิดความร้อน แต่ความร้อนตรงกันข้ามกับความเย็น ไฟจึงไม่ใช่ของเย็น

ข้อเปรียบเทียบ

พลาโตจัดประเภทบุคคลไปตามอุปนิสัย แล้วให้เหตุผลว่า การที่บุคคลมีอุปนิสัยต่างกันเป็นเพราะวิญญาณที่มีอำนาจมากในตัวของแต่ละคนต่างกัน เช่นว่า คนรักความรู้จะมีวิญญาณแห่งเหตุผลที่ทรงอำนาจมากกว่าวิญญาณแห่งเจตนารมณ์และวิญญาณแห่งความต้องการ

อุปนิสัยหรือแบบแห่งพฤติกรรมของคนเราจึงมีสภาวะประเภทตามจำนวน
วิญญาณ ในพระพุทธศาสนาก็มีการจัดประเภทบุคคลตามอุปนิสัย
หรือแบบแห่งพฤติกรรม โดยใช้ศัพท์เฉพาะว่า จริต นักปราชญ์ชาว
พุทธแบ่งจริตของคนออกเป็น 6 ประเภท⁴⁴ คือ

1. คนรักสวรั้งามเป็นพวกราคะจริต
2. คนใจร้อนเป็นพวกโทสะจริต
3. คนงมงายเป็นพวกโมหะจริต
4. คนเชื่อง่ายเป็นพวกสัทธาจริต
5. คนช่างคิดเป็นพวกพุทธิจริต
6. คนช่างกังวลเป็นพวกวิตกจริต

ในทัศนะฝ่ายพระพุทธศาสนา เหตุที่ทำให้คนเรามีจริตต่างกัน
ไม่ใช่อำนาจของวิญญาณดังที่พลาโตเสนอ คนเราต่างจริตต่างนิสัย
กันเพราะอัตราผสมของธาตุทั้งสี่ภายในร่างกายต่างกัน และเพราะ
กรรมที่ทำแต่ชาติปางก่อนต่างกัน

การแบ่งวิญญาณออกเป็นสามส่วนของพลาโตฟังดูเป็นเรื่องแปลก
สำหรับคนสมัยนี้ พลาโตแบ่งเช่นนั้นเพื่ออธิบายว่าทำไมในตัวคน
คนเดียวกันจึงมีการขัดแย้งระหว่างเหตุผลกับความต้องการ นักจิต
วิทยาสมัยปัจจุบันชื่อ ซิกมุนด์ ฟรอยด์ ผู้ให้กำเนิดจิตวิเคราะห์ ได้
เสนอว่า ความขัดแย้งภายในบุคคลเกิดมาจากข้อเท็จจริงเรื่องโครง
สร้างของจิต ฟรอยด์เชื่อว่า ภายในจิตใจของคนเรามีแรงกระตุ้นหรือ
อิด (Id) ที่คอยผลักดันให้คนเราทำทุกสิ่งเพื่อสนองความต้องการ แต่
ขณะเดียวกันก็มีมโนธรรมฝ่ายสูงหรือซูเปอร์อีโก (Superego) คอย
ขัดขวาง จึงเป็นหน้าที่ของอีโก (Ego) ที่จะประนีประนอมแรงกระตุ้น
กับมโนธรรม ทฤษฎีนี้ของฟรอยด์มีลักษณะใกล้เคียงกับทัศนะเรื่อง
วิญญาณสามประเภทของพลาโต แต่ฟรอยด์ไม่เชื่อเรื่องวิญญาณอมตะ

บทที่ 17

จริยศาสตร์ของพลาโต

๐๐๐๐

ปรัชญาของพลาโตแต่ละประเด็นมีความเกี่ยวโยงกันเป็นระบบ โดยมีทฤษฎีมโนคติเป็นแกนหลัก จากหัวข้อปรัชญาที่ได้ศึกษามา เราได้พบว่าญาณวิทยา จักรวาลวิทยา และจิตวิทยาในปรัชญาของพลาโต ล้วนอิงอาศัยอยู่กับทฤษฎีมโนคติ หากเราปฏิเสธทฤษฎีมโนคติเสียอย่างเดียวนั้น หัวข้อปรัชญาอื่นๆ ของพลาโตก็จะขาดเหตุผลสนับสนุนและพังทลายลงทันที ที่พูดอย่างนี้เพียงเพื่อจะบอกว่า แม้จริยศาสตร์ของพลาโตก็อิงอาศัยทฤษฎีมโนคติอีกเช่นกัน แต่จะมีจักรวาลวิทยาและจิตวิทยาเข้ามาสนับสนุนด้วย

เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้พลาโตต้องเสนอจริยศาสตร์ออกไปมีอยู่ว่า โซฟิสต์ได้เผยแพร่คำสอนโจมตีกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมที่ชาวกรีกเชื่อถือและปฏิบัติสืบต่อกันตามประเพณี อันเป็นเหตุให้ศีลธรรมอันดีงามของประชาชนถูกบ่อนทำลาย⁴⁵ พลาโตไม่อาจทนเพิกเฉยต่อการก่อการร้ายทางศีลธรรมเช่นนั้น จึงเสนอจริยศาสตร์ออกมาหักล้างคำสอนของโซฟิสต์ โดยที่พลาโตได้พยายามตอบปัญหาเหล่านี้ คือ ความดีคืออะไร ความดีมีอยู่อย่างเป็นอัตนัยหรือปรนัย คนดีต้องมีคุณธรรมอะไรบ้าง

กีดกันจริยศาสตร์ของโซฟิสต์

ต่อคำถามข้างบนที่ว่า ความดีคืออะไร โซฟิสต์เฉลยว่า ความดีคือความพึงพอใจหรือความสุขสำราญ (Pleasure) ซึ่งหมายถึงการได้ปรนเปรอความสุขทางประสาทสัมผัส คือรับอารมณ์ที่น่าปรารถนาน่าใคร่และน่าพอใจ โซฟิสต์มีความเห็นว่า สิ่งใดจะเป็นสิ่งที่ดีก็ต่อเมื่อสิ่งนั้นก่อให้เกิดความพึงพอใจแก่เรา นั่นก็เท่ากับพูดว่า ความดีคือสิ่งที่เราพึงพอใจหรือชอบใจ ความดีจึงขึ้นอยู่กับความชอบใจของแต่ละคน ใครชอบอะไรเขาก็ว่าสิ่งนั้นดี ความดีในตัวเองไม่มีจริง คำว่า “ดี” เป็นคุณศัพท์ที่คนบัญญัติขึ้นเรียกสิ่งที่เขาพึงพอใจ การตัดสินว่าสิ่งใดเป็นความดีขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงที่ว่า เขาชอบสิ่งนั้นหรือไม่ ถ้าชอบเขาก็ว่าสิ่งนั้นดี ดังนั้นความดีจึงเป็นเรื่องอัตนัยที่แตกต่างไปตามทัศนะส่วนตัวของแต่ละคน และคนดีก็ไม่จำเป็นต้องมีธรรมอันใด ใครชอบเราเขาก็ว่าเราดี และหากจะถามโซฟิสต์ว่า คนเราจะตัดสินอย่างไรว่าสิ่งใดควรทำไม่ควรทำ คำตอบจะเป็นดังที่อาริสติปัสศิษย์คนหนึ่งของโปรแทกอร์สได้ให้ไว้ว่า “จงทำสิ่งที่ตนเองชอบ” หรือ “ชอบอย่างไร ก็ทำอย่างนั้น”

พลาโตไม่เห็นด้วยกับโซฟิสต์ ในทัศนะของพลาโต ความดีกับความพึงพอใจไม่ใช่สิ่งเดียวกัน ท่านกล่าวว่า “มีสิ่งที่เป็นความดีและสิ่งที่เป็นความพึงพอใจ แต่...ความพึงพอใจไม่ใช่อันเดียวกันกับความดี และการแสวงหาทาบวิธีการเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งทั้งสองก็เป็นคนละอย่าง การแสวงหาความพึงพอใจเป็นอย่างหนึ่ง (ส่วน) การแสวงหาความดีก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง”⁴⁶ เหตุฉะนั้นจริยศาสตร์ของโซฟิสต์จึงถูกพลาโตหักล้างด้วยข้อโต้แย้งที่พอสรุปได้ดังนี้

1. หากเชื่อตามที่โซฟิสต์กล่าวว่า ความดีคือความพึงพอใจของแต่ละคน ความดีในตัวเองจะไม่มีอยู่ จะมีก็เพียงแต่สิ่งที่ดีสำหรับคนนั้นหรือคนนี้ ความดีจะกลายเป็นทัศนะอัตนัย มาตรการตัดสินความ

ดีย่อมจะถูกทำลาย

2. เมื่อไม่มีมาตรการชี้ขาด การจะกำหนดลงไปแล้วอะไรดีอะไรชั่วก็เป็นไปไม่ได้ ถ้าถือว่าความดีคือสิ่งที่แต่ละคนชอบใจ สิ่งที่น่าายก. ชอบ นาย ข. อาจไม่ชอบ สิ่งเดียวกันจึงเป็นสิ่งที่ดีสำหรับนาย ก. แต่เป็นสิ่งที่ชั่วร้ายสำหรับนาย ข. แต่สิ่งเดียวกันจะเป็นทั้งดีและชั่วในเวลาเดียวกันได้อย่างไร นี่คือจุดอ่อนในทฤษฎีของไซฟิสต์

3. จุดอ่อนดังกล่าวเกิดจากการที่ไซฟิสต์ตั้งทฤษฎีไว้บนความชอบใจ ซึ่งเป็นความรู้สึกของแต่ละคน แต่ความรู้สึกของคนเราที่มีต่อสิ่งต่างๆ ย่อมผิดแผกกันไป ซึ่งพลอยทำให้คนเราดัดสินความดีไม่ตรงกัน พลาโตเห็นว่าทฤษฎีทางศีลธรรมควรมีรากฐานอยู่บนคุณลักษณะอันเป็นสากลของมนุษย์ทุกคน คุณลักษณะอันนั้นคือเหตุผล ซึ่งจะ使人เราดัดสินความดีได้ตรงกัน

4. จุดหมายสูงสุดทางศีลธรรมไม่ควรอยู่ภายนอกกรอบของศีลธรรม นั่นคือเราไม่ควรทำความดีเพราะเราต้องการผลลัพธ์อย่างอื่น ดังเช่นทำดีเพราะหวังจะได้ความพึงพอใจ ในกรณีนี้ ความพึงพอใจเป็นผลทางจิตวิทยา จึงเป็นจุดมุ่งหมายนอกขอบวงของศีลธรรม อันเป็นเหตุให้ศีลธรรมกลายเป็นเครื่องมือบรรลุถึงสิ่งซึ่งไม่จัดเป็นความดีในตัวเอง

ข้อแตกต่างประการสำคัญระหว่างไซฟิสต์กับพลาโตอยู่ที่ว่าไซฟิสต์สอนให้ทำความดีตามความรู้สึกพึงพอใจ แต่พลาโตสอนให้ทำความดีด้วยเหตุผล นั่นคือความรู้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดในการทำความดี พลาโตเห็นว่าเวลาที่คนคนหนึ่งทำความดีนั้น เขาไม่เพียงแต่รู้ว่าอะไรดีอะไรชั่วเท่านั้น แต่ควรจะต้องรู้ว่าทำไมสิ่งนั้นจึงดี พลาโตแบ่งคุณธรรมหรือการทำความดีออกเป็น 2 ระดับ คือคุณธรรมทางสังคมกับคุณธรรมทางปรัชญา

บางคนทำความดีไปตามค่านิยมที่สังคมกำหนด เมื่อเขาเห็นว่าคนหมู่มากทำอย่างนั้นแล้วได้รับการยกย่องว่าเป็นคนดี เขาก็ทำ

ตามโดยไม่รู้เหตุผลว่าทำไมจึงเป็นความดี พลาโตเรียกการทำความดีลักษณะนี้ว่า *คุณธรรมทางสังคม* พลาโตไม่ยกย่องการทำความดีชนิดนี้ เพราะเห็นว่าเป็นคุณธรรมที่ไร้ปัญญา สักแต่ทำตามๆ กันไปเหมือนกับผึ้งและมดที่ทำงานร่วมกันเป็นระเบียบเรียบร้อยโดยไม่มีความรู้เหตุผลว่าทำไมต้องทำ พลาโตพูดเป็นเชิงตลกกว่า ผู้ทำความดีไปตามค่านิยมในสังคมนี้มีคุณธรรมแบบผึ้งและมด ชาติต่อไปอาจไปเกิดเป็นผึ้งหรือเป็นมดก็ได้

การทำความดีที่พลาโตยกย่อง คือการกระทำที่ประกอบด้วยเหตุผล นั่นก็คือ มีความรู้ว่าการกระทำนั้นนำไปสู่จุดหมายสูงสุดอันใด การทำความดีด้วยเหตุผลนี้พลาโตเรียกว่า *คุณธรรมทางปรัชญา* ดังนั้นการทำความดีในปรัชญาของพลาโตไม่ได้หมายถึงการทำให้ตนเองพอใจ ทั้งไม่ได้หมายถึงการทำตามค่านิยมของสังคม แต่หมายถึงการกระทำด้วยความรู้ สิ่งที่ดีนักกำลังทำเป็นสิ่งที่ดี เพราะนำไปสู่จุดหมายสูงสุดอันใด ปัญหาที่ตามมาก็คือ ในทัศนะของพลาโต อะไรคือจุดหมายสูงสุดหรือความดีสูงสุด

เมื่อพูดถึงความดีสูงสุด ต้องเข้าใจว่าความดีสูงสุดนั้นเป็นความดีในตัวเองและเป็นความจริงแท้ ทั้งยังเป็นจุดหมายของการประกอบคุณงามความดีทั้งปวง ในปรัชญาของพลาโต สิ่งที่เป็นความดีสูงสุดได้แก่ *มโนคติแห่งความดี (Idea of the Good)* อันเป็นประธานสูงสุดอยู่ในโลกแห่งมโนคติ⁴⁷ คุณค่าทางจริยธรรมของมนุษย์เกิดขึ้นได้เมื่อมีมโนคติแห่งความดีเป็นฐานรองรับ

พูดอีกนัยหนึ่งก็คือ จุดหมายสูงสุดแห่งชีวิตของมนุษย์อยู่ที่การนำวิญญาณกลับคืนสู่โลกแห่งมโนคติอันมีมโนคติแห่งความดีเป็นประธานสูงสุด พลาโตเชื่อว่า ก่อนจุติลงมาเกิดในกายเนื้อ วิญญาณของคนเราเคยเพ่งพินิจมโนคติอยู่ในโลกแห่งมโนคติ การมาเกิดเป็นมนุษย์ถูกถือว่าเป็นการตกต่ำของวิญญาณ ร่างกายจึงเปรียบเสมือนที่คุมขังวิญญาณอันคอยกันไม่ให้วิญญาณมีโอกาสกลับสู่โลกแห่ง

มโนคติ จุดหมายของมนุษย์จึงอยู่ที่ทำวิญญานของตนให้หลุดพ้นจากร่างกาย เพื่อจะได้เพ่งพินิจมโนคติดังเคยทำมา

คุณธรรม (Virtue)

วิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิต พลาโตเรียกว่าคุณธรรม ท่านกล่าวว่า “การปลดเปลื้องหรือความหลุดพ้นจากความชั่วจะมีไม่ได้ถ้าปราศจากการได้มาซึ่งคุณธรรมชั้นสูงและปัญญา”⁴⁸ คุณธรรมที่สำคัญที่สุดเพื่อการนี้ได้แก่พุทธิปัญญาหรือความรู้จักมโนคติโดยตรง การศึกษาปรัชญาจึงเป็นเรื่องจำเป็นเพราะปรัชญาในทัศนะของพลาโตหมายถึงการเพ่งพินิจมโนคติ แต่พลาโตไม่สนับสนุนให้คนเราสละโลกหรือหนีสังคมออกไปบำเพ็ญภาวนาเพ่งมโนคติอยู่ตามป่าหรือถ้ำ ทั้งนี้เพราะมนุษย์ไม่ใช่พุทธิปัญญาบริสุทธิ์ มนุษย์ประกอบด้วยร่างกายกับวิญญานแห่งเหตุผลและวิญญานไร้เหตุผล ดังนั้นส่วนประกอบทั้งสามมีสิทธิ์ได้รับการเอาใจใส่เท่าเทียมกัน นั่นคือแสวงหาความพึงพอใจให้แก่ร่างกายในขีดพอประมาณ เปิดโอกาสให้วิญญานที่ไร้เหตุผลได้มีความรักและอารมณ์สุนทรีย์อื่นๆ และในขณะที่เดียวกันก็ทะนุบำรุงวิญญานแห่งเหตุผลด้วยการเพ่งพินิจมโนคติหรือปรัชญา พลาโตกล่าวว่า ชีวิตที่ผสมผสานกิจกรรมหลายๆ อย่างเข้าด้วยกันเช่นนี้เป็นชีวิตที่ดี เหมือนกับการผสมน้ำผึ้งกับน้ำตาลมาให้ได้เข้ากันจะได้เครื่องดื่มรสโอชา⁴⁹ ชีวิตที่ผสมกลมกลืนดังกล่าวเป็นชีวิตที่มีความสุข ควรกำหนดว่า “ความสุข” ในปรัชญาของพลาโตไม่ได้หมายถึงความสุขสำราญหรือความพึงพอใจ แต่หมายถึงการดำรงชีวิตชนิดที่ผสมกลมกลืนคุณธรรม หลายอย่างเข้าด้วยกัน คนดีได้แก่ผู้ดำเนินชีวิตเช่นนั้น

คนดี คือผู้มีคุณธรรม 4 ประการ ดังต่อไปนี้

1. ปัญญา (Wisdom)

คุณธรรมข้อนี้เกิดจากการใช้สมรรถภาพแห่งเหตุผลของวิญญาณแห่งเหตุผล คนมีปัญญาคือผู้ที่รู้จักมโนคติและเป็นผู้ที่ใช้เหตุผลกำหนดชี้แนะพฤติกรรมของตน สมรรถภาพของวิญญาณที่ไร้เหตุผลจะถูกชักจูงด้วยเสียงของเหตุผล

2. ความกล้าหาญ (Courage)

คุณธรรมนี้มาจากสมรรถภาพของวิญญาณแห่งเจตนารมณ์ แต่เป็นความกล้าหาญที่มีเหตุผลนำหน้า ไม่ใช่กล้าอย่างบ้าบิ่น คนกล้าคือคนที่บุกในคราวที่ควรบุก และถอยในคราวที่ควรถอย

3. การรู้จักประมาณ (Temperance)

คุณธรรมข้อนี้เกิดจากการใช้เหตุผลควบคุมความต้องการอันเป็นสมรรถภาพของวิญญาณชั้นต่ำสุดให้อยู่ในขีดพอดี เหตุผลจะต้องอยู่เหนือตัณหาหรือความต้องการเสมอ

4. ความยุติธรรม (Justice)

ความยุติธรรม หมายถึงความสมดุลภายในใจของบุคคลผู้ที่มีวิญญาณทั้งสามส่วนทำหน้าที่ของตน และยังประสานงานกันอย่างเหมาะสม ความยุติธรรมจึงเป็นการรวมผลงานของคุณธรรมทั้งสามข้างต้น จัดเป็นคุณธรรมที่สำคัญที่สุด เพราะคุณธรรมอื่นๆ ถูกรวมอยู่ในความยุติธรรม

ในทัศนะของพลาโต คนดีเป็นคนมีปัญญา กล้าหาญ รู้จักประมาณ และทรงความยุติธรรม นี่คือการเกณฑ์ในการตัดสินว่าใครดีใครเลว คนจะดีหรือเลวไม่ใช่เพราะเขานำรักหรือนำชังดังที่โซฟิสต์แถลงไว้ คนจะดีหรือเลวดูกันที่คุณธรรมในใจของเขา

ข้อสังเกต

จริยศาสตร์ของพลาโตเป็นการประยุกต์ทฤษฎีมโนคติมาตอบปัญหาทางศีลธรรม ในเรื่องนี้เราจะพบหลักการที่ขัดแย้ง 2 ประการอยู่ในปรัชญาของพลาโต คือ

1) โลกแห่งมโนคติเท่านั้นที่มีความจริงแท้ ส่วนโลกแห่งผัสสะไม่มีความเป็นจริงในตัวเอง สิ่งเฉพาะต่างๆ ที่เรามองเห็นในโลกแห่งผัสสะก็ไม่ใช่ของจริง ช้ายังอำพรางความจริงเกี่ยวกับมโนคติ ดังนั้นโลกแห่งผัสสะจึงเป็นดินแดนแห่งความชั่วร้าย คุณธรรมแท้จริงที่มนุษย์คือการปลดปล่อยวิญญาณจากโลกแห่งผัสสะเพื่อกลับสู่โลกแห่งมโนคติ “เราควรโยยบินจากโลกนี้ไปให้เร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้” ถ้าถือตามนัยนี้ ปรัชญาหรือความรู้จักมโนคติจะเป็นความดีสูงสุดเพียงประการเดียว

2) แต่พลาโตยังมีหลักการอีกอันหนึ่งคือ สิ่งเฉพาะที่เราพบเห็นด้วยประสาทสัมผัสเป็นสิ่งจำลองมโนคติ โลกแห่งผัสสะเป็นดินแดนที่มโนคติ“เปิดเผย”ตัวเอง ดังนั้นการพบเห็นสิ่งเฉพาะจะช่วยเตือนให้วิญญาณนึกถึงมโนคติขึ้นมาได้ โดยนัยนี้ พลาโตจำต้องยอมรับว่า โลกแห่งผัสสะยังมีคุณค่าที่ควรสนใจ

เพราะมีหลักการทั้งสองนี้อยู่ในใจ พลาโตจึงไม่สอนให้คนหนีสังคมไปนั่งเพ่งพินิจมโนคติอยู่ในป่าเขา แต่ก็ไม่เห็นด้วยกับการมัวโลกีย์สุขอย่างมัวเมาในสังคม สิ่งที่พลาโตเสนอคือทางสายกลางอันได้แก่การดำรงชีวิตที่ผสมกลมกลืนคุณธรรมทั้งสี่ประการเข้าด้วยกัน

พลาโตจึงยังให้ความสำคัญแก่การใช้ชีวิตอยู่ในสังคม แต่มีเงื่อนไขว่า จะต้องเป็นชีวิตที่มีคุณธรรม ทั้งนี้เพื่อขัดเกลาวิญญาณให้มีคุณสมบัติเหมาะสมกับการกลับคืนสู่โลกแห่งมโนคติ แน่นอนว่าสิ่งแวดล้อมในสังคมจะต้องเอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติพัฒนาคุณธรรม รัฐมีหน้าที่สร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี รัฐจะต้องเป็นรัฐที่ดีมีจริยธรรม พลาโต

ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับจริยศาสตร์ของรัฐขึ้น , เราจะศึกษาเรื่องนี้ใน
บทต่อไปอันเกี่ยวกับปรัชญาการเมืองของเพลโต

บทที่ 18

ปรัชญาการเมืองของพลาโต

การเมือง

พลาโตเสนอทฤษฎีการเมืองออกมาเพื่อตอบปัญหาเหล่านี้ คือรัฐที่ดีควรยึดระบอบการปกครองใด อำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองควรตกอยู่ในมือใคร อะไรคือคุณธรรมของนักปกครอง ประชาชนควรมีสติหรือเสรีภาพมากเพียงใด คำตอบของพลาโตต่อปัญหาเหล่านี้และข้ออื่นๆ ส่วนใหญ่เราได้จากบทสนทนาชิ้นอมตะชื่อ *อุดมรัฐ (Republic)*

นครรัฐ

สิ่งที่ควรทราบเป็นอันดับแรกก็คือคำว่า “รัฐ” (Polis) ในปรัชญาของพลาโต หมายถึง “นครรัฐ (City-State)” ของกรีกโบราณ อย่างเอเธนส์และสปาร์ตา นครรัฐเป็นแคว้นขนาดเล็กซึ่งมีเมืองหรือนครเป็นศูนย์กลาง รอบนอกเมืองเป็นพื้นที่กิจกรรมอันเป็นแหล่งสะสมเสบียงของคนในเมือง จำนวนประชากรของแต่ละนครรัฐก็มีไม่มากหากคิดเทียบกับจำนวนประชากรไทยยุคปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น เอเธนส์ซึ่งเป็นนครรัฐของพลาโต มีพลเมืองประมาณ 300,000 คน ในจำนวนนี้เป็นทาสราว 80,000 คน⁵⁰

ในบทสนทนาชื่อ *อุดมรัฐ* พลาโตบรรยายถึงกำเนิดความเป็นมาของรัฐหรือนครรัฐไว้ว่า รัฐเกิดจากความจำเป็นในการครองชีพของ

มนุษย์⁵¹ กล่าวคือ คนเราต้องการปัจจัยสี่สำหรับดำรงชีวิต แต่คนคนเดียวย่อมไม่สามารถแสวงหาปัจจัยทุกชนิดมาสนองความต้องการของตน เขาจึงต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนซื้อขายกับเพื่อนบ้าน คนหลายคนแบ่งหน้าที่ในการผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคกันคนละชนิดแล้วนำผลผลิตมาแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน ดังนั้นเพื่อความสะดวกในการติดต่อ พวกเขาจึงตั้งบ้านเรือนใกล้เคียงกัน เกิดเป็นชุมชนขึ้นมา ชุมชนนั้นคือรัฐ กาลต่อมาพลเมืองของรัฐเพิ่มมากขึ้น มีความจำเป็นต้องขยายอาณาเขตของรัฐ เกิดชนชั้นผู้ทำหน้าที่ออกรบและป้องกันการรุกรานจากรัฐอื่น พลาโตเรียกชนกลุ่มนี้ว่านักรบ และแล้วนักรบได้คัดเลือกสมาชิกของตนให้ทำหน้าที่ผู้ปกครองของรัฐ จึงเกิดมีนักปกครองขึ้นในรัฐ

อุดมรัฐ

จากประวัติศาสตร์นี้ พลาโตสรุปว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม⁵² เพราะมนุษย์ไม่อาจอยู่ตามลำพังคนเดียว ความจำเป็นทางเศรษฐกิจบีบบังคับให้มนุษย์รวมกลุ่มกันเป็นสังคม เป็นรัฐ เหตุนั้นรัฐจึงเป็นสถาบันที่จำต้องมี เมื่อมีรัฐขึ้นมาแล้วก็ควรพัฒนารัฐให้ดียิ่งขึ้น ไม่ควรปล่อยให้การปกครองภายในรัฐเป็นไปอย่างไร้ระเบียบแบบแผน พลาโตได้เสนอแบบอย่างของรัฐที่ดี สมบูรณ์ เพื่อเป็นเป้าหมายในการพัฒนารัฐต่างๆ ในโลกนี้ รัฐที่เป็นแม่แบบนี้จัดเป็นรัฐในอุดมคติหรืออุดมรัฐ

รัฐเกิดจากการรวมกลุ่มของบุคคลจำนวนมาก โดยนัยนี้ รัฐจึงได้แก่บุคคลที่ขยายใหญ่ขึ้น บุคคลแต่ละคนมีโครงสร้างเช่นใด รัฐก็มีเช่นนั้น บุคคลมีวิญญาณ 3 ส่วน รัฐก็ประกอบด้วยชนชั้น 3 ระดับคือ

(1) นักปกครอง

ในอุดมรัฐ อำนาจทางการเมืองทั้งหมดตกอยู่ในมือของนักปกครองซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อย ผู้ผ่านการคัดเลือกเป็นพิเศษเพื่อเป็นผู้นำของรัฐ โดยเฉพาะนักปกครองมีหน้าที่ออกกฎหมายและกำหนดนโยบายของรัฐ คุณธรรมของนักปกครอง คือความมีปัญญาหยั่งเห็นมโนคติ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็หมายความว่า นักปกครองต้องเป็นนักปรัชญา ในเวลาปกตินักปรัชญาจะครุ่นคำนึงถึงมโนคติ แต่เมื่อวาระแห่งการเป็นผู้ปกครองสูงสุดของรัฐมาถึง เขาจะเข้ารับตำแหน่งผู้นำ และมีชื่อเรียกว่ากษัตริย์นักปรัชญา (Philosopher King)⁵³

ชนชั้นปกครองนี้เทียบได้กับวิญญาณแห่งเหตุผลในมนุษย์ พลาโตเห็นว่า รัฐในอุดมคติจะต้องได้คนมีปัญญาหรือนักปรัชญาเป็นผู้ปกครอง เช่นเดียวกับการที่วิญญาณแห่งเหตุผลต้องมีอำนาจบงการวิญญาณสองส่วนที่เหลือในตัวคนเรา

(2) พิตักษชน (Guardians)

ชนชั้นอันดับรองลงมาคือพิตักษชน ซึ่งพอเทียบได้กับนักรบ แต่หน้าที่ของพิตักษชนมีมากกว่าการป้องกันรัฐ หน้าที่อื่นๆ ของพิตักษชนคือการกวาดล้างให้ราษฎรเคารพเชื่อฟังกฎหมายที่มาจากนักปกครอง และการช่วยนักปกครองบริหารกิจการของรัฐ กล่าวโดยสรุป พิตักษชนคือผู้ทำหน้าที่ทหารตำรวจและข้าราชการพลเรือนในเวลาเดียวกัน คุณธรรมประจำพิตักษชนคือความกล้าหาญ

ชนชั้นที่สองนี้เทียบได้กับวิญญาณแห่งเจตนารมณ์

(3) ราษฎร

ราษฎรเป็นชนชั้นผู้ถูกปกครองซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดในรัฐ ผู้ถูกจัดไว้ในชนชั้นนี้คือประชาชนธรรมดาผู้ประกอบอาชีพการงานต่างๆ เพื่อผลิตสินค้าและให้บริการให้แก่รัฐ เหตุฉะนั้น นายทุน กรรมกร

ชาวนา ช่างฝีมือ แพทย์ ครู และบุคคลในอาชีพอื่นๆ จัดเป็นชนชั้นราษฎรทั้งสิ้น คุณธรรมของราษฎรคือการรู้จักประมาณ
ชนชั้นราษฎรตรงกับวิญญานแห่งความต้องการของมนุษย์

ความยุติธรรม

ความยุติธรรมเกิดขึ้นในใจของปัจเจกบุคคลต่อเมื่อเหตุผล อารมณ์ และความต้องการทำงานประสานกลมกลืนกัน ส่วนความยุติธรรมภายในรัฐก็เกิดจากการที่ชนชั้นทั้ง 3 ระดับปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ประสานกลมกลืนกับชนชั้นอื่นๆ ไม่มีการขัดแย้งหรือก้าวก่ายหน้าที่ ทุกคนเชื่อฟังกันตามลำดับชั้น กษัตริย์นักปรัชญาปกครองประชาชนด้วยความรักและอดทน⁵⁴ ฉันทิปาปกครองบุตร พิตักษชนต้องไม่ปฏิวัติแย่งชิงอำนาจจากนักปกครอง และราษฎรก็ควรทำตัวเป็นพลเมืองดีที่เคารพกฎหมาย

เงื่อนไขสำคัญอันจะช่วยให้เกิดความยุติธรรมดังกล่าวก็คือ นักปกครองและพิตักษชนต้องไม่มีทรัพย์สินส่วนตัว ไม่มีแม้กระทั่งครอบครัวส่วนตัว เฉพาะราษฎรเท่านั้นที่ได้รับอนุญาตให้ครอบครองสมบัติและตั้งครอบครัว แต่พิตักษชนจะตรวจตราและจำกัดปริมาณทรัพย์สินของราษฎร เพื่อให้ทุกคนมีความเสมอภาคในด้านเศรษฐกิจ ยากและเศรษฐกิจจะไม่มีในอุดมรัฐ

สังคมนิยม

ดังนั้นทรัพย์สินทั้งหมดของนักปกครองและพิตักษชนตกเป็นสมบัติส่วนกลางที่ทุกคนมีสิทธิใช้ร่วมกัน พวกเขาไม่มีบ้านหรือ

คฤหาสน์ส่วนตัว แต่ “อยู่ร่วมกันเหมือนทหารในค่ายพัก”⁵⁵ ทานอาหารในโรงอาหารของรัฐ พวกเขาจะต้องเงินทองไม่ได้ เหตุที่พลาได้กำหนดให้เลิกกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินเพราะท่านเห็นว่า เมื่อทุกคนไม่มีผลประโยชน์ในทรัพย์สิน การแก่งแย่งผลประโยชน์และการทุจริตคอร์รัปชันก็จะไม่มี พวกเขาจะตั้งใจทำงานอุทิศให้แก่รัฐโดยถือประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง “ทุกคนมุ่งไปสู่จุดหมายเดียวกัน”⁵⁶

นักปกครองและพิทักษชนใช้ชีวิตแบบคนในครอบครัวเดียวกัน แต่ละคนไม่อาจมีครอบครัวส่วนตัว พวกเขามีภรรยาเหมือนกัน แต่ภรรยาก็เป็นของกลาง⁵⁷ เช่นเดียวกับทรัพย์สิน เด็กที่เกิดมาตกเป็นภาระของรัฐที่จะต้องเลี้ยงดู พ่อแม่ไม่ต้องมีปัญหารับผิดชอบในครอบครัวส่วนตัว หญิงและชายจึงมีเวลาทำงานให้แก่รัฐได้เต็มที่ เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้พลาได้ล้มล้างสถาบันครอบครัวก็คือว่า ท่านต้องการให้สตรีมีความเสมอภาคเท่าเทียมชาย “การศึกษาที่สร้างบุรุษให้เป็นพิทักษชนที่ดีจะสร้างสตรีให้เป็นพิทักษชนที่ดีได้เช่นกัน เพราะว่าพวกเรามีธาตุแท้ดั้งเดิมอย่างเดียวกัน”⁵⁸ สตรีมีสิทธิ์ได้รับการศึกษาเท่าเทียมชาย และถ้าผ่านการคัดเลือกก็สามารถทำหน้าที่เป็นพิทักษชนและนักปกครองได้ ดังนั้นสตรีควรได้รับการปลดปล่อยจากพันธะและความรับผิดชอบในครอบครัว

ลัทธิหัวเดียวเมียเดียวไม่มีในอุดมรัฐ โดยเฉพาะสำหรับชนชั้นนักปกครองและพิทักษชน แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าใครจะเลือกคู่ได้ตามใจชอบ รัฐจะกำหนดให้มีการแต่งงานชั่วคราวระหว่างชายและหญิงเพื่อประโยชน์ในการบำรุงพันธุ์ (Eugenics) โดยกำหนดว่า “คนที่ดีที่สุดของแต่ละเพศควรจะอยู่ร่วมกันให้น้อยที่สุด และคนที่ด้อยคุณภาพของแต่ละเพศควรจะอยู่ร่วมกันให้น้อยครั้งที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้”⁵⁹ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ “พันธุ์” ที่ดีจากพ่อแม่ที่ดี และเมื่อเด็กเกิดมาทางรัฐจะนำไปเลี้ยงไว้ในโรงเลี้ยงเด็ก โดยระวิง “มิให้แม่ได้รู้จักลูก

ของตน”⁶⁰

การศึกษา

ในอุดมรัฐ การศึกษาเป็นเครื่องมือในการแบ่งชนชั้น ใครจะสังกัดอยู่ในชนชั้นใด นั้นขึ้นอยู่กับความสามารถในการศึกษาของเขา ถึงจะมีระบบชนชั้น อุดมรัฐก็เป็น“สังคมเปิด” เด็กที่เกิดจากพ่อแม่ผู้เป็นราษฎรอาจเลื่อนเป็นนักปกครองได้ถ้าเขาเรียนดี ส่วนเด็กของนักปกครองอาจเป็นราษฎรถ้าไม่ประสบความสำเร็จด้านการศึกษาดังนั้นระบบการศึกษาจึงเป็นเครื่องมือสร้างคนให้เป็นนักปกครอง แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นเครื่องกลั่นกรองที่ประกันว่า คนที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเท่านั้นจึงจะได้เป็นนักปกครอง การศึกษาในอุดมรัฐมีลำดับชั้นดังนี้

1) เด็กที่มีอายุต่ำกว่า 20 ปีจะได้รับการศึกษาเท่าเทียมกันทั้งหญิงและชาย วิชาที่ศึกษาประกอบด้วย กายบริหารและดนตรี “การศึกษามี 2 สาขา สาขาแรกคือกายบริหารซึ่งเกี่ยวข้องกับร่างกาย และอีกสาขาหนึ่งคือดนตรี ซึ่งถูกกำหนดขึ้นเพื่อยกระดับวิญญาณ”⁶¹ พลาโตใช้คำว่า “ดนตรี (Music)”⁶² ในความหมายว่า “วัฒนธรรม (Culture)”⁶³ ดังนั้นวิชาที่สองจึงรวมทุกวิชาที่ทำให้คนให้เป็น“ผู้ดี” คือ การอ่าน การเขียน กวี ดนตรี และ คณิตศาสตร์⁶⁴

2) เมื่ออายุครบ 20 ปี นักศึกษาจะต้องสอบคัดเลือก ผู้สอบตกจะออกไปประกอบอาชีพเป็นชนชั้นราษฎร ส่วนผู้สอบได้จะเรียนต่อไปอีก 10 ปี วิชาที่เรียนคงเหมือนกับในขั้นต้น เพียงแต่ต้องมีความรู้ลึกซึ้งและมองเห็นความสัมพันธ์ที่แต่ละวิชามีต่อกัน⁶⁵

3) ครั้นเมื่ออายุครบ 30 ปี มีการสอบอีกครั้งหนึ่ง ผู้สอบตกจะออกไปทำหน้าที่ของพิทักษ์ชน ผู้สอบได้จะเรียนต่อไปเป็นเวลา 5 ปี วิชาที่ศึกษาคือปรัชญาหรือวิชาวิธี

4) ทุกคนเรียนจบหลักสูตรเมื่ออายุ 35 ปี จากนั้นออกไปฝึก

ฝนปฏิบัติงานอีก 15 ปี จนกระทั่งเมื่อมีอายุได้ 50 ปี จึงมีสิทธิ์เข้ารับตำแหน่งกษัตริย์นักปรัชญาตามวาระที่หมุนเวียนมาถึง

ระบอบการปกครอง

พลาโตได้สรุปลักษณะสำคัญของรัฐในอุดมคติไว้ด้วยประโยคว่า “กลุ่คน สิ่งที่เราเห็นพ้องกันแล้วก็คือว่าในรัฐที่ดีสมบูรณ์ สตรีและเด็กควรเป็นของส่วนรวม บุรุษและสตรีควรมีส่วนได้รับการศึกษา และประกอบอาชีพเท่าเทียมกันทั้งในยามสงบและยามมีศึกสงคราม และพวกเขาควรถูกปกครองโดยกลุ่มคนผู้เป็นเลิศในปรัชญาและการสงคราม”⁶⁶ นี่แสดงว่า ระบอบการปกครองที่ดีที่สุดในทัศนะของพลาโตคืออภิชนาธิปไตย (Aristocracy)⁶⁷ ที่อำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองตกอยู่ในมือของชนชั้นสูงผู้ถูกคัดเลือกโดยระบบการศึกษา มิใช่ผู้มาจากตระกูลมั่งคั่งหรือผู้ดี ชนชั้นพิเศษนี้จะสับเปลี่ยนกันรับตำแหน่งกษัตริย์นักปรัชญา

พลาโตเองตระหนักดีว่าระบอบการปกครองในอุดมรัฐเป็นเพียงอุดมคติ ระบอบการปกครองที่มีอยู่จริงในสมัยของท่านอย่างที่ดีที่สุดก็แค่ “ใกล้เคียง” กับของอุดมรัฐ พลาโตได้สรุประบอบการปกครองของกรีกโบราณไว้ 4 แบบ โดยเริ่มต้นจากระบอบที่ “ใกล้เคียง” กับอุดมคติไปจนกระทั่งระบอบที่ “ห่างไกล” จากแบบที่พลาโตวางไว้ในอุดมรัฐ

1) โยธาธิปไตย (Timarchy)

ระบอบการปกครองที่เลียนแบบอุดมรัฐได้ใกล้เคียง คือระบอบโยธาธิปไตย อันเป็นแบบการปกครองของสปาร์ตา⁶⁸ ในเมืองสปาร์ตา ชนชั้นปกครองเป็นนักรบ ส่วนชนชั้นผู้ถูกปกครองเป็นทาสติดที่

ดิน (Helots) ทาสเหล่านี้คือชนชั้นราษฎรในอุดมรัฐผู้ “ถูกลดฐานะลงเป็นทาสและคนใช้”⁶⁹ พลาโตยกย่องสปาร์ตา เพราะเสรีชนในนครรัฐนี้ทุกคนต้องฝึกวิชาทหาร การใช้ชีวิตของพวกเขาก็ถูกควบคุมด้วยระเบียบวินัยที่เคร่งครัด ชาวสปาร์ตาบูชาเกียรติยศเหนือสิ่งอื่นใด วิทยุญาณแห่งเจตนารมณ์มีอิทธิพลกว่าวิทยุญาณแห่งเหตุผล ดังนั้นชาวสปาร์ตาจึงไม่สนใจปรัชญา การบูชาเกียรตินำไปสู่ความต้องการในทรัพย์สิน กาลต่อมาจำนวนคนมั่งคั่งเพิ่มมากขึ้น การปกครองจึงอยู่ในมือของคนร่ำรวย ซึ่งจัดเป็นการปกครองแบบคณาธิปไตย

2) คณาธิปไตย (Oligarchy)

การปกครองที่สมบูรณ์เป็นอันดับรองลงมา ได้แก่ คณาธิปไตย ซึ่งเป็นการปกครองโดยคนมั่งคั่งเพื่อคนมั่งคั่ง เนื่องจากคนที่ร่ำรวยเป็นชนกลุ่มน้อยในสังคม แต่คนยากจนเป็นเสียงส่วนใหญ่ การปกครองจึงอยู่ในมือของคนส่วนน้อยผู้บูชาเงินหรือความมั่งคั่ง คุณธรรมในสังคมไม่มีความหมาย “เมื่อความมั่งคั่งและคนมั่งคั่งได้รับการยกย่องในรัฐ คุณธรรมและคนดีย่อมจะถูกเหยียดหยาม”⁷⁰ และเป็นธรรมดาคนที่มั่งมีอยู่แล้วมักไม่รู้จักพอ เขากอบโกยยิ่งขึ้น มีการแก่งแย่งผลประโยชน์ระหว่างผู้ร่ำรวยด้วยกัน อำนาจในการปกครองเริ่มอ่อนแอลง คนยากจนผู้ถูกกดขี่ขูดรีดจึงฉวยโอกาสโค่นล้มอำนาจของผู้มั่งคั่งแล้วสถาปนาการปกครองระบอบประชาธิปไตยขึ้น

3) ประชาธิปไตย (Democracy)

ประชาธิปไตยเป็นการปกครองโดยคนจน ซึ่งเป็นประชาชนส่วนใหญ่ของรัฐ “ประชาธิปไตยเกิดขึ้นเมื่อคนยากไร้ได้ชัยชนะ”⁷¹ เหนือคนมั่งมี ต้องเข้าใจว่าประชาธิปไตยในทัศนะของพลาโตคือ “ประชาธิปไตยโดยตรง (Direct Democracy)” ของเอเธนส์ในสมัยพลาโตในยุคนั้น ชาวเอเธนส์ผู้มีอายุ 18 ปีขึ้นไปมีสิทธิเข้าประชุม

รัฐสภาและออกเสียงกำหนดนโยบายการบริหารของรัฐ พลลาโต้เห็นว่าประชาธิปไตยนี้มีความสมบูรณ์น้อยกว่าคณาธิปไตย ทั้งนี้เพราะประชาธิปไตยเปิดโอกาสให้คนไร้ประสิทธิภาพและขาดการอบรมมาปกครองรัฐ ยิ่งไปกว่านั้น ในรัฐประชาธิปไตย“มีอิสรภาพและเสรีภาพในการพูดอย่างมาก และทุกคนมีเสรีที่จะทำอะไรตามใจชอบ”⁷² ทุกคนกระหายความเสมอภาค จึงไม่มีใครเคารพเกรงกลัวใคร พลลาโต้กล่าวทำนองล้อเลียนว่า แม้แต่สุนัขในถนนก็ประกาศความเสมอภาคด้วยการไม่หลีกเลี่ยงให้คนเดินเท้า ผลที่ตามมาก็คือ ประชาชนขาดวินัยในตนเอง ทุกคนมุ่งแต่จะให้ตัวเองได้ใจ การแตกร้างภายในสังคมมีเพิ่มขึ้นจนกลายเป็นจลาจล ไม่มีใครอื่นนอกจากผู้นำที่เข้มแข็งที่จะสามารถควบคุมสถานการณ์ไว้ได้ ประชาธิปไตยจึงนำไปสู่ระบอบทรราช

4) ทรราช (Tyranny)

ระบอบทรราช คือการปกครองโดยนักเผด็จการผู้กดขี่ประชาชนลงเป็นทาสในระยะเริ่มแรก ทรราชเป็นวีรบุรุษในสายตาของประชาชน ขึ้นมาจัดระเบียบให้แก่สังคมที่ระส่ำระสายเพราะการใช้เสรีภาพเกินขอบเขตของประชาชนในระบอบประชาธิปไตย เขาทำตัวเป็นมิตรที่ดีของประชาชน และให้สัญญาว่าจะให้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญที่ดีที่สุดโดยเร็ว⁷³ ในไม่ช้าทรราชเริ่มเม่ออำนาจและหลงตนถึงขนาดเชื่อว่า “เขาสามารถปกครองได้ทั้งมนุษย์และเทพเจ้า”⁷⁴ ตอนนี้แหละประชาชนจะได้สำนึกว่า พวกตนได้ตกเป็นทาสของทรราชผู้ตกเป็นทาสความมักใหญ่ใฝ่สูง “ระบอบทรราชเป็นการปกครองที่เลวร้ายที่สุดในบรรดารัฐบาลที่ไร้กฎหมาย เพราะมันสามารถทำอันตรายได้มากที่สุด”⁷⁵

ข้อสังเกต

พลาโตนิยมการปกครองระบอบอภิชนาธิปไตยที่ชนชั้นสูงเป็นผู้ปกครอง ท่านโจมตีระบอบประชาธิปไตย เราไม่แน่ใจว่าข้อเสียของประชาธิปไตยที่พลาโตระบุไว้นั้นจะยังคงมีอยู่ในระบอบประชาธิปไตยสมัยปัจจุบันที่เรียกว่า “ประชาธิปไตยโดยอ้อม (Indirect Democracy)” ซึ่งประชาชนเลือกตั้งผู้แทนราษฎรให้บริหารประเทศ สาเหตุที่ทำให้พลาโตไม่ชอบประชาธิปไตยก็คือ พลาโตเป็นชนชั้นสูง (Aristocrat) และมีประสบการณ์อันเข้มข้นในคราวที่โสกราตีสถูกประหารชีวิตภายใต้ระบอบประชาธิปไตยของเอเธนส์

สำหรับคนสมัยปัจจุบัน อุดมรัฐของพลาโตเป็นเพียงเมืองในฝันหรือยูโทเปีย (Utopia) ซึ่งยากที่จะเป็นไปได้ แต่สำหรับพลาโต อุดมรัฐเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ ทั้งนี้เพราะท่านได้แรงบันดาลใจจากสปาร์ตา ที่พลาโตเองเห็นว่ามิระบอบปกครองที่ใกล้เคียงกับของอุดมรัฐ แท้ที่จริงแล้วพลาโตได้ค้นคว้าความคิดหลายอย่างเกี่ยวกับอุดมรัฐมาจากสปาร์ตา ท่านคงคิดว่าเมื่อสปาร์ตาดังเกิดขึ้นได้ โฉมอุดมรัฐจะเป็นไปไม่ได้ แต่จนกระทั่งบัดนี้อุดมรัฐยังคงสภาพเป็นนครในจินตนาการ

ที่นี่เราอาจตั้งคำถามว่า ถ้าหากอุดมรัฐของพลาโตกลายเป็นความจริงขึ้นมา เราจะได้อะไรจากอุดมรัฐ เบอร์ทรันด์ รัสเซลล์ให้ทัศนะว่า “คำตอบน่าจะได้แก่ชีวิตที่จิตซิด อุดมรัฐจะประสบชัยชนะในการรบกับรัฐที่มีพลเมืองจำนวนใกล้เคียงกัน และจะประกันการครองชีพของประชาชนจำนวนน้อย เกือบจะแน่ใจได้ว่า อุดมรัฐจะไม่ก่อให้เกิดศิลปะหรือวิทยาศาสตร์ ทั้งนี้เนื่องมาจากการควบคุมอันเข้มงวดในลักษณะนี้และอื่นๆ อุดมรัฐจะเป็นเช่นเดียวกับสปาร์ตา”¹⁶

ไม่ว่าทฤษฎีทางการเมืองของพลาโตจะมีจุดบกพร่องสักเพียงไรนั้นไม่อาจลบล้างความสำคัญของทฤษฎีนี้ในแง่ที่ว่า ปรัชญาการเมือง

ของพลาโตเป็นแบบอย่างสำหรับให้นักปรัชญาตะวันตกพาตัวเองเข้าไปเกี่ยวข้องกับปัญหาทางสังคมและการปกครอง นักปรัชญาจึงไม่แยกตัวเองจากสังคม ผลก็คือ นักปรัชญาตะวันตกได้ผลิตปรัชญาสังคมและการเมืองขึ้นเพื่อให้ชาวตะวันตกนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง หากสังเกตให้ดี เราจะพบว่าปรัชญาการเมืองที่แพร่หลายอยู่ทั่วโลกในปัจจุบัน เช่น ประชาธิปไตย สังคมนิยม ส่วนมากเป็นผลงานทางความคิดของนักปรัชญาตะวันตก

รูปสลักนักรบกรีก
พบที่วิหารแห่งเอจิณา
ถูกเก็บรักษาไว้ที่
พิพิธภัณฑท์กรุงมิวนิค

บทที่ 19

สุนทรียศาสตร์ของพลาโต

สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) ของพลาโตหมายถึงปรัชญาส่วนที่เกี่ยวกับความงามและศิลปะ ในสมัยปัจจุบัน สุนทรียศาสตร์เป็นปรัชญาสาขาหนึ่งที่แยกต่างหากจากปรัชญาสาขาอื่นๆ แต่ในสมัยของพลาโตยังไม่มีการแบ่งเช่นนั้น คำสอนด้านสุนทรียศาสตร์ของพลาโตแทรกปะปนอยู่กับสาขาอื่นๆ เราจะศึกษาสุนทรียศาสตร์ในฐานะเป็นหัวข้อสุดท้ายแห่งปรัชญาของพลาโต

ความงามไม่ได้ถูกผูกขาดอยู่กับผลงานของศิลปิน ความงามมีแทรกอยู่ในงานอื่นๆ เช่น การล่าสัตว์ การก่อสร้าง การเล่นเกม และการดำรงชีวิต ด้วยคุณธรรม สิ่งใดมีความงาม ก็เพราะสิ่งนั้นมีส่วนร่วมกับมโนคติของความงาม งานด้านศิลปะเป็นสิ่งที่งามเพราะมันเลียนแบบมโนคติของความงาม งานด้านศิลปะไม่อาจนับเป็นสิ่งที่งามที่สุด ความงามที่แท้จริงอยู่ในโลกแห่งมโนคติ ชีวิตอันประเสริฐคือชีวิตของคนที่พึงพิงนิคมมโนคติของความงามนั้น” คนเราจึงควรยกระดับวิญญาณให้ถึงมโนคติของความงาม โดยขั้นแรกให้ชมความงามของงานด้านศิลปะ แล้วเลื่อนลำดับขั้นชมความงามของร่างกาย วิญญาณ สถาบันและกฎหมาย จากนั้นจึงศึกษาคณิตศาสตร์ ซึ่งเป็นบันไดส่งให้ถึงมโนคติของความงาม โดยขั้นนี้ ความงามที่สมบูรณ์ไม่ใช่สิ่งที่รู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส แต่เป็นสิ่งที่ต้องพึงพิงจิตด้วยเหตุผลหรือพุทธิปัญญา

ศิลปะ

พลาโตไม่ได้ยกย่องเชิดชูศิลปะ ท่านเห็นว่าศิลปะคือการเลียนแบบ⁷⁸ เมื่อจิตรกรวาดภาพคน คนที่ปรากฏในภาพวาดเป็นสิ่งเลียนแบบมาจากคนจริงๆ แต่คนที่เป็นางแบบให้จิตรกรนั้นก็เป็สิ่งเลียนแบบมาจากมโนคติของคน เหตุนี้งานด้านศิลปะจึงเป็นมายาที่ “หนีห่างจากความจริงถึง 3 ระยะ”⁷⁹ กล่าวคือ ศิลปะเลียนแบบสิ่งเฉพาะ ส่วนสิ่งเฉพาะเลียนแบบมโนคติ ผู้ที่หลงติดอยู่ในศิลปะจะไม่มีวันเข้าถึงมโนคติซึ่งเป็นความจริงแท้ เขาเป็นเหมือนคนที่หลงชื่นชมอยู่กับเงาของเงา โดยลืมนสนใจถึงที่มาของเงานั้นๆ.

พลาโตเห็นว่าศิลปะไม่มีคุณค่าในตัวเอง ท่านไม่เชื่อเรื่องศิลปะในทัศนะของพลาโต ศิลปะจะมีค่าก็ต่อเมื่อมันส่งเสริมศีลธรรมหรือให้ความรู้ด้านปรัชญา ดังนั้นศิลปะที่ดีมีมาตรฐานควรแก่การยอมรับจะต้องเดินตามเงื่อนไขที่พลาโตวาง 3 ประการ

1) ศิลปะต้องเลียนแบบได้เหมือนของจริงต้นฉบับ⁸⁰ เช่นภาพวาดของคนจะต้องเลียนแบบคนจริงๆ ได้ใกล้เคียงที่สุด

2) นอกจากนั้นศิลปะต้องส่งเสริมศีลธรรม คือเป็นเครื่องมือสั่งสอนให้ประชาชนรู้จักความดี⁸¹ ศิลปะที่บ่อนทำลายศีลธรรมจะถูกห้ามเผยแพร่ ดังเช่นที่พลาโตไม่ยอมบรรจุผลงานของโฮเมอร์ลงในหลักสูตรการศึกษาของอูมรัฐ ทั้งนี้เพราะโฮเมอร์สร้างเรื่องราวเทพเจ้าไม่อยู่ในศีลธรรม เรื่องเช่นนี้เป็นพิษต่อจิตใจเยาวชน

3) ศิลปะจะต้องก่อให้เกิดความพึงพอใจ⁸² งานด้านศิลปะต้องดึงดูดใจและสร้างควมรื่นรมย์ พลเมืองของอูมรัฐจะต้องไม่เบื่อหน่ายต่อการชมความงามของศิลปกรรม ทั้งนี้เพราะการชมศิลปกรรมเป็นทางผ่านไปสู่การค้นพบมโนคติแห่งความงาม

ข้อสังเกต

พลาได้มองศิลปะว่ามีค่าต่ำ เพราะท่านถือว่าศิลปะเป็นเพียงทางผ่านไปสู่อาริยา ดังที่พลาได้เองใช้ศิลปะในการประพันธ์เผยแพร่ปรัชญา แต่อาริสโตเติลเห็นว่าศิลปะมีขอบเขตต่างหากจากปรัชญา จุดหมายของศิลปะไม่ได้อยู่ที่การส่งเสริมศีลธรรมหรือเผยแพร่ปรัชญา ทฤษฎีเกี่ยวกับศิลปะใหม่ๆ ก็เสนอว่า ศิลปะมีจุดหมายในตัวเอง การจะตัดสินคุณค่าของงานด้านศิลปะต้องใช้มาตรฐานตัดสินที่อยู่ในขอบเขตของศิลปะ พลาได้ไม่อาจให้ความเป็นธรรมแก่ศิลปะเพราะว่าท่านไม่อาจแยกศิลปะออกจากปรัชญานั้นเอง

บทสรุปทั่วไป

1) ลักษณะปรัชญาของพลาได้

ปรัชญาของพลาได้มีหลายสาขา แต่ละสาขาก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกัน การกำหนดลักษณะรวมของปรัชญาจึงขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงที่ว่า เรามองปรัชญาของพลาได้จากมุมไหน ถ้ามองในด้านอภิปรัชญา ปรัชญาของพลาได้เป็นสัจนิยม เพราะถือว่าความจริงแท้มีอยู่เป็นปรนัยภายนอกจิตและเป็นมโนคตินิยม เพราะถือว่าความจริงแท้นั้นเป็นมโนคติ ในด้านญาณวิทยา เป็นเหตุผลนิยม เพราะถือว่าปอบเกิดความรู้อยู่ที่เหตุผลไม่ใช่ประสาทสัมผัส คนเรารู้จักมโนคติด้วยเหตุผล เมื่อมองในด้านจักรวาลวิทยา ปรัชญาของพลาได้เป็นทวินิยม เพราะเห็นว่าส่วนประกอบที่ทำให้เกิดโลกแห่งผัสสะมีสองอย่าง คือมโนคติและสสารเป็นเทวนิยม เพราะยอมรับว่ามีพระเจ้า ในด้านจริยศาสตร์เป็นอัสมัดติกฎาณนิยม เพราะถือว่าจุดหมายสูงสุดของชีวิตอยู่ที่ความหลุดพ้นของวิญญาณที่เพ่งพินิจมโนคติ ใน

ด้านการเมืองเป็นสังคมนิยม เพราะกำหนดให้ทรัพย์สินของนักปกครอง และพิทักษ์ชนเป็นสมบัติส่วนกลาง

เมื่อต้องการจะเรียกปรัชญาของพลาโตให้ครอบคลุมทุกลักษณะ ทุกสาขา เราใช้คำว่า ลัทธิพลาโต (Platonism)

2) อิทธิพลของพลาโต

ปรัชญาของพลาโตมีอิทธิพลต่ออริสโตเติลและต่อลัทธิพลาโตใหม่ ซึ่งมีโพลดินุสเป็นผู้เผยแพร่คนสำคัญ ในสมัยกลาง ปรัชญาของพลาโตมีอิทธิพลต่อนักปรัชญาคริสต์อย่างเซนต์ออกัสติน ต่อมาหลังยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา บทสนทนาเรื่อง อุดมรัฐ ของพลาโตได้เป็นแรงบันดาลใจให้โรมาส โมร์เขียน ยูโทเปีย ในสมัยปัจจุบันปรัชญาของพลาโตมีอิทธิพลต่อนักปรัชญาจิตนิยมของเยอรมัน คือเชลลิง และเฮเกล แม้กระทั่งลัทธิคอมมิวนิสต์ของคาร์ล มากซ์ก็ได้สะท้อนความคิดบางประการใน อุดมรัฐ พลาโตมีอิทธิพลอย่างมากต่อนักปรัชญาตะวันตก ไวต์เฮดได้กล่าวอย่างเกินความจริงไปบ้างว่า “สายปรัชญายุโรป...เป็นลำดับฟุตโน้ดของปรัชญาพลาโต”⁸³

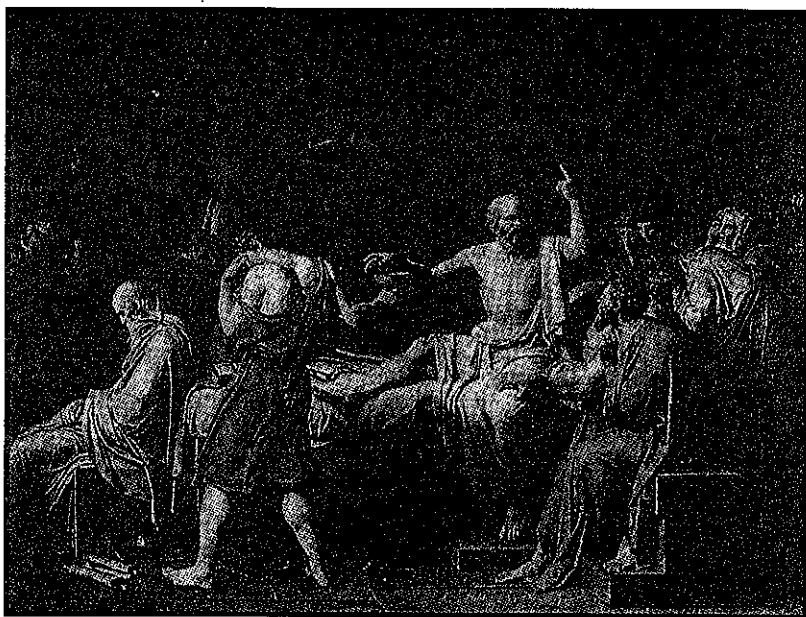
3) สำนักอะคาเดมี

เมื่อพลาโตถึงแก่กรรมใน พ.ศ.196 หลานชายชื่อสปีวชิป-ปุลสได้เป็นเจ้าของสำนักอะคาเดมีสืบต่อจากพลาโต สำนักอะคาเดมีตั้งอยู่ยาวนานถึง 916 ปี จนกระทั่งถูกสั่งปิดโดยจักรพรรดิยูสตินิอันใน พ.ศ.1072 พัฒนาการของสำนักอะคาเดมีถูกแบ่งเป็น 3 ระยะ คือ

ก. สำนักอะคาเดมีเก่า (พ.ศ.156-296) ใช้ปรัชญาของพลาโตเป็นหลัก มีนักปรัชญาสำคัญคือสปีวชิปปุลส (Speusippus) เซโนคราติส (Xenocrates) โพลเลโม (Polemo) และคราติส (Crates)

ข. สำนักอะคาเดมีกลาง (พ.ศ.296-387) เริ่มเผยแพร่วิตินิยม นักปรัชญาสำคัญคืออาร์เซซิลาลุส (Arcesilaus)

ค. สำนักอะคาเดมีใหม่ (พ.ศ.387-1072) เผยแพร่วิมตินิยมเช่น
กัน นักปรัชญาสำคัญคือคาร์เนอาดิส (Cameades)

ภาพ 'มรณกรรมของโสคราตีส' แสดงเหตุการณ์ตอนที่โสคราตีสกำลังจะดื่มยาพิษ
เขียนโดย Jacque Louis David ใน ค.ศ.1787

บทที่ 20

อาริสโตเติล

อาริสโตเติล

อาริสโตเติลเป็นศิษย์ของพลาโตที่มีความสำคัญไม่น้อยกว่าอาจารย์ของตน อาริสโตเติลเป็นนักปรัชญาคนสุดท้ายของปรัชญากรีกสมัยรุ่งเรือง ภายหลังมรณกรรมของอาริสโตเติล ปรัชญาตะวันตกต้องรอถึงสองพันปีจึงจะมีนักปรัชญาที่ยิ่งใหญ่ทัดเทียมกับอาริสโตเติลอุบัติขึ้นมา แม้พลาโตจะมีศิษย์จำนวนมาก แต่อาริสโตเติลก็เด่นเหนือศิษย์ทั้งหลาย เพราะท่านไม่เพียงแต่จะรับมรดกทางความคิดจากพลาโต ท่านยังกล้าวิพากษ์วิจารณ์ปรัชญาของอาจารย์ และสร้างทฤษฎีเพิ่มเติมตามมติของตน

ชีวประวัติ

อาริสโตเติล (Aristotle) เกิดเมื่อ พ.ศ.159 ที่เมืองสตาگیرา ในแคว้นเธเรส บิดาชื่อนิโคมาคัส เป็นแพทย์หลวงประจำราชสำนักของพระเจ้าอะมินตัส กษัตริย์แห่งมาเซโดเนีย เพราะเหตุที่อาริสโตเติลเกิดในตระกูลแพทย์ ท่านจึงมีอุปนิสัยรักการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ แต่อาริสโตเติลไม่มีโอกาสศึกษาวิชาการแพทย์จากบิดา เพราะว่าบิดาถึงแก่กรรมตั้งแต่อาริสโตเติลยังเป็นเด็กอยู่ ผู้ให้การอุปการะอาริสโตเติลต่อมาคือโปแซนุส เมื่อมีอายุได้ 17 ปี อาริสโตเติลถูกส่งตัวไปยังเอเธนส์เพื่อเข้ารับการศึกษาในสำนักอะคาเดมีของพลาโต

เมื่ออาริสโตเติลเข้าอยู่ประจำสำนักอะคาเดมี พลาโตกำลังเดินทางไปผจญภัยที่ซิซิลีเป็นครั้งที่สอง ในช่วงสิบปีแรกของชีวิตนักศึกษาในอะคาเดมี อาริสโตเติลไม่มีโอกาสได้พบพลาโตบ่อยนัก เพราะพลาโตต้องเดินทางไปซิซิลี อาริสโตเติลคงได้ศึกษางานของพลาโตจากบทสนทนาที่พลาโตเขียนไว้ เล่ากันว่าอาริสโตเติลเป็นนักศึกษาที่มีความพากเพียรสูงมาก ท่านใช้เครื่องปลูกตัวเองให้ดีขึ้นถ้าหากจะมีการเผลอหลับไป อาริสโตเติลอยู่ในสำนักอะคาเดมีนานถึง 20 ปี

เมื่อพลาโตถึงแก่กรรมใน พ.ศ.196 หลานชายของพลาโตชื่อสปิวชิปปัสได้เป็นเจ้าสำนักอะคาเดมีคนต่อมา อาริสโตเติลไม่เห็นด้วยกับการที่สปิวชิปปัสกำหนดการเรียนการสอนที่ให้ความสำคัญแก่คณิตศาสตร์มากเกินไป ดังนั้นอาริสโตเติลพร้อมด้วยเพื่อนร่วมสำนักชื่อเซโนคราติสเดินทางออกจากเอเธนส์ และได้ไปพำนักอยู่ที่อัสซอสตามคำเชิญของเฮอร์เมียส กษัตริย์แห่งอะตาเนอซ อาริสโตเติลได้พบกับภาคินีของกษัตริย์เฮอร์เมียส ชื่อฟิธีอัส และแต่งงานกับเธอ ต่อมาเมื่อพวกเขาเดินทางกลับเอเธนส์ ฟิธีอัสสิ้นชีพลง อาริสโตเติลจึงอยู่กินกับเฮอร์ปิลลิสโดยไม่ได้แต่งงานเป็นหลักฐาน มีบุตรด้วยกัน 1 คน ชื่อนิโคมาคัส

อาริสโตเติลอยู่ที่อัสซอสได้สามปี เฮอร์เมียสถูกปลงพระชนม์โดยพวกเปอร์เซีย อาริสโตเติลจึงย้ายไปอยู่ที่ไมติเลเน ท่านใช้เวลาที่นั่นสำหรับศึกษาชีววิทยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งชีวิตสัตว์ทะเล

หลังจากอยู่ที่ไมติเลเนได้ราว 3 ปี อาริสโตเติลได้รับเชิญจากพระเจ้าฟิลิปแห่งมาเซโดเนียให้ไปเป็นพระอาจารย์ถวายอักษรแด่เจ้าชายอาเล็กซานเดอร์ ผู้ต่อมาได้กลายเป็นพระเจ้าอาเล็กซานเดอร์มหาราช อาริสโตเติลสอนเจ้าชายอาเล็กซานเดอร์อยู่ได้ไม่เกินสามปีก็ต้องหยุด เมื่อเจ้าชายทรงได้รับแต่งตั้งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระราชบิดา ต่อมาเมื่อพระเจ้าฟิลิปถูกลอบปลงพระชนม์ในปี พ.ศ.207

เจ้าชายได้ขึ้นครองราชย์ หนึ่งปีหลังจากนั้นอาริสโตเติลได้เดินทางไปยังกรุงเอเธนส์

ก่อตั้งลีเซอุม

ที่เอเธนส์อาริสโตเติลไม่ได้กลับเข้าสำนักอะคาเดมี แต่ได้ตั้งสำนักของตนเองขึ้นเรียกว่าลีเซอุม (Lyceum) เลียนแบบอะคาเดมีของพลาโต เหตุที่สำนักสอนปรัชญามีชื่อลีเซอุมก็เพราะได้ชื่อตามท่าเลที่ตั้งอันเป็นสวนสาธารณะใกล้วิหารที่ประชาชนสร้างถวายเทพเจ้าอะพอลโล ลีเซอุม สถานที่บรรยายส่วนมากใช้ทางเดินที่มีร่มไม้ปกคลุม (Peripatos) ทำให้สมาชิกของสำนักนี้มีชื่อเรียกว่าเพริพาเตติก (Peripatetic) อาริสโตเติลแบ่งการบรรยายเป็นสองภาค คือภาคเช้าเป็นการบรรยายวิชาปรัชญาที่ลึกซึ้งสำหรับนักศึกษาที่มีพื้นความรู้ดีอยู่แล้ว ส่วนภาคค่ำเป็นการบรรยายวิชาการทั่วไป เช่น วาติลปี่สำหรับชายหนุ่มจำนวนไม่จำกัด⁸⁴ ภายในสำนักลีเซอุม อาริสโตเติลสร้างห้องสมุดที่ใหญ่มากซึ่งสะสมต้นฉบับแผนที่และอุปกรณ์การสอนจำนวนมาก กล่าวกันว่า ห้องสมุดแห่งนี้เป็นแม่แบบของการสร้างห้องสมุดที่อาเล็กซานเดรีย อันเป็นห้องสมุดใหญ่ที่สุดของอารยธรรมกรีกและโรมัน⁸⁵ อาริสโตเติลทำได้เช่นนั้นเพราะได้รับการอุปถัมภ์จากแอนติปาเตอร์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ของพระเจ้าอาเล็กซานเดอร์มหาราชผู้กำลังยกกองทัพเข้าตีประเทศในภูมิภาคเอเชีย อาริสโตเติลเป็นเจ้าสำนักลีเซอุมราว 12-13 ปี ในช่วงนี้ชีวิตของท่านรุ่งเรืองถึงขีดสุด งานนิพนธ์ที่สำคัญถูกเขียนขึ้นในระยะนี้

อาริสโตเติลประสบมรสุมชีวิตเมื่อพระเจ้าอาเล็กซานเดอร์มหาราชสวรรคตในปี 220 ชาวเอเธนส์แสดงความเป็นปฏิปักษ์ต่อมาเซโดเนียอย่างรุนแรง ใครที่เคยเข้าพวกกับมาเซโดเนียเริ่มถูกลงโทษ

อาริสโตเติลจึงตกเป็นเป้าการปองร้ายจากนักการเมืองแห่งเอเธนส์ ท่านถูกกล่าวหาว่าคหบดีเทพเจ้า อันเป็นข้อหาอันหนึ่งที่ทำให้โสกราตีส ถูกประหารชีวิตมาแล้ว แต่อาริสโตเติลไม่รอให้ถูกนำตัวขึ้นศาล ท่านตั้งศิษย์ชื่อเทโอเฟรสตัสเป็นเจ้าสำนักลีเซอุมแล้วหนีจากกรุงเอเธนส์ไปอยู่ที่เมืองคาลซิส อาริสโตเติลให้เหตุผลของการหนีว่า “เพื่อชาวเอเธนส์จะได้ไม่ทำบาปต่อปรัชญาเป็นครั้งที่สอง” อันหมายความว่า ชาวเอเธนส์ทำบาปต่อปรัชญาครั้งแรกเมื่อประหารชีวิตโสกราตีส และอาจจะทำบาปเป็นครั้งที่สองด้วยการประหารชีวิตอาริสโตเติล ถ้าฝ่ายหลังไม่ชิงหนีเสียก่อน แต่ถึงจะหนีไปแล้ว อาริสโตเติลก็มีชีวิตอยู่ได้อีกเพียงปีเดียว เพราะท่านถึงแก่กรรมด้วยโรคกระเพาะ เมื่อ พ.ศ.221 ที่เมืองคาลซิสนั้น ขณะมีอายุได้ 62 ปี

งานนิพนธ์

อาริสโตเติลแต่งหนังสือไว้จำนวนมาก แต่ที่เหลือตกทอดมาถึงคนยุคเรามีเพียงหนึ่งในสี่ของงานทั้งหมด สังเกตได้ว่างานเกือบทั้งหมดถูกเขียนขึ้นสมัยที่อาริสโตเติลอยู่ที่ลีเซอุม อันเป็นระยะที่ความคิดของท่านพัฒนาเต็มที่ งานนิพนธ์ของอาริสโตเติลครอบคลุมวิทยาการหลายสาขา ท่านเป็นนักปรัชญาผู้รอบรู้ในศาสตร์ทุกสาขา ยกเว้นคณิตศาสตร์ อาริสโตเติลได้รับยกย่องว่าเป็นบิดาของศาสตร์อย่างน้อย 2 สาขา คือตรรกศาสตร์และสัตววิทยา

นักปราชญ์ยุคหลังจัดแบ่งงานนิพนธ์ของอาริสโตเติลออกเป็น 7 หมวด ดังนี้

1. หมวดตรรกศาสตร์ มีชื่อรวมในภาษากรีกว่า Organon (ออร์เกนอน) หมายถึงเครื่องมือสำหรับแสวงหาความรู้
2. หมวดวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ประกอบด้วยหนังสือหลายเล่ม

เช่น ฟิสิกส์ (Physics), ดาราศาสตร์ (Astronomy), ประวัติของสัตว์ (History of Animals), ว่าด้วยกำเนิดของสัตว์ (On the Origin of Animals)

3. หมวดจิตวิทยา มีหนังสือชื่อ ว่าด้วยวิญญาณ (On the Soul) และรวมเรื่องสั้นเช่น ว่าด้วยความฝัน (On Dreams)

4. หมวดอภิปรัชญา (Metaphysics) มีทั้งหมด 14 เล่ม

5. หมวดจริยศาสตร์ ประกอบด้วย จริยศาสตร์นิโคมาคัส (Nicomachean Ethics), จริยศาสตร์ยูเดเมีย (Eudemian Ethics), มหาจริยศาสตร์ (Magna Moralia)

6. หมวดรัฐศาสตร์ ประกอบด้วย รัฐศาสตร์ (Politics), ว่าด้วยรัฐธรรมนูญของเอเธนส์ (On the Constitution of Athens)

7. หมวดศิลปะ ประกอบด้วย วาทศิลป์ (Rhetoric), กวีศาสตร์ (Poetics)

ปรัชญาของอาริสโตเติล

นับตั้งแต่ธาเลสจนถึงอาริสโตเติล ภูมิปัญญากรีกยังมิได้ถูกแบ่งเป็นสาขา วิทยาการทุกแขนงรวมอยู่ด้วยกันและมีชื่อเรียกรวมว่า “ปรัชญา” แม้จิตวิทยาและวิทยาศาสตร์ธรรมชาติก็ยังเป็นสาขาย่อยของปรัชญา ในฐานะเป็นนักปรัชญา อาริสโตเติลจึงศึกษาศาสตร์เกือบทุกสาขา และได้ผลิตงานนิพนธ์เกี่ยวกับศาสตร์เหล่านั้น ยิ่งไปกว่านั้น อาริสโตเติลยังได้จัดแบ่งศาสตร์ต่างๆ ออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ คำว่า “ศาสตร์ (Sciences)” ในสมัยนั้นเทียบได้กับคำว่า “วิชาการ” ในสมัยปัจจุบัน อาริสโตเติลได้แบ่งกลุ่มวิชาการออกเป็น 3 ภาค ดังนี้⁸⁶

1. วิชาการภาคทฤษฎี (Theoretical Sciences) ได้แก่วิชาที่

ศึกษาเพื่อสนองความใฝ่รู้อย่างเดียว โดยไม่มุ่งถึงการนำไปปฏิบัติหรือประยุกต์ใช้แต่ประการใด วิชาการภาคทฤษฎีแบ่งออกเป็น 3 สาขาคือ

1.1 ฟิสิกส์ (Physics) ศึกษาธรรมชาติ (physis) ในฐานะที่เป็นสสารและกฎแห่งความเปลี่ยนแปลงของสสาร วิชานี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปรัชญาธรรมชาติ (Natural Philosophy)

1.2 คณิตศาสตร์ (Mathematics) ศึกษาเรื่องการคำนวณที่ยังต้องอาศัยสสาร เช่น เส้น วงกลม แต่ก็มักกฎเกณฑ์ตายตัวไม่เปลี่ยนแปลงและคำนวณแยกจากสสารก็ได้

1.3 อภิปรัชญา (Metaphysics) ศึกษาความจริงแท้ของสรรพสิ่งโดยไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องสสารเลย อริสโตเติลเรียกอภิปรัชญาว่า “ปรัชญาที่หนึ่ง (First Philosophy)” อภิปรัชญาของอริสโตเติลมีเนื้อหาแบ่งย่อยออกเป็น 2 ส่วน ตามแนวการแบ่งสาขาปรัชญาในยุคปัจจุบัน นั่นคือ

ก. ภาววิทยา (Ontology) ศึกษาความจริงแท้ในฐานะที่เป็นภาวะ (Being) ในโลก

ข. เทววิทยา (Theology) ศึกษาภาวะในฐานะเป็นปฐมเหตุของการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่ง ปฐมเหตุนั้นได้แก่พระเจ้าซึ่งเป็นภาวะบริสุทธิ์ (Being Qua Being)

อริสโตเติลใช้เรื่องสสารเป็นเกณฑ์ในการแบ่งสาขาของวิชาภาคทฤษฎี กล่าวคือ ฟิสิกส์ศึกษาเรื่องสสารอย่างใกล้ชิดที่สุด คณิตศาสตร์ศึกษาการคำนวณที่ยังอิงอาศัยสสาร แต่ก็แยกออกจากสสารได้ ส่วนอภิปรัชญาศึกษาความจริงที่ไม่เกี่ยวกับเรื่องสสาร

2. วิชาการภาคปฏิบัติ (Practical Sciences) ได้แก่วิชาที่กำหนดวิธีปฏิบัติการเพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่วางไว้ แบ่งเป็น 2 สาขา คือ

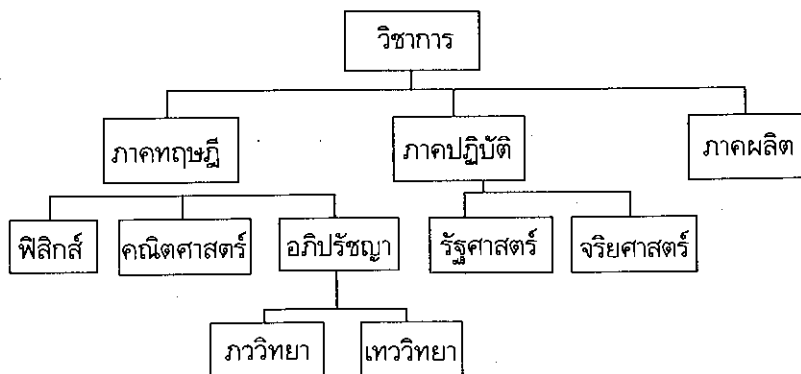
2.1 รัฐศาสตร์ (Politics) ศึกษาการจัดองค์การและระเบียบที่ดีให้กับสังคม รัฐศาสตร์มีสาขาย่อยอื่นๆ อีก เช่น เศรษฐศาสตร์

วาทศาสตร์

2.2 จริยศาสตร์ (Ethics) ศึกษาเรื่องจริยธรรมของปัจเจกชน
ในสังคม

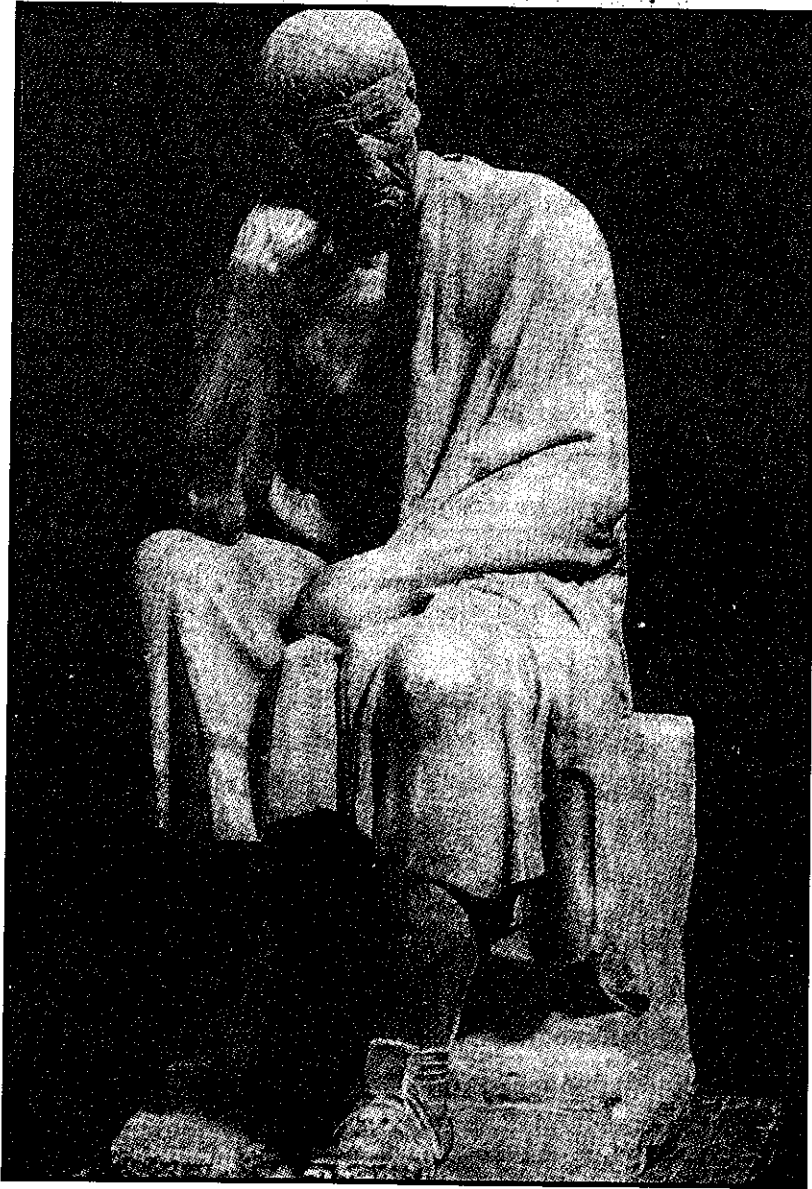
3. วิชาการภาคผลิต (Productive Sciences) ได้แก่วิชาความรู้
เกี่ยวกับวิชาชีพที่มุ่งผลิตศิลปกรรมต่างๆ

การแบ่งสาขาวิชาการดังกล่าวมาเขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

ในการจัดประเภทวิชาการข้างบนนี้ ไม่มีวิชาตรรกศาสตร์ซึ่ง
ปัจจุบันถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของปรัชญา อาริสโตเติลไม่ได้จัดตรรก
ศาสตร์เป็นองค์ความรู้หรือวิชาการ เพราะท่านเห็นว่าตรรกศาสตร์
ไม่ใช่ตัวความรู้ แต่เป็นเครื่องมือ (Organon) ที่จำเป็นต่อการศึกษา
แสวงหาความรู้ในศาสตร์ทั้งหลาย ถ้าจะเปรียบเทียบกับงานวิจัยยุค
ปัจจุบัน ศาสตร์ทั้งหลายเปรียบเหมือนผลงานวิจัยต่างๆ ส่วนตรรก
ศาสตร์เปรียบเหมือนระเบียบวิธีวิจัย

เนื่องจากตรรกศาสตร์เป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้ของนักปรัชญา
ก่อนที่จะศึกษาปรัชญาของอาริสโตเติล เราจึงควรทำความเข้าใจเรื่อง
ตรรกศาสตร์ของอาริสโตเติลในบทต่อไป

รูปสลักของอาริสโตเติล

บทที่ 21

ตรรกศาสตร์ของอาริสโตเติล
๕๖๖

ตรรกศาสตร์ (Logic) เป็นวิชาที่ศึกษากฎเกณฑ์ของการใช้เหตุผล เนื้อหาของวิชานี้เกี่ยวข้องกับวิธีการอ้างเหตุผลและหลักเกณฑ์ในการตัดสินความสมเหตุสมผลของการอ้างเหตุผลนั้นๆ คำว่า “เหตุผล” ในวิชาตรรกศาสตร์ หมายถึงสิ่งที่สนับสนุนความคิดเห็นอันใดอันหนึ่งว่าเป็นอย่างนั้น เช่น เมื่อเราอ้างว่า “นาย ก. เป็นลูกกตัญญู” และเราต้องการพิสูจน์ให้คนอื่นยอมรับว่าข้ออ้างของเราเป็นความจริง เราต้องหาอะไรบางอย่างมาสนับสนุนข้ออ้างของเรา เช่น กล่าวเสริมว่า “เพราะนาย ก. เลี้ยงบิดามารดา” สิ่งที่เรานำมากล่าวเสริมสนับสนุนข้ออ้างนั้นเรียกว่าเหตุผลในวิชาตรรกศาสตร์ ข้ออ้างใดมีเหตุผลสนับสนุนถูกต้องตามกฎหมายเกณฑ์ที่กำหนดไว้ นั้นแสดงว่าข้ออ้างนั้นมีความสมเหตุสมผล (Valid)

การแสวงหาเหตุผลมาสนับสนุนข้ออ้างเพื่อสร้างความสมเหตุสมผลนั้น อาจทำได้ 2 วิธีคือ

1. การนิรนัย (Deduction) คือการนำสิ่งที่คนยอมรับว่าเป็นความจริงสากลมาสนับสนุนข้ออ้างใหม่เกี่ยวกับความจริงเฉพาะเรื่องที่เรายังไม่แน่ใจ เช่น

ก. พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์เป็นพุทธมามกะ

ข. สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นพระมหากษัตริย์ไทย

ค. ดังนั้นสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็นพุทธมามกะ

ข้อความ ก. และ ข. เป็นเหตุผลสนับสนุนความเป็นจริงของข้อ

ความ ค.

ตรรกศาสตร์ที่ว่าด้วยการให้เหตุผลที่เริ่มต้นจากความจริงสากลไปหาความจริงเฉพาะเรื่องเช่นนี้เรียกว่า ตรรกศาสตร์นิรนัย (Deductive Logic)

2. การอุปนัย (Induction) คือการนำประสบการณ์เกี่ยวกับความจริงเฉพาะเรื่องหลายกรณีมาสนับสนุนข้ออ้างเกี่ยวกับความจริงสากล เช่น จากประสบการณ์ที่ว่าคนแต่ละคนในอดีตที่ผ่านมาตายก่อนอายุ 200 ปี

เราได้บทสรุปเป็นความจริงสากลว่า “คนทุกคน (ทั้งในปัจจุบันและอนาคต) ต้องตายก่อนอายุ 200 ปี”

ตรรกศาสตร์ที่ว่าด้วยการให้เหตุผลที่เริ่มจากความจริงเฉพาะเรื่องไปหาความจริงสากลเช่นนี้เรียกว่า ตรรกศาสตร์อุปนัย (Inductive Logic)

ตรรกศาสตร์ของอาริสโตเติล

อาริสโตเติลได้ชื่อว่าเป็นบิดาผู้ก่อตั้งวิชาตรรกศาสตร์ เพราะท่านเป็นนักปรัชญาคนแรกที่รวบรวมกฎเกณฑ์การใช้เหตุผลมาจัดระบบเข้าเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งด้วยความสามารถของอาริสโตเติลเพียงคนเดียว ข้อนี้แสดงให้เห็นถึงอัจฉริยภาพของอาริสโตเติล ตามปกติศาสตร์แต่ละสาขาคงต้องอาศัยนักปราชญ์หลายคนช่วยกันพัฒนา แต่กรณีของวิชาตรรกศาสตร์นับเป็นข้อยกเว้น

อย่างไรก็ตาม ตรรกศาสตร์ที่อาริสโตเติลสร้างไว้เป็นระบบก็คือตรรกศาสตร์นิรนัย แม้ว่าท่านจะได้พูดถึงตรรกศาสตร์อุปนัยไว้บ้าง แต่ท่านก็ได้วางกฎเกณฑ์ไว้เป็นระบบพอที่จะเป็นศาสตร์เหมือนตรรกศาสตร์นิรนัย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะอาริสโตเติลเห็นว่า

การให้เหตุผลแบบอุปนัยสามารถลดทอนลงเป็นตรรกบทแบบนิรนัย^๙ ตรรกศาสตร์อุปนัยเพิ่งได้รับการพัฒนาเป็นระบบโดยนักปรัชญาสมัยใหม่ เช่น ฟรานซิส เบคอน (พ.ศ.2104-2196) และจอห์น สจ๊วต มิลล์ (พ.ศ.2349-2420)

ผลงานด้านตรรกศาสตร์ของอริสโตเติลมีชื่อรวมว่า Organon แปลว่า เครื่องมือแสวงหาความรู้ ประกอบด้วยหนังสือ 6 เรื่อง คือ

1. *Categories* (ปถารณะ) ว่าด้วยประเภทของคำและวลี
2. *On Interpretation* (เรื่องการตีความ) ว่าด้วยประโยคตรรกและคำถาม
3. *Prio Analytics* (ปริมิวิเคราะห์) ว่าด้วยการอนุมานและตรรกบท
4. *Posterior Analytics* (ปัจฉิมวิเคราะห์) ว่าด้วยการประยุกต์ใช้ตรรกศาสตร์ในการแสวงหาความจริง
5. *Topics* (หัวข้อ) ว่าด้วยวิชาวิธี
6. *On Sophistical Refutations* (ว่าด้วยการหักล้างปรีชาท) เป็นเรื่องเกี่ยวกับเทคนิคการโต้ว่าที่

ปถารณะ

ตรรกศาสตร์นิรนัยของอริสโตเติลเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างคำต่างๆ การอ้างเหตุผลต้องแสดงออกมาเป็นภาษา หน่วยย่อยที่สุดของภาษาก็คือคำ (Terms) คำโดดๆ ตามลำพังไม่บ่งนัยว่าจริงหรือเท็จ ต่อเมื่อเรานำคำมาเรียงต่อกันเป็นประโยคบอกเล่าหรือประโยคปฏิเสธ เราจึงตัดสินใจได้ว่าประโยคนั้นจริงหรือเท็จ เช่นคำว่า “โสกราตีส” ไม่บ่งนัยว่าจริงหรือเท็จ ต่อเมื่อเรากล่าวเป็นประโยคว่า “โสกราตีสเป็นนักปรัชญา” เราสามารถตัดสินใจว่า โสกราตีส

เป็นนักปรัชญาจริงหรือไม่ ประโยคที่เราจะตัดสินได้ว่าจริงหรือเท็จ ต้องเป็นประโยคบอกเล่าหรือประโยคปฏิเสธเท่านั้น นักตรรกศาสตร์เรียกประโยคชนิดนี้ว่า ประโยคตรรกหรือประพจน์ (Proposition) ในประโยคตรรกหนึ่งจะมีส่วนประกอบ 2 ส่วน คือประธาน (Subject) กับภาคแสดง (Predicate) ซึ่งทำหน้าที่ขยายประธาน เช่นในประโยคว่า “โสกราตีสเป็นนักปรัชญา” คำว่า “โสกราตีส” เป็นประธาน ส่วนคำว่า “เป็นนักปรัชญา” เป็นภาคแสดง

ในหนังสือเรื่อง *Categories* (ปทারণะ) อริสโตเติลได้จัดประเภทคำซึ่งทำหน้าที่เป็นภาคแสดงของประโยคตรรกไว้ และเรียกประเภทคำเหล่านั้นว่า ปทারণะ^{๘๘} (คำว่า Categories มาจากภาษากรีกว่า Categoria หมายถึง Predicate แปลว่า ภาคแสดง) ปทারণะมี 10 ประการ คือ

1. สาระ (Substance) หมายถึงสาระหัตถิยภูมิซึ่งทำหน้าที่เป็นภาคแสดงของประโยค อริสโตเติลแบ่งสาระออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) สาระปฐมภูมิ (Primary Substance) ได้แก่สิ่งเฉพาะต่าง ๆ เช่น โสกราตีส แมวตัวนี้ นกตัวนั้น สาระประเภทนี้ทำหน้าที่เป็นประธานของประโยคจึงไม่เป็นปทারণะ

2) สาระหัตถิยภูมิ (Secondary Substance) ได้แก่สิ่งสากลที่แสดงสกุล (Genus) ของสิ่งเฉพาะ เช่นคำว่า “มนุษย์” เป็นสกุลที่ครอบคลุมคนทั้งหมดรวมถึงโสกราตีสด้วย สาระหัตถิยภูมินี้สามารถทำหน้าที่เป็นภาคแสดงของประโยค จึงจัดเป็นปทারণะ เช่นในประโยคว่า “โสกราตีสเป็นมนุษย์”

2. ปริมาณ (Quantity) ได้แก่คำแสดงปริมาณซึ่งทำหน้าที่เป็นภาคแสดง เช่นในประโยคว่า “โสกราตีสสูง 5 ฟุตครึ่ง”

3. คุณภาพ (Quality) ได้แก่คำที่แสดงว่าประธานของประโยคมีลักษณะเป็นอย่างไร เช่น “โสกราตีสเป็นคนฉลาดที่สุด”

4. ความสัมพันธ์ (Relation) ได้แก่คำที่แสดงว่าประธานเกี่ยวข้องกับสิ่งอื่นหรือบุคคลอื่นอย่างไร เช่น “โสกราตีสเตี้ยกว่าพลาโต”

5. สถานที่ (Place) ได้แก่คำที่แสดงว่าประธานอยู่ที่ไหน เช่น “โสกราตีสอยู่ในกรุงเอเธนส์”

6. กาล (Time) ได้แก่คำที่แสดงว่าประธานอยู่ในเวลาใด เช่น “โสกราตีสเกิดเมื่อ พ.ศ.73”

7. ลักษณะการ (Positon) ได้แก่คำที่แสดงว่าประธานอยู่ในท่าหรืออิริยาบถใด เช่น “โสกราตีสกำลังยืน”

8. สถานะ (State) ได้แก่คำที่แสดงว่าประธานมีสภาพอย่างไร เช่น “โสกราตีสพวกอาวุธ”

9. กัตตุภาวะ (Action) ได้แก่คำที่แสดงว่าประธานกำลังทำอะไร เช่น “โสกราตีสฟันดาบ”

10. กัมมภาวะ (Affection) ได้แก่คำที่แสดงว่าประธานถูกกระทำอย่างไร เช่น “โสกราตีสถูกจับกุม”

อาริสโตเติลเห็นว่าปทัชทหังสับนี้ไม่ได้เป็นแต่เพียงถ้อยคำพรรณนาสิ่งต่างๆ เท่านั้น หากแต่ปทัชทหังสับยังได้สะท้อนความจริงของโลกภายนอกอีกด้วย

ดรรกบท

เมื่อมีการสร้างประโยคดรรกขึ้นโดยการนำปทัชทหังสับมาเป็นภาคแสดงเพื่อขยายประธาน และมีการนำเอาประโยคดรรกมาเรียงติดต่อกันซึ่งก่อให้เกิดกระบวนการอ้างเหตุผลขึ้นมา กระบวนการอ้างเหตุผลนั้นจะสมเหตุสมผลก็ต่อเมื่อดำเนินตามแบบแผนที่อาริสโตเติลค้นพบ แบบแผนของการอ้างเหตุผลนั้นเรียกว่า “ดรรกบท” (Syllogism) ซึ่งมีคำจำกัดความว่า

“ดรรกบทเป็นแบบแผน (Form) ของการให้เหตุผลที่ประกอบด้วยคำเพียง 3 คำ ซึ่งสัมพันธ์กันอย่างชนิดที่ว่าประโยคดรรก 2 ประโยค

แรกเหมือนกันแสดงนัยถึงประโยคตรรกที่สาม”⁸⁹

ขออธิบายคำจำกัดความนี้ด้วยตัวอย่างที่ว่า

- ก. มนุษย์ทุกคนเป็นสิ่งที่ต้องตาย
- ข. โสกราตีสเป็นมนุษย์
- ค. ดังนั้นโสกราตีสเป็นสิ่งที่ต้องตาย

ตรรกบทนี้ประกอบด้วยประโยคตรรก 3 ประโยค คือประโยค

ก. เรียกว่าข้อตั้งหลัก (Major Premise) และประโยค ข. เรียกว่าข้อตั้งรอง (Minor Premise) เนื้อความของข้อตั้งทั้งสองรวมกันแสดงนัยให้ต้องยอมรับความจริงของข้อตั้ง ค. ที่เรียกว่าข้อสรุป (Conclusion) นั่นคือ ถ้าเรายอมรับความจริงของข้อตั้งหลักและข้อตั้งรองแล้ว เราก็ต้องยอมรับความจริงของข้อสรุป

ตรรกบทตัวอย่างข้างบนนี้มีคำเพียง 3 คำ แต่ละคำปรากฏเพียงสองครั้งคือ

- 1. สิ่งที่ต้องตาย
- 2. โสกราตีส
- 3. มนุษย์

คำที่หนึ่งเป็นคำหลัก (Major Term) ได้แก่คำที่เป็นภาคแสดง (Predicate) ของข้อสรุป

คำที่สองเป็นคำรอง (Minor Term) ได้แก่คำที่เป็นประธาน (Subject) ของข้อสรุป

คำที่สามเป็นคำกลาง (Middle Term) ได้แก่คำที่ปรากฏในข้อตั้งหลักและข้อตั้งรอง

ตำแหน่งของคำทั้งสามในตัวอย่างข้างบนเป็นดังนี้

มนุษย์	ทุกคนเป็น	สิ่งที่ต้องตาย
(คำกลาง)		(คำหลัก)
โสกราตีส	เป็น	มนุษย์
(คำรอง)		(คำกลาง)

ดังนั้น โสกราตีส เป็น สิ่งที่ต้องตาย
(คำรอง) (คำหลัก)

อาริสโตเติลใช้อักษรเป็นสัญลักษณ์แทนคำทั้งสามตามลำดับ
ดังนี้ คือ

คำหลัก = A
คำรอง = B
คำกลาง = C

นักปรัชญาสมัยกลางใช้อักษรอื่นเป็นสัญลักษณ์ดังนี้

คำหลัก = P (Predicate)
คำรอง = S (Subject)
คำกลาง = M (Middle)

เมื่อใช้สัญลักษณ์ทั้งสามนี้ เราสามารถเขียนผังตรรกบทซึ่งแบ่ง
ออกเป็น 3 ผังตามตำแหน่งที่ตั้งของคำกลาง ดังนี้

1. ผังที่หนึ่ง คำกลางอยู่เยื้องกัน จะเยื้องขวาหรือเยื้องซ้าย
ก็ได้ ดังนี้

M - P		P - M
S - M	หรือ	M - S
∴ S - P		∴ S - P

นักปรัชญาสมัยกลางนิยมเรียกผังซ้ายมือเป็นผังที่หนึ่งตามเดิม
และเรียกผังขวามือเป็นผังที่สอง

2. ผังที่สอง คำกลางทั้งสองเป็นภาคแสดง ดังนี้

P - M
S - M
∴ S - P

3. ผังที่สาม คำกลางทั้งสองเป็นประธาน ดังนี้

$$\begin{array}{r} M - P \\ M - S \\ \hline \therefore S - P \end{array}$$

อริสโตเติลเห็นว่าผังที่หนึ่งเป็นตรรกบทที่สมบูรณ์ ผังอื่นๆ สามารถลดรูปเป็นผังที่หนึ่งได้ทั้งสิ้น ผังต่างๆ เหล่านี้เหมือนกับสูตรคณิตศาสตร์ที่เป็นเพียงรูปแบบซึ่งต้องใส่เนื้อหาแทนที่สัญลักษณ์ เราจะนำเนื้อหาอะไรมาใส่แทนที่สัญลักษณ์ก็ได้ แบบแผน (Form) เพียงเสนอโครงสร้างของการให้เหตุผลที่ถูกต้อง คือสมเหตุสมผล และเพราะเหตุที่อริสโตเติลเป็นนักปรัชญาคนแรกที่น่าเสนอแบบแผนของตรรกบทไว้เช่นนี้ ท่านจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ให้กำเนิดตรรกศาสตร์แบบแผน (Formal Logic)

แม้ว่าเราจะเอาเนื้อหามาแทนที่สัญลักษณ์ในตรรกบทได้ก็จริง แต่ก็มีข้อที่เราจะทำได้ตามชอบใจ การนำเนื้อหามาใช้แทนสัญลักษณ์ต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ที่กำหนด มิฉะนั้นเราจะได้ตรรกบทที่ไม่สมเหตุสมผลดังตัวอย่างนี้

พระอรหันต์ทุกคนเป็นผู้ไม่มีกิเลส

ก้อนหินเป็นสิ่งที่ไม่มีกิเลส

ดังนั้นพระอรหันต์เป็นก้อนหิน

ตรรกบทนี้ไม่สมเหตุสมผลเพราะละเมิดกฎข้อที่ 1 ของกฎแห่งความสมเหตุสมผลของตรรกบทซึ่งมีอยู่ 5 ข้อ คือ

1. ตรรกบทต้องมีคำเพียง 3 คำ คือ คำหลัก คำรอง และคำกลาง แต่ละคำจะต้องปรากฏเพียงสองครั้ง ไม่มากไม่น้อยไปกว่านั้น
2. คำที่กระจายในข้อสรุปต้องกระจายในข้อตั้งด้วย
3. คำกลางต้องกระจายอย่างน้อยหนึ่งครั้ง
4. ข้อตั้งทั้งสองจะเป็นประโยคปฏิเสธทั้งคู่ไม่ได้
5. ถ้าข้อตั้งเป็นประโยคปฏิเสธ ข้อสรุปก็ต้องเป็นประโยค

ปฏิเสธด้วย

นิรนัยกับอุปนัย

ตรรกบทใดดำเนินตามกฎทั้งห้าข้อ ตรรกบทนั้นมีความสมเหตุสมผล ที่ว่าสมเหตุสมผล (Valid) หมายถึงการที่ข้อสรุปปรับกันได้กับข้อตั้ง กล่าวคือ เมื่อยอมรับข้อตั้งทั้งสองแล้ว เราก็ต้องยอมรับข้อสรุปว่าเป็นผลที่ติดตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ว่าความสมเหตุสมผลไม่ได้เป็นหลักประกันว่า ข้อสรุปต้องเป็นความจริงเสมอไป ข้อสรุปที่สมเหตุสมผลอาจไม่เป็นความจริงก็ได้ถ้ามีข้อตั้งที่ไม่เป็นความจริง เช่น ตรรกบทว่า

คนไทยทุกคนมีผมสีทอง

นายแดงเป็นคนไทย

ดังนั้น นายแดงมีผมสีทอง

ตรรกบทนี้ดำเนินตามกฎเกณฑ์ทั้งห้าข้อ จึงมีความสมเหตุสมผล แต่ข้อสรุปไม่เป็นความจริง ที่ต้องมีข้อสรุปออกมาอย่างนั้นเพราะได้ยอมรับข้อตั้งหลักที่ว่า “คนไทยทุกคนมีผมสีทอง” ข้อตั้งหลักทำหน้าที่เหมือนกับสิ่งที่เห็นจริงแล้วหรือสัจพจน์ (Axiom) ในเรขาคณิต ถ้าเรายอมรับว่า ข้อตั้งหลักเป็นสิ่งที่เห็นจริงแล้ว เราก็ต้องยอมรับข้อสรุปว่า “นายแดงมีผมสีทอง” อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นการที่ตรรกศาสตร์จะให้ข้อสรุปที่เป็นจริงได้มากน้อยเพียงไร จึงขึ้นอยู่กับความเป็นจริงของข้อตั้งหลักที่ถือเป็นสัจพจน์หรือสิ่งที่เห็นจริงแล้วของตรรกบท

คำถามที่ตามมาก็คือว่า จำเป็นหรือไม่ที่ตรรกศาสตร์ต้องให้ความจริงเสมอไป บางทีคนจะเสนอว่า ตรรกศาสตร์ให้ความสมเหตุสมผล (Validity) มากกว่าความจริง (Truth) พระพุทธเจ้าทรงเห็นเช่นนั้น จึงได้ตรัสสอนไว้ใน กาลามสูตรว่า “มา ตกทุกเหตุ อย่าเชื่อเพียง

เพราะตรรก” ก่อนปลงใจเชื่อตรรก เราต้องตรวจสอบสัจพจน์ของตรรกบทเสียก่อนว่ามีความจริงน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงไร เราตรวจสอบสัจพจน์ได้ด้วยประสบการณ์ตรง

อาริสโตเติลมีทัศนะว่า เนื่องจากตรรกศาสตร์เป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้ ดังนั้นตรรกศาสตร์ต้องให้ความจริง แต่ตรรกศาสตร์นิรนัยมีข้อจำกัดตรงที่ไม่สามารถพิสูจน์สัจพจน์ การพิสูจน์หรือสร้างสัจพจน์เป็นหน้าที่ของตรรกศาสตร์อุปนัย (Inductive Logic) การค้นพบกฎสากลของวิทยาศาสตร์ในยุคปัจจุบันล้วนเป็นผลงานของตรรกศาสตร์อุปนัยทั้งสิ้น แต่ตรรกศาสตร์อุปนัยก็มีข้อจำกัดตรงที่ไม่สามารถศึกษาความจริงเฉพาะหน่วยได้ครบถ้วนทุกกรณี เราเพียงแต่สุ่มตัวอย่างมาแล้วตั้งข้อสรุปบนพื้นฐานของตัวอย่างที่ไม่ครบถ้วนนั้น เช่นเราสังเกตว่า คนไทยที่เราพบเห็นมามีผมสีดำ แม้ว่าเรายังไม่ได้เห็นคนไทยทั่วประเทศ แต่เราก็สรุปได้ว่า “คนไทยทุกคนมีผมสีดำ” การที่เราสรุปเช่นนั้นเป็นเพราะจิตของเรามีสมรรถภาพของอวิชฌัตติกญาณ (Intuition)

อวิชฌัตติกญาณหรือที่อาริสโตเติลเรียกว่ามโน (Nous) เป็นความสามารถของจิตที่ยังเห็นสิ่งสากลหรือแบบ (Form) โดยอาศัยการเห็นสิ่งเฉพาะจำนวนหนึ่งเป็นจุดเริ่มต้น แม้เราจะเห็นตัวอย่างจากสิ่งเฉพาะไม่มากนัก แต่อวิชฌัตติกญาณก็สามารถยังเห็นความจริงสากลได้ ความจริงสากลนั้นเป็นผลจากการใช้ตรรกศาสตร์อุปนัย ส่วนตรรกศาสตร์นิรนัยก็ใช้ความจริงสากลนั่นเองเป็นสัจพจน์ของตรรกบท ดังนั้นอาริสโตเติลจึงกล่าวว่า อวิชฌัตติกญาณหรือมโนเป็นแหล่งกำเนิดของความรู้ทั้งปวง⁹⁰

ข้อสังเกต

ตรรกศาสตร์ของอาริสโตเติลมีอิทธิพลต่อนักปรัชญายุคต่อมา กว่าสองพันปี มหาวิทยาลัยตั้งแต่สมัยกลางจนถึงสมัยปัจจุบันได้บรรจุวิชาตรรกศาสตร์ของอาริสโตเติลไว้ในหลักสูตรการศึกษา ซึ่งมีผลให้นักศึกษามหาวิทยาลัยทุกคนต้องเรียนวิชาตรรกศาสตร์ นักวิชาการสมัยนี้จึงมีวิธีคิดตามแนวตรรกศาสตร์ของอาริสโตเติลกันเป็นส่วนใหญ่ ตรรกศาสตร์ของอาริสโตเติลเคยได้รับการยอมรับมานานว่าเป็นศาสตร์สมบูรณ์จนไม่มีนักปรัชญาคนใดพัฒนาต่อจากอาริสโตเติล นักปรัชญาสมัยใหม่ชื่อ อิมมานูเอล คานต์ (พ.ศ.2267-2347) ถึงกับกล่าวว่า “ตั้งแต่อาริสโตเติลเป็นต้นมา ตรรกศาสตร์ไม่สามารถพัฒนาไปได้แม้แต่ก้าวเดียว เท่าที่ปรากฏมา ตรรกศาสตร์เป็นองค์ความรู้ที่จบบริบูรณ์แล้ว”^๑

อย่างไรก็ตาม นักปรัชญาสมัยปัจจุบันได้แสดงให้เห็นว่าตรรกศาสตร์ยังไม่จบบริบูรณ์ ตรรกศาสตร์ของอาริสโตเติลศึกษาเพียงความสัมพันธ์ระหว่างคำที่เรียกว่า คำหลัก คำรอง และคำกลาง พร้อมทั้งใช้สัญลักษณ์ P, S และ M แทนคำเหล่านั้น ตรรกศาสตร์ของอาริสโตเติลจึงได้ชื่อว่า ตรรกศาสตร์แห่งคำ (Logic of Terms) แต่นักปรัชญาในปัจจุบันได้พัฒนาตรรกศาสตร์อีกประเภทหนึ่งที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประโยคตรรกและใช้สัญลักษณ์ p, q และ r แทนข้อความทั้งประโยค เช่น

ถ้าฝนตก (= p) ถนนก็เปียก (= q),

ฝนตก (= p)

ดังนั้น ถนนจึงเปียก (= q)

เมื่อเขียนเป็นสัญลักษณ์จะได้ดังนี้

(p $\supset$ q, p) $\therefore$ q

ตรรกศาสตร์ประเภทหลังนี้เรียกว่า ตรรกศาสตร์แห่งประโยค (Logic of Propositions) นักปรัชญากรีกสำนักสโตอิกเป็นผู้ค้นพบ ตรรกศาสตร์ชนิดนี้ แต่ไม่มีใครพัฒนาเพิ่มเติม จนกระทั่งนักปรัชญาปัจจุบันสองท่าน คือเบอร์ทรันด์ รัสเซลล์และไวต์เฮดได้ พัฒนาตรรกศาสตร์แห่งประโยคในหนังสือชื่อ Principia Mathematica ตีพิมพ์ พ.ศ.2453 ผลงานชิ้นนี้ก่อให้เกิดตรรกศาสตร์สัญลักษณ์ (Symbolic Logic) ที่มหาวิทยาลัยปัจจุบันได้บรรจุไว้ในหลักสูตรการศึกษา

สรุปว่า ตรรกศาสตร์แบบแผน (Formal Logic) แบ่งออกเป็นสองส่วน คือ

1. ตรรกศาสตร์แห่งคำของอาริสโตเติล
2. ตรรกศาสตร์แห่งประโยคหรือตรรกศาสตร์สัญลักษณ์ของนักปรัชญาสมัยปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม อาริสโตเติลเป็นผู้ให้กำเนิดและพัฒนาตรรกศาสตร์แห่งคำจนเป็นระบบ ไม่มีนักปรัชญาอื่นใดสามารถพัฒนาศาสตร์จนสมบูรณ์โดยลำพังตัวคนเดียวได้อย่างอาริสโตเติล ตรรกศาสตร์คือข้อรับประกันอย่างหนึ่งถึงความยิ่งใหญ่ของอาริสโตเติล

บทที่ ๒๒

อภิปรัชญาของอาริสโตเติล

ผลงานด้านอภิปรัชญาของอาริสโตเติลมาจากการงานนิพนธ์ที่มีชื่อเรื่องว่า “เมตาฟิสิกส์ (Metaphysics)” ซึ่งแปลเป็นภาษาไทยว่า “อภิปรัชญา” อาริสโตเติลไม่ได้ตั้งชื่อเรื่องนี้เอง เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีใครบัญญัติศัพท์ว่า “เมตาฟิสิกส์” ขึ้นมาใช้ อันที่จริงอาริสโตเติลเรียกผลงานด้านเมตาฟิสิกส์หรืออภิปรัชญาของตนว่า “ปรัชญาที่หนึ่ง (First Philosophy)” ต่อมางานนิพนธ์ชิ้นนี้ได้ชื่อเรื่องว่า เมตาฟิสิกส์เพราะความบังเอิญ กล่าวคือ เมื่ออันโดรนิคัส (Andronicus) ได้รวบรวมผลงานทั้งหมดของอาริสโตเติลเพื่อจัดเข้าเป็นหมวดหมู่ เขาได้เรียงผลงานเรื่อง “ปรัชญาที่หนึ่ง” ไว้ต่อจากงานนิพนธ์เรื่อง “ฟิสิกส์” และตั้งชื่อใหม่ให้ว่า เมตาฟิสิกส์ (Metaphysics) ซึ่งแปลว่า “เรื่องที่อยู่หลังฟิสิกส์ (After the Physics)”⁹²

แม้คำว่า “เมตาฟิสิกส์” จะเกิดขึ้นโดยความบังเอิญดังกล่าวมา แต่คำนี้ก็เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปจนนักปรัชญายุคต่อมาได้ใช้คำนี้เป็นชื่อเรียกสาขาหนึ่งของปรัชญา นั่นคือเมตาฟิสิกส์หรืออภิปรัชญา โดยตีความให้หมายถึงการศึกษาเรื่องที่พ้นพรมแดนของฟิสิกส์

รวมความว่าในทัศนะของอาริสโตเติล เมตาฟิสิกส์หรืออภิปรัชญาได้แก่การศึกษาความจริงแท้ของสรรพสิ่ง นั่นคือภาวะบริสุทธิ์ (Being Qua Being) และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภาวะบริสุทธิ์นั้น⁹³ อภิปรัชญาของอาริสโตเติลมีเนื้อหาที่แบ่งตามแนวปรัชญาสมัยใหม่ได้ 2 สาขา คือ

1. ภาววิทยา (Ontology) คือส่วนที่ศึกษาความจริงแท้ในฐานะที่

เป็นภาวะ (Being) ที่ยังมีความสัมพันธ์กับสสาร.

2. เทววิทยา (Theology) หมายถึงส่วนที่ศึกษาความจริงแท้ในฐานะที่เป็นภาวะบริสุทธิ์ซึ่งเป็นปฐมเหตุของการเกิดขึ้นและการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งในจักรวาล

เราจะศึกษาอภิปรัชญาของอาริสโตเติลตามสาขาย่อยทั้งสองดังต่อไปนี้

ภววิทยา (Ontology)

อาริสโตเติลเห็นว่าความจริงแท้ของสรรพสิ่งก็คือภาวะ (Being) ซึ่งเป็นคำของปาร์มินิเดส ในทัศนะของอาริสโตเติล ภาวะก็คือแบบหรือมโนคติในปรัชญาของพลาโตนั่นเอง⁴ อาริสโตเติลเห็นว่าแบบเป็นสสาร (Substance) หรือสารัตถะ (Essence) ของสรรพสิ่ง แบบมีอยู่จริง คำถามที่ตามมาก็คือ แบบมีอยู่ที่ใด

พลาโตเสนอทัศนะว่า แบบ (Form) หรือมโนคติ (Idea) มีอยู่ในโลกแห่งแบบหรือมโนคติ ซึ่งแยกออกเด็ดขาดจากโลกแห่งผัสสะหรือสัญชาตญาณที่เราอยู่อาศัยนี้ พลาโตเสนอทฤษฎีสองโลก คือมีโลกของแบบแยกอยู่ภายนอกโลกแห่งผัสสะ

อาริสโตเติลยอมรับว่ามีแบบอยู่จริงตามที่พลาโตเสนอ แต่ท่านไม่เห็นด้วยกับทัศนะของพลาโตที่ว่า แบบไม่ได้อยู่ในโลกแห่งผัสสะนี้ แต่มีอยู่ในโลกแห่งแบบ อาริสโตเติลเห็นว่าโลกแห่งแบบไม่มีอยู่จริงแบบจึงไม่ได้แยกอยู่นอกโลกของสิ่งเฉพาะที่มนุษย์อยู่อาศัยนี้ แบบอยู่ร่วมกับสิ่งเฉพาะในโลกแห่งผัสสะ

อันที่จริงอภิปรัชญาของอาริสโตเติลเริ่มจากความขัดแย้งที่ท่านมีต่อทฤษฎีแบบของพลาโต ระบบอภิปรัชญาของอาริสโตเติลเป็นผลจากความพยายามแก้ไขข้อบกพร่องที่ท่านพบในทฤษฎีแบบของ

อาจารย์ อาริสโตเติลได้วิจารณ์ข้อบกพร่องของทฤษฎีแบบในปรัชญาของพลาโตเอาไว้โดยให้เหตุผล 7 ประการซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเด็นดังนี้

1. ทฤษฎีแบบของพลาโตไม่สามารถอธิบายธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายได้อย่างน่าพอใจเพราะเหตุผล 4 ประการคือ

1.1 แบบของพลาโตไม่ได้อธิบายความมีอยู่ของสิ่งเฉพาะในโลก ทั้งนี้เพราะแบบเป็นนามธรรมจึงไม่ช่วยให้เข้าใจความมีอยู่ของสิ่งเฉพาะซึ่งเป็นรูปธรรม

1.2 แบบเป็นสิ่งที่คงที่ถาวรจึงไม่เคลื่อนไหวหรือเปลี่ยนแปลง แต่สิ่งเฉพาะในโลกแห่งประสบการณ์เป็นสิ่งที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ถ้าพลาโตอธิบายว่ามีแบบแห่งการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ในโลกของแบบเพื่อเป็นที่มาของความเปลี่ยนแปลงของสิ่งเฉพาะ นั่นเท่ากับสร้างความขัดแย้งในตัวเองว่า แบบส่วนหนึ่งเปลี่ยนแปลงในขณะที่แบบส่วนใหญ่ไม่เปลี่ยนแปลง

1.3 พลาโตกล่าวว่า มนุษย์รู้แบบโดยการรู้พื้นความจำ นั่นคือมนุษย์รู้แบบหลังจากได้เห็นสิ่งเฉพาะมาก่อน ถ้าเช่นนั้นเราจะพูดว่ามนุษย์รู้แบบโดยถอดจากประสบการณ์มีดีกว่าหรือ นั่นคือแบบน่าจะเป็นของเลียนแบบมากกว่าจะเป็นต้นฉบับของสิ่งเฉพาะ

1.4 ทฤษฎีแบบเป็นการเพิ่มสิ่งต่างๆ เข้ามาให้มากเรื่องโดยไม่จำเป็น หน้าที่ของนักปรัชญาคือการอธิบายว่า ทำไมสิ่งเฉพาะจึงมีอยู่ในธรรมชาติ แทนที่พลาโตจะอธิบายความมีอยู่ของสิ่งเหล่านั้น กลับสมมติสิ่งอื่นๆ เพิ่มขึ้นไปอีก สิ่งอื่นๆ เหล่านี้ก็คือแบบ แทนที่จะอธิบายความจริง พลาโตกลับทวิคูณเรื่องที่จะต้องอธิบายด้วยการเพิ่มทฤษฎีแบบเข้ามาและทำให้เรื่องยุ่งยากซับซ้อนยิ่งขึ้น พลาโตจึงเหมือนกับคนที่ไม่สามารถนับจำนวนน้อยๆ ได้ แล้วกลับคิดว่า ถ้าเพิ่มเลขที่จะนับเป็นสองเท่าแล้วเขาจะนับได้

2. ทฤษฎีแบบของพลาโตไม่สามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่าง

แบบกับสิ่งเฉพาะได้อย่างน่าพอใจ เพราะเหตุผล 3 ประการคือ

2.1 การที่พลาโต้แยกโลกแห่งแบบออกจากโลกแห่งสิ่งเฉพาะ ทำให้ไม่สามารถอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างแบบกับสิ่งเฉพาะ แม้พลาโต้จะกล่าวว่ามีความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งสองเพราะสิ่งเฉพาะต้องการ“มีส่วนร่วม”หรือ“เลียนแบบ”มโนคติหรือแบบก็ตาม การกล่าวเช่นนั้นไม่ช่วยอธิบายอะไรเลย เมื่อแบบและสิ่งเฉพาะแยกกัน อยู่คนละโลกเสียแล้ว การมีส่วนร่วมหรือการเลียนแบบจะเป็นไปได้ อย่างไม่อาจปฏิเสธได้ว่า “การกล่าวว่าแบบเป็นแม่แบบให้สิ่งเฉพาะได้มีส่วนร่วมนั้น เป็นวาทะไร้สาระและเป็นอุปมาแบบกวีนิพนธ์”⁹⁵

2.2 พลาโตได้กล่าวว่า มีแบบของมนุษย์เพียงหนึ่งแบบสำหรับมนุษย์ทุกคนในโลกแห่งผัสสะ ข้อนี้แสดงว่ามนุษย์แต่ละคนในโลกนี้นับว่าเป็นมนุษย์เหมือนกันก็เพราะพวกเขามีส่วนร่วมในแบบของมนุษย์ นั่นคือมีแบบของมนุษย์เป็นมาตรฐานกลางสำหรับเทียบเคียงปัญหาที่ตามมาก็คือ การกำหนดว่ามนุษย์คนนี้มีส่วนร่วมกับแบบของมนุษย์ ก็ต้องมีแบบของมนุษย์อีกแบบหนึ่งมาเป็น“มนุษย์ที่สาม (Third Man)” เพื่อเป็นเครื่องเทียบเคียงระหว่างมนุษย์คนนี้กับแบบของมนุษย์ และเพื่อแสดงว่ามนุษย์ที่สามกับมนุษย์คนนี้มีส่วนร่วมกันก็ต้องหา“มนุษย์ที่สี่”มาช่วยเทียบเคียง แล้วก็ต้องหามนุษย์ที่ห้าที่หกเรื่อยไปอย่างนี้ไม่รู้จบ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าทฤษฎีแบบของพลาโตนั้นไม่สามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างแบบกับสิ่งเฉพาะได้ ถ้าจะอธิบายจริงๆ ก็ต้องเกิดความยุ่งยากสับสนเพราะ“มนุษย์ที่สาม”ดังกล่าว

ทฤษฎีโลกแห่งแบบไม่มีความจำเป็น เพราะไม่สามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างแบบกับสิ่งเฉพาะ เหตุนี้ฮาร์สโตเติลกล่าวว่า

“เหนืออื่นใด อาจมีคนถามว่า แบบจะสามารถมีส่วนเกี่ยวข้องกับโลกแห่งผัสสะได้อย่างไร ในเมื่อแบบไม่ได้เป็นสาเหตุแห่งการเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงของสิ่งเฉพาะแต่อย่างใด”⁹⁶

อาริสโตเติลสรุปว่า การที่พลาโตตั้งสมมติฐานว่ามีโลกแห่งแบบ เป็นเรื่องไร้ประโยชน์ เพราะ“แบบไม่ช่วยให้เรามีความรู้เรื่องสิ่งเฉพาะ หรือการมีอยู่ของสิ่งเฉพาะ”⁹⁷

2.3 ข้อวิจารณ์ที่สำคัญมากก็คือ พลาโตถือว่าแบบ เป็นแก่นสารหรือสารัตถะของสิ่งเฉพาะ ตามปกติแก่นสารของสิ่งใด ต้องอยู่ในสิ่งนั้น ไม่ใช่อยู่ภายนอก แต่พลาโตแยกแก่นสารออกจาก สิ่งเฉพาะแล้ววางไว้ในโลกแห่งแบบ อาริสโตเติลวิจารณ์ว่า “เป็นไปได้ที่สารัตถะจะแยกอยู่ต่างหากจากสิ่งเฉพาะที่มีสารัตถะ แบบ จะเป็นสารัตถะ (ของสิ่งเฉพาะ) ได้อย่างไรในเมื่อมันอยู่แยกจากสิ่ง เฉพาะ”⁹⁸

อภิปรายของอาริสโตเติลพัฒนามาจากข้อวิจารณ์สุดท้ายนี้ อาริสโตเติลมีความเห็นว่า ทฤษฎีแห่งแบบจะมีความหมายก็ต่อเมื่อ มันช่วยอธิบายธรรมชาติของสิ่งเฉพาะในโลกแห่งผัสสะได้ ดังนั้น อาริสโตเติลจึงนำแบบลงมาจากโลกแห่งแบบแล้ววางไว้ในสิ่งเฉพาะ กล่าวคือ ในทัศนะของอาริสโตเติล แบบเป็นแก่นสารหรือสารัตถะ ของสิ่งเฉพาะใดก็ต้องอยู่ภายในสิ่งเฉพาะนั้น เช่นแบบของแมวก็อยู่ที่แมวแต่ละตัว แบบของมนุษย์ก็อยู่ที่มนุษย์แต่ละคน

เนื่องจากแบบเป็นสิ่งที่อยู่ภายในสิ่งเฉพาะ ดังนั้นอาริสโตเติลจึง เรียกแบบว่า “Substance (สาระ)” เพราะมันแทรกสถิต (Subsist) อยู่ ภายในสิ่งเฉพาะนั่นเอง แบบเป็นแก่นสารหรือสารัตถะ (Essence) ของสิ่งเฉพาะ เพราะแบบเป็นลักษณะสำคัญที่ช่วยให้คำจำกัดความ สิ่งต่างๆ ว่าหมายถึงอะไรและต่างจากสิ่งอื่นๆ อย่างไร เช่นแบบของ มนุษย์เป็นลักษณะสำคัญประจำมนุษย์ทุกคน สิ่งมีชีวิตใดมีแบบของ มนุษย์แทรกสถิตอยู่ภายใน สิ่งมีชีวิตนั้นก็เป็มนุษย์ ยิ่งไปกว่านั้น ที่เรารับว่ามนุษย์ต่างจากสุนัขก็เพราะว่าแบบของมนุษย์ต่างจากแบบ ของสุนัข

เมื่อว่าถึงจำนวนของแบบ อาริสโตเติลเห็นด้วยกับพลาโตผู้กล่าว

ว่า มีแบบจำนวนมากตามประเภทของสิ่งเฉพาะ เช่น แบบของกุหลาบ แบบของแมว แบบของมนุษย์ สิ่งเฉพาะประเภทเดียวกันจะมีแบบเหมือนกัน เช่นมนุษย์แต่ละคนจะมีแบบของมนุษย์ประจำตัวทุกคน แต่แบบของมนุษย์เหล่านั้นจะไม่ต่างกันตามคนแต่ละคน แบบของมนุษย์มีลักษณะมาตรฐานเดียวกันที่กระจายไปแทรกสลับอยู่ในมนุษย์แต่ละคน เช่นเดียวกับแบบของธนบัตรจะมีแบบเดียว ธนบัตรทุกใบจึงเหมือนกัน โดยที่แบบธนบัตรได้แยกกันไปแทรกสลับอยู่ในธนบัตรแต่ละใบ

ประเด็นต่อมาก็คือ เรารู้จักแบบได้อย่างไร อาริสโตเติลตอบว่า เมื่อเรามองคนด้วยตาเนื้อ เราจะเห็นคนนั้นคนนี้ซึ่งเป็นสิ่งเฉพาะ แต่เมื่อเรามองด้วยตาปัญญา คือเหตุผล เราจะเห็นแบบของมนุษย์แทรกสลับอยู่ภายในคนคนนั้น นั่นหมายความว่า ประสาทสัมผัสรับรู้สิ่งเฉพาะ ส่วนเหตุผลรู้จักแบบหรือสิ่งสากล

ในประเด็นนี้อาริสโตเติลมีทัศนะเช่นเดียวกับพลาโต นั่นคือแบบเป็นสิ่งที่เราเห็นไม่ได้ด้วยประสาทสัมผัส แต่เป็นสิ่งที่เรารู้ได้ด้วยเหตุผลหรือที่อาริสโตเติลเรียกว่าอิมพัคติกัญญาณ (Intuition) แบบมีความคงที่ถาวรไม่เปลี่ยนแปลง แม้สิ่งเฉพาะแต่ละสิ่งจะเปลี่ยนแปลงหรือดับสลาย แต่แบบยังคงอยู่ในสิ่งเฉพาะที่เหลืออื่นๆ ในประเภทเดียวกัน

เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างแบบกับสสาร รวมทั้งการเกิดขึ้นและการเปลี่ยนแปลงของสิ่งเฉพาะในโลก อาริสโตเติลได้เสนอแนวคิด 3 ประการคือ แบบและสสาร ภาวะแฝงและภาวะจริง และความเป็นสาเหตุ ประเด็นทั้งสามมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. แบบและสสาร

ในทัศนะของอาริสโตเติล ธรรมชาติได้แสดงให้เห็นว่ามีแบบอยู่ในสิ่งเฉพาะตลอดเวลา เมื่อเราสำรวจตรวจสอบสิ่งของตามธรรมชาติ

หรือสิ่งประดิษฐ์โดยทั่วไป เราจะพบว่าสิ่งเฉพาะเหล่านั้นมีองค์ประกอบสองประการ คือ

(1) สสาร (Matter) คือวัตถุดิบหรือวัสดุอันเป็นส่วนประกอบของสิ่งเหล่านั้น

(2) แบบ (Form) คือโครงสร้างหรือรูปทรงของสิ่งเหล่านั้น

บ้านทรงไทยจึงประกอบด้วยส่วนที่เป็นวัสดุ เช่น ไม้ เหล็ก กระเบื้อง และส่วนที่เป็นแบบ คือ “ทรงไทย” ซึ่งเป็นโครงสร้างหรือรูปลักษณะของบ้าน นั้นแสดงว่าบ้านแต่ละหลังมีทั้งแบบและสสารรวมอยู่ด้วยกัน ถ้าไม่มีวัสดุก่อสร้าง แบบของทรงไทยก็ปรากฏให้เห็นไม่ได้ ถ้ามีแต่วัสดุก่อสร้างโดยไม่มีแบบบ้าน เราก็จะเห็นสสารในรูปของกองไม้ กองเหล็ก หรือกองกระเบื้อง กองวัสดุเหล่านั้นยังไม่จัดเป็นบ้าน เพราะยังไม่มีแบบของบ้านแทรกสถิตอยู่ภายใน

อริสโตเติลอธิบายเรื่องแบบและสสารไว้ดังนี้

(1) คำว่า “แบบ” กับคำว่า “สสาร” เป็นคำคู่กัน เมื่อกล่าวถึงคำหนึ่งก็โยนให้คิดถึงอีกคำหนึ่ง เช่น คำว่า “พ่อแม่” สัมพันธ์กับคำว่า “ลูก” ดังนั้นแบบจึงอยู่รวมกันกับสสารเสมอ มีสสารที่ใดมีแบบที่นั้น การแยกแบบออกจากสสารเป็นเพียงจินตนาการ สสารทุกชนิดในโลกมีแบบประจำตัว แม้แต่ธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งเป็นส่วนประกอบพื้นฐานของสิ่งทั้งหลายก็ยังมีแบบประจำธาตุเหล่านั้น เช่น ธาตุไฟหมายถึงสสารที่มีแบบของความร้อนและความแห้ง อริสโตเติลเรียกธาตุทั้งสี่ว่า “สสารหลัก (Prime Matter)”

(2) สสารเป็นที่มาของความหลากหลายและความแตกต่างของสิ่งของที่จัดอยู่ในประเภทเดียวกัน เช่น ขามทุกใบมีแบบเดียวกัน คือแบบของขาม คนจึงเรียกว่าขามเหมือนกัน เมื่อดูที่แบบอย่างเดียว ขามทั้งหลายไม่แตกต่างกัน ความแตกต่างและหลากหลายเกิดขึ้นเมื่อพิจารณาดูสสารที่เป็นส่วนประกอบของขามเหล่านั้น เราจึงจัดประเภทขามไปตามวัสดุที่ใช้ทำ เช่น ขามเงิน ขาม

ทอง ชามดินเผา

2. ภาวะแฝงและภาวะจริง

การที่อาร์ิสโตเติลนำเอาแบบมารวมไว้กับสารนั้นช่วยให้ท่านอธิบายถึงการเกิดขึ้นและการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งในโลก สรรพสิ่งไม่ได้เกิดจากความว่างเปล่า ดังนั้นอาร์ิสโตเติลจึงกล่าวว่า “ไม่มีอะไรที่เกิดมาจากความไม่มี”⁹⁹ ก่อนที่สิ่งต่างๆ จะเกิดขึ้นมาก็ต้องมีอะไรเป็นทุนเดิมหรือจตุรรองรับ (Substatum) อยู่บ้าง จตุรรองรับหรือทุนเดิมที่ว่านั้นคือสสารซึ่งเป็นวัตถุดิบที่ไร้คุณสมบัติ¹⁰⁰ สสารไม่มีลักษณะใดๆ ที่ช่วยให้เรารู้ว่ามันคืออะไร ทั้งนี้เพราะสสารไม่มีสี เสียง กลิ่น รส หรือสัมผัส สสารไร้แบบจึงเป็นสิ่งที่เรารู้ไม่ได้ สสารไม่มีความแตกต่างกัน สิ่งหนึ่งต่างจากสิ่งอื่นก็เพราะคุณสมบัติ เมื่อสสารไม่มีคุณสมบัติ ก็ไม่มีความแตกต่างในหมู่สสาร คุณสมบัติของสิ่งต่างๆ อยู่ที่แบบ เช่น “มะม่วงสุกสีเหลืองมีรสหวาน” หมายถึงสสารที่มีแบบมะม่วง แบบของความสุก แบบของความเหลืองและแบบของความหวาน เมื่อเรานำแบบเหล่านี้ทั้งหมดออกจากสสาร เราก็จะไม่ทราบวาสสารนั้นคืออะไร การที่มะม่วงต่างจากแดงไม่เพราะสสารของสิ่งทั้งสองรับแบบต่างกัน ดังนั้นความแตกต่างและความหลากหลายของสิ่งเฉพาะจึงเนื่องมาจากแบบ

ลำพังสสารที่ไม่มีแบบผสมยังไม่ได้เป็นอะไรเลยแต่ก็มีความพร้อมที่จะเป็นอะไรก็ได้ สสารจะเป็นอะไรนั้นขึ้นอยู่กับแบบที่ประทับลงไป การที่สสารมีความพร้อมที่จะกลายเป็นอะไรก็ได้นี้เรียกว่าสสารมีศักยภาพหรือภาวะแฝง (Potentiality) สิ่งที่จำกัดให้สสารเป็นลัษณ์นั้นสิ่งนี้จริงๆ คือแบบ ดังนั้นแบบก็คือกัตตุภาพหรือภาวะจริง (Actuality) ของสิ่งทั้งหลาย ความแตกต่างระหว่างภาวะแฝงและภาวะจริงก็เป็นเช่นเดียวกับความแตกต่างระหว่างสสารและแบบ

ยิ่งไปกว่านั้น ภาวะแฝงและภาวะจริงมีความสัมพันธ์กัน สิ่ง

เฉพาะอย่างหนึ่งต้องมีแบบอยู่จึงเป็นภาวะจริง แต่เมื่อเอาแบบนั้นเทียบกับแบบอื่น สิ่งเฉพาะนั้นก็ยังอยู่ในภาวะแฝง เช่น สสารที่มีแบบของไม้ไผ่เล็กๆ เรียกว่าหน่อไม้ซึ่งเป็นภาวะจริง แต่หน่อไม้นั้นจัดเป็นภาวะแฝงของไม้ไผ่ใหญ่ ลูกน้ำเป็นภาวะแฝงของยุง เมื่อใดลูกน้ำรับแบบของยุง เมื่อนั้นถือว่ามันมีภาวะจริง

สิ่งต่างๆ เปลี่ยนแปลงโดยที่ภาวะจริงเข้าแทนที่ภาวะแฝงในสิ่งเฉพาะนั้นๆ สสารคอยรองรับแบบต่างๆ ที่เวียนกันมาประทับเป็นคุณสมบัติของสิ่งเฉพาะ เช่น ใบบั้รับแบบความเขียวแบบความเหลืองและแบบความเทาตามลำดับ

3. ความเป็นสาเหตุ (Causality)

การที่อาริสโตเติลนำแบบมารวมกับสิ่งเฉพาะนั้นช่วยให้อธิบายได้ว่า แบบเป็นเหตุแห่งความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งในจักรวาลได้อย่างไร คำว่าเหตุ (Aition) ในภาษากรีกหมายถึงการมีส่วนรับผิดชอบ (Responsibility)¹⁰¹ ชาวกรีกร่วมสมัยอาริสโตเติลเชื่อว่า เมื่อมีปรากฏการณ์ธรรมชาติเช่นฟ้าร้องเกิดขึ้น เทพเจ้าเป็นเหตุของฟ้าร้อง นั่นคือเป็นผู้รับผิดชอบต่อการเกิดฟ้าร้อง ความเชื่อเช่นนี้ทำให้ชาวกรีกใช้คำว่า “เหตุ” ในความหมายเชิงวิญญูณนิยม อาริสโตเติลก็ใช้คำว่าเหตุในความหมายนั้น

อาริสโตเติลมีทัศนะว่า การที่สรรพสิ่งเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงเป็นเพราะเหตุ 4 ประการ คือ

1. วัสดุเหตุ (Material Cause) ได้แก่สสาร
2. รูปเหตุ (Formal Cause) ได้แก่แบบ
3. สัมฤทธิ์เหตุ (Efficient Cause) ได้แก่ผู้กระทำการ
4. อันตเหตุ (Final Cause) ได้แก่จุดมุ่งหมาย

ยกตัวอย่างเช่น การสร้างบ้านแต่ละหลังให้สำเร็จก็ต้องอาศัยเหตุทั้งสี่ประการี้ กล่าวคือ ต้องมีวัสดุก่อสร้าง เช่น อิฐ ปูน ไม้

เป็นวัสดุเหตุ มีแบบแปลน เช่นทรงไทยที่สถาปนิกเขียนไว้เป็นรูปเหตุ มีนายช่างเป็นสัมฤทธิ์เหตุ และมีจุดมุ่งหมายของการก่อสร้างคือการอยู่อาศัยและความสะดวกสบายเป็นอันตเหตุ

อาริสโตเติลกล่าวว่า โดยสรุป เหตุมีสองประการเท่านั้น คือ (1) วัสดุเหตุคือสสาร และ (2) รูปเหตุคือแบบ ทั้งนี้เพราะแบบจะอยู่ในใจของผู้กระทำและเป็นจุดหมายปลายทางของการกระทำหรือความเปลี่ยนแปลงในธรรมชาติ

แบบเป็นจุดหมายปลายทางที่ดึงดูดให้สิ่งต่างๆ เคลื่อนไปหา เพราะแบบของมะม่วงในเมล็ดมะม่วงกำหนดให้เมล็ดเติบโตไปเป็นพืชอย่างอื่นไม่ได้นอกจากมะม่วง โดยนัยนี้ แบบจึงควบคุมสสารแต่ในขณะเดียวกัน สสารก็คอยต่อต้านการควบคุมของแบบ เหตุนั้น บางครั้งแบบก็ไม่อาจปรากฏตัวเต็มที่ ดังกรณีของคอนพิการที่เกิดจากการที่แบบของคนถูกสสารขัดขวางไว้ ความไม่สมบูรณ์ในโลกเกิดจากการที่สสารต่อต้านแบบนั่นเอง

เทววิทยา (Theology)

อาริสโตเติลสังเกตพบว่าดวงดาวบนท้องฟ้าโคจรเป็นวงกลม จักรวาลเคลื่อนที่ตลอดเวลา¹⁰² การเคลื่อนที่ของสิ่งต่างๆ ในจักรวาลมีสาเหตุมาจากพลังภายนอกสิ่งเหล่านั้น เมื่อสาวหาสาเหตุแรกสุดของการเคลื่อนไหวในจักรวาล อาริสโตเติลก็ได้คำตอบว่า ปฐมเหตุแห่งการเคลื่อนไหวคือพระเจ้าผู้เป็นแบบบริสุทธิ

พระเจ้า (Theos) ในปรัชญาของอาริสโตเติลไม่ได้เป็น“พระเจ้าสร้างโลก”เหมือนพระเจ้าในศาสนาคริสต์ ชาวคริสต์เชื่อว่าพระเจ้าสร้างโลกมาจากความว่างเปล่า แต่พระเจ้าของอาริสโตเติลเป็นเพียงผู้ทำให้สรรพสิ่งเคลื่อนไหวโดยที่ตนเองไม่เคลื่อนไหว หากพระเจ้า

เคลื่อนไหวก็แสดงว่าต้องมีเหตุอื่นมาทำให้พระองค์เคลื่อนไหว ถ้าเป็นเช่นนั้นก็ต้องมีการสวาทาเหตุของเหตุต่อไปไม่รู้จบ อริสโตเติลเสนอว่าพระเจ้าเป็นสาเหตุแรกสุดของการเคลื่อนไหว พระเจ้าคือผู้ทำให้สรรพสิ่งเคลื่อนไหวโดยที่ตนเองไม่เคลื่อนไหว (Unmoved Mover)

อริสโตเติลให้เหตุผลสนับสนุนเรื่องนี้ไว้ 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. จักรวาลเคลื่อนไหวเป็นรูปร่างกลมตลอดเวลา
2. สรรพสิ่งในจักรวาลเคลื่อนไหวก็เพราะมีเหตุภายนอกมากระทำให้เคลื่อนไหว
3. การสวาทาเหตุของเหตุต้องไปจบที่ปฐมเหตุ มิฉะนั้นก็จะเห็นการสวาทาเหตุย้อนกลับไปไม่รู้จบ
4. การสวาทาเหตุย้อนกลับไปไม่รู้จบเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้
5. ดังนั้นจึงต้องมีเหตุแรกสุดหรือปฐมเหตุแห่งการเคลื่อนไหวของจักรวาล ปฐมเหตุนั้นคือพระเจ้าผู้ทำให้สรรพสิ่งเคลื่อนไหวโดยที่ตนเองไม่เคลื่อนไหว

ในปรัชญาของอริสโตเติล คำว่า “การเคลื่อนไหว” หมายถึงการเปลี่ยนแปลงทุกประการ ไม่ว่าในเชิงปริมาณคุณภาพหรือการเปลี่ยนสถานที่¹⁰³ เนื่องจากพระเจ้าไม่ทรงเคลื่อนไหว เหตุนั้นพระเจ้าจึงไม่เปลี่ยนแปลง ดังที่อริสโตเติลกล่าวว่า “พระเจ้าทรงเป็นภาวะที่ดำรงอยู่ชั่วนิรันดร์ ทรงมีชีวิตต่อเนื่องเป็นนิรันดร์ นั่นคือพระเจ้า”¹⁰⁴ พระเจ้าไม่ทรงเปลี่ยนแปลงเพราะพระองค์เป็นแบบบริสุทธิ ไม่เจือปนกับสสาร อริสโตเติลเรียกพระเจ้าว่าภาวะที่เป็นเอง (Being Qua Being) หรือพระสมัญญ

กิจกรรมของพระเจ้าคือการคิด ตามปกติการคิดของคนทั่วไปจะเปลี่ยนแปลงไปตามเรื่องที่คิด แต่การคิดไม่ทำให้พระเจ้าเปลี่ยนแปลงเพราะเหตุผล 2 ประการ คือ

1. พระเจ้าทรงเป็นแบบบริสุทธิ แบบย่อมไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง
2. เรื่องที่พระเจ้าคิดถึงก็คือเรื่องแบบซึ่งไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง

เหมือนกัน เมื่อพระเจ้าเป็นแบบและทรงคิดถึงแบบ นั่นคือพระเจ้าคิดถึงตัวเอง เหตุนั้นอาริสโตเติลจึงสรุปว่า “พระเจ้าทรงคิดถึงตัวเอง ดังนั้นความคิดของพระองค์จึงเป็นความคิดถึงความคิด”¹⁰⁵

ต่อคำถามที่ว่า พระเจ้าเป็นเหตุให้สรรพสิ่งในจักรวาลเคลื่อนไหวได้อย่างไร อาริสโตเติลตอบว่า พระเจ้าเป็นจุดหมายปลายทางที่ตั้งดูดสรรพสิ่งเข้าไปหา นั่นคือสรรพสิ่งปรารถนา (Desire) ที่จะเป็นแบบบริสุทธิ์เช่นเดียวกับพระเจ้า พระเจ้าจึงเป็นตัวการที่ทำให้สรรพสิ่งเคลื่อนไหวโดยทรงทำหน้าที่เป็นจุดหมายปลายทางของสิ่งเหล่านั้น

ข้อสังเกต

ในเรื่องเทววิทยาของอาริสโตเติลมีข้อควรสังเกตดังนี้

1. ถ้าพระเจ้าเป็นจุดหมายปลายทางที่สรรพสิ่ง“ปรารถนา”จะไปที่ถึง คำถามที่ตามมาก็คือ สิ่งที่มีจิตวิญญาณเท่านั้นจึงจะมีความปรารถนา ดวงดาวที่ไร้จิตวิญญาณจะมีความปรารถนาเช่นนั้นได้อย่างไร จนบัดนี้ดวงดาวทั้งหลายก็ยังโคจรเป็นวงกลมอยู่เหมือนงูกินหางโดยไม่มีที่ท่าว่าจะเข้าไปรวมกับพระเจ้าได้แต่อย่างใด

2. เราได้เห็นในตอนต้นแล้วว่า สำหรับอาริสโตเติล แบบและสสารเป็นของคู่กันและอยู่รวมกันเสมอ การที่อาริสโตเติลยอมรับว่ามีพระเจ้าเป็นแบบบริสุทธิ์แยกจากสสารเช่นนี้ ทำให้ทัศนะของอาริสโตเติลคล้ายคลึงกับทัศนะเรื่องโลกแห่งแบบของพลาโต อาริสโตเติลวิจารณ์ทฤษฎีโลกแห่งแบบของพลาโตว่าเป็นการแยกสสารดะออกจากสิ่งเฉพาะ แต่ในที่สุดอาริสโตเติลก็ทำตามพลาโตเสียเองที่ยอมรับให้มีพระเจ้าเป็นแบบไร้สสาร นี่แสดงถึงอิทธิพลของพลาโตที่ยังติดอยู่ในแนวคิดของอาริสโตเติล

ข้อเปรียบเทียบ

แบบหรือมโนคติในปรัชญาของพลาโตและอาริสโตเติล เทียบได้กับสิ่งที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า ‘อัตตา’ หรือ ‘อาตมัน’ เนื่องจากพระพุทธศาสนาปฏิเสธอัตตาจึงเท่ากับปฏิเสธแบบหรือมโนคติไปด้วย เหตุผลของการปฏิเสธมีอยู่ว่า ไม่มีแบบหรือสิ่งสากลนอกเหนือไปจากสิ่งเฉพาะที่เกิดจากการรวมกันของขั้น 5 สิ่งสากลหรืออัตตาเป็นเพียงนามบัญญัติที่คนสมมติเรียกกันเท่านั้น ดังนั้นการที่อาริสโตเติลกล่าวว่า มีแบบหรือสิ่งสากลแทรกสถิตอยู่ภายในสิ่งเฉพาะนั้น เป็นสิ่งขัดแย้งกับหลักอนัตตาในพระพุทธศาสนา ในเรื่องที่พระพุทธศาสนาปฏิเสธอัตตาหรือสิ่งสากลนี้ มีประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้¹⁰⁶

1) โลกและชีวิตประกอบด้วยขั้น 5 เท่านั้น ไม่มีสิ่งสากลหรืออัตตานอกเหนือไปจากขั้น 5 ถ้าจะมีอัตตา ก็ขั้น 5 นี้แหละ ขั้นใดขั้นหนึ่งได้รับการสมมติให้เป็นอัตตา เมื่อพิจารณาโดยถ่องแท้แล้ว ปรากฏว่าขั้น 5 ไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ ด้วยเหตุนี้ขั้น 5 จึงไม่เป็นอัตตาหรือสิ่งสากลดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย รูป..เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นสิ่งนั้น นั้นไม่ใช่อัตตาของเรา ช้อนี้อริยสาวกพึงหยั่งเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้”

2) ถ้าสิ่งสากลหรืออัตตาไม่ใช่ขั้น 5 อัตตาเป็นอะไรอยู่ที่ไหน ทำไมเราจึงไม่อาจเห็นอัตตา การที่เราไม่เห็นอัตตานั่นแสดงว่า อัตตาหรือสิ่งสากลไม่มีอยู่จริง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออัตตาและของเนื่องด้วยอัตตาเป็นสิ่งที่บุคคลยังเห็นไม่ได้ตามความเป็นจริงแท้ การตั้งทัศนะว่า นั่นคือโลก นั่นคืออัตตา เรานั้นพอกจากโลกนี้ไปแล้วจักเป็นผู้เที่ยงแท้ถาวร มีความไม่เปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา จักดำรงคงที่ถาวรอยู่อย่างนั้น ดังนี้ เป็นธรรมของคนเขลาสมบุรณ

แบบที่เดียวมิใช่หรือ”

3) เมื่อขั้น 5 ประชุมพร้อมกันเข้า สิ่งที่เราเรียกว่าสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา ก็เกิดขึ้น สิ่งเหล่านั้นเป็นของจริงโดยการสมมติ หรือบัญญัติ เมื่อว่าโดยปรมาตมสัจจะ สิ่งเหล่านั้นคือผลรวมของขั้น 5 นั้นเอง เช่นเดียวกับสิ่งที่เราเรียกโดยทั่วไปว่าโลก แท้ที่จริง โลกคือ ผลรวมของแผ่นดิน ผืนน้ำ ภูเขา ต้นไม้ ฯลฯ เมื่อเอาส่วนประกอบ เหล่านั้นแยกออกจากกัน ความเป็นโลกก็ไม่มี ในทำนองเดียวกัน สิ่งสากล เช่นความเป็นคน ความเป็นแมว ความเป็นนก ไม่มีจริง และที่มีจริงก็คือสิ่งเฉพาะต่างๆ อันเกิดจากการรวมส่วนประกอบคือ ขั้น 5 เข้าด้วยกัน ดังที่พระราชาธิราชฤๅณีกว่าไว้ว่า “เพราะประชุม ส่วนประกอบเข้าด้วยกัน ย่อมมีศัพท์เรียกว่า ‘รถ’ ฉะนั้น เมื่อขั้นทั้ง หลายมีอยู่ก็สมมติเรียกว่าสัตว์ฉนั้น”

ในกรณีนี้พระพุทธศาสนาเป็นนามนิยม (Nominalism) เพราะ ถือทัศนะว่า แบบหรือสิ่งสากลเป็นเพียงชื่อที่บัญญัติใช้เรียกเท่านั้น ในขณะที่ปรัชญาของเพลโตและอริสโตเติลเป็นสัจนิยม (Realism) เพราะถือว่าแบบหรือสิ่งสากลมีอยู่จริง

บทที่ 23

ปรัชญาธรรมชาติของอาริสโตเติล

เรแนนกล่าวว่ “โสคราติสมอบปรัชญาให้แก่มนุษยชาติ อาริสโตเติลมอบวิทยาศาสตร์แก่มนุษยชาติ เคยมีปรัชญาก่อนโสคราติสและมีวิทยาศาสตร์ก่อนอาริสโตเติลก็จริง ตั้งแต่โสคราติสและอาริสโตเติลเป็นต้นมา ปรัชญาและวิทยาศาสตร์ได้พัฒนาก้าวหน้าไปมาก ทั้งหมดนั้นถูกสร้างขึ้นบนรากฐานที่บุคคลทั้งสองได้วางเอาไว้”¹⁰⁷

อาริสโตเติลให้ความสนใจความจริงแท้ของธรรมชาติอย่างมาก แนวคิดของท่านจึงมีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาองค์ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ ผลงานด้านวิทยาศาสตร์ของอาริสโตเติลมีชื่อเรื่องว่า “ฟิสิกส์ (Physics)” ตรงกับคำภาษากรีกว่า “Physis” แปลว่า “ธรรมชาติ” ดังนั้นแนวคิดด้านฟิสิกส์ของอาริสโตเติลจึงจัดเป็นปรัชญาธรรมชาติ

คำว่า “ธรรมชาติ” อาริสโตเติลหมายถึง “ผลรวมของวัสดุทุกอย่างที่เป็นสสารและมีการเคลื่อนไหว”¹⁰⁸ ท่านไม่เห็นด้วยกับทัศนะของสำนักเอเลียดที่ยืนยันว่าไม่มีการเคลื่อนไหวในจักรวาล อาริสโตเติลเห็นว่าการเคลื่อนไหวมีอยู่จริงและเป็นการเคลื่อนไหวอย่างมีจุดหมายปลายทาง ท่านไม่ยอมรับทัศนะของเดโมคริตุสที่ว่า การเคลื่อนไหวของสรรพสิ่งดำเนินไปตามกฎกลศาสตร์ ในทัศนะของอาริสโตเติลสรรพสิ่งเคลื่อนไหวอย่างมีจุดหมายปลายทาง ทั้งนี้เพราะสรรพสิ่งในจักรวาลเป็นสิ่งผสมระหว่างสสารกับแบบ ทุกสิ่งต้องการหลุดพ้นจากสสารเพื่อพัฒนาไปเป็นแบบบริสุทธิ์ ดังนั้น แบบบริสุทธิ์จึงเป็นจุดหมายปลายทางของสรรพสิ่งในจักรวาล ปรัชญาธรรมชาติของ

อาริสโตเติลเป็นอันตวาท

แนวคิดพื้นฐานในปรัชญาธรรมชาติของอาริสโตเติลก็คือเรื่อง การเคลื่อนไหว (Motion) กาละ (Time) และอวกาศ (Space)

อาริสโตเติลเห็นว่าการเคลื่อนไหวหรือการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งมี 4 อย่างคือ

1. การเคลื่อนไหวทางสสาร (Substantial Motion) หมายถึงการเปลี่ยนแปลงด้านเนื้อหาว่ามีหรือไม่มีสิ่งนั้นสิ่งนี้ เช่น การเกิดและการตายของคน

2. การเคลื่อนไหวทางปริมาณ (Quantitative Motion) หมายถึงการเพิ่มและการลดปริมาณของสิ่งต่างๆ เช่น คนอ้วนขึ้นหรือผอมลง

3. การเคลื่อนไหวทางคุณภาพ (Qualitative Motion) หมายถึงการเปลี่ยนแปลงคุณภาพ เช่น คนโง่กลายเป็นคนฉลาด

4. การเคลื่อนไหวทางสถานที่ (Local Motion) หมายถึงการเคลื่อนที่หรือการเปลี่ยนแปลงสถานที่นั่นเอง เช่น คนเดินออกจากห้องประชุม

บรรดาการเคลื่อนไหวทั้งสี่ประการนี้ อาริสโตเติลถือว่าประการสุดท้ายคือการเคลื่อนที่ที่สำคัญที่สุด การเคลื่อนที่ที่แสดงว่ามีพื้นที่รองรับการเคลื่อนไหว พื้นที่รองรับการเคลื่อนไหวนั้นเรียกว่า อวกาศ (Space) เช่น พระจันทร์โคจรในอวกาศ เดมอคริตุสถือว่าอวกาศเป็นช่องว่างที่มีความจริงในตัวเอง อะตอมหรือปรมาณูลอยค้างอยู่ในช่องว่างนั้น อาริสโตเติลไม่ยอมรับทัศนะของเดมอคริตุส ในทัศนะของอาริสโตเติล อวกาศไม่ใช่ช่องว่าง (Void) ที่มีอยู่ด้วยตัวเอง ไม่มีช่องว่างเช่นนั้นในจักรวาล ถ้าอวกาศเป็นช่องว่างก็จะรองรับอะไรไว้ไม่ได้ สรรพสิ่งจะพากันตกลงในช่องว่างอย่างรวดเร็ว แต่เนื่องจากไม่มีอะไรตกลงในอวกาศ อวกาศจึงไม่ใช่ช่องว่าง

อาริสโตเติลมีทัศนะว่า อวกาศไม่มีความเป็นจริงในตัวเอง ที่ว่างระหว่างวัตถุต่างๆ นั้นแหละคืออวกาศ เช่น ที่ว่างระหว่างโลกกับพระจันทร์จัดเป็นอวกาศ อวกาศถูกกำหนดขอบเขตโดยเทหวัตถุ

ต่าง ๆ เหมือนกับหน้าต่างมีอยู่ได้เพราะมีฝายบ้านที่เปิดช่องไว้เป็นหน้าต่าง ถ้าไม่มีฝายนั้น หน้าต่างก็ไม่มี พื้นที่ฝายนั้นเป็นตัวกำหนดขอบเขตของหน้าต่าง ในทำนองเดียวกัน ขอบเขตของอวกาศถูกกำหนดด้วยตำแหน่งที่อยู่ห่างกันระหว่างดวงดาวในจักรวาล พ้นจากดวงดาวที่อยู่ขอบนอกสุดของจักรวาลออกไปไม่มีอวกาศ อาริสโตเติลมีความเห็นว่าอวกาศมีขอบเขตจำกัด

กาละหรือเวลา ก็เหมือนกับอวกาศตรงที่ไม่มีความเป็นจริงในตัวเอง กาละเกิดจากการวัดความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งว่าอะไรมาก่อนและอะไรมาหลัง ดังนั้นความมีอยู่ของกาละจึงขึ้นอยู่กับความเปลี่ยนแปลง ถ้าไม่มีการเปลี่ยนแปลงในจักรวาลก็ไม่มีกาละ เวลาถูกบัญญัติขึ้นเพื่อวัดจำนวนการเปลี่ยนแปลงเป็นวันเดือนปี ความมีอยู่ของกาละจึงเกี่ยวข้องกับการนับ ถ้าไม่มีผู้สังเกตการเปลี่ยนแปลงและกำหนดนับ กาละก็ไม่มี ผู้นับคือจิตมนุษย์ ถ้าไม่มีจิตมนุษย์คอยนับเวลา กาละก็มีไม่ได้ แต่อาริสโตเติลเชื่อว่ากาละมีอยู่ตลอดเวลาไป เพราะมนุษย์มีอยู่ตลอดเวลา

ระบบจักรวาล

ความรู้ด้านจักรวาลวิทยาของอาริสโตเติลตั้งอยู่บนข้อมูลที่จำกัดของนักดาราศาสตร์สมัยนั้น อาริสโตเติลเชื่อว่าโลกเป็นศูนย์กลางจักรวาล พระอาทิตย์ พระจันทร์ และดวงดาวทั้งหมดโคจรรอบโลกเป็นวงกลม อาริสโตเติลแบ่งจักรวาลออกเป็นสองส่วน คือส่วนล่างนับตั้งแต่ภายใต้พระจันทร์ลงมาถึงพื้นโลก และส่วนบน นับแต่พระจันทร์ขึ้นไปจนถึงดาวดวงสุดท้ายที่ขอบจักรวาล จักรวาลทั้งสองส่วนมีลักษณะต่างกันดังนี้

สรรพสิ่งในจักรวาลส่วนล่างประกอบด้วยธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม

ไฟ ซึ่งดับสลายได้ สรรพสิ่งในส่วนนี้จึงเปลี่ยนแปลงได้ไม่คงที่ถาวร แต่สรรพสิ่งในจักรวาลส่วนบนไม่ได้ประกอบด้วยธาตุ 4 ทุกสิ่งในส่วนนี้เกิดมาจากธาตุที่ห้า ซึ่งอาริสโตเติลเรียกว่า อีเธอร์ (Ether) เป็นธาตุพิเศษที่ทำลายไม่ได้ ดังนั้นสรรพสิ่งในจักรวาลส่วนบนซึ่งได้แก่ดวงดาวต่างๆ จึงเป็นสิ่งที่มียุ่ชั่วนิรันดร์โดยไม่เปลี่ยนแปลง

โดยนัยนี้ จักรวาลจึงมียุ่ชั่วนิรันดร์ ระบบจักรวาลเป็นอย่างนี้คือ ศูนย์กลางของจักรวาลคือโลก รอบพื้นโลกปกคลุมด้วยน้ำ อากาศ และไฟตามลำดับ สูงขึ้นไปจากพื้นโลกคือพระจันทร์ พระอาทิตย์ และดาวพระเคราะห์ ซึ่งโคจรรอบโลกในระดับหนึ่ง ระดับนอกสุดเป็นวงโคจรของดวงดาวทั้งหลาย ดาวดวงนอกสุดเป็นตำแหน่งสุดขอบจักรวาล จักรวาลสิ้นสุดที่ดาวดวงไกลจากโลกมากที่สุดดวงนั้น ถัดจากดาวดวงนั้นไม่มีอวกาศ พระเจ้าทรงอยู่นอกจักรวาลพระองค์เป็นผู้เคลื่อนแรกที่ทำให้ดวงดาวทั้งหลายเคลื่อนไหวในวงโคจรโดยที่พระองค์เองไม่เคลื่อนไหว แรกทีเดียวพระเจ้าทรงทำให้ดวงดาวรอบนอกเคลื่อนไหวตามวงโคจรก่อน การเคลื่อนไหวของดวงดาวรอบนอกทำให้พระอาทิตย์ พระจันทร์ และดาวเคราะห์เคลื่อนไหวโคจรรอบโลกตามไปด้วย พระเจ้าทรงเป็นผู้ทำให้สรรพสิ่งเคลื่อนไหวโดยที่ตนเองไม่เคลื่อนไหว (Unmoved Mover)

ข้อสังเกต

ทัศนะของอาริสโตเติลที่ว่า โลกเป็นศูนย์กลางของจักรวาลนี้ได้รับการสนับสนุนต่อมาจากนักดาราศาสตร์ชาวกรีก-อียิปต์ชื่อว่า โคลดิอุส ปโตเลมี (Claudius Ptolemy) ผู้มีชีวิตในคริสต์ศตวรรษที่ 2 คน เชื่อตามทัศนะนี้มานับพันปี จนกระทั่งโคเปอร์นิคัส เคปเลอร์ และกาลิเลโอได้พิสูจน์หักล้างทัศนะดังกล่าว และเสนอว่าแทนที่พระอาทิตย์

จะโคจรรอบโลก โลกกลับโคจรรอบพระอาทิตย์ปีละ 1 รอบ โลกจึงไม่ได้เป็นศูนย์กลางของจักรวาล

ยิ่งไปกว่านั้น ทศนะของอาริสโตเติลที่ว่าดวงดาวในจักรวาลส่วนบนเป็นอมตะมีอยู่ชั่วนิรันดร์ไม่เปลี่ยนแปลงนี้ก็ถูกนักดาราศาสตร์สมัยใหม่หักล้างไปแล้ว พระอาทิตย์และดวงดาวทั้งหลายมีอายุยืนยาวมากก็จริง แต่ก็ใช่ว่าจะอยู่ตลอดกาล พระอาทิตย์และดวงดาวมีเวลาดับสูญเพราะการระเบิดหรือมอดดับไป ไม่มีอะไรในจักรวาลที่ผืนกฎอนิจจัง การที่อาริสโตเติลเชื่อว่าพระอาทิตย์ พระจันทร์ และดวงดาวทั้งหลาย เป็นอมตะคงอยู่นิรันดร์ไม่เปลี่ยนแปลง ก็เป็นด้วยอิทธิพลของลัทธิบูชาพระอาทิตย์และพระจันทร์เป็นเทพเจ้าของชาวกรีกโบราณ

รูปปั้นเดโมสธีนิส นักพูดที่ยิ่งใหญ่ของกรีก ถูกเก็บรักษาไว้ที่วาติกัน

บทที่ 24

จิตวิทยาของอาริสโตเติล

๐๐๐๐

ในทัศนะของอาริสโตเติล สรรพสิ่งในโลกแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ

1. อนินทรีย์สาร (Inorganic Matter) หมายถึงสิ่งไม่มีชีวิตทั้งหลาย เช่น กรวด หิน ดิน ทราย เป็นภาวะระดับต่ำที่สุดเพราะเป็นสิ่งที่มีความเคลื่อนไหวน้อย

2. อินทรีย์สาร (Organic Matter) หมายถึงสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ซึ่งจัดอยู่ในระดับสูงกว่าอนินทรีย์สาร เพราะเป็นสิ่งที่มีส่วนของแบบมากกว่าสาร แบบที่ว่ามันก็คือวิญญาณ อาจกล่าวได้ว่าอินทรีย์สารหมายถึงสารที่มีวิญญาณครอง ส่วนอนินทรีย์สารหมายถึงสารที่ไม่มีวิญญาณครอง

อาริสโตเติลแบ่งอินทรีย์สารออกเป็น 3 ระดับคือ

2.1 ระดับต่ำสุด คือพืช เป็นสิ่งมีชีวิตที่สามารถรับอาหาร เจริญเติบโต และขยายพันธุ์

2.2 ระดับกลาง คือสัตว์ไตร่จ্ঞาน ซึ่งเหมือนกับพืชตรงที่สามารถหาอาหาร เจริญเติบโต และแพร่พันธุ์ แต่ต่างจากพืชตรงที่สัตว์สามารถรับรู้ทางผัสสะและมีความรู้สึกสุขทุกข์

2.3 ระดับสูงสุด คือมนุษย์ ซึ่งเหมือนกับพืชและสัตว์ตรงที่สามารถหาอาหาร เจริญเติบโตแพร่พันธุ์ และมีการรับรู้ทางผัสสะ แต่ที่พิเศษไปกว่านั้นก็คือ มนุษย์สามารถคิดอย่างมีเหตุผลด้วยพุทธิปัญญา

ดังนั้นส่วนประกอบที่ทำให้อินทรีย์สสารแตกต่างจากอนินทรีย์สสารก็คือวิญญาณ อริสโตเติลแสดงทัศนะเรื่องวิญญาณไว้ในงานนิพนธ์เรื่อง ว่าด้วยวิญญาณ (*On the Soul*) เป็นการศึกษาเกี่ยวกับ “Psyche” ซึ่งมักแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า “Soul (วิญญาณ)” ในงานนิพนธ์นี้อริสโตเติลเสนอทัศนะเรื่องวิญญาณไว้ดังนี้

คำว่า “วิญญาณ” หมายถึงหลักการของชีวิต (*Life Principle*)¹⁰⁹ และคำว่า “ชีวิต” หมายถึงความสามารถในการรับอาหารเจริญเติบโตและเสื่อมสลายไป¹¹⁰ ตามคำจำกัดความนี้ ต้นไม้เป็นสิ่งมีชีวิตเพราะมันสามารถดูดซับอาหาร เจริญเติบโตแล้วเสื่อมสลายไป เนื่องจากต้นไม้มีชีวิต ดังนั้นต้นไม้จึงมีวิญญาณ

มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่อยู่ในระดับสูงสุด ซึ่งมีองค์ประกอบ 2 ประการคือ

1. ร่างกายเป็นองค์ประกอบทางสสาร ทำหน้าที่เป็นเครื่องรองรับชีวิต (*Substratum*)

2. วิญญาณเป็นแบบของชีวิต

รวมความว่า มนุษย์ประกอบด้วยร่างกายและวิญญาณ ร่างกายคือสสาร วิญญาณคือแบบ สสารและแบบเป็นของคู่กันที่ไม่แยกจากกันฉันใด ร่างกายและวิญญาณก็ฉันนั้น คือเป็นของคู่กันที่ไม่แยกจากกัน ในประเด็นนี้ อริสโตเติลมีทัศนะต่างจากพลาโต

พลาโตมีทัศนะว่า มนุษย์ประกอบด้วยร่างกายและวิญญาณ ร่างกายเป็นสสาร ส่วนวิญญาณเป็นแบบอันจุติจากโลกแห่งแบบมาสถิตอยู่ภายในร่างกาย วิญญาณเป็นอิสระส่วนกับร่างกาย วิญญาณจึงเป็นอมตะที่สามารถแยกจากร่างกาย เมื่อร่างกายแตกสลาย วิญญาณจะเป็นอิสระและกลับสู่โลกแห่งแบบ

ในประเด็นนี้อริสโตเติลไม่เห็นด้วยกับพลาโต อริสโตเติลมีทัศนะว่าร่างกายและวิญญาณเป็นเอกภาพที่ไม่พรากจากกัน ท่านกล่าวว่า “ไม่จำเป็นต้องตอบคำถามที่ว่า วิญญาณและร่างกายเป็น

เอกภาพหรือไม่ คำถามนี้ไร้สาระเหมือนคำถามที่ว่า ชีءมีกับรูปทรงของชีءเป็นเอกภาพหรือไม่”¹¹¹

ทัศนะที่ว่าร่างกายและวิญญาณเป็นเอกภาพนี้ทำให้เกิดปัญหาว่า วิญญาณเป็นอมตะหรือไม่ เราจะพิจารณาปัญหานี้ในโอกาสต่อไป

ระดับของวิญญาณ

เนื่องจากวิญญาณเป็นหลักการของชีวิต หน้าที่พื้นฐานของวิญญาณจึงได้แก่การหล่อเลี้ยงชีวิต พืชดูดซับอาหารมาหล่อเลี้ยงลำต้นก็เพราะวิญญาณ ทารกแรกปฏิสนธิในครรภ์มารดาได้รับอาหารจากมารดาก็เพราะวิญญาณกำหนด

สิ่งมีชีวิตทั้งหมดคือพืช สัตว์เดรัจฉาน และมนุษย์ เป็นสิ่งมีชีวิตวิญญาณก็จริง แต่วิญญาณของพืชมีการพัฒนาการต่ำกว่าวิญญาณของสัตว์เดรัจฉาน และวิญญาณของสัตว์เดรัจฉานก็มีการพัฒนาการต่ำกว่าวิญญาณของมนุษย์ อาริสโตเติลได้แบ่งวิญญาณออกเป็น 3 ประเภทตามระดับพัฒนาการ ดังนี้

1. วิญญาณของพืชทำหน้าที่ได้อย่างเดียว คือดูดซับอาหารหล่อเลี้ยงชีวิต อาริสโตเติลเรียกวิญญาณนี้ว่า อาหารวิญญาณ (Nutritive Soul)

2. วิญญาณของสัตว์เดรัจฉานนอกจากจะทำหน้าที่หล่อเลี้ยงชีวิตแล้ว ยังสามารถรับรู้โลกภายนอกด้วยผัสสะ และมีความรู้สึกสุขทุกข์ วิญญาณระดับนี้มีชื่อว่า ผัสสวิญญาณ (Sensitive Soul)

3. วิญญาณของมนุษย์มีระดับพัฒนาการสูงสุดในบรรดาสสิ่งมีชีวิต เพราะนอกจากจะทำหน้าที่เหมือนวิญญาณสองประเภทแรกแล้ว วิญญาณมนุษย์ยังสามารถคิดอย่างมีเหตุผล นั่นคือวิญญาณมนุษย์มีพุทธิปัญญา (Nous) ซึ่งสัตว์เดรัจฉานไม่มี อาริสโตเติลเรียกวิญญาณ

ระดับนี้ว่า พุทธิวิญญาณ (Rational Soul)

ควรสังเกตว่า พลาโตเห็นว่าวิญญาณแบ่งเป็นส่วนย่อยได้ แต่ อริสโตเติลเห็นว่าวิญญาณเป็นแบบบริบูรณ์ในตัวเอง จึงแบ่งเป็นส่วนย่อยไม่ได้ มนุษย์แต่ละคนจึงมีวิญญาณเดียวที่ทำหน้าที่ได้สามประการ คือหล่อเลี้ยงชีวิต รู้ด้วยผัสสะ และคิดอย่างมีเหตุผล

ระดับพัฒนาการของวิญญาณทั้งสามประเภทแสดงเป็นตารางได้ ดังนี้

สิ่งมีชีวิต	ระดับความสามารถของวิญญาณ		
พืช	หล่อเลี้ยงชีวิต	x	x
สัตว์	หล่อเลี้ยงชีวิต	รู้ด้วยผัสสะ	x
มนุษย์	หล่อเลี้ยงชีวิต	รู้ด้วยผัสสะ	คิดด้วยเหตุผล

การจัดระดับพัฒนาการของวิญญาณเช่นนี้ชวนให้เข้าใจว่า อริสโตเติลเสนอแนวคิดแบบเดียวกับทฤษฎีวิวัฒนาการของชาลส์ ดาร์วิน ในหนังสือเรื่อง *ประวัติของสัตว์* อริสโตเติลกล่าวถึงพัฒนาการของธรรมชาติไว้ตอนหนึ่งว่า

“ธรรมชาติพัฒนาจากสิ่งไม่มีชีวิตไปถึงสัตว์ด้วยความต่อเนื่องไม่ขาดสาย....แรกทีเดียวต่อจากสิ่งไม่มีชีวิตก็มา มีพืช พืชต่างจากสิ่งไม่มีชีวิตตรงที่มันปรากฏว่ามีชีวิต และเมื่อเทียบกับสิ่ง (ไม่มีชีวิต) อื่นๆ ก็ดูเหมือนว่าพืชก็เป็นสิ่งมีชีวิต แต่ถ้าเทียบกับสัตว์ก็ดูเหมือนว่าพืชไม่มีชีวิต และจุดเปลี่ยนจากพืชมาเป็นสัตว์ก็เหมือนกับที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้ว คือเป็นสิ่งต่อเนื่อง มีสัตว์ทะเล บางอย่างที่เราจะต้องสงสัยว่ามันเป็นสัตว์หรือพืชกันแน่”¹¹²

แม้ อริสโตเติลจะกล่าวถึงพัฒนาการของพืชและสัตว์ และจัดระดับของวิญญาณดังกล่าวมา นั้นก็ไม่ได้หมายความว่าท่านเสนอความคิดว่าพืชวิวัฒนาการมาเป็นสัตว์และสัตว์วิวัฒนาการมาเป็นมนุษย์

วิวัฒนาการเช่นนั้นเป็นไปได้ในปรัชญาของอาริสโตเติล เพราะขัดกับทฤษฎีเรื่องแบบ พืชมีแบบของพืช สัตว์มีแบบของสัตว์ แบบเหล่านั้นคือวิญญาณอันคงที่ถาวรและเปลี่ยนแปลงไม่ได้ วิญญาณของพืชก็เป็นวิญญาณของพืชตลอดไป จะพัฒนาไปเป็นวิญญาณสัตว์ไม่ได้ นอกจากนั้น วิญญาณของสิ่งก็อยู่ในตัวสิ่งเท่านั้น จะไปอยู่ในกายมนุษย์ไม่ได้

สมรรถภาพของวิญญาณ

วิญญาณของมนุษย์มีสมรรถภาพในการรับรู้และการคิดที่แบ่งเป็นระดับได้ดังนี้

1. ประสาทสัมผัส (Senses) เป็นความสามารถในการรับรู้โลกภายนอกด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า คือ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง มีอารมณ์ (Objects) คือสิ่งที่ประสาทสัมผัสรับรู้ห้าประการเหมือนกัน คือ ภาพ เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ประสาทสัมผัสแต่ละอย่างรับรู้เฉพาะอารมณ์ประจำ เช่น ตาเห็นภาพ หูได้ยินเสียง

2. ผัสสะร่วม (Common Sense) หมายถึงการรับรู้ร่วมกันของประสาทสัมผัสทั้งห้า เช่น เมื่อเรานั่งบนรถที่กำลังเคลื่อนที่ไป การเคลื่อนที่ของรถเรารู้ได้ด้วยตาและผิวหนังสัมผัส อารมณ์ของผัสสะร่วมมี 5 ประการคือ การเคลื่อนที่ การหยุดนิ่ง รูปทรง ขนาด และจำนวน การรับรู้อารมณ์ทั้งห้านี้อาศัยประสาทสัมผัสทั้งห้าเป็นฐานก็จริง แต่ก็มีส่วนกลางคอยทำหน้าที่ควบคุมและประสานงานจนเกิดผัสสะร่วม ศูนย์กลางนั้นคือหัวใจ จิตวิทยาของอาริสโตเติลถือว่าหัวใจเป็นที่ตั้งของจิตวิญญาณ

3. จินตนาการ (Phantasia) ไม่ได้หมายถึงจินตนาการสร้างสรรค์ของศิลปิน แต่หมายถึงจินตนาการของคนทั่วไปที่สร้างภาพเลียนแบบ

หรือเพิ่มเติมสิ่งที่ตนรับรู้ทั่วไป

4. เหตุผล (Reason) หมายถึงสมรรถภาพในการคิดอย่างมีเหตุผล ความแตกต่างระหว่างประสาทสัมผัสและเหตุผลก็คือว่า ประสาทสัมผัสรับรู้สิ่งเฉพาะ แต่เหตุผลรู้จักสิ่งสากลหรือแบบ เหตุผลมีสองระดับคือ

4.1 เหตุผลแฝง (Potential Reason) หมายถึงเหตุผลที่มีอยู่อย่างนั้นยังไม่มี การคิดถึงแบบ นั่นคือเป็นศักยภาพในการคิดที่ยังไม่มีผลงาน

4.2 เหตุผลจริง (Actual Reason) หมายถึงเหตุผลที่รู้จักแบบ หรือสิ่งสากล นั่นคือวิญญาณมีกิจกรรมในการคิดที่แท้จริง

รวมความว่า กิจกรรมที่เกิดจากประสาทสัมผัส ผัสสะร่วม จินตนาการ และเหตุผล เป็นสมรรถภาพของวิญญาณมนุษย์

อมตภาพของวิญญาณ

ในบรรดาสมรรถภาพทั้งหมดที่กล่าวมา สมรรถภาพด้านประสาทสัมผัส ผัสสะร่วม และจินตนาการทั้งหมด ดับสลายไปพร้อมกับร่างกาย เหตุผลแฝงก็ดับสลายไปด้วยเช่นกัน แต่เหตุผลจริงของวิญญาณเป็นอมตะ ดังที่อาร์ิสโตเติลกล่าวว่า

“ในความหมายนี้ วิญญาณสามารถแยกจากร่างกายได้ แยกดับไม่ได้ และไม่รวมกับร่างกาย...เมื่อวิญญาณถูกปลดปล่อยเป็นอิสระจากเงื่อนไข (ร่างกาย) ปัจจุบัน วิญญาณก็ปรากฏตามที่เป็นจริงและไม่มากไปกว่านั้น วิญญาณที่อยู่ตามลำพังนี้เป็นอมตะและมีอยู่นิรันดร์”¹¹³

ข้อความที่ยกมานี้มีผู้ตีความไว้เป็น 2 นัย คือ

1. เซนต์โธมัส อะไควนัสตีความว่า เหตุผลจริงในปรัชญาของ

อาริสโตเติลเป็นอันเดียวกันกับวิญญาณอมตะในศาสนาคริสต์

2. อาเลกซานเดอร์แห่งเมืองอะโพรติสส์ดีใจที่เห็นว่า เหตุผลจริงเป็นอันเดียวกันกับพระเจ้าซึ่งแทรกสถิตอยู่ในมนุษย์ทุกคน นักปรัชญามุสลิมชื่อ อะเวร์โรสเห็นด้วยกับการตีความนี้

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะตีความตามนัยใด ผลก็เท่ากันคือ อาริสโตเติลถือว่าวิญญาณแห่งเหตุผลเป็นอมตะ ทักษะนี้ดูเหมือนจะขัดแย้งกับทัศนะตอนต้นของอาริสโตเติลที่ว่า ร่างกายและวิญญาณเป็นเอกภาพที่ไม่แยกจากกัน อาริสโตเติลต้องการแสดงทักษะเอกภาพนี้ในเชิงวิทยาศาสตร์ แต่อิทธิพลของพลาโตที่มีต่ออาริสโตเติลทำให้ฝ่ายหลังต้องพูดถึงอมตภาพของวิญญาณจนได้

ภาพพลาโตและอริสโตเติลกำลังสนทนาปรัชญา ราฟาเอล (Raphael 1483-1520)
เขียนไว้ที่วาติกัน

บทที่ 25

จริยศาสตร์ของอริสโตเติล

๐๐๐๐

อริสโตเติลเสนอทัศนะด้านจริยศาสตร์ไว้ในงานนิพนธ์เรื่อง จริยศาสตร์นิโคมาคัส (*Nicomachean Ethics*) ซึ่งได้ชื่อเรื่องดังกล่าวเพราะลูกชายของอริสโตเติลชื่อนิโคมาคัสเป็นบรรณาธิการ

จริยศาสตร์ของอริสโตเติลเป็นอันตริวิทยา เพราะถือว่าพฤติกรรมของมนุษย์มุ่งไปที่จุดหมายสูงสุดเดียวกัน อริสโตเติลจำแนกจุดหมายเป็นสองประเภท

1. จุดหมายระหว่างทาง หมายถึงจุดหมายเฉพาะหน้าที่มนุษย์ต้องการเพื่อเป็นทางผ่านไปสู่วัตถุประสงค์ที่ไกลกว่านั้น เช่น การฝึกม้าเพื่อสร้างกองทัพม้า กองทัพม้าเป็นจุดหมายเฉพาะหน้าที่นำไปสู่จุดหมายอื่น คือการรบในสงคราม ส่วนการสงครามเป็นจุดหมายที่นำไปสู่ชัยชนะ และชัยชนะเป็นหนทางไปสู่จุดหมายสูงสุดคือสันติภาพ

2. จุดหมายปลายทาง หมายถึงจุดหมายสูงสุดที่เป็นจุดจบในตัวเอง โดยไม่ต้องนำไปสู่จุดหมายอื่นต่อไป ดังเช่นสันติภาพเป็นจุดหมายสูงสุดของการเตรียมการรบและการทำสงครามทุกขั้นตอน

พฤติกรรมทุกอย่างของมนุษย์มีจุดหมายทั้งสองประการ นั่นคือมุ่งไปที่จุดหมายระหว่างทางเพื่อนำไปสู่จุดหมายปลายทาง คำถามที่ตามมาคือ อะไรคือจุดหมายปลายทางของพฤติกรรมมนุษย์ อริสโตเติลตอบว่า พฤติกรรมมนุษย์มีจุดหมายสูงสุดอยู่ที่ความดี ในทัศนะของอริสโตเติล ความดีคือความสุข (Happiness) การที่มนุษย์แสวงหาความดีก็เท่ากับว่าพวกเขาแสวงหาความสุข ซึ่งเป็น

จุดหมายสูงสุดของชีวิต คือความดีและความสุขเป็นเรื่องเดียวกัน

ความสุขคืออะไร

มีคำตอบสำหรับคำถามนี้อยู่ 3 ประการคือ

1. บางคนตอบว่า ความสุขคือความสำราญ (Pleasure) อันเกิดจากการบำรุงบำเรอตนด้วยสิ่งที่น่าปรารถนาน่าใคร่และน่าพอใจ

อริสโตเติลวิจารณ์ว่า ความสำราญไม่ใช่ความสุขสำหรับมนุษย์เท่านั้น สัตว์เดรัจฉานก็มีความสำราญเหมือนกัน เมื่อมนุษย์ประเสริฐกว่าสัตว์เดรัจฉาน มนุษย์จึงมีความสุขซึ่งประณีตกว่าความสนุกเพลิดเพลิน

อันที่จริงความสำราญไม่ใช่จุดหมายสูงสุด มนุษย์ไม่อาจแสวงหาความสำราญได้โดยตรง ความสำราญเป็นผลพลอยได้ของชีวิตที่แสวงหาความสุข เหมือนกรณีที่ดินผืนขึ้นแซมในนาข้าวนั่นเอง คนปลูกข้าวพลอยได้ผืนด้วยฉันทิ คนแสวงหาความสุขก็พลอยได้ความสำราญด้วยฉันทิ

2. บางคนตอบว่า ความสุขคือความมั่งคั่ง (Wealth) การมีทรัพย์สินสมบัติมากจะทำให้มีความสุข อริสโตเติลวิจารณ์ว่า ความมั่งคั่งไม่ใช่ความสุข แต่เป็นทางผ่านไปสู่อำนาจ เงินซื้อความสุขไม่ได้

3. บางคนตอบว่า ความสุขคือเกียรติยศ (Honour) คนมีเกียรติย่อมมีความสุข อริสโตเติลวิจารณ์ว่า เกียรติยศเป็นสิ่งที่ได้มาเพราะอาศัยการให้เกียรติของผู้อื่น วันใดผู้อื่นไม่ให้เกียรติ วันนั้นเราก็มืดมัวทุกข์ ดังนั้นเกียรติยศจึงไม่ใช่จุดหมายที่สมบูรณ์ในตัวเอง เพราะยังต้องพึ่งพาการยอมรับของผู้อื่น แต่เนื่องจากความสุขคือจุดหมายสูงสุดที่สมบูรณ์ในตัวเอง ดังนั้นเกียรติยศจึงไม่ใช่ความสุข

คำถามที่ตามมาก็คือว่า ความสำราญ ความมั่งคั่ง และเกียรติยศ ล้วนไม่ใช่ความสุข ถ้าเช่นนั้นความสุขคืออะไร

อาริสโตเติลตอบว่า “ความสุขคือกิจกรรมของวิญญาณที่สอดคล้องกับคุณธรรมที่สมบูรณ์”¹¹⁴ และว่า “คนที่มีความสุขคือคนที่ดำเนินชีวิตด้วยคุณธรรมที่สมบูรณ์”¹¹⁵

ในทัศนะของอาริสโตเติล ความสุขเป็นความรู้สึกของวิญญาณ ไม่ใช่ของร่างกาย วิญญาณเป็นแบบของมนุษย์ที่ทำให้มนุษย์ประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งหลาย ดังนั้นความสุขของมนุษย์จึงเป็นความสุขที่เกิดกับวิญญาณ และวิญญาณจะมีความสุขก็ต่อเมื่อได้คิดและดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรม นั่นคือความสุขเกิดจากคุณธรรมถาวร

คุณธรรมหมายถึงคุณสมบัติที่ดี¹¹⁶ เช่นความกล้าหาญ ความเสียสละ ความซื่อสัตย์ ความยุติธรรม ซึ่งฝังรากลึกภายในจิตใจจนเป็นลักษณะนิสัย (States of Character)¹¹⁷

ความรู้สึกที่ดีเช่นความสงสารซึ่งเกิดขึ้นเป็นบางครั้งบางคราว ไม่จัดเป็นคุณธรรม คุณสมบัติที่ดีจะเป็นคุณธรรมก็ต่อเมื่อมันเป็นลักษณะนิสัยที่เกิดขึ้นประจำตลอดชีวิต เหตุนี้อาริสโตเติลจึงกล่าวว่า วันฟ้าใสเพียงวันเดียวไม่ทำให้เกิดฤดูใบไม้ผลิขึ้นได้ฉันใด การทำดีเพียงวันเดียวก็ไม่ทำให้คนเป็นคนดีได้ฉันนั้น

คนดีคือคนที่ทำดีหรือมีคุณธรรมเป็นลักษณะนิสัยประจำ นั่นแหละที่อาริสโตเติลเรียกว่า “คุณธรรมที่สมบูรณ์” คุณธรรมจะสมบูรณ์ได้ก็เพราะการทำดีได้กลายเป็นนิสัยไปแล้ว

คุณธรรมไม่ใช่คุณสมบัติที่มนุษย์มีติดตัวมาตั้งแต่เกิด หากแต่เป็นนิสัยที่มนุษย์ “สร้าง” ขึ้นภายหลัง อาริสโตเติลกล่าวว่า “เราได้คุณธรรมมาจากการฝึกหัด เหมือนกรณีของความชำนาญในศิลปะทั้งหลาย . เราเรียนก่อนที่จะทำเรื่องเหล่านั้น เราเรียนด้วยการลงมือทำ เช่นคนเป็นช่างก่อสร้างเพราะลงมือก่อสร้าง ในทำนองเดียวกัน เราเป็นคนยุติธรรมเพราะกระทำสิ่งที่ยุติธรรม เป็นคนสำรวมตน

เพราะกระทำการสำรวมตน เป็นคนกล้าก็เพราะกระทำเรื่องที่แสดงความกล้า”¹¹⁸

คุณธรรมไม่ใช่“ศักยภาพ”หรือ“ภาวะแฝง” (Potentiality) ซึ่งอยู่ก่อนภายในวิญญาณที่มนุษย์จะสามารถนำมาพัฒนาได้ภายหลัง เราได้ทราบแล้วว่าวิญญาณของมนุษย์มีความสามารถในการหล่อเลี้ยงชีวิต มีความรู้สึกและคิดด้วยเหตุผลเท่านั้น คุณธรรมไม่ได้เป็นความสามารถหรือคุณสมบัติที่ติดมาพร้อมกับวิญญาณ มนุษย์ได้คุณธรรมหลังจากที่ถือกำเนิดในโลกแล้วฝึกหัดทำเรื่องที่ดีจนติดเป็นนิสัย ลักษณะนิสัยที่ได้มานี้คือคุณธรรม ดังนั้นอริสโตเติลจึงกล่าวว่า “คุณธรรมเป็นผลมาจากนิสัย”¹¹⁹ [เป็นที่น่าสังเกตว่า คำว่า Ethics (จริยศาสตร์) มาจากคำว่า Ethos ในภาษากรีก ซึ่งแปลว่า Habit (นิสัย)]

ลักษณะนิสัยที่พัฒนาขึ้นนั้นย่อมมีทั้งฝ่ายดีและฝ่ายเลว ลักษณะนิสัยฝ่ายดีเรียกว่าคุณธรรม (Virtue) ส่วนลักษณะนิสัยฝ่ายเลวเรียกว่าความชั่ว (Vice)

คุณธรรมแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ

1. คุณธรรมด้านพุทธิปัญญา (Intellectual Virtues) หมายถึงความสามารถในการใช้เหตุผลเพื่อแสวงหาความรู้เกี่ยวกับสิ่งสากลและเพื่อการคำนวณในวิชาคณิตศาสตร์ ความสามารถในการคิดค้นหาความจริงเช่นนี้เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน ซึ่งอาศัยปัญญาภาคทฤษฎี (Theoretical Wisdom)

2. คุณธรรมด้านศีลธรรม (Moral Virtues) หมายถึงความสามารถในการเลือกทำความดีซึ่งเกิดจากการฝึกหัดปฏิบัติจนเป็นนิสัย เมื่ออริสโตเติลกล่าวว่า “คุณธรรมเป็นผลมาจากนิสัย” นั้น ท่านหมายถึงคุณธรรมด้านศีลธรรมที่เกี่ยวข้องกับความสามารถประพฤติปฏิบัติชอบทั่วไปในชีวิตจริง

ทางสายกลาง

อาริสโตเติลให้คำนิยามความหมายของคุณธรรมด้านศีลธรรมไว้ว่า “คุณธรรมคือลักษณะนิสัยในการเลือกทางสายกลาง”¹²⁰ ข้อนี้หมายความว่า คุณธรรมด้านศีลธรรมเป็นคุณลักษณะที่เกิดจากการฝึกปฏิบัติจนกลายเป็นนิสัย ยิ่งไปกว่านั้น คุณธรรมยังเกี่ยวข้องกับ การเลือกแสดงความรู้สึกและการกระทำในระดับพอดี ไม่มากหรือน้อยเกินไป นั่นคือคุณธรรมเป็นทางสายกลาง (Mean) ระหว่างความเกิน (Excess) และความขาด (Deficiency)

ตามปกติคนเราแสดงความรู้สึกและทำอะไรได้หลายระดับ การแสดงความรู้สึกและการกระทำนี้เองที่มีความเกิน ความขาด และความพอดี เช่น คนเราอาจมีความรู้สึกรัก โกรธ หรือกลัวมากเกินไปหรือน้อยเกินไป ความรู้สึกที่มากหรือน้อยเกินไปเหล่านั้นเป็น ความชั่ว (Vice) แต่ถ้าเป็นความรู้สึกที่เหมาะสมกับกาลเทศะและบุคคล ทั้งมีเหตุผลและแรงจูงใจที่สมควร ความรู้สึกเหล่านั้นอยู่ในระดับพอดี เป็นทางสายกลางและจัดเป็นคุณธรรม¹²¹ เช่น คุณธรรมคือความกล้าหาญ เป็นทางสายกลางระหว่างความขลาดกลัวและความ บ้าบิ่น ในกรณีนี้ ความขลาดกลัวเป็นความขาด ส่วนความบ้าบิ่นเป็นความเกิน

ต่อไปนี้คือตัวอย่างคุณธรรมที่อาริสโตเติลได้กล่าวถึงไว้

ความรู้สึก	การกระทำ	ความเกิน	ทางสายกลาง	ความขาด
เชื่อมั่น สำราญ โกรธ ละลาย	ให้เงิน รักษาเกียรติ พูดถึงตัวเอง สร้างความสนุก ต้อนรับคน	บ้าน เสเพล สุรุษสุราย เย่อหยิ่ง ใจร้อน คุยโต ตัวตลก ประจบสอพลอ ซื่อาย	กล้าหาญ การรู้จักประมาณ โอบอ้อมอารี เคารพตน อารมณ์ดี พูดความจริง ปฏิภาณ มิตรภาพ สุภาพ	ขลาดกลัว จิตยึดเย็นชา ตระหนี่ ต่ำต้อย เฉื่อยชา แก่งัดมอมตัว หยาบโลน หน้าอ หน้าด้าน

จากตัวอย่างข้างบนเราพบว่า จริยศาสตร์ของอริสโตเติลไม่ได้สอนให้คนเรากำจัดความรู้สึกทั้งหมดออกไปจากจิตใจ คนเราสามารถแสดงความโกรธออกมาได้ แต่ต้องไม่ตกเป็นทาสของความโกรธ คุณธรรมหมายถึงการควบคุมความรู้สึก ไม่ใช่การกำจัดความรู้สึก ดังนั้นคุณธรรมจึงอยู่กึ่งกลางระหว่างสุดโต่งสองด้าน คือการกำจัดความรู้สึกแบบถอนรากถอนโคนอย่างหนึ่ง และการปล่อยความรู้สึกออกมาเต็มที่จนตกเป็นทาสของอารมณ์อีกอย่างหนึ่ง อริสโตเติลเห็นว่า เนื่องจากความรู้สึกเป็นองค์ประกอบหนึ่งของวิญญาน การแสดงความรู้สึกออกมาอย่างพอเหมาะพอควรภายใต้การควบคุมของเหตุผลนั้นแหละคือคุณธรรม ซึ่งเป็นทางสายกลางระหว่างความจิตซีดเฉื่อยชาไร้ความรู้สึกกับการแสดงความรู้สึกออกมาเต็มที่ ความขาดและความเกินทั้งสองประการนี้จัดเป็นความชั่วที่ต้องละเว้น

ไม่มีเกณฑ์มาตรฐานเดียวกันสำหรับวัดทางสายกลางสำหรับทุกคน อริสโตเติลกล่าวว่า “ทางสายกลางสัมพันธ์กับเราและถูกกำหนดด้วยหลักเหตุผลอันเป็นหลักที่บุคคลผู้มีปัญญาภาคปฏิบัติกำหนดขึ้น”¹²² ข้อนี้หมายความว่า ไม่มีทางสายกลางที่แน่นอนตายตัวที่ใช้ได้กับทุกคน ทางสายกลางของเราอาจเป็นเรื่องสุดโต่ง

สำหรับคนอื่น เช่น เศรษฐีมีเงินหลายล้านบาท บริจาคเงิน 100 บาท
จัดว่าเป็นคนตระหนี่ ชาวบ้านผู้มีรายได้น้อย บริจาคเงิน 100 บาท
จัดว่าเป็นคนโอบอ้อมอารี

อาริสโตเติลกล่าวว่า การคำนวณด้วยคณิตศาสตร์เพื่อหาตัวกลาง
เลขคณิตหรือการวัดหาจุดกึ่งกลางจากปลายสุดโต่งทั้งสองด้าน ก็ไม่
อาจช่วยกำหนดทางสายกลางได้¹²³ ถ้าทำอย่างนั้นจะมีปัญหาตามมา
เช่น ถ้า 2 คือจำนวนน้อยที่สุด และ 10 คือจำนวนมากที่สุด ดังนั้น
6 คือจำนวนกึ่งกลางระหว่าง 2 กับ 10 ทั้งนี้เพราะ 6 มากกว่า 2 อยู่ 4
และน้อยกว่า 10 อยู่ 4 เหมือนกัน [$6 - 2 = 4$; $10 - 6 = 4$] ใน
กรณีนี้ สมมติว่าข้าว 2 ทัพพีน้อยเกินไปสำหรับคนคนหนึ่ง และข้าว
10 ทัพพีก็มากเกินไปสำหรับเขา เพราะฉะนั้นทางสายกลางสำหรับ
เขาน่าจะได้แก่ข้าว 6 ทัพพี

อันที่จริงข้าว 6 ทัพพีอาจจะมากเกินไปสำหรับคนที่กำลังเป็นไข้
และน้อยเกินไปสำหรับนักเพาะกาย

ข้อนี้แสดงว่า ทางสายกลางไม่อาจวัดเป็นจำนวนเลขตายตัว
ทางสายกลางถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อมและบุคคลที่เกี่ยวข้องเป็น
กรณีๆ ไป สิ่งที่ดีในกรณีหนึ่งอาจไม่พอดีในกรณีอื่น สิ่งที่เรา
พอใจอาจไม่เป็นที่พอใจของเพื่อนบ้านก็ได้

อาริสโตเติลเห็นว่าทางสายกลางของบุคคลใดต้องขึ้นอยู่กับ
กำหนดของบุคคลนั่นเอง เขาเป็นผู้รู้ดีที่สุดว่าอะไรคือทางสายกลาง
สำหรับเขา แต่การกำหนดทางสายกลางของเขาต้องเป็นไปตาม
“หลักเหตุผล” ไม่ใช่ตามความรู้สึก นั่นคือต้องวัดจากสถานการณ์
และบุคคลที่เกี่ยวข้อง หลักเหตุผลดังกล่าวเกิดจากปัญญาภาค
ปฏิบัติที่อาศัยประสบการณ์มาเป็นเครื่องช่วยตัดสินใจ ถ้ามีการ
ตัดสินใจเลือกทางสายกลางจนเป็นนิสัยแล้ว การพิจารณาหาทางสาย
กลางครั้งต่อไปก็ง่ายขึ้น

วิญญาณของมนุษย์มีเหตุผลหรือปัญญา 2 ประเภท คือ (1)

ปัญหาภาคทฤษฎี ซึ่งช่วยให้เกิดความรู้ทางวิทยาศาสตร์และปรัชญา
(2) ปัญหาภาคปฏิบัติ ซึ่งให้ความรู้เรื่องหลักเหตุผลประกอบการ
ตัดสินใจเลือกทางสายกลางสำหรับปฏิบัติให้สอดคล้องกับสถานการณ์
นั้นๆ ถ้าไม่มีปัญหาภาคปฏิบัติ มนุษย์จะไม่สามารถความสามารถในการ
เลือกคุณธรรม

แม้ว่ามนุษย์จะมีความสามารถในการเลือกทำความดี แต่ก็ไม่
แน่ว่ามนุษย์จะทำความดีเสมอไป อริสโตเติลไม่เห็นด้วยกับการที่
โสกราตีสกล่าวว่า เพียงความรู้ว่าอะไรดีก็เพียงพอที่จะทำให้คนทำ
ความดี โสกราตีสคัดค้านตรงที่ว่า คุณธรรมเป็นเรื่องของพุทธิปัญญา
อย่างเดียว ใครรู้ว่าอะไรดีก็ทำความดีโดยอัตโนมัติ โสกราตีสสื
ไปว่ามนุษย์ยังมีความรู้สึกที่คอยจู้จุกนอกทางคุณธรรม ความรู้
สึกนี้เองที่คอยบงการให้คนทำความชั่ว อริสโตเติลจึงเสนอให้ใช้
เหตุผลควบคุมความรู้สึกไว้ในทางสายกลาง

เพราะเหตุผลและความรู้สึกขัดแย้งกัน มนุษย์จึงสามารถทำดี
และทำชั่วได้ นั่นขึ้นอยู่กับว่าเหตุผลหรือความรู้สึกเป็นใหญ่ในการ
ตัดสินใจแต่ละครั้ง ดังนั้นมนุษย์จึงต้องตัดสินใจเลือกที่จะทำความดี
การตัดสินใจเลือกนำมาซึ่งความรับผิดชอบทางศีลธรรม ความรับผิดชอบ
จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเป็นการกระทำโดยเจตนา มนุษย์ไม่ต้องรับผิดชอบ
ต่อการกระทำเรื่องที่ไม่เจตนา อริสโตเติลกล่าวว่า การกระทำ
ที่ถือว่าไม่มีเจตนา และผู้กระทำไม่ต้องรับผิดชอบมี 3 ประเภท คือ

1. การกระทำโดยความรู้สึกละเลย เช่น แพทย์ฉีดยาบาง
ชนิดให้คนไข้โดยไม่ทราบว่าคุณไข้อย่างไรนั้น ปรากฏว่าคุณไข้อยู่
2. การกระทำเพราะถูกบังคับ เช่น ทหารเปิดเผยความลับของ
ทางการแก่ข้าศึกเพราะทนการทรมานไม่ไหว
3. การกระทำเพื่อหลีกเลี่ยงความเสียหายร้ายแรง เช่น ลูกเรือ
โยนสินค้าลงทะเลเมื่อเรือโดนคลื่นใหญ่เพื่อรักษาเรือและชีวิตลูกเรือ
เอาไว้

อาริสโตเติลถือว่า เนื่องจากการกระทำทั้ง 3 ประเภทไม่มีเจตนาประกอบ ผู้กระทำจึงไม่ต้องรับผิดชอบและไม่ควรรับการดำเนินหรือชมเชย

อาริสโตเติลไม่ได้จัดระบบคุณธรรมอย่างพลาโต ท่านให้มาตรฐานการวัดทางสายกลางไว้สำหรับตัดสิน ว่าอะไรคือคุณธรรม เมื่อเอามาตรฐานนี้เข้าไปจับคุณธรรมจึงมีมากมาย อาริสโตเติลไม่ได้ทำบัญชีคุณธรรมไว้โดยละเอียด แต่ท่านก็ให้ตัวอย่างคุณธรรมที่สำคัญเอาไว้ ซึ่งตรงกับคุณธรรมหลัก (Cardinal Virtues) 4 ประการในปรัชญาของพลาโต คือ ปัญญา ความกล้าหาญ การรู้จักประมาณ และความยุติธรรม นอกจากนี้ท่านยังได้ให้ตัวอย่างคุณธรรมอื่นๆ เช่น ความโอบอ้อมอารี การเคารพตน มิตรภาพ เราจะพิจารณาความหมายของคุณธรรม 2 ประการคือ ความยุติธรรมและมิตรภาพ

ความยุติธรรม (Justice) หมายถึง “ทางสายกลางระหว่างการกระทำต่อผู้อื่นอย่างไม่ยุติธรรม และการถูกผู้อื่นกระทำอย่างไม่ยุติธรรม”¹²⁴ ความยุติธรรมมี 2 ประเภท

1. ความยุติธรรมในการจัดสรร (Distributive Justice) เป็นการแบ่งภาระหน้าที่หรือสิทธิประโยชน์ไปตามสัดส่วนที่เป็นทางสายกลางโดยยึดเอาคุณสมบัติของบุคคลและจำนวนการลงทุนเป็นหลัก

2. ความยุติธรรมในการแก้ไขความผิด (Rectificatory Justice) เมื่อเกิดการทะเลาะวิวาท คู่กรณีทำร้ายกัน ฝ่ายถูกทำร้ายเสียเปรียบ ฝ่ายทำร้ายได้เปรียบ ความยุติธรรมในเรื่องนี้คือ แก้ไขฝ่ายเสียเปรียบให้ได้สิทธิกลับคืน และให้ฝ่ายได้เปรียบต้องรับโทษ หรือจ่ายชดเชยค่าเสียหายเพื่อลดการได้เปรียบลง เมื่อทั้งสองฝ่ายกลับมาอยู่ในฐานะ “เท่ากัน” ความยุติธรรมจึงเกิดขึ้น

มิตรภาพ (Friendship) แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. มิตรภาพเพื่อผลประโยชน์ หมายถึงความสัมพันธ์ของคนที่รักกันเพราะมีผลประโยชน์ที่ได้จากกันและกัน พวกเขารักกันเพราะ

สิ่งของภายนอก ไม่ได้รักตัวบุคคล มิตรภาพชนิดนี้มักพบในบรรดาผู้ใหญ่หรือคนสูงวัย มิตรภาพเพื่อผลประโยชน์จะอยู่ไม่นาน เมื่อหมดผลประโยชน์ร่วมกัน คนก็เลิกคบกัน

2. มิตรภาพเพื่อความสำราญ หมายถึงความสัมพันธ์ของคนที่รักกันที่รูปร่างหน้าตาตางตาง แต่ละฝ่ายเป็นที่เพลิดเพลินเจริญใจของกันและกัน ความสัมพันธ์ขึ้นอยู่กับอารมณ์แห่งความรักที่มักพบในบรรดาคนหนุ่มสาว ในความสัมพันธ์ชนิดนี้ฝ่ายหนึ่งให้ความรักเพราะอีกฝ่ายน่ารัก คนที่ได้รับความรักก็มีความเพลิดเพลินใจ เมื่อได้รับความเอาใจใส่จากคนรัก แต่ความรักที่อิงอาศัยความสวยงามภายนอกนี้เกิดขึ้นง่ายและดับไปง่ายเหมือนกัน ทั้งนี้เพราะเมื่อความสวยงามจืดจางไป ความรักก็ลดน้อยลงและหมดไปในที่สุด

3. มิตรภาพเพื่อความดี หมายถึงความสัมพันธ์ของคนที่เป็นคนดีมีคุณธรรมคล้ายกัน ต่างฝ่ายต่างประทับใจในลักษณะนิสัยดีงามและสติปัญญาของกันและกัน มิตรภาพชนิดนี้เกิดขึ้นยาก เพราะต้องอาศัยเวลาสร้างความคุ้นเคยเพื่อเรียนรู้ลักษณะนิสัยที่ดีงามของแต่ละฝ่าย เฉพาะคนดีกับคนดีเท่านั้นที่คบกันแบบนี้ พวกเขาไม่ได้คบกันที่ผลประโยชน์หรือความสำราญก็จริง แต่บางครั้งมิตรภาพชนิดนี้ก็ให้ผลประโยชน์และสร้างความเพลิดเพลินใจในการสนทนาและการทำกิจกรรมร่วมกันไปด้วย มิตรภาพเพื่อความดีเกิดจากความรักที่มีต่อลักษณะนิสัยซึ่งเป็นตัวคนคนนั้นเอง โดยไม่อิงอาศัยผลประโยชน์หรือความงามผิวเผิน เนื่องจากลักษณะนิสัยเป็นสิ่งที่อยู่ได้นาน มิตรภาพชนิดนี้จึงอยู่ได้นานและเป็นมิตรภาพที่ดีที่สุด

ชีวิตอุดมคติ

เมื่อได้แสดงให้เห็นแล้วว่าชีวิตที่มีความสุขคือชีวิตที่ดำเนินตามหลักคุณธรรม อริสโตเติลได้กล่าวต่อไปว่า “ถ้าความสุขคือกิจกรรมที่ดำเนินตามหลักคุณธรรม จึงมีเหตุผลดีที่จะกล่าวว่า กิจกรรมนั้นควรดำเนินตามหลักคุณธรรมสูงสุด และนี่คือสิ่งที่ดีที่สุดในตัวเรา”¹²⁵

ข้อนี้หมายความว่า ชีวิตมีความสุขเพราะดำเนินตามหลักคุณธรรม ดังนั้นชีวิตจะมีความสุขมากที่สุดถ้าดำเนินตามหลักคุณธรรมระดับสูงสุดในทุกส่วนของอริสโตเติล เนื่องจากมนุษย์มีพฤติกรรมเป็นแบบการใช้เหตุผล จึงเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ดังนั้นการใช้เหตุผลคิดคำนึงถึงปรัชญาจึงเป็นคุณธรรมขั้นสูงสุดที่นำความสุขที่สุดมาให้แก่มนุษย์ อริสโตเติลให้เหตุผลประกอบทัศนะนี้ดังนี้

1. เหตุผลเป็นกำลังความสามารถสูงสุดของมนุษย์ การคิดคำนึงทฤษฎีหรือปรัชญาจึงเป็นกิจกรรมการใช้เหตุผลอันสำคัญที่สุด
2. กิจกรรมการใช้เหตุผลเป็นสิ่งที่ทำได้ต่อเนื่องยาวนานกว่ากิจกรรมอื่นๆ เช่น การออกกำลังกาย
3. ความสำราญเป็นส่วนประกอบหนึ่งของความสุข อริสโตเติลเชื่อว่าการคิดคำนึงปรัชญาเป็นกิจกรรมที่ให้ความสำคัญมากที่สุดแก่มนุษย์
4. นักปรัชญาสามารถทำงานคนเดียวโดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยคนอื่น แน่แน่นอนว่านักปรัชญายังต้องการเพื่อนและปัจจัยจำเป็นในการเลี้ยงชีพ แต่ว่านักปรัชญา “สามารถศึกษาค้นคว้าตามลำพัง ยิ่งเขาเป็นนักคิดมากเท่าไร เขาต้องทำงานคนเดียวมากขึ้นเท่านั้น” การช่วยเหลือจากผู้อื่นมีความสำคัญอยู่เหมือนกัน แต่นักปรัชญาสามารถทำงานตามลำพังได้ดีกว่าคนอื่นๆ
5. วิศวกรทั่วไปเป็นเครื่องมือผลิตสินค้าและบริการจึงไม่ใช่จุดหมายในตัวเอง ส่วนปรัชญาเป็นจุดหมายปลายทางที่สมบูรณ์ในตัว

เอง นักปรัชญารักความรู้เพื่อความรู้ ไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์อื่นใด กิจกรรมการคิดปรัชญานั้นแหละเป็นความสุขในตัวอยู่แล้ว

มีคำถามว่านักปรัชญาคิดคำนึงเรื่องอะไร อาริสโตเติลตอบว่า นักปรัชญาคิดคำนึงเรื่องอภิปรัชญาและคณิตศาสตร์ บางครั้งนักปรัชญาอาจคิดเกี่ยวกับปรัชญาธรรมชาติหรือวิทยาศาสตร์เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับสิ่งสากลหรือแบบ อาริสโตเติลไม่ได้กล่าวว่านักปรัชญาคิดคำนึงถึงพระเจ้าแต่อย่างใด นักปรัชญาคริสต์ในยุคต่อมาได้ตีความว่า การคิดคำนึงที่ให้ความสุขมากที่สุดได้แก่การคิดคำนึงถึงพระเจ้า

เปรียบเทียบกับมัชฌิมาปฏิปทา

อาริสโตเติลได้กล่าวถึงทางสายกลาง (Golden Mean) ในการกำหนดมาตรฐานของคุณธรรม พระพุทธศาสนามีคำสอนเรื่องทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทาเหมือนกัน ในข้อนี้มีประเด็นเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของแนวคิดทั้งสองดังต่อไปนี้

ในปรัชญาของอาริสโตเติล ทางสายกลางไม่มีมาตรฐานตายตัว คนแต่ละคนเป็นผู้กำหนดว่าอะไรคือทางสายกลางของเขา การกำหนดนั้นอาศัยเหตุผลหรือปัญญาภาคปฏิบัติ

ทางสายกลางในพระพุทธศาสนาไม่ถูกกำหนดด้วยเหตุผลหรือความพอใจของแต่ละคน ตรงนี้เองที่ทางสายกลางในพระพุทธศาสนาแตกต่างจากทางสายกลางของอาริสโตเติล ทั้งนี้เพราะทางสายกลางในพระพุทธศาสนามีเกณฑ์การวัดที่แน่นอน ซึ่งทำให้คนทุกคนยึดถือทางสายกลางเดียวกันดังที่เรียกว่าเอกายนมรรค

ทางสายกลางในพระพุทธศาสนามีเป้าหมายเป็นเกณฑ์กำหนดวัด เราจะเข้าใจเรื่องนี้ชัดเจนขึ้นเมื่อพิจารณาเรื่องอริยสัจ 4 คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ในที่นี้ นิโรธคือเป้าหมายเรียงไว้ก่อนมรรค คือ

ทางสายกลาง ที่เป็นเช่นนั้นเพราะมรรคหรือทางสายกลางเป็นทาง
ลัดสั้นที่สุดที่นำไปสู่นิโรธหรือเป้าหมาย เพื่ออธิบายเรื่องนี้ขอเปรียบ
เทียบการกำหนดทางสายกลางกับการยิงธนู

ในการแข่งขันยิงธนูจะมีเป้าธนูเป็นวงกลมซ้อนกันหลายวง เป้า
หมายที่ต้องการยิงคือจุดเล็กตรงกลางวงกลมด้านในสุด จุดใจกลาง
ของเป้าเป็นตัวกำหนดทิศทางการเล่นไปของลูกธนู ถ้ายิงสูงเกินไป
ลูกธนูไม่เข้ากลางเป้า หรือยิงต่ำเกินไปลูกธนูก็ไม่เข้ากลางเป้า ยิ่ง
เอียงซ้ายหรือขวาเกินไปลูกธนูก็ไม่เข้ากลางเป้า ลูกธนูต้องเล่นไป
ที่จุดกลางเป้า นั่นคือทางสายกลาง

เป้าหมายจึงเป็นเครื่องวัดทางสายกลาง ดังกรณีที่นี่โรธหรือ
นิพพานเป็นเป้าหมายที่กำหนดให้มรรคมืองค์แปดเป็นทางสายกลาง
ระหว่างที่สุดโต่งสองด้านคือ

- 1) การปรนเปรอตนเองด้วยความสุขทางเนื้อหนัง (กามสุขัลลิก-
กานุโยค)
- 2) การทรมานตนเองให้ลำบาก (อัตตกิลมณานุโยค)

ชาวพุทธทุกคนผู้ปรารถนานิพพานต้องดำเนินตามมรรคมืองค์
แปดนี้เท่านั้น ทางสายกลางในพระพุทธศาสนาจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับเหตุ
ผลส่วนตัวหรือความชอบใจของแต่ละคนดังที่อาร์ิสโตเติลเสนอไว้แต่
อย่างใด

พระพุทธศาสนาสอนว่า จะหาทางสายกลางในเรื่องใด เราต้อง
กำหนดเป้าหมายในเรื่องนั้นให้ได้ก่อน แต่เมื่อได้เป้าหมายแล้วจึง
ดำเนินการให้เหมาะสมกับเป้าหมายนั้น การกระทำที่พอดีกับเป้าหมาย
จึงจะเป็นทางสายกลางในเรื่องนั้น เหมือนเวลาจะขึ้นชั้นที่ห้าของอาคาร
โดยการพาดบันไดจากภายนอกอาคาร ถ้าพาดบันไดแค่ชั้นที่สามก็
ถือว่าต่ำเกินไป ถ้าพาดถึงชั้นที่เจ็ด ก็ถือว่าสูงเกินไป ไม่สนองวัตถุประสงค์
ของการจะขึ้นอาคารชั้นที่ห้า ความยาวของบันไดจะต้องพอ
ดีกับชั้นอาคารที่เราประสงค์จะขึ้น นี่คือตัวอย่างทางสายกลางที่ถูก

กำหนดโดยเป้าหมายในพระพุทธศาสนา

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในปรัชญาของอาริสโตเติล คุณธรรมหรือทางสายกลางได้รวมเอาความรู้สึกโกรธและความรู้สึกอื่นไว้ด้วย แต่พระพุทธศาสนามุ่งชำระความโกรธและกิเลสอื่นๆ ทั้งไม่ถือว่าความรู้สึกเหล่านี้เป็นองค์ประกอบของคุณธรรมแต่อย่างใด

กล่าวโดยสรุป คุณธรรมทางสายกลางของอาริสโตเติลเป็นการปล่อยให้ผู้คลแสดงอารมณ์ความรู้สึกออกมาภายใต้การควบคุมของเหตุผล ทางสายกลางจึงอยู่ระหว่างทางสุดโต่งทั้งสอง คือ (1) การขาดรากถอนโคนความรู้สึกจนหมดและ (2) การแสดงความรู้สึกออกมาอย่างสุดเหวี่ยง

คุณธรรมทางสายกลางในพระพุทธศาสนามุ่งชำระกิเลสสันดานที่ปะปนอยู่ในความรู้สึก พระพุทธศาสนาสอนให้ขาดรากถอนโคนความรู้สึกที่ไม่ดี เช่น ความโลภ ความโกรธ ออกไปให้หมดและใช้ชีวิตอยู่ด้วยคุณธรรม

ทางสายกลางในพระพุทธศาสนาอยู่ระหว่างทางสุดโต่งทั้งสองคือ (1) การบำรุงบำเรอตนด้วยกาม และ (2) การทรมานตนเองให้ลำบาก

บทที่ 26

ปรัชญาการเมืองของอาริสโตเติล

การเมือง

ในงานนิพนธ์เรื่อง *รัฐศาสตร์ (Politics)* อาริสโตเติลเสนอแนวคิดทางการเมืองไว้ว่า มนุษย์เป็นสัตว์เมืองที่มีธรรมชาติอยู่ร่วมกันในสังคมขนาดใหญ่ที่เรียกว่าเมืองหรือรัฐ มนุษย์ไม่สามารถแยกกันอยู่เป็นหน่วยย่อยตามลำพัง ทั้งนี้เพราะต่างต้องพึ่งพาอาศัยกันเพื่อการดำรงชีพและความมั่นคงปลอดภัย ดังนั้นมนุษย์จึงรวมตัวกันตั้งรัฐขึ้นมา รัฐจึงเป็นสถาบันที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และเป็นสิ่งจำเป็น มนุษย์สามารถค้นพบจุดหมายปลายทางแห่งชีวิตได้ภายในรัฐเท่านั้น หากไม่มีรัฐ มนุษย์ก็ไม่ต่างอะไรกับสัตว์ป่า

การสื่อสารด้วยภาษาทำให้มนุษย์พิเศษกว่าสัตว์อื่น ภาษานี้เองที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์สังคม สังคมเกิดขึ้นเพราะมนุษย์มีธรรมชาติแห่งการใช้ภาษา สังคมสมบูรณ์แบบคือรัฐ รัฐสำคัญกว่าครอบครัวหรือมนุษย์แต่ละคน ทั้งนี้เพราะรัฐมีความสมบูรณ์ในตัวเองจึงไม่ต้องพึ่งพาอาศัยใคร แต่ครอบครัวและปัจเจกชนยังต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น จึงจำเป็นต้องรวมตัวกันเป็นรัฐ ดังที่อาริสโตเติลกล่าวว่า

“ผู้ไม่อาจอยู่ในสังคมหรือไม่ต้องการอยู่ในสังคมเพราะพึ่งตนเองได้นั้น ถ้าไม่เป็นสัตว์ก็ต้องเป็นเทพเจ้า” ¹²⁶

แรกทีเดียวมนุษย์สร้างครอบครัวขึ้นมาเพื่อช่วยกันแสวงหาปัจจัยในการดำรงชีพ เมื่อมีครอบครัวจำนวนมากขึ้นก็เกิดการรวมตัวกันเป็นหมู่บ้าน จากนั้นหมู่บ้านทั้งหลายได้รวมตัวกันเป็นเมืองหรือนคร ซึ่งอาริสโตเติลเรียกว่ารัฐ ดังนั้นคำว่า “รัฐ” ในปรัชญาของ

อาริสโตเติลหมายถึง“นครรัฐ (City-State)” ของชาวกรีกยุคนั้น ไม่ได้หมายถึงประเทศชาติ (Nation) หรือจักรวรรดิแต่อย่างใด

แม้รัฐจะเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ แต่อาริสโตเติลก็ไม่ได้ให้ความสำคัญแก่รัฐมากเสียจนมนุษย์หมดความสำคัญ ทศนะทางการเมืองของอาริสโตเติลอยู่กึ่งกลางระหว่างทัศนะ 2 ประการ คือ

1. ทัศนะที่ว่าปัจเจกชนมีความจริงแท้ รัฐไม่มีความจริงแท้ ปัจเจกชนมีจุดหมายในตัวเอง ประชาชนสร้างรัฐขึ้นมาด้วยสัญญาประชาคม เพื่อรักษาสผลประโยชน์ร่วมกัน เนื่องจากรัฐมีไว้เพื่อผลประโยชน์ร่วมกันของปัจเจกชน รัฐจึงไม่มีจุดหมายในตัวเอง ปัจเจกชนสำคัญกว่ารัฐ

2. ทัศนะตรงกันข้ามที่ว่า รัฐมีความจริงแท้ ปัจเจกชนไม่ใช่สิ่งแท้แท้จริงจึงไม่มีความหมายอะไรเลย รัฐเป็นทุกสิ่งทุกอย่าง ปัจเจกชนต้องอุทิศตัวเพื่อความรุ่งเรืองของรัฐ นี่คือทัศนะแบบสังคมนิยมของพลาโตที่เสนอให้ล้มล้างสถาบันครอบครัวและสิทธิในทรัพย์สินสมบัติส่วนตัว เพื่อว่าปัจเจกชนจะได้อุทิศตัวทำงานให้รัฐอย่างเต็มที่

อาริสโตเติลไม่เห็นด้วยกับพลาโตในประเด็นเกี่ยวกับการล้มล้างสถาบันครอบครัว อาริสโตเติลกล่าวว่า การแยกเด็กออกจากบิดามารดาแล้วนำไปเลี้ยงในโรงเลี้ยงเด็กนั้น เท่ากับทำให้เด็กเป็นของกลาง คือเป็นบุตรของทุกคนในรัฐ ผู้เป็นบุตรของทุกคนเท่ากับไม่ได้เป็นบุตรของใครเลย อาริสโตเติลกล่าวว่า “เป็นลูกพี่ลูกน้องกันยังดีกว่าเป็นบุตรในอุตมรัฐของพลาโต”¹²⁷ นอกจากนั้นอาริสโตเติลยังวิจารณ์ทัศนะของพลาโตที่ว่าด้วยการยกเลิกสิทธิในทรัพย์สินสมบัติส่วนตัว การทำทรัพย์สินสมบัติให้เป็นของกลางก่อให้เกิดความขัดแย้งและความเฉื่อยชาไร้ประสิทธิภาพ ทรัพย์สินสมบัติก่อให้เกิดความเพลิดเพลินยินดีเมื่อไม่มีทรัพย์สินสมบัติส่วนตัว ประชาชนจะเพลิดเพลินยินดีและมีความสุขได้อย่างไร

อาริสโตเติลมีทัศนะว่า รัฐมีความสำคัญและมีจุดหมายในตัวเอง ก็จริง แต่ความสำคัญของรัฐไม่ได้บดบังความสำคัญของครอบครัว และปัจเจกชน ทั้งนี้เพราะครอบครัวและปัจเจกชนก็มีความจริงแท้ ในฐานะเป็นส่วนประกอบที่แท้จริงของรัฐ ครอบครัวและปัจเจกชนก็มีจุดหมายในตัวเองและมีสิทธิสมบูรณ์ที่ไม่อาจรื้อถอนได้ อย่างไรก็ตาม จุดหมายของครอบครัวและปัจเจกชนเป็นจริงได้ภายในรัฐเท่านั้น

ในสถาบันครอบครัวมีความสัมพันธ์หลายอย่างคือ ความสัมพันธ์ระหว่างนายกับทาส สามีกับภรรยา และบิดามารดากับบุตรธิดา อาริสโตเติลเห็นว่าการมีทาสเป็นเรื่องธรรมชาติ ทาสเป็นผู้ช่วยทำงานให้นาย “ตั้งแต่วันที่ถือกำเนิด คนบางคนถูกกำหนดให้เป็นทาส บางคนถูกกำหนดให้เป็นนาย”¹²⁸ สิ่งที่กำหนดคือระดับปัญญา คนด้อยปัญญารู้จักแต่การใช้แรงงานจะได้รับประโยชน์จากการเป็นทาส คือ ได้อาศัยปัญญาของนายนำทางชีวิต อาริสโตเติลเห็นด้วยกับการมีทาสโดยวิธีนี้ แต่ท่านไม่เห็นด้วยกับการกดประชาชนในประเทศที่แพ้สงครามให้เป็นทาส ทาสชนิดนี้ไม่ยุติธรรมเพราะผู้แพ้สงครามอาจมีปัญญาดีก็ได้

พลเมืองของรัฐคือบุคคลผู้มีสิทธิมีส่วนในการปกครองของรัฐที่เขาอาศัยอยู่ เนื่องจากทาสไม่ถือว่าเป็นพลเมือง จึงไม่มีสิทธิมีส่วนในการปกครองรัฐ เมื่อพลเมืองจัดตั้งรัฐบาลปกครองรัฐ จึงเกิดรูปแบบการปกครอง 6 ระบอบด้วยกัน เกณฑ์ที่อาริสโตเติลใช้ในการแบ่งระบบการปกครองมีอยู่ 2 ประการ คือ (1) จำนวนบุคคลผู้ใช้อำนาจอธิปไตย และ (2) จุดหมายของการปกครองอยู่ที่ประโยชน์ของประชาชนหรือของผู้ปกครอง

จำนวน ผู้ใช้อำนาจ	การปกครองที่ดี เพื่อประชาชน	การปกครองที่เลว เพื่อผู้ปกครอง
คนเดียว	ราชาธิปไตย	ทรราช
คณะผู้ปกครอง	อภิชนาธิปไตย	คณะธิปไตย
ประชาชนส่วนใหญ่	มหาชนาธิปไตย	ประชาธิปไตย

ตารางนี้แสดงว่ามีระบอบการปกครองที่ดี 3 แบบ และระบอบการปกครองที่เลว 3 แบบ ได้แก่ ¹²⁹

1. ราชาธิปไตย (Royalty) เป็นการปกครองโดยบุคคลคนเดียวผู้ มีปัญญาและความสามารถเหนือคนทั้งหลาย เพื่อประโยชน์สุขของ ประชาชนทั้งหมด ผู้ปกครองทรงธรรมเป็นธรรมิกราชา ราชาธิปไตย ก็จะเป็นระบอบการปกครองที่ดีที่สุด ส่วนระบอบคล้ายกันก็คือ

2. ทรราช (Tyranny) เป็นการปกครองโดยบุคคลคนเดียว ผู้ใช้ อำนาจตามอำเภอใจเพื่อผลประโยชน์ของเขาเพียงคนเดียว จัดเป็น ระบอบที่เลวที่สุด

3. อภิชนาธิปไตย (Aristocracy) เป็นการปกครองโดยอภิชนตั้ง แต่สองคนขึ้นไป เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนทั้งหมด อภิชนคือ คณะบุคคลจำนวนน้อยที่ฉลาดและดี ทั้งมีฐานะทางสังคมเหนือผู้อื่น การปกครองระบอบนี้ดีที่สุดที่สุตรองจากราชาธิปไตย ส่วนการปกครอง ด้วยคณะบุคคลอีกแบบหนึ่งก็คือ

4. คณะธิปไตย (Oligarchy) เป็นการปกครองโดยคนกลุ่มน้อยที่ มั่งคั่งและมีอำนาจ เพื่อประโยชน์ของพวกเขาเพียงกลุ่มเดียว จัดเป็น ระบอบที่เลวรองจากทรราช

5. มัชฌิมชนาธิปไตย (Polity) เป็นการปกครองโดยรัฐธรรมนูญ เพื่อประชาชนทั้งหมด ผู้ปกครองใช้อำนาจเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน ประชาชนทั้งหมดมีสิทธิเลือกผู้ปกครอง ผู้มีสิทธิรับเลือกตั้งต้องเป็น คนมีทรัพย์สินสมบัติจำนวนหนึ่ง ¹³⁰ อยู่ในระดับชนชั้นกลาง (มัชฌิมชน)

ระบอบการปกครองนี้ดีน้อยที่สุด ส่วนระบอบคล้ายกันก็คือ

6. ประชาธิปไตย (Democracy) เป็นการปกครองโดยคนจนซึ่งเป็นเสียงส่วนใหญ่ในสังคม เพื่อประโยชน์ของคนจนเท่านั้น อริสโตเติลใช้คำว่า ประชาธิปไตยในความหมายที่ว่า เป็นการปกครองโดยคนจน เพื่อคนจน และตามปกติคนจนเป็นเสียงส่วนใหญ่ในรัฐ ดังที่อริสโตเติลกล่าวว่า “มีประชาธิปไตยเมื่อคนจนเป็นผู้ปกครอง หากใช้คนมั่งมีเป็นผู้ปกครองไม่”¹³¹ ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่เลวน้อยที่สุด

รัฐในอุดมคติ

อริสโตเติลได้พูดถึงรัฐในอุดมคติว่าต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. พื้นที่ของรัฐต้องไม่กว้างใหญ่หรือเล็กจนเกินไป เหตุผลมีอยู่ว่า ถ้าใหญ่จนเกินไปก็ยากแก่การป้องกันและการบังคับใช้กฎหมาย ถ้าเล็กจนเกินไปก็จะขาดความอุดมสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจจนพึ่งตัวเองไม่ได้

2. พลเมืองของรัฐปฏิบัติหน้าที่ตามวัย นั่นคือ คนวัยหนุ่มเป็นทหาร คนวัยกลางคนเป็นผู้ปกครอง คนวัยชราเป็นนักบวชสอนธรรม รัฐจำเป็นต้องมีกรรมกรและช่างฝีมือไว้ช่วยทำงานที่ต้องใช้กำลัง กรรมกรไม่มีสิทธิเป็นพลเมือง

3. การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาพลเมือง รัฐจัดการศึกษาให้กับประชาชน วิชาที่กำหนดให้ศึกษาประกอบด้วย การอ่าน การเขียน วาดภาพ ยิมนาสติก และดนตรี วิชาที่สำคัญก็คือ จริยศึกษา ไม่มีการกล่าวถึงวิชาปรัชญา เพราะเป็นที่น่าสนใจน้อยกว่า อริสโตเติลเขียนเรื่อง รัฐศาสตร์ (Politics) ยังไม่ทันจบบริบูรณ์

ข้อสังเกต

ข้อบกพร่องประการหนึ่งในปรัชญาการเมืองของอาริสโตเติลอยู่ที่ตรงที่ยอมรับว่าการมีทาสเป็นความชอบธรรมในสังคม อาริสโตเติลยอมมีอคติคล้อยตามความเชื่อของชาวกรีกร่วมสมัยไม่ได้

อาริสโตเติลกล่าวถึงรูปแบบการปกครองสมัยนั้นไว้อย่างละเอียดพร้อมยกตัวอย่างจากรัฐร่วมสมัย เช่น สปาร์ตา คาร์เทจ ความคิดเรื่องรัฐของอาริสโตเติลยังติดอยู่กับ ‘นครรัฐ’ อาริสโตเติลไม่กล่าวถึงประเทศชาติหรือจักรวรรดิของมาซิโดเนียที่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชผู้เป็นศิษย์ของอาริสโตเติลได้สร้างขึ้นมา

บทที่ 27

สุนทรียศาสตร์ของอาริสโตเติล

๐๐๐๐

สุนทรียศาสตร์หรือปรัชญาศิลปะของอาริสโตเติลปรากฏอยู่ในงานนิพนธ์เรื่อง *กวีศาสตร์ (Poetics)* อาริสโตเติลแบ่งศิลปะออกเป็น 2 ประเภท คือ¹³²

1. ประดิษฐ์ศิลป์ ได้แก่ศิลปะที่มุ่งประดิษฐ์เครื่องมืออุปกรณ์ไว้ช่วยการทำงานของมนุษย์ เช่น การประดิษฐ์รถม้าและบ้านเรือน
2. วิจิตรศิลป์ ได้แก่ศิลปะที่มุ่งเลียนแบบธรรมชาติด้วยการสร้างโลกแห่งจินตนาการขึ้นมาเลียนแบบโลกแห่งความเป็นจริง

ปรัชญาศิลปะของอาริสโตเติลเกี่ยวข้องกับศิลปะประเภทที่สองคือวิจิตรศิลป์ ในประเด็นนี้ อาริสโตเติลมีทัศนะเช่นเดียวกับพลาโตคือทั้งคู่ถือว่าศิลปะเป็นการเลียนแบบธรรมชาติ พลาโตไม่นิยมชมชอบศิลปะ เพราะท่านเห็นว่าศิลปะเป็นการเลียนแบบสิ่งที่เลียนแบบจึงหนีห่างจากความจริงถึง 3 ระยะ นั่นคือ ศิลปะเลียนแบบสิ่งเฉพาะและสิ่งเฉพาะก็เลียนแบบมโนคติหรือสิ่งสากล ผู้หลงติดอยู่ในศิลปะจะไม่มีโอกาสเข้าถึงสิ่งสากลซึ่งเป็นสัจธรรม

อาริสโตเติลมีทัศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้แตกต่างไปจากพลาโต อาริสโตเติลเห็นว่า สิ่งสากลหรือแบบแทรงสถิตอยู่ในสิ่งเฉพาะ ศิลปินเห็นสิ่งสากลนั้นจึงพยายามถ่ายทอดสิ่งสากลออกมาในงานศิลปะ ดังนั้นศิลปะจึงเป็นการเลียนแบบสิ่งสากลโดยตรง ศิลปะช่วยให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งสากล

ศิลปะเกิดจากนี้สัจรักการเลียนแบบของมนุษย์ มนุษย์ชอบดู

ของที่เลียนแบบมาจากของจริง บางครั้งของจริงอาจน่าเกลียดน่ากลัว แต่เมื่อมีการเลียนแบบมาเป็นงานศิลปะ เช่นภาพสัตว์หรือฉากผสมมนุษย์ก็ชอบดูงานศิลปะชิ้นนั้น¹³³ การชอบดูนี้มาจากธรรมชาติอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ การได้เห็นภาพจำลองในงานศิลปะช่วยให้มนุษย์เรียนรู้เกี่ยวกับของจริงมากขึ้น

ศิลปะต่างจากประวัติศาสตร์ตรงที่ว่า ขณะที่ประวัติศาสตร์มุ่งพรรณานาบุคคลหรือเหตุการณ์เฉพาะราย แต่ศิลปะมุ่งพรรณานาบุคคลหรือเหตุการณ์สากล ประวัติศาสตร์กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว แต่ศิลปะว่าด้วยเหตุการณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ อาริสโตเติลสรุปว่า ศิลปะ “เป็นปรัชญามากกว่าและสำคัญมากกว่าประวัติศาสตร์ ทั้งนี้เพราะศิลปะมุ่งพรรณาสังสาล ในขณะที่ประวัติศาสตร์มุ่งพรรณาสังเฉพาะ”¹³⁴

ในงานนิพนธ์เรื่อง *กวีศาสตร์* นี้ อาริสโตเติลใช้คำว่า “กวีนิพนธ์” ให้หมายถึงวิจิตรศิลป์ต่าง ๆ คือ โศกนาฏกรรม หัสนาฏกรรม มหาภาพย์ บทกวี การเป่าขลุ่ย และการตีพิณ

อาริสโตเติลอธิบายความหมายของโศกนาฏกรรม หัสนาฏกรรม และมหาภาพย์ไว้ดังนี้

โศกนาฏกรรม หมายถึงการเลียนแบบพฤติกรรมของวีรบุรุษด้วยภาษา และภาพที่เร้าความรู้สึกสงสารและหวาดกลัวในหมู่ผู้ชม จนกระทั่งผู้ชมได้ระบายนความรู้สึกละล้นนั้นออกมา¹³⁵

ในเรื่องโศกนาฏกรรมจะมีการวาดภาพตัวเองของเรื่องให้ดูดีกว่าคนปกติในเบื้องต้น เพื่อว่าผู้ชมจะรู้สึกสงสารหรือเศร้าโศกเมื่อตัวเองต้องประสบเคราะห์กรรมในบั้นปลายเพราะความผิดพลาดบางประการ ผู้ชมจะรู้สึกวามมนุษย์ย่อมมีความผิดพลาดเป็นธรรมดา ความกลัวจะเกิดขึ้นในใจผู้ชมเมื่อพวกเขาระลึกได้ว่า พวกเขาก็ไม่ต่างไปจากตัวเองในเรื่องนั่นเอง พวกเขาอาจทำผิดและประสบชะตากรรมทำนองเดียวกัน ความรู้สึกสงสารและหวาดกลัวเกิดขึ้นเพราะโศกนาฏ-

กรรมได้กระตุ้นจิตใจผู้ชม เมื่อละครจบ ผู้ชมจะรู้สึกเหมือนได้ระบายความรู้สึกเศร้าและหวาดกลัวออกไปบ้าง การระบายความรู้สึก (Catharsis) นี้เป็นผลของการชมโศกนาฏกรรม

หัตสนาฏกรรมเป็นเรื่องตลกที่ทำให้ผู้ชมหัวเราะ สนุกสนาน เรื่องหัตสนาฏกรรมจะวาดภาพตัวเองของเรื่องให้ดูแย่กว่าคนปกติ เพื่อว่าผู้ชมจะได้รู้สึกตลกขบขัน แต่การวาดภาพตัวเองนั้นต้องไม่ดูเลวร้ายจนน่าสงสาร มิฉะนั้นจะกลายเป็นโศกนาฏกรรมไป

มหากาพย์เป็นการใช้พรรณนาโวหารเกี่ยวกับเหตุการณ์เรื่องใดเรื่องหนึ่ง มหากาพย์ต่างจากโศกนาฏกรรมตรงประเด็นที่ว่า โศกนาฏกรรมของกรีกจะเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและจบลงภายในวันเดียว แต่มหากาพย์ไม่มีข้อจำกัดเรื่องเวลา

บทสรุปทั่วไป

อาริสโตเติลเป็นนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดคนหนึ่งของโลก ความยิ่งใหญ่ของอาริสโตเติลเกิดจากการสร้างระบบปรัชญาของท่านและอิทธิพลของท่านที่มีต่อนักปรัชญายุคต่อมา

1. ระบบปรัชญาของอาริสโตเติล

อาริสโตเติลมีความรอบรู้ในศาสตร์หลายสาขา ท่านเป็นตัวอย่างของนักปรัชญาผู้รักความรอบรู้ อัจฉริยภาพของอาริสโตเติลอยู่ที่ความสามารถในการรวมศาสตร์ต่างๆ เข้าด้วยกันจนเป็นระบบปรัชญาเดียวกัน ดังนั้นระบบปรัชญาของอาริสโตเติลจึงครอบคลุมศาสตร์ต่างๆ คือ ตรรกศาสตร์ อภิปรัชญา ดาราศาสตร์ ฟิสิกส์ ชีววิทยา สัตววิทยา จิตวิทยา วาทยศิลป์ จริยศาสตร์ รัฐศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ ศาสตร์เหล่านี้รวมกันเป็นระบบโดยอาศัยแนวคิดสำคัญที่

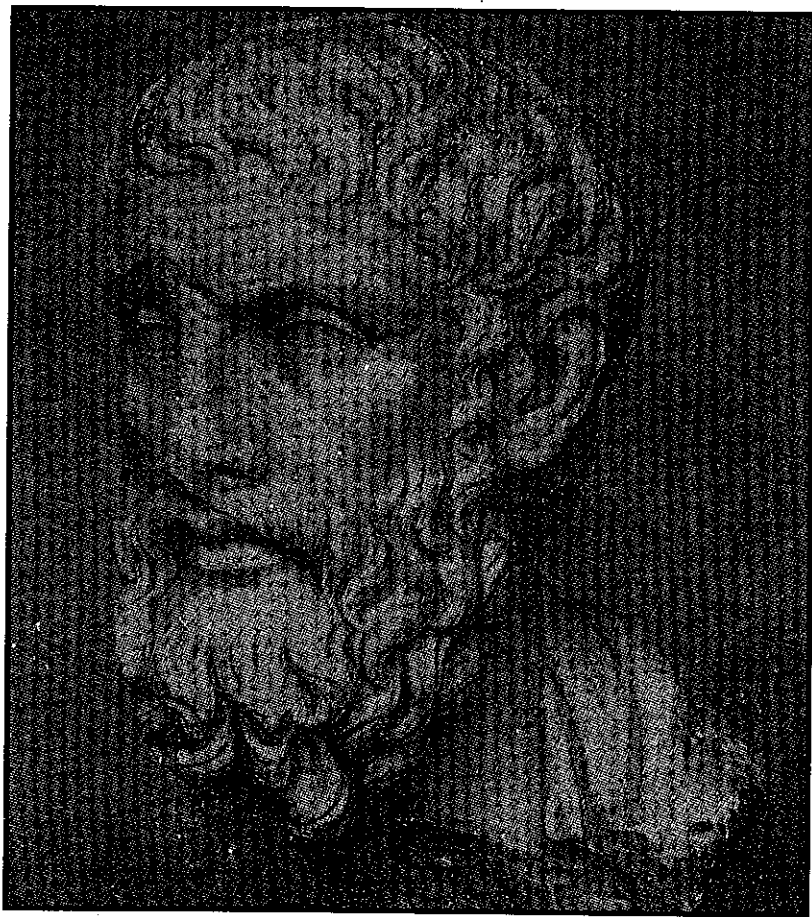
อาริสโตเติลคิดค้นขึ้นมา เช่น สาระ แบบ สสาร ภาวะจริง ภาวะแฝง ระบบปรัชญาของอาริสโตเติลไม่ได้เป็นเพียงสารานุกรม ที่รวบรวมศาสตร์ต่าง ๆ ไว้ด้วยกันเท่านั้น แต่อาริสโตเติลได้ค้นพบความรู้ใหม่ที่เป็นความคิดของตนเองเพิ่มเข้าไป ความรู้อย่างอาจล้ำสมัยไปแล้วในยุคนี้ แต่กระนั้นอาริสโตเติลก็ได้ฝากศัพท์บัญญัติจำนวนมากไว้ในวงการปรัชญา ที่นักปรัชญารับมาใช้กันอยู่ในปัจจุบัน

2. อิทธิพลของอาริสโตเติล

ปรัชญาของอาริสโตเติลมีอิทธิพลอย่างมากต่อนักปรัชญาสมัยกลาง นั่นคือศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลามได้พยายามนำปรัชญามาช่วยอธิบายความสมเหตุสมผลของศาสนา ปรัชญาของอาริสโตเติลช่วยเสริมคำสอนของศาสนาคริสต์และศาสนาอิสลามได้เป็นอย่างดี ในระยะแรกที่มีการแปลผลงานของอาริสโตเติลเผยแพร่ในยุโรปช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 13 ศาสนจักรไม่ยอมรับปรัชญาของอาริสโตเติล ถึงขนาดประกาศห้ามสอนในมหาวิทยาลัยสำคัญในยุโรปอยู่ระยะหนึ่ง ทั้งนี้เพราะศาสนจักรเห็นว่าปรัชญาของอาริสโตเติลเป็นคำสอนนอกเรืต ต่อมาเมื่อเซนต์โทมัส อะไควนัสนำปรัชญาของอาริสโตเติลมาอธิบายศาสนาคริสต์ได้อย่างผสมกลมกลืน จนเกิดระบบปรัชญาอัสสมาจารย์ (Scholastic Philosophy) ขึ้นมา ปรัชญาของอาริสโตเติลจึงได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการจากศาสนจักร และมีอิทธิพลต่อปรัชญาสมัยกลางตั้งแต่นั้นมา แม้ในยุคปัจจุบัน นักปรัชญาอัสสมาจารย์ใหม่ยังเสนอแนวคิดทางปรัชญา โดยอาศัยแนวคิดและศัพท์บัญญัติของอาริสโตเติล

ตอนที่ 4

ปรัชญากรีกสมัยเสื่อม

รูปสลักของเอปิคิวรัส ถูกเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑ์เมโทรโพลิเตน กรุงนิวยอร์ก

บทที่ 28

สำนักเอปิคิวเรียน

~~~~~

ปรัชญากรีกภายหลังกอริสโตเติลจัดเป็นสมัยเสื่อม เพราะผลิตแนวคิดใหม่ให้กับวงการปรัชญาเพียงเล็กน้อย สำนักอะคาเดมีของพลาโตและสำนักลิเซอุมของกอริสโตเติลไม่สามารถพัฒนาปรัชญาต่อจากอาจารย์ผู้ก่อตั้ง ศิษย์ของสำนักทั้งสองเพียงแต่รักษามรดกทางปรัชญาของอาจารย์ไว้เท่านั้น นอกจากนั้นในบรรดาสำนักรัษฎาอื่นๆ ที่เกิดขึ้นใหม่ในสมัยนี้ก็ไม่มีสำนักใดที่เสนอแนวคิดปรัชญาที่แปลกแหวกแนวไปจากแนวคิดของนักปรัชญากรีกก่อนหน้านั้น ในสมัยนี้ปรัชญากรีกได้ประสบภาวะชะงักงัน จนกระทั่งจักรพรรดิยูสตินิเยนแห่งโรมได้สั่งปิดสำนักปรัชญากรีกที่ไม่นับถือศาสนาคริสต์เมื่อ พ.ศ.1072

ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่นำความเสื่อมมาสู่วงการปรัชญากรีก ก่อนหน้านั้นปรัชญาของพลาโตและกอริสโตเติลเคยรุ่งเรืองในนครรัฐอิสระของกรีก นักปรัชญาได้วาดความคิดสร้างรัฐในอุดมคติขึ้นมา แต่ในช่วงนั้นปลายชีวิตของกอริสโตเติล นครรัฐกรีกทั้งหมดได้สูญเสียอิสรภาพ เพราะถูกผนวกเข้าเป็นดินแดนของอาณาจักรมาเซโดเนียภายใต้การนำของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช เมื่อพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชสวรรคต ขุนพลของพระองค์ได้แบ่งอาณาจักรออกเป็นส่วนๆ แล้วปกครองกันต่อมา นครรัฐกรีกได้สูญเสียอิสรภาพเป็นการถาวร จนกระทั่งดินแดนประเทศกรีกทั้งหมดถูกชาวโรมันยึดครองและกลายเป็นจังหวัดหนึ่งของ

จักรวรรดิโรมันใน พ.ศ.397

อำนาจของจักรวรรดิโรมันยิ่งใหญ่เกินกว่าที่นครรัฐกรีกจะอาจหาญท้าทาย ประชาชนชาวกรีกมีสภาพเป็นองค์ประกอบชั้นเล็กๆ ในเครื่องจักรกลมหึมา พวกเขาปรับตัวเข้ากับอำนาจปกครองของกรุงโรมเพื่อความอยู่รอด แม้แต่นักปรัชญาก็ต้องสยบยอมต่ออำนาจของจักรวรรดิโรมัน แทนที่พวกเขาจะคิดปรัชญาการเมืองเพื่อสร้างรัฐในอุดมคติขึ้นมาแล้วปรับปัจเจกชนให้เข้ากับรัฐนั้นเหมือนกับที่พลาโตและอาริสโตเติลเคยทำ พวกเขา กลับสอนให้ปัจเจกชนปรับตัวให้เข้ากับระบบการปกครองของรัฐสมัยนั้นและแสวงหาความสุขส่วนตัวโดยไม่สนใจระบบสังคม

ดังนั้นนักปรัชญาสมัยนี้ให้ความสำคัญแก่จริยศาสตร์เป็นอย่างมาก อภิปรัชญามีไว้เพื่อเสริมความเข้าใจจริยศาสตร์ พวกเขาไม่ได้เสนอทฤษฎีอภิปรัชญาใหม่ขึ้นมาเลย สิ่งที่นักปรัชญาเหล่านี้ทำก็คือ หยิบเอาแนวคิดทางปรัชญาของนักปรัชญาก่อนหน้าตนมาใช้เป็นฐานรองรับจริยศาสตร์ของพวกเขา นักปรัชญาสมัยนี้มี 5 กลุ่ม และรับแนวคิดทางปรัชญามาจากแหล่งต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. สำนักเอพิคิวเรียนยอมรับทฤษฎีอะตอมหรือปรมาณูของเดโมคริตัส

2. สำนักสโตอิกยอมรับทฤษฎีไฟของเฮราคลีตัส

3. นักวิมตินิยมได้รับอิทธิพลจากญาณวิทยาของพลาโต

4. นักสังคมนิยมผสมผสานปรัชญาหลายสำนัก

5. สำนักพลาโตใหม่ยอมรับปรัชญาของพลาโต

ต่อไปนี้จะพิจารณาปรัชญาทั้ง 5 กลุ่มไปตามลำดับ

เอปิกิวรุส

เอปิกิวรุส (Epicurus พ.ศ.202-267) เป็นผู้ก่อตั้งสำนักเอปิกิวเรียน ท่านเกิดที่เกาะซามอส ศึกษาปรัชญาของเดโมคริตุสจากครูชื่อนอซิฟาเนส เดินทางไปกรุงเอเธนส์ขณะมีอายุได้ 18 ปี ศึกษาปรัชญาในหลายสำนัก หลังจากเดินทางสอนปรัชญาตามเมืองต่างๆ แล้ว เอปิกิวรุสได้เปิดสำนักสอนปรัชญาที่กรุงเอเธนส์โดยใช้สวนของท่านเป็นสถานศึกษา ท่านเน้นการสอนศิษย์ให้ท่องจำหลักปรัชญาสำคัญๆ เพราะฉะนั้น หลักปรัชญาสำคัญของนักปรัชญากรีกจึงถูกท่องจำและสืบทอดโดยศิษย์ของสำนักนี้มากกว่าสำนักอื่นๆ ในสมัยเดียวกัน

เอปิกิวรุสผลิตงานนิพนธ์ไว้ไม่น้อยกว่า 300 เรื่อง แต่งงานนิพนธ์เหล่านั้นสูญหายไปเกือบหมด เหลือไว้เพียงเศษนิพนธ์บางส่วนเท่านั้น ท่านได้สรุปหลักปรัชญาของท่านเป็นคติพจน์ 45 ข้อ ซึ่งดีโอจีนีส ลาเออร์ติอุสได้รวบรวมไว้ในหนังสือของเขาชื่อ *ชีวิตและทัศนะของนักปรัชญาสำคัญ* เล่มที่ 10 นอกจากนี้ยังมีจดหมายของเอปิกิวรุส 3 ฉบับ ซึ่งมีข้อความเกี่ยวกับปรัชญาเหลือตกทอดมาจนทุกวันนี้

ศิษย์ของเอปิกิวรุสผู้มีชื่อเสียงโด่งดังคือกวีชาวโรมันชื่อลูเครติอุส (Lucretius พ.ศ. 449-489) เขาเขียนอธิบายหลักปรัชญาของเอปิกิวรุสไว้ในกวีนิพนธ์เรื่อง *ว่าด้วยธรรมชาติของสรรพสิ่ง*

ญาณวิทยา

ในทัศนะของเอปิกิวรุส ปรัชญามีเป้าหมายอยู่ที่การช่วยให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข มนุษย์มีความสุขเพราะกลัวเทพเจ้ากลัวปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า และกลัวความตาย

ปรัชญาต้องปลดปล่อยมนุษย์จากความกลัวเหล่านี้ เอพิคิวรัสเห็นว่าความกลัวเกิดจากความโง่เขลาไม่รู้เท่าทันความเป็นจริง ญาณวิทยาหรือทฤษฎีความรู้มีส่วนสำคัญในการช่วยให้มนุษย์รู้ความจริงได้ เมื่อมนุษย์รู้ความจริง ความกลัวต่างๆ ก็จะหมดไป เมื่อปราศจากความกลัวจิตใจมนุษย์จะมีความสุขมากขึ้น

ดังนั้นญาณวิทยาของเอพิคิวรัสจึงมีไว้เสริมจริยศาสตร์นั่นเอง ญาณวิทยาเสนอเกณฑ์หรือมาตรการตัดสินว่า ความรู้ใดจริงหรือเท็จ เพื่อช่วยให้มนุษย์ค้นพบความจริงที่แท้ แล้วจะได้ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขต่อไป โดยนัยนี้ เอพิคิวรัสเสนอเกณฑ์ตัดสินความจริงไว้ 3 ประการ คือ

1. สัญชาตญาณ (Perception) คือความรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัสทั้งห้า ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง เป็นเกณฑ์ตัดสินความจริงที่สำคัญที่สุด ซึ่งไม่มีใครปฏิเสธได้ “ถ้าท่านปฏิเสธประสาทสัมผัสทั้งหมด ท่านจะไม่มีมาตรฐานหรือวิธีการอื่นใดเหลือไว้พิสูจน์ว่าประสาทสัมผัสเหล่านั้นผิดพลาดอย่างไร”² สัญชาตญาณเป็นเกณฑ์ขั้นพื้นฐานที่รองรับการตัดสินความจริงด้วยวิธีอื่นๆ แม้แต่การใช้เหตุผลก็ต้องอิงอาศัยข้อมูลจากสัญชาตญาณหรือประสาทสัมผัส ถ้าข้อมูลผิดพลาด การวินิจฉัยด้วยเหตุผลก็ผิดพลาดไปด้วย สัญชาตญาณ จึงเป็นมาตรการตัดสินความจริงที่สำคัญที่สุด เพราะมันให้ความรู้ที่แท้จริงแก่เรา ถ้าถามที่ตามมาก็คือว่า ถ้าสัญชาตญาณให้ความรู้ที่แท้จริงเสมอ เหตุใดจึงเกิดภาพลวงตาและการรับรู้ผิดๆ อย่างอื่น เอพิคิวรัสตอบว่า ความผิดพลาดในกรณีนี้ไม่ได้เกิดในระดับสัญชาตญาณ แต่เกิดในระดับการวินิจฉัยตัดสินต่างหาก เช่น ในกรณีของการเห็นเชือกเป็นงู ภาพที่ปรากฏเป็นความจริงในตัวเอง แต่พอเราตัดสินยืนยันว่า “นั่นเป็นงู” ความผิดพลาดเกิดขึ้นตรงนี้

ทัศนะของเอพิคิวรัสได้ปูทางให้กับประสบการณ์นิยม (Empiricism) ซึ่งแพร่หลายในปรัชญาสมัยใหม่

2. มโนภาพ (Concepts) หมายถึงภาพที่เกิดขึ้นในใจซึ่งเป็นตัวแทนของสิ่งเฉพาะหลายสิ่งในประเภทเดียวกัน สิ่งเฉพาะเหล่านี้มีลักษณะบางอย่างคล้ายกัน เช่น มโนภาพของสุนัขเป็นภาพทั่วไปที่เป็นตัวแทนของสุนัขทั้งหมด ผลาได้ถือว่ามโนภาพเป็นสิ่งสากลที่มีอยู่จริงภายนอกจิตที่รับรู้และเรียกมันว่าแบบหรือมโนคติ แต่เอพิคิวรุสเห็นว่ามโนภาพเกิดจากความคิดรวบยอดภายหลังจากรับรู้สิ่งเฉพาะหลากหลายก็สรุปเอาลักษณะร่วมของสิ่งเหล่านั้นมาเป็นมโนภาพ เอพิคิวรุสถือว่ามโนภาพให้ความรู้ที่แท้จริงได้เช่นกัน

ทัศนะเรื่องมโนภาพของเอพิคิวรุสมีส่วนคล้ายกับนามนิยม (Nominalism) ในปรัชญาสมัยกลาง

3. เวทนา (Feelings) หรือความรู้สึกลึกซึ้งและทุกข์เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจว่า ควรหรือไม่ควรทำอะไร นั่นคือ ถ้าเรื่องใดก่อให้เกิดความสุข เราควรเลือกทำเรื่องนั้น ถ้าเรื่องใดก่อให้เกิดความทุกข์ เราควรตัดสินใจงดเว้นการทำเรื่องนั้น

เอพิคิวรุสสรุปเรื่องญาณวิทยาไว้ว่า “เกณฑ์สำหรับตัดสินความจริงก็คือ ประสบาสัมผัส มโนภาพ และเวทนา”³

อภิปราย

เอพิคิวรุสยอมรับทฤษฎีอะตอมหรือปรมาณูของเดโมคริตัสซึ่งได้กล่าวถึงมาแล้วโดยละเอียดในบทที่ 7 เอพิคิวรุสเห็นว่า “ไม่มีอะไรเกิดมาจากความว่างเปล่า”⁴ โลกและจักรวาลนี้เกิดมาจากอะตอม (Atom) หรือปรมาณูจำนวนมาก ปรมาณูจึงเป็นส่วนประกอบชิ้นเล็กที่สุดในจักรวาล เมื่อปรมาณูเหล่านั้นรวมตัวกัน จักรวาลจึงถือกำเนิดขึ้นมา ปรมาณูล่องลอยอยู่ในอวกาศอันไร้ขอบเขต ดังนั้นความจริงแท้จึงมีสองอย่างคือ ปรมาณูและอวกาศ

เอปิคิวรัสเห็นด้วยกับทัศนะของเดมอคริตุสที่ว่าด้วยขนาด จำนวน และคุณสมบัติของปรมาณู ซึ่งไม่จำเป็นต้องกล่าวซ้ำในที่นี้อีก

เนื่องจากปรมาณูเป็นองค์ประกอบฝ่ายสสาร เอปิคิวรัสจึงเป็น นักวัตถุนิยม วิญญาณของมนุษย์เกิดจากการรวมตัวของปรมาณูที่ กลมและประณีตที่สุด มนุษย์ตายแล้ววิญญาณก็แตกดับ ไม่มีการ เวียนว่ายตายเกิด เมื่อเป็นเช่นนี้ ความตายจึงไม่ใช่เรื่องน่ากลัว เพราะความตายได้ปิดฉากทุกสิ่งแม้กระทั่งความกลัว เมื่อวิญญาณ ดับสลาย ความกลัวตายก็ไม่มีเหลือ เอปิคิวรัสกล่าวว่า “ความตาย ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสะพรึงกลัวที่สุดไม่มีความหมายอะไรต่อเราเลย เพราะ ว่าเมื่อเรายังมีชีวิตอยู่ ความตายก็ไม่มี เมื่อความตายมาถึง เราก็ ไม่มีชีวิตอยู่ (เพื่อรู้สึกกลัวตาย) อีกต่อไป”⁵

เอปิคิวรัสไม่ยอมรับว่ามีพระเจ้าผู้สร้างโลก ท่านเห็นด้วยกับ ทัศนะของเดมอคริตุสที่ว่า โลกเกิดจากการรวมตัวของปรมาณูตาม กระบวนการทางกลศาสตร์ล้วนๆ ไม่มีอำนาจเหนือธรรมชาติดลบันดาล ให้เป็นไปเช่นนั้น นั่นคือ ปรมาณูทั้งหมดมีพลังเคลื่อนที่ลงต่ำตลอด เวลา การเคลื่อนที่ทำให้ปรมาณูชนกันจนเกิดวงวนใหญ่ และวงวน นั้นได้ก่อกำเนิดโลกจำนวนนับไม่ถ้วนขึ้นมา โลกเหล่านั้นถูกแยก ออกจากกันด้วยอวกาศไม่มีที่สิ้นสุด

แม้เอปิคิวรัสจะปฏิเสธความมีอยู่ของพระเจ้าผู้สร้างโลก แต่ท่าน ก็เห็นด้วยกับเดมอคริตุสที่ว่า มีเทพเจ้าหรือเทวดาอยู่ในภพที่แยกเด็ด ขาดจากโลกมนุษย์ เทพเจ้าเหล่านั้นเกิดจากการรวมตัวของปรมาณู ที่ละเอียดประณีตที่สุด มีรูปร่างเหมือนมนุษย์และแบ่งเป็นเพศหญิง เพศชาย เทพเจ้าเป็นตัวอย่างของผู้ดำรงชีวิตอย่างมีความสุขที่สุด ตามอุดมคติของเอปิคิวรัส เทพเจ้าพอใจกับความสุขของตนเองมาก เสียจนไม่คิดจะสนใจความเป็นไปในโลกมนุษย์ การบูชาบวงสรวง ในโลกมนุษย์จึงไม่มีประโยชน์ เทพเจ้าไม่สามารถให้คุณและโทษแก่ มนุษย์ เพื่อขจัดความกลัวเทพเจ้าออกไปจากจิตใจของมนุษย์ เอปิคิว-

รُسได้เสนอบทวิเคราะห์ไว้ว่า

“ถ้าเทพเจ้าประสงค์จะขจัดความเลวร้ายในโลกแต่ทำไม่ได้ เทพเจ้าก็ไร้ความสามารถ

ถ้าเทพเจ้ามีความสามารถแต่ไม่ประสงค์จะขจัดความเลวร้ายในโลก เทพเจ้าก็แล้งน้ำใจ

ถ้าเทพเจ้าไม่มีทั้งความสามารถและความประสงค์ที่จะขจัดความเลวร้ายในโลก เทพเจ้าก็ไร้ความสามารถและแล้งน้ำใจ

ประการสุดท้าย ถ้าเทพเจ้ามีทั้งความสามารถและความประสงค์ที่จะขจัดความเลวร้ายในโลกแล้ว ความเลวร้ายเกิดขึ้นในโลกได้อย่างไร”⁶

เอปิกุรุสให้ข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า “ถ้าเทพเจ้าสามารถบันดาลให้การสวดมนต์อ่อนหวานของมนุษย์เป็นจริงตามปรารถนาแล้วละก็ มนุษย์ทุกคนคงจะสิ้นชีพไปโดยเร็ว เพราะมนุษย์มักชอบสวดมนต์สาปแช่งกันและกัน”⁷

จริยศาสตร์

เนื่องจากปรัชญามีเป้าหมายอยู่ที่การช่วยให้มนุษย์ดำรงชีวิตด้วยความสุข สาขาปรัชญาที่เน้นการดำรงชีวิตเช่นนี้คือจริยศาสตร์ ในทัศนะของเอปิกุรุส จริยศาสตร์ไม่ใช่วิชาที่แสวงหากฎเกณฑ์ทางศีลธรรม แต่เป็นวิชาที่แสวงหาวิธีสร้างความสุขมากที่สุดให้กับชีวิต แนวคิดด้านจริยศาสตร์ของเอปิกุรุสจัดอยู่ในประเภทสุขนิยม (Hedonism) เอปิกุรุสถือว่าความสุขเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต ทุกชีวิตต้องการความสุข ท่านใช้คำว่า “ความสุข (Happiness)” ในความหมายเดียวกันกับ “ความสำราญ (Pleasure)” เอปิกุรุสกล่าวว่า “เรายืนยันว่า ความสำราญเป็นจุดเริ่มต้นและจุดหมายปลายทางของการ

ดำรงชีวิตที่มีความสุข เพราะเราตระหนักว่าความสำราญนี้เป็นความดีอันดับหนึ่งที่ดีตัวเรามา และเราจะเลือกทำหรือไม่ทำอะไรก็เพราะอาศัยความสำราญเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ”^๑ กล่าวคือ เราเลือกสิ่งที่สร้างความสุขและหลีกเลี่ยงสิ่งที่สร้างความทุกข์

มีข้อควรสังเกตว่า เอพิคิวรัสไม่ได้หมายถึงความสำราญชั่วครู่ชั่วยาม แต่หมายถึงความสำราญถาวรตลอดชีวิต ยิ่งไปกว่านั้นความสำราญนี้ไม่ได้หมายถึงเพียงแค่การประสบสิ่งที่น่าปรารถนานานาใครและน่าพอใจเท่านั้น ในทัศนะของเอพิคิวรัส ความสำราญที่แท้จริงได้แก่ภาวะที่ปราศจากความทุกข์ นั่นคือความสุขสูงสุด ประกอบด้วย การมีสุขภาพกายที่ดีและมีความสุขสงบแห่งจิตวิญญาณ ความสุขกายและสุขใจควรไปด้วยกัน แต่ถ้าจะต้องเลือกเพียงประการเดียว ความสุขใจสำคัญและมีค่ามากกว่าความสุขกาย ทั้งนี้เพราะความสุขใจเข้มข้นกว่าความสุขกาย และร่างกายรับรู้เฉพาะความสุขปัจจุบัน ในขณะที่ใจสามารถเสวยสุขจากการคิดถึงเรื่องอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ความสุขใจจึงอยู่ได้นานกว่าความสุขกาย

มนุษย์ควรใช้ความรอบคอบในการแสวงหาความสุข ไม่ใช่คว้าความสุขทุกอย่างเป็นเรื่องที่ควรแสวงหา และก็ไม่คว้า ความทุกข์ทุกอย่างเป็นเรื่องที่ควรหลีกเลี่ยง ความสุขบางอย่างอาจเป็นเหตุนำมาซึ่งความทุกข์ที่ยิ่งใหญ่ และความทุกข์บางอย่างอาจก่อให้เกิดความสุขอันยิ่งใหญ่ในภายหลัง ตัวอย่างเช่น คนที่รักสนุกอาจจะทุกข์ฉุนเฉียว เพราะความสำมะเลเทเมาอาจทำลายสุขภาพก็ได้ และคนที่ยอมทนทุกข์ทรมานจากการผ่าตัดก็มีโอกาสหายจากความเจ็บไข้ ดังนั้น แม้ว่าความทุกข์จะเป็นสิ่งไม่ดีและความสุขเป็นสิ่งที่ดี บางครั้งเราต้องยอมทนทุกข์เฉพาะหน้าหรือสละความสุขเล็กน้อยเพื่อหวังผลเป็นความสุขยิ่งใหญ่ในภายหลัง ดังที่เอพิคิวรัสกล่าวว่า

“ความสุขทุกอย่างเป็นความดีในตัวเอง แต่นั่นไม่หมายความว่า ความสุขทุกอย่างมีค่าควรแสวงหา ในทำนองเดียวกัน ความทุกข์

ทุกอย่างเป็นความชั่ว แต่ก็ไม่ใช่ว่าความทุกข์ทุกอย่างเป็นเรื่องควรหลีกเลี่ยง”⁹

“หลายครั้งที่เดียวที่เราต้องสละความสุขเฉพาะหน้าเพราะเกรงว่าจะมีความทุกข์ยากตามมา และเราคิดว่าความทุกข์หลายอย่างดีกว่าความสุขตรงที่ความทุกข์เหล่านั้นอาจนำความสุขที่ยิ่งใหญ่กว่ามาให้ถ้าเราทนทุกข์เฉพาะหน้านั้นได้”¹⁰

เอปิกูรัสไม่ได้เสนอให้มนุษย์แสวงหาความสุขสุดเหวี่ยงจนขาดการสำรวมระวัง ตรงกันข้าม เขากลับสอนให้มนุษย์ควบคุมตัณหา คนฉลาดจะไม่เพิ่มตัณหา เพราะยิ่งตัณหาเพิ่มมากขึ้นเท่าใด มนุษย์จะมีความทุกข์เพิ่มมากขึ้นเท่านั้น ดังนั้นจริยศาสตร์ของเอปิกูรัสจึงมีลักษณะเป็นพรตนิยม (Asceticism) ที่ส่งเสริมการควบคุมตนเองเพื่อแสวงหาความหลุดพ้นทุกข์

ชีวิตจะประสบความสำเร็จก็ต่อเมื่อมีคุณธรรม ในที่นี้คุณธรรมไม่ใช่ความดีในตัวเอง คุณธรรมเป็นวิธีการแสวงหาความสุข นั่นคือมนุษย์ควรแสวงหาความสุขด้วยวิธีที่ชอบธรรม เอปิกูรัสกล่าวว่า “ดังนั้นเมื่อเรากล่าวว่า ความสุขเป็นความดีสูงสุด เราไม่ได้หมายถึงความสุขของคนเซเพลหรือคนเจ้าสำราญ ผู้ทรมานปัญญาและไม่ยอมรับทศณะของเราหรือดีความทศณะของเราผิดพลาดคลาดเคลื่อน แต่เราหมายความว่า ความสุขคือภาวะที่ร่างกายปราศจากความเจ็บปวดและจิตใจปราศจากความสับสน การดื่มสุราและงานเลี้ยงที่ไม่เลิกรานั้นไม่ทำให้ชีวิตมีความสุข การพินิจไตร่ตรองด้วยสติสัมปชัญญะโดยใช้เหตุผลตรวจสอบว่าอะไรควรและไม่ควรต่างหากที่ทำให้ชีวิตมีความสุข”¹¹

เอปิกูรัสเห็นด้วยกับพลาโตและอาริสโตเติลที่เสนอว่า มนุษย์ควรมีคุณธรรมหลัก 4 ประการ คือ ปัญญา ความกล้าหาญ การรู้จักประมาณและความยุติธรรม คุณธรรมทั้งสี่ประการนี้ทำให้มนุษย์ประสบความสุขส่วนตัวและสามารถอยู่ร่วมในสังคมอย่างมีความสุข

ในทัศนะของเอปิกูรัส สังคมเกิดจากสัญญาประชาคม มนุษย์รวมตัวกันเป็นสังคมเพื่อรักษาผลประโยชน์ส่วนตัว ความยุติธรรมในสังคมเป็นแต่เพียงข้อตกลงร่วมกัน ไม่มีความยุติธรรมสากล กฎหมายต่างๆ มีไว้เพื่อผดุงความยุติธรรม อันที่จริงความยุติธรรมก็ไม่ใช่สิ่งเลวร้ายแต่อย่างใด ผลของความยุติธรรมต่างหากที่เป็นสิ่งเลวร้าย เพราะการทำความผิดกฎหมายอาจทำให้ต้องได้รับโทษทัณฑ์จากรัฐหรืออยู่ด้วยความกลัวว่าจะถูกจับตัวไปลงโทษ ดังนั้นเอปิกูรัสจึงเสนอว่ามนุษย์ควรมีคุณธรรมสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข คุณธรรมสังคม 3 ประการคือ ความรอบคอบ ความซื่อสัตย์ และความยุติธรรม คุณธรรมเหล่านี้มีประโยชน์เพราะช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมโดยไม่ขัดแย้งกัน เอปิกูรัสกล่าวว่า

“เป็นไปได้ที่มนุษย์จะดำรงชีวิตอย่างมีความสุขโดยปราศจากความรอบคอบ ซื่อสัตย์ และยุติธรรม และเป็นไปได้ที่มนุษย์จะดำรงชีวิตด้วยความรอบคอบ ซื่อสัตย์ และยุติธรรมโดยไม่มีความสุข ใครก็ตามดำรงชีวิตโดยปราศจากความรอบคอบ ซื่อสัตย์ และยุติธรรม เขานั้นไม่อาจใช้ชีวิตอย่างมีความสุข”¹²

บทสรุป

ในด้านอภิปรัชญา เอปิกูรัสเป็นนักวัตถุนิยม เพราะเขายอมรับแนวความคิดของเดโมคริตุสที่ว่า สรรพสิ่งเกิดจากการรวมตัวของปรมาณู แม้วิญญาณก็เกิดจากปรมาณูเหมือนกัน เมื่อมนุษย์ถึงความตาย วิญญาณก็ดับสลาย มนุษย์ตายแล้วสูญ ปรัชญาของเอปิกูรัสเป็นอุจเจตาทิฐิ

ในด้านญาณวิทยา เดโมคริตุสเป็นนักเหตุผลนิยม เพราะเห็นว่าการรู้แท้เกิดจากการใช้เหตุผล ไม่ใช่ประสาทสัมผัส แต่เอปิกูรัส

ก็เป็นนักประสบการณ์นิยม เพราะเสนอทัศนะว่าความรู้แท้เกิดจากสัญชาตญาณหรือประสาทสัมผัส

ในด้านจริยศาสตร์ เอพิคิวรუსมีทัศนะคล้ายกับของโซฟิสต์ที่ว่า ไม่มีความดีสากลและความชั่วสากล คุณธรรมไม่ใช่ความดีในตัวเอง ความแตกต่างของทัศนะทั้งสองอยู่ตรงที่ว่า ขณะที่โซฟิสต์เห็นว่าความมีประโยชน์เป็นเกณฑ์ตัดสินความดี แต่เอพิคิวรუსเห็นว่าความสุขหรือความสำราญเป็นเกณฑ์ตัดสินความดี นั่นคือการกระทำที่นำความสุขมาให้เป็นความดี ส่วนการกระทำที่นำความทุกข์มาให้เป็นความชั่ว

ในประเด็นนี้เอพิคิวรუსย้ำว่า มนุษย์ต้องไม่แสวงหาความสุขโดยไม่เลือกทาง มนุษย์ควรใช้ความรอบคอบในการแสวงหาความสุข คือมีคุณธรรมในการดำรงชีวิตและรู้จักอดเปรี้ยวไว้กินหวาน เอพิคิวรუსไปไกลถึงขนาดสอนให้มนุษย์รู้จักควบคุมกิเลสตัณหา จริยศาสตร์ของท่านมีลักษณะเป็นพรดนิยมน่าอย่างอ่อน เพราะมีการสอนให้มนุษย์รู้จักควบคุมตนเอง

แม้ว่าเอพิคิวรუსจะสอนปรัชญาที่เน้นการควบคุมตนเองดังกล่าวมา แต่ปรัชญาสำนักเอพิคิวเรียนก็ถูกโจมตีว่าสอนให้มนุษย์เป็นคนเสเพลเจ้าสำราญ หมกมุ่นในความสนุกสนานพึงเพื่อ สำนักนี้ถูกนักปรัชญาโจมตีมากในสมัยกลาง คนทั่วไปในสมัยนั้นจึงเข้าใจผิดว่าสำนักเอพิคิวเรียนเป็นพวกกามสุขนิยม (Sensual Hedonism) ซึ่งไม่ตรงกับคำสอนที่แท้จริงของเอพิคิวรუსแต่อย่างใด แฟรงก์ วิลลิ่งกล่าวถึงเอพิคิวรუსไว้ว่า

“อย่างไรก็ตาม ไม่มีนักปรัชญาอื่นใดที่ถูกใส่ร้ายและเข้าใจผิดอย่างไม่ยุติธรรมมากเท่ากับบุรุษผู้น่ารักและร่าเริงคนนี้ แม้แต่นามของเขาก็กลายเป็นคำที่คนใช้ติดیدنกันไปได้”¹³

ในยุคปัจจุบัน คนทั่วไปรู้เข้าใจปรัชญาสำนักเอพิคิวเรียนดีขึ้นถึงขนาดโรมัส เจฟเฟอร์สัน ประธานาธิบดีคนที่ 3 ของสหรัฐอเมริกา ประกาศตนว่า “ข้าพเจ้าเป็นเอพิคิวเรียน ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นว่า

คำสอนที่แท้จริง (ไม่ใช่ส่วนที่ถูกใส่ร้าย) ของเอปิกูรัสเสนอเหตุผล
เพียบพร้อมให้กับจริยศาสตร์ที่ชาวกรีกและชาวโรมันส่งทอดมาให้
พวกเรา”¹⁴

คาร์ล มากซ์ทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกเรื่อง “ความแตกต่าง
ระหว่างปรัชญาธรรมชาติของเดโมคริตัสและเอปิกูรัส (*Difference
between the Democritean and Epicurean Philosophy of Nature*)”
ในคำนำของวิทยานิพนธ์นี้ มากซ์แสดงความไม่เห็นด้วยกับเฮเกิลที่
ประเมินความสำคัญของนักปรัชญาทั้งสองต่ำเกินไป มากซ์กล่าวว่า
เดโมคริตัสและเอปิกูรัสเป็น “กุญแจไขสู่ประวัติที่แท้จริงของปรัชญา
กรีก” มากซ์ได้รับปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัยเจนาเพราะเสนอ
วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ใน พ.ศ.2384

บทที่ 29 สำนักสโตอิก ๐๐๐๐

เซโนแห่งคิตีอุม (Zeno of Citium) เป็นนักปรัชญาผู้ก่อตั้งสำนักสโตอิก ท่านมีชีวิตอยู่ระหว่าง พ.ศ.207-279 เกิดที่เมืองคิตีอุม เกาะไซปรัส ท่านประกอบอาชีพค้าขายจนมีฐานะมั่งคั่งตั้งแต่วัยหนุ่ม เดินทางไปกรุงเอเธนส์เมื่ออายุ 21 ปี เรื่องที่ท่านโดยสารถีไปได้อับปางที่ชายฝั่งใกล้กรุงเอเธนส์ ท่านขึ้นบกเข้ากรุงเอเธนส์อย่างคนสิ้นเนื้อประดาตัว วันหนึ่งขณะที่เซโนกำลังอ่านหนังสือของเซโนฟอนเรื่องชีวประวัติของโสกราตีสที่ร้านขายหนังสือแห่งหนึ่งในกรุงเอเธนส์ ท่านรู้สึกประทับใจบุคลิกลักษณะของโสกราตีสเป็นอย่างยิ่งถึงกับปรารถนาออกมาว่า “ทุกวันนี้เราจะหาคนอย่างนี้ได้ที่ไหน” ขณะนั้นนักปรัชญาสำนักซินิก (Cynic) ชื่อคราตีส (Crates) กำลังเดินผ่านมาพอดี คนขายหนังสือจึงแนะนำให้เซโนติดตามคราตีสไป เซโนจึงตามไปฝากตัวเป็นศิษย์ของคราตีส เวลานั้นเซโนมีอายุได้ 30 ปี ความประทับใจที่เซโนได้รับจากสำนักซินิก ก็คือการใช้ชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย ชาวซินิกดเว้นสิ่งอำนวยความสะดวกและของฟุ่มเฟือยทุกชนิด พวกเขายอมรับเฉพาะสิ่งสนองความต้องการตามธรรมชาติและประเพณีอยู่ด้วยการเที่ยวภิกขาจาร

มีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่งหญิงสาวชื่อฮิปปาร์เซียเป็นศิษย์ของคราตีส เธอมาจากครอบครัวที่มีอันจะกิน เธอตกหลุมรักคราตีสและยื่นคำขาดว่า ถ้ามิสามารถหาไม่อนุญาตให้เธอไปอยู่กินกับคราตีส เธอจะฆ่าตัวตาย บิธามารดาของเธอไปขอร้องให้คราตีสห้ามปรามเธอ

คราติสจึงไปหาอิปาร์เซียและวางกะลาขอทานไว้แทบเท้าเธอพร้อมกับกล่าวเตือนว่า “นี่คือทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดเท่าที่ฉันมี คิดดูให้ดีว่าเธอกำลังทำอะไร” แทนที่เธอจะรู้สึกย่อท้อ อิปาร์เซียกลับละทิ้งครอบครัวที่มั่งคั่งของเธอออกไปสวมชุดขอทานและแต่งงานอยู่กับคราติส การแต่งงานของบุคคลทั้งสองกลายเป็นนิยายรักที่ชาวกรีกกล่าวขวัญถึงกันทั่วไปและถือเป็นแบบอย่างของรักแท้¹⁵

แบบชีวิตที่เรียบง่ายของชาวซินิกเป็นแรงบันดาลใจให้เซโนเสนอจริยศาสตร์ของสโตอิกในเวลาต่อมา เซโนออกจากสำนักซินิกแล้วก็ไปศึกษาปรัชญาที่สำนักอะคาเดมีแล้วไปฝากตัวเป็นศิษย์ของสติลโปที่เมการา เซโนคงจะได้ศึกษาปรัชญาของเฮราคลีตัสอย่างจริงจัง เพราะท่านได้รับอิทธิพลมหาศาลจากปรัชญานี้ แต่เซโนมักจะประกาศว่าตนเป็นหนี้โสคราติสผู้เป็นบุคคลในอุดมคติของสำนักสโตอิก

หลังจากศึกษาปรัชญาอยู่หลายปี เซโนได้ตั้งสำนักปรัชญาของตนขึ้นใน พ.ศ.242 โดยใช้บริเวณระเบียงของซุ้มประตูเมืองเป็นที่สอนปรัชญา คำว่า “สโตอา (Stoa)” ในภาษากรีกแปลว่า “ประตูเมือง” เหตุนี้สำนักนี้จึงมีชื่อว่า “สโตอิก (Stoic)” แปลว่าสำนักประตูเมือง

ศิษย์ของเซโนมาจากทุกชั้นวรรณะ มีทั้งคนยากจนและคนมั่งมี แต่เซโนไม่นิยมรับเด็กหนุ่มเป็นศิษย์ เพราะถือว่าคนมีอายุและวุฒิภาวะเหมาะสมเท่านั้นจึงจะสามารถเรียนรู้ปรัชญา มีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่งเด็กหนุ่มคนหนึ่งกำลังคุยฟุ้งอยู่ เซโนเตือนเขาว่า “สาเหตุที่คนเรามีหูสองข้างแต่มีปากเดียวนั้น เพราะว่าคนเราต้องฟังให้มากแต่พูดให้น้อย”¹⁶

เซโนสอนปรัชญาอยู่ที่สำนักสโตอิกนี้เป็นเวลาประมาณ 40 ปี ท่านใช้ชีวิตอย่างสมถะเรียบง่ายเสมอต้นเสมอปลายจนมีคำกล่าวในบรรดาชาวกรีกว่า “สมถะยิ่งกว่าเซโน” รัฐสภาเอเธนส์ได้มอบ

บุญเมืองและมณฑลของคำเพื่อเป็นเกียรติแก่เซโนโดยประกาศว่า

“เนื่องด้วยเซโนแห่งคิตูมได้ใช้เวลาหลายปีในเมืองของเราเพื่อการศึกษาปรัชญา ท่านเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยคุณงามความดีและชี้นำเยาวชนทุกคนผู้สมาคมกับท่านให้ฝึกปฏิบัติการสำรวมตน ท่านดำรงชีวิตเป็นแบบอย่างของความเป็นเลิศ ประชาชนจึงขอมอบมณฑลของคำเพื่อเป็นเกียรติแก่เซโน”¹⁷

เซโนถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ.379 ภายหลังมรณกรรมของเซโน สำนักสโตอิกยังคงรุ่งเรืองต่อมาอีกหลายศตวรรษ พัฒนาการของสำนักนี้แบ่งออกเป็น 3 ยุค ดังนี้

1. สำนักสโตอิกเก่า มีนักปรัชญาสำคัญคือ เซโนแห่งคิตูม เคลอันทีส (Cleanthes พ.ศ.279-311) และครีซีปปัส (Chrysippus พ.ศ.311-339)

2. สำนักสโตอิกกลาง มีนักปรัชญาสำคัญคือ ปาเนติอุส (Panætius พ.ศ.363-433) และโปเซอิดอนิอุส (Poseidonius พ.ศ.408-492)

3. สำนักสโตอิกใหม่ มีนักปรัชญาสำคัญคือ อันเนอุส เซเนกา (Annaeus Seneca พ.ศ.546-608) เอพิคเตตัส (Epictatus พ.ศ.593-681) และจักรพรรดิมาร์คุส เอาเรลิอุส (Marcus Aurelius พ.ศ.664-723)

ปรัชญาสำนักสโตอิก

เนื่องจากปรัชญาสำนักนี้พัฒนาต่อเนื่องเป็นเวลาหลายร้อยปี มีนักปรัชญาสำคัญหลายคน จึงเป็นการยากกว่าที่จะศึกษาปรัชญาของสำนักนี้แบบภาพรวม โดยไม่แยกเป็นปรัชญาของบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นการเฉพาะ ปรัชญาที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ถือว่าเป็นทัศนะที่ยอมรับร่วมกันของนักปรัชญาสำนักสโตอิก ถ้ามีนักปรัชญาท่านใด

เห็นแปลกแยกออกไปก็จะระบุชื่อท่านผู้นั้นเป็นกรณีไป

ปรัชญาสำนักสโตอิกแบ่งเป็น 3 สาขา คือตรรกศาสตร์ อภิปรัชญา และจริยศาสตร์ พวกสโตอิกถือว่าเป้าหมายของปรัชญาอยู่ที่การแสวงหารากฐานให้กับจริยศาสตร์ ดังนั้นตรรกศาสตร์และอภิปรัชญาจึงเป็นเครื่องช่วยสนับสนุนจริยศาสตร์ แท้ที่จริงหัวใจปรัชญาสโตอิกอยู่ที่จริยศาสตร์ พวกสโตอิกเปรียบเทียบปรัชญาเหมือนการทำสวน ซึ่งมีอภิปรัชญาเป็นพื้นดิน ตรรกศาสตร์เป็นรั้ว และจริยศาสตร์เป็นผลไม้¹⁸

ตรรกศาสตร์

ตรรกศาสตร์ของพวกสโตอิกเหมือนกับตรรกศาสตร์ของอาริสโตเติล ส่วนที่ต่างออกไปคือประเด็นที่คริซิปัสเสนอว่า ประโยค (Proposition) เท่านั้นที่เราบอกได้ว่าจริงหรือเท็จ เพียงคำพูดใดๆ ไม่สามารถช่วยให้เราตัดสินความจริงหรือความเท็จได้ ดังนั้นประโยคจึงเป็นพื้นฐานของเหตุผล หาใช่คำ (Term) ดังที่อาริสโตเติลเสนอแต่อย่างใดไม่ คำเป็นเพียงองค์ประกอบของประโยค เราตัดสินความสมเหตุสมผลกันที่ประโยคต่างหาก ทศนะนี้ทำให้คริซิปัสได้ชื่อว่าเป็นผู้ค้นพบตรรกศาสตร์แห่งประโยค (Logic of Propositions) ซึ่งต่อมาได้รับการพัฒนาเป็นตรรกศาสตร์สัญลักษณ์ในคริสต์ศตวรรษที่ 20

นอกเหนือจากนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับญาณวิทยาหรือทฤษฎีความรู้ที่พวกสโตอิกจัดเข้าเป็นส่วนหนึ่งของตรรกศาสตร์ ในประเด็นที่เกี่ยวกับทฤษฎีความรู้นี้ พวกสโตอิกสนใจศึกษาบ่อเกิดของความรู้และเกณฑ์ตัดสินความจริงแล้วเสนอมติว่า สัญชาตญาณเป็นบ่อเกิดของความรู้ทั้งหมด จิตเปรียบเหมือนกระต่ายขาวอันว่างเปล่าพร้อมที่จะรับรอยประทับจากโลกภายนอก กระบวนการรับรู้โลกภายนอก

เป็นอย่างนี้คือ เมื่อสิ่งเฉพาะในโลกภายนอกเช่น นก แมว ต้นไม้ เข้ามากระทบกับประสาทสัมผัส เช่น ตา หู แล้วก่อให้เกิดรอยตรึงตรา (Impressions) ลงบนจิต เช่นเดียวกับตราประทับที่ฝากรอยประทับไว้บนหน้ากระดาษ การสัมผัสกับโลกภายนอกก่อให้เกิดรอยตรึงตราจำนวนมากขึ้นภายในจิต ความรู้หมายถึงความรู้เกี่ยวกับรอยตรึงตราของสิ่งเฉพาะเหล่านั้น

พวกสโตอิกปฏิเสธทฤษฎีมโนคติหรือแบบของพลาโตและอาริสโตเติล พวกเขาเห็นว่าไม่มีสิ่งสากลอยู่ในโลกแห่งมโนคติ ทั้งไม่มีสิ่งสากลแทรกสถิตอยู่ภายในสิ่งเฉพาะ สิ่งเฉพาะเท่านั้นที่มีอยู่จริง สิ่งสากลไม่มีจริง พวกสโตอิกมีทัศนะเช่นเดียวกับอันติสเทนีสผู้กล่าวว่า “ข้าพเจ้าเห็นม้าตัวหนึ่ง แต่ไม่เห็นความเป็นม้า”¹⁹

ดังนั้น ทัศนะของพวกสโตอิกจึงตรงกันข้ามกับทัศนะของพลาโต ขณะที่พลาโตได้ลดคำสัญญาอันให้เป็นแค่ความเชื่อซึ่งไม่ใช่ความรู้ พวกสโตอิกเห็นว่าสัญญาเป็นบ่อเกิดของความรู้ทุกอย่าง

แม้ว่าปรัชญาของสโตอิกเป็นประสบการณ์นิยม แต่พวกเขายังเพิ่มความเป็นเหตุผลนิยมเข้ามาผสมไว้ด้วย อันที่จริงประสบการณ์นิยมถือว่าความรู้ทุกอย่างมาจากสัญญา จึงต่างจากเหตุผลนิยมที่ถือว่ามีความรู้ในจิตก่อนจะมีสัญญาหรือรับประสบการณ์จากโลกภายนอก อย่างไรก็ตาม พวกสโตอิกพยายามรวบรวมทัศนะทั้งสองเข้าด้วยกัน โดยอธิบายว่า แม้จิตจะเกิดมาพร้อมกับความว่างเปล่า แต่เมื่อได้รับรอยตรึงตรามากขึ้น จิตก็สร้างระบบเหตุผลขึ้นภายในจิตเองเพื่อไว้ใช้ตัดสินสัญญา ระบบเหตุผลเริ่มก่อตัวในจิตเมื่อมนุษย์แต่ละคนมีอายุได้ 14 ปี ระบบเหตุผลที่วุ่นนี้คือความรู้เกี่ยวกับมโนคติทั่วไป (General Ideas) มโนคติเหล่านี้มิได้มาจากประสบการณ์โดยตรง จิตมีสมรรถภาพในการสร้างมโนคติทั่วไปจากรอยตรึงตราหรือจินตภาพเฉพาะหน่วยที่สะสมไว้ เมื่อมีมโนคติทั่วไปเช่นนี้ จิตจะเชื่อมั่นเป็นระบบเหตุผลสำหรับตัดสินเพื่อเลือกปฏิบัติการต่างๆ

พวกสโตอิกให้ความสนใจศึกษาเรื่องเกณฑ์ตัดสินความจริง พวกเขามีทัศนะว่า ประสาทสัมผัสหรือสัญชาตญาณเป็นเกณฑ์มาตรฐานสำหรับตัดสินความจริง แต่พวกสโตอิกเพิ่มเติมว่า สัญชาตญาณจะให้ความรู้แท้จริงหรือไม่ นั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่ว่า สัญชาตญาณนั้นสามารถทำให้จิตมีการปลงใจ (Assent) ได้หรือไม่ การปลงใจก็คืออาการที่จิตยอมรับว่า ภาพที่เห็นหรือเสียงที่ได้ยินเป็นของจริงโดยไม่มีความสงสัยหรือระแวงแคลงใจแต่ประการใด ถ้ายังมีความระแวงแคลงใจ การปลงใจเชื่อก็ไม่เกิดขึ้น สัญชาตญาณก็ยังไม่เชื่อว่าเป็นความจริงแท้ แต่สัญชาตญาณใดเกิดขึ้นพร้อมกับการปลงใจ สัญชาตญาณนั้นให้ความจริงแท้ ตัวอย่างของสัญชาตญาณที่ไม่มีการปลงใจก็คือ กรณีที่ออตเมตัสเห็นภาพของภรรยาผู้ตายไปแล้วปรากฏขึ้นต่อหน้าเขา ออตเมตัสไม่ปลงใจเชื่อว่าภาพนั้นเป็นของจริง เพราะเขามีทัศนะว่าคนตายแล้วจะฟื้นคืนชีพไม่ได้ ทัศนะนี้เป็นอุปสรรคขวางกั้นไม่ให้เกิดการปลงใจเชื่อ เมื่อปราศจากการปลงใจเชื่อ สัญชาตญาณนี้จึงไม่อาจเป็นเกณฑ์ตัดสินความจริง²⁰

อภิปราย

ในด้านอภิปราย พวกสโตอิกตกเป็นหนี้ความคิดของเฮราคลีตัส เพราะพวกเขายอมรับทัศนะเรื่องไฟเป็นปฐมธาตุของโลกมาจากเฮราคลีตัส แล้วนำมาผสมผสานกับแนวคิดเรื่องกัตตุภาวะและกัมมภาวะของอริสโตเติล

พวกสโตอิกมีทัศนะว่าจักรวาลเกิดมาจากหลักการเบื้องต้น 2 ประการ คือกัตตุภาวะที่เป็นฝ่ายเคลื่อนไหวกระทำการและก่อสร้างสรรพสิ่ง และกัมมภาวะที่เป็นฝ่ายถูกเคลื่อนที่ ถูกกระทำและถูกก่อสร้าง ในที่นี้กัตตุภาวะหมายถึงพระเจ้าและกัมมภาวะหมายถึงสสาร ทัศนะของพวกสโตอิกไม่เป็นทวินิยม (Dualism) เพราะใน

ความเป็นจริง พระเจ้าและสสารเป็นสิ่งเดียวกัน หลักการทั้งสองมาจากแหล่งเดิมเดียวกัน นั่นคือไฟ พวกสโตอิกถือว่าไฟเป็นสิ่งแรกสุดของจักรวาล สรรพสิ่งออกมาจากไฟและกลับไปสู่ไฟ พระเจ้าคือไฟ แม้สสารก็คือไฟ ไฟที่ละเอียดประณีตจัดเป็นพระเจ้า ส่วนไฟที่หยาบจัดเป็นสสาร เนื่องจากไฟดั้งเดิมเป็นสสารดังคำกล่าวที่ว่า “สิ่งแท้จริงทุกอย่างล้วนเป็นสสาร”²¹ พระเจ้าก็เป็นสสาร โดยนัยนี้พวกสโตอิกจึงเป็นวัตถุนิยม

อย่างไรก็ตาม พวกสโตอิกถือว่าพระเจ้านั้นเป็นปัญญอันสมบูรณ์และเป็นวจนะ(Logos) คือกฎแห่งเหตุผลที่จัดระเบียบให้กับจักรวาล ทศนะเช่นนี้ไม่ได้ทำให้พวกสโตอิกเป็นจิตนิยม เพราะพวกเขายังยืนยันทศนะเดิมว่า พระเจ้าเป็นสสารเช่นเดียวกับสิ่งอื่นทั้งหมด

พวกสโตอิกกล่าวถึงกำเนิดของโลกไว้ว่า แรกทีเดียวมีเพียงพระเจ้าผู้เป็นไฟอันประณีตที่สุด จากนั้นพระเจ้าเปลี่ยนพระองค์เป็นลม จากลมกลายเป็นน้ำ จากนั้นกลายเป็นดิน เมื่อครบธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ แล้วสรรพสิ่งก็เกิดขึ้นโดยอาศัยการรวมตัวของธาตุเหล่านี้

เมื่อโลกถือกำเนิดขึ้นมาแล้ว พระเจ้าเป็นวิญญาณของโลกที่แทรกสถิตอยู่ในสรรพสิ่งในโลก พระเจ้าไม่ต่างจากโลก เพราะทั้งพระเจ้าและโลกต่างก็มาจากไฟเหมือนกัน เนื่องจากพระเจ้าเป็นวจนะ คือกฎแห่งเหตุผลอันสมบูรณ์ โลกนี้จึงถูกควบคุมและจัดระเบียบด้วยวจนะนั้น วจนะที่ควบคุมและจัดระเบียบให้กับโลกนี้จะเรียกว่า กฎธรรมชาติก็ได้

เพราะเหตุที่สรรพสิ่งตกอยู่ภายใต้การควบคุมของกฎแห่งเหตุผลเช่นนี้ สรรพสิ่งในโลกจึงเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปตามแผนการและวัตถุประสงค์ที่พระเจ้ากำหนดไว้ล่วงหน้า พระเจ้าเป็นผู้กำหนดชะตากรรมของมนุษย์ ทศนะเช่นนี้จัดเป็นชะดานิยม (Fatalism) หรือนิยัตินิยม (Determinism) สรรพสิ่งในจักรวาลเป็นไปตามกฎตายตัวที่

พระเจ้ากำหนดไว้ มนุษย์ไม่มีเจตจำนงเสรีที่จะเปลี่ยนวิถีชีวิตหรือหลีกเลี่ยงชะตากรรมที่พระเจ้าได้กำหนดไว้ล่วงหน้า .

แม้ความเป็นไปของโลกก็ตกอยู่ภายใต้กฎตายตัวเหมือนกัน โลกเป็นวัฏจักร คือเวียนเกิดเวียนดับสลับกันไป พวกสโตอิกเสนอทัศนะว่า เมื่อโลกเกิดมาจากไฟก็ต้องกลับไปสู่ไฟ นั่นคือในที่สุดจะมีไฟไหม้โลกจนพินาศย่อยยับ ตอนนั้นแหละที่โลกกลับไปสู่ไฟคือพระเจ้า การที่ไฟไหม้โลกนี้เกิดจากการกำหนดไว้ล่วงหน้าโดยพระเจ้า เมื่อโลกถูกไฟไหม้แล้วจะเหลือแต่ไฟคือพระเจ้า จากนั้นพระเจ้าจะกลายเป็นโลกอีก และโลกที่สองก็ถูกไฟไหม้เหมือนกัน จากนั้นจะเกิดโลกที่สามที่สี่ตามมาไม่มีที่สิ้นสุด การเกิดใหม่ของโลกแต่ละครั้งจะซ้ำรอยเดิมทุกประการ เพราะต่างเกิดขึ้นตามกฎธรรมชาติหรือวณะเดียวกัน ในการเกิดของโลกแต่ละครั้ง ทุกอย่างในโลกมีเหมือนเดิม จะมีโสคราติสและพลาโตในแต่ละโลกที่เกิดขึ้นมา ไม่มีอะไรใหม่ในจักรวาล ทุกสิ่งถูกกำหนดล่วงหน้าให้เกิดดับซ้ำรอยเดิม

วิญญาณมนุษย์เกิดจากไฟคือพระเจ้า เนื่องจากพระเจ้าเป็นสสาร วิญญาณก็เป็นสสาร เพราะเหตุที่พระเจ้าเป็นวณะหรือกฎธรรมชาติ วิญญาณของมนุษย์จึงตระหนักรู้กฎธรรมชาติและพร้อมที่จะปฏิบัติตามกฎเหล่านั้น การกล่าวว่าวิญญาณมนุษย์มาจากพระเจ้านั้นไม่ได้หมายถึงวิญญาณทุกดวง อันที่จริงเฉพาะวิญญาณของมนุษย์คนแรกเท่านั้นที่มาจากพระเจ้าโดยตรง วิญญาณอื่นๆ ล้วนสืบต่อกันมาตามมารดาไปยังบุตรธิดา การสืบทอดของวิญญาณจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นกระบวนการต่อเนื่องจนถึงวันที่ไฟไหม้โลก

มีคำถามว่า เมื่อบุคคลถึงแก่ความตาย จะเกิดอะไรขึ้นกับวิญญาณของเขา เคลออันธิสตอบว่า วิญญาณของคนตายทุกคนจะรออยู่จนถึงวันที่ไฟไหม้โลกแล้วจึงกลับไปสู่พระเจ้า แต่คริสตียาปุลสมิทเสนอว่า เฉพาะวิญญาณของคนดีเท่านั้นจะคงอยู่จนถึงวันที่ไฟไหม้โลกและมี

โอกาสกลับสู่พระเจ้า

พวกสโตอิกไม่ปฏิเสธหลักศาสนาที่ประชาชนสมัยนั้นนับถือ
ตรงกันข้าม พวกเขาประนีประนอมด้วยการประกาศว่าพระเจ้าของ
สโตอิกปรากฏในรูปต่างๆ เช่นเป็นซุสหรือเทพเจ้าสูงสุดของชาวกรีก
เคลอันธีสถึงกับแต่งบทสวดสรรเสริญซุสไว้ว่า

“ข้าแต่ซุสผู้ประเสริฐเหนือเทพเจ้าทั้งปวง

ที่คนรู้จักในหลายพระนาม

ทรงเปี่ยมด้วยฤทธาณภาพ

โลกเกิดมาจากพระองค์

พระองค์ทรงใช้กฎปกครองโลก

พวกเราสรรเสริญพระองค์

เพราะพวกเราเกิดมาจากพระองค์

ดังนั้นข้าฯ จึงแต่งบทสวดสรรเสริญพระองค์

และขอสวดสรรเสริญพระองค์”²²

จริยศาสตร์

จริยศาสตร์ของสำนักสโตอิกพัฒนามาจากแนวคิดทางอภิปรัชญา
2 ประการ คือ (1) จักรวาลถูกปกครองด้วยกฎเหตุผลที่ตายตัว และ
(2) ธรรมชาติอันเป็นแก่นแท้ของมนุษย์ ก็คือการคิดอย่างมีเหตุผล
ที่ตระหนักรู้กฎธรรมชาติและพร้อมที่จะปฏิบัติตามกฎเหล่านั้น วิธี
ดำเนินชีวิตที่ดีในทัศนะของพวกสโตอิกก็คือ “มีชีวิตรอยู่ตามธรรม
ชาติ (Live According to Nature)”²³ หมายความว่า มนุษย์ควรยอม
รับและปฏิบัติตามกฎเหตุผลในธรรมชาติโดยไม่ฝ่าฝืนหรือหลีกเลี่ยง
แต่ประการใด . การปฏิบัติตามกฎธรรมชาติภายนอกก็เท่ากับการ
ดำรงชีวิตตามเสียงแห่งเหตุผลภายในจิตใจนั่นเอง ทั้งนี้เพราะกฎ

เหตุผลในธรรมชาติเป็นอันเดียวกันกับกฎเหตุผลภายในจิตใจมนุษย์ กฎทั้งสองประการออกมาจากพระเจ้าด้วยกันทั้งคู่

การมีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติในทัศนะของสโตอิกแตกต่างจากการมีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติในทัศนะของชินิก พวกชินิกใช้คำว่า “ธรรมชาติ” ในความหมายว่า “สัญชาตญาณดั้งเดิม” การดำรงชีวิตตามธรรมชาติจึงหมายถึงการใช้ชีวิตเรียบง่ายเพียงแค่นองความต้องการพื้นฐาน เช่นรับประทานอาหารและนอนหลับแต่พอควร โดยไม่ยอมให้ค่านิยมและระเบียบประเพณีของสังคมเข้ามาสร้างความยุ่งยากให้กับชีวิต บางครั้งพวกชินิกใช้ชีวิตฝ่าฝืนระเบียบและมารยาทในสังคม แต่พวกสโตอิกเห็นว่าการดำรงชีวิตตามธรรมชาติหมายถึงการยอมรับและปฏิบัติตามกฎธรรมชาติ ซึ่งเป็นที่ยอมรับและปฏิบัติตามของมนุษย์ผู้มีเหตุผลอื่นๆ โดยนัยนี้พวกสโตอิกสอนให้คนเรายอมรับและคล้อยตามกฎเกณฑ์และระเบียบประเพณีของสังคม และดำรงชีวิตอย่างมีคุณธรรมดังที่ติโอเจนีส ลาเออร์ติอุสอธิบายไว้ว่า

“พึงเข้าใจว่า ชีวิตตามธรรมชาติหมายถึงชีวิตที่ดำเนินตามเหตุผล ดังนั้นค่านิยมของเขในเรื่องจุดหมายของชีวิตจึงได้แก่การดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติ ซึ่งหมายความว่า ดำรงชีวิตอย่างมีคุณธรรม ทั้งนี้เพราะธรรมชาตินำสู่คุณธรรม อีกนัยหนึ่งชีวิตที่มีคุณธรรมได้แก่ชีวิตที่คล้อยตามกฎธรรมชาติ ธรรมชาติของมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติแห่งจักรวาล ดังนั้นจุดหมายของชีวิตที่คล้อยตามธรรมชาติไม่ได้หมายความว่าเพียงแต่การคล้อยตามธรรมชาติของมนุษย์ แต่ยังหมายถึงการคล้อยตามธรรมชาติของจักรวาล”²⁴

เอปิกเตตุสอธิบายเรื่องการดำรงชีวิตตามธรรมชาติโดยยกตัวอย่างเปรียบเทียบไว้ว่า กฎธรรมชาติเหมือนบทละคร มนุษย์แต่ละคนเหมือนนักแสดงละคร พระเจ้าเหมือนผู้เขียนบทและผู้กำกับ นักแสดงละครต้องแสดงไปตามบทที่ผู้กำกับเลือกไว้ฉันทิ มนุษย์ต้อง

ดำรงชีวิตไปตามบทบาทที่พระเจ้ากำหนดไว้ฉนั้นนั้น มนุษย์ผู้มีปัญญา จะพยายามตีบทให้แตก และแสดงบทที่ตนได้รับอย่างเต็มที่โดยไม่รู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจเมื่อต้องแสดงบทตัวประกอบ “ถ้าเป็นความประสงค์ของพระเจ้าที่จะให้ท่านแสดงบทคนจน จงตั้งใจแสดงบทนั้นให้ดี หรือได้รับบทอื่น เช่น เป็นคนพิการ ผู้ปกครอง หรือประชาชนธรรมดาหน้าที่ของท่านคือแสดงบทที่ได้รับอย่างสุดฝีมือ”²⁵ การดำเนินชีวิตไปตามบทที่พระเจ้ากำหนดเรียกว่าดำรงชีวิตตามธรรมชาติ

การดำรงชีวิตตามธรรมชาติหมายถึงการดำเนินชีวิตคล้อยตามกฎเหตุผล ซึ่งได้แก่การดำรงชีวิตอย่างมีคุณธรรมนั่นเอง ดังนั้นชีวิตตามธรรมชาติจึงหมายถึงชีวิตที่มีคุณธรรม คำถามที่ตามมาคืออยู่ว่า คุณธรรมคืออะไร คำตอบก็คือ “คุณธรรมได้แก่สภาพจิตที่คล้อยตามเหตุผล คุณธรรมเป็นสิ่งที่น่าปรารถนาในตัวเอง ไม่ใช่เป็นสิ่งที่น่าปรารถนาเพราะความคาดหวัง ความกลัวหรือแรงจูงใจภายนอก”²⁶

พวกสโตอิกเห็นด้วยกับทัศนะของพลาโตและอาริสโตเติลที่กำหนดคุณธรรมหลัก 4 ประการ คือ ปัญญา ความกล้าหาญ การรู้จักประมาณ และความยุติธรรม พวกสโตอิกอธิบายเพิ่มเติมว่า คุณธรรมทั้งสี่เหล่านี้มีความสัมพันธ์กันอย่างแยกกันไม่ออก ใครมีคุณธรรมเพียงหนึ่งข้อก็เท่ากับมีคุณธรรมอีกสามข้อที่เหลือด้วย คุณธรรมเป็นความดี อกุลสธรรมเป็นความชั่ว ผู้มีคุณธรรมเป็นคนดี ส่วนผู้มีอกุลสธรรมเป็นคนชั่ว เซโนกล่าวว่า ในบรรดาคุณธรรมหลักทั้งสี่ประการ ปัญญาสำคัญที่สุด เพราะเป็นรากฐานของคุณธรรมทั้งสามข้อที่เหลือ ในกรณีนี้ปัญญาหมายถึงความรู้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว เมื่อคนเรารู้ว่าอะไรเป็นความดีหรือความชั่ว เขาย่อมจะทำความดีและหลีกเลี่ยงความชั่ว ดังนั้นความรู้หรือปัญญาจึงเป็นรากฐานของคุณธรรมอื่นๆ เซโนเห็นด้วยกับทัศนะของโสกราตีสที่ว่า “ความรู้คือคุณธรรม” ผู้ใดมีปัญหา ผู้นั้นเชื่อว่ามีความดีครบทุกข้อ ผู้ใดไม่มีปัญหา ผู้นั้นเชื่อว่าไม่มีคุณธรรมเลยสักข้อเดียว คนมีปัญหาเป็นคนดีมีคุณธรรม

ส่วนคนโง่เป็นคนชั่วมีอกุศลธรรม เขาโนมีทัศนะว่า คนเราถ้าไม่เป็น คนดีก็ต้องเป็นคนชั่วอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่มีคนกึ่งดีกึ่งชั่ว ไม่มีระดับ ของคนดีน้อยและคนดีมาก เขาโนมองโลกแบบภาพขาว-ดำที่แยก กันชัดเจน

ในประเด็นนี้ คริชิปปุสเสนอทัศนะที่เข้มงวดน้อยกว่าเขาโน- คริชิปปุสยอมให้มีคน 3 จำพวก คือคนมีปัญญาหรือคนดี คนโง่หรือ คนชั่ว และคนเกือบจะดี คือผู้ที่กำลังพัฒนาไปสู่ความเป็นคนมีปัญญา สมบูรณ์ คริชิปปุสเห็นว่าคนส่วนมากจะมีปัญญาและคุณธรรมครบ ถ้วนในวัยสูงอายุ “คนเราผ่านพ้นความชั่วมาตลอดชีวิตหรือเกือบจะ ทั้งชีวิต ถ้าเขาจะบรรลุถึงคุณธรรมได้นั้นก็มักเป็นช่วงสุดท้ายหรือ วัยสนธยาของชีวิต”²⁷

จุดเด่นของจริยศาสตร์สโตอิกอยู่ตรงที่การสอนให้มนุษย์กำจัด ความรู้สึกหรืออารมณ์ออกไปให้หมด ดังที่เอปิคเตตุสได้เปรียบมนุษย์ เหมือนนักแสดงละครผู้จำต้องแสดงไปตามบทที่พระเจ้ากำหนดไว้ล่วงหน้าโดยไม่มีทางเลือกเลย แม้นักแสดงละครจะไม่มีสิทธิ์เลือกแสดง บทอื่นที่ตนชอบใจได้ก็ตาม แต่มีสิ่งหนึ่งที่นักแสดงละครสามารถทำ ได้ นั่นคือการไม่แสดงความรู้สึกดีใจหรือเสียใจกับบทที่ตนได้รับ เขา ไม่ดีใจเมื่อแสดงบทตัวเอกและไม่เสียใจเมื่อแสดงบทตัวประกอบ ใน ทำนองเดียวกัน เมื่อแสดงละครชีวิตจริง มนุษย์ควรแสดงตามบทของ ตนอย่างเต็มที่โดยไม่รู้สึกดีใจหรือเสียใจกับบทที่ตนได้รับ เขากำจัด ความรู้สึกออกไปจนเข้าถึงอุเบกขาวางเฉย (Apathy) ได้มากเท่าใด เขา จะบรรลุถึงอิสรภาพของจิตใจได้มากเท่านั้น ความสุขที่แท้จริงอยู่ที่ อิสรภาพของจิตใจ

พวกเขาสโตอิกถือว่าความรู้สึกหรืออารมณ์เหล่านี้คือความสำราญ ความเศร้าโศก ดันหา และความกลัว เป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับเหตุผล อันเป็นแก่นแท้ของมนุษย์ อารมณ์จึงขัดต่อกฎธรรมชาติและเป็นสิ่ง ที่ควรกำจัดให้หมดไป ในประเด็นนี้พวกเขาสโตอิกมีความเห็นแตกต่าง

จากพวกเอปิคิวเรียนที่สอนให้แสวงหาความสุขสำราญ

จริยศาสตร์สโตอิกได้เสนอแนวคิดสากลนิยม (Cosmopolitanism) ไว้อย่างน่าสนใจ พวกสโตอิกถือว่ามนุษย์ทุกคนมีธรรมชาติเป็นสัตว์สังคม การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าด้วยเหตุผลภายในจิตมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์มีเหตุผลเป็นธาตุแท้เหมือนกัน ดังนั้นมนุษย์ทุกคนจึงเป็นเพื่อนร่วมโลกที่ควรได้รับความปรารถนาดีจากกันและกัน ทาสและศัตรูของเราควรได้รับความกรุณาและอภัยจากเรา มนุษย์ทั้งหมดเป็นพี่น้องกัน มนุษย์จึงควรอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกันและภายในรัฐเดียวกัน โลกทั้งโลกควรมีรัฐเดียว การแบ่งดินแดนเป็นรัฐต่างๆ ที่รบพุ่งกันเป็นเรื่องเหลวไหล คนมีปัญญาไม่ได้เป็นพลเมืองของรัฐใดรัฐหนึ่ง แต่เป็นพลเมืองของโลก

ข้อสังเกตและเปรียบเทียบ

ทัศนะด้านญาณวิทยาของพวกสโตอิกเป็นประสบการณ์นิยม เพราะมีความเห็นเช่นเดียวกับจอห์น ล็อกผู้กล่าวว่า จิตคือกระดานชนวนที่ว่างเปล่า (Tabula Rasa) แต่พวกสโตอิกก็เป็นประสบการณ์นิยมไปไม่ได้ตลอด ในที่สุดพวกเขาก็ต้องยอมรับว่าจิตมีมโนคติทั่วไป การยอมรับเช่นนี้ทำให้ทัศนะของพวกเขาเอียงไปข้างเหตุผลนิยมด้วย พวกสโตอิกไม่สามารถเสนอคำอธิบายที่น่าพอใจในการประนีประนอมหลักการทั้งสองเข้าด้วยกัน นักปรัชญาสมัยใหม่ชื่อ อิมมานูเอล คานต์ประสบความสำเร็จในการรวมแนวคิดประสบการณ์นิยมเข้ากับเหตุผลนิยม

ทัศนะด้านอภิปรัชญาของพวกสโตอิกเป็นวัตถุนิยม แม้พวกเขาจะยอมรับว่ามีพระเจ้า แต่พระเจ้านั้นคือไฟซึ่งเป็นสสาร พวกสโตอิกนำทัศนะเรื่องไฟในปรัชญาของเฮราคลีตัสมาเป็นอภิปรัชญาของพวกเขา

ในด้านจริยศาสตร์ พวกสโตอิกเป็นวิมุตตินิยมเพราะสอนให้

มนุษย์กำจัดความรู้สึกและกิเลสตัณหาเพื่อเข้าถึงอุpekขาหรือความสงบใจ พวกเขายอมรับคุณธรรมหลัก 4 ประการเช่นเดียวกับพลาโต อาริสโตเติล และพวกเอปิกูเรียน มีข้อสังเกตว่า ในขณะที่พวกเอปิกูเรียนถือว่าคุณธรรมหลักนำสู่ความสุขสำราญ พวกสโตอิกถือว่าคุณธรรมหลักนำสู่ความสงบใจ

จริยศาสตร์ของพวกสโตอิกมีส่วนคล้ายกับจริยศาสตร์ในพระพุทธศาสนาในประเด็นที่ว่าด้วยการกำจัดกิเลสตัณหาและบรรลุถึงวิมุตติหรือความหลุดพ้น แต่วิธีปฏิบัติในพระพุทธศาสนาเป็นระบบมากกว่าจริยศาสตร์ของพวกสโตอิก ข้อแตกต่างสำคัญระหว่างปรัชญาสโตอิกกับพระพุทธศาสนาอยู่ตรงประเด็นที่ว่า อภิปรัชญาสโตอิกเป็นเทวนิยมและวัตถุนิยม แต่อภิปรัชญาในพระพุทธศาสนาเป็นอเทวนิยมและสังคมนิยม คือยอมรับว่ามีสสารอยู่ภายนอกจิต

ในเรื่องแนวคิดสากลนิยม พวกสโตอิกได้เสนอให้มนุษย์มีความปรารถนาดีต่อกัน เพราะต่างเป็นเพื่อนร่วมโลกด้วยกัน แม้แต่ทาสและศัตรูก็ควรได้รับน้ำใจ แนวคิดนี้คล้ายกับคำสอนเรื่องการแผ่เมตตาในพระพุทธศาสนา ซึ่งเสนอในทิสฺสมรณา คือแผ่เมตตาไปยังมนุษย์และสัตว์ทุกหมู่เหล่าโดยไม่มีขีดจำกัด

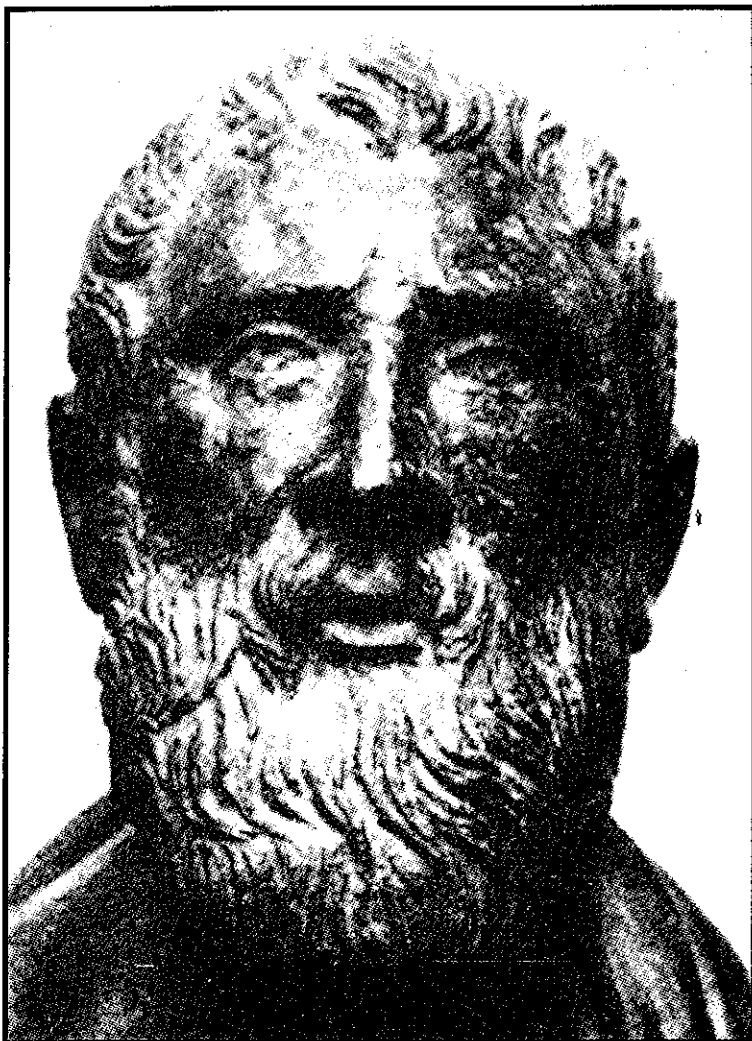
บทสรุป

นักปรัชญาสโตอิกได้พยายามรวมศาสนาและปรัชญาเข้าด้วยกัน ในช่วงก่อนหน้าที่ศาสนาคริสต์อุบัติ สำนักสโตอิกได้ทำหน้าที่เหมือนศาสนาให้กับชาวกรีกและโรมัน โดยการอบรมสั่งสอนให้พวกเขาเป็นคนดีมีศีลธรรม ในระยะแรกสำนักเอปิกูเรียนเป็นคู่แข่งของสำนักสโตอิก นั่นคือสำนักเอปิกูเรียนชนะใจชาวกรีก ในขณะที่สำนักสโตอิกชนะใจชนชั้นสูงชาวโรมัน แต่เนื่องจากสำนักเอปิกูเรียนไม่นิยมยุ่งเกี่ยวกับสังคมและการเมือง ส่วนสำนักสโตอิกได้ขยายอิทธิพล

ในหมู่นักปกครอง แม้แต่จักรพรรดิโรมันชื่อมาร์คัส เอาเรเลียสก็เป็นนักปรัชญาคนสำคัญของสำนักสโตอิก ดังนั้นสำนักสโตอิกจึงมีอิทธิพลต่อชาวกรีกและชาวโรมันมากกว่าสำนักเอพิคิวเรียน

เมื่อศาสนาคริสต์เริ่มขยายอิทธิพลในจักรวรรดิโรมัน ศาสนจักรถือสำนักสโตอิกเป็นคู่แข่งสำคัญ และได้โจมตีสำนักนี้อย่างหนักจนอิทธิพลของสำนักสโตอิกค่อยเสื่อมสลายไป แม้นักปรัชญาคริสต์ได้โจมตีสำนักนี้มากที่สุด แต่พวกเขาก็ได้รับอิทธิพลไปจากสำนักนี้มีไม่น้อย การศึกษาปรัชญาสำนักสโตอิกจึงมีส่วนช่วยให้เข้าใจปรัชญาคริสต์สมัยกลางได้ดียิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะถูกศาสนาคริสต์โจมตี สำนักสโตอิกก็เป็นเป้าให้นักปรัชญาร่วมสมัยวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักมาแล้ว นักปรัชญาร่วมสมัยเหล่านั้นคือพวกวิมตินิยม ซึ่งเราจะศึกษาในบทต่อไป

รูปสลักเซโนแห่งคิตีอุม ผู้ก่อตั้งสำนักสโตอิก

บทที่ 30 วิมตินิยมและสังคมนิยม

ปรัชญากรีกสมัยเสื่อมขาดความริเริ่มในการศึกษาความจริงเกี่ยวกับชีวิตและจักรวาล อภิปรัชญาและญาณวิทยาประสบภาวะชะงักงัน สำนักเอพิคิวเรียนและสำนักสโตอิกทุ่มเทภารกิจไปที่จริยศาสตร์มากกว่าการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับความจริง ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น นักปรัชญากลุ่มหนึ่งออกมาเสนอทัศนะว่า ความรู้เกี่ยวกับความจริงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ทัศนะนี้ทำให้อภิปรัชญาและญาณวิทยาหมดความสำคัญไปทันที เจ้าของทัศนะดังกล่าวคือนักวิมตินิยม

เมื่อชาวกรีกพบจุดตันทางความคิดเชิงปรัชญาเช่นนี้ ชาวโรมันน่าจะสร้างสรรค์งานปรัชญาต่อจากชาวกรีก แต่ปรากฏว่าชาวโรมันไม่มีอัจฉริยภาพทางปรัชญา สิ่งที่ชาวโรมันสามารถทำได้ก็คือผสมผสานปรัชญากรีกเด่นๆ เข้าด้วยกันแล้วสังเคราะห์เข้าเป็นปรัชญาของตน นักปรัชญาชาวโรมันจึงเป็นพวกสังคมนิยมผู้ไม่ผลิตผลงานใหม่ให้กับวงการปรัชญา

วิมตินิยม (Scepticism)

ปัจจุบันเราใช้คำว่า “Sceptic (นักวิมตินิยม)” ให้หมายถึงผู้ที่ถือว่าความจริงเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจรู้ได้²⁸ คำนี้มาจากคำว่า “Skep-

ikoi" ในภาษากรีก ซึ่งแปลว่า "คนช่างสงสัยหรือหนักแน่นกว่า"²⁹ นักวิมตินิยมเป็นคนช่างสงสัยและชอบสอบสวนค้นหาคำความจริง แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าเมื่อพวกเขาไม่สามารถค้นพบความจริง บทสรุปของพวกเขาก็คือว่าความจริงเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจรู้ได้

ในวงการปรัชญากรีก พวกวิมตินิยมปรากฏตัวเป็นระยะๆ เช่น พวกไซฟิสต์ ก็จัดว่าเป็นวิมตินิยมได้เหมือนกัน เพราะพวกเขาถือว่ามนุษย์รับรู้เฉพาะสิ่งที่ปรากฏหน้าตาโดยไม่อาจหยั่งรู้ความจริงเบื้องหลังปรากฏการณ์ ทศนะแบบวิมตินิยมของพวกไซฟิสต์ถูกหักล้างโดยปรัชญาของโสกราตีสพลาโตและอาริสโตเติล อิทธิพลของพวกไซฟิสต์จึงมีไม่มากนักในวงการปรัชญากรีก แต่ในปรัชญากรีกสมัยเสื่อม พวกวิมตินิยมเฟื่องฟูมากจนสิ้นสะเทือนวงการปรัชญากรีกได้ในระดับหนึ่ง อันตบต่อนี้ไปเราจะศึกษาทศนะของนักวิมตินิยมผู้เกิดร่วมสมัยกับพวกเอปิคิวเรียนและพวกสโตอิก

ประวัติและพัฒนาการ

ไพโร (Pytho พ.ศ.178-273) เป็นผู้ให้กำเนิดปรัชญาวิมตินิยมที่เป็นระบบ ท่านเกิดที่เมืองอีลิส เคยติดตามกองทัพของพระเจ้าอาเล็กซานเดอร์มหาราชไปอินเดีย ว่ากันว่าท่านได้ศึกษาปรัชญาอินเดียที่นั่น³⁰ เมื่อเดินทางกลับถึงเมืองอีลิส ไพโรยึดอาชีพเป็นครูสอนปรัชญา ท่านไม่ได้ผลิตงานนิพนธ์ไว้เลย แต่ศิษย์ของท่านชื่อติมอนแห่งฟลิอุส (Timon of Phlius พ.ศ.223-313) ได้เสนอแนวคิดของอาจารย์ไว้ในงานนิพนธ์ชุดเสียดสีนักปรัชญากรีก ติมอนเขียนล้อเลียนโฮเมอร์ เฮเซียด และนักปรัชญาทุกคน ยกเว้นเซโนฟาเนสและไพโร

ต่อมาปรัชญาวิมตินิยมไปเฟื่องฟูอยู่ในสำนักอะคาเดมี โดยการเผยแพร่ของอาร์เชซิลาลุส (Arcesilaus พ.ศ.228-302) ผู้เป็นเจ้าสำนักอะคาเดมีกลาง และคาร์เนอาดีส (Carneades พ.ศ.330-414)

ผู้เป็นเจ้าของสำนักอะคาเดมีใหม่ แต่วิมตินิยมได้สูญเสียอิทธิพลในสำนักอะคาเดมีใหม่ตั้งแต่สมัยที่ฟีโลแห่งลาริสซา (Philo of Larissa ถึงแก่กรรม พ.ศ.463) เป็นเจ้าสำนัก

เมื่อออกจากสำนักอะคาเดมีใหม่ไปแล้ว ปรัชญาวิมตินิยมไปฟื้นตัวที่เมืองอาเล็กซานเดรียโดยการเผยแพร่ของนักปรัชญาชื่อเอเนซิเดมัส (Aenesidemus) ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษ และนักปรัชญาชื่อเซกตัส เอมปิริกัส (Sextus Empiricus) ผู้ผลิตผลงานวิมตินิยมออกมามากในช่วง พ.ศ.732-753

ตอนนี้เราจะศึกษาปรัชญาของนักวิมตินิยมที่ได้กล่าวมาแล้วตามลำดับ

วิมตินิยมของไพโร

ไพโรมีทัศนะว่า สัญชาตญาณและเหตุผลไม่สามารถให้ความรู้แท้จริงแก่มนุษย์ ท่านอธิบายว่า สัญชาตญาณหรือประสาทสัมผัสรับรู้เฉพาะปรากฏการณ์ผิวเผิน โดยไม่อาจหยั่งถึงความจริงเบื้องหลังปรากฏการณ์ ยิ่งไปกว่านั้น ประสาทสัมผัสมักบิดเบือนความจริงของสิ่งเดียวกันจึงปรากฏให้คนรับรู้แตกต่างกันไป เราไม่สามารถตัดสินชี้ขาดว่าการรับรู้ของใครถูกต้องตรงตามความเป็นจริง แม้แต่เหตุผลก็ไม่ช่วยให้เข้าถึงสัจตะหรือแก่นแท้ของสิ่งทั้งหลาย ไม่ว่าเราจะหาเหตุผลมาสนับสนุนทัศนะของเราได้ดีเพียงไร คนอื่นก็สามารถหาเหตุผลอื่นที่ดีพอๆ กันมาหักล้างได้ “การให้เหตุผลทุกอย่างย่อมมีเหตุผลอื่นมาหักล้างได้เสมอ”³¹ เหตุผลจึงไม่อาจเป็นเกณฑ์ตัดสินความจริง เหตุนั้นคนเราจึงไม่มีทางมั่นใจว่า ความรู้ของเราถูกต้องตรงตามความเป็นจริง เมื่อขาดความมั่นใจ เราจึงสงสัยได้ทุกเรื่อง ไพโรสอนให้คนเรายับยั้งการตัดสินว่าอะไรเป็นอะไร แทนที่เรารู้สึกว่า “ข้าพเจ้าเห็นของสีขาว” เราควรพูดว่า “ของนั้นปรากฏเป็นสีขาวสำหรับข้าพเจ้า” เราไม่มีทางทราบสิ่งที่แท้จริงของสิ่งนั้น

ในด้านจริยศาสตร์ ไพรโรเสนอให้คนเราขบยั้งการตัดสินว่าอะไรดีหรือชั่ว ถูกหรือผิด เพราะเราไม่มีทางพิสูจน์เรื่องนี้ว่าเป็นจริงตามที่เรตัดสินหรือไม่ ข้อนี้แสดงว่า ความดีและความชั่ว หรือความถูกและความผิด ขึ้นอยู่กับมุมมองของแต่ละคน ไม่มีอะไรที่ดีหรือชั่วและถูกหรือผิดในตัวเอง เมื่อเราไม่มีทางหยั่งรู้ความจริงแท้ในเรื่องนี้ ทางออกที่ดีก็คือการตัดสินว่าอะไรเป็นอะไรโดยสิ้นเชิง ไพรโรสอนให้มนุษย์ใช้ชีวิตแบบปล่อยวางทุกสิ่ง ไม่มีความต้องการหรือความเห็นในเรื่องใดๆ นั่นคือขจัดตัณหาและทิฐิออกไปแล้วทำให้ยอมรับสถานการณ์อย่างสงบ โดยไม่ติดต่อต้านหรือเปลี่ยนแปลงอะไรเลย ชีวิตในอุดมคติได้แก่ชีวิตที่มีความสงบใจ

แม้ไพรโรจะมีทัศนะด้านญาณวิทยาเหมือนพวกโซฟิสต์ แต่ท่านเห็นแตกต่างจากพวกโซฟิสต์ในเรื่องจริยศาสตร์ ในขณะที่พวกโซฟิสต์สอนให้คนเรารู้จักตัดสินใจเลือกสิ่งที่เราเห็นว่าเป็นประโยชน์ ไพรโรกลับสอนให้คนเราใช้ชีวิตอย่างสงบโดยไม่ตัดสินใจเลือกอะไรเลย

วิตินิยมในอะคาเดมี

1. อาร์เซลีลาอัส

เมื่ออาร์เซลีลาอัสได้เป็นเจ้าสำนักอะคาเดมิกกลางใน พ.ศ. 274 ท่านตีความปรัชญาของพลาโตให้เป็นวิตินิยม ท่านเห็นว่าคำสอนของพลาโตที่ว่า การรับรู้ระดับสัญญาณเป็นเพียงความเชื่อยังไม่ใช้ความรู้นั้นสอดคล้องกับปรัชญาวิตินิยม อันที่จริงทัศนะของพลาโตขัดแย้งกับวิตินิยม ทั้งนี้เพราะพลาโตเห็นว่าความจริงสากลคือแบบหรือมโนคติเป็นสิ่งที่มนุษย์รู้ได้ด้วยเหตุผล

ในฐานะนักวิตินิยม อาร์เซลีลาอัสได้วิพากษ์วิจารณ์ปรัชญาสโตอิกอย่างรุนแรง เนื่องจากสำนักสโตอิกโต่งดั่งและมีอิทธิพลต่อสังคมมากกว่าสำนักอะคาเดมิกในสมัยนั้น อาร์เซลีลาอัสโจมตีญาณวิทยาสโตอิกว่า การปลงใจเชื่อไม่ใช่เกณฑ์ตัดสินความจริงของการ

รับรู้ระดับสัญญาณ แม้เราจะปลงใจเชื่อว่าภาพที่เราเห็นเป็นของจริง แต่สัญญาณยังลวงเราได้ การปลงใจเชื่อยิ่งทำให้เราหัวรั้น ดังนั้นเราไม่ควรปลงใจเชื่อว่าอะไรจริงหรือเท็จ เราไม่ควรแน่ใจเรื่องอะไรเลย อัครเชลิลาสากลกล่าวว่า “ข้าพเจ้าไม่แน่ใจอะไรเลย แม้กระทั่งความไม่แน่ใจของข้าพเจ้าเอง”³²

2. คาร์เนอาดิส

คาร์เนอาดิสเป็นผู้ก่อตั้งสำนักอะคาเดมีใหม่ ท่านได้สานต่อปรัชญาวิมตินิยมที่อัครเชลิลาสากลเริ่มไว้ในสำนัก จนเป็นที่ยอมรับกันว่าคาร์เนอาดิสเป็นนักวิมตินิยมคนสำคัญที่สุดของสำนักอะคาเดมีใหม่ คาร์เนอาดิสมีความสามารถในการโต้ว่าที่ ท่านสามารถพิสูจน์หักล้างปรัชญาของทุกสำนัก รวมทั้งปรัชญาที่ท่านเคยยอมรับ บางวันท่านนำเสนอแนวคิดปรัชญาที่เพียบพร้อมด้วยเหตุผลจนผู้ฟังคล้อยตาม แต่ในวันรุ่งขึ้นท่านกลับอภิปรายหักล้างแนวคิดนั้นด้วยเหตุผลที่ดีมาก ผู้ฟังจึงสับสนงงงวยว่าอะไรคือทัศนะที่แท้จริงของคาร์เนอาดิส

คาร์เนอาดิสยึดถือทัศนะว่า ความรู้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้และไม่มีเกณฑ์ตัดสินความจริง³³ ท่านไม่เห็นด้วยกับทัศนะของพวกสโตอิกที่ว่า การปลงใจเชื่อเป็นเกณฑ์ตัดสินความจริง ท่านกล่าวว่า การปลงใจเชื่อไม่อาจประกันความถูกต้องของสัญญาณ เพราะบางครั้งในขณะที่เราฝันหรือเห็นภาพลวงตา เราปลงใจเชื่อว่าประสบการณ์นั้นเป็นเรื่องจริง แต่ภายหลังเราพบว่าเพียงความฝันหรือภาพลวงตานั้นแสดงว่าการปลงใจเชื่อก็ผิดพลาดได้ ดังนั้นเราจึงไม่ควรถือการปลงใจเชื่อเป็นเกณฑ์ตัดสินความจริง

นอกจากนี้ คาร์เนอาดิสยังได้เสนอข้อโต้แย้งแนวคิดเรื่องพระเจ้าของสโตอิกไว้ดังนี้³⁴

1) โลกนี้ไม่ตั้งงามหรือเพียบพร้อมด้วยเหตุผลดังที่พวกสโตอิกยืนยัน แม้ว่าโลกจะตั้งงามและมีเหตุผลจริง นั่นก็มิได้พิสูจน์ว่าโลกนี้

มาจากพระเจ้า

2) ถ้าพระเจ้ามีความรู้สึกหรือประสาทสัมผัส พระองค์ก็เป็น
อนิจจัง ถ้าพระองค์เป็นอนิจจัง นั้นแสดงว่าพระองค์ไม่เป็นอมตะ

ถ้าพระเจ้าเป็นนิจจัง พระองค์ก็หยุดนิ่งไร้ชีวิต

3) ถ้าพระเจ้าเป็นสสาร พระองค์ก็เป็นอนิจจังและดับสูญได้

ถ้าพระเจ้าไม่เป็นสสาร พระองค์ก็ไม่มีความรู้สึกหรือประสาท
สัมผัส

4) ถ้าพระเจ้ามีความดี พระองค์ก็ตกอยู่ภายใต้กฎศีลธรรม นั้น
แสดงว่าพระองค์ไม่ยิ่งใหญ่ ถ้าพระเจ้าไม่มีความดี พระองค์ก็ต่ำต้อย
กว่ามนุษย์

คาร์เนอาดีสสรุปว่า เนื่องจากแนวคิดเรื่องพระเจ้าขัดแย้งกันเอง
อย่างนี้ เหตุผลจึงไม่อาจช่วยให้รู้แจ้งพระเจ้า ดังนั้นความจริงเกี่ยวกับ
พระเจ้าเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจรู้ได้

3. ฟิโลแห่งลาริสซา

ฟิโลแห่งลาริสซาไม่ใช่นักวิมตินิยม ท่านเป็นเจ้าของสำนักอะคาเดมี
ใหม่ผู้สั่งยุติการสอนวิมตินิยม และมีส่วนผลักดันให้วิมตินิยมออกไปจาก
สำนักอะคาเดมีใหม่ ท่านประกาศว่า แม้เกณฑ์ตัดสินความจริงของ
พวกสโตอิกจะไม่มีเหตุผลเพียงพอ แต่นั่นก็ไม่หมายความว่าความรู้
เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ท่านไม่เชื่อว่าอาร์เซลีลาอูสและคาร์เนอาดีส
ตั้งใจปฏิเสธความเป็นไปได้ของความรู้

วิมตินิยมสมัยหลัง

1. เอเนซิเดมัส

หลังจากออกพ้นสำนักอะคาเดมีไปแล้ว วิมตินิยมไปปรากฏที่
เมืองอาเล็กซานเดรีย โดยเอเนซิเดมัสประกาศทัศนะวิมตินิยมว่าความ
จริงเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจรู้ได้ ทั้งนี้เพราะมนุษย์แต่ละคนรับรู้ต่างกัน

และไม่มีเกณฑ์ตัดสินว่าการรับรู้ของใครถูกต้องตรงตามความเป็นจริง
เอเนซิเดมูสเสนอข้อพิสูจน์ 10 ประการที่แสดงเหตุผลว่าทำไมมนุษย์
จึงรับรู้ต่างกัน คือ³⁵

1) ของสิ่งเดียวกันปรากฏให้รับรู้ต่างกันสำหรับสิ่งมีชีวิตต่าง
ประเภทกัน

2) ความแตกต่างระหว่างบุคคลทำให้การรับรู้ต่างกัน

3) ประสาทสัมผัสต่างชนิดกันทำให้การรับรู้ต่างกัน เช่นอาหาร
ต่างประเทศที่จืดจกได้กลิ่นแล้วบอกว่าเหม็น แต่ลิ้นชิมแล้วบอกว่าอร่อย

4) ความแตกต่างทางระดับปัญญาและช่องว่างระหว่างวัยทำให้
การรับรู้ต่างกัน เช่นเด็กชอบดูการ์ตูน ผู้ใหญ่ชอบอ่านนิยาย

5) มุมมองต่างกันทำให้รับรู้ต่างกัน เช่นไม้ตรงจุ่มน้ำไปครึ่งหนึ่ง
เราเห็นว่าคด แต่พอเรายกขึ้นจากน้ำเราเห็นว่ามันตรง

6) แสงสว่างมากน้อยต่างกันทำให้รับรู้ต่างกัน เช่นเพชรเป็น
ประกายแวววาวในแสงไฟมากกว่าในที่มืดสลัว

7) ปริมาณมากน้อยต่างกันทำให้รับรู้ต่างกัน เช่นทรายเม็ด
เดียวดูหยาบ แต่ทรายเต็มกำมือที่หลูตรดตามร่องนิ้วมือดูละเอียด

8) ความสัมพันธ์ที่ผู้รับรู้มีต่อเรื่องนั้น ทำให้การรับรู้ต่างกันออก
ไป เช่นคนที่อ่านปรัชญาเพื่อเตรียมตัวสอบไล่ จะตั้งใจอ่านมากกว่า
คนที่อ่านเพื่อฆ่าเวลา

9) ความถี่มากน้อยต่างกันทำให้รับรู้ต่างกัน เช่นดาวหางนำ
สนใจกว่าพระอาทิตย์ เพราะดาวหางปรากฏบ่อยครั้งกว่าพระอาทิตย์

10) คนเรารับรู้ต่างกันเพราะยึดถือวัฒนธรรม กฎหมาย เทพ
นิยาย ศาสนา และปรัชญาต่างกัน

2. อากริปา ลดข้อพิสูจน์ของเอเนซิเดมูสเหลือเพียง 5 ข้อคือ

1) การรับรู้ต่างกันเพราะมีทัศนะหลายอย่างในเรื่องเดียวกัน

2) การรับรู้ต่างกันเพราะกระบวนการพิสูจน์ความจริงมีหลาย

ขั้นตอน นั้นคือการพิสูจน์ความจริงเรื่องหนึ่งต้องอาศัยข้อสนับสนุนจากเรื่องอื่น เราจึงต้องตามไปพิสูจน์เรื่องอื่นด้วย ทำให้ขั้นตอนซับซ้อนยิ่งขึ้น

3) การรับรู้ต่างกันเพราะการรับรู้แต่ละครั้งเกี่ยวข้องกับสัมพันธกับองค์ประกอบอื่นๆ เช่นความรู้สึกหรืออารมณ์ในขณะรับรู้

4) การรับรู้ต่างกันเพราะผู้รับรู้ยึดถือมูลบทหรือข้อสมมติฐานต่างกัน

5) การรับรู้ต่างกันเพราะมีวงจรอุบาทว์ (Vicious Circle) หรือการให้เหตุผลย้อนกลับแบบงูกินหาง นั่นคือมีการพิสูจน์หลายทอดเพราะอ้างข้อเสนอลงจากสิ่งที่จะต้องพิสูจน์ต่อไป

3. เชกคัส เอมปีริคัส อธิบายเรื่องวงจรอุบาทว์ไว้ด้วยการยกตัวอย่างจากตรรกบทที่ว่า

มนุษย์ทุกคนเป็นสิ่งที่ต้องตาย (ข้อตั้งหลัก)

โสกราตีสเป็นมนุษย์ (ข้อตั้งรอง)

ดังนั้น โสกราตีสเป็นสิ่งที่ต้องตาย (ข้อสรุป)

สิ่งที่ตรรกบทนี้ต้องการพิสูจน์ก็คือข้อสรุปที่ว่า “โสกราตีสเป็นสิ่งที่ต้องตาย” การพิสูจน์นี้จะสำเร็จลงได้ต้องอาศัยข้อสมมติฐานในข้อตั้งหลักที่ว่า “มนุษย์ทุกคนเป็นสิ่งที่ต้องตาย” เราจะรู้ว่ามีมนุษย์ทุกคนเป็นสิ่งที่ต้องตายก็ต่อเมื่อเห็นมนุษย์ทุกคนตายไปซึ่งรวมถึงโสกราตีสด้วย ปัญหาที่ตามมาก็คือ เราจะพิสูจน์ความจริงของข้อตั้งหลัก (มนุษย์ทุกคนเป็นสิ่งที่ต้องตาย) ได้ต้องอาศัยความจริงของข้อสรุป (โสกราตีสเป็นสิ่งที่ต้องตาย) และพิสูจน์ความจริงของข้อสรุปได้ก็ต้องอาศัยความจริงของข้อตั้งหลัก นี่คือนิพจน์ของวงจรอุบาทว์หรือการให้เหตุผลแบบย้อนกลับ

สังคหนิยม (Eclecticism)

สังคหนิยมเป็นผลจากปะทะสังสรรค์ระหว่างนักปรัชญากรีกและชาวโรมัน ก่อนหน้าที่กองทัพโรมันจะยึดครองกรีกไปเป็นจังหวัดหนึ่งของจักรวรรดิโรมันใน พ.ศ.397 ชาวโรมันยังไม่มีปรัชญาเป็นของตนเอง พวกเขาเป็นนักปฏิบัติมากกว่าเป็นนักปรัชญา เมื่อกรีกถูกผนวกเข้าเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของโรมันแล้ว การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมก็ตามมา แม้ก่อนหน้านั้นนักปรัชญากรีกก็ได้เดินทางไปสอนปรัชญาที่กรุงโรมแล้ว เช่นติโอเฟนีสและคาร์เนอติสเคยเป็นทูตสันถวไมตรีที่ชาวเอเธนส์ส่งไปกรุงโรมใน พ.ศ.388 ในโอกาสนี้คาร์เนอติสได้ปราศรัยในรัฐสภาที่กรุงโรมและทำให้สมาชิกสภาต้องสับสนงุนงงต่อปรัชญาวิมตินิยมของท่าน³⁶ เด็กหนุ่มชาวโรมันเดินทางไปศึกษาปรัชญา ณ สำนักปรัชญากรีก ผลที่ตามมาคือปรัชญากรีกได้กลายเป็นส่วนหนึ่งแห่งวัฒนธรรมของชนชั้นสูงในกรุงโรม ดังกรณีที่จักรพรรดิโรมันชื่อมาร์คัส เอาเรเลียส (พ.ศ.664-723) เป็นนักปรัชญาคนสำคัญของสำนักสโตอิก

อย่างไรก็ตาม นักปรัชญาชาวโรมันไม่เคยคิดสร้างระบบปรัชญาที่เป็นอิสระจากสำนักปรัชญากรีก สิ่งที่ชาวโรมันทำได้ก็คือ เลือกสรรส่วนดีจากปรัชญากรีกสำนักต่างๆ แล้วนำมาสังเคราะห์ผสมผสานเป็นปรัชญาของตน นักปรัชญาชาวโรมันจึงได้ชื่อว่าเป็นพวกสังคหนิยม (Eclectics) มีสำนักปรัชญา 2 แห่งที่อ้างว่าเป็นพวกสังคหนิยมคือ

1. สำนักแห่งอาเล็กซานเดรีย ก่อตั้งโดยโปตามอน (Potamon) ในรัชกาลของจักรพรรดิออกุสตุส สำนักนี้ผสมผสานปรัชญาสโตอิกเข้ากับปรัชญาของอริสโตเติล และโปตามอนเองยังได้เขียนหนังสืออธิบาย *อุดมรัฐ* ของพลาโต³⁷

2. สำนักแห่งโรม' ก่อตั้งโดยควินตุส เซกติอุส (Quintus Sextius)

ในราว พ.ศ.473 สำนักนี้ผสมผสานปรัชญาของสโตอิก ซีนิค พิธา-
กอรัส พลาโตและอาริสโตเติล

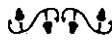
บทสรุป

การศึกษาปรัชญาวิมตินิยมช่วยให้เราเห็นร่องรอยความเสื่อม
ของปรัชญากรีกชัดเจนขึ้น ปรัชญาที่เกิดจากความรักในความรู้ได้ถูก
นักวิมตินิยมชุดแรกถอนโคนด้วยการประกาศว่า ความจริงเป็นสิ่งที่
มนุษย์ไม่อาจรู้ได้ แม้แต่ความดีและความงามที่แท้จริงก็เป็นสิ่งที่รู้
ไม่ได้เช่นกัน การประกาศเช่นนี้เท่ากับเป็นการยอมรับข้อจำกัด
ของมนุษย์ ชาวกรีกเริ่มท้อถอยหมดพลังที่จะแสวงหาความจริงทาง
ปรัชญาวิมตินิยมปรากฏในระยะที่ความสามารถทางความคิดของชน
ชาติกรีกเสื่อมลง ชาวโรมันก็ไม่อาจสานงานทางปรัชญาของชาวกรีก
ต่อไป ทั้งนี้เพราะชาวโรมันไม่มีอัจฉริยภาพด้านปรัชญาเหมือนชาว
กรีก สิ่งที่ชาวโรมันทำได้ก็คือ สงเคราะห์ส่วนดีของปรัชญากรีก
สำนักต่างๆ เข้าด้วยกันจนเกิดสังคหนิยม

บทที่ 31

ลัทธิพลาโตใหม่

ลัทธิพลาโตใหม่ (Neo-Platonism) เป็นปรัชญากรีกสำนักสุดท้ายที่เกิดขึ้นภายหลังสำนักสโตอิกและสำนักเอพิคิวเรียนไม่น้อยกว่า 500 ปี ในช่วงเวลากว่าห้าศตวรรษนี้ นักวิมตินิยมได้ทำลายความเชื่อมั่นในการแสวงหาความจริงของนักปรัชญาลงไปไม่น้อย สำนักพลาโตใหม่เกิดขึ้นในขณะที่อภิปรัชญาและญาณวิทยาของกรีกกำลังประสบภาวะชะงักงัน เพราะนักวิมตินิยมได้ประกาศว่าการแสวงหาความจริงด้วยการคิดอย่างมีเหตุผลเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ ลัทธิพลาโตใหม่แก้ปัญหานี้ด้วยการประกาศวิธีการใหม่ในการแสวงหาความจริง นั่นคือวิธีการที่อิงอาศัยประสบการณ์ลึกลับทางศาสนา

นอกจากลัทธิพลาโตใหม่แล้วยังมีสำนักปรัชญาอื่นที่ใช้วิธีการเดียวกันนี้ในการแสวงหาความจริง ดังนั้นจึงมีสำนักปรัชญา 3 แห่งที่พยายามรวมศาสนาเข้ากับปรัชญา คือ

1. ปรัชญายิว-กรีก (Jewish-Greek Philosophy) นำปรัชญาของพลาโตมาผสมผสานกับคำสอนของศาสนายูดาห์ มีนักปรัชญาคนสำคัญชื่อว่า ฟิโล (Philo พ.ศ.513-593)

2. ลัทธิพิทากอรัสใหม่ (Neo-Pythagoreanism) สร้างปรัชญาศาสนาขึ้นบนพื้นฐานปรัชญาของพิทากอรัส โดยเน้นเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด มีนักปรัชญาคนสำคัญชื่อว่า อะพอลโลนีอุสแห่งดีอานา (Apollonius of Tyana) มีชีวิตอยู่ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษ

3. ลัทธิพลาโตใหม่ สร้างปรัชญาศาสนาขึ้นบนพื้นฐานปรัชญา

ของพลาโต

เนื่องจากลัทธิพลาโตใหม่มีอิทธิพลในวงการปรัชญาต่อเนื่องยาวนานกว่าสองกลุ่มแรก ในบทนี้เราจึงเลือกศึกษาเฉพาะลัทธิพลาโตใหม่

ลัทธิพลาโตใหม่

สำนักปรัชญาที่พลาโตเองก่อตั้งเอาไว้มีชื่อว่า สำนักอะคาเดมี ในระยะหลังสำนักปรัชญานี้ไม่ได้ให้ความสำคัญแก่ปรัชญาของพลาโต แต่ไปเน้นหนักปรัชญาวิมตินิยม แม้กระนั้นก็ตามที่ ปรัชญาของพลาโตยังมีผู้ศึกษาโดยอาศัยการอ่านบทสนทนาของพลาโต สำนักปรัชญาสังคมนิยมมักศึกษาปรัชญาของพลาโตเพื่อการสงเคราะห์เข้ากับปรัชญาอื่นๆ ลัทธิพลาโตก็เกิดจากท่าทีแบบสังคมนิยมเหมือนกัน นักปรัชญาได้ฟื้นฟูปรัชญาของพลาโตขึ้นมาสำหรับผสมผสานกับคำสอนทางศาสนา เพราะเหตุนี้ลัทธิพลาโตใหม่จึงเกิดขึ้น

ลัทธิพลาโตใหม่เกิดขึ้นครั้งแรกที่เมืองอาเล็กซานเดรียซึ่งพระเจ้าอาเล็กซานเดอร์มหาราชทรงสถาปนาขึ้นใน พ.ศ.210 ต่อมาเมืองนี้ได้กลายเป็นเมืองหลวงของอียิปต์ ซึ่งปกครองโดยพระเจ้าปโตเลมี เมืองอาเล็กซานเดรียเป็นศูนย์กลางการค้าและจุดนัดพบระหว่างตะวันออกและตะวันออก การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมของกรีกและตะวันออกเกิดขึ้นที่เมืองนี้

ประวัติและการพัฒนาการ

อัมโมนิอุส สัคคัส (Ammonius Saccas พ.ศ.718-785) แห่งเมืองอาเล็กซานเดรียเป็นผู้ก่อตั้งลัทธิพลาโตใหม่ ท่านเคยนับถือศาสนา

คริสต์มาก่อน ภายหลังท่านหันไปนับถือศาสนาเตียร์ธีย์ (Paganism) ต่อมาท่านได้พยายามประนีประนอมศาสนาคริสต์เข้ากับปรัชญาของ พลาโตจนเกิดลัทธิพลาโตใหม่

โพลติณุส (Plotinus พ.ศ.747-812) เป็นนักปรัชญาคนแรกผู้ พัฒนาลัทธิพลาโตใหม่ให้เป็นระบบ ท่านเกิดที่เมืองลีโคโปลิส เคย ศึกษาปรัชญาจากหลายสำนักที่เมืองอาเล็กซานเดรีย และได้ศึกษา ปรัชญากับอัมโมนีอุส ชัคคัสเป็นเวลา 10 ปี ต่อมาใน พ.ศ.785 ท่าน ได้เดินทางไปเปอร์เซียกับกองทัพของจักรพรรดิคอนสแตนติน แต่การ เดินทางต้องยุติกลางคันเมื่อจักรพรรดิคอนสแตนตินถูกลอบปลงพระชนม์ ที่เมโสโปเตเมีย โพลติณุสเดินทางไปกรุงโรมและตั้งสำนักสอนปรัชญา ลัทธิพลาโตใหม่ที่นั่น โพลติณุสได้ชาวโรมันชั้นสูงจำนวนมากเป็น ศิษย์ หนึ่งในจำนวนนั้นคือจักรพรรดิคอนสแตนตินผู้สนับสนุนโครงการ สร้างเมืองซีอพลาโตโปลิสของโพลติณุสผู้ประสงค์จะสร้างให้เป็นเมือง อุดมคติตามปรัชญาของพลาโต แต่ด้วยเหตุผลบางประการ จักร-พรรดิคอนสแตนตินได้ล้มเลิกโครงการนี้

เมื่อโพลติณุสมีอายุได้ 40 ปี ท่านได้รับศิษย์คนสำคัญชื่อปอร์ฟิรี (Porphyry) ไว้ในสำนัก ต่อมาปอร์ฟิรีได้เขียนชีวประวัติของโพลติณุส และเป็นบรรณาธิการจัดงานนิพนธ์ของโพลติณุสเข้าเป็นหมวดหมู่ โดย แบ่งเป็น 6 เล่ม แต่ละเล่มมี 9 บท เหตุฉะนั้นงานนิพนธ์ของโพลติณุสจึง ได้ชื่อว่า *นวนิพนธ์* (Enneads) ว่ากันว่างานนิพนธ์นี้ของโพลติณุสเป็น หนังสือที่อ่านยากมากชุดหนึ่งในบรรดางานนิพนธ์ของนักปรัชญากรีก

โพลติณุสใช้ชีวิตอย่างสมถะเรียบง่ายเยี่ยงนักพรต ท่านเปิด บ้านของท่านเป็นสถานเลี้ยงเด็กกำพร้าและทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงเด็ก เหล่านั้น ปอร์ฟิรีเล่าว่า ในช่วงเวลา 6 เดือนที่ตนเป็นศิษย์ของโพล-ติณุสนั้น โพลติณุสได้รับประสบการณ์ของการรวมเป็นหนึ่งเดียวกับ พระเจ้าถึง 4 ครั้ง³⁸ โพลติณุสถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ.812 ที่บ้านใน ชนบทของเมืองคัมปานญา ก่อนจะสิ้นใจท่านกล่าวว่า เป็นประโยชน์

สุดท้ายกับแพทย์ผู้มารักษาว่า “เรากำลังรอพบท่านก่อนที่ภาวะทียิป์ในตัวเราจะจากไปรวมเป็นหนึ่งในพระเจ้าแห่งจักรวาล”³⁹

ลัทธิพลาโตใหม่มีประวัติพัฒนาการยาวนาน ซึ่งเราสามารถแบ่งระยะเวลาออกไปตามระยะที่ก่อตั้งและพัฒนาในสำนักต่างๆ ดังนี้

1. สำนักโพลติอุส มีนักปรัชญาคนสำคัญคือโพลติอุสและปอร์ฟีรี (พ.ศ.775-844) ปอร์ฟีรีได้เขียนหนังสือ 15 เล่มโจมตีศาสนาคริสต์ หนังสือทั้งหมดถูกเผาทั้งใน พ.ศ.991

2. สำนักซีเรีย ศิษย์ของปอร์ฟีรีชื่อเอียมบลีคัส (Iamblichus พ.ศ.793-869) เป็นผู้ก่อตั้ง

3. สำนักเปอร์กามอน ศิษย์ของเอียมบลีคัสชื่อเอเดซีอุส (Aedesius) เป็นผู้ก่อตั้ง ที่เมืองเปอร์กามอน จักรพรรดิยูเลียน (Julian พ.ศ.856-906) ใช้ปรัชญาสำนักนี้โจมตีศาสนาคริสต์และสนับสนุนศาสนาพหุเทวนิยมของชาวโรมัน

4. สำนักเอเธนส์ นักปรัชญาผู้ก่อตั้งคือปลูตาร์คแห่งเอเธนส์ ผู้ประนีประนอมปรัชญาของพลาโตเข้ากับปรัชญาอาริสโตเติล มีนักปรัชญาคนสำคัญคือซีริอานุส (Syrianus) และโปรคลุส (Proclus พ.ศ. 953-1028)

5. สำนักอาเล็กซานเดรีย ผู้ก่อตั้งคืออัมโมนีอุส สัคคัส ผู้เป็นอาจารย์ของโพลติอุส มีนักปรัชญาคนสำคัญชื่อฮิปาเตีย (Hypatia) เป็นนักปรัชญาสตรี ผู้เขียนหนังสือเกี่ยวกับคณิตศาสตร์และดาราศาสตร์ เธอถูกกลุ่มชาวคริสต์หัวรุนแรงฆ่าตายใน พ.ศ.958 นอกจากนี้ก็มีนักปรัชญาชื่ออัสเคลปีโอโดตุส (Asclepiodotus) และฮีเอโรคลีส (Hierocles)

ปรัชญาของโพลตินุส

โพลตินุสมีลักษณะเป็นสังคมนิยมตรงที่เลือกสรรแนวคิดบางประการของพลาโตมาเป็นพื้นฐานสำหรับพัฒนาปรัชญาศาสนาของตน จักรวาลวิทยาของพลาโตที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อปรัชญาของโพลตินุส อภิปรัชญาหรือญาณวิทยาซึ่งเป็นแนวคิดหลักของพลาโตได้รับการกล่าวถึงเพียงเล็กน้อย ข้อนี้แสดงว่าลัทธิพลาโตใหม่ไม่ได้ฟื้นฟูปรัชญาหลักของพลาโตแต่ประการใด ลัทธินี้เลือกเฉพาะแนวคิดที่ตอบสนองความต้องการทางวิชาการเท่านั้น

แนวคิดด้านจักรวาลวิทยาของพลาโตที่มีอิทธิพลต่อปรัชญาของโพลตินุสก็คือเรื่องพระเจ้า (Demiurge) ผู้จัดระเบียบให้กับโลก วิญญาณโลก มโนคติแห่งความดี อมตภาพของวิญญาณ ร่างกายเป็นที่คุมขังของวิญญาณ

ปรัชญาของโพลตินุสมี 2 ส่วนสำคัญคือ อภิปรัชญาและญาณวิทยา

อภิปรัชญา

พระเจ้าเป็นอันติมสัจจะหรือความจริงสูงสุดเพียงประการเดียว เรียกว่า เอกัตตะ (The One) หมายความว่าพระเจ้าเป็นหนึ่งเดียวที่แบ่งแยกเป็นส่วนต่างๆ ไม่ได้ พระเจ้าเป็นอูตรภาพ (Transcendence) หมายความว่าพระองค์อยู่เหนือโลกจึงไม่เหมือนสิ่งใดในโลกที่เรารับรู้ด้วยประสาทสัมผัส พระเจ้าไม่มีคุณลักษณะใดที่มนุษย์สามารถอธิบายได้ว่าพระองค์เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ภาษาของมนุษย์มีขีดจำกัดจึงไม่อาจพรรณนาภาวะของพระเจ้าได้ เหตุฉะนั้นพระเจ้าจึงเป็นนิรจณีย์ (Ineffable) ที่มนุษย์พูดถึงไม่ได้บรรยายไม่ถูกกว่าคืออะไร

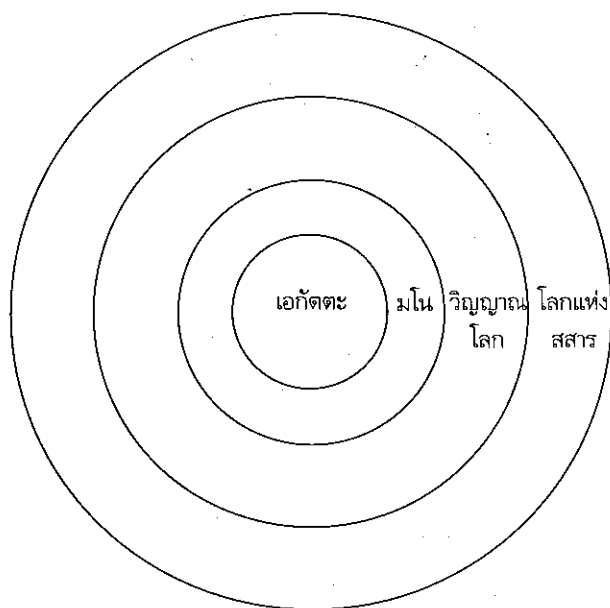
เมื่อโพลตินุสกล่าวถึงพระเจ้า ท่านใช้คำ 2 คำเท่านั้น คือเอกัตตะและความดี ที่ท่านเรียกพระเจ้าว่าความดีเพราะถือว่าพระเจ้าคือมโนคติความดีในปรัชญาของพลาโต ซึ่งเป็นประธานสูงสุดในโลกแห่งมโนคติ

ยิ่งไปกว่านั้น พระเจ้าเป็นนิรันดร์ที่ไม่เปลี่ยนแปลง พระองค์ไม่ใช่สสารจึงไม่กินที่และไม่เคลื่อนไหว พระเจ้าไม่คิดและไม่กระทำการใดๆ การคิดจะทำให้เกิดการแบ่งแยกเป็นสองส่วน คือผู้คิดและสิ่งที่ถูกคิด เนื่องจากพระเจ้าเป็นเอกัตตะที่แบ่งแยกไม่ได้ ดังนั้นพระเจ้าจึงไม่คิด

พระเจ้าเป็นอนันต์โดยที่มนุษย์ไม่อาจรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสหรือเหตุผล อย่างไรก็ตาม มนุษย์สามารถรู้พระเจ้าได้ด้วยประสบการณ์ลึกลับอันเกิดจากการรวมเป็นหนึ่งกับพระเจ้า

พระเจ้าเป็นแหล่งกำเนิดของจักรวาล ก่อนที่สรรพสิ่งจะถือกำเนิดขึ้นมามีแต่พระเจ้าองค์เดียวเท่านั้น และแล้วโลกและสรรพสิ่งก็ออกมาจากพระเจ้า พระเจ้าไม่ได้สร้างโลกจากการคิดเนรมิต ทั้งนี้เพราะพระเจ้าไม่คิดอะไรเลย พระเจ้าทรงอยู่นิ่งเฉย โลกและสรรพสิ่งล้วนออกมาจากพระองค์เองโดยไม่มีการสร้างหรือปฏิบัติการใดๆ จากพระองค์ การล้นออกมานี้เป็นไปตามกฎแห่งความจำเป็นที่นักปรัชญากรีกสมัยนั้นยอมรับกันทั่วไปว่า “สิ่งที่สมบูรณ์น้อยกว่าย่อมกระเจายออกมาจากสิ่งที่สมบูรณ์มากกว่า”⁴⁰ โพลตินุสอธิบายการล้นออกมาด้วยอุปมาเรื่องพระอาทิตย์ดังนี้

พระอาทิตย์เป็นต้นกำเนิดของแสงสว่างในจักรวาล แสงสว่างกระเจาออกมาจากพระอาทิตย์ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางแล้วแผ่ซ่านไปรอบทิศ นี่คือ “การล้นออก (Emanation)” ของแสงสว่าง การล้นออกของแสงสว่างไม่ทำให้พระอาทิตย์มีแสงสว่างลดน้อยลง ยิ่งลำแสงกระเจาออกไปไกลจากจุดศูนย์กลางมากเท่าใด ความเข้มข้นและความสว่างก็ลดลงเท่านั้น ปลายลำแสงจะค่อยมีดสีลัวลง จนกระทั่งดับหายไปในความมืดที่พันรัศมีของพระอาทิตย์

จากอุปมาข้างบนนี้ พระเจ้าหรือเอกัตตะเปรียบเหมือนพระอาทิตย์ สิ่งที่ล้นออกมาจากพระเจ้าเปรียบเหมือนแสงสว่าง สสารเปรียบได้กับความมืดมิดอันอยู่เลยรัศมีพระอาทิตย์ สิ่งที่ล้นออกมาจากพระเจ้านี้ 3 ประการคือ มโน วิญญาน และโลกแห่งสสาร สิ่งทั้งสามล้นมาจากพระเจ้าตามลำดับดังต่อไปนี้ (ดูแผนภาพประกอบ)

1. มโน (Nous) คือสิ่งแรกที่ล้นออกมาจากพระเจ้าและมีความเป็นจริงน้อยกว่าพระเจ้า มโนคือความคิดถึงมโนคติ เอกัตตะไม่คิด กิจกรรมแห่งความคิดอยู่ที่มโน การคิดทำให้เกิดการแบ่งแยกระหว่างผู้คิดและสิ่งที่ถูกคิด ในกรณีการคิดของมโนนี้ สิ่งที่ถูกคิดคือมโนคติหรือแบบในปรัชญาของเพลโต มโนคติรวมอยู่ในมโนนั้นแหละ ส่วนมโนผู้ทำหน้าที่คิดก็เปรียบได้กับ Demiurge หรือพระเจ้าผู้จัดระเบียบให้จักรวาลในปรัชญาของเพลโต⁴¹

2. วิญญาณโลก (World-Soul) คือสิ่งที่ล้นออกมาจากมโนและมีความเป็นจริงน้อยกว่ามโน วิญญาณโลกแทรกสถิตอยู่ในโลกแห่งสสาร วิญญาณโลกมี 2 ส่วนคือ ส่วนที่ 1 มองขึ้นไปที่มโนจึงรู้เรื่องมโนคติเป็นอย่างดี และส่วนที่ 2 มองลงไปที่โลกแห่งสสาร วิญญาณโลกทำหน้าที่ประสานช่องว่างระหว่างโลกแห่งสสารกับมโนคติ และมีส่วนทำให้โลกแห่งสสารเลียนแบบมโนคติ ควรสังเกตว่าแม้มโนคติจะไม่ได้ลงมาอยู่ในโลกแห่งสสาร แต่ก็มียธิพลต่อโลกแห่งสสาร เพราะมีวิญญาณโลกเป็นสื่อกลาง⁴² วิญญาณโลกที่มาของกฎธรรมชาติ

วิญญาณของมนุษย์ล้นออกมาจากวิญญาณโลกอีกทอดหนึ่ง⁴³ วิญญาณมนุษย์แทรกสถิตอยู่ในร่างกายเช่นเดียวกับที่วิญญาณโลกแทรกสถิตอยู่ในโลกแห่งสสาร วิญญาณมนุษย์เป็นที่มาของการเจริญเติบโตของร่างกาย การรับรู้ทางประสาทสัมผัสและการคิดอย่างมีเหตุผล วิญญาณมนุษย์มี 2 ส่วน คือส่วนที่ 1 เป็นฝ่ายสูงที่สัมพันธ์กับมโนจึงรู้เรื่องมโนคติ และส่วนที่ 2 เป็นฝ่ายต่ำที่ผูกพันอยู่กับร่างกาย วิญญาณมนุษย์มีอยู่ก่อนที่จะจุติลงมาแทรกสถิตในร่างกาย การจุติถือว่าเป็นการตกต่ำของวิญญาณ เมื่อมนุษย์ถึงแก่ความตาย วิญญาณไม่ดับสูญไปพร้อมกับร่างกาย เพราะวิญญาณเป็นอมตะ วิญญาณจะเวียนว่ายตายเกิดและจะไปรวมกับวิญญาณอื่นๆ ในวิญญาณโลก⁴⁴

แม้ว่าเอกัตตะ มโน และวิญญาณ จะมีความเป็นจริงมากน้อยต่างกันก็ตาม สิ่งทั้งสามมีความเหมือนกันอยู่อย่างหนึ่ง คือความเที่ยงแท้ถาวรหรือนิจจตา โลกแห่งสสารเป็นอนิจจังคือเปลี่ยนแปลงได้

3. โลกแห่งสสาร (Material World) คือสิ่งที่ล้นออกมาจากวิญญาณโลกอีกทอดหนึ่ง และเป็นสิ่งที่อยู่ไกลจากเอกัตตะมากที่สุดจึงมีความเป็นจริงน้อยที่สุดในบรรดาสิ่งที่ล้นออกมาจากเอกัตตะ เปรียบเหมือนปลายลำแสงของพระอาทิตย์ที่ยังอยู่ไกลจากต้นกำเนิดก็ยังเจือจางมืดสลัวลงไปเพราะอิทธิพลของความมืดที่เข้ามาผสมผสานกับลำแสงนั้น ในทำนองเดียวกัน สิ่งที่ล้นบ่าออกมาจากพระเจ้าได้ผสม

ผสมผสานกับสสารซึ่งเปรียบเหมือนความมืดสนิท การผสมผสานก่อให้เกิดโลกแห่งสสารขึ้นมา โลกแห่งสสารเหมือนกับช่วงที่แสงสว่างเจือจางลงเพราะผสมผสานกับความมืด แต่ช่วงนี้ยังไม่ถึงกับมืดสนิท ความมืดสนิทเปรียบได้กับสสารแท้ๆ ที่ไม่มีการเจือปนกับสิ่งที่ล้นมาจากเอกัตตะ

โพลินีสมิทักตะว่า สสารเป็นที่มาของปัญหาความชั่วร้าย (Problem of Evils) เช่นการเกิดน้ำท่วม แผ่นดินไหว โรคระบาด ความชั่วร้ายเหล่านี้ไม่ได้ล้นออกมาจากพระเจ้า สสารต่างหากที่เป็น ต้นเหตุของความชั่วร้ายในโลก พระเจ้ามีความสมบูรณ์ที่สุด สิ่งที่ล้นออกมาจากพระเจ้ามีความสมบูรณ์ลดลง ยิ่งอยู่ห่างไกลจากพระเจ้ามากเท่าใด ความบกพร่องก็มีมากขึ้นเท่านั้น ความบกพร่องนั้นแหละคือความชั่วร้าย ดังนั้นความบกพร่องหรือความชั่วร้ายจึงเกิดจากการที่ภาวะอันเจือจางของพระเจ้าได้ผสมเข้ากับสสารในส่วนที่เป็นโลกแห่งสสาร

จริยศาสตร์

ร่างกายเป็นกรงขังวิญญาณมนุษย์ วิญญาณฝ่ายสูงของมนุษย์ต้องการความเป็นอิสระหลุดพ้นจากร่างกายเพื่อไปรวมเป็นหนึ่งกับพระเจ้า วิญญาณได้พยายามยกระดับตัวเองขึ้นไปหาพระเจ้า การยกระดับของวิญญาณมี 3 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นแรกสุดเป็นการควบคุมตนเองและชำระวิญญาณให้บริสุทธิ์จากความต้องการของร่างกายและการปฏิบัติคุณธรรมหลัก 4 ประการ คือ ปัญญา ความกล้าหาญ การรู้จักประมาณและความยุติธรรม

2. ขั้นที่สองคือการที่วิญญาณไม่ให้ความสนใจความรู้อะดับผัสสะ แต่มุ่งคำนึงถึงมโนคติด้วยการศึกษาปรัชญาและวิทยาศาสตร์

การปฏิบัติตามขั้นที่ 2 ช่วยทำให้วิญญาณเข้าถึงมโน

3. ขั้นที่สามเป็นการรวมเป็นหนึ่งกับพระเจ้า . ขั้นนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากสองขั้นแรก . ในขั้นสุดท้ายนี้ วิญญาณมีปิตุทวัมทันที่ได้รวมเป็นหนึ่งกับพระเจ้า . ในขณะรวมกันนั้น ไม่มีความรู้สึกแบ่งแยกระหว่างเขากับพระเจ้า เขารู้แจ้งพระเจ้าโดยไม่มีทวิภาคของผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ เขากับพระเจารวมกันเป็นหนึ่งหรือเอกัตตะ ดังที่โพลตินุสกล่าวว่า

“เขาเป็นของพระเจ้าและเป็นหนึ่งเดียวกับพระองค์ เหมือนกับวงกลมซ้อนกันสองวงที่มีจุดศูนย์กลางร่วมกัน เมื่อรวมกันแล้ว เขากับพระเจื่อก็กลายเป็นหนึ่ง แต่เมื่อแยกกันจึงกลายเป็นสอง” ⁴⁵

การรู้แจ้งพระเจ้านี้เป็นประสบการณ์ลึกลับที่พูดไม่ได้บรรยายไม่ถูก เพราะไม่มีการคิดด้วยเหตุผลเข้ามาเกี่ยวข้อง การรู้แจ้งนี้ไม่อาศัยประสาทสัมผัสหรือเหตุผล แต่เกิดจากอชฌัตติกญาณ (Intuition) ⁴⁶

ข้อเปรียบเทียบ

ปรัชญาลัทธิพลาโตใหม่ของโพลตินุสมีความลุ่มลึกคล้ายคลึงกับคำสอนในคัมภีร์อุปนิษัตของปรัชญาฮินดู คำสอนในคัมภีร์อุปนิษัตมีอยู่ว่า พรหมันหรือปรมาตมนี้เป็นวิญญาณของโลก พรหมันเป็นต้นกำเนิดของสรรพสิ่งในโลก วิญญาณของมนุษย์หรือชีวะตมันออกมาจากพรหมันเหมือนประกายไฟกระเด็นออกมาจากไฟดวงใหญ่ ฉะนั้น ⁴⁷ พรหมันเป็นนิรคุณเพราะไม่มีคุณลักษณะใดๆ เมื่อพูดถึงพรหมันให้คนทั่วไปรับฟัง เราต้องใช้ภาษาในเชิงปฏิเสธว่าพรหมันไม่ใช่สิ่งนั้นสิ่งนี้ (เนติ เนติ) นั่นคือพรหมันเป็นสิ่งที่พูดไม่ได้บรรยายไม่ถูก ยาชญวัลกยะกล่าวว่า “พรหมันเป็นอนิจนไคย เพราะไม่มีใครสามารถเข้าใจพระองค์ได้” ⁴⁸ พรหมันเป็นสิ่งที่รู้ไม่ได้ด้วย

ประสาธน์สัมพัทธ์หรือเหตุผล การรู้แจ้งพรหมันต้องอาศัยการปฏิบัติ โยคะจนเข้าฌานแล้วรวมเป็นหนึ่งกับพรหมัน การรวมกันทำให้รู้ว่า “ตตฺ ตวฺม อสิ ท่านเป็นพรหมัน” ไม่มีการแบ่งแยกกระหว่างผู้รู้และสิ่งที่ถูกรู้ นี่คือนิยามของคำว่า “อหิไวตะ (ความไม่มีสอง)” ซึ่งเทียบได้กับ “เอกัตตะ (ความเป็นหนึ่ง)” ในปรัชญาของโพลตินุส คัมภีร์อุปนิษัทสอนว่า การรู้แจ้งพรหมันทำให้บรรลุมฤกษะ คือการหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร

มีข้อสังเกตว่า การที่โพลตินุสถือว่าพระเจ้าเป็นความจริงสูงสุดที่พูดไม่ได้บรรยายไม่ถูกนั้น เหมือนกับทัศนะของศาสนาในตะวันออกที่มีต่อความจริงสูงสุด ดังที่นิพพานในพระพุทธศาสนาเป็นนิรวาณีย์ พรหมันในศาสนาฮินดูเป็นเนติ และเต๋าในศาสนาเต๋าของเล่าจื๊อเป็นนิรนามคือไม่มีชื่อ

การที่ปรัชญาลัทธิพลาโตใหม่ของโพลตินุสมีความละม้ายคล้ายคลึงกับคำสอนในคัมภีร์อุปนิษัทและศาสนาตะวันออกเช่นนี้ ไม่ใช่เรื่องบังเอิญ โพลตินุสคงจะได้รับอิทธิพลจากปรัชญาและศาสนาตะวันออกขณะศึกษาอยู่ที่เมืองอาเล็กซานเดรีย ซึ่งเป็นจุดพบกันระหว่างตะวันออกกับตะวันตกในสมัยโบราณ

บทสรุป

ลัทธิพลาโตใหม่เป็นสังคหนิมที่รวมปรัชญาของพลาโตเข้ากับคำสอนทางศาสนา นับแต่ก่อตั้งขึ้นมา สำนักปรัชญาพลาโตใหม่ได้ทำหน้าที่เหมือนสำนักศาสนาแข่งขันกับศาสนาคริสต์ ปรัชญากรีกช่วงนี้ไม่มีการแยกปรัชญาออกจากศาสนา สภาพการณ์เช่นนี้ไม่ต่างจากปรัชญาตะวันออกที่ไม่แยกปรัชญาออกจากศาสนา การรวมปรัชญาเข้ากับศาสนาปรากฏชัดยิ่งขึ้นในปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง

เมื่อนักปรัชญาคริสต์ถือปรัชญาเป็นเสมือนสาวใช้ของศาสนาซึ่งทำหน้าที่ช่วยอธิบายคำสอนของศาสนาให้มีเหตุผลน่าศรัทธายิ่งขึ้น

แม้จะมีฐานะเป็นคู่แข่งกัน ศาสนาคริสต์ก็ยังได้รับอิทธิพลทางความคิดจากสำนักพลาโตใหม่ นั่นคือเซนต์ออกัสตินอ่านงานนิพนธ์ของโพลตินุสแล้วประทับใจ จึงนำปรัชญาพลาโตใหม่ไปอธิบายเสริมคำสอนศาสนาคริสต์ ดังนั้นลัทธิพลาโตใหม่จึงกลายเป็นแนวคิดสำคัญประกอบปรัชญาคริสต์สำนักปีตาจารย์ในปรัชญาตะวันตกสมัยกลาง

บทที่ 32

สรุปปรัชญากรีก

ปรัชญากรีกเกิดจากความสงสัยใคร่รู้เกี่ยวกับแก่นแท้หรือสสารัตถะของโลกภายนอก ธาเลสผู้เป็นนักปรัชญาคนแรกตั้งคำถามว่าจะอะไรคือปฐมธาตุของโลก และพยายามตอบคำถามด้วยเหตุผลและหลักฐานที่ได้จากการสังเกตธรรมชาติรอบตัว ธาเลสไม่อ้างเทพนิยายมาสนับสนุนคำตอบของตน แต่เปิดโอกาสให้ความคิดเสรีมีบทบาทในการแสวงหาคำตอบสำหรับปัญหาที่ตั้งขึ้นจากความไม่รู้ของมนุษย์ จุดเด่นของนักปรัชญากรีกอยู่ที่ความสามารถในการตั้งปัญหาถามได้ทุกเรื่อง ปัญหาที่นักปรัชญากรีกตั้งเป็นโจทย์ไว้อย่างคงเป็นประเด็นแห่งการศึกษาค้นคว้าสำหรับนักปรัชญาสมัยปัจจุบันประมวลคำตอบที่นักปรัชญากรีกเสนอไว้ได้ให้กำเนิดแก่ศาสตร์หลายสาขา จนปรัชญาได้ชื่อว่าเป็นมารดาของศาสตร์ทั้งหลาย เราจึงกล่าวได้ว่าปรัชญากรีกเป็นบ่อเกิดแห่งภูมิปัญญาตะวันตก

นักปรัชญากรีกสมัยเริ่มต้นสนใจปัญหาอภิปรัชญาเรื่องแก่นแท้ของโลกภายนอก ต่อมาในสมัยรุ่งเรือง นักปรัชญาหันมาสนใจเรื่องความคิดและความประพฤติของมนุษย์ ระยะนี้ตรรกศาสตร์ จิตวิทยา จริยศาสตร์ รัฐศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ ได้รับความสนใจเป็นพิเศษ เมื่อถึงสมัยเสื่อม ปัญหาเรื่องความดีสูงสุดและจุดหมายปลายทางของชีวิตกลายเป็นปัญหาสำคัญของนักปรัชญา ระยะนี้จริยศาสตร์สำคัญที่สุด อภิปรัชญาและญาณวิทยามีไว้สนับสนุนจริยศาสตร์ ยิ่งไปกว่านั้น นักปรัชญากรีกยังถือเอาการเข้าถึงพระเจ้า

เป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต ปรัชญากรีกที่เคยเป็นอิสระจากศาสนากรีกได้กลับไปรวมกับศาสนาในที่สุด

พัฒนาการของปรัชญากรีกดังกล่าวมามีรายละเอียดที่พอสรุปได้ในแต่ละสมัยดังต่อไปนี้

1. สมัยเริ่มต้น

ปรัชญากรีกเริ่มต้นที่นครรัฐกลุ่มไอโอเนีย ปรัชญาสมัยนี้เป็นธรรมชาตินิยม เพราะถามปัญหาเกี่ยวกับปฐมธาตุแก่นแท้ของโลกและเป็นเอกนิยม เพราะลดแก่นแท้เหลือเพียงหนึ่งเดียว ดังเช่น ธาเลส นักชิมาเนเตอร์ และอานักซิเมเนสตอบว่า ปฐมธาตุของโลกคือน้ำ อนันต์ และอากาศตามลำดับ พิทากอรัสตอบว่า ปฐมธาตุของโลกเป็นหน่วยย่อยที่รวมตัวกันโดยเลียนแบบจำนวนเลข เฮราคลีตัสเห็นว่าไฟเป็นปฐมธาตุของโลก และโลกมีธรรมชาติเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา แต่ปาร์มินิเดสและเซโนแห่งเอเลียแย้งว่า โลกไม่เปลี่ยนแปลง เพราะมีภาวะเป็นแก่นแท้ ต่อมาได้มีผู้พยายามประนีประนอมหลักการเรื่องความเปลี่ยนแปลงเข้ากับหลักการเรื่องความคงที่ถาวร กล่าวคือ ปฐมธาตุเป็นสิ่งที่คงที่ถาวร แต่สรรพสิ่งที่เกิดจากการผสมผสานของปฐมธาตุเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง ดังที่เอมเปโดเคลสเสนอว่าปฐมธาตุคือ ดิน น้ำ ลม ไฟ นักชาโกรัสกล่าว่าปฐมธาตุมีจำนวนนับไม่ถ้วน และเดมอครีตัสเห็นว่า อะตอมหรือปรมาณูเป็นปฐมธาตุนักปรัชญาทั้งสามท่านนี้เป็นพหุนิยม เพราะถือทัศนะว่าปฐมธาตุมีมากมายหลายประการ

2. สมัยรุ่งเรือง

นักปรัชญากลุ่มโซฟิสต์เปลี่ยนประเด็นปัญหาจากอภิปรัชญามาที่ญาณวิทยาและจริยศาสตร์ ดังกรณีที่โปรแทกอรัสกล่าวว่า ไม่มีความจริงและความดีสากล เพราะ“มนุษย์เป็นเครื่องวัดสรรพสิ่ง” โซ-

ฟิสิกส์เป็นนักวิมตินิยมผู้ตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับความเป็นปรนัยของความจริง ความดี และความงาม ไสคราติสออกมาแก้ข้อสงสัยของโซฟิสต์โดยใช้“วิธีการของโสคราติส”แสวงหาโมโนภาพของความจริง ความดี และความงามที่สากล

พลาโตสร้างระบบปรัชญาที่สมบูรณ์ด้วยการตอบปัญหาปรัชญาทุกอย่าง โดยอาศัยทฤษฎีมีโนคติที่พัฒนามาจากมโนภาพในปรัชญาของโสคราติส ระบบปรัชญาของพลาโตได้มีลักษณะต่างกันไปตามมุมมอง ถ้ามองในด้านอภิปรัชญา ปรัชญาของพลาโตเป็นสังคมนิยม เพราะถือว่าความจริงแท้มีอยู่ เป็นปรนัยภายนอกจิต และเป็นมีโนคตินิยม เพราะถือว่าความจริงแท่นั้นเป็นมีโนคติ ในด้านญาณวิทยา เป็นเหตุผลนิยม เพราะถือว่าบ่อเกิดความรู้อยู่ที่เหตุผลไม่ใช่ประสาทสัมผัส ในด้านจักรวาลวิทยา ปรัชญาของพลาโตเป็นทวินิยม เพราะเห็นว่าส่วนประกอบที่ทำให้เกิดโลกแห่งผัสสะมีสองอย่างคือมีโนคติและสสาร เป็นเทวนิยม เพราะยอมรับว่ามีพระเจ้าผู้จัดระเบียบให้กับโลก ในด้านจริยศาสตร์ เป็นอัสมัดติกฎาณนิยม เพราะถือว่าจุดหมายสูงสุดของชีวิตอยู่ที่ความหลุดพ้นของวิญญาณที่ยังเห็นมีโนคติด้วยอัสมัดติกฎาณ ในด้านการเมือง เป็นสังคมนิยม เพราะกำหนดให้ทรัพย์สินของนักปกครองและพิทักษ์ชนเป็นสมบัติส่วนกลาง

อาริสโตเติลรับทฤษฎีมีโนคติของพลาโตมาปรับใช้ตอบปัญหาได้อย่างเป็นระบบเช่นกัน ลักษณะทั่วไปในปรัชญาอาริสโตเติลก็คล้ายกับปรัชญาของพลาโต ข้อแตกต่างที่สำคัญคือ อาริสโตเติลสนใจศึกษาวิทยาศาสตร์หรือปรัชญาธรรมชาติมากกว่าพลาโต ปรัชญาของอาริสโตเติลมีลักษณะเป็นสารานุกรม (Encyclopedic) ที่รวมสรรพวิทยาการเข้าด้วยกันอย่างมีระบบ ดังเราได้เห็นแล้วว่าอาริสโตเติลคนเดียวได้ศึกษาและพัฒนาศาสตร์และปรัชญามากมายหลายสาขา คือ ตรรกศาสตร์ ดาราศาสตร์ ฟิสิกส์ ชีววิทยา สัตววิทยา อภิ-

ปรัชญา ญาณวิทยา จิตวิทยา วาทศิลป์ จริยศาสตร์ รัฐศาสตร์ และ
สุนทรียศาสตร์

3. สมัยเสื่อม

ปรัชญากรีกสมัยเสื่อมมีลักษณะเป็นจริยศาสตร์และศาสนา
ปรัชญาที่เน้นจริยศาสตร์เป็นสำคัญมี 2 สำนักคือ สำนักเอพิคิวเรียน
ของเอพิคิวรัส เป็นสขนิยมเพราะเสนอทัศนะว่า ความสุขสำราญ
เป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต และสำนักสโตอิกของเซโนแห่งคิตูม
เป็นวิมุตตินิยมเพราะเสนอทัศนะว่า ชีวิตที่ดีคือชีวิตที่ดำเนินไปตาม
กฎธรรมชาติ มนุษย์ควรกำจัดกิเลสตัณหาเพื่อเข้าถึงความสงบใจ

ในสมัยนี้อภิปรัชญาและญาณวิทยาได้มาถึงจุดตันเพราะอิทธิพล
คำสอนของนักวิมุตตินิยมผู้มีทัศนะว่า ความจริงเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจ
รู้ได้ด้วยสัญชาตญาณหรือเหตุผล

โพลดินุสแห่งลัทธิพลาโตได้ใหม่เสนอทางออกจากจุดตันว่า พระ
เจ้าเป็นความจริงสูงสุดที่มนุษย์รู้แจ้งได้ด้วยอชฌัตติกญาณที่เกิดขึ้น
ในขณะมีประสบการณ์ทางศาสนาอันลึกกลับ ปรัชญาของโพลดินุสมี
ลักษณะเป็นสังคหนิยมที่ผสมผสานปรัชญาของพลาโตเข้ากับคำสอน
ทางศาสนา

ก่อนที่ปรัชญากรีกจะรวมเข้ากับศาสนาดังปรากฏเป็นรูปธรรม
ชัดเจนในลัทธิพลาโตใหม่นั้น ปรากฏว่าปรัชญากรีกได้ขับเคี่ยวแข่ง
ขันกับศาสนากรีกเป็นเวลานานนับศตวรรษ ช่วงเวลาที่ปรัชญากรีก
มีความสัมพันธ์กับศาสนาแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

1. ระยะปรัชญาขัดแย้งกับศาสนา

นักปรัชญากรีกสมัยเริ่มต้นวิพากษ์วิจารณ์ศาสนากรีกเพื่อแสวง
หาคำตอบปัญหาให้ตนเองอย่างเสรี ด้วยเหตุนี้นักปรัชญาหลายคน
จึงวิพากษ์วิจารณ์ศาสนา เช่นเซโนฟาเนสกล่าวว่า เทพเจ้าไม่ได้สร้าง

มนุษย์ มนุษย์ต่างหากสร้างเทพเจ้า อาจารย์โกรสวิจารณ์ว่า พระอาทิตย์และพระจันทร์ไม่ใช่เทพเจ้า แท้ที่จริงพระอาทิตย์คือก้อนหิน และพระจันทร์คือก้อนดิน โพรแทกอร์สไม่ยอมกล่าวถึงเทพเจ้าโดยให้เหตุผลว่า เรื่องนี้คลุมเครือและชีวิตเราสั้นเกินกว่าจะมาเสียเวลากับเรื่องนี้

2. ระยะปรัชญาแข่งขันกับศาสนา

ระยะต่อมานักปรัชญากรีกสร้างระบบจริยธรรมขึ้นมาแข่งกับคำสอนทางศาสนา เช่น อริสโตเติลเขียน *จริยศาสตร์นิโคมาคัส* และ *จริยศาสตร์ยูเตเมีย* นำเสนอว่า มนุษย์ควรมีความยุติธรรมและมิตรภาพ รวมทั้งเข้าถึงความสุขด้วยการคิดคำนึงถึงปรัชญา สำนักเอพิคิวเรียนเสนอจริยศาสตร์ที่สอนให้มนุษย์ยึดคุณธรรมหลัก 4 ประการ เพื่อประกันความสุขส่วนตัวและสังคม

3. ระยะปรัชญารวมกับศาสนา

สำนักปรัชญากรีกสมัยเสื่อมยอมรับความจริงสูงสุดของศาสนา มาเป็นความจริงสูงสุดทางปรัชญา และในที่สุดได้รวมปรัชญาเข้ากับศาสนา สำนักปรัชญาที่ว่านี้คือสำนักสโตอิกและสำนักพลาโตใหม่ที่ทำหน้าที่เหมือนสำนักศาสนาให้กับชาวกรีกและชาวโรมัน

การที่สำนักพลาโตใหม่ไม่ประสบความสำเร็จในการทำหน้าที่เป็นสำนักปรัชญาและสำนักศาสนาได้มีส่วนช่วยเร่งปิดฉากให้กับปรัชญากรีก

ในฐานะเป็นสำนักศาสนา สำนักพลาโตใหม่พยายามเรียกศรัทธาจากประชาชนแข่งกับศาสนาคริสต์ แต่คำสอนของสำนักนี้ที่มีหลักปรัชญาลึกซึ่งผสมอยู่นั้นเป็นเรื่องยากสำหรับประชาชนทั่วไป สำนักพลาโตใหม่จึงสู้ศาสนาคริสต์ไม่ได้ ในที่สุดชัยชนะตกเป็นของศาสนาคริสต์ที่สามารถกำจัดสำนักปรัชญาคู่แข่งไปได้หมด เมื่อจักรพรรดิ

ยุสตินิเยนแห่งกรุงโรมทรงออกคำสั่งปิดสำนักปรัชญาที่ไม่นับถือศาสนาคริสต์ใน พ.ศ.1072 อันเป็นปีที่ยุคปรัชญากรีกสิ้นสุดลงอย่างเป็นทางการ

ในฐานะเป็นสำนักปรัชญา สำนักพลาโตใหม่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะการที่สำนักนี้สอนว่า มนุษย์ไม่อาจเข้าถึงความจริงสูงสุดด้วยประสาทสัมผัสหรือเหตุผล แต่สามารถเข้าถึงได้ด้วยประสบการณ์ลึกลับนั้น ได้นำจุดจบมาสู่ปรัชญากรีก ทั้งนี้เพราะแทนที่นักปรัชญากรีกสมัยเสื่อมจะพยายามคิดคำนึงด้วยเหตุผลเพื่อค้นหาความจริงสูงสุดในแบบที่พลาโตและอาริสโตเติลเคยทำไว้ พวกเขากลับหยุดคิดแล้วหันไปใช้วิธีการลึกลับทางศาสนา ท่าทีเช่นนี้ นำความหายนะมาสู่ปรัชญากรีก เพราะว่่านักปรัชญากรีกชำนาญการคิดอย่างมีเหตุผลตามหลักตรรกศาสตร์ เมื่อการคิดอย่างมีเหตุผลยุติลง ปรัชญากรีกก็สิ้นสุดลงไปด้วย ดังนั้นสำนักพลาโตใหม่จึงเปรียบได้กับการดิ้นรนเหือกสุดท้ายในวาระที่ปรัชญากรีกถึงกาลอวสาน

เชิงอรรถตอนที่ 1

1. *New Webster's Dictionary*, College Edition, 1979, p.1116.
2. พระเมธีธรรมาภรณ์, *เปรียบเทียบแนวคิดพุทธทาสกับชาดร์*, สำนักพิมพ์สยาม, 2536, หน้า (6).
3. Runes, D.D., *The Dictionary of Philosophy*, George Routh-lodge & Sons Ltd. 1945
4. Brewer, E.C., *A Dictionary of Phrase and Fable*, Clasell and Company Ltd, London.
5. Aristotle, *Metaphysics*, 1025b25/1026a18-30.
6. Feibleman, J.K., *Understanding Philosophy*, Dell Publishing Co., Inc., New York, 1975.
7. Plato, *Theaetetus*, 155b.
8. Runes, D.D., op cit., p178.
9. Chatterjee, S. and Datta D., *An Introduction to Indian Philosophy*, University of Calcutta, 1986, p.1.
10. Ibid.
11. สมัคร บุราวาศ, *วิชาปรัชญา*, แพร์พิทยา, นครหลวงฯ, 2515, หน้า 3.
12. Drake, D., *Invitation of Philosophy*, Houghton Mifflin Com-pany, p.xi.
13. Chatterjee, S., *The Problems of Philosophy*, University of Calcutta, 1964, pp.1-2.
14. Joad, C.E.M., *Philosophy*, St. Paul's House Warwick Lane, London, 1974, p.22.
15. Patrick, G.T.W., *Introduction to Philosophy*, George Allen & Unwin, London, 1961.
16. *The Anchor Atlas of World History Vol. I*, Anchor Press, 1974, p.59.

17. *The Anchor Atlas of World History Vol. I*; Durant, Will, *The Story of Civilization Volumes II-III*, MJF Books, New York, 1971.
18. *New Larousse Encyclopedia of Mythology*, Gulip Publishing, London, 1968, pp.85-198; อ. สายสุวรรณ, *เทพดาฝรั่ง กรีก-โรมัน*, แพร่พิทยา, 2530.
19. *New Larousse Encyclopedia of Mythology*, p.97.
20. Ibid. p.90.
21. Thilly, F., *A History of Philosophy*, Central Book Depot, 1978, pp.17-18.

เชิงอรรถตอนที่ 2

1. บัณฑิตกรีกทั้งเจ็ดได้แก่ 1. ธาเลส 2. โซลอน 3. บิอัส 4. ปีตาคูลัส แห่งไมติเลเน 5. เปริอันเดอร์แห่งคอร์ินธ์ 6. ซิลอนแห่งสปาร์ตา 7. คลี ไอบูลัสแห่งลินคัส (Will Durant, *The Story of Civilization*, Vol. II, p.141.)
2. Russell, B., *History of Western Philosophy*, George Allen & Unwin Ltd., London, 1967, p.44.
3. Durant, W., op.cit. pp.137-8.
4. Aristotle, *Metaphysics*, 983b20-984a2.
5. Thilly, F., *A History of Philosophy*, Central Book Depot, Allaha-bad, 1978, p.24.
6. Avery, A.E., *Handbook in the History of Philosophy*, Barnes & Noble Inc, New York, 1958, p.12.
7. Russell, B., op. cit., p.50.
8. Brewer, E.C., *A Dictionary of Phrase and Fable*.
9. Stace, W.T., *A Critical History of Greek Philosophy* ; ปรัชญากรีก, แปลโดย ปรีชา ช้างขวัญยืน, สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2514 หน้า 18.
10. Thilly, F., op.cit., p.29.
11. กীরติ บุญเจือ, *แก่นปรัชญากรีก*, ไทยวัฒนาพานิช, กรุงเทพมหานคร. 2520, หน้า 17.
12. Russell, B., op. cit., p.56.
13. Durant, W.I, op.cit., p.144.
14. Copleston, F., *A History of Philosophy* Vol. I, Image Books, 1985, p.38.
15. Stumpf, S.E., *Socrates to Sartre*, McGraw-Hill Book Company,

New York, 1966, p.13.

16. Copleston, F., op. cit., p.39.
17. Fuller, B.A.G., *A History of Philosophy*, Henry Holt and Company, New York, 1952, p.52.
18. Stumpf, S.E., op. cit., p.15.
19. Fuller, B.A.G., op. cit., p.53.
20. Smith, T.V., *From Thales to Plato*, Phoenix Books, Chicago, 1962, p.11.
21. Ibid., p.11.
22. Ibid., p.11.
23. Ibid., p.12.
24. O'Connor, D.J., *A Critical History of Western Philosophy*, The Free Press, New York, 1985, p.4.
25. Ibid., p.4.
26. พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2532, หน้า 66.
27. Fuller, B.A.G., op. cit., p.53.
28. Copleston, F., op. cit., p.43.
29. O' Conner, D.J., op. cit., p.4
30. ส.น. 16/1-3/1-5.
31. Thilly, F., op. cit., p.36.
32. Ibid.
33. Ibid.
34. Ibid., p.37.
35. Stace, W. T., *A Critical History of Greek Philosophy*, Macmillan & Co., Ltd., 1953, p.44.
36. Ibid., p.45.

37. Ibid., p.47.
38. เซโนแห่งคิติกุมเป็นผู้ก่อตั้งสำนักสโตอิก
39. Stace, W.T., op.cit.,p.55.
40. Stumpf, S.E., op.cit., p.19-21.
41. กิรติ บุญเจือ, *ปรัชญากรีกระยะก่อตัวที่อิตาลี*, ไทยวัฒนาพานิช, กรุงเทพฯ, 2519, หน้า 127.
42. Russell, B., op.cit., p.71.
43. จำนงค์ ทองประเสริฐ, *ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ*, แพร่พิทยา, 2514, หน้า 250.
44. Fuller, B.A.G., op.cit., p.72.
45. Stace, W.T., op.cit., p.83.
46. Thilly, F., op.cit., p.42.
47. Ibid., p.43.
48. พระเมธีธรรมาภรณ์, *พุทธศาสนากับปรัชญา*, อมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป, 2533, หน้า 99-100.
49. Stace, W.T., op.cit., p.96.
50. Ibid., p.97.
51. Magill, F. N. (edit), *Masterpieces of World Philosophy in Summary Form*, George Allen & Unwin Ltd., London. 1963, p. 24.
52. Stace, W.T., op. cit., p.101.
53. Thilly, F., op.cit., p.44.
54. Ibid.
55. อานักซาโกรัส เรียกธาตุทั้งหมดว่า ‘เมล็ดพันธุ์ (Seeds)’
56. Stace, W.T., op. cit., p.101.
57. จำนงค์ ทองประเสริฐ, อ้างแล้ว, หน้า 292.
58. Russell, B., op.cit., p.85.

59. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2493, หน้า 559.
60. Magill, F.N., op.cit., p.36.
61. Thilly, F., op.cit., 1952, p.46.
62. Magill, F.N., op. cit., p.39.
63. Thilly, F., op. cit., p.47.
64. Ibid., p.48.
65. Ibid., p.48.
66. Ibid., p.49.
67. Ibid.
68. Magill, F.N. op. cit., p.14.
69. Thilly, F., op. cit., p.50.
70. Ibid.
71. Magill, F.N., op. cit., p.42.
72. Thilly, F., op. cit., p.51.

เชิงอรรถตอนที่ 3

1. Guthrie, W.K.C., *The Sophists*, Cambridge, 1971. p.29.
2. Stace, W. T., *A Critical History of Greek Philosophy*, Mac-Millan & Co., Ltd., London, 1953, p.112.
3. Ibid.
4. Thilly, F., *A History of Philosophy*, Central Book Depot, Allahabad, 1978, p.57.
5. Russell, B., *History of Western Philosophy*, George Allen & Unwin Ltd., London, p.94.
6. Thilly, F., op. cit., p.58.
7. Russell, B., op. cit., p.94.
8. Guthrie, W.K.C., op. cit., p.10.
9. เรียกว่า The Peloponnesian War เพราะเริ่มรบกันที่แหลมเปโลโปนีเเนซ เมื่อ พ.ศ.112 สงครามยุติปี พ.ศ.139 สпартаเป็นฝ่ายชนะ
10. Plato, *Symposium*, 2.10.
11. ชาวเอเธนส์เชื่อว่า พระอาทิตย์และพระจันทร์ คือเทพเจ้า ชาวจีนและญี่ปุ่นในสมัยโบราณก็มีศรัทธาเช่นนี้เหมือนกัน
12. เป็นเงินมีใช้น้อย เคยมีผู้คำนวณไว้ว่า เงินกรีก 1 มีนา (Mena) มีอำนาจซื้อเท่ากับเงินอังกฤษ 75 ปอนด์
13. ศัพท์ทั้งสามนี้ ผู้เขียนใช้ตามหนังสือ พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน,(2532) ควรสังเกตว่า 'Perception' ก็คือ 'สัญญา' ในเบญจขันธ์ของพุทธปรัชญา ส่วนคำว่า 'จินตภาพ'และ'มโนภาพ' เป็นศัพท์บาลีที่มีความหมายอย่างเดียวกัน แต่เมื่อนำมาใช้เป็นศัพท์ปรัชญา คำทั้งสองมีความหมายต่างกัน เพราะจินตภาพหมายถึง Image, มโนภาพ หมายถึง Concept
14. ปรัชญาตะวันตกยอมรับอายุคนะภายในเพียง 5 ชนิด แต่ในพุทธปรัชญา

มี 6 ชนิด โดยรวม 'ใจ' เข้าด้วย

15. Stace, W.T., op.cit., p.142
16. Ibid., p.1431.
17. Ibid., p.145.
18. Ibid.
19. Thilly, Frank, op.cit., p.69.
20. Ibid.
21. Stumpf, S.E., *Socrates to Sartre*, McGraw-Hill Book Company, 1966 p.40.
22. Thilly, F., op. cit. p.70.
23. Kant, I., *Critique of Pure Reason*, A50/B74
24. พุทธทาส ภิกขุ, "คนทำบาปกรรมเพราะขาดสัมมาทิฐิ", *พุทธจักร*, ปีที่ 36 ฉบับที่ 1 มกราคม 2525.
25. Stace, W.T., op. cit., p.150.
26. Thilly, F., op. cit., p.69.
27. Taylor, A.E., *Plato : the Man and His work*, Methuen & Co. Ltd., London, 1977. p.5.
28. Guthrie, W.K.C. , *A History of Greek Philosophy*, Vol. 4, Cambridge University Press, Cambridge 1977, p.22.
29. Ibid., p.50.
30. ศัพท์ว่า สัญฐาน, จินตภาพ และสิ่งเฉพาะ ผู้เขียนอธิบายไว้ในบทที่แล้ว
31. Plato, *Republic*, Book VII.
32. Plato, *Republic*, Book VI.
33. Stumpf, S.E., op.cit, p.53.
34. Ibid. p.63.
35. Plato, *Republic*, translated by B. Jowett, in *The Dialogues of Plato*, Oxford University Press, 1953, p.509.
36. ดู ปาร์มินิดีส

37. ดู เฮราคลีตุส
38. Stace, W.T., op.cit., p.209.
39. ที. ปา. 11/111/68.
40. วิสุทธิธรรมรค ภาคที่ 2 ฉบับภาษาบาลี, หน้า 254-65.
41. รายละเอียดเรื่องนี้มืออยู่ใน Maldar, J.R., *Early Buddhist Mythology*, Monohar, 1977.
42. คำว่า Psychology (จิตวิทยา) มาจากภาษากรีกว่า Psyche = จิต + Logia = วิชา
43. Russell, B., op.cit., p.155.
44. วิสุทธิธรรมรค ภาคที่ 1, ฉบับภาษาบาลี หน้า 127.
45. ดู โซฟิสต์
46. Plato, *Georgias*, translated by B. Jowett, in *The Dialogues of Plato*, Oxford University Press, 1953, Vol. II. p.598.
47. ดู ทฤษฎีมโนคติ
48. Plato, *Phaedo*, op, cit., p.107
49. Plato, *Philebus*, op. cit., p.61.
50. Ehrenberg, V., *The Greek State*, p.30 ; Jones, A.H.M., *Athenian Democracy*, p.8-11.
51. Plato, *Republic*, p.369.
52. McLean, G.F. and Aspell, P.J., *Ancient Western Philosophy*, Meredith Corporation, 1971, p.153.
53. Plato, *Republic*, translated by Desmond Lee, Penguin Books, 1975, p.43.
54. Plato, *Laws* , p.723, 659.
55. Plato, *Republic*, p.417.
56. Ibid., p.464.
57. Ibid., p.417,
58. Quoted in Russell, B., op.cit., p.128.

59. Plato, *Rupublic*, p.459.
60. Ibid., p.460.
61. Plato, *Laws*, p. 795.
62. ในต้นฉบับภาษากรีก ถือคำว่า mousice.
63. Russell, B., op. cit., p.126.
64. Thilly, F., op.cit., p.93.
65. Plato, *Republic*, p.537.
66. Ibid., p.543.
67. Stumpf, S. E.,op.cit., p.78.
68. Plato, *Republic*, p.544.
69. Ibid., p.547.
70. Ibid., p.551.
71. Ibid., p.557.
72. Ibid.
73. Plato, *Laws*, pp.710-711.
74. Plato, *Republic*, p.573.
75. Plato, *Statesman*, p.302.
76. Russell, Bertrand, op. cit., p.131.
77. Plato, *Symposium*, p.211.
78. Plato, *Republic*, pp.595-597.
79. Plato, *Republic*, pp.598-599.
80. Plato, *Laws*, p.688.
81. Ibid., p.668.
82. Ibid., pp.667-668.
83. Whitehead, A.N., *Process and Reality*, MacMillan, 1929, p.63.
84. Guthrie, W.K.C., *A History of Greek Philosophy*, Vol. 6, Cambridge University, 1983. p.41.
85. Ibid., pp.40-41.

86. Aristotle, *Metaphysics*, 1025b25/1026a18-30.
87. Aristotle, *Prior Analytics*, Book I, Chapter 23.
88. Aristotle, *Categories*, 1b25.
89. Stebbing, L. S., *A Modern Introduction to Logic*, London, 1930, p.81.
90. Aristotle, *Nichomachean Ethics*, 1140b31-41a8.
91. Kant, I., *Critique of Pure Reason*, translated by Kempt Smith.
92. Guthrie, W.K.C., *A History of Greek Philosophy*, Cambridge University Press, 1990, pp.4-5 footnote 2.
93. Aristotle, *Metaphysics*, 1039b27-29.
94. *Metaphysics*, 1039b27-29.
95. *Metaphysics*, 991 a 20-23.
96. *Metaphysics*, 991 a 8.
97. *Metaphysics*, 991 a 12-14.
98. *Metaphysics*, 991 a 12-14.
99. Guthrie, W.K.C., op. cit., p.120.
100. Ibid., p.124.
101. O'Connor, D.J., *A Critical History of Western Philosophy*, The Free Press, p.51.
102. *Metaphysics*, 10729 a 19.
103. O'Connor, D.J., op. cit , p.46.
104. *Metaphysics*, 1072 b 25.
105. *Metaphysics*, 1072b 15.
106. ตราขลละเอียดเรื่องอนัตตานิ พระเมธีธรรมากรณ, พุทธศาสนากับปรัชญา, อมรินทร์ พรินติง กรู๊ป, 2533 หน้า 109-112.
107. Quoted in Will Durant, *The Story of Philosophy*, Simon and Schuster, 1961, p.51.
108. Copleston, F., *A History of Philosophy*, Vol. I, Image Books, 1985. p.320.

109. Guthrie, W.K.C., op cit., p.277.
110. Ibid., pp.282-3.
111. Ibid., p.284.
112. Ibid., p.289.
113. Aristotle, *On the Soul*, 430a 15-25.
114. Aristotle, *Nicomachean Ethics*, 1102a 5.
115. Ibid., 1101a 15.
116. Ibid., 1106a 10.
117. Ibid.
118. Ibid., 1103a 30.
119. Ibid., 1103a 15.
120. Ibid., 1107a .
121. Ibid., 1106b 20.
122. Ibid., 1107a.
123. Ibid., 1106a 35.
124. Ibid., 1133b30-2.
125. Ibid., 1177a 12-13.
126. Aristotle, *Politics*, 1253a 1-4.
127. Ibid., 1262a 13-14.
129. Ibid., 1279a 25.
130. Ibid., 1288a 10.
131. Ibid., 1279b 15.
132. Aristotle, *Physics*, 199a 15.
133. Aristotle, *On Poetics*, 1448b 10-19.
134. Ibid., 1451b 5-8.
135. Ibid., 1449b 12-14.

เชิงอรรถตอนที่ 4

1. Diogenes Laertius, *Lives and Opinions of Eminent Philosophers*, trans by R.D. Hicks, Harvard University Press, 1970.
2. Diogenes Laertius, 10.146.
3. Ibid., 10.32.
4. Ibid., 10. 38-9.
5. Seldes, G., *The Great Thoughts*, Ballantine Books, New York 1985, p.131.
6. Ibid.
7. Ibid., p.132.
8. Diogenes Laertius, 10.129.
9. Ibid.
10. Ibid.
11. Ibid., 10. 131-2.
12. Ibid., 10.5.
13. Thilly, F., *A History of Philosophy*, Central Book Depot, 1878, p. 123.
14. Seldes, G., op. cit., p.131.
15. Durant, W., *The Story of Civilization 2 : The Life of Greece*, MJF Books, New York, 1966, p.651.
16. Ibid.
17. Ibid., pp.651-652.
18. Thilly, Frank, op. cit., p.131.
19. Copleston, F., *A History of Philosophy*, vol. I, Image Books, 1985, p.386.
20. Ibid., p.387.
21. Stumpf, S. E., *Philosophy : History & Problems*, McGraw-Hill Book Company, 1989, p.116.
22. Durant, W., op.cit., pp.653-4.
24. Copleston, F., op.cit, p.395.

24. Diogenes Laertius, 7.86.
25. Stumpf, S. E., op.cit., p.118.
26. Diogenes Laertius, 7.89.
27. Copleston, F., op.cit., p.387.
28. พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2532, หน้า 101
29. Stumpf, S. E., op.cit., p.120.
30. Durant, W., op. cit., p.642 เรียกนักปรัชญาอินเดียที่โพโรไปศึกษาด้วยว่า Gymnosophist ซึ่งอาจารย์จ้านงค์ ทองประเสริฐสันนิษฐานว่าพวกนี้ได้แก่ เซน (ดู จ้านงค์ ทองประเสริฐ, *ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ*, แพร่พิทยา, 2514, หน้า 497)
31. Durant, W., op.cit., p.642.
32. Ibid., p.643.
33. Copleston, F., op. cit., p.4215.
34. Thilly, F., op. cit., p.143.
35. Copleston, F., op. cit., p.443.
36. Durant, W., op. cit., p.643.
37. Copleston, F., op. cit., p.442.
38. Ibid., p.464.
39. Ibid.
40. Ibid., p.467.
41. Ibid.
42. Stumpf, S.E., op. cit., p.127.
43. Copleston, F., op. cit., p.468.
44. Stumpf, S. E., op.cit., p.127.
45. Quoted in Prayoon Mererk, *Selflessness in Sartre's Existentialism and Early Buddhism*, Mahachula Buddhist University, 1988, p.98.
46. Ibid.
47. เสฐียร พันธงนี้, *ศาสนาเปรียบเทียบ เล่ม 1*, แพร่พิทยา, 2527 หน้า 58.
48. Prayoon Mererk, op. cit., p.97.

บรรณานุกรม

1. กীরติ บุญเจือ, *แก่นปรัชญากรีก*, ไทยวัฒนาพานิช, 2520.
2. จำนงค์ ทองประเสริฐ, *ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ*, แพรวพิทยา, 2514.
3. *พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*, 2532.
4. พระเมธีธรรมาภรณ์, *เปรียบเทียบแนวคิดพุทธศาสนากับชาดร์*, สำนักพิมพ์สยาม, 2536.
5. พระเมธีธรรมาภรณ์, *พุทธศาสนากับปรัชญา*, อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุป, 2533.
6. สเดซ, ดับบลิว, *ปรัชญากรีก*, แปลโดย ปรีชา ช่างขวัญอิน, สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2514.
7. สมักร บุรวาส, *วิชาปรัชญา*, แพรวพิทยา, นครหลวงฯ, 2515.
8. ศ. ศิวรักษ์ แปล, *โสกราตีส*, ศักยิตสยาม, 2514.
9. วิทย์ วิศทเวทย์, *ปรัชญาทั่วไป*, อักษรเจริญทัศน์.
10. โฮเมอร์, *อีเลียด*, แปลโดยนายคำรา ณ เมืองใต้ จากฉบับเล่าความของอัลเฟรด เจ. เชิร์ช, สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2536.
11. Adler, M.J. and Doren, C.V., *Great Treasury of Western Thought*, R.R. Bowker Company, New York, 1977.
12. Adler, M.J., *Aristotle for Everybody : Difficult Thought Made Easy*, Bantam Books, Toronto, 1985.
13. Allen, E.L., *From Plato to Nietzsche*, Fawcett Premier, New York, 1991.
14. Avery, A.E., *Handbook in the History of Philosophy*, Barnes & Noble Inc, New York, 1958.
15. Burnet, J., *Early Greek Philosophy*, Meridian Book, New York, 1975.
16. Cavalier, R., *Plato for Beginners*, Writers and Readers Publishing, Inc., New York, 1990.
17. Chatterjee, M., *Philosophical Enquiries*, Motilal Banarsidas, Delhi, 1988.
18. Chatterjee, S., *The Problems of Philosophy*, University of Calcutta, 1964.

19. Cornford, F.M., *Plato and Parmenides*, Macmillan, London, 1950.
20. Copleston, F., *A History of Philosophy* Vol. I, Image Books, 1985.
21. Diogenes Laertius, *Lives and Opinions of Eminent Philosophers*, trans. by R.D. Hicks, Harvard University Press, 1970.
22. Durant, W., *The Story of Civilization*, Vols. II-III, MJF Books, New York, 1966.
23. Durant, W., *The Story of Philosophy*, Simon and Schuster, 1961.
24. Fuller, B.A.G., *A History of Philosophy*, Henry Holt and Company, New York, 1952.
25. Guthrie, W.K.C., *A History of Greek Philosophy*, 8 Vols., Cambridge University Press, Cambridge, 1977.
26. Hamlyn, D.W., *A History of Western Philosophy*, Penguin Books, 1988.
27. Hutchins, R.M. (edit.), *The Works of Aristotle*, 2 Vols., (Great Books of the Western World Vol, 8-9), Encyclopedia Britannica, Inc., Chicago, 1988.
28. Irwin, T., *A History of Western Philosophy : Classical Thought*, Vol. I, Oxford University Press, London, 1989.
29. Joad, C.E.M., *Philosophy*, St. Paul's House Warwick Lane, London, 1974.
30. Jowett, B.(trans), *The Dialogues of Plato*, Oxford University Press, 1953.
31. Lavine, T.Z., *From Socrates to Sartre : the Philosophic Quest*, Bantam Books, New York, 1984.
32. Magill, F. N. (edit), *Masterpieces of World Philosophy in Summary Form*, George Allen & Unwin Ltd., London. 1963.
33. McKeon, R., *Introduction to Aristotle*, The Modern Library, New York, 1947.
34. McLean, G.F. and Aspell, P.J., *Ancient Western Philosophy*, Meredith Corporation, 1971.
35. Mererk, P., *Selflessness in Sartre's Existentialism and Early Buddhism*, Mahachula Buddhist University, 1988.
36. *New Larousse Encyclopedia of Mythology*, Gulip Publishing, London, 1968.
37. O'Connor, D.J., *A Critical History of Western Philosophy*, The Free Press, New York, 1985.

38. Patrick, G.T.W., *Introduction to Philosophy*, George Allen & Unwin, London, 1961.
39. Popkin, R.H. and Stroll, A., *Philosophy Made Simple*, Made Simple Books, London, 1975.
40. Radhakrishnan, S., *History of Philosophy Eastern and Western*, 2 Vols., George Allen & Unwin, London, 1967.
41. Russell, B., *History of Western Philosophy*, George Allen & Unwin Ltd., London, 1967.
42. Seldes, G., *The Great Thoughts*, Ballantine Books, New York, 1985.
43. Smith, T.V., *From Thales to Plato*, Phoenix Books, Chicago, 1962.
44. Snodgrass, M.E., *Greek Classics Notes*, Cliffs Notes, Nebraska, 1988.
45. Stace, W.T., *A Critical History of Greek Philosophy*, Macmillan & Co., Ltd., 1953.
46. Stumpf, S.E., *Philosophy : History and Problems*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1989.
47. Stumpf, S.E., *Socrates to Sartre*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1966.
48. Taylor, A.E., *Aristotle*, Dover Publications, Inc., New York, 1955.
49. Taylor, A.E., *Plato : the Man and His work*, Methuen & Co. Ltd., London, 1977.
50. *The Anchor Atlas of World History*, Vol. I, Anchor Press, 1974.
51. Thilly, F., *A History of Philosophy*, Central Book Depot, Allahabad, 1978.
52. Urmson, J. O., *The Concise Encyclopedia of Western Philosophy and Philosophers*, Hutchinson of London, 1975.
53. Webb, C. J., *A History of Philosophy*, Oxford University Press, London, 1951.

วรรณคดี

ก

กฎ 56, 206, 216, 293, 295
 กฎกาสัตร์ 97, 235
 กฎเกณฑ์ 206, 209-210, 296
 กฎจักรวาล 56-57
 กฎธรรมชาติ 56-58, 164, 293-296, 298, 328
 กฎศีลธรรม 308
 กฎสากล 56-57, 218
 กฎหมาย 110-112, 121, 137, 139, 185, 267, 309
 กฎเหตุผล 293-296
 กฎอนิจจัง 239
 กรรม 174
 กรรมกร 185, 267
 กรุงขัง 321
 กระจาย 216
 กระดานชนวน 299
 กระดาษขาว 290
 กิเลสตัณหา 300
 กรีก 17, 20, 26, 49-50, 275, 286, 288
 กรีก, ชาว 17, 19, 25-26, 37, 49, 62, 175, 239, 264, 286, 288, 300-301, 303, 329
 กรีก, ดินแดน 19-20
 กรีก, ดำเนิน 62
 กรีก, นครรัฐ 18, 20-22, 35, 275-278
 กรีก, นักปรัชญา 87, 105, 131,

275, 311, 318, 325, 330
 กรีก, บัณฑิต 36
 กรีก, ปรัชญา 17-18, 20-21, 25, 30, 43, 57, 105, 275, 277, 311, 323, 325, 329-330
 กรีก, ภาษา 235, 252, 288
 กรีก, ภูมิปัญญา 205
 กรีก, ศาสนา 19, 25, 29, 57, 328
 กรีก, สังคม 106
 กรีก, อักษร 19
 กรีก, อารยธรรม 17, 203
 กรีก, ประเทศ 17
 กฎศาสตร์ 280
 ก้องจุลทรรศน์ 129
 กลอนเสียดสี 61
 กล้าหาญ 253-254
 กลีภพ 56
 กลูกอน 189
 กวี 27, 79, 188
 กวีนิพนธ์ 224, 270
 กวีศาสตร์ 205, 269-270
 กษัตริย์ 133, 186, 202
 กษัตริย์นักปรัชญา 135, 185, 189
 กสิกรรม 183
 กอร์จิอัส 21, 106, 138
 กอร์เดีย, จักรพรรดิ 315
 กัดคูภาวะ 213, 292
 กัมมภาวะ 213, 292
 กาลิเอณูส, จักรพรรดิ 315

กาม 262
 กามสุขนิยม 285
 กามสุขัลลิกานุโยค 261
 การบูชา 280
 กายบริหาร 188
 การผดุงครรภ์ 126
 การกลั่นตัว 40-41
 การเกิด 95
 การแก้ไขความผิด 257
 การเขียน 188, 267
 การครองชีพ 183
 การควบคุมตนเอง 321
 การคำนวณ 144-147
 การคิด 231
 การเคลื่อนที่ 74, 230, 245
 การเคลื่อนไหว 206, 230-231, 235-236
 การเคลื่อนไหวทางคุณภาพ 236
 การเคลื่อนไหวทางปริมาณ 238
 การเคลื่อนไหวทางสถานที่ 236
 การเคลื่อนไหวทางสสาร 236
 การเคารพตน 257
 การจัดสรร 257
 การจำลอง 146
 การดับ 95
 การตีพิมพ์ 270
 การตรัสรู้ 14
 การได้วาที 211
 การทรมานตนเอง 262
 การทหาร 171
 การนับ 237
 การนิรนัย 209
 การบำรุงพันธุ์ 187

การแบ่งครึ่ง 74
 การปกครอง 193
 การประนีประนอม 159
 การประสานเสียง 148
 การปลงใจ 292
 การปลงใจเชื่อ 306-307
 การเปลี่ยนแปลง 231, 236-237
 การเป่าลู่ 270
 การพิสูจน์ 218, 309-310
 การแพทย์ 45
 การมีส่วนร่วม 157
 การเมือง 134-135, 141, 171, 198, 275, 300
 การยิงธนู 261
 การระบายความรู้สึก 271
 การฟื้นความจำ 148
 การรื้อฟื้นความจำ 223
 การรู้จักประมาณ 180, 186, 254, 257, 283, 297, 321
 การลั่นออก 318
 การวินิจฉัย 278
 การเวียนว่ายตายเกิด 45-46, 49, 172, 313, 323
 การศึกษา 148, 188-189, 267
 การสงคราม 189
 การสมมติ 234
 การสนทนา 151
 การสร้างโลก 163
 การสื่อสาร 263
 การเสนาสร้าง 126
 การหยุดนิ่ง 245
 การอนุমান 211
 การอ้างเหตุผล 211

การอ่าน 188, 267
 การอุปนัย 210
 กาล 213
 กาละ 236-237
 กาลเทศะ 253
 กาลามสูตร 217
 กาลิกะ 155
 กาลิเลโอ 238
 กำเนิดของโลก 82, 95
 กำเนิดจักรวาล 97, 122
 กิจกรรม 231, 251
 กิเลส 262, 285, 300
 เกณฑ์ 56, 278
 เกณฑ์ตัดสิน 278, 290, 292, 305
 เกณฑ์มาตรฐาน 292
 เกียรติยศ 250
 เกาะกลุ่ม 155
 แก่นแท้ 42, 51, 53, 57-58, 66-68,
 77, 80, 94, 108, 156, 161,
 305, 305, 325
 แก่นสาร 225
 ไกรธ 253

ข

ขงจื้อ 43
 ขณิกะ 84
 ขนาด 71, 95, 99, 245, 280
 ขยายตัว 40-41
 ขลาดกลัว 253-254
 ข้อจำกัด 147-148
 ข้อตั้ง 216-217
 ข้อตั้งรอง 214, 310
 ข้อตั้งหลัก 214, 217, 310

ขอบเขต 236-237
 ขอบเขตจำกัด 63
 ข้อโต้แย้ง 69
 ขอบจักรวาล 237-238
 ข้อสนับสนุน 310
 ข้อสมมติฐาน 310
 ข้อสรุป 214, 216-218, 310
 ข้อเปรียบเทียบ 41, 58, 83, 164,
 173
 ข้อพิสูจน์ 172-173
 ข้อสังเกต 76
 ข้ออ้าง 209
 ขันธ์ 233-234
 ขันตอน 310
 ข้าวเปลือก 72
 ขั้ว 243
 ขยาย 254
 ขุนพล 275

ค

คณาธิปไตย 132-133, 190-191,
 266
 คณิตศาสตร์ 4, 14, 45, 78, 94,
 106, 135, 170, 188, 202,
 204, 206, 252, 255, 260, 316
 กติพนธ์ 277
 คนเขลา 233
 คนจน 267
 คนชั่ว 297-298
 คนเจ้าสำราญ 283
 คนดี 179-180, 200, 294, 297-
 298
 คนพิการ 230

คนเสเพล 283
 ครอบครัวยุค 186-187, 263-264
 คราติล 139
 คราติส 198, 287-288
 คริสต์, ชาว 89, 230
 คริสต์ศักราช 29
 คริสต์ศาสนิกชน 24
 คริสต์, ศาสนา 24, 31, 57, 230,
 247, 272, 300-301, 314-316,
 323-324, 329-330
 ครีติปุต 290
 ครีโต 121, 138
 ครีเตียส 22, 115-116, 132
 คุรุ 105-106
 คลาโซเมเน 20, 85
 คลีโอพัตรา 24
 ควอนตัม, ทฤษฎี 40
 ความกลัว 297-298
 ความกลัวตาย 280
 ความกล้าหาญ 138, 180, 185, 257,
 283, 297, 321
 ความเกลียด 82-83, 89, 96
 ความเกิน 253-254
 ความโกรธ 262
 ความขาด 253-254
 ความคาดหวัง 297
 ความคิดรวบยอด 279
 ความเคลื่อนที่ 73
 ความงาม 138-139, 152, 195, 327
 ความจริง 42, 52, 96, 112, 122, 124
 128, 158, 197, 217-218, 221,
 278, 290, 308, 326
 ความจริงเฉพาะเรื่อง 210

ความจริงแท้ 96, 142, 159, 180,
 196, 206, 264
 ความจริงแบบปรนัย 108, 150
 ความจริงสากล 209-210, 218
 ความจริงสูงสุด 68, 84, 90, 317,
 328
 ความจำ 172
 ความจำเป็น 97
 ความซื่อสัตย์ 284
 ความชอบใจ 177
 ความชั่ว 252-4, 283, 285, 297
 ความชั่วร้าย 180, 321
 ความเชื่อ 145-146, 291, 306
 ความดี 15, 112, 128, 139, 147,
 152, 175-176, 196, 249-250,
 252, 256, 258, 282, 285, 297,
 306, 308, 317-318, 327
 ความดีสมบูรณ์ 149-150
 ความดีสูงสุด 178, 283, 325
 ความตาย 120-121, 171-172, 280
 ความติดตาติดใจ 16
 ความแตกต่าง 228
 ความถี่ 309
 ความถูก 306
 ความทุกข์ 282-283
 ความเท็จ 290
 ความเที่ยงแท้ 94
 ความเปลี่ยนแปลง 53, 57, 59, 77,
 94, 159, 230, 237
 ความผิด 306
 ความเป็นจริง 69-70, 77, 235
 ความเป็นสาเหตุ 229
 ความฝัน 307

ความใฝ่รู้ 6
 ความพึงพอใจ 176-177, 179, 196
 ความมั่งคั่ง 250
 ความหลากหลาย 69-72, 152
 ความมียู่ 66-67, 150
 ความยุติธรรม 112, 138, 152, 180,
 186, 257, 297, 321, 329
 ความรอบคอบ 284
 ความรอบรู้ 3
 ความรัก 3, 82-83, 89, 96, 139,
 258
 ความรู้ 125-126, 138-139, 141,
 144-148, 173, 218-219, 297,
 308
 ความรู้เทียม 98-99
 ความรู้แท้ 98, 284-285
 ความรู้สึก 177, 254, 256, 279,
 298, 308, 310
 ความเลวร้าย 281
 ความเลอเลิศ 16
 ความโลก 262
 ความเศร้าโศก 298
 ความสงบใจ 306, 328
 ความสงสัย 325
 ความสมดุล 180
 ความสมเหตุสมผล 209, 216-217,
 272
 ความสวยงาม 16
 ความสัมพันธ์ 212, 265
 ความสามัคคี 55
 ความสามารถ 266, 281
 ความสำราญ 139, 250, 258-259,
 281-282, 285, 298

ความสุข 100, 179, 251, 259-260,
 278, 281-284, 298, 329
 ความสุขกาย 282
 ความสุขใจ 282
 ความสุขสำราญ 176, 179, 298,
 300, 328
 ความสุขสูงสุด 282
 ความเสมอภาค 186-187, 191
 ความว่างเปล่า 65, 228, 279
 ความหมาย 3
 ความหลากหลาย 227
 ความหลุดพ้น 46, 197
 ความหายณะ 330
 ความโอบอ้อมอารี 257
 ควินดุส, เซกคิอุส 311
 คอนสแตนติน, จักรพรรดิ 24
 คอนสแตนตินโอเปิล 24-25
 คอรันฟอร์ด 138
 คัมปานญา 315
 คัมภีร์พันธสัญญา 57
 คัมภีร์อุปนิษัท 322-323
 ค่าปรับ 120
 คานต์, อิมมานูเอล 69, 129, 219,
 299
 คาร์เนอาดีส 23, 199, 307-308
 คาร์ล ปอปเปอร์ 112
 คาร์ล มากซ์ 198, 286
 กาลซิส 204
 คำ 211-212, 285
 คำกลาง 215-216, 219
 คำจำกัดความ 125-129
 คำถาม 211
 คำพูด 56

คำพยากรณ์ 29
 คำร้อง 215-216, 219
 คำหลัก 214, 219
 คำให้การ 116
 คิเคโร 23
 คิตติอุม, เมือง 22, 287
 คิวปีด 27
 คริซิปัส 289-290, 294, 298
 คีลอน 45
 คุณธรรม 36, 126, 128-129, 138-
 139, 152, 175, 179-180, 251-
 254, 256-259, 262, 282-284,
 296-297
 คุณธรรมด้านพุทธิปัญญา 252
 คุณธรรมด้านศีลธรรม 252
 คุณธรรมทางปรัชญา 177-178
 คุณธรรมทางสังคม 177
 คุณธรรมสังคม 177, 284
 คุณธรรมหลัก 257, 283, 297, 300,
 321
 คุณภาพ 96, 212, 236
 คุณภาพพุทธิภูมิ 99
 คุณภาพปฐมภูมิ 99
 คุณลักษณะ 162, 177, 317
 คุณสมบัติ 80, 152, 162, 188, 228,
 251
 คุยโด 254
 เคปเลอร์ 238
 เครฟอน 117
 เคมี, วิชา 10
 เคออส 25, 30
 เคารพตน 254
 เครื่องมือ 207

เครื่องวัด 108
 เคลออันซิส 289, 294
 แคว้น 201
 โคตรุส 131
 โคเปอร์นิคัส 238
 โคลิฟอน 20, 61
 โครงสร้าง 227
 โครโตนา, นครรัฐ 44
 โครนัส 26, 30

ง

ง้วนดิน 165
 งานนิพนธ์ 203-205, 221, 277
 งานวิจัย 207
 งานศิลปะ 269-270
 เภา 143, 144-145

จ

จดหมาย 137, 139, 277
 จริด 174
 จริยธรรม 178, 329
 จริยศาสตร์ 4, 12, 15, 56-57, 94,
 100, 110, 129, 141, 149, 181-
 182, 197, 205, 207, 249, 252,
 254, 271, 276, 278, 285, 290,
 295, 300, 303, 306
 จริยศาสตร์นิโคมาคัส 205, 329
 จริยศาสตร์ยูเดเมีย 205, 329
 จริยธรรม 180, 207
 จักรวรรดิ 18, 21, 264, 268
 จักรवाल 10-13, 56, 164, 229-231
 235, 279, 292-293, 295-296,
 316, 318

จักรวาลวิทยา 13, 38, 79, 159, 165-166, 175, 197, 237, 317, 327
 จักรวาลส่วนบน 238-239
 จักรวาลส่วนล่าง 237
 จังหวัด 275
 จำนวน 245, 280
 จำนวนเลข 47-49, 326
 จิต 13, 89-91, 167, 174, 197, 290
 299
 จิตนิยม 13, 68, 91, 293
 จิต, ปรัชญา 12
 จิตวิทยา 4, 175, 177, 205, 245, 271, 325, 328
 จินตนาการ 63, 144-146, 227, 245-246
 จินตภาพ 123, 144-146, 291
 จีน, ชาว 17
 จีน, ปรัชญา 43
 จีอา 25-26
 จิตคิดเป็นชา 254
 จูติ 171-172
 จดหมายเหตุ 230
 จดหมายเหตุสูงสุด 178
 จดครองรับ 228
 จดหมาย 197, 281
 จดหมายปลายทาง 232, 235, 249, 281, 325
 จดหมายระหว่างทาง 249
 จดหมายสูงสุด 179, 249-250
 จุลินทรีย์ 129
 จูปีเตอร์ 26
 จูโน 27

เจตนา 256-257
 เจตจำนงเสรี 294
 เจฟเฟอร์สัน, โทมัส 285
 ไจรอน 254

ข

ชนชั้น 184, 187-188
 ชนชั้นกลาง 266
 ชนชั้นสูง 192
 ช่องว่าง 236
 ชะตากรรม 293-294
 ชะตาศีวิต 52
 ชะตานิยม 293
 ชาร์มีเดส 131-132
 ชาวนา 186
 ข้างฝีมือ 186
 ขำระมลทิน 79
 ซิลเลอร์ 110
 ชีวิตประวัติ 79, 137, 287
 ชีวิตวิทยา 4, 10, 202, 271, 327
 ชีวิตมัน 90, 322
 ชีวิต 242
 ชีวิตอุดมคติ 259
 ขุมชน 184
 เชื้อมัน 254
 เซลลิง 198

ช

ชาเกรอัส, เทพเจ้า 29, 30
 ชานธิปปี 114
 ชามอส, เกาะ 20, 22, 43-44, 277
 ชิมโฟเซียม 139
 ชีชีลี 23, 79, 107, 133, 135, 202

จิเชโร 23
 จีซาร์, จูเลียส 24
 จีนิก 296, 312
 จีนิก, ชาว 287-288
 จีนิก, สำนัก 287
 จีราคิวส์ 22-23, 133, 136
 จีรานุส 316
 จีริส 27
 จีเรีย, สำนัก 316
 จูเปอร์อิโก 174
 จุส 26-30, 57, 62, 295
 เซโนคราติส 198, 202, 288
 เซโนฟอน 287
 เซโนฟานีส 20, 52, 61-64, 67, 77
 304, 328
 เซโนแห่งกิดิอุม 57, 68, 287, 289,
 328
 เซโนแห่งเอเลีย 61, 68, 93, 326
 เซเมเล 29
 โซลอน 20
 โซฟิสต์ 105-107, 112, 117, 121-
 122, 139, 175-177, 285, 304,
 326
 โซฟิสต์, กลุ่ม 105, 107, 128, 326
 โซฟิสต์, พวก 105-106, 112, 306
 โซโฟนิสตุส 114
 โซปรัส, เกาะ 287

ญ

ญาณวิทยา 13, 107, 175, 277-278,
 284, 290, 299, 303, 306, 313,
 317, 325, 327-328

ด

ดนตรี 27, 45, 112, 188
 ดวงดาว 232, 238
 ดวงตรา 162
 ดวงวิญญาณ 63
 ดอเรียน, เผ่า 19
 ดาร์วิน, ชาลส์ 244
 ดาราศาสตร์ 4, 205, 237-239,
 271, 316, 327
 ดาราศาสตร์, วิชา 38
 ดาวหาง 309
 ดิน 81, 84, 97
 ดีมิเตอร์ 27
 ดีโอจีนีส 23, 311
 ดีโอนิสซุส 22
 ดีโอนิซีเนีย, ลัทธิ 29, 49
 ดีโอนิซุส 29
 เดมอคริตุส 21, 93-94, 97-100-
 101, 105, 107, 235-236, 276,
 279, 284, 286, 326
 เดมอสเธนีส 23
 เดลฟี 29
 เดลอส 18, 21, 29, 120
 เดียนา 27
 ไดโดนา 29

ด

ดันฉบับ 196, 223
 ดรรก 7, 218
 ดรรกบท 211, 213-218, 310
 ดรรกบทแบบนิรันดร์ 211
 ดรรกศาสตร์ 7, 14, 76, 204, 209-
 212, 211-212, 218-220, 271,

290, 325, 327
 วรรณคดีนิพนธ์ 210-211, 218
 วรรณคดีแบบแผน 216, 220
 วรรณคดีสัญลักษณ์ 220, 290
 วรรณคดีแห่งประโยค 220, 290
 วรรณคดีแห่งคำ 220
 วรรณคดีอุปนัย 210-211, 218
 วรรณคดี 254
 วรรณคดี 323
 วรรณคดี, ชาว 193
 วรรณคดี 323
 วัฒนธรรม 285, 298, 306
 วัฒนธรรม 163
 วัฒนธรรม 254
 วัฒนธรรม 113
 วัฒนธรรม 136
 วัฒนธรรม 254
 วัฒนธรรม 163
 วัฒนธรรมแห่งพิธีกรรม 304
 วรรณคดี 17, 35
 วรรณคดี 323
 วรรณคดี 307

ท

ทรรษณะ 9
 ทรรษ, เมือง 19, 74
 ทรรษ 44, 191, 266
 ทรรษ, ระบอบ 191
 ทรรษสมบัติ 264
 ทรรษสัน 186
 ทรรษ 58, 110, 175, 276
 ทรรษความรู้ 13, 107, 110, 124,
 128, 278, 290

ทรรษความรู้เปลี่ยนแปลง 58
 ทรรษแบบ 223-224
 ทรรษโนคติ 180, 327
 ทรรษอัคตา 58
 ทรรษนิคม 13, 90, 197, 292, 327
 ทรรษภาค 322
 ทรรษ 185, 187
 ทรรษ 9, 70, 80, 108-112, 122,
 179, 196, 303, 306, 309
 ทรรษอัคตนิคม 108, 125
 ทรรษขึ้น 54
 ทรรษลง 54
 ทรรษสายกลาง 180, 253-256, 260,
 262
 ทรรษสุดโต่ง 262
 ทรรษ 183, 190, 265, 300
 ทรรษติดที่ดิน 189
 ทรรษ 306
 ทรรษขึ้น 178
 ทรรษ 163
 ทรรษ 260
 ทรรษกำเนิด 19, 25, 164
 ทรรษเจ้า 25, 28-29, 54, 57, 62,
 86, 99-100, 107, 111, 116,
 118-119, 191, 203-204, 229,
 239, 263, 277, 280-281, 328-
 329
 ทรรษนิคม 38, 309
 ทรรษดี 28
 ทรรษดา 280
 ทรรษนิคม 300, 327
 ทรรษวิทยา 4, 13, 207, 222, 232

เทวลิขิต 62
เทหวัดดู 236
เทโอฟรีสตัส 204
เที่ยงแท้คงที่ 80-81
แทรกสเถิด 56
โทสจรีด 174
ไททัน 26, 30
โทษประหาร 119

ธ

ธนบัตร 226
ธนูพุ่ง 75
ธรรมชาติ 16, 82, 206, 229, 235,
244, 295-296
ธรรมชาตินิยม 326
ธรรมาธิฐาน 57
ธรรมิกราชา 266
ธาตุ 81-83, 87-88, 90, 165, 227,
237, 293
ธาตุดิน 83
ธาตุน้ำ 83
ธาตุไฟ 83
ธาตุสี่ 83, 163
ธาตุส 20, 35-39, 41, 81, 108,
205, 325-326
ธิลลี, แฟรงก์ 285
ธีรราช 135
เธอเดดส์ 107
เธอส 22, 29, 201
เธสซาลี 26
โรมัส โมร์ 198

น

นคร 183
นครรัฐ 17-18, 26, 106, 183, 264,
275
นวนินิบัติ 315
นอซีฟาเนส 277
นอกรีต 111
นักกวี 61-62
นักการเมือง 79
นักกีฬา 46
นักคณิตศาสตร์ 35, 47
นักคิด 259
นักจิตวิทยา 174
นักดาราศาสตร์ 35, 237-239
นักตรรกศาสตร์ 212
นักบวช 267
นักปกครอง 301, 327
นักประวัติศาสตร์, บิดา 85
นักประสบการณ์นิยม 285
นักปรัชญา 3-4, 9, 13, 43, 46, 79,
99, 112-113, 120-121, 186,
210-211, 313
นักปรัชญาคริสต์ 301
นักปรัชญาชาวโรมัน 311
นักปรัชญาปัจจุบัน 220
นักปรัชญาสโตอิก 300
นักปรัชญาตะวันตก 193
นักปราชญ์ 85, 210
นักเผด็จการ 191
นักพรต 315
นักพูด 79, 106
นักรบ 184-185, 189
นักวิทยาศาสตร์ 14, 39, 100-101,

109, 129
นักวิชาการ 113, 219
นักศาสนา 43
นักสอนศาสนา 79
นักแสดงละคร 296
นาการชุน 43
นามนิยม 234, 279
นามบัญญัติ 233
นามธรรม 223
นายทุน 185
นายสารดี 170
น้ำ 36-37, 40-41, 53, 81, 84, 97,
107-108, 326
น้ำหนัก 95, 99
นิโคมาคัส 201-202, 249
นิจจิง 308, 318
นิพพาน 43, 261
นียัตินิยม 293
นิรคุณ 322
นิรนัย 127
นิรนาม 323
นิรวจนิย 317, 323
นิรุกติศาสตร์ 106
นิโรธ 260
นิวตรอน 39, 101
นิตย 251-252, 255
เนติ 322
เนปจูน 27
เนโร, จักรพรรดิ 24
เนื้อหา 216, 236

บ

บทกวี 270

บทบัญญัติ, 110-111
บทพิสูจน์ 70-72
บทละคร 296
บทสนทนา 113, 171-172, 183,
202
บทสรุป 49, 271, 300
บรรณาธิการ 249
บริการ 259
บ่อเกิด 290-291
บอลข่าน, คาบสมุทร 17
บัญชี 257
บัญญัติ 234
บาซิลเลอัส 51
บาตาล 26
บ้านบิ่น 254
บาบิโลน 23-24
บ้านทรงไทย 227
บุคลาธิษฐาน 57
บุคลิกลักษณะ 287
เบคอน, ฟรานซิส 11, 211
เบธเลเฮม 24
เบอร์เนต 37
แบบ 149, 218, 223, 225-230,
232-235, 241-242, 244-246,
259, 272, 291, 306, 314, 320
แบบบริสุทธ 231-232, 235
แบบแผน 213, 216

ป

ปัจจุสมุปาบาท 58, 84, 166
ปฏิบัตินิยม 110-111
ปฏิภาณ 254
ปฏิบัติงาน 189

ปฏิสนธิ 243
 ปฐมธาตุ 13, 36-41, 53-54, 57,
 59, 67, 79-81, 84, 87, 94,
 105, 107-108, 122, 222, 325-
 326
 ปฐมเหตุ 206, 230-231
 ปโตเลมี 23, 314
 ปทารณะ 211-213
 ปรัญ 109-110, 122-123, 125,
 197, 327
 ปรมัตถสังขะ 234
 ปริมาณ 39, 94-98, 100, 236, 276
 279-280, 284, 326
 ปริมาณนิยม 93, 100, 161
 ปริมาณวิญญาณ 98
 ปริมาณัน 90-91, 322
 ปริมาณ 95, 212
 ประจบสอพลอ 254
 ประชาชน 265-266
 ประชาธิปไตย 10, 18, 20, 22, 115-
 116, 266-267
 ประชาธิปไตย, ระบอบ 10, 18, 190
 ประชาธิปไตยโดยตรง 190
 ประชาธิปไตยโดยอ้อม 192
 ประดิษฐศิลป์ 269
 ประดิทรรศน์ 73-75
 ประคุมเมือง 288
 ประเทศชาติ 264, 268
 ประธาน 213-214
 ประธานาธิบดี 285
 ประพจน์ 212
 ประเพณี 111-112, 121, 296
 ประเภทกว้าง 155

ประเภทแคบ 155
 ประโยค 211, 290
 ประโยคตรรก 213, 219
 ประโยชน์ 111
 ประโยชน์นิยม 112
 ประวัติของสัตว์ 205, 244
 ประวัติศาสตร์ 85, 94, 106, 113,
 270
 ประวัติศาสตร์, วิชา 21
 ประสมการณ์นิยม 14, 278, 291
 ประสมการณ์ลึกลับ 313, 318, 330
 ประสาทสัมผัส 14, 56, 67-68, 70,
 98, 123, 172, 176, 195, 197,
 226, 245-246, 278-279, 285,
 292, 305, 308-309, 317-318,
 320, 322, 327, 330
 ปรัชญา 3, 5, 7-11, 43, 106, 197,
 205, 321, 328
 ปรัชญากฎหมาย 12
 ปรัชญาการเมือง 12, 263, 276
 ปรัชญาการศึกษา 12
 ปรัชญาคณิตศาสตร์ 12
 ปรัชญาคริสต์ 8
 ปรัชญาชีวิต 12
 ปรัชญาตะวันตก 198, 201
 ปรัชญาตะวันออก 43, 323
 ปรัชญาที่หนึ่ง 206, 221
 ปรัชญาธรรมชาติ 5, 42, 105, 206,
 235, 260, 286, 327
 ปรัชญาบริสุทธิ์ 11, 12
 ปรัชญาประยุกต์ 12
 ปรัชญาประวัติศาสตร์ 12
 ปรัชญาภาษา 12

ปรัชญายุโรป 198
 ปรัชญาอียิปต์-กรีก 313
 ปรัชญาศาสนา 12
 ปรัชญาสมัยกลาง 279
 ปรัชญาสมัยใหม่ 278
 ปรัชญาสังคม 12, 193
 ปรัชญาสโตอิก 300, 306
 ปรัชญา, สาขา 11
 ปรัชญา, วิชา 10, 106, 108, 203, 267
 ปรัชญาวิทยาศาสตร์ 12
 ปรัชญา, สำนัก 106, 288
 ประวัติศาสตร์ 211
 ปรัชญาการณ์ 12, 305
 ปริมาณ 120
 ปริมาณ 309
 ปริมาณ 52
 ปลดปล่อย 8
 ปลดปล่อย 8
 ปลดปล่อยแห่งเอเธนส์ 316
 ปลดปล่อย 24, 315-316
 ปลดปล่อย 263, 276
 ปลดปล่อย 121
 ปลดปล่อยบุคคล 186
 ปลดปล่อยวิเคราะห์ 211
 ปลดปล่อย 8, 254-256, 283, 293, 297, 321
 ปลดปล่อยทางทฤษฎี 256
 ปลดปล่อยทางปฏิบัติ 256
 ปลดปล่อยความชั่วร้าย 321
 ปานาเซเนอ 64
 ปานาคลอส 289
 ปาร์มินิดีส 61, 64, 69, 76, 95-96,

158-159, 222, 326
 ปีศาจ, สำนัก 324
 ปีศาจ 156
 ปีศาจ 322
 ปีศาจ-วิเศษ 127
 ปีศาจวิเคราะห์ 211
 ปีศาจ 21, 85-86, 120
 ปีศาจ 260
 ปีศาจโปเนเนเซียน 21
 ปีศาจโปเนเนเซียน 79
 ปีศาจแปลง 80
 ปีศาจการเมือง, สำนัก 316
 ปีศาจเซไฟเน 30
 ปีศาจเซีย 18, 20, 49, 202, 315
 ปีศาจหมาย 260
 ปีศาจมอน 311
 ปีศาจเดอ 114
 ปีศาจตอน 27
 ปีศาจ 201
 ปีศาจไดโนส 289
 ปีศาจ 316
 ปีศาจ 106
 ปีศาจ 39, 101
 ปีศาจ 28
 ปีศาจอริส 21, 107-108, 110-111, 122, 176, 326, 329
 ปีศาจคริสต 44

ผ

ผสมผสาน 276
 ผังดรรชนี 215
 ผัสสะ 68, 98-99, 123, 327
 ผัสสะการ 13

เผด็จการ 18, 121
ผู้พิพากษา 116, 118-119
ผู้ดี 188
ผู้นำ 185
ผู้อำพราง 52
แผนการ 293

พ

พจนานุกรม 3
พรตนิยม 283, 285
พรมแดน 221
พรหมโลก 165
พรหมัน 90, 322,
พระจันทร์ 27, 118
พระเจ้า 43, 62-63, 67, 77, 79, 82,
89, 158, 163, 165, 197, 206,
230, 232, 260, 280, 293, 320-
322, 328
พระธรรม 27
พระพุทธ 27
พระพุทธโฆษาจารย์ 165
พระพุทธเจ้า 30, 35, 165, 217
พระพุทธศาสนา 49, 58, 79, 84,
165, 174, 233-234, 260, 262
พระเยซู 24
พระวชิรภิกษุณี 234
พระศุกร์ 27
พระสยามภู 231
พระสมุทร 27
พระอังคาร 27
พระอาทิตย์ 27, 118, 318
พฤติกรรม 167, 249
พฤตัสบดี 27

พลเมือง 265
พลัง 81, 88
พลังงาน 39, 41
พลังจิต 89
ปลาใต้ 8, 22, 50, 64, 69, 101,
105, 112-113, 115, 131, 195-
196, 198, 223, 225-226, 232,
234, 242, 257, 269, 275-276,
279, 283, 291, 294, 300, 304,
311, 313-314, 323, 327
ปลาโดปิลิส 315
ปลาใต้ใหม่, ลัทธิ 57, 198, 313,
323, 328
ปลาใต้ใหม่, สำนัก 276, 324, 329
พหูเทวนิยม 25, 316
พหุนิยม 84, 326
พหุนิยม, นัก 84
พหุภาพ 158
พัฒนาการ 243, 289
พิชากอร์ส 4, 20, 43, 45-46, 49,
52, 64, 69, 312, 326
พิชากอร์สใหม่, ลัทธิ 50, 313
พิทักษ์ชน 185, 327
พืช 169, 241, 243-244
พุทธ, ชาว 261
พุทธทาส ภิกขุ 129
พุทธมามกะ 209
พุทธจริต 174
พุทธวิญญา 145, 147, 179, 241,
252, 256
พุทธวิญญาณ 244, 259
พูดความจริง 254
เพลงโคลก 61

เพื่อนร่วมโลก 300
แพทย์ 79, 186, 201
โพลิตินัส 24, 198, 315-316, 318,
321, 323-324, 328
โพลิตินัส, สำนัก 316
โพลีโม 198
ไพรีโร 22, 304-306

ฟ

ฟรอยด์, จิกมุนด์ 174
ฟลิอุส 47
ฟิลิป 22, 202
ฟีโล 24, 313
ฟีโลแห่งลาริสสา 305, 308
ฟลิคส์ 4, 94, 106, 205-206, 221,
235, 271, 327
ฟลิคส์, วิชา 10
ฟีเดียส 85
ฟีบัส 27
เฟนารีเด 114
เฟโด 120, 170, 172
เฟนิเซียน, อักษร 19
ไฟ 54, 56, 58-59, 65, 81, 84, 97,
107-108, 276, 293-294, 326

ภ

ภพ 280
ภรรยา 187
ภาววิทยา 13, 206, 221
ภากทฤษฎี 4
ภากปฏิบัติ 4
ภากแสดง 213-215
ภากปริศนา 10

ภากลวงดา 61, 77, 80, 110, 278,
307
ภากลักษณ์ 63
ภากสะท้อน 161
ภากเหมือน 98
ภากะ 13, 66-67, 69, 77, 95, 156,
158, 206, 221, 231, 326
ภากะจริง 228
ภากะบริสุทธ์ 206, 221
ภากะที่เป็นเอง 231
ภากะแฝง 228, 252
ภากษา 211, 317
ภากษาจาร 287
ภากมีปัญญา 9, 18, 325
ภากมีศาสตร์ 38

ม

มรดก 275
มรรค 260
มนี, ถัทธิ 24
มนุชย์ 122-123, 225, 241, 243,
249, 295
มนุชย์ที่สาม 224
มนุชย์สากล 123
มนุชชชาติ 235
มโน 89-91, 218, 319-320, 322,
มโนคติ 195-197, 224, 233, 279,
306, 319-321, 327
มโนคติ, ทฤษฎี 327
มโนคตินิยม 197, 327
มโนคติทั่วไป 291, 299
มโนคติแห่งความดี 156, 178, 317
มโนธรรม 174

มโนภาพ 68, 123-125, 279, 327
 มรรตัย 171
 มหากาพย์ 61, 270-271
 มหาจริยศาสตร์ 205
 มหาภูตรูป 79, 83
 มหาวิทยาลัยเจนา 286
 มัชฌิมชน 266
 มัชฌิมชนาธิปไตย 266
 มัชฌิมบาปปฏิบัติ 260
 มาเซโดเนีย 18, 22-23, 26, 201,
 203, 268, 275
 มาตรการ 56, 112, 122, 124
 มาตรการตัดสิน 110
 มาตรฐาน 196-197, 260, 278
 มายา 59, 70, 77, 90
 มารธาอน 21
 มาส์ 28
 มิตรภาพ 254, 257-258, 329
 มิเนอร์วา 27
 มิลล์, จอห์น สจ๊วต 211
 มินา 120
 มีส่วนร่วม 224
 มุมมอง 309, 324
 มุสลิม 247
 มุลบท 310
 เมการา 288
 เมฆ 22, 117, 122
 เมตตา 300
 เมตาปอนดุม 45
 เมตาฟิสิกส์ 221
 เมโสโปเตเมีย 315
 เมอร์คิวรี 27-28
 เมืองในฝัน 192

โมกษะ 323
 โมหจริต 174
 ไมซีเน 19
 ไมตีเลเน 202
 ไมเลดัส, ชาว 93
 ไมเลดัส, นครรัฐ 20, 35, 40, 44
 ไมเลดัส, เมือง 19
 ไมเลดัส, สำนัก 35, 43, 54, 59, 161

ย

ยัญกรรม 49
 ยาชญวลิกยะ 322
 ยิมนาสติก 267
 ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา 198
 ยุติธรรม 36, 251
 ยุสติเนียน, จักรพรรดิ 25, 31, 198,
 275, 329
 ยุคลิด 23
 ยูโทเปีย 198
 ยูรีปีเคส 85
 ยูลิซีส 19
 ยูเลียโน, จักรพรรดิ 316
 ยูโทเปีย 192
 ยาวาน 116, 118
 เยอฮอช 254
 เยอร์มัน 198
 โยคะ 323
 โยธาธิปไตย 189

ร

รหัสยลัทธิ 45
 รอยดรีงดรา 291
 รอยประทับ 161

ระบบจักรวาล 238
ระบบชนชั้น 188
ระบบวรรณคดี 165
ระบบการปกครอง 189, 266
ระเบียบ 288
ระเบียบ 293, 296
ระเบียบวิธีวิจัย 207
รัฐ 180, 183-184, 263-265
รัฐธรรมนูญ 191, 266
รัฐธรรมนูญของเอเธนส์ 205
รัฐในอุดมคติ 184-185
รัฐบาล 265
รัฐศาสตร์ 4, 205-206, 263, 267, 325, 328
รัฐสภา 191, 288, 311
รัสเซีย, เบอร์ลิน 192, 220
รากจิต 174
ราชาธิปไตย 18, 20, 266
ร่างกาย 242-243, 246, 316, 320
ราษฎร 185-186, 188
เรือ 26
รูปทรง 243
รูปทรงกลม 63
รูปธรรม 223, 328
รูปแบบ 216
รูปแบบการปกครอง 265
รูปร่าง 95, 99
รูปเหตุ 229
เรขาคณิต 47, 94, 217
เรณู 235
แรงจูงใจ 297
โรคกระเพาะ 204
โรงเรียน 106

โรงเรียนเด็ก 187
โรม 23-24, 275, 329
โรม, กรุง 329
โรมัน 300
โรมัน, กองทัพ 311
โรมัน, จักรวรรดิ 18, 276, 301, 311
โรมัน, ชาว 301, 303, 311, 315, 329
โรมันตะวันตก 24
โรมันตะวันออก 24

ล

ลม 84, 97
ลือ, จอห์น 299
ละคร 183, 296, 298
ละอาย 254
ลักษณะการ 213
ลักษณะนิสัย 251-252
สิทธิคอมมิวนิสต์ 198
โลก 116
ลาโอเนีย, นครรัฐ 18
ลาเออร์ติอุส, ดีโอจีนีส 277, 296
ลาวีเชีย 21, 93
ลีโอโปลด์ 315
ลีเซียม 203-204, 275
ลีออน 47
ลูเครติอุส 277
เล่าจื๊อ 323
เลียนแบบ 157, 196, 224
แลมปีซาคัส 86
โลก 53, 63, 67, 82, 86, 90, 108, 233, 236, 238, 279-280, 293
โลกกลม 109

โลกทัศน์ 9

โลกแห่งแบบ 224, 232

โลกแห่งผัสสะ 156-157, 159, 161-162, 180, 197, 222, 224-225

โลกแห่งมโนคติ 157-159, 161, 171-172, 178, 180, 195, 318

โลกแห่งสสาร 320

โลกแห่งสิ่งเฉพาะ 224

ว

วงกลมซ้อนกัน 322

วงการปรัชญา 272, 303

วงโคจร 238

วงจรอุบาทว์ 310

วงวน 88, 97, 280

วณะ 55-56, 293

วลี 211

วรรณคดี 27

วัฏจักร 294

วัฏสงสาร 323

วัฒนธรรม 122, 309, 311, 314

วัตถุ 58, 68

วัตถุทิป 87

วัตถุนิยม 13, 68, 299

วัตถุนิยม, นัก 100, 280

วัตถุประสงค์ 293

วัลแคน 27

วัสดุเหตุ 229

วาดภาพ 267

วาทศิลป์ 106, 203, 205, 271, 328

วาทศิลป์, วิชา 112

วาทศาสตร์ 207

ว่าด้วยกำเนิดของสัตว์ 205

ว่าด้วยความฝัน 205

ว่าด้วยเทพเจ้า 107

ว่าด้วยธรรมชาติ 38, 52, 79

ว่าด้วยวิญญาณ 205, 242

วิเคราะห์ 174

วิจิตรศิลป์ 269-270

วิชาการ 205, 259

วิชาการภาคทฤษฎี 205

วิชาการภาคปฏิบัติ 206

วิชาการภาคผลิต 207

วิชาชีพ 207

วิทยาวิธี 76, 126, 188

วิชาทหาร 190

วิญญาณ 57, 89, 97, 100, 120, 163, 167, 169, 172, 184, 188, 241-247, 251-252, 254-255, 280, 284, 294, 319-320, 322

วิญญาณนิยม 229

วิญญาณฝ่ายต่ำ 168

วิญญาณฝ่ายสูง 168

วิญญาณมนุษย์ 57, 294

วิญญาณโลก 163-164, 317, 320

วิญญาณศิลป 164

วิญญาณแห่งความต้องการ 173, 186

วิญญาณแห่งเจตนาธรรม 168, 180, 185

วิญญาณแห่งเหตุผล 168, 185

วิญญาณไร้เหตุผล 168

วิญญาณอมตะ 174, 247

วิดกจริต 174

วิถีโคจร 164

วิถีแห่งมายา 65

วิถีแห่งสัจจะ 65

วิทยาการ 10-11, 106, 204-205
 วิทยานิพนธ์ 286
 วิทยาศาสตร์ 4, 6, 85, 111, 192,
 235, 260, 321, 327
 วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ 204-205
 วิทยาวิธี 69
 วิธีการ 126, 327
 วมตินิยม 304-306, 308, 328
 วมตินิยม, นัก 276, 303, 305-306,
 328, 313, 327
 วมตินิยม, ปรัชญา 311-312, 314
 วมตินิยม, พวก 301, 303
 วมุตติ 300
 วมุตตินิยม 198-199, 299, 328
 วิจารณ์ 14
 วิศวกร 35
 วิสุทธิมรรค 84, 165
 วิหาร 203
 วิหารเคลฟี 117
 วินัส 27, 28
 เวทนา 279
 เวลา 237
 เวสดา 27
 ไวต์เฮด 198, 220
 ไวยากรณ์ 106
 ไวยากรณ์, วิชา 112

ค

ศรัทธา 86, 329
 ศักยภาพ 228, 252
 ศังกราจารย์ 43
 ศัพทบัญญัติ 272
 ศาลประชาชน 20, 116

ศาสดา 8, 43
 ศาสด์ 7, 204-205, 272, 325,
 327
 ศาสด์สากล 11
 ศาสนจักร 272, 301
 ศาสนา 7, 8, 43, 49, 86, 111, 272
 300, 309, 313-314, 323, 326
 328
 ศาสนาเดิยรติย์ 315
 ศาสนา, สำนัก 323
 ศิลปะ 192, 195-197, 205, 251,
 269
 ศิลปกรรม 196
 ศิลปวิทยาการ 106
 ศิลปหัตถกรรม 45
 ศิลปะการประพันธ์ 112
 ศิลปิน 195, 245, 269
 ศิลธรรม 110, 112, 175, 177, 180,
 196
 ศูนย์กลาง 237
 เศรษฐกิจ 184
 เศรษฐศาสตร์ 206
 เศษนิพนธ์ 52, 80, 94, 277
 โสภนาฏกรรม 270

ส

สกุล 155, 212
 สงคราม 55
 สงครามเปโลโปเนเซียน 22
 สงครามเปอร์เซีย 21, 85
 สงสัย 126
 สงเคราะห์ 312
 สตรี 187

สดากิรา 201
 สติโลโป 288
 สติสัมปชัญญะ 283
 สโตอา 288
 สโตอิก 18, 220, 288, 291, 296,
     298, 307, 311
 สโตอิกกลาง, สำนัก 289
 สโตอิกเก่า, สำนัก 289
 สโตอิก, พวก 15, 290, 292, 295-
     297, 299-300, 304, 307-308
 สโตอิกใหม่, สำนัก 289
 สโตอิก, สำนัก 57, 276, 287-290,
     295, 300, 303, 306, 311, 328-
     329
 สถานะ 213
 สถานที่ 213
 สถาบัน 184, 263
 สถาบันครอบครัว 187
 สถาปนิก 89, 163
 สปรัดดา 18, 21, 114-115, 183,
     189, 192, 268
 สปิวิชิปัส 198, 202
 สการาษฎร 20
 สภาสี่ร้อย 20
 สมณะ 288
 สมมติฐาน 310
 สมรรถภาพ 169, 180, 246
 สมเหตุสมผล 15, 213, 216
 สนทนา 126, 198
 สมัยกลาง 198, 324
 สมัยปัจจุบัน 220
 สมัยรุ่งเรือง 31, 105, 201, 325-
     326

สมัยเริ่มต้น 31, 105, 325-326
 สมัยเสื่อม 31, 275, 303, 325, 328-
     329
 สมาคมศาสนา 49
 สมาชิกสภา 311
 สมาพันธรัฐ 21
 สมุทัย 260
 สรีรวิทยา, วิชา 10
 สรรพเทวนิยม 57, 64
 สรรพสิ่ง 64
 สร้างสรรค์, กลุ่ม 16
 สวดมนต์ 281
 ส่วนประกอบ 173
 ส่วนสาธารณะ 203
 สวรรค์ 26, 171
 สสาร 39, 58, 68, 81, 88, 90, 94-
     95, 100, 197, 222, 227-228,
     231, 280, 292, 294, 299, 308,
     318-319, 327
 สสารหลัก 227
 สหรัฐอเมริกา 285
 สหวิทยาการ 4
 สหุบันธรรม 84
 สังฆาร 58
 สังคม 184, 263, 276, 284
 สังคมนิยม 193, 303, 314, 327
 สังคมเปิด 188
 สังคหนิยม 317, 323, 328
 สังคหนิยม, นัก 276
 สังคหนิยม, พวก 311
 สักคัส, อัมโมนิอุส 24, 314-316
 สังสารวัฏ 49, 165
 สังกรรม 59, 119, 121

สัจนิยม 197, 234, 300, 327
 สัจพจน์ 217
 สัตววิทยา 204, 327
 สัญชาตญาณ 296
 สัญชาต 122, 124, 128, 290-292,
 305-307
 สัญลักษณ์ 219
 สัญญาประชาคม 284
 สัตว์ 169, 241, 244-245
 สัตว์เศรษฐกิจ 241, 243, 250
 สัตว์สังคม 184, 263, 299
 สัทธาจริต 174
 สัพพัญญู 63
 สัมมาทิฐิ 129
 สัมฤทธิเหตุ 229
 สัสสตทิฐิ 172
 สากลนิยม 299
 สามสิบพรรษา 22, 115
 สาร 51, 212, 222, 225
 สารพัดวิทยุมิ 212
 สารประมุขุมิ 212
 สารัตถะ 222, 225, 305, 325
 สารานุกรม 272, 327
 สาวใช้ 324
 ตำรา 285
 สิ่งก้นกลาง 72
 สิ่งจำลอง 157
 สิ่งเฉพาะ 157, 212, 218, 223-226,
 228, 233-234, 269, 279, 291
 สิ่งที่ต้องตาย 123
 สิ่งมีชีวิต 171
 สิ่งตรงกันข้าม 172
 สิ่งสากล 123-125, 212, 226, 233-

234, 246, 269-270, 279, 291
 สิทธิ 264-265
 สิ้นสุด, แม่น้ำ 23
 สุนิยม 281, 285
 สุขภาพ 282
 สุนัข 225
 สุนทรียศาสตร์ 16, 195, 269, 325,
 328
 สุภาพ 254
 สุริยคราส 35
 สุริยสุริย 254
 สุนทรนิเทศศาสตร์ 216
 เสเพล 254
 เสรีชน 190
 เสรีภาพ 183, 191
 แสงสว่าง 309, 319
 โสกราติส 21, 31, 64, 69, 105,
 107, 112-122, 124-129, 157-
 158, 192, 204, 235, 256, 287,
 294, 304, 327

ห

หน่วย 48
 หน้าจอ 254
 หน้าด้าน 254
 หมอคำแย 114
 หมูบ้าน 263
 หยาบโลน 254
 หลักการของชีวิต 173, 242
 หลักเหตุผล 254
 หลักปรัชญา 61
 ห้องสมุด 24, 203
 หัวข้อ 211

หัวใจ 245
 หัสนาฏกรรม 22, 117, 270-271
 เหตุ 229
 เหตุผล 13, 56, 67, 70, 97, 99,
 122, 124-125, 128, 169, 177,
 179, 186, 197, 209, 226, 241,
 246, 255-256, 259, 284, 298,
 305, 318, 320, 322, 329
 เหตุผลจริง 246
 เหตุผลนิยม 284, 291, 299
 เหตุผลนิยม, กลุ่ม 16
 เหตุผลนิยม, นัก 99, 284
 เหตุผลนิยม, ลัทธิ 14
 เหตุผลแฝง 246
 แหล่งกำเนิด 218

อ

อภุศล 297
 องค์ความรู้ 207, 235
 อจินไตย 318, 322
 อเทวนิยม 300
 อนัตตา 58, 233
 อนันต์ 39, 41, 54, 59, 326
 อนารยชน 25
 อนิจจตา 53, 58
 อนิจจัง 53, 61, 308
 อนินทริยศาสตร์ 241
 อนิคุต 116
 อนุภาค 88, 95, 100
 อนันตนิพพาน 300
 อภาวะ 66, 96, 162
 อภิน 266
 อภินาธิปไตย 18, 44, 189, 192,

266
 อภินาธิปไตย, ระบอบ 18, 192
 อภิปราย 9, 11, 42, 68, 76, 206,
 222, 225, 260, 271, 276, 290,
 299, 303, 317, 325, 328
 อดิศา 121, 172, 246
 อดิศา 120, 172, 242-243, 246,
 308, 320
 อริยสัจ 260
 อวกาศ 86, 96, 236, 238, 279
 อาสา 330
 ออกดาเวียน 24
 ออกัสติน, เซนต์ 198, 324
 ออกัสตัส 24, 311
 ออกัสตัส, จักรพรรดิ 311
 ออร์เกนอน 204
 ออร์ฟี, ลัทธิ 29, 49, 172
 ออร์เฟอุส 29
 อะกรีเจนตัม 20, 79
 อะคาเดมีเก่า, สำนัก 198
 อะคาเดมีกลาง, สำนัก 198
 อะคาเดมีใหม่, สำนัก 199, 307-308,
 อะคาเดมี, สำนัก 22, 201-203, 275,
 304, 308, 313
 อะไควนัส, โทมัส 246
 อะดอม 39, 48, 94, 236, 276, 279,
 326
 อะพอลโลจี 116
 อะพอลโล 27, 57, 86, 117
 อะพอลโลนิอุสแห่งดีอานา 313
 อะพอลโล ลีเซอุส 203
 อะไฟรดิเค 27
 อะไฟรดิสิอัส 247

อะมินดัส 201
 อะเวอร์โรส 247
 อักกัญญสูตร 165
 อังกฤษ, ภาษา 242
 อัจฉริยภาพ 158, 210, 303
 อัษฎมตติกญาณ 14, 218, 322, 327
 อัษฎมตติกญาณนิยม 14, 197, 327
 อัฏฐกถา 261
 อัฏฐกา 9, 58
 อัฏฐนัย 124, 175-176
 อัฏฐติกา 18, 20
 อัฏฐวาตะ 323
 อันตรนิกุส 221
 อันตวาทะ 236
 อันตวิทยา 249
 อันตรวิสัย 90
 อันตเหตุ 229
 อันตโกนุส 23
 อันตมสังกะ 317
 อันตติสเรณีส 291
 อันเนอุส เซเนกา 289
 อันโทนี 24
 อับเดรา, เมือง 21, 93, 107
 อัศเคลปีโอโคตุส 316
 อัศจีเบียดัส 114
 อัศไซส 202
 อัศสมาจารย์ 272
 อัศสมาจารย์ใหม่ 272
 อากริปปา 309
 อากาส 40, 54, 326
 อากิลเลส 74-75
 อาณานิคม 19
 อาคมัน 9, 233

อานักซาโกรัส 20, 84-90, 93-94,
 96, 115, 118, 120, 326, 329
 อานักซิแมนเดอร์ 20, 35, 38, 41,
 326
 อานักซิเมเนส 20, 35, 41, 81, 326
 อาร์คีมีเดส 23
 อาร์เซซิลากุส 23, 198, 304, 306,
 308
 อาร์เคมีส 27, 86
 อาร์มณ 186, 245
 อาร์มณีส 254
 อาร์มณนิยม, กลุ่ม 16
 อารยธรรม 85
 อาริสติปปุส 176
 อาริสโตเติล 4, 23, 37, 69, 105,
 166, 198, 201-202, 205-206,
 210-211, 213, 215-216, 219,
 222, 224-227, 229-230, 232,
 234-239, 241-242, 244-247,
 249-251, 254-255, 259-260,
 267, 275-276, 283, 304, 312,
 316, 327, 329
 อาริสโตฟาเนส 22, 117, 122
 อาเรส 27
 อาเลกซานเดรีย 23, 203, 311, 314-
 316, 323
 อาเลกซานเดอร์ 275
 อาเลกซานเดอร์, เจ้าชาย 22, 202
 อาเลกซานเดอร์มหาราช 18, 22,
 202, 275, 304, 314
 อาหารวิญญาน 243
 อำนาจ 112
 อำนาจอธิปไตย 265

อิต 174
 อิตาลี 17
 อิตาลี, คาบสมุทร 44, 61
 อิทธิพล 198
 อินเดีย 18, 23, 49, 304
 อินเดีย, นักปรัชญา 43
 อินเดีย, ปรัชญา 304
 อินโด-ยูโรเปียน 17, 19
 อินทรียศาสตร์ 241
 อิสราเอล 191, 275, 298
 อิสลาม, ศาสนา 272
 ไอโก 174
 อีซิส 29
 อีเธอร์ 30, 238
 อียิปต์ 18, 23-24, 49, 93, 314
 อียิปต์, ประเทศ 44
 อีลีซ 22, 304
 อีเลคตรอน 39, 101
 อีเลียด 19, 25
 อุจเฉททฐิ 284
 อุคมคติ 15, 267, 275-276, 288
 อุคมรัฐ 139, 183-184, 186-189,
 192, 196, 198, 264
 อุดรภาพ 317
 อุดรวิสัย 90
 อุเบกขา 298, 300
 อุปมา 224, 318
 อุปนัย 127, 211, 217-218
 อุปนิษัต 90
 อุปนิสัย 170, 173
 เอกนิยม 91, 326
 เอกภาพ 54, 57, 158, 243, 247
 เอกัตตะ 317, 319-320, 322-323

เอกายนมรรค 280
 เอเคียน, เผ่า 19
 เอเชีย 203
 เอเชียไมเนอร์ 19-20, 35
 เอเคซีอุส 316
 เอดนา, ภูเขาไฟ 79
 เอเธนส์ 18-19, 85-86, 116, 119,
 183, 201-202
 เอเธนส์, กรุง 20, 28, 64, 105, 107,
 114, 203, 277, 287
 เอเธนส์, ชาว 91, 107, 119-120,
 190, 203, 311
 เอเธนส์, สำนัก 316
 เอเนซิเดมูส 305, 308-309
 เอปิคเตตุส 289, 296, 298
 เอปิกูรัส 22-23, 277, 285, 328
 เอปิกูเรียน 285
 เอปิกูเรียน, พวก 299-300, 304
 เอปิกูเรียน, สำนัก 277, 285, 300,
 303, 313, 328-329
 เอพิมิธูส 28
 เอเฟซุส 20, 51
 เอมปีริคัส, เซกตุส 305, 310
 เอมเปโดเคลส 20, 79, 81-82, 84,
 87-88, 93, 96, 326
 เอเลีย 20, 61, 64
 เอเลีย, สำนัก 59, 61, 64, 69, 76,
 80, 84, 86, 235
 เอสคิวลาปิอุส 121
 เอเรลิอุส, มาร์คัส 289, 301, 311
 เอียมบลิกุส 316
 แอนติปาเตอร์ 203
 โอซิริส 29

โอดิสซีย์ 19, 25
โอดิสซุส 19
โอบอ้อมอารี 254-255
โอลิมปิก, กีฬา 19, 46, 120
โอลิมปัส 62
โออาพิทัส 28
ไอโอเนีย, กลุ่ม 61, 85, 326
ไอโอเนียน, เผ่า 19-20, 35

ฮ

ฮักซ์เลย์ 9
ฮินดู, ปรัชญา 8
ฮินดู, ศาสนา 323
ฮิปอาร์เชีย 287
ฮิปเปียส 106
ฮิปาเตีย 24, 316

ฮีรา 27-28
เฮอร์ปิลลิส 202
ฮีเอโรกลิส 316
เฮเกล 69, 198
เฮกาเดตุส 52
เฮเฟสตุส 27
เฮรากลิดุส 20, 51-56, 58-59,
61, 65, 69, 77, 80-81, 158-
159, 276, 288, 299, 326
เฮลลัส 17
เฮสเทีย 27
เฮเลียด 19, 25, 52, 62-63, 164,
304
เฮอร์เมส 27
เฮโรโดตุส 21, 85
โฮเมอร์ 19, 52, 56, 62-63, 196,
304

๖๖๖

หนังสือเล่มนี้เป็นประมวลปาฐกถาธรรม
 ที่แสดงในโอกาสต่าง ๆ
 นับเป็นความพยายามของผู้แสดง
 ที่มุ่งประยุกต์ธรรมมาแก้โรคทางจิตใจ
 อันมีสาเหตุมาจากการใช้ชีวิตอย่างไม่ถูกต้อง
 ของคนยุคปัจจุบัน...
 พระราชวรเมธี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

ราคา 120 บาท

สั่งซื้อในราคาพิเศษ 100 บาท (ค่าส่งฟรี) ได้ที่ สำนักพิมพ์สยาม
 บริษัทเคสดีไทย จำกัด 113-119 ถ.เฟื่องนคร เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200
 โทรศัพท์ 2259536-39 โทรสาร 222-5188
 อนุญาตให้สงวนลิขสิทธิ์ ปตท.มหาดไทย